

Rig-veda text with
Sayana's commentary vol.-4
1896

Sas.
Librarian

Uttarpara Joykrishna Public Library
Govt. of West Bengal

॥ अथ द्वैतमी ॥

विष्णुर्धसो नराः न शंसैरमातासदिन्द्रो वज्रहस्तः ।

मित्रायुवो न पूर्पतिं सु गन्धौ मध्यायुव उप शिञ्चति

यज्ञैः ॥ १०

विऽस्यर्धसः । नराः । न । शंसैः । अमाताः । असत् ।

इन्द्रः । वज्रऽहस्तः ।

मित्रऽयुवः । न । पूऽपतिं । सुऽशिष्टौ । मध्यऽयुवः ।

उप । शिञ्चति । यज्ञैः ॥ १०

नरां नेताणां मध्ये सम्पर्धावरान्यथा विस्पर्धसः कुर्वन्ति
सस्त्रिभूताः तद्वदयमपीन्द्रं शंसैः स्तुतिभिः । सखायो वयं
तं तथा कुर्मः । स च वज्रहस्तो विरोधिशिञ्चणाय सर्वदा
वयधारोन्द्रोऽस्माकमसत् । विष्णुर्धमनुकूलो भवतु । किञ्च
मित्रायुवा न मित्रेच्छवो द्वितैपिण इव सुशिष्टौ सुशासने
वर्तमानं पूर्पतिं पुर स्तामिनां यथाभिमतदानेन पूजयन्ति
तथा मध्यायुवोऽस्माकं श्रियां यज्ञसा च मध्येऽवस्थितिं
कामयमाना अव्यर्थादयो यज्ञैर्यज्ञसाधनेर्हविःस्तात्वादिभि
रपशिञ्चति । उपेत्य यजन्ते । शिञ्चतिर्दानकर्मा ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यन्नो हि त्रिंशद् कश्चिद्दृग्धन् जुहुराण्यस्मिन्मनसा परिवन् ।

तीर्थं नाच्छा तादृषाण्यमीको दीर्घो न सिध्नमा

कृणोत्यध्वा ॥ ११

यन्नः । हि । अ । दृग्धं । कः । चित् । ऋग्धन् ।

जुहुराण्यः । चित् । मनसा । परिऽयन् ।

तीर्थं । न । अच्छ । तादृषाण्यं । अोकः । दीर्घः । न ।

सिध्नं । आ । कृणोति । अध्वा ॥ ११

कश्चिद्यज्ञो यन्नवान् यन्नानुष्ठायी ऋग्धन् वर्धयन्मभवति ।
 [दं यज्ञेन वर्धयतीत्यर्थः । जुहुराण्यस्मिन् कुटिलगतिस्तु
 त्स्मिन्मनसा केवलेन परिवन् परितो गच्छन् कौकिकविषया-
 दिकं ध्यायन्वर्तते । यद्वा परि वर्ज्यार्थः । वर्जयित्वा गच्छन्
 नेदं प्राप्नोति । तत्र दृष्टान्तः । तीर्थं प्रसिद्धे मार्गेऽच्छ
 आभिमुख्येन समीपे वर्तमानमोकः पानीयादिकं स्वर्नं
 तादृषाण्यं पिपासायुक्तं यथाबिलंबेन प्रीणाति । स यथा
 तत्क्षवन आगच्छतीत्यर्थः । तद्वद्यज्ञेन कश्चिःपुमानिन्द्रमभि-
 नच्छतीति । कुटिल इत्यदृष्टान्तः । दीर्घो न वक्रत्वेनातिदूरोऽध्वा
 मार्ग इव । स यथा सिध्नं फलं पानीयादिरूपं फलार्थिनं वा
 पुरुषमाकृणोति । अर्वाकरोति । नीचैः करोति । वर्जयती-
 त्यर्थः । तस्माद्यज्ञमार्गमजानानो वक्रो दूरे परिभवति नेदं
 तर्पयति । तद्विषयस्तु वर्जयत्येव ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

मो षू णं इंद्रात् पृ॒ष्ठ दे॒वैर॒स्ति हि॒ सा॒ ते शु॒भिन॒वशा ।
म॒ह॒श्चि॒त्स॒त्त॒ मी॒ड॒हुषो॑ य॒व्या ह॒विषा॑तो म॒रुतो॑
व॒दंते॒ गोः ॥ १२

मो इति । सु । नः । इंद्र । अत् । पृत्ऽष्ठ । दे॒वैः ।
अ॒स्ति । हि । सा॒ । ते । शु॒भिन् । अ॒व॒याः ।
म॒हः । चि॒त् । य॒त्त॒ । मी॒ड॒हुषः॑ । य॒व्या । ह॒विषा॑तः
म॒रुतः॑ । व॒दंते॑ । गोः ॥ १२

इ इंद्रात् पृष्ठ एषूपस्थितेषु संग्रामेषु वृथार्थं भेषजयेषु
देवैर्मरुदादिभिः सह नोऽस्मान् मो षु । मैव त्वाचीरिति
शेषः । मरुत्सहितो बुधस्येत्यर्थः । इ शुभिन् बलवन्तिद्र अस्ति
हि सा ते । अस्ति हि सा तव खलु । तव किमप्यीति उच्यते ।
अवयाः अवयवत्वं अवयुष्वप्यवयवत्वं यज्जं हविर्भागोऽस्ति ।
मरुतः पृथगप्यस्ति हविर्भागः । केवलं मरुत्त्र एव दीयते
नास्मभ्यं अतः कथं योत्स्यामीति न संतव्यमित्यर्थः ।
यद्वा अवयाः शत्रूणां वज्रनायं गंता बन्धोऽस्ति ते । किंच
हविषतः प्रदेवहविर्युक्तं य मीडहुषो हविःप्रहातुः । वडै-
तत्पदद्वयं मरुतां विशेषणं । यत्त मम यव्या फलेनेद्रुष वा
सह मिश्रयती गोः स्तुतिप्रस्तादिकया वाक् महश्चित्

महतोऽपि मीडहृषः सेऋन् हविषतो दत्तहविषा तहतो
मरुतो वंदते । स्तौति ॥

अथ तयोदश्या मृत्तादिमारथ्यं कृतां स्तुतिं
निगमन्ध्रं फलं प्रार्थयते ॥

एषः स्तोमं इंद्रं तुभ्यं मन्त्रे एतेन गातुं हरिवो
विदो नः ।

आ नी वृत्त्याः सुविताय देव विद्यामिषं वृजनं
जीरदानुं ॥ १३

एषः । स्तोमः । इंद्रः । तुभ्यं । मन्त्रे इति । एतेन ।
गातुं । हरिवः । विदः । नः ।

आ । नः । वृत्त्याः । सुविताय । देव । विद्यामं ।
इषं । वृजनं । जीरदानुं ॥ १३

हे इंद्र एषः स्तोम इदानीं कारितप्रकारः स्तोत्र-
विशेषस्तुभ्यं त्वदर्थं । हे हरिवो हरिभ्यां तद्विन्द्र एतेन
स्तोत्रेण गमनेन वा नोऽस्मदीयं गातुं देवयजनमार्गं
विदः । विदस्व । विदित्वा, च हे देव सुविताय सुहिताय
शोभमनगमनाय वा नोऽस्मानावृत्त्याः । आवर्तस्व ।
अस्मद्यागं प्रत्यागच्छ । विद्यामेत्यादि व्याख्यातं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं पंचदशो वर्गः ॥

त्वं राजेति दशर्चं दशमं सक्तमागस्यमैद्रं त्रैष्टुभं । त्वं
राजा दशेत्यनुक्रांतं पृथे षड्द्वे स्तोमद्वहौ स्तोमातिशंसनार्थं
होत्रकैरेतच्छस्तथं । ऐन्द्राणि त्रैष्टुभान्यमरुच्छब्दान्याव-
पेरन् । आ० ७. १२. । इति सूत्रं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वं राजेंद्र ये च देवा रक्षा रूपा ह्यसुर त्वमस्मान् ।

त्वं सत्यंतिर्मघवा नस्तस्वस्त्वं सत्यो वसवानः

सहोदाः ॥ १

त्वं । राजा । इंद्र । ये । च । देवाः । रक्षा । नन् ।

पाहि । असुर । त्वं । अस्मान् ।

त्वं । सत्संपतिः । मघवा । नः । तस्वः । त्वं । सत्य ।

वसवानः । सहोदाः ॥ १

हे इंद्र त्वं राजा अधिपति सर्वं च जगतः । किंच ये
देवा मरुदादयः संति तेषामपि विशेषेण । अतो हे असुर
शत्रूणां निरसितस्त्वं नृनस्मान् कर्मनेतृन्व्यजमानान् ।
पालय । विशेषतोऽस्मान्पि रक्ष । त्वं च सत्यपतिः सतां सतः
कर्मफलस्य वा पाता मघवा धनवान् नोऽस्माकं तस्वस्तार-
यिता पापात् । किंच त्वं सत्यफली वा वसवानः स्वतेजसा
सर्वं छादयन् वसूनि वा कुर्वन् स्तोत्रभ्यः सहदा सहसो
बलस्य दाता भवेति शेषः ॥

। अथ द्वितीया ।

दनो विश्वं इंद्रं अन्नवाचः सप्त यत्पुरः शर्मं शारदीर्दत् ।

ऋणोरपो अन्नवद्यार्णा यूने वृत्तं पुरुकुत्साय रंधी ॥ २

दनः । विश्वः । इंद्रः । अन्नवाचः । सप्त । यत् । पुरः ।

शर्मं । शारदी । दत् ।

ऋणोः । अपः । अन्नवद्य । अर्णाः । यूने । वृत्तं ।

पुरुकुत्साय । रंधीः ॥ २

हे इंद्र त्वं वृत्तसंबन्धसुराणां पुरभेदनसमये अन्नवाचो मर्षणवचना विश्वस्तदीयाः प्रजाः शर्मं सुखं यथा भवति तथा दनः । अदमयः ॥ दमेरिदं रूपं । यद्वा वर्णव्यत्ययः ॥ नदः अन्नदः । अशब्दयोऽसुरप्रजाः । अतिभयंकरशब्द-मकरोः । कदेत्याह । यत् यदा शारदीः प्रत्यग्राः । यद्वै-तत्संबन्धरलक्षकः । संबन्धपर्यंतं वृद्धीकृता अपि सप्त पुर एतत्सख्याकाः पुरोर्दत् । अदारयः ॥ पुरुषव्यत्ययः । ह्यातेर्लृङि छांदसो विकरणस्य लुक् । रात् सस्य । पा० ८. २, २४. । इति नियमात् नलोपाभावः ॥ तथा कृत्वा हे अन्नवद्य कातरत्वानिंदावन् हे इंद्र अर्णा अरणशीला अपस्तदीयदुर्गस्थानन्मुद्काश्रयाणि तठाकादीन्मृणोः । अम-मयः प्रावर्तयः । भग्नान्यकरोः । एवमुपद्रुत्य पुरुकुत्सायैतन्नाम्ने रन्ने यूने नित्यतरुणाय तदर्थं वृत्तमेतन्नामकमसुरं रंधीः । असाधयः । अहनः । अयमैतिहासिकपद्यः ॥ निरुक्तकृत्वा

अत्रवाचो विशो सर्पणध्वनियुक्ता वृष्टिरुपाः प्रजा
 हनः । अद्मयः अशब्दयो वा । अवर्षय इत्यर्थः । कटा ।
 यत् यदा सप्त पुरः शारदीर्दत् । सर्पणस्वभावाग्रत्प्रयान्
 वृथा जगत्पूरकान्मोघानदारयस्तद्देत्यर्थः । तथा कृत्वा हे
 अनवद्य अर्णा अरणस्वभावा अप ऋणोः । अगमयः प्राव-
 र्तयः कुल्यादिरूपेण । अनंतरं यूने पुरुकुत्साय वत्सं सुख्यं
 मेघं रंधोः । असाधयः । अहनः । अयमर्थस्त्वं इ त्यदिंद्र
 सप्त बुध्नित्यादिमंत्वांतरेषु प्रसिद्धः । यास्त्वस्त्वं व्याख्यात् ।
 दनो दानमनसो मगुथानिंद्र अदुवाचः कुक् । नि० ६, १७ ।
 इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अजा हतं इंद्रं शूरपत्नीद्यां च येभिः पुरुहृत नूनं ।

रक्षो अग्निमशुषं तुर्वयाणं सिंहो न दमे अपांसि

वस्तीः ॥ ३

अजं । हतः । इंद्रं । शूरपत्नीः । यां । च । येभिः ।

पुरुहृतं । नूनं ।

रक्षो इति । अग्निं । अशुषं । तुर्वयाणं । सिंहः ।

न । दमे । अपांसि । वस्तीः ॥ ३

हे इंद्रं शूरपत्नीः शूरे रक्षोभिः पालयिता हतः । वतंत
 आस्ति हतोऽसुरपुरीः । यद्वा शूरा यजमानाः । तैः
 पालयिता हतो वेदिभूमोरज । गच्छ जेतुं । तथा कृत्वा यां
 च नूनमवश्यमज । किं त्वमेक एव । न । हे पुरुहृत बहुभिर्ब-

इथा वाङ्मतेन्द्र येभिर्मरुदादिभिरनुगतोऽसि तैः सहितः संन् ।
 तथा कृत्वाशुषमशोषयितारमशांत वा तूर्णवाणं तूर्णगमन-
 मग्निं वैद्युतं होमाधारं वाग्निं रक्षो । रक्षस्वैव । किमर्थं
 रक्षणमिति उच्यते । दमे गृहेऽपांसि कर्माणि कुर्वन् वस्तो
 वस्तुं । यद्वा वांसयतुं स्थापयितुं कारयितुमित्यर्थः ।
 यत्रद्विष्टसु हतेष्वग्नी सुस्थिरे सति यागाद्यनुष्ठानपरः स्यात्प्रा-
 मीत्यर्थः । रक्षणे दृष्टांतः । सिंह इव । स यथा स्वाश्रयभूतं
 वानं गजाद्युपद्रवपरिहारेण रक्षति तद्वत् । असुरपुरभंग-
 गमने वा दृष्टांतः । सिंहो यथा निर्भयो विरोधिमृगान्
 हंतुं धावति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शेषन् त इन्द्र सन्निभ्योनौ प्रशस्तये पवीरवस्य मञ्जा ।
 सृजदणा यव यद्युधा गास्तिष्ठहरी धृपता छट वाजान् ॥ ४
 शोषन् । तु । ते । इन्द्र । सन्निन् । योनौ । प्रशस्तये ।
 पवीरवस्य । मञ्जा ।

सृजत् । अर्णांसि । अवं । यत् । युधा । गाः ।

तिष्ठत् । हरी इति । धृपता । छट । वाजान् ॥ ४

हे इन्द्र ते शत्रवः सन्निन् सर्वान्निन् समाने वा योनौ
 स्वकीये स्थानेऽंतरिक्षे वा । यान्तिरन्तरिक्षं । तु क्षिप्तं शेषन् ।
 शिरतां ॥ शीङ्गो लेख्यडागमः । व्यत्ययेन परस्मैपदं । सिब्ब-
 हुलमिति सिप् ॥ किमर्थं । प्रशस्तये । प्रशंसनाय त्वत्स्तुतये ।

त्वन्महिमज्ञापनायेत्यर्थः । किं सेवनादिसाधनेनेत्याह । पवी-
रवस्य कुलिशस्य कुलिशशब्द एवा मङ्गा महिम्ना । तद्वज्र-
प्रहारेण हता मेघाः शश्वो वा तत्रैव शेरते निपातेन
पलायंत इत्यर्थः । किंच यत् यदा युधा प्रहरणसाधनेनासु-
धेन युद्धेन वा गाः । गच्छसि । तदार्षींष्युदकान्यवसृजत् ।
अवासृजः । अवाङ्गममपातयः ॥ पुरुषव्यत्ययः ॥ तदर्थं हरी
अश्वौ तिष्ठत् । अध्यतिष्ठः । अत्रापि पुरुषव्यत्ययः । यद्वा
यदा हरी अधितिष्ठसि तदावासृजः । अथैवं कृत्वा वाजा-
नन्वानि स शदिनक्षत्राणि धृषता धर्षकेण सामर्थ्येन हृष ।
शोधय । प्रवर्धयेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वह कुत्सं मिंद्र यस्मिन्चाकन्स्यमन्यु ऋज्वा वातस्याशा ।
प्र सूरश्चक्रं वृहतादभीकेऽभि स्यधौ यासिषत् वज्रवाहः ॥ ५
वह । कुत्सं । इंद्र । यस्मिन् । चाकन् । स्यमन्यु इति ।
ऋज्वा । वातस्य । अशा ।
प्र । सूरः । चक्रं । वृहतात् । अभीके । अभि । स्यधः ।
यासिषत् । वज्रवाहः ॥ ५

हे इंद्र कुत्समेतन्नामानस्यपि प्राप्तं स्यमन्यु । स्यमकमिति
सुखनाम । तदिच्छंतौ सततगामिनौ वा ऋज्वा ऋजुगामिनौ
वातस्य वायोः समानवेगावशा तदीयावशो वह । प्रस्थापय ।
तस्मिन् हविषि निमित्तं नूते सति कुत्सं चाकन् । कामयसे ।

तर्पयसे वा हविरादिकं । तदर्थं सूरः प्रेरकः सूर्यश्चक्रं
स्वमंडलं स्वरयचक्रं बाभीक आसवे देशे दृष्टतात् । ऊर्ध्वं
गमयतु । प्रकाशयतु । अथ परोक्षेणाह । बलवाहुरयमिन्द्रः
सृधः संग्रामं कुर्वतः शत्रून्भियासिषत् । अभियातु ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं षोडशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

जघन्वां इंद्र मित्रेण चोदप्रवृषो हरिवो अदाशून् ।

प्र ये पश्यंस्यमणं सचायोस्त्वया श्रुतां वहमाना

अपत्यं ॥ ६

जघन्वान् । इंद्र । मित्रेण । चोदप्रवृषः । हरिवः ।

अदाशून् ।

प्र । ये । पश्यन् । अस्यमणं । सचा । आयोः । त्वया ।

श्रुताः । वहमानाः । अपत्यं ॥ ६

हे इंद्र हरिवः हरिभ्यां तद्वन् । त्वं चोदचवृषोदनेः
स्तौत्रैः प्रवृषः सन् अदाशून् अदातन् मित्रेण मित्राणां
यजमानानामीरयित्नुं बाधकान् तद्वैरिणां मित्रत्वं गच्छतो
वा जघन्वान् । इतयानसि । किंच येऽस्यमणं दातारं त्वा
त्वां प्रपश्यन् पश्यन्ति ते नरा आयोर्मनुष्याध्वर्वादेर्ह-
विल्क्षणास्य वा सचा सह श्रुताः क्षिप्रा हविःप्रदानेन
त्वयापत्यं कुलस्थापातयितारं पुत्रं वहमाना ये संति ते
प्रपश्यन् । यद्वा वेऽस्यमणं त्वां पश्यति त एवं भवन्ति । यद्वा

ये नरा अर्धमथां ये कंचिदातारं प्रश्यन् पश्यन्तस्वाममनंत
आयोर्मनुष्यस्य सचा सहायभूतास्त्वया श्रुतीः निम्ना वर्जिता
अपत्यं पुत्रं वहमाना ये संति तान् जघन्मान्भवेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

रपत्कविरिद्रार्कसातौ क्षां दासायीपवर्हणी कः ।

करत्तिस्त्रो मघवा दानुचित्रा नि दुर्योणे कुर्यवाचं मृधि

श्रेत् ॥ ७

रपत् । कविः । इद्र । अर्कः सातौ । क्षां । दासायं ।

उपवर्हणी । करिति । कः ।

करत् । तिष्ठः । मघवा । दानुः चित्राः । नि दुर्योणे ।

कुर्यवाचं । मृधि । श्रेत् ॥ ७

हे इन्द्र त्वां कविः क्रांतदर्शनूचानो वा होतारं साता-
वर्चनीयधामस्य लाभे निमित्तभूते सति रपत् । स्तौति ।
यद्वा एतन्नामा कृषी रपत् । अस्तौत् । अन्वार्थं । तस्यति-
प्रभूतमन्नं प्रादा इत्यर्थः । तथा च दासाय प्राण्युपक्षपयि-
चेऽसुराय क्षां भूमिसुपवर्हणी शय्यां कः । अकरोः । इत्वा
भूमावपातय इत्यर्थः ॥ कोरोतेर्लुङि मन्त्रे घसेति च्चेर्लुक् ॥
अथ परोक्षकृतः । मघवा धनवानयमिन्द्रस्त्रिस्त्रो भूमीः ।
दार्शिकपाशकसीमिकरूपा भूमीः क्षित्यंतरिक्षबुद्ध्या वा
भूमीर्दानुचित्रा दानेन देयैर्धनैर्वा चायनीयाः करत् ।
करोति । यद्वा तिष्ठोऽयोरजतद्विरण्यमयाः पुरीर्दानुचित्राः

खंडनेन चित्वा अकरोत् । तथा दुर्योनि इष्टयोनी स्थाने
एतन्नामकस्य राज्ञः प्रीत्यर्थं वा कुयवाचं कुक्षितं शब्दयंत-
मेतन्नामानमसुरं स्रधि संग्रामे निश्चेत् । हिंसितवान् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सना ता तं इंद्र नव्या आगुः सहो नभोऽविरणाय पूर्वीः ।

भिनत्पुरो न भिदो अदेवीर्ननमो वधरदेवस्य पीयोः ॥ ८

सना । ता । ते । इंद्र । नव्याः । आ । अगुः । सहः ।

नभः । अविरणाय । पूर्वीः ।

भिनत् । पुरः । न । भिदः । अदेवीः । ननमः । वधः ।

अदेवस्य । पीयोः । ८

हे इंद्र ते तव संबंधीनि सना सदातनानि नित्यानि
तानि शौर्याणि नव्या नवतरा इदानींतना ऋषय आगुः ।
आगच्छन्ति । स्तुतिव्याजेन प्राप्रवन्तीत्यर्थः । कानि तानीति
उच्यते । पूर्वीर्वज्रीर्नभो हिंसाः ॥ नभेर्हिंसार्थात्किप् । तदंत-
स्येदं रूपं ॥ ता हिंसा अविरणायाविरणाय संग्राम-
नाशनाय सहः । अभ्यभवः । तदर्थं भिदो भेत्तृघातिका अदे-
वीरासुरीः पुरो न पुरीरपि भिनत् विदारितवानसि ॥
पुरुषव्यत्ययः । नशब्दश्चार्थे ॥ तथादेवत्यास्तुत्यस्य पीयोर्हिंस-
कस्यासुरस्य वधर्वच्च ननमः । अनमयः । अतुकूलमकरोः ॥
यद्वा हे इंद्र सना नित्यं तत्काले ते तव संबंधिन्यस्ता
तानि ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ ताः पूर्वीः पुरातन्य आपो नव्या

नूनाः स्तुथाः सद्य आगुः । आगच्छन्ति । किमर्थं । अविर-
गाय । अविरमगाय प्राणिनामविनाशाय । तदर्थं नभो
हिंसकान्बन्धकान्वा मेघान् सहः । भर्षणमकरोः । किञ्च
अदेवीः पुरोऽवर्षणेनादेवनशीलानुदकपुटवन्धान् भिनत् ।
भिन्नानकरोः । तथादेवस्यादेवनशीलस्य प्रीयोः प्रतिकूलस्य
दृत्वस्य वधवर्जं ननमः । अनमयः ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वं धुनिरिन्द्र धुनिमतीऋणोरपः सीरा न स्रवंतीः ।

प्र यत्समुद्रमतिं श्रूर पर्विं पारयति तुर्वशं यदुं स्वस्ति ॥ ८

त्वं । धुनिं । इन्द्र । धुनिःसतीः । ऋणोः । अपः ।

सीराः । न । स्रवंतीः ।

प्र । यत् । समुद्रं । अतिं । श्रूर । पर्विं । पारयति ।

तुर्वशं । यदुं । स्वस्ति ॥ ८

हे इन्द्र त्वं धुनिः कम्पयिता शब्रूणामसि । अतो धुनि-
सतीः कम्पनोपेततरंगवतीः । अथवा धुनिर्नाम जलप्रतिरोध-
कार्यसुरः । स एव प्रतिबन्धकतयः यासां तादृशीरप ऋणोः ।
अगमयः । भूमावपातयः । तत्र दृष्टान्तः । स्रवंतीः प्रवहन्तीः
सीरा न । नदीनामैतत् । सरणावतीर्नदीरिव । तद्व्यस्तता
इत्यर्थः । एवं कृत्वा हे श्रूर यत् यदा समुद्रमति पर्विं ।
अतिक्रम्य पूरयस्यदभं । तदानीं तुर्वशं यदुः। भावपि राजर्षी

स्वस्त्वविनाशं पारय । अपालयः संपूर्णजलवर्षणेन । तथा
 च मंत्रान्तरं त्वमपो यद्वे तुर्वशायारमय इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वमस्माकंमिन्द्र विश्वधं स्या अष्टकतमो नरां वृपाता ।

स नो विश्वासां स्पृधां सहोदा विद्यामिधं वृजनं

जीरदानुं ॥ १९

त्वं । अस्माकं । इन्द्र । विश्वधं । स्याः । अष्टकऽतमः ।

नरां । वृपाता ।

सः । नः । विश्वासां । स्पृधां । सहऽदाः । विद्यामि ।

वृधं । वृजनं । जीरऽदानुं ॥ १०

हे इन्द्र त्वमस्माकं विश्वध विश्वन्मिन्द्रपि काले विश्वप्रकारै-
 र्घाष्टकतमः । यद्वा दाह्यतम इत्यर्थः । स्याः । भव । तथा
 नरां वृपातास्त्रदीयानां पुत्रभृत्यादिरूपाणां बहूनां मनुष्याणां
 सर्वदा रक्षको भव । अपरो वृशब्दोऽनुवादः । किंच स त्वं
 विश्वासां स्पृधां सर्वासां स्पर्धानिमित्तानामस्त्रेणानां
 सहोदास्तासामर्थाय बलस्य दाता भव । विद्यामिति गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं सप्तदशो वर्गः ॥

मत्स्यपायीति षडृचमेकादशं सूक्तमागस्त्यमैन्द्रं । आद्या
 स्कंधोग्रीवी वृहती द्वितीयपादस्य द्वादशाक्षरत्वादितरेषां
 त्रयाणामष्टाक्षरत्वाच्च । द्वितीयश्चेत्यंकुसारिष्युरोवृहती वा

स्कंधोग्रीवी वेत्युक्तलक्षणसद्भावात् । अंथा त्रिष्टुप । शिष्टा-
स्त्रिष्टुवंतपदिभाषाया आनुष्टुभं त्विति विशेषवचनेनापोदित-
त्वादनुष्टुभः । मत्सि षडानुष्टुभं तु त्रिष्टुवंतं त्वाद्या स्कंधो-
ग्रीवीत्यनुक्तांतं ॥ द्वितीये स्वरसान्नागाद्यस्तृचः स्तोत्रियः ।
अभिजिह्वत्पृष्ठ इति खंडे सूत्रितं । मत्स्यपायि ते मह
एमेनं प्रत्येतन । आ० ८. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मत्स्यपायि ते महः पात्रस्येव हरिवो मत्सरो मदः ।

वृषा ते वृष्ण इंदुर्वाजी सहस्रसातंमः ॥ १

मत्सि । अपायि । ते । मह । पात्रस्येव । हरिवः ।

मत्सरो । मदः ।

वृषा । ते । वृष्णा । इंदुः । वाजी । सहस्रसातंमः ॥ १

हे हरिवः हरिभ्यां तद्वन्निद्र महो महान् पूज्योऽयं सोमः
पात्रस्येव तत्पात्रेणैव सोमपात्रेण यथा धार्यते । सोमस्तत्स-
दृशेन ते त्वया ॥ तृतीर्थं षष्ठी ॥ यद्वा पात्रस्येव ते तव स्वभूतो
महो महान् सोम इति वा योचना । अपायि । पीयते ॥
आशंसाया विवक्षितत्वाद्भूतवत्प्रयोगः । यतः पिबसि अतो
मत्सि । माद्यसि मादयस्व वा । पात्रे यथा सोमः पूर्यते
तथात्वाधिकं पिब पौत्वा च मादयस्वेत्यर्थः । किंच वृष्णा
तेऽभिमतवर्षित्वे तुभ्यं ॥ चतुर्थ्यर्थं षष्ठी ॥ मत्सरो मदसाधनो
मदस्तरपयिता वृषा वर्षितेंदुः क्लेदयिता । आह्लादकारीत्यर्थः ।

वाज्यवधान् । अस्रवार्यदृप्तिसहावादस्रवानितुच्यते । सहस्र-
सातमोऽपरिमितदाहृतमः सहस्रपुरुषसंभजनपर्यामशक्त्यति-
शयो वा । एवं महानुभावः सोमः संपादितः । तं
पिबेतर्यः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ नस्ते गंतु मत्सरो वृषा मदो वरेण्यः ।

सहावां इंद्र सानसिः पृतनाघाडमर्त्यः ॥ २

आ । नः । ते । गंतु । मत्सरोः । वृषा । मदः । वरेण्यः ।

सहऽवात् । इंद्र । सानसिः । पृतनाघाट् । अमर्त्यः ॥ २

हे इंद्र ते त्वां नोऽम्हदीयो मत्सरो मर्षणसाधनः सोम
आगंतु । आगच्छतु । कीदृशोऽयं । वृषा वर्षकः । मदस्त-
र्पयिता । वरेण्यो वरण्यः । सहावान् सहायवान् सहसा
बलेन तहान्वा । सानसिः संभजनीयः । पृतनाघाट् शत्रु
सेनाया अभिभविता । अमर्त्योऽपिनाधो । इंद्रश्चः सोमस्त्वा-
मागच्छतु । यद्वा उत्तरार्धे इंद्रपरतया व्याख्येयः । हे इंद्र
सहावान् अस्मद्भक्तसोमसहायवान् बलवान्वा सानसिर-
स्माभिः पृतनाघाट् अमर्त्यश्च भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं हि सूरः सनिता चोदयो मनुषो रथं ।

सहावां दस्युमव्रतमोषः पात्रं न शोचिषां ॥ ६

त्व । १६ । सूरः । सनिता । चोदयः । मनुषः । रथं ।

सहावान् । दस्युः । अत्रतं । ओषः । पात्रं । न ।

शोचिषा ॥ ३

हे इंद्र त्वं खलु सूरः शौर्योपेतः सनिता दातासि ।
अतो मनुषो मानुषस्य मे रथं स्वंदनं मनोरथं वा सर्गगमन-
साधनं यज्ञार्थं रथं वा चोदयः । प्रेरय । किंच त्वं सहावान्
सोमसहायवान् बलवान्वा भूत्वा दस्युमुपक्षपयितारमत्रतम-
कसांणमननुषायिनमोषः । दह । किमिव । शोचिषा दीप्या
ज्वालयाग्निः पात्रं न । स्वाधारं पात्रविशेषमिव । यागाधि-
कारी सन् यो न यजते तं दहेत्यर्थः ।

॥ अथ चतुर्थी ॥

मुषाय सूर्यं कवे चक्रमीशान ओजसा ।

वह शुष्णाय वधं कुत्सं वातस्यार्षैः ॥ ४

मुषाय । सूर्यं । कवे । चक्रं । ईशानः । ओजसा ।

वह । शुष्णाय । वधं । कुत्सं । वातस्य । अर्षैः ॥ ४

हे कवे क्रांतदर्शिमिंद्र ईशानः समर्थः सन् सूर्यं
सूर्यस्य ॥ सुपो भवतीति षष्ठेः कवचनस्य द्वितीयैकवचना-
देशः ॥ तत्संबंधौ चक्रमेकमोजसा बलेन सामर्थ्यातिशयेन
मुषाय । अमुष्णाः ॥ कंदसि शायजपीति शायजादेशः ॥ पूर्व
सूर्यरथस्य चक्रद्वयमस्ति एकमिंद्रो सुमुषेतीतिहासः । तथा

च संनातरं प्रान्यन्नकमवहः सूर्यस्य कुत्सायान्यदिति । किंश्च
 १०१ । तथा उराय तद्वधार्थं । द्वितीयार्थं वा चतुर्थी ।
 शुष्णं हंतुमित्यर्थः । कुत्सं कर्तनसाधनं वधं वञ्चं वातस्य
 वायोरश्वैर्वायुवेगैर्वाश्वैर्युक्तः सन् वह । अवहः । शुष्णं हंतुं
 वञ्चमधारयः । यद्वा शुष्णवधाय वञ्चमवहः । तं च हत्वा
 तदीयैर्वायुवेगैश्चैस्तदुपलक्षितैस्तदीयैर्धनैः कुत्सं महर्षि-
 मगमः । शुष्णासुरधनं कुत्सायादा इत्यर्थः । तथा चान्यत्र
 त्वं कुत्सं शुष्णहृत्वे वाविद्य कुत्साय शुष्णमशुपमित्यादीति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शुष्िन्तमो ष्टि ते मदी द्युम्निन्तम उत क्रतुः ।

वृत्तघ्ना वरिवोविदा मंसीषा अश्वसातमः ॥ ५

शुष्िन्तमः । ष्टि । ते । मदीः । द्युम्निन्तमः ।

उत ॥ क्रतुः ।

वृत्तघ्ना । वरिवःविदा । मंसीषाः । अश्वःसातमः ॥ ५

हे इंद्र ते तव मदीः सोमपानजनितः शुष्िन्तमः ।
 वलवत्तमः । उत अपि च ते क्रतुः कर्म व्यापारोऽस्मदर्थी
 द्युम्निन्तमः । अतिशयेनान्नवान् यशोवात्वा ॥ उभवायन्नया-
 दीनि कंदसीति भसंजाया वाधितत्वात् न लोपः ॥ हे इंद्र
 अश्वसातमोऽश्वोपलक्षितबृधनदास्त्वं वृत्तघ्ना वृत्तघातिनौ
 वरिवोविदा धनस्य परिचरणस्य वा वेदयितारौ तव मदी-
 क्रतू मंसीषाः । अनुज्ञातवानसि । शत्रुघातिनौ धनदातारौ
 च स्यातामित्यनुग्रहमक्रोरित्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यथा पूर्व'भ्यो जरित्भ्य' इंद्र मय इवापो न तृणते
बभूथ ।

तामनु त्वा निविदं जोहवीमि विद्यामेषं वृजनं
जीरदानुं ॥ ६

यथा । पूर्व'भ्यः । जरित्भ्यः । इन्द्र । मयः । इव ।
आपः । न । तृणते । बभूथ ।

तां । अनुं । त्वा । निविदं । जोहवीमि । विद्यामं ।
इषं । वृजनं । जीरदानुं ॥ ६

हे इन्द्र पूर्वभ्यो जरित्भ्यः पुरातनेभ्यो गरित्भ्यः
स्तोत्रभ्यो मय इव बभूथ । मयः सुखं । सुखस्वरूपमिवाभवः ।
तद्वत् स्तोत्रभ्योऽस्मभ्यं सुखो भव । तत्र दृष्टांतः । तृणतः । तृणतः
आपो न । तृणार्त्तः सोदकानि यथा सुखकराणीति तद्वत् ।
तस्मात्तां निविदं त्वत्पीतिकरौ प्रसिद्धां स्तुतिं त्वा तुभ्यमनु-
जोहवीमि । पुनःपुनः करोमि । यद्वा तां निविदमनु
दृतीयार्थे । पा० १, ४, ८५ । इत्यन्तोः कर्मप्रदक्षनीयत्वं ॥
तथा स्तुत्या त्वां जोहवीमि । पुनःपुनराह्वयामि । विद्या-
भक्ति व्याख्यातं ॥

॥ इति द्वितीयः चतुर्थोऽष्टकः ॥

मत्सि न इति षडृचं द्वादशं सूक्तमागस्त्यमैन्द्रमानुष्टमं ॥
पूर्वत्र तुयद्वात् त्रिष्टुभं तं त्वित्युक्तत्वादंत्या त्रिष्टुप् । मत्सि न
इत्यनुक्रांतं । विशेषविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मत्सि नो वस्राद्दृष्टय इन्द्रमिन्द्रो वृषा विश्व ।

ऋधायमाण इन्वसि शत्रुमंति न विंदसि ॥ १

मत्सि । नः । वस्राःऽदृष्टये । इन्द्रं । इन्द्रो इति । वृषा ।

व्या । विश्व ।

ऋधायमाणः । इन्वसि । शत्रुं । अंति । न । विंदसि ॥ १

हे इन्द्रो क्लेदयितः सोम त्वं नो वस्रादृष्टये वस्रीयसोः
घनस्य प्राप्तव्य उक्तलक्षणाय यागाय वेद्र मत्सि । मादवस्व ।
तदर्धं त्वमेवेन्द्र वृषा कामानां वर्षिताविश्व । अत तथा पीतः
सन् ऋधायमाणः शत्रून् हिंसयन् इन्वसि । व्याप्रोसि ।
अतोऽति अतिके शत्रुं न विंदसि । न लभते । यतः शत्रव-
स्वत्सामर्थ्येन पलायता अतो न विंदसि । यद्दोत्तराद्दे-
इन्द्रपरतया व्याख्येयः । हे इन्द्र त्वं तं सोमं पीत्वा ऋधाय-
माणः सन् इन्वसि । अतिके शत्रुं न विंदसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तस्मिन्ना वैशया गिरो य एकश्चर्षणीनां ।

अनु स्वधा यमुप्यते यवं न चक्रु षडृषां ॥ २

तस्मिन् । आ । वेद्यय । गिरः । यः । एकः ।

वर्षणीनां ।

अनु । स्वधा । यं । उष्यते । यवं । न । चर्कषत् ।

वृषा ॥ २

हे अंतरात्मन् होतर्वा तस्मिन्प्रसिद्ध इंद्रे गिरः स्तुतिरूपा
वाच आवेशय । स्थापय । तं :स्तुहीत्यर्थः । य इंद्रवर्षणीनां
ज्ञानवतां मनुष्याणामेक एक एव स्थानीयः । यमनु यमेवेद्र-
मनु स्वधा हबिलक्ष्णमन्ममुप्यते । दीयत इत्यर्थः । स चंद्रो
वृषा वर्षकः सन् यवं न यवमिव पक्वं यवं यथा चर्कषत् ।
क्रमेणाददते कर्षकाः तद्ददादत्ते । यद्वा अनु स्वधानसाधनं
ब्रोह्मादिकमुप्यते भूमौ यस्त्रेद्रस्य वृष्टिरूपमनुग्रहमपेक्ष्योप्यत
इत्यर्थः स च वृषा वृष्टेर्वर्षिता स इंद्रो यवं न यवमिव सर्व-
बीजमपि चर्कषत् । पुनःपुनः करोति । अंकुरयति । हविः-
साधनत्वप्राशस्त्यमपेक्ष्य यवशब्दः प्रयुक्तः । एवं महानुभाव
इंद्रे गिर आवेशयेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यसा विश्वानि हस्तयोः पंच क्षितीनां वसु ।

स्याशयस्व यो अस्मभ्न्दिष्ये वाशनिर्जहि ॥ ३

यस्य । विश्वानि । हस्तयोः । पंच । क्षितीनां । वसु ।

स्याशयस्व । यः । अस्मभ्न्दिष्ये । वाशनिः । जहि ।

जहि ॥ ३

यस्येन्द्रस्य हस्तयोः पंच क्षितीनां । क्षियंति निवर्त्तन्ति
 गच्छंति वा क्षितयो मनुष्याः । पंचानां मनुष्याणां प्रीणयि-
 नूणि यिश्वा सर्वाणि वसु वसुनि वृतानि भवन्ति । देवा
 मनुष्याः पितरः पशवः पक्षिणश्चेति पंच जनाः । चत्वारो
 वर्णा निषादपंचमाः पंच जना इत्यन्धे । स तादृशेन्द्र त्वं
 स्थाशयस्व । वाधयस्व योऽस्मभ्क् अस्यभ्यं दूहति तं ।
 केन प्रकारेणेति स उच्यते । दिव्या दिवि भवाशनिरिव ।
 अशनिभूर्त्वास्मद्दृष्टुं जहि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

असुन्वतं समं जहि दूणाशं यो न ते मयः ।

अस्यभ्यं मय्य वेदनं दद्वि सुरिश्चिदोहते ॥ ४

असुन्वतं । समं । जहि । दुःखेनशं । यः । न ।

ते । मयः ।

अस्यभ्यं । मय्य । वेदनं । दद्वि । सुरिः । चित् ।

ओहते ॥ ४

हे इन्द्र असुन्वतं सोमाभिपत्रमकुर्वाणं । त्वामवर्जत-
 मित्यर्थः । दूणाशं दुःखेन नाशनीयं समं । अयं सर्वानुदान्तः
 सर्वशब्दपर्यायः । अयदृष्टुं सर्वान् । यद्वा सममेकोद्योगिनः
 अविशेषेण वा जहि । तेन किमपराहमित्यत आह यस्तो
 तव मयः । मय इति सुखनातु । तद् सुखहेतुर्न भवति ।

थो होमेन स्तुत्या वा न प्रीणाति तं जहि । किंचास्य
वेदनं धनमभ्यर्थं ददि । देहि ॥ दद दान इत्यस्माद्वात्ययेन
परस्मैपदं । छांदसेः शपो लृक् ॥ सरिश्चिदोहते । चिदेवार्थे ।
सूरिस्त्वव स्तोतैवोहते । वहति । प्राप्नोति धनं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आवो यस्य द्विवर्हसोऽर्केषु सानुषगसत् ।

आजाविंद्रस्यदो प्रावो वाजेषु वाजिनं ॥ ५

आवः । यस्य । द्विवर्हसः । अर्केषु । सानुषक् ।

असत् ।

आजौ । इंद्रस्य । इंद्रो इति । प्र । आवः । वाजेषु ।

वाजिनं ॥ ५

हे इंद्रो सोम तव यस्य द्विवर्हसः स्तोत्रइवीरूपद्विविध-
परिवृढकर्मवतो यजमानत्यार्केषु मंत्रेषु मानुषक् सानुषंगः
सातत्यमसत् । भवेत् । तमावः । तं यजमानं रक्षसि तर्पयसि
वा । बहा कर्मणि षष्ठी । यं हयोः स्थानयोः परिवृढं यमिंद्रं
हे इंद्रो यदार्केषु सानुषगसत् भवे तदावः । अरणः । अत-
र्थयो वा । तस्यैवेंद्रसाजौ संग्रामे हे सोम वाजिनं तथान्न-
षंतं तमिंद्रं वाजेषु बलेश्वत्रेषु वा निमित्तभूतेषु प्रावः । प्रक-
र्षणारक्षयः । पानसमये तर्पयित्वा संग्रामसमये बलवर्धनेन
जयप्राप्तश्चतुर्धनतर्पणेन वारक्ष इत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यथा पूर्वेभ्यो जरितभ्य इन्द्र मयं हवापो न त्वयंते बभूयं ।
तामनु त्वा निविदं जोहवीमि विद्यामेघं वृजनं
जीरदानुं ॥ ६

यथा । पूर्वेभ्यः । जरितभ्यः । इन्द्र । मयः । हवापः ।
न । त्वयंते । बभूयं ।

तां । अनु । त्वा । निविदं । जोहवीमि । विद्यामं ।
वृषं । वृजनं । जीरदानुं ॥ ६

यथा पूर्वेभ्य इति षष्ठी व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे एकोनविंशो वर्गः ॥

आ चर्षणिप्रा इति पंचचं त्रयोदशं सूक्तमागस्त्यमैदं
त्रैष्टुभं । आ चर्षणिप्राः पंचेत्यनुक्रमणिका । होत्रकगस्त्रेषु
स्तोमवृत्तावस्य विशेषविनियोगः । ऐंद्राणि त्रैष्टुभान्यमरु-
च्छब्दान्यावपेरन् । आ० ७. १२. । इति सूत्रितत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ चर्षणिप्रा वृषभो जनानां राजा कृष्टीनां
पुरुकृत इन्द्रः ।

स्तुतः श्रवसाश्रवसोपं मद्विद्युता हरी वृषणा

वाद्यर्वाङ् ॥ १

आं । चर्षणिऽप्राः । वृषभः । जनानां । राजा ।

कृष्टीनां । पुत्रऽहृतः । इंद्रः ।

स्तुतः । अवसान् । अवसा । उप । मद्रिक । युक्ता ।

हरी इति । वृषणा । आ । याहि । अर्वाङ् ॥ १

अयमिन्द्रश्चर्षणिप्राः । चर्षणयो मनुष्याः । तेषां घना-
दिना प्रीणयिता । जनानां सर्वेषां वृषभः कामानां वर्धिता ।
तथा कृष्टीनां । मनुष्यनामैतत् । मनुष्याणां राजा स्वामी
पुरहृतो बहभिराहृतः । ईदृश इंद्रोऽस्मानाजानात्वागच्छतु
वा । उत्तरार्धः परोक्षवादः । हे इंद्र स्तुतोऽस्माभिः अवस्यन्
हविलक्षणात्रमिच्छन् अवसास्मद्रक्षणो न तर्पणेन वा युक्तः
सन् मद्रिक् मद्रभिसुखमंचन् । वृषणा वर्षकौ युवानौ हरी
अश्वौ युक्ता रथे योजयित्वावाङ् । अस्मदभिसुखमायाहि ।
आगच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ये ते वृषणो वृषभासं इंद्र ब्रह्मयुजो वृषरथासो अत्याः ।

तां आ तिष्ठ तेभिरा यांश्चर्वाङ् हवामहे त्वा सुत इंद्र

सोमं ॥ २

ये । ते । वृषणः । वृषभासं । इंद्र । ब्रह्मयुजः ।

वृषऽरथासः । अत्याः ।

तान् । आ । तिष्ठ । तेभिः । आ । याहि । अवाङ् ।

हवामहे । त्वा । सुते । इंद्र । सोमे ॥ २

हे इंद्र ते तव संबन्धिनो वृषणो वर्षका युवानो वर्षण-
वंतो वा 'वृषभासः' येषां ब्रह्मयुजः परिवृद्धेन मन्त्रेण युज्य-
माना वृषरथासो वर्षणरथवन्तः । तत्र नियुक्ता इत्यर्थः ।
देव्या अत्या अग्ना ये संति तानातिष्ठ । आश्रय । आरोह ।
तेभिस्तैरवाङ्मादिभिमुखमायाहि । आगच्छ । वयं च हे
इंद्र सोमे सुते त्वा त्वां हवामहे । आह्वयामः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ तिष्ठ रथं वृषणं । सुतः सोमः परिपिक्ता
मधूनि ।

युक्ता वृषभ्यां वृषभ क्षितीनां हरिभ्यां याहि प्रवतोष
मद्रिक् ।

आ । तिष्ठ । रथं । वृषणं । वृषां । ते । सुतः । सोमः ।
परिऽपिक्ता । मधूनि ।

युक्ता । वृषऽभ्यां । वृषभः । क्षितीनां । हरिऽभ्यां ।

याहि । प्रवतोष । उप । मद्रिक् ॥ ३

हे इंद्र त्वं रथमातिष्ठ । आश्रय यज्ञगमनार्थं । कीदृशं
रथं । वृषणं । वर्षकं कामानां । किमर्थमिति चेत् उच्यते ।

ते तद्य वृषा वर्षकः सोमः सुतः । अभिषुतः । तथा मधु-
राणि वृतक्षीरादीनि परिपिक्ता । परितः सिक्तानि
संपादितानि । यद्वा मधूनि मधुराः सोमरसाश्चमसेषु
पूरिताः । आगमनप्रकारञ्च्यते । हे वृषभ वर्षकंद्र वृषभ्यां
वर्षकाभ्यां हरिभ्यां युक्त्वा रथं योजयित्वा क्षितीनां कर्मसु
निवसतां यजमानानामस्माकमनुग्रहाय । क्षितीनां वृषभेति-
वा योज्यं । प्रवता वेगवता रथेन मद्विक् । मदाभिसुख-
ञ्चन् । मदाभिसुख्ये नोपयाहि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं यज्ञो देवया अयं मियेध इमा ब्रह्माण्ययमिन्द्र सोमः ।

स्त्रीणं बर्हिःरा तु शक्र प्र याहि पिवा निषद्य वि मुचा
हरो इह ॥ ४

अयं । यज्ञः । देवऽयाः । अयं । मियेधः । इमा ।

ब्रह्माणि । अयं । इन्द्र । सोमः ।

स्त्रीणं । बर्हिः । आ । तु । शक्र । प्र । याहि । पिवा ।

निऽसद्य । वि । मुच । हरो इति । इह ॥ ४

अहर्गणेषु मध्येष्वहःसु हारियोजनग्रहस्य याग्या ।
अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम इति खंडे सूत्रितं । अयं यज्ञो देवया-
अयं मियेध इतोतरेषु । आ० ६. ११. । इति ॥ हे इन्द्र अयं
यज्ञो देवया दवान् गच्छन्भवति तथायं यज्ञो मियेधः । मेधः

पशुः । पशुर्वं मेघ इति हि श्रुतिः । इमा इमानि ब्रह्माणि
 मंत्राः । अयं सुतः सोमः । स्त्रीणां बर्हि । आसनायास्तृताः
 दर्भाः । एते पदार्थांस्त्वदुचिता एव संपादिताः । हे यक्र
 यक्रेद्र तु पुनः किमत्युक्ते आ प्रयाहि । प्रकर्षेण शीघ्र-
 मागच्छ । आगत्य च निपद्य बर्हिष्युपविश्य पिब सोमं ।
 तदर्थमिहास्मिन्देवयजने हरी अश्वौ विमुच । वियोजय ॥
 छांदसो नुमभावः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ओ सुष्टुत इंद्र याज्ञर्वाङ्मुप ब्रह्माणि मान्यस्य कारोः ।

विद्याम वस्तोरवसा गृणांतो विद्यामघं वृजनं

जीरदानुं ॥ ५

ओ इति । सुऽस्तुतः । इंद्र । याज्ञि । अर्वाङ् । उप ।

ब्रह्माणि । मान्यस्य । कारोः ।

विद्याम । वस्तोः । अवसा । गृणांतः । विद्याम । इयं ।

वृजनं । जीरऽदानुं ॥ ५

हे इंद्र सुष्टुतोऽस्माभिः सम्यक् स्तुतः सन् अर्वाङ् अस्मा-
 दभिसुखमायाहि । आगच्छैव । मा विलंबय । किमुद्दिश्य ।
 मान्यस्य माननीयस्य कारोः स्तोत्रार्चोतुः कर्तव्यजमानस्य
 वा ब्रह्माणि मंत्रानुप उपलक्ष्य । गृणांतः स्तुवंतोऽभिमतं
 शब्दयंतो वा वयमवसा त्वद्रक्षणेन रक्षिताः संतो वसार्वास्तुं

सुखेन संस्तातुमहनि वा सर्वेष्वहःस्रत्रादिकं विश्राम ।
 लभेमहि । विद्यामेत्यादि व्याख्यातं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥

यद्द स्येति पञ्चदं चतुर्दशं सूक्तमागस्त्यमैंद्रं त्रैष्टुभं । यद्द
 स्येत्यपुक्तमणिका । विशेषविनियोगः पूर्ववत् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यद्द स्या तं इंद्रं अष्टिरस्ति यया वभूथं जरित्थ्यं जती ।

मा नः कामं महयंतमा धग्विशां ते अश्यां पर्यापं

आयोः ॥ १

यद्द । इ । स्या । ते । इंद्रं । अष्टिः । अस्ति । यया ।

वभूथं । जरित्थ्यं । जती ।

मा । नः । कामं । महयंतः । आ । धग् । विशां । ते ।

अश्यां । परि । आपः । आयोः ॥ १

हे इंद्र यत् ययासौ प्रसिद्धा अष्टिः सर्वत्र श्रूयमाणा
 सञ्चरिस्ते तवास्ति यया जरित्थ्यः स्तोत्रभ्य जती जत्यै
 रक्षणाय वभूथ । समर्था भवसि । नोऽस्माकं महयंतमस्मा-
 न्महतः कुर्वाणं काममभौष्टं मा धग् । मा धाक्षीः । ते तव
 संबन्धीनि विश्वा सर्वाणि भोगजातान्याप आपस्थानि ।
 यद्वा विश्वा सर्वा आप आप्ताः श्रुतय आयोर्मानुषस्यो-
 चिताः । पर्यश्यां । परितो व्याप्स्यां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न घा राजेंद्र आ दंभवो या नु स्वसारा कृणवंत
योनी ।

आपश्चिदस्मै सुतुका अवेषन्गमन् इंद्रः सख्या
वयश्च ॥ २

न । घ । राजा । इंद्रः । आ । दंभत् । नः । या ।

नु । स्वसारा । कृणवंत । योनौ ।

आपः । चित् । अस्मै । सुतुकाः । अवेषन् । गमत् ।

नः । इंद्रः । सख्या । वयः । च ॥ २ ॥

अयं राजा राजमान ईश्वरो वेदो नोऽस्मदीयानि
कर्माणि नादभत् । सर्वतो न हिंसात् । कानीति उच्यते ।
या यानि कर्माणि वृथादिरूपाणि स्वसारा परस्परं स्वसृ-
भूते स्वयंसरणभूते अहोरात्रे । नु पुरणः । योनौ स्वकीये
स्थाने कृणवंत ॥ द्विवचनस्थाने बहुवचनं ॥ कुरुतः ॥ क्वि-
हिंसारणयोश्च । धिन्विकृणव्योरच्चेत् प्रत्ययः । बहुलग्रहणा-
च्छ्व ॥ तानींद्रोऽप्यनुजानात्वित्यर्थः । स्वसृभृतावध्वर्ययज्ञ-
मानौ वा कुरुतः । यद्वा स्वसारोऽंगुलयो योनौ फवोत्पादन-
स्थाने यज्ञे यानि कृतवंतप्तानीति योज्यं । किञ्च अस्मा-
इंद्राय सुतुका ग्रीभनबलहंतून्यापोऽपकार्याणि हवींष्यदेषन् ।
व्याप्रुर्वति । नोऽस्मभ्यमिंद्रः सख्या सख्यानि वयश्च प्रभृतमर्क-
श्च गमत् । गमयतु ।

॥ अथ तृतीया ॥

जेता नृभिरिंद्रः पृत्सु सूरः श्रोता हवं नाधमानस्य
कारो ।

प्रभर्ता रथं दाशुषं उपाक उत्थंता गिरौ यटिं च
त्तना भूत् ॥ ३

जेता । नृभिः । इंद्रः । पृत्सु । सूरः । श्रोता ।
हवं । नाधमानस्य । कारोः ।

प्रभर्ता । रथं । दाशुषः । उपाके । उत्थंता । गिरः ।
यटिं । च । त्तना । भूत् ॥ ३

अयमिंद्रः सूरौ विक्रांतः सन् नृभिः संग्रामनेष्टभिर्मरुद्भिः
सहितः सन् पृत्सु संग्रामेषु जेता जयशीलः शत्रूणां तथा
नाधमानस्य त्वदनग्रहं याचमानस्य कारोः स्तोतुर्हवमाह्वानं
श्रोता भवति । किंच यदि च यदा च त्तना आत्मनानन्य-
मेरित एव गिरः स्तुतिरूपानि वचांसि स्तोतृत्वोद्यंतोच्छ्रियता
भूत् । भवेत् । तदा दाशुषो हविर्दत्ततो यजमानस्योपाके ।
समीपनामैतत् । समीप एव यागदेशे रथं प्रभर्ता । सम्यक्
प्रभरन्भवति ॥ जेत्यादिषु त्तनेषु न लोकाव्ययेत्यादिना
कर्माणि षष्ठीप्रतिषेधः ॥ यदा स्तुतिं श्रोतुमिच्छति तदा
स्वमेव शीघ्रं रथं धावयित्वा यागं प्राप्नोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ए॒वा नृ॒भि॒रिन्द्रो॑ सु॒श्र॒व॒स्या प्र॒खादः॑ पृ॒क्षो अ॒भि॒
मि॒त्रि॒णी भू॒त् ।

स॒म॒र्ये इ॒षः स्त॑वते वि॒वाचि॑ स॒त्रा॒करो॑ य॒ज॒मान॑ य
शंसः ॥ ४

ए॒व । नृ॒भिः । इन्द्रो॑ । सु॒श्र॒व॒स्या । प्र॒खा॒दः । पृ॒क्षः ।
अ॒भि । मि॒त्रि॒णः । भू॒त् ।

स॒म॒र्ये । इ॒षः । स्त॑वते । वि॒वा॒चि । स॒त्रा॒करः ।
य॒ज॒मा॒नस्य॑ । शंसः ॥ ४

अयमिन्द्रो नृभिः कर्मनिर्वाहकैर्यजमानैर्दत्तं पृक्षो हवि-
र्लक्षणात्मन् सुश्रवस्या शोभनात्प्रख्यामैश्वर्या प्रखादः ।
प्रकर्षणं खादिता । एव एव । एवमेव पूर्वं यथा तथैव
मित्रिणः सहायवतोऽपि यजमानस्य शत्रून्भि भूत् । अभि-
भवति । यद्वा नृभिर्दृष्टिनेदृभिर्मरुद्भिः सदितोऽयमिन्द्रः
सुश्रवस्य प्रखादः सन्नेवमेव मित्रिण ऋत्विग्रूपमित्त्वतो
यजमानस्यार्थं तदभिमतायाभिभूत् । अभीत्यनर्थकः ।
भवति । आभिमख्येन वा भवति । तस्य हविः स्वीकृत्य तदभि-
मताय भवतीत्यर्थः । अथ तथाभूः सन् विवाचि विविध-
परस्परान्वानध्वनियुक्ते समर्थे संग्रामे विविधस्तोत्रशस्त्रध्वनि-
युक्ते समर्थे मर्त्ययुक्ते यज्ञे वा तन्निमित्तं यजमानस्य शंसः
शंसकः सन् सत्राकरः फलानां सत्यकार्ययमिन्द्र इषो हवि-
र्लक्षणात्मन् स्तवते स्तौति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वया मघवन्निद्र शत्रून्भि श्याम महतो मन्यमानान् ।

त्वं त्वाता त्वमुं नो वृधे भूर्विद्यामेषं वृजनं जीरदासुं ॥ ५ ॥

तया । वयं । मघवन् । इन्द्र । शत्रून् । अभि ।

स्याम । महतः । मन्यमानान् ।

त्वं । त्वाता । त्वं । ऊं इति । नः । वृधे । भूः ।

विद्यामं । इषं । वृजनं । जीरदासुं ॥ ५ ॥

हे मघवन् धनवन्निद्र त्वया सहयेन वयं यजमानान्
महतो मन्यमानान् अतिबलानवधान् मन्यमानान् यजमानान्
अभिश्याम । अभिभयितारो भवाम । हे इन्द्र त्वं शत्रून् शत्रून्
वाघ्राकं रक्षकः । अतस्त्वम् त्वमव नोऽस्याकं वृधे नोऽस्य
वर्धनाय भूः । भय । विद्यामित्यादि गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः ॥

पूर्वीरडमिति षड्रुचं पंचदशं सूक्तं त्रैष्टुभं । उपांत्वा
वृहती । अत्र त्रयाणां वृचानां लोपाद्द्रागस्यतश्चिथैर्दृष्ट-
त्वात्त एवर्षयः । सूक्तप्रतिपाद्योऽर्था रतिर्देवता । अत्रानुक्त-
मणिक्रा । पूर्वीः षट् जायापत्थोर्लोपाद्द्राया अगस्यत्त एव
वृचाभ्यां रत्यर्धं संवादं श्रुत्वांतेवासी ब्रह्मचर्यत्वे वृहत्यादी
अपश्यदिति । विशेषविनियोगो लौकिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा । खोतमुद्राच्च ॥

पूर्वीरहं शरदः शशमाणा दोषा वस्तीरुषसी जरयंतीः ।

मिनाति श्रियं जरिमा तनूनामप्य नु पत्नीर्दृषणो

जगम्युः ॥ १

पूर्वीः । अहं । शरदः । शशमाणा । दोषाः । वस्तीः ।

उषसः । जरयंतीः ।

मिनाति । श्रियं । जरिमा । तनूनां । अपि ।

जं इति । नु । पत्नीः । दृषणः । जगम्युः ॥ १

इ अगस्त्य अहं खोतामुद्रा पूर्वीः शरदः पुरातनान-
संख्यातान्संवत्सरान् दोषा रात्रीर्वस्तीरुषानि तथा देहं
जरयंतीरुषस उषःकालाञ्च ॥ सर्वत्रात्यंतकालसंयोग
द्वितीया ॥ अद्यतनकालपर्यंतं बहुसंवत्सरं कार्त्स्न्येन त्वच्छ-
श्रूषया शशमाणा श्रान्ताभूवं । इदानीं तु जरिमा जरा
तनूनामंगानां श्रियं सां दये मिनाति । चिनस्ति । एवमपि
नानुगृह्णासीत्यर्थः । अप्यू नु । अपिः संभावनायां । उ
इत्यवधारणे । नु इति वितर्कः । इदानीमपि किं संभावनीयं ।
लोके हि पत्नीः स्त्रियो दृषणः संतारः पुरुषा जगम्युः ।
गच्छेद्युः । सभोगं कुर्युः । अतो मां किमित्यवमन्यसे ।
इदानीमपि वा संभावयेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया । सा तसेवाह ॥

ये चिद्दि पूर्वं ऋतसाप आसन्साकं देवेभिरवदन्तानि ।

ते चिद्वासुर्न ह्यंतमापुः समू नु ।

पत्नीवृषभिर्जगम्युः ॥ २

ये । चिद् । दि । पूर्वं । ऋतऽसापः । आसन् । साकं ।

देवेभिः । अवदन् । ऋतानि ।

ते । चिद् । अवं । असुः । नहि । अंतं । आपुः ।

सं । जं इति । नु । पत्नीः । वृषभिः । जगम्युः ॥ २

हे पते अगम्य ये चिद्दि येऽपि तु पूर्वं पुरातना ऋतसापः सत्यस्यापयितारो व्याप्रवाना महर्षय आसन् ते देवेभिर्देवैः साकं सह ऋतानि सत्यवाक्यान्यवदन् । वदन्ति । ये महत्तपो यज्ञं वानुतिष्ठन्ति ये च देववाक्यानि देवस्मृतिरूपाणि वदन्ति । ते चिद् । चिद्द्वयर्थः । ते चिद्वासुः । अवक्षिपन्ति रेतः ॥ स्मृतिरुपसृष्टो विमोचनं वर्तते ॥ ते न ह्यंतमापुः । नहि ब्रह्मचर्यादेरंतं प्राप्रवन् । ब्रह्मचर्यमनिषिद्धर्तुकालगमनमपि कुर्वतीत्यर्थः । तथा पत्नीः पत्नश्च तपस्माना वृषभिर्भोगवर्षकैः पतिभिः सह समू नु जगम्युः । उ न्विति पूरणौ । संगच्छेरन् । यतस्त्वं कथं मां नानुभवसीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया । अगस्त्यस्तामाह ॥

न मृषां आतं यद्वन्ति देवा विश्वा द्रुंस्पृधो अभ्यश्रवाव ।

जयावेदत्रं शतनीथमाजिं यत्सम्यंचा मियुनावभ्यजाव ॥ ३

न । मृषा । आतं । यत् । अर्वन्ति । देवाः । विश्वाः ।

द्रुत् । स्पृधः । अभि । अश्रवाव ।

जयाव । इत् । अत्रं । शतनीथं । आजिं । यत् ।

सम्यंचा । मियुनी । अभि । अजाव ॥ ३

भोः पत्रि त्वया मया न मृषा आतं । व्यर्थं नैव खिन्नमा-
वाभ्यां । यत् यस्माद्देवा अर्वन्ति । रक्षन्ति तपोभिः प्रीता
देवाः । विश्वाः सर्वाः स्पृधोऽभ्यश्रवाव । अभितो व्याप्रयाव ।
अत्राग्निमंसंशारे शतनीथमपरिमितभोगप्राप्तिसाधनमाजिं
प्राप्तिं परस्परं जयाव । जयलक्षणं सुरतसंग्रामं वा जयाव ।
यत् यत्सम्यंचा सम्यक् परस्परं गच्छन्ती प्रजयन्ती वा
मियुना मियुनो स्त्रीपुरुषरूपौ संतावभ्यजाव । त्वं चाहमपि
परस्परमभिजयावेत्येवं तयोक्तं संभोगं संभावयामास ॥

॥ अथ चतुर्थ्याप्यगस्त्य आहः ॥

मदस्यं मा रुधतः काम आगन्वित आजातो अमुतः

कुतश्चित् ।

लोपासुद्रा वृषणं नी रिणाति धीरमधीरा धवति

श्वसंतं ॥ ४

नदस्य॑ । मा॒ । रुधतः॑ । कामः॑ । आ॒ । आगन् । इतः॑ ।

आजातः॑ । अमृतः॑ । कुतः॑ । चित् ।

लोपामुद्रा॑ । वृषणं॑ । नि । रिणाति॑ । धीरं॑ । अधीरा॑ ।

घर्षति॑ । श्वसंतं॑ ॥ ४

हे जाये नदस्य नदनस्य जपशब्दवितुर्जपाध्ययनकर्तुः ।
रुधतो रेतो निरद्ब्रह्मचर्यमास्थितस्य ॥ उभे कर्मणि षष्ठौ ।
उक्तलक्षणं मां काम आगन् । आगमत् ॥ नदस्य मा रुधतः
कामः आगमदिति निरुक्तं । ५. २. ॥ अस्य हेतोरिति
उच्यते । इतस्त्वत्संगमनिमित्तात् तथामृतो वसंतादिकालात्
कुतश्चिकारणादाजातः सर्वत उत्पन्नः । यद्वा इत एतल्लोक-
जनितादमृतो लोकांतरजनिताद्वा कुतश्चिन्निमित्तात्कात् ।
कथमिति उच्यते । इयं लोपमुद्रा वृषणं रेतसः प्रवर्तकं मां
नीरिणाति । नितरां गच्छतु । किंच धीरं धीमंतं नियमा-
द्विचालिनं श्वसंतं महाप्राणं महाबलमधीरा कातरैषा
योषिद्वयति । उपभुंक्तां ॥

अथानयोर्दंपत्योः संभोगसंलापं श्रुत्वा तव्प्रायश्चित्तं
चिकीर्षुरुत्तराभ्यामाह । अनयोर्निनियोगः शौनकेनोक्तेः ।
इमं तु सोममित्येते हे ऋचौ प्रयतो जपन् । सर्वाङ्कामान-
वाप्नोति पापेभ्यश्च प्रमुच्यते । ऋग्वि० १. २६. । इति ॥

॥ तयोर्मध्ये प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

इ॒मं तु सोम॑म॒न्तितो॑ ह॒सु, पी॒तमु॒पं ब्रु॒वे ।

य॒क्षी॒माग॑ञ्च॒ह्रमा॑ त॒सु, च॑ड॒तु पु॒लुका॑मो हि॒ मर्त्यैः ॥ ५

इ॒मं । तु । सो॒मं । अ॒न्तितः॑ । ह॒सु । पी॒तं । उ॒पं ।

ब्रु॒वे ।

यत् । सीं । आ॒गः । च॒ह्रम॑ । तत् । सु । च॒ड॒तु ।

पु॒लु॒का॒मः । हि॒ । म॒र्त्यैः ॥ ५

उपेत्य मनसा प्राप्य प्रार्थयते । किं ब्रवीति । उच्यते । यदागो गुर्वाः कामप्रलापश्रवणविषयं पापं चह्रम कृतवन्तो वयं तत् तस्मादागसः स सोमः सु सम्यक् चडतु । सुखयतु । पापजनितदुःखं मा करोत्वित्यर्थः । महत्पापमनुभुज्यमानं प्रार्थनया कथं लुप्यत इत्यत आह । हि यस्मान्मर्त्यां मनुष्यः पुलुकामो बहुकामनावान् । अल्पेनैव कर्मणा बहुकामानाकालयति । यस्माद्देवं तस्मात्परिहरेत्यर्थः । यद्वायमपवर्जनीयतया प्राप्यत इवेत्याह । पुलुकामो हि खलु मर्त्यैः कामहतः सन् कामेन निरुद्ध एव वर्तते । अतस्तयोरुत्सोकोऽयुक्तः । तच्छ्रद्धश्रवणदोषोऽपि प्रामादिकोऽस्माकं प्राप्तेन सोमेन परिहर्तव्य इत्यर्थः । यद्वायं मंत्रचंद्रपरो व्याख्येयो मनसोऽभिमानित्वाच्च तस्य पापस्यापि मनस्येव संभावितत्वात् । अस्मिन्पक्षे हसु, पीतं हृदयस्थितमित्यर्थः । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ अथ विनियुक्तयोर्मध्ये द्वितीयया सूक्ते षष्ठ्यांतेवास्याह ॥

अगस्त्यः खनमानः खनितैः प्रजामपत्यं

बलमिच्छमानः ।

उभौ वर्णावृषिस्तयः पुंपोष सत्या देवेष्वशिषी

जगाम ॥ ३

अगस्त्यः । खनमानः । खनितैः । प्रजां । अपत्यं ।

बलं । इच्छमानः ।

उभौ । वर्णाः । अृषिः । उग्रः । पुंपोष । सत्याः ।

देवेषु । आशिषः । जगाम ॥ ३

अयमगस्त्यो महारुः स्वमितैः फलतोत्पादनसाधनैर्यज्ञ-
स्तोत्रादिभिः खनमानः फलमभिमतमुत्पादयन् प्रजां प्रकर्षणं
पुनःपुनर्जायमानःमपत्यं कुलधापतनसाधनं पुत्रादिकं
बलं चेच्छमानः सन् । यद्वा प्रजां भृत्यादिरूपां चेच्छन्
ऋषिरतीन्द्रियद्रष्टा महानुभाव उग्र उद्गूर्याः संसारे संचरन्
प्यपापः सद्गुणो वर्णा वर्णा वर्णनीयावाकारौ कामं च तपश्च
पुंपोष । सत्या आशिषो देवेषु देवभ्यो जगाम । प्राप्नुवान् ।
यतोऽयं महानुभावस्तस्मान्पातीत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ इति प्रथमे मंडले त्रयोविंशोऽनुवाकः ॥

अथ चतुर्विंशत्यनुवाके द्वादश सूक्तानि । तत्र युवो रजांसीति दशचं प्रथमं सूक्तमागस्त्यं त्रैष्टुभं । तुष्ट्यादिपरिभाषयेदमादिसूक्तपंचकमाश्विनं । युवोर्दशाश्विनं वेत्यनुक्रमणिका । एतदादीनि तृतीयवर्जितानि पंच सूक्तानि प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभे चंदसि विनियुक्तानि । अयाश्विन इति खडे सूत्रितं । युवो रजांसीति पंचानां तृतीयमुद्धरेत् । आ० ४. ११ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

युवो रजांसि सुयमांसो अश्वा रथो यद्वां पर्यर्णसि

दीयत् ।

हिरण्ययां वां पवयः प्रुषायन्मध्वः पितृता उपसं सचेथे ॥१

युवोः । रजांसि । सुयमांसः । अश्वाः । रथः । यत् ।

वा । परि । अर्णसि । दीयत् ।

हिरण्ययाः । वां । पवयः । प्रुषायन् । मध्वः ।

तिर्वातौ । उपसं । सचेथे इति ॥ १

हे अश्विनौ युवोयुवयोरश्वा रथवोड़ारो रजांसि रंजकान् लोकान् सुयमांसः शोभननियमनाः । लोकत्रयसंचारिण इत्यर्थः । कदेत्याह । यत् यदा वां रथोऽर्णस्यरणीयानभिमतदेशान् परिदीयत् । परिगच्छेत् । परितो गच्छति वा । तदेत्यर्थः ॥ दीयतिर्गतिकर्मा दीयति तक्तीति तत्कर्मसु पाठात् ॥ किंच त्वदागमनकाले वां युवयोः,

द्वितीयो ब्रह्मा रथनेमयो वा हिरण्यया हिरण्ययाः प्रुषायन् ।
 प्रुषांत्यभिमतं । यद्वा हिरण्ययानि पवयो मधुपात्राणि वां
 सुवाभ्यामर्थाय । यस्मादेवं तस्माद्युवां मध्वो मद्गुनो मधु-
 सहस्रस्य सोमरसस्य ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ सोमरसं पिबंता-
 वास्वाद्यंतावुषस उषसंबंधिनि काले सचेथे । यन्न संगच्छेथे
 अत्र क्रमो न विर्वक्षतः । उषःकाल एवागत्य मधुरं
 सोमरसं पिबतमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युवमत्यस्वावं नक्षथो यद्विपत्नो नर्यस्य प्रयज्योः ।

स्वसा यदां विश्वगूर्ती भराति वाजायेद्रे मधुपाविषे च ॥२

युवं । अत्यस्य । अवं । नक्षथः । यत् । विपत्नः ।

नर्यस्य । प्रयज्योः ।

स्वसा । यत् । वां । विश्वगूर्ती इति विश्वऽगूर्ती । भराति ।

वाजाय । द्रेद्रे । मधुपायै । षुषे । च ॥ २

हे अश्विनौ युवं युवां यद्विपत्नोऽस्यातनशीलस्य सततसं-
 चारिणो विपत्नो विविधगमनस्य विचित्रगमनस्य वा नर्यस्य
 ममुथाणां हितस्य प्रयज्योः प्रकर्षेण पृज्यस्य ॥ एतानि
 कर्मणि षष्ठानि ॥ उक्तं यत् रथमव अवस्तात् तदुदयात्पूर्वं
 नक्षथः । व्याप्रथो देवयजनं गंतुं । किञ्च यत् यदा हे विश्व-
 गूर्ती सर्वस्तुत्वौ सर्वदोहूर्णौ वा वां युवयोः स्वसा स्वसुस्था-
 नाया स्वयंचारिणी वोष भराति । पोषते । तदागमनाय

प्रभातं करोति । यदा हे मधुपौ मधुरस्य सोमरसस्य
पातारौ युवां यजमानो वाजाय बलाय गमनाय वा एवै
प्रभूतावायेह । स्तौति तदा रथं प्राप्नुय इत्सर्वः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युवं पयं उस्त्रियांयामधत्तं पक्कमामायामव पूर्य्यं गोः ।

अंतर्धनिनी वास्यतसू द्वारो न शुचिर्यजते हविषाम् ॥ ३

युवं । पयः । उस्त्रियां । अधत्तं । पक्कं । आमायां ।

अव । पूर्य्यं । गोः ।

अंतः । यत् । वनिनः । वां । ऋतसू इत्सू । तसू ।

द्वारः । न । शुचिः । यजते । हविषाम् ॥ ३

हे अश्विनौ युवं युवामस्त्रियायां । गोनामैतत् ।
भोगास्त्राविष्यां नवि पयोऽधत्तं । अधारयत्तं । स्थापित-
वंतौ । तथामायामपक्कायां पक्कं परिपक्कं भोगयोम्यं गोसं-
बंधि दुग्धं पूर्य्यं पूर्वभवं तत्रैषोत्पन्नमव अवस्तादधारयत्तं ।
नवि क्षीरमुत्पाद्य पुनर्भोगात् पृथक्कृतवंतावित्यर्थः । यत्
यस्मात् हे ऋतसू सत्यस्वरूपौ यज्ञियहविर्भक्षयितारौ वा
हे अश्विनौ वां वनिन उदकवत उदकोपलक्षितहविषतो
यज्ञत्यांतर्मध्ये हविषाम् प्रदेयहविषा तद्वान् शुचिः शुद्धो
यजमानो यजते । पूजयति युवां । तस्मादेवमकुर्वत्तं यद्वा
यद्द्वैवं यजमानः करोति तदेत्यर्थः । तत्र दृष्टांतः । वनिनो
वनसंबन्धिषुसभूहृष्यांतर्मध्ये द्वारो न । चोर इव । स
यथा जागरुको वर्तते तथा यजमानोऽपीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सु॒वं ह॑ घ॒र्मं भ॒धु॒मं॒त॒म॒त्र॒येऽप॒ो न॒ चो॒दीऽवृ॒णीत॒मेघे॑ ।

तदं॑ न॒राव॒श्विना॒ प॒ञ्च॒दृष्टी॒ रथी॑व॒ च॒क्रा प्र॒ति

यंति॑ म॒ध्वः ॥ ४

सु॒वं । ह॑ । घ॒र्मं । म॒धु॒मं॒तं । अ॒त्र॒ये । अ॒पः । न॑ ।

चो॒दः । अ॒वृ॒णीतं॑ । ए॒घे ।

तत् । वां । न॒रौ । अ॒श्वि॒ना । प॒ञ्चः॑ऽदृष्टिः । रथी॑ऽव॒व ।

च॒क्रा । प्र॒ति । यंति॑ । म॒ध्वः ॥ ४

अत्रेतिहासमाहुः । प्रवर्ग्येण प्रचरंतमत्रिं राजसास्रमे
घर्मोपातयन् । स च तप्यमानोऽश्विनौ तुष्टाव । तौ च
स्तुत्वा हृष्टमनसावरजतामिति । अपरेऽग्नीक्षिप्तमपालयता-
मित्याहुरिति । हे अश्विनौ सुवं सुवां भधुमंतं पयोष्टत-
रुपाभ्यां मधुभ्यां तदंतं घर्मं दीप्तं प्रवर्ग्यमेघे सौख्यमिच्छतेऽ-
त्रय एतन्नाम्ने महर्षये चोदः चोदांसि चोद्यमानान्ययो न
उदकानीवावृणीतं । अवारयतं । औष्ण्यं शैत्यसुखं कृतवंतौ ।
तप्तघर्मसकाशाद्भक्षितवानित्यर्थः । यदा अत्रये चोदः । उद-
कनामैतत् । तत्स्थं शैत्यं लक्ष्यते । अपः चोदो न । अप इति
षडर्थं द्वितीया । उदकानां शैत्यं यथा भवति तद्वत् । पक्षा-
न्तरे तु घर्मं दीप्तमत्रिं मधुमंतं कृत्वावृणीतं । सुखयतमित्यर्थः ।
तथा च भंत्वांतरं । तप्तं घर्ममोभ्याकृतमत्रय इति । तत्रस्मात्
यस्मादेवं तस्मात् हे नरौ नेतारौ नराकारौ वाश्विना

अश्विनौ वां युवाभ्यां पशवदृष्टिः । पशुरित्त्वग्नेनाम । अग्निः
 पशुरासोदित्वादिश्रुतेः । यद्वा पशुप्रियत्वात्पशुरित्त्वच्यते ।
 तत्त्याग्नेरिष्टिर्भवति । अग्नी यागः सर्वो सुभदर्थं प्रवर्तत
 इति शेषः । आश्विनं घृन्तलनाममानमेत यो दुर्वाह्यः
 सोमं पिपामेदित्वादिनाप्यश्विभ्यां पशुर्विहितः । तथा मध्वो
 मधुसदृशाः सोमरसा अपि युवाभ्यां प्रति यंति । अभिगच्छन्ति
 तत्र दृष्टान्तः । रथ्येव चक्रा । रथसंबंधीनि चक्रा चक्राणीव ।
 तानि यथा प्रवणदेशमभिगच्छन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ वां दानाय वृत्तीय दस्रा गोरोहेण तौग्रो न

जित्रिः ।

अपः क्षोणी सचते माहिना वां जूर्णा वामसुरं हंसो

यजत्रा ॥ ५

आ । वां । दानाय । वृत्तीय । दस्रा । गोः । ओहेन ।

तौग्रोः । न । जित्रिः ।

अपः । क्षोणी इति । सचते । माहिना । वां । जूर्णाः ।

वां । अक्षुः । अंसः । यजत्रा ॥ ५

हे दस्रा शत्रूणामुपक्षपयितारावश्विनौ वां युवयोर्दानी-
 नायास्रदभिमताय युवाभ्यां वाहयितुमावृत्तीय । आवर्त-
 यामि यागदेशं ॥ वृत्तेरंतर्भावितव्यर्थस्येदं ॥ केन साधनेनेति
 तदुच्यते । गोः स्तुतिरूपाया वाच ओहेन वहनेन साधनेन ।

यद्वा आवर्तनकाल उच्यते । गोगर्वा उषसो वहनेन ।
 जित्रिर्जोषो जयशीलो वा तौप्रगो न तुग्राख्यस्य रात्रः पुत्री
 भुज्यरिव । स यथा शत्रुभिः संताद्य समुद्रे पातितो युवां
 परितोष्य स्त्रोषाराय स्वसमीपमानयत तद्वदित्थर्थः । इममा-
 ख्यायिका तुग्रो ह भुज्युमंहसः पिष्टयो नासत्या भुज्युमि-
 त्यादिषु प्रसिद्धा च । किमाख्यमहमावर्तयामौति । किंतु
 अपः क्षोणी । अप इत्वंतरिक्षनाम । क्षोणीति पृथिवी-
 नाम । द्यावापृथिव्यावपि वां युवयोर्माहिना माहाभोगेन
 युवयोः प्रसादेन सर्वापकारिण्याविति ख्यातिं सर्वप्रदेश-
 व्यापित्वं वा सचते प्रत्येकं । यद्वा वां माहिन्ना यजमानो
 द्यावापृथिव्यौ सचते । किंच हे यजत्रा यष्ट्यौ प्रसादादय-
 स्रपिर्जूर्णो जरया जीर्णांगः सर्वंहसः पापाञ्जरालक्षणात्प्र-
 मुच्यात्क्षिरकालव्याप्तो दीर्घजीवी भूयात् । यद्वा हे यजत्रा
 वां प्रसादाञ्जूर्णो जीर्णो यजमानोऽहसो इरितस्य चंद्रीरप
 उक्तलक्षणाणि सोमरसरूपाण्यदकानि क्षोणी क्षोण्यां ॥
 समस्यर्थे प्रगृह्यं । भूम्यां :क्षिरकालमक्षुर्व्याप्तः सन् महिना
 माहाभोगेन सचते । द्वितीयो वामित्ययमादर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नि यत्सुवेथे निवृतः सुदानू उप स्वधाभिः स्रजयः पुरंधिं ।

प्रेषधेषह्रातो न सूरिरा महे दं दे सुव्रतो न वाजं ॥ ६

नि । यत् । युवेवे इति । निऽद्युतः । सुदानू इति सुऽदानू ।

उप । स्वधाभिः । सृजयः । पुरिंऽधिं ।

प्रेषत् । वेषत् । वातः । न । सूरिः । आ । महे । हृदे ।

सुऽव्रतः । न । वाजं ॥ ६

हे सुदानू शोभनदानावश्विनौ यत् यदा निवृत्तोऽध्वान्
निवृत्तवेधे । नियुंजाथे । नियोजयथः । ताभिरक्षस्यन्नगमनाय
संयुक्तौ भवथः । आ स्वधाभिरक्षस्यकारणैरुदकैर्वा पुरंधि
बहूनां धात्रीं षधिर्भूमसृजयः । एवं च सति सूरिः
स्रोतायं यजमानो वातो न वायुरिव तद्वत् क्षिप्रं युवां
प्रेषत् । तर्पयतु । वेषत् । व्याप्रोतु । कामयतां वा ॥ प्रीणा-
तेवतेषु लेटि रूपे ॥ अनंतरं सुव्रतो न अतिप्रशस्तोऽादिक-
र्मवानिव वाजमखं महे महत्त्वायायं यजमान आददे ।
आदत्ते । स्वीकरोति ॥ आङो हो नास्यविहरण इत्यात्मने-
पदं । लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तद्धोपः । यद्वा छादसे खिटि
रूपं ॥ स्वीकृत्य स्वमहत्त्वाय युवोमेव तर्पयत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वयं चिद्धि वा जरितारः सत्या विपण्यामंहे वि

पण्डिर्हितावान् ।

अघो चिद्धि आश्विनावनिंध्या पाथो हि आ

वृषथावतिदेव ॥ ७

वयं । चित् । हि । वां । जरितारः । सत्याः ।

विपन्यामहे । वि । पणिः । हितवान् ।

अध । चित् । हि । अ । अश्विनौ । अनिद्या । पायः ।

हि । अ । वृषणौ । अंतिः देवं ॥ ७

वयं चिद्धि वयमपि जरितास्तव स्तोतारः सत्याः सत्त्व-
फलाः संतो विपन्यामहे । विविधं स्तुमः । पणिः पणाधारो
द्रोणकलशो विहितवान् । स्थापितरसवानासीत् । यद्वा
पणिर्वणिक् कुक्षकोऽयष्टा हितवान् नियतधनो धनाब्जोऽप्य-
यष्टा वि । विद्युज्यतां ॥ उपसर्गश्चतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥
अध अपि च चिद्धि अ । एते द्वयः पूरणाः । हे अश्विनौ
अनिद्या । प्रशत्यनामैतत् । हे प्रशत्यौ वृषण हे कामानां
वर्षितारौ यवामंतिदेवं देवानामंतके पायः । सोमं पिबथः ।
यद्वा अंतिके वर्तमानं देवाग्रप्राप्तवानं सोममिति योज्यं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

युवां चिद्धि आश्विनावसु दून्विरुद्रस्य प्रस्रवणस्य सातौ ।

अगस्त्यी नरां वृषु प्रशंसतः काराधुनीव चितयत्सहस्रैः ॥ ८

युवां । चित् । हि । अ । अश्विनौ । अनु । दून् ।

विरुद्रस्य । प्रस्रवणस्य । सातौ ।

अगस्त्यः । नरां । वृषु । प्रशंसतः । काराधुनीऽश्व ।

चितयत् । सहस्रैः ॥ ८

हे अश्विनौ यवां । चिदि षेति वयः पूरणाः । अमुं धूर्णं प्रतिदिनं विरुद्रस्य विशिखोष्णरूपदुःखिद्रावणस्य विविधरो-
 क्यमाणद्रवणवतो वा प्रस्रवणस्य वृद्धकसंभ्रायस्य सातौ
 लाभे निमित्तभूते सत्यगस्त्य एतन्नामा महर्षिर्नरां नेतृणां
 कर्मनिर्वाहकानां मनुष्याणां नृषु येषु तादृशा मनुष्याः
 मंति तेषु प्रथस्तः प्रथसातरोऽयं सहस्रैरपरिमितैः स्तोत्रै-
 श्चितयत् । चेतयति स्तुत्या प्रबोधयति । तत्र हृष्टांतः । कारा-
 धुनीव । कारा शब्दः । तस्य धूनयितोत्पादयिता शंखानिः
 स इव । यद्वैतदप्यगस्ताविशेषणं । कारः शब्दयिता
 होत्रादिः । तस्य धुनिः कंपयिता प्रेरक इव । इवेति
 संप्रतार्थं । अस्त्यपमार्थस्य संप्रतार्थं प्रयोग इति निरुक्तं ॥

। अथ नवमी ॥

प्र यद्ब्रह्मैवे म॒हिना रथं॑स्य॒ प्र स्यं॑द्रा याद्यो मनु॑षो
 न होता॑ ।

धत्तं॑ सूरि॒भ्यः॑ उ॒त वा स्व॑श्रयं॒ नास॑त्या ह्यिषाचः॑ ।

स्याम ॥ ८

प्र । यत् । ब्रह्मैवे इति । महिना । रथस्य । प्र ।

स्यंद्रा । याद्यः । मनुषः । न । होता ।

धत्तं । सूरिभ्यः । उत । वा । स्वश्रयं । नासत्या ।

रथिसाचः । स्याम ॥ ८

हे अश्विनौ युवां रथस्य आगमनसाधनस्य महिना महत्त्वेन
यत् यन्मात्रवपेथे । धारयथो यज्ञं । यद्वा रथस्य स्वर्गगमन-
साधनस्य यागस्य धुरं वहतः । तथा हे स्यंद्रा स्यंदनशीली
युवां यायः । गच्छथः । स्वस्थानं यज्ञारंभ आगच्छथः यज्ञस-
माप्तौ पुनर्गच्छथश्च । तत्र दृष्टान्तः । मनुष्यो होता मनुष्यस्य
यजमानस्य होता यथा यज्ञप्रारंभ आगच्छति कर्मणि
निवृत्ते पुनरपगच्छति तद्वत् । आगमनसमये प्ररिभ्यः
स्तोत्रभ्यो घत्तं । धारयतं फलं । उत वा स्वर्गं शोभनाश-
समूहं घत्तं । नासत्या । सत्सु भवौ सत्यौ । न असत्यौ
नासत्यौ । हे तादृशौ त्वदनुग्रहाद्रयिसाचो धनसमवायिनः
स्याम । भवेम ॥

॥ अथ दशमी ॥

तं वा रथं वयमद्या हुवेम स्तोमैरश्विना सुविताय नव्यं ।

अरिष्टनेमिं परि द्यामिमानं विद्यामेषं वृजनं

जीरदानुं ॥ १०

तं वा रथं वयं अद्या हुवेम स्तोमैः ।

अश्विना सुविताय नव्यं ।

अरिष्टनेमिं परि द्यां विद्यामेषं वृजं ।

वृजनं जीरदानुं ॥ १०

हे अश्विना हे अश्विनौ वां सुवयोः संवधिनां शीघ्रगमनेन
स्तुत्यं रथं वयमगस्त्या अद्यामिन् सुत्येऽहनि हुवेम ।

आह्वयेम । किं साधनेनेति उच्यते । स्तोमैः स्तोत्रैः ।
 किमर्थं । सुदिवा । सुष्टु प्रातये । बीदृशं । नद्यं । स्तुत्यं
 नूतनं वा । तथा रिष्टनेमिं । अहिंसितचक्रवलयं द्यां परी-
 यानं दुलोकस्य परितो गच्छंतं । विद्यामेत्यादि गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं चतुर्विंशो वर्गः ॥

कदु प्रेष्ठाविति नवर्चं द्वितीयं सूक्तमागस्यं तैष्टभमाश्रितं ।
 कदु नवेत्यनुक्रांतं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोगः
 पूर्वसूक्त एवोक्तः ।

॥ तत्र प्रथमा ॥

कदु प्रेष्ठाविपां रये, यामध्वर्यता यदग्निनीधो अपां ।

अयं वां, यन्नो अकृत प्रशस्तिं वसुधितो अविंतारा

जनानां ॥ १

कत् । ऊं इति । प्रेष्ठैः । इषां । रयीणां । अध्वर्यतां ।

यत् । उत्सृजिनीधः । अपां ।

अयं । वां । यन्नः । अकृत । प्रशस्तिं । वसुधितो इति

वसुधितो । अविंतारा । जनानां ॥ १

हे अश्विनौ प्रेष्ठी प्रियतमौ वां युवा कदु कदा भविष्यति
 इषामिष्टमाणा नामानां । कर्मणि षष्ठौ । अन्नानि घनानि
 चोत्सृजिनीधः । ऊं प्रापयथः । अध्वर्यताध्वरं । पारयितु-
 मिच्छंतौ युवामपां वृद्धुदकानां वृद्धुदकानि चोत्सृजिनीधः ।

उत्कृष्टमघः प्रापयथ दूति यत् तत् कदा । कम्पादेवमुच्यत
 दूति उच्यते । अयं यज्ञोऽस्माभिरनुश्रीयमानो वां युवयोरेव
 प्रशस्तिं प्रशंसां स्तुतिं गच्छत । करोति । यज्ञे शंसनीयानि
 यज्ञाणि युवामेव प्रशंसतीत्यर्थः । यन्मादेवं तस्मात् हे
 वसुधृती वसुनो धनस्य धातनौ वस्तव्यकर्माणौ तथा हे
 जनानामविता रावुत्तलक्षणी युवां कदानानां धनानां च
 दातारौ भवथ दूति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ वामश्वांसः शुचयः पयसा वातरं हसो

दिव्यासो अत्याः ।

अनोजुषो लृषणो वीतशृङ्गा एह स्वरारजो

अश्विनो वचंतु ॥ २

आ । वां । अश्वांसः । शुचयः । पयः । साः ।

वातः । रं हसः । दिव्यासः । अत्याः ।

अनः । जुषवः । लृषणः । वीतः । शृङ्गाः । आ । एह ।

स्वरारजः । अश्विनो । वचंतु ॥ २

अश्विनौ शोभनाश्वयुक्तौ वां वृद्धामश्वासो वृद्धदीयाः
 इहास्मिन्यज्ञे आवहंतु प्रापयंतु । अथविष्टान्यश्वविशेषणानि ।
 कीदृशास्ते । शुचयः शुद्धा दीप्ता वा पयसा वृद्धदकस्य
 यातारः । वातरं हसो वायुवेगाः दिव्या दिविभवाः । अत्या

अतनशीलाः । मनोजुवो मनोजवाः । वृषणो वर्षका युवान
 इत्यर्थः । वीतष्टाः कांतष्टा वपुथंत इत्यर्थः । स्वराजः
 स्वयमेव राजमानाः । ईदृशा भवंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वां रथोऽवनिर्न प्रवत्वान्तसृप्रबंधुरः सुविताय गम्याः ।

वृषाः स्यातारा मनसो जवीयानहंपूर्वो यजतो

धिष्ण्या यः ॥ ३

आ । वां । रथः । अवनिः । न । प्रवत्वान् ।

सृप्रबंधुरः । सुविताय । गम्याः ।

वृषाः । स्यातारा । मनसः । जवीयान् । अहंपूर्वः ।

यजतः । धिष्ण्या । यः ॥ ३

पूर्वमंत्रेश्चव्याजेनाश्विनोरागमनमुक्तं । अनेन रथव्या-
 जेनोच्यते । हे धिष्ण्या उन्नतस्थानार्हो स्यातारा स्वरथाधि-
 ष्टानौ वां युवयोयी रथोऽस्ति स सुविताय शोभनफलाया-
 गम्याः । अस्मद्यज्ञमागच्छतु । पुरुषव्यत्ययः । कीदृशो रथ
 इति स विशेष्यते । अवनिर्न प्रवत्वान् भूमिरिवात्यंतविस्तार-
 वान् । सृप्रबंधुरो विस्तोर्णपुरोभागः । वृषो वर्षकस्याश्वस्य
 मनसोऽसि जवीयान् मनोवेगवानित्यर्थः । अहंपूर्वोऽहंकार-
 पूर्वा मनसो वात्यदारः । यजतो यष्टव्यः । ईदृशो रथ
 आगच्छतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इहेह जाता समवावशीतामरेपसा तन्वाइनामभि स्त्रैः ।

जिष्णुवांमन्यः सुमंखस्य सूरिर्दिवो अन्यः सुभगः पुत्र

ज'हे ॥ ४

इहऽइह । जाता । सं । अवावशीतां । अरेपसा ।

तन्वा । नामऽभिः । स्त्रैः ।

जिष्णुः । वां । अन्यः । सुमंखस्य । सूरिः । दिवः ।

अन्यः । सुभगः । पुत्रः । जहे ॥ ४

हे अश्विनौ युवां समवावशीतां । सह सम्यग्वा पुनःपुनः
 स्तूयेथे कामयेथां वा यज्ञं ॥ पुरुषव्यत्ययः ॥ कीदृशी युवां ।
 इहेह जाता । उभाव्यामिहशब्दाभ्यां मध्यमोत्तमस्थाने
 उच्यते । तयोः संभूतौ चंद्रसूर्येणेति यावत् । सूर्याचंद्रमसा-
 वित्येक इति निरुक्तं । अरेपसा अपापौ । आथर्वणस्य गुरोः
 शिरच्छेदनादिना पापलेपरहिताविति भावः । आथर्वणा-
 याश्विना दधीचेऽश्वं शिरः प्रत्यैरयतमित्यादिमंत्रवर्णात् ।
 केन हेतुनेति उच्यते । तन्वा शरीरेण शरीरसौंदर्येण
 निमित्तेन स्त्रीनामभिः स्त्रीयैर्माहात्म्यां शिष्टैरश्विनौ नास-
 त्यावित्यादिभिरपि । रमणीयशरीरवत्त्वाच्चिमोपेतनामव-
 त्त्वाच्च हेतोः संस्तूयेथे इत्यर्थः । यद्वा अरेपसा तन्वेति योज्यं ।
 उक्तप्रकारेण गुरुशिरच्छेदादप्यमानेन शीर्षेण तादृशहस्व-

स्वापनेनेति यावत् । किञ्च वां युवोयरम्य एको मध्यमस्यात् ।
 रीक्षस्य पुत्रस्थानीयः सोमो जिष्णुर्जयशीलः सुमखस्य
 शोभनयज्ञः सूरिः प्रेरयिता सन् ऊर्ध्वं वहति विश्वं जगद्धार-
 यति । चंद्रात्मनस्तद्योदये सति ह्योषधिवनस्पत्यादयो वर्धन्ते ।
 अन्योऽपरः उत्तमस्थाने दिवो द्युलोकस्य पुत्रः पुत्रस्थानीय
 आदित्यः सुभगः शोभनरश्मिरूपधन ऊर्ध्वं । वहति । छत्त्र-
 मेवं पृथक् जगन्निर्वाहको महानुभावो युवां सह स्तूयेथे ।
 अत्र निरुक्तं । इह जातौ संस्तूयेथे पापेनालिप्यमानया
 तन्वा नामभिश्च स्वैर्जिष्णुर्वामन्यः सुमहतो बलस्येरयिता
 मध्यमो दिवोऽन्यः सुभगः पुत्र उद्यत आदित्यः । नि० १२.३. ।
 इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र वा निचेरुः ककुहो वशां अनु पिशंगरूपः सदनानि
 गम्याः ।

हरी अन्यस्य पीपयन्त वाजैर्मथा रजांस्यश्विना वि
 घोषैः ॥ ५

प्र । वां । निचेरुः । ककुहः । वशान् । अनु ।

पिशंगरूपः । सदनानि । गम्याः ।

हरी इति । अन्यस्य । पीपयन्ती । वाजैः । मथा ।

रजांसि । अश्विना । वि । घोषैः ॥ ५

हे अश्विना अश्विनौ वां युवयोर्मध्येऽन्यस्यैकस्य ककुहः
 श्रेष्ठः पिंशगरूपो हिरण्यरूपः पीतवर्णा वा बहुभिरजाद्यवय-
 वैर्निरूप्यमाणो वा रथो वशानमु कामाननुलक्ष्य यथाकामं ।
 अस्मदाज्ञागमनिच्छयेत्यर्थः । यद्वा वशान् स्वधीनाः ककुहे
 दिशो दिगंतरालानुक्रमेण नोचैश्चैश्चरन् स्वस्थानाद्देवय-
 जनमुखं गच्छन् सदमान्दस्मदागगृहाणि प्रगम्याः । प्रकर्षेण
 गच्छन् । पुरुषव्यत्ययः । अत्र यद्यप्यन्यस्येति नोक्तं तथाप्यु-
 त्तरवाक्ये अथोक्तत्वादत्रापि लभ्यते । अन्यस्य युवोरीरन्य-
 तमस्य हरी अखौ रजांसि लोकाः । अत्र लोकशब्दो जन-
 वाचकः । ते यजमानरूपा जना इत्यर्थः । ते च मया
 प्रमाथनेन लोडनेन निष्पादितैर्वाजैरभैरामिच्छादिरूपैर्घोषैः
 स्तुतिभिश्चाह्वानादिशब्दविशिष्टैर्वी पीपयंत ॥ आध्याययंति ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे पञ्चविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ वां शरत्त्वां न निष्पाट् पूर्वीरिषश्चरित मध्वं

इषान् ।

एवैरन्यस्यं पीपयंत वाजैर्वेधंतीरुद्धी नद्यो न आगुः : ६

इ । वां । शरत्त्वां । इषभः । न । निष्पाट् । पूर्वीः ।

इषः । चरति । मध्वः । इषान् ।

एवैः । अन्यस्यं । पीपयंत । वाजैः । वेधंतीः ।

ऊर्द्धीः । नद्यः । नः । आ । अगुः ॥ ६

हे अश्विनौ युवयोरन्यतमो मध्यमस्थानः शरद्वान्
 शरनवान् मेघदृक्षपर्णादीनां विशरणरान् । अथवा बहु-
 संवत्सरः पूर्वतनो नित्य इत्यर्थः । वृषभो न । वर्षितैर्वेदः ।
 स इव शत्रूणां निष्पाट् निःसारयिताःसन् पूर्वीर्ब्रह्मीः
 पुरातनीर्वेषोऽन्नानि सत्यादीन्युद्दिश्य प्रचरति । प्रकर्षण
 गच्छति । मध्यमस्थानश्चंद्र इति पक्षे शरद्वान् शरत्काल-
 वान् । तस्मिन् ऋतौ हि चंद्र संनद्धो भवति । तेन च तृण-
 गुल्मोपध्यादीनि वर्धते । स किमर्थमेवं करोतीति उच्यते ।
 मधुः इषान् मधुनो मधुसदृशस्य हविषः ॥ कर्मणि षष्ठी ॥
 हविरिच्छन् । तदर्थमेवं करोति । तथान्यस्योत्तमादित्यस्यैवैः
 कामैर्गमनैर्वा निमित्तभूतैः पीपयंत । आप्याययंति हविर्भि-
 र्यजमानाः । तुष्टेन तेन प्रेरिता वेपंतीर्थापयंतीरुर्ह्वी उन्नता
 उत्तीरा नद्यो न नदनशीला यथा नोऽस्मदर्थमागुः ।
 आच्छंति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

असंजि वां स्वविरा वेधसा गीर्वाङ्हे अश्विना त्वेधा
 चरंती ।

उपस्तुताववतं नाधमानं यामन्नामच्छृणुतं हवं मे ॥ ७

असंजि । वां । स्वविरा । वेधसा । गीः । वाङ्हे ।

अश्विना । त्वेधा । चरंती ।

उपस्तुतो । अवतं । नाधमानं । यामन् । अयामन् ।

शृणुतं । हवं । मे ॥ ७

हे वेधसा विधातारावश्विनौ वां युवयोर्वाङ्घ्रे हृडे स्थैर्ये
निमित्तभूते सति गीः स्तुतिरूपा वाक् असर्जि । ध्रुव्यते ।
कादृशी सा । स्थविरा । अत्यंतं स्थिरा नित्या वेदमयी ।
तेषां मंत्रादिभेदेन त्रिप्रकारा चरन्ति युवां गच्छन्ती । ईदृशी
स्तुतिः कर्तव्यार्थः । तथोपस्तृती संतौ नाधमानमभिमतफलं
याचमानमवतं । रक्षतं तर्पयतं वा । किंच यामन् गमने-
ऽयामन् अगमन च हवमाह्वानं शृणुतं ॥

॥ अथाष्टमौ ॥

उत स्या वां रुशतो वषसो गीर्षिर्वाङ्घ्रिषि सदसि
पिन्वते नृन् ।

हृषा वां मेघो वृषणा पीपाय गोर्न सेके मनुषो
दशस्यन् ॥ ८

उत । स्या । वां । रुशतः । वषसः । गीः ।
त्रिऽर्वाङ्घ्रिषि । सदसि । पिन्वते । नृन् ।

हृषा । वां । मेघः । वृषणा । पीपाय । गोः । न ।
सेके । मनुषः । दशस्यन् ॥ ८

हे अश्विनौ वां युवयो रुशतो दीप्तस्य वषसो रूपसैव
वपुषो वा ख्यात्पयित्री गीः स्तुतिवाक् त्रिर्वाङ्घ्रिषि त्रिधात्वा-
स्तौर्वाङ्घ्रिष्के सदसि यागसदने नृन् कर्मनेतृन्क्षान्पिन्वते ।
आप्याययति आप्याययतु बोधितप्रदानादिना । केन

प्रकारेण उच्यते । हे वृषणा वसिंतारौ कामानां वां युवयौ
स्वभृतो मेघः सेक्ता जलदः प्रधानविशेषो वा वृषा वर्षकः
सन् । मधुधो मधुधान् प्रति दशत्यन् प्रवच्छन् पीपाय ।
आप्याययति । आप्यायने वृष्टांतः । गोर्न सेके । उदकसेक
इव । शान्तनाम्नेक उदकस्यैव । तदथाप्याययति तद्वदित्यर्थः ।
यद्वा नेति संप्रत्यर्थे । गोउदकस्य सेके निमित्तभूते सति
पीपायेति संबन्धः ॥

॥ अथ नवमी ॥

युवां पूषेवाग्निं वा पुरंधिरग्निमुषां न ऊरते हविषान् ।

दुवे यद्वा वरिवसगा गृणानो विद्यामेषं वृजनं

जीरहासुं ॥ ८

यवां । पूषाऽऽव । अग्निना । पुरंऽधि । अग्निं । उषां ।

न । ऊरते । हविषान् ।

दुवे । यत् । वा । वरिवसगा । गृणानः । विद्यामं ।

दूषं । वृजनं । जीरहासुं ॥ ८

हे अग्निनौ युवां पुरंधिर्बहुप्रज्ञः पूषेव पोषक इव
हविषान् हविर्युक्तो ऊरते । स्तौति । यद्वा पुरंधिर्बहुनां
धारयित्री पूषेव इथिवीव ॥ द्वितीयार्थे प्रथमा । तां यथा
स्तौति तद्वत् । किमिव । अग्निमुषां न । अग्निमुषसं च यथा
तथा वृषामपि । प्रातरनुवाकाग्निनश्चज्वोराग्निनस्तुषदा-

ऋग्वेदोऽपि सद्भावाद्दिति भावः । कदेत्याह । यत् यदा
वरिवसरा वरिवसराया परिचर्यया युक्तो गृह्यातः । स्तोता
स्त्योति तदा यजमानोऽपि जरत इत्यर्थः । विद्यामेत्यादि
गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे षड्विंशो वर्गः ॥

अभूद्दिदमित्यष्टमं तृतीयं :सुक्तमाश्लिनं जागतं । अष-
विदमिति षष्ठी तहां नरा नासत्यावित्यष्टमी चोभे त्रिष्टुभी ।
अभूद्दिदमष्टौ षष्ठं तस्ये त्रिष्टुभावावित्यनुक्रमणिका । प्रातरनु-
वाकाश्लिनश्चयोर्जागते ऊं दसरास्य विनियोगः । तथा च
सूत्रितं । अभूद्दिदं यो वां परितमेति त्रौण्यि । आ० ४.१५. ।
इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अभू'दिदं वतुनमो षु भूषता रथो वृषण्णान्मदंत

मनीषिणः ।

धियंजिन्वा धिष्णां विशपलावसू द्विवो नपाता सुकते

शुचिं व्रता ॥ १

अभू'त् । इदं । वतुनं । षो इति । ह । भूषत । रथः ।

वृषण्णान् । मदंत । मनीषिणः ।

धियंजिन्वा । धिष्णां । विशपलावसू इति । द्विवः ।

नपाता । सुकते । शुचिं व्रता ॥ १

इ मनीषिणो मनस्विनो मेधाविन ऋत्विजः । अस्माक-
मिदं वयुनं प्रज्ञानमभूत् । उन्पन्नं । कीदृशं तदिति उच्यते ।
दृषत्वान् अभिमतवर्षणवान् रथोऽश्विनोः संबन्धी गमन-
साधनो रथ आगत्र इति शेषः । तत्स्थावश्विनावां षु
भूषत् । ओ इति निपातद्वयसमुदायात्क एको निपातः ।
सुष्टाभूषत । अभिमुखा भवत स्तोत्रं । तादृशौ महानुभावा-
वश्विनौ मदत ॥ अंतर्भावितव्यर्थाऽयं ॥ मदयत संभावयत ।
अश्विनौ विशिष्येते । सुकृते सुष्ठु कृतवते मह्यं धियंजिन्वा
कर्मणो बुद्धेर्वा प्रीणयितारो धिष्णा धिषणाहौं स्तुत्यौ
विश्वपलावसू विश्वां प्रजानामस्माकं पालायत्वधनौ । विश्व-
लाख्यायाच्छिन्नजंघाया हिरण्यजंघाप्रदानेन यथाभूतौ ।
सद्यो जंघामायसो विश्वपलाया इत्यादिनिगमः । इव
आदित्यस्य नपाता नप्तारौ वा । शुचिव्रता दीप्तकर्माणौ ।
देह्यावश्विनौ मदत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इंद्रतमा हि धिष्णां मरुत्तमा दस्त्रा दंसिंठा रथा
रथीतमा ।

पूर्णं रथं वह्ये मध्व आचिंतं तेन दाश्वान्समुपं यायो
अश्विना ॥ २

इंद्रतमा । हि । धिष्णां । मरुत्तमा । दस्त्रा ।

दंसिंठा । रथा । रथीतमा ।

पूर्णं । रथं । वहेथे इति । मध्वः । आऽचितं । तेन ।

दाश्वासं । उप । यायः । अश्विना ॥ २

हे अश्विनौ युवांमिन्द्रतमा हि । ईश्वरतमौ खलु । एवं प्रतिविशेषणं हिः संबन्धः । तथा धिष्णाग स्तुत्यार्हौ मरुत्तमा मरुद्दहेगगामिनौ मितरागिण्यौ मितराविण्यौ वा । दस्त्रा उपस्रपयितारौ शत्रूणां । दंसिष्ठा अतिशयकर्माण्यौ । रथ्या रथार्हौ रथवंतौ । यथा रथिनो नेतारः । तेषां श्रेष्ठौ । रथीरध्वराणिमिति नेत्रपरतया व्याख्यातत्वात् । ईदृश्या युवां मध्वो मधुसहस्रस्योदकस्यास्रतस्य वा पूर्णं पूरितमाचितं सर्वतः सनहं रथं वहेथे । मययः । तेनोक्तगुणविधिष्टेन रथेन हे अश्विना अश्विनौ उक्तगुणविशिष्टौ संतावुपपायः । यन्नमभिप्राप्तुयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

किमत्रं दस्त्रा कृण्वथः किमासाधे जनो यः

कश्चिद्देविर्महीयते ।

अतिं क्रमिष्टं शुरतं पणोरसुं ज्योतिर्विप्रांश्च कृण्वत

वचस्यवे ॥ १

किं । अत्रं । दस्त्रा । कृण्वथः । किं । आसाधे इति ।

जनः । यः । कः । उत । अहविः । महीयते ।

अति । क्रमिष्टं । जूरतं । पण्ये । अस्तं । ज्योतिः ।

विप्राय । ह्यणुतं । वचस्येवै ॥ २

इं ॥ उपजपयितारौ सुवामत्वात्प्रियमृथे किं ह्यणुयः ।
 क्रुथयः । ह्यविषोऽभावादिति भावः । तत्रैव किमासाद्ये ।
 किं तिष्ठथः । अत्रेत्युक्तं कुत्रेत्याह यः कश्चिज्जनो जन्मवान्
 अहविर्यज्ञार्थं हवीरहितो महीयते पूज्यते । स्वयं न युष्मान्
 पूजयति । तं जनमतिक्रमिष्टं । पराभूय तिष्ठतं । न केवल-
 भतिक्रममात्रं किंतु पण्येर्वणिग्भूतस्य लुब्धकत्वायष्टूस्तष्टासुं
 प्राणं जूरतं । अहंसिष्टं । अनौनशतं । विप्राय मेघाविने
 वचस्येवै वचसः स्तोत्ररूपस्य सुवाभ्याभिच्छ्रुते मद्यं ज्योतिः ।
 ह्यणुतं । सुअद्यजनविषयज्ञानं क्रुथतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अभयंतमभितो रायंतः शुनो हतं अर्धो
 विद्ध्यस्तान्यंश्विना ।

वाचंवाचं जरितू रद्विनीं हतमुभा शंसं
 नासत्थावतं मम ॥ ४

अभयंतं । अभितः । रायंतः । शुनः । हतं । अर्धः ।
 विद्ध्युः । तानिं । अश्विना ।

वाचंवाचं । जरितूः । रद्विनीं । हतं । उभा । शंसं ।
 नासत्था । अवतं । मम ॥ ४

हे अश्विनौ रावतो निन्दितं शब्दयतोऽस्मान् चतुमा-
 नञ्छतो वा शनः श्वसदृशानभितो जंभयतं । नाशयतं ।
 तथा स्रधस्तेषां भंग्रामान् संग्रामं कुर्वतो वा इतं । मारयतं
 तानि हननोपायान्विदुः । जानीथः । किञ्च जरितुर्युष्मान्
 स्तोतुर्वाचं वाचं तां तां स्तुतिलक्षणां वाचं रत्विनीं हतं ।
 सर्वामपि स्तुतिं रमणीयफलवतीं कुरुतं । हे नासत्या
 सत्यभूतौ सुवामुभा उभौ मम मदीयां यंसं स्तुतिभवतं ।
 रक्षतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सुवमेतं चक्रथः सिंधुषु प्रवमांस्त्वन्तं पक्षिणं

तौग्रयाथ कां ।

येन देवता मनसा निरुहयुः सपत्नी पेतथुः

क्षोदसो महः ॥ ५

सुव । एतं । चक्रथुः । सिंधुषु । प्रव । आस्त्वन्तं ।

पक्षिणं । तौग्रयाथ । कां ।

येन । देवता । मनसा । निरुहयुः । सुपत्नी ।

पेतथुः । क्षोदसः । महः ॥ ५

हे अश्विनौ सुवं सुवां सिंधुषु समुद्रोदकेष्वेतं प्रवं प्रसिद्धं
 स्तुतिसाधनं प्रवं नावमास्त्वन्तं दार्ढ्यवंतं पक्षिणं पक्षवदति-
 साधनरक्षवंतं तौग्रयाथ तृग्रनाज्ञो रात्रः पुत्राव भुज्युनाम्ने

राज्ञे कं सुखकरं चक्रयुः । तौग्रो भुञ्ज्य राजा समद्रवतीं
 ससेनः परचक्रं प्रमथितुं प्रस्थितः । तं प्रतीपवलाद्यागत्या-
 पातयन् । स च पसादफलकराश्विनौ स्तुत्वा स्वात्मानं
 ररक्षेत्स्यमितिहासो बहुधा पूर्वं प्रपञ्चितः । यद्वा कमिति
 परणः । तस्य जनसंचारिरयस्य सहायभूतान्वहन् रथा-
 हीनकुरुतमित्यर्थः । अयमर्थस्तु तमुद्दयनींभित्तस्यो नाव-
 श्विभी रथैरित्यादिमंत्रांतरेषु प्रसिद्धः । येन सुसहनेन भूवेन
 देवता देवेषु मध्ये मनसानुग्रहयुक्तया बुद्ध्या । येन मनसेति
 वा योज्यं । निरुद्दयः । निर्गमनं कुरुयः । तथा सुपतनि
 शोभनपतनं यथा भवति सुपतनी वा सुवां महो महतः
 सोदसः उदसः । उदकनामैतत् उदकात्पेतयः । पतय
 उत्तरीतुं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थेऽसप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अवविहं तौग्रामपस्व । त नारंभणे तमसि पविहं ।

चतस्रो नावो जठलस्य जुष्टा उदश्विभ्यामिषिताः

पारयंति ॥ ६

अवविहं । तौग्रामं । अपस्वसुसु । अंतः । अनारंभणे ।

तमसि । पस्विहं ।

चतस्रः । नावः । जठलस्य । जुष्टाः । उत् ।

अश्विभ्यां । इषिताः । पारयंति ॥ ६

अंशं तन्मध्येऽवबिहमवस्ताच्छ्रुभिः पातितमनारंभश्चेऽ-
नालंबन आलंबनरहिते तमसि । तमोवत्तमः । दृष्टिष्वासा-
दिप्रतिबंधने जलमध्ये प्रविष्टं प्रकर्षणं पीडितं तीव्रं बुद्ध्यं
जठरस्य जठरबुद्धकधारकस्य मध्ये जुष्टाः सेविताः । यद्वा
कर्मणि षष्ठी । जठरं प्राप्ता अंतर्जलं प्रविष्टाः अग्निभ्या-
मिषिताश्चतस्रो नाव उत्पारयन्ति । उत्पारयन्ति प्रापयन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कः खिदृक्षो निष्ठितो मध्ये अर्णसो रं तीग्रो
नाधितः पर्यषस्वजत् ।

पर्णा अगस्यं पतरीरिवारभ अदृश्विना ऊह्युः
श्रोमंताय कं ॥ ७

कः । खित् । दृक्षः । निःस्थितः । मध्ये । अर्णसः । रं ।
तीग्रः । नाधितः । परिऽअसंस्वजत् ।

पर्णा । अगस्यं । पतरीःऽइव । आऽरभं । उत् ।
अश्विनौ । ऊह्युः । श्रोमंताय । कं ॥ ७

कः खित् कश्चिदमुग्राहको दृक्षो दृक्षविकारो रथः ।
विकारे प्रकृतिशब्दः । यद्वा संस्तवाभिप्रायमेतत् स्तोत्राख्यो
दृक्ष इत्यर्थः । कीदृशो रथः । निष्ठितः । निखलं वर्तमानः ।
कुत्रेति उच्यते । अर्णस सहकस्य मध्ये । रं दृक्षं तीव्रस्तुग्र-
पुत्रो मुञ्चन्नाधितो याचमानः पर्यषस्वजत् । परिष्वक्त-

मकरोत् । आलंबने दृष्टांतः पतरोः पतनशीलस्य ऋगस्य
 मार्जवितुः शोधयितुर्हिंसादेरारभ आलंबनाय पर्णानीव ।
 तानि यथालंबनाय प्रभवन्ति तद्वत् । हे अश्विनौ श्रीमताय
 कीर्त्तिमन्त्वायोदूहयुः । उर्ध्वं प्रापयतः । स्तुतिपत्रे स्तोत्राख्यं
 वृक्षमाश्रितवतं, तमूहयुरित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तद्वां नरा नासत्यावन्तुं आद्यद्वां मानांस उचयमवोचन् ।
 अस्मादद्य सदंसः सोम्यादा विद्यामेषं वृजनं
 जीरदानुं ॥ ८

तत् । वां । नरा । नासत्यौ । अनु । स्यात् । यत् ।

वां । मानांसः । उचयं । अवोचन् ।

अस्मात् । अद्य । सदंसः । सोम्यात् । आ । विद्यामं ।

इषं । वृजनं । जीरदानुं ॥ ८

हे नरा नेतारौ कर्मणो नरकारौ वा हे नासत्या
 असत्यरहितौ सत्यफली वा वां युवां तत् तादृशं स्तोत्रमनु-
 य्यात् । अनुकूलं भवतु । अनुभवतु वा वां । तदित्युक्तं
 यदित्याह । वां प्रति मानांसः पूजावंतोऽस्मदीया होत्रादयो
 वदुचयं स्तोत्रमवोचन् । अकुर्वन् । तद्वामनुष्यात् । हे
 अश्विनौ अद्यास्मिन्प्रधानयागदिने । अस्मादस्माभिः क्रिय-
 माणाक्षदसः संबंधिनः सोम्यात् सोमयागसंपादकात् । आ

इत्यर्थे । अस्माभिर्यजमानैरद्य क्रियमाणादपि स्तोत्रात्
प्रोणयतमिति । विश्वामिति अतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थेऽष्टाविंशो वर्षः ॥

तं युंजायामिति षडृचं चतुर्थं सूक्तं त्रैष्टुभमागस्त्यमाश्विनं ॥

॥ तत्र प्रथमा

तं युंजायां मनसो यो जवौयान् त्रिवंधुरो वृषणा

यस्त्रिचक्रः ।

येनोपयाथः सुकृती दुरोणं त्रिधातुना पतथो विर्न पर्ण ॥ १

तं । युंजायां । मनसः । यः । जवौयान् । त्रिवंधुरः ।

वृषणा । यः । त्रिचक्रः ।

येन । उपयाथः । सुकृतः । दुरोणं । त्रिधातुना ।

पतथः । विः । न । पर्णः ॥ १

हे वृषणा वर्षकी कामानां युवां तं वक्ष्यमाणगुणविशिष्टं
रथं युंजायां । योजयतं । तमित्युक्तं कमित्याह । यो रथ-
स्त्रिवंधुरः त्रिप्रकारसारथिस्थानः ॥ बंधुरं रथिनः स्थानमि-
त्याहुः । आयाह्यर्वाङ्मप बंधुरेष्ठा इत्यादिसंज्ञांतरात् यश्च
त्रिचक्रः चक्रत्रियथोपेतः । पुनः ष ए । अ । न । न । न । न ।
नोपयाथः । उपगच्छथः । किं । सुकृतीः । दुरोणं । त्रिधातुना ।
पततो यजमानस्य दुरोणं । गृहनाभेतत् । यानश्चर्चः ।
येनेत्युक्तं केनेत्याह । त्रिधातुना त्रिप्रकारस्थानोपेतेन सुवर्ण-

रजततताम्रघातुत्रयोपेहन वा रथेन । गमने दृष्टांतः । विर्न
पर्यः । पक्षी पक्षैर्यथा शीघ्रमप्रयत्नेन गच्छति तददुक्त-
लक्षणेन रथेन पतथः । गच्छथः ॥

॥ अथ द्वितीयाः ॥

सुवृद्ध्यो वर्तते यन्नभि क्षां यत्तिष्ठथः क्रतुमंतानु' पृत्ते ।

वपर्वपुष्पा संचतामियं गोर्दिवो दुहित्वोपसां सचेथे ॥ २

सुवृत् । रथः । वर्तते । यन् । अभि । क्षां । यत् ।

तिष्ठथः । क्रतुमंता । अनु' । पृत्ते ।

वपः । वपुष्पा । सचतां । इयं । गोः । दिवः । दुहिता ।

उपसां । सचेथे इति ॥ २

इ अश्विनौ युवयो रथः सुवृत् शोभनवर्तनः । शोभन-
चक्रपरिभ्रमणो यन् गच्छन् क्षामभि वर्तते । देवयजनभूमिं
प्रति गच्छति । यत् यं रथं क्रतुमंता संकल्पवन्तौ कर्मवन्तौ
वा पृत्ते ॥ अन्ननामैतत् ॥ इविषि निमित्तभूते सति ॥ अनु
अधीत्यर्थे ॥ अधितिष्ठथः । आश्रयथः । तादृशो रथो देव-
यजनं प्रत्यागतः इत्यर्थः । अनंतरं वपुष्पा सुष्मद्वपुषि हिता
शरीरवर्धनौयं गीरिदानोः क्रियमाणप्रकारा स्तुतिरूपा वाक्
वपुः सचतां । सुवां च दिवो द्यलोकत्यादित्यस्य वा दुहित्वा
दुहित्वस्थानीययोः प्रसोषो देवतया सचेथे । यन्न संगच्छथे ।
उपश्राश्विनयोः समानकालत्वादिति भावः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ तिष्ठतं सुदृतं यो रथी वामशुं व्रतानि वर्तते
हविषान् ।

येन नरा नासत्येपयर्ध्वं वर्तिः साधस्तनयाय ज्ञानं च ॥

आ । तिष्ठतं । सुदृतं । यः । रथः । वां । अनु' ।
व्रतानि । वर्तते । हविषान् ।

येन । नरा । नासत्या । इपयर्ध्वं । वर्तिः । साधः ।
तनयाय । ज्ञानं । च ॥ ५

हे अश्विनौ वां युवां सुदृतं शोभनवर्तनं रथमातिष्ठतं ।
आश्रयतं । यो रथो हविषान् ॥ षष्ठ्यर्थं प्रथमा ॥ हविषतो
यजमानस्य व्रतानि कर्माण्यनु वर्तते । यद्वा यजमानाय
दत्तहविषा तद्दान् । येन च रथेन हे नरा नेतारौ वा हे
नासत्या असत्यरहितौ युवामिषयर्ध्वे । यज्ञं प्राप्नुमिच्छत-
मिति शेषः । तेन रथेन वर्तिः । गृह्णामैतत् । यजमानस्य
यज्ञगृहं तनयाय पुत्रलाभाय ज्ञान आत्मन आत्महिताय
च याथः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मा वां हको मा हकीरा दधर्षीमा परि वर्कमुत
मातिं घक्तं ।

अयं वां भागो निहित इयं गीर्द्विमाविमे वां निधवो
मधनां ॥ ४

मा । वां । वृ॒क्तः । मा । वृ॒क्तीः । आ । द॒ध॒र्षी॒त् । मा ।

परि॑ । व॒क्तं । उ॒त । मा । अ॒ति॑ । ध॒क्तं ।

अ॒यं । वां । भा॒गः । निऽहि॑तः । दू॒यं । गीः । द॒स्रौ ।

दू॒मे । वां । निऽध॑यः । म॒धू॒नां ॥ ४

हे दस्रौ शत्रूणामपक्षपयितारवश्रिनौ वां युवयोरनु-
ग्रहादिति शेषः । वृको हिंसकोऽरण्यश्वादिर्मादधर्षिन्मां ।
तथा वृकीर्षक्यो हिंसका अन्या अपि मादधर्षीत् ॥ वचन-
व्यत्ययः ॥ धर्षणं मा वार्षः । युवामेव वा मादधर्षीदिति
योष्यं । तथा युवां मा परिवक्तं । परितो मा वर्जयतं मां ।
उत अपि च माति धक्तं । अस्मानतिक्रम्यान्धस्रै मा दक्तं ।
किमर्थमेवमिति उच्यते । वां युवयोरर्थाय भागो भजनीयो
हविरंशो निहितः । तथेयं च गीः स्तुतिरूपा वागपि निहि-
तेति शेषः । हे दस्रावश्रिनौ वां युवाभ्यामिभ दूमानि मधुनां
सोमरसानां निधयो निधानानि स्थापितानि ॥

॥ अथ पंचमो ॥

यु॒वां गो॒त॑मः पु॒रु॒मी॒डू॒हो अ॒त्रि॒र्द॒स्रा ह॒व॒तेऽव॑से ह॒वि॒ष्मा॑न्

दि॒शं न॒ दि॒ष्टा॒च्च॒क्षु॒ये॒व द॑न्ता मे ह॒वं ना॒स॒त्यो॒षं या॑तं ॥ ५

यु॒वां । गो॒त॑मः । पु॒रु॒मी॒डू॒हः । अ॒त्रिः । द॒स्रा । ह॒व॑ते ।

अ॒व॑से । ह॒वि॒ष्मा॑न् ।

दिशं । न । दिष्टां । ऋजयाऽद्वं । यंतां । आ । मे ।

इवं । नासत्या । उपं । धातं ॥ ५

हे दक्षा दक्षावश्विनौ युवां गोतमश्च पुत्रमीडहश्चात्रिश्च
महर्षयश्च एतेष्वेकैको हविष्मान् सन् अवसे युष्मत्तर्पणाय
वा हवते । आह्वयति । एवमहमप्याह्वयामि । फलसाधना-
ह्वाने दृष्टांतः । यंतोपगंतोपगंतुक्राम ऋजूयेव ॥ द्वितीयाया
आकारः ॥ ऋजुगामिनं मार्गञ्जं दिष्टां दिशं न गंतव्या-
मभिमतां दिशं प्रति यथा तथा वामपि । यथाध्वगामी
स्वगंतव्यस्य शीघ्रगमनाय मार्गञ्जश्चजुगाभिनमाह्वयति तद्वत् ।
यद्वा ऋजूयेव ॥ इवशब्द एवार्थः ॥ गंता ऋजुनैव मार्गणेष्टां
दिशमिव तथा युष्मत्प्रीणनेन मार्गेण स्वाभिमतं फलं
प्राप्नोति । हे नासत्यावश्विनौ मे मम हवमाह्वानमालस्योप
धातं । उपगच्छतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अतारिष्मं तमंस्यारमस्य प्रतिं वां स्तोमी

अश्विनावधायि ।

एह यांतं पथिभिर्देवयानैर्विद्यामेघं वृजनं जीरदानुं ॥ ६

अतारिष्म । तमंसः । पारं । अस्य । प्रतिं । वां ।

स्तोमः । अश्विनौ । अधायि ।

आ । इह । यातं । पथिभिः । देवयानैः । विद्याम ।

दूषं । वृजनं । जीरःदासुं ॥ ६

हे अश्विनौ युवयोः प्रसादादस्य तमसस्तमनहेतोः
श्रेयःप्रतिबंधरूपस्य दुःखस्य पारं पर्यंतभूमिमतारिष्म ।
उत्तार्णाः स्मः । हे अश्विनौ वां प्रति स्तोभः स्तोत्रमघायि ।
अकारोत्थर्धः । युवां देवयानैर्देवगंतथ्यैर्मार्गैरिहासद्यज्ञ
आयातं आगच्छतं । शिष्टो व्याख्यातः ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे एकोनत्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थीश्चतुरो देवाह्वियातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तक-

श्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणा-

चार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे

ऋक्संहिताभाष्ये

द्वितीयाष्टके चतुर्थोऽध्यायः सप्तमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अस्य निःशसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वन्दे त्रिद्यातीर्थमहेश्वरं ॥
द्वितीयाष्टकमध्यस्थचतुर्थोऽध्याय आहारात् ।
व्याख्यातः सायणाचार्येण पंचमो व्याकरिष्यते ॥

तत्र ता वामितीदं प्रथममंडलं च चतुर्विंशोऽनुवाके पंचमं सूक्तं । पूर्वसूक्ते षडित्युक्त्वात् सूक्तसंख्यासुवर्तत इति परिभाषितत्वात् षड्चं । ऋषिदान्यस्मादिति परिभाषयामस्व्यं । तथाश्विनं वेत्सुक्त्वाच्चादिपरिभाषयेदमप्याश्विनं । अनादेशपरिभाषया त्रैष्टुभं । ता वामित्यनुक्तांतं । सुवो रजांसीत्यादीनां पंच सूक्तानां तृतीयवर्जितामां प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोग उक्तः । तत्रेदं पंचमं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ता वामद्य तावंपरं हुवेमोच्छ्रंत्वांशुषभि बह्निं तक्षथैः ।
नासंत्वा कुहं चित्संतावयो दिवो नपाता
सुदास्तराय ॥ १. ॥

ता । वां । अद्य । तौ । अपरं । हुवेम । उच्छ्रंत्वां ।

उषसि । वङ्घ्रिः । उकथैः ।

नासत्वा । कुहं । चित् । संती । अर्धैः । दिवः ।

नपाता । सुदाःऽतराय ॥ १

ता तौ रक्षकत्वेन प्रसिद्धौ वां युवामद्यास्मिन्त्यागदिने हुवेम । आश्रयाम इत्याशीः । तथापरमपरस्मिन्नपि दिने तौ युवां हुवेम । अपरमित्थेतदपरस्मिन्नित्यर्थं समभिव्याहारात् अद्या च नो मलयतापरं चेत्यादिमंत्रांतरे तथा दर्शनाद् । अपरयागं प्रत्यपीति वा । कस्मिन्काले । उषस्योदेवतायामुच्छ्रंत्वां । तमो विवासयंत्वां सत्यां । उषःकाले हि प्रातरनुवाकाश्रिनःपश्चं प्रयुज्येते । उक्ते काले हि नासत्या असत्यरहितौ दिवो नपाता द्यलोकस्य नपातयितारो नमृस्थानीयौ वा कुहं चित्सांतौ कुत्र चिद्देशे वर्तमानौ युवां वङ्घ्रिः स्तुतेर्बोद्धार्यं ईरयिता स्तुतेरीश्वरो वा ईदृशोऽहं होता सुदास्तरायामर्थं शोभनहविर्दात्रे यजमानाय तदर्थं तौ युवामकथैः शस्त्रैर्हुवेमेति संबंधः । अद्याख्यातं पदमेकवचनतया नेतव्यं । वङ्घ्रिर्यशब्दौ वा बहुवचनत्वेन नेतव्यौ । अथवा वाक्यहयं । यस्मद्द्विजिर्यो होतोक्तगुणकौ युवां शंसति तस्माद्वयं यजनमानास्तौ युवामाह्वयाम इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अस्मै उ पु वृषणा मादयेथासुत्पणीं हंतमूर्म्यां मदंता ।
 श्रुतं मे अष्ठीक्तिभिर्मतीनामेष्टा नरा निचेतारा

च कर्णेः ॥ २

अस्मै इति । उं इति । सु । वृषणा । मादयेथां । उत् ।

पणीन् । हंतं । अम्यां । मदंता ।

श्रुतं । मे । अष्ठीक्तिभिः । मतीनां । एष्टा । नरा ।

निचेतारा । च । कर्णेः ॥ २

हे वृषणा कामानां बर्षकावधिनौ युवामस्मै उ अस्मास्त्रेव
 सु मादयेथां । सुष्टु तृप्यतं । अस्मभ्यं तर्पयतमभिमतं ।
 तथा पणीन् वणिजो लुब्धकानयद्नु उत् उन्मूत्य हंतं ।
 नाशयतं । कीदृशौ युवां उम्यां । राशिनामैतत् । रात्रौ
 मदंता माद्यंतौ । यद्वा ऊर्मिरिति सोमनाम । ऊर्मिर्धस्ते
 पवित्र आ इत्यादिषु तथा प्रयोगात् । अस्मदीयेन सोमेन
 मदंतौ । तादृशौ युवां मे ममाष्ठीक्तिभिराभिमुख्यकरै-
 निर्मलवेद्वाक्यै रंक्षिता मतीनां ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ मनन-
 साधनाः स्तुतीः कर्णैराकर्णनसाधनैः श्रोत्रैः श्रुतं । श्रुतं ।
 हे नरा नेतारौ युवां खल्वेष्टा अन्वेष्टारावस्मत्स्तुतीनां ।
 तथा निचेतारा लब्धानां तासां संचयकर्तारौ । निरिच्छेप
 समित्येतस्य स्थाने । यस्माद्देवविधौ तस्माच्छ्रुतमिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्रिये पूषन्निवृत्ततेव देवा नासत्या वचतुं सूर्यावाः ।

वचन्ते वां ककुचा अप्सु जाता युगा जूर्णाव वरुणस्य

भूरेः ॥ १

त्रिये । पूषन् । इवृत्ततोऽइव । देवा । नासत्याः ।

वचतुं । सूर्यावाः ।

वचन्ते । वां । ककुचाः । अप्सु । जाताः । युगा ।

जूर्णाव । वरुणस्य । भूरेः ॥ १

सविता सूर्यो दुहितरं सूर्याख्यां प्रदातुमना देवानाङ्ग्य
सामर्थ्यसमीक्षणायाजिं परिकल्प्य य इमं जेष्यति स एषां
कन्यकाश्चक्षुस्त्रक्षुमं स्तोत्रं च लभत इत्यकल्पयत् । तमग्निः
प्रथममजयत् तमन्वाश्रिनावपि जित्वाग्निं प्रधृष्य ऋक्सइस्मं
कन्यकां चालभेतां । तत इदं उपाश्राजयतां । तौ च
तैरन्वादिभिः प्रार्थितौ स्वशस्त्रस्य कंचित्कंचिद्भागं तेभ्यः
परिकल्प्य सूर्या स्वरथेऽधारयतामिति । अयमितिहासो
ब्राह्मणे प्रजापतिर्वं सोमाय राज इत्यब्राह्मणतोऽन्वाभिः
प्रथमाहमे । १. ८. २०. १. । आ वां पतित्वं संख्येत्यत्र
प्रपंचितः । तत्राह । हे पूषन् पोषक सूर्य । एतच्चंद्रस्याप्यप-
त्रक्षुणं सूर्याचंद्रमसोरैवाश्रित्वात् । सूर्याचंद्रमसावित्येक
दूति वास्केनोक्तत्वात् । अत पूषन्वित्थुक्ते हे पोषकावश्रिणा-
वित्थुक्तं भवति हे पोषकौ हे नासत्या असत्यरहितौ देवा

इवौ युवां श्रिये श्रेयसे शस्त्रस्य कन्यायाश्च सामावेत्त्वयः ।
 इपुङ्गतेव । इवशब्द एवार्थः । आजिघावनायेत्त्वच्छीघ्रञ्ज-
 गामिनौ ज्ञतावेः संतौ । योया एतन्नामिकायाः नवितुः
 पुत्राः । कर्मोदघटी ॥ स्रग्नी बहत्तु रये धारय भावि
 मुद्वयतमित्यर्थः । यन्नादं तयादस्य एतन्नामिकायाः
 संपादिताः ककुडाः शस्त्ररूपाः स्तुतयो भूनेरविच्छिन्नप्रवाह-
 वरुणस्य फलप्रतिबंधकपापनिवारकस्य यागस्य सिद्धयश्च
 तत्संबन्धिभ्यो वा प्रति वच्यंते होत्रादिभिः । युवामेव शस्त्रगत-
 मंत्रैर्यागकाले च स्तुवंतीत्यर्थः । युगा जूर्णव । क्षीर्णानि
 युगानीव । इवशब्दः संप्रत्यर्थः पुरातना यागकाला यथा
 तद्दृष्टतना अपीत्यर्थः । पूर्वकाले यथा युवामेव स्तुवंति
 तद्दृष्टिदानीमपीति तात्पर्यं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अस्मै सा वां माध्वी रातिरस्तु स्तोमं हिनोतं

मान्यस्य कारोः ।

अतु वहां अवसां सुहान् सुवीर्षाय चर्वणयो

मदंति ॥ ४

अस्मै इति । सा । वां । माध्वी इति । रातिः । अस्तु ।

स्तोमं । हिनोतं । मान्यस्य । कारोः ।

अतु । वत् । वां । अवसां । सुहान् इति सुहान् ।

सुवीर्षाय । चर्वणयः । मदंति ॥ ४

हे माध्वी मघपूर्वपात्रमुक्तावश्विनौ वां युवयोः संबन्धिनी
 सा प्रसिद्धा रातिर्दानमन्त्रे अस्माकमस्तु । भवतु । तदर्थं
 मान्यस्य मननीयस्य कारोः स्तोत्ररगस्यस्य स्तोमं स्तुतिं
 हिनोतं । प्रोणयतं । हे सुदानू शोभनफलदानौ वां युवां
 श्रवणा कीर्त्तिरत्नस्य वेच्छया यत् यस्मात्सुवीर्वाय यजमानाव
 शोभनबलाय वा चर्षणयो मनुष्या ऋत्विग्भूया अमुमदंति ।
 अनुक्रमेण माद्यंति युवाभ्यां सह स्वयं वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एष वां स्तोमी अश्विनावकारि माने'भिर्मघवाना सुदृक्ति ।

यातं वर्तिस्तनयाय क्त्वे' चागस्थे' नासत्या मदंता ॥ ५

एषः । वां । स्तोमः । अश्विनौ । अकारि । माने'भिः ।

मघऽवाना । सुऽदृक्ति ।

यातं । वर्तिः । तनयाय । क्त्वे' । च । अगस्थे' ।

नासत्या । मदंता ॥ ५

हे अश्विनौ हे मघवाना हविर्लक्षणाश्रवंतौ वां युवाभ्या-
 मेवः स्तोमः स्तोत्रं सुदृक्ति सुष्ठु पापवर्जनं यथा भवति तथा ।
 वहा सुसमाप्तकारि । कृतः । कीदृशोऽयं । मानेभिर्मानैर्ह-
 विःप्रदानरूपैः सहितः । हे नासत्या असत्परहितौ युवाम-
 गस्य एतन्नाम्नि महर्षौ मवि मदंता माद्यंतौ संतौ वर्तिगृहं
 यन्नसंबन्धि यातं । प्राप्नुतं । किमर्थं । तनयाय पुत्रादि-
 लाभाय । क्त्वे । आक्त्वे च हिताय ॥

। अथ षष्ठी ।

अतारि॒ष तम॑स॒स्यार॒मस्य॑ प्र॒तिं वां स्तो॒मीं॑ अ॒श्विना॑वधा॒यि ।

ए॒ह या॑तं प॒थिभि॑र्दे॒वयानै॑र्वि॒द्यामे॒षं वृ॒जनं॑ जी॒रदा॑सुं ॥ ६

अतारि॒ष । तम॑सः । पारं॑ । अस्य॑ । प्र॒तिं । वां ।

स्तो॒मः । अ॒श्विनी॑ । अ॒धा॒यि ।

आ । इ॒ह । या॑तं । प॒थि॒भिः । दे॒व॒ऽया॒नैः । वि॒द्या॒मं ।

वृ॒षं । वृ॒ज॒नं । जी॒र॒ऽदा॑सुं ॥ ६

अतारिषेति षष्ठी व्याख्याता ।

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे प्रथमो वर्गः ॥

कतरा पूर्वोक्तेकादशर्षं षष्ठं सृक्तमागस्यं त्रैष्टुभं । कतरै-
कादश द्यावापृथिवीयमित्यनुक्रांतं । आभिप्लविके षष्ठेऽहनि
वैश्वदेवशस्त्रे द्यावापृथिव्यनिविधानमिदं । तृतीयस्येति खंडे
सूत्रितं । कतरा पूर्वोपासान्तेति वैश्वदेवं । आ० ७. ७. ।
इति ॥ महाव्रतेऽपि वैश्वदेवशस्त्र इदमेव द्यावापृथिव्यनिवि-
धानं । उत्तमादाभिप्लविकान्तृतीयसवनमित्यतिदेशात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

क॒तरा॒ पूर्वा॑ क॒तरा॒परा॑योः क॒था जा॒ते क॑वयः क्रो

वि वे॑ह ।

विश्वं॑ अ॒नां वि॒भृ॒तो य॒ह ना॒म वि॒वंत॑ते अ॒ह॒नी

अ॒क्रिये॑व ॥ १

कतरा । पूर्वा । कतरा । अपरा । अयोः । कथा ।

जाते इति । कवयः । कः । वि । वेद ।

विश्वं । अना । विभृतः । यत् । ह । नाम । वि ।

वर्तते इति । अहनी इति । चक्रियाऽइव ॥ १

अयोरेभयोर्द्वावाष्टथिष्वोर्मध्ये कतरा पूर्वा । पूर्वमुत्पन्ना । कतरा वापरा पश्चाद्भाविनी । एवं पौर्वापर्यप्रश्नः । उभयोरविनाभावेन सन्धैव वर्तमानत्वादिति भावः । तथा कथा केन हेतुना जाते । किमनयोरुत्पादनमित्यर्थः । हे कवयः क्रांतदृशिनोर्तीन्द्रियज्ञा दूयं वदत को वि वेद । पौर्वापर्य कारणं च विशेषेण विविच्य या जानाति । न केनापि ज्ञाथत इत्यर्थः । अज्ञाने कारणमाह । यद् यस्मात्खलु हेतोर्नाम प्रसिद्धं विश्वं सन्स्त्रमपि जगदविशेषेण अना आत्मनैव अन्यैरपेक्ष्येणैव विभृतः धारयतः । यद्वा यद्वा नाद्य वतिकंचित्पदार्थजातमस्ति विश्वं तत्सर्वमात्मना विभृतः । अनेन वक्षारणं ब्रूमस्तदप्याभ्यामेव भ्रियत इति कारणाभावः प्रतिपादितः । उत्तरेण पौर्वापर्याभाव उच्यते । अहनी एते द्वावाष्टथिष्वौ चक्रियेव चक्रसुक्ते इव विवर्तते । अथ कतरा पूर्वा कतरापरेनयोरित्यादि निरुक्तं द्रष्टव्यं । नि० १. २२. ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

भूरिं हे अचरंती चरंतं पदंतं गर्भमपदी दधाते ।

नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे द्यावा रक्षंतं पृथिवी

नो अभ्वात् ॥ २

भूरिं । हे इति । अचरंती इति । चरंतं । पदुवतं ।

गर्भं । अपदी इति । दधाते इति ।

नित्यं । न । सूनुं । पित्रोः । उपस्थे । द्यावा ।

रक्षंतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ २

अचरंती अविचले हे एवैते द्यावापृथिव्यौ भूरिं बहुतरं चरंतं पदंतं प्रादयुक्तं गर्भं गर्भवदाश्रितं कृत्स्नं प्राणिजातमपदी स्वयं पादरहिते दधाते । धारयतः । अनयोर्मध्ये खलु सर्वं जगत्त्रेमेण वर्तते । धारणे दृष्टांतः । पित्रोर्मातापित्रोरुपस्थे उत्संगे वर्तमानं नित्यं ध्रुवमात्मजं सूनुं न । पुत्रमिव । यथा स्नेहेन वर्धयंतौ धारयंतौ मातापितरौ तद्वत् । अथ प्रत्यक्षेणाह । हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ । इतरैतरापेक्षया द्वित्यमुभयोः । नोऽस्मान्भ्वात् महतो भयहेतोः पापादक्षतं । पालयतं । यद्वा अभ्वात् अभ्वं महत् अत्यर्थमित्यर्थः । अभ्वेति महत्ताम । इंद्रे कृतद्यावादेशस्य द्यावापृथिवीशब्दस्य मध्ये रक्षितमिति पदप्रयोगश्चाहंसः । आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन निघाताभावः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अनेहो दाक्षमदितेरनर्वं हुवे स्वर्षदवधं नमस्वत् ।

तद्रोदसी जनयतं जरित्ने द्यावा रक्षतं पृथिवी नो

अभ्वात् ॥ ७

अनेहः । दाक्षं । अदितेः । अनर्वं । हुवे । स्वर्षत् ।

अवधं । नमस्वत् ।

तत् । रोदसी इति । जनयतं । जरित्ने । द्यावा ।

रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ३

अदितेः । एतदंतरिक्षः प्राप्यपलक्षणं । अखंडनीयायाः
 पृथिव्यासादृशत्वात् रिक्तस्य च संबंधि दाक्षं धनमाह्वयामि ।
 स्पृहयामीत्यर्थः । कीदृशं तद्वनं । अनेहः । अपापं दुःखरहितं
 सुखात्मकं । अनर्वं । अनरणं । अक्षीणमित्यर्थः । सर्वतः
 फलभूतेन स्वर्गेण तद्वत् । अवधं । अहिंसितं । तमस्वत् ।
 अन्नवत् । ईदृशं धनं हुवेः । तदस्त्राभिः काञ्चित्सुक्लक्षणं
 धनं हं रोदसी द्यावापृथिव्यौ जरित्ने स्तोत्रे यजमानाय
 अभ्वात् । उत्पादयत । द्यावेत्यादि व्याख्यातं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अतप्यमाने अवसावती अनुं याम रोदसी देवपुत्रे ।

उमे देवनामुभयैमिरक्षां द्यावा रक्षतं पृथिवी नो

अभ्वात् ॥ ४

अतप्यमाने इति । अवसा । अवन्ती इति । अनु ।

स्याम । रोदसी इति । देवपुत्रे इति देवपुत्रे ।

उभे इति । देवानां । उभयभिः । अह्ना । द्यावाः ।

रक्षं । पृथिवी इति । नः । अभात् ॥ ४

अवसा स्वतोऽधिकेन केनचित्कृतेनावनेन सदृहातप्यमाने
अनीश्वरे ॥ तप ऐश्वर्यकर्मण इदं रूपं ॥ अतप्यमाने अन्यैर-
पोद्यमाने । अवसानेनावन्ती तर्पयन्ती देवपुत्रे । देवा
व्यवहर्तारो मनुष्याः पुत्रस्थानीया ययोस्तादृश्यौ । लोक-
ज्ञयस्या मनुष्याश्च देवाश्च तदुपजीव्यत्वात्पुत्रा इत्युच्यंते ।
ईदृशावुभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ देवानामह्नां । एतदात्रेरप्यु-
पलक्षणं । द्योतमानानामह्नां रात्रीणां च संबन्धिभिरुभय-
विधैः शीतोष्णादिरूपैर्विलक्षणैर्धनैर्निमित्तभूतैः । तेषां
खाभायेत्यर्थः । तदर्थं भुवामनु स्याम । अनुभवेम । शिष्टो
व्याख्यातः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

संगच्छमाने भुवती समंते स्वसारा जामी

पितोरुपस्थे ।

अभिजिघ्रंती भुवनस्य नाभिं द्यावा रक्षंतं पृथिवी

नो अभात् ॥ ५

संगच्छमाने इति संगच्छमाने । युवती इति । समंते
इति संघ्नते । स्वसारा । जामी इति । पित्रोः ।
उपस्थे ।

अभिजिघ्रंती इत्यभिजिघ्रंती । भुवनस्य । नाभिं ।
द्यावा । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्यात् ॥ ५

संगच्छमाने परस्परमुपकारित्वेन रुह युज्यमाने । वृष्टि-
हविषोश्च परस्परमुपकार्योपकारकभावः । यदा पूर्वं संसृष्टे
एव सत्यौ पञ्चाद्वियुज्य वृष्टिहविषी अकुर्वन्त्यौ पञ्चान्मनुजैः
प्रार्थितैर्देवैर्विवाहिते सत्यौ संगते अमृतामित्याहुः । अय-
मर्थो द्यावापृथिवी सहास्तामित्यादिवाह्ये समाह्वतः ।
युवती नित्यतरुण्यौ मिश्रयन्त्यौ वा सर्वेषु भावेषु । समंते
समानांतिके समानपर्यंते वा । स्वसारा परस्परं स्वस्रभूते
जामी बंधुभूते । प्रजापतेः सकृशात्महोत्पन्नत्वात्परस्परं
जामित्वं । तथा च निगमौ दिवं च पृथिवीं चांतरिक्षमयो
स्वः यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुरिति । पित्रोः सर्वस्व पित्र-
स्थानीययोः पालकयोस्तयोरुपस्थ उक्तं गे स्थितं भुवनस्य
भूतजातस्य नाभिं बंधकमुदकमभिजिघ्रंती अभिघ्राणं
कुर्वन्त्यौ स्पृशन्त्यौ । समानमेतदुदकमित्यादिमंत्रवर्णादुभयो-
रुदकप्रदत्वं प्रसिद्धं । ईदृश्यौ नौ रक्षतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उर्वी सद्मनी बृहती ऋतेन हुवे देवानामवसा जनित्री ।
 दधाते ये अमृतं सुप्रतीके द्यावा रक्षतं पृथिवी
 नो अम्वात् ॥ ६

उर्वी इति । सद्मनी इति । बृहती इति । ऋतेन । हुवे ।
 देवानां । अवसा । जनित्री इति ।

दधाते इति । ये इति । अमृतं । सुप्रतीके इति सुप्रतीके ।
 द्यावां । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अम्वात् ॥ ६

उर्वी विस्तीर्णं सद्मनी सदनाधारभूते बृहती महत्यौ
 महानुभावे देवानां उपलक्षणमेतत् । देवमनुष्यादीनामवसा
 प्रीत्या निमित्तेन जनित्री वृष्टिसस्ययोर्जनित्वौ । वृष्ट्या दे
 देवानामवसा तर्पणेन निमित्तेन ऋतेन यज्ञेन च निमित्त-
 भूतेन हुवे । आह्वयामि । देवानां हविरर्थमस्मद्यज्ञायेत्यर्थः ।
 ये सुप्रतीके शोभनरूपे अमृतमुदकं दधाते । धारयतः । ते
 युवामाह्वयामि । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उर्वी पृथ्वी बंधुले दूरेभते उपहुवे नमसा यज्ञे अस्मिन् ।
 दधाते ये सुभगे सुप्रतीके द्यावा रक्षतं पृथिवी
 नो अम्वात् ॥ ७

उ॒र्वी इ॒ति । पृ॒थ्वी इ॒ति । ब॒हु॒ले इ॒ति । दू॒रे॒प्र॒ंते इ॒ति
 दू॒रे॒प्र॒ंते । उ॒प । भु॒वे । न॒म॒सा । य॒ज्ञे । अ॒ग्नि॒न् ।
 द॒धा॒ते इ॒ति । ये इ॒ति । सु॒भ॒गे इ॒ति सु॒भ॒गे ।
 सु॒प्र॒तू॒र्ती इ॒ति सु॒प्र॒तू॒र्ती । द्या॒वा । र॒क्ष॑तं ।
 पृ॒थि॒वी इ॒ति । नः । अ॒भ्वा॑त् ॥ ७

उ॒र्वी उ॒र्वी म॒ह॒त्यौ पृ॒थ्वी पृ॒थि॒व्यौ ब॒हु॒ले अ॒ने॒क॒प्र॒का॒रेण
 प्रथ॒माने ब॒ह्वा॒का॒रे दू॒रे॒प्र॒ंते वि॒प्र॒कृ॒ष्टा॒न्त॒दे॒शे । अ॒पा॒रे इ॒त्य॒र्थः ।
 ई॒दृ॒श्यौ यु॒वाम॒ग्नि॒न्य॒ज्ञे न॒म॒सा न॒मः॒सा॒ध॒नेन स्तो॒त्रे॒णो॒प॒भु॒वे ।
 उ॒पे॒त्य ब्र॒वी॒मि । स्तौ॒मी॒त्य॒र्थः । पु॒नः की॒दृ॒श्यौ । ये सु॒भ॒गे
 शो॒भ॒न॒भा॒ग्ये सु॒प्र॒तू॒र्ती सु॒प्र॒त॒रणे शो॒भ॒न॒दा॒ने द॒धा॒ते वि॒श्वं
 अ॒ग॒त् ते यु॒वामु॒प भु॒वे । स्तौ॒मि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

दे॒वान्वा य॒ज्ञं॒कृ॒मा क॒ञ्चि॒दा॒गः स॒खा॒यं वा
 स॒दि॒म॒ज्जा॒स्य॑तिं वा ।

इ॒यं॒घी भू॑वा अ॒व॒या॒न॑म॒षां द्या॒वा र॒क्ष॑तं पृ॒थि॒वी
 नो अ॒भ्वा॑त् ॥ ८

दे॒वान् वा । यत् । च॒कृ॒म । क॒त् । चि॒त् । आ॒गः ।
 स॒खा॒यं । वा । स॒दं । इ॒त् । जाः॒ऽप॑तिं । वा ।

इ॒यं । घीः । भू॒वाः । अ॒व॒या॒नं । ए॒षां । द्या॒वा ।
 र॒क्ष॑तं । पृ॒थि॒वी इ॒ति । नः । अ॒भ्वा॑त् ॥ ८

हे द्यावापृथिव्यौ वयं देवान् देवाः प्रति यत्कश्चिदागोऽ-
पराधं तत्तद्वागकाले तेषां तेषामयागलक्षणं सदमित् सर्व-
दैव चक्षुम । कृतवन्तो वयं । सग्वार्यं वा प्रियं मित्रं वा प्रति
यच्चक्षुम । जास्यति । जाः पुत्राः । तासां पतिं जामातरं
वा जायापतिं प्रति दोषारोपणकलहोत्पादनादिरूपं यत्सर्व-
दैव चक्षुम । एषामुक्तरूपाणां पापानामपगमं कर्तुमियं
धीर्युष्मत्स्तुतिरूपमिदं कर्म भूयाः । भूयात् भवतु । द्यावे-
त्यादि गतं । अत्र सर्वत्र प्रकारान्तरेण मन्त्रमन्तरेण रक्षतं
रक्षतमिति प्रार्थनं तयोरश्विन्यादिबहुमननासंभवादुचितमेव
तस्मात्स्रस्थान एव स्थिते अनुकूले भवतमित्येवं प्रार्थते ।

॥ अथ नवमी ॥

उभा शंसा नर्या मामविष्टामुभे माम्भूती अवंसा सचेता ।

भूरि चिद्ः सुदास्तरायेषा मदंत इषयेम देवाः ॥ ८

उभा । शंसा । नर्या । मां । अविष्टां । उभे इति । मां ।

ऊती इति । अवंसा । सचेतां ।

भूरि । चित् । अर्थः । सुदाः स्तराय । इषा । मदंतः ।

इषयेम । देवाः ॥

उभा शंसा द्यावापृथिव्योरुभयोविषयावुभावपि शंसौ
नर्या नरेभ्यो हितो देहृश्यावुभयाश्रये स्तुतीः मामविष्टां ।
रक्षतां । यद्वा द्यावापृथिव्यभिमागिदेवयोरेव शंसशब्दनाभि-
धानात्पत्रिं गता । तद्योभे ऊती रक्षिके द्यावापृथिव्यौ मा-

भवसा रक्षणेन सचेतां । यद्वा प्राणिभ्यो हितकराबुभावैहि-
 कासुषिकविषयौ शंसौ मामविष्टां । प्राप्त्रतां । तथोमि
 अप्यूती तयोः संबन्धन्योरभिमानीदेवतयोरवसास्रत्तर्पणेन
 निमित्तेन सचेतां । हे देवा द्यावापृथिव्योरंतशुंताः सर्वेऽपि
 देवाः । अर्यः स्तोतारो वयं सुदास्तरायातिशयेन शोभनदा-
 दृत्वायेषाम्नेन सोमलक्षणो मटंतो मादयंतः संतो भूरि
 चित् । पूजायां । अभिपूजितं धनमिषयेम । इच्छेम । यद्वा
 अर्य इति षष्ठ्या रूपं । ईश्वराद्राजादेरपि सुदास्तरायेत्यर्थः ।
 शिष्टं समानं ॥

ऋतं दिव इति हे द्यावापृथिवीये पशौ पुरोडाशहविषो-
 रमुवाक्ये । अग्नीषो भाविति खंडे सूत्रितं । ऋतं दिवे
 तद्वोचं पृथिव्या इति हे । आ० ३, ८० । इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

ऋतं दिवे तद्वोचं पृथिव्या अभिऽयावायं प्रथमं सुमेघाः
 पातामवथाहुंरिताऽभीकं पिता माता च
 रक्षतामवीभिः ॥ १०

ऋतं । दिवे । तत् । अवोचं । पृथिव्यै । अभिऽयावायं ।
 प्रथमं । सुमेघाः ।

पातां । अवहात् । दुऽऽतात् । अभीकं । पिता ।

माता । च । रक्षतां । अबऽभिः ॥ १०

शुभेधाः शोभनप्रज्ञोऽहं दिवे द्युदेवतायै पृथिव्यै पृथिवी-
 देवतायैः तन्तुप्रतीकरक्षतं स्तोत्रं प्रथनं । सुख्यनामैतत् ।
 प्रथमं प्रकृतममवोचं । ब्रवीमि किमर्थं । अभिश्रावाय ।
 अभितः सर्वतः श्रवणाय । किञ्च पिता पालको द्युलोको
 माता स्रष्टादेर्निर्मात्री पृथिवो धोमे अवद्याकिंदिताहः ।
 खप्रापकादं हसः सकाशात्पातां । रक्षतां । तथाभीके ।
 अंतिकनामैतत् । संमीप एवावोभिरभिमततर्पनै रक्षतां ।
 पालयतां ॥

॥ अथैकादशी ॥

इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु पितॄर्मातर्यद्विहोपब्रुवे वां ।
 भूतं देवनामवमे अवीभिर्विद्यामेघं वृजनं जीरदानुं ॥ ११
 इदं । द्यावापृथिवी इति । सत्यं । अस्तु । पितः ।
 मातः । वत् । इह । उपब्रुवे । वां ।
 भूतं । देवानां । अवमे इति । अवःऽभिः । विद्यामं ।
 इषं । वृजनं । जीरदानुं ॥ ११

हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ इदमस्माभिः क्विपमाणं
 स्तोत्रं सत्यमस्तु । अवितथं भवतु फलवद्भवत्वित्यर्थः । इद-
 मित्युक्तं किं तदित्याह । हे पितर्योः हे मातः पृथिवि वां
 सुवां प्रतीहास्मिन्यज्ञे यत्स्तोत्रमुपब्रुवे । उपेत्य ब्रवीमि तत्स-
 त्थमस्तु । देवानां स्तोत्रणमस्माकमवमे । अंतिकनामैतत् ।

नित्यसंनिहिते युवामवोभिस्तर्पणैर्युक्ते भूतं । भवतं ।
अवशिष्टं गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे तृतीयो वर्गः ॥

आ न इडाभिरिति सप्तमं सूक्तमेकादशर्चमागस्थं
तैष्टुभं वैश्वदेवं । आ नो वैश्वदेवमित्यनुक्तांतं । विनियोगो
लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ न इडाभिर्विदथे सुशस्ति विश्वानरः सविता देव एतु ।

अपि यथा युवानो मत्सया नो विश्वं जगदभिपित्वे मनीषा ॥

आ । नः । इडाभिः । विदथे । सुशस्ति । विश्वानरः ।

सविता । देवः । एतु ।

अपि । यथा । युवानः । मत्सयः । नः । विश्वं । जगत् ।

अभिऽपित्वे । मनीषा ॥ १

नो विदथेऽस्मादीये यज्ञे सुशस्ति ॥ सुपो लुक् ॥ सुश-
स्तिभिः शोभनशंसनैः स्तुतिभिः प्रदेयै रत्नैः सह । यद्वा
इडाभिः । तदाश्रितेषु ताच्छ्रं । भूमिस्थानाभिर्देवताभिः
सह विश्वानरः सर्वप्राणहितकार्यग्निः सविता प्रेरक आदि-
त्यश्च देव एतु । आगच्छतु । हे युवानो नित्यतरुणा यज्ञस्य
मिश्रयितारो वा यूयं नोऽस्मानभिपित्वेऽभिपतनीयेऽस्मद्यज्ञे
मनीषा मनीषया मनस ईशित्वेन । स्वेच्छयेत्त्वर्थः । अपिः
संभावनायां । अप्यस्मान्मत्सय । मादयथ । यथा विश्वं जगत् ।

एतत्स्थावरस्याप्युपलक्षणं । यद्वा कृत्स्नं प्रपञ्चं मत्स्य तथा-
स्मानपि । यद्वा जगच्छब्दो यजमानरूपमनुष्यवाची । सर्वा-
नपि यजमानान्यथा मत्स्य तथेत्यर्थः ॥

विश्वेदेवे पश्वा नो विश्व इत्येषा हविषः पुरोनुवाक्या ।
आ नो देवानामुपवेतु शंस आ नो विश्व आस्त्रा गमंतु
देवाः । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैप द्वितीया ॥

आ नो विश्व आस्त्रा गमंतु देवा मित्रो अर्थमा वरुणः

सजोषाः ।

भुवन्यथा नो विश्वे वृधासः करंजसुषाहा विद्युरं न शवं ॥ २

आः । नः । विश्वे । आस्त्राः । गमंतु । देवाः । मित्रः ।

अर्थमा । वरुणः । सजोषाः ।

भुवन् । यथा । नः । विश्वे । वृधासः । करंज् ।

सुसुहा । विद्युरं । न । शवं ॥ २

नोऽस्माकं यज्ञं विश्वे सर्वं देवा आस्त्राः शत्रूणामास्त्रं-
दधितार अक्रमितारो वागमंतु । आगच्छंतु । के ते ।
मित्रोऽर्थमा वरुणश्च त्रयोऽपि सजोषाः समानप्रीतयः संत
आगच्छंतु । किंतु विश्वे देवा नोऽस्माकं वृधासो वर्धयितारो
यथा भुवन् भवेद्युः तथा सुषाहा सुष्टु शत्रूणामभिभवेन
नोऽस्मदीयं शवोऽन्नं विद्युरं द्वीनं यथा न करन् । न कुरुः ।
तथागच्छंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रेष्टं वो अतिथिं गृणीषेऽग्निं शस्तिभिस्तुर्वणिः सजोषाः ।

असद्यथा नो वरुणः सुकीर्त्तिरिपंश्च पर्षदरिगूर्तः

सूरिः ॥ ३

प्रेष्टं । वः । अतिथिं । गृणीषे । अग्निं । शस्तिभिः ।

तुर्वणिः । सजोषाः ।

असत् । यथा । नः । वरुणः । सुकीर्त्तिः । इपंश्च ।

श्च । पर्षत् । अरिगूर्तः । सूरिः ॥ ३

हे देवा वो युष्माकं प्रेष्टं प्रियतमं । सर्वेषामाहातृत्वात्
 ऋविर्वहनाश्चाग्निर्देवानां प्रियतमः । तमतिथिं गृणीषे ।
 गृणे । स्तोमि ॥ व्यत्ययेन मध्यमः ॥ केन साधनेन । शस्तिभिः ।
 शंसनैः स्तुतिभिः । कीदृशोऽहं । तुर्वणिः । नूर्णवनिः शीघ्रं
 संभक्ता । सजोषाः । युष्माभिः सह प्रीयमाणः । वदते
 अग्निविशेषणे । यस्तुर्वणिः शीघ्रं यज्ञस्य संभक्ता सजोषा
 युष्माभिः सह प्रीयमाणः । तमग्निं गृणीषे । यथा येन
 प्रकारेण नोऽस्माकं वरुण एतन्नामको देवः सुकीर्त्तिः शोभ-
 नकीर्त्तिमानसत् । सुकीर्त्तिं भिक्षे वरुणस्य भूरेरित्वादिमंत्र-
 वर्णेषु वरुणात्सुकीर्त्तिरेवेषणीया । अरिगूर्तोऽरिष्वदात्पु
 सदा शब्दितः । अरीणां हननायोद्युक्तो वा सूरिः प्रेरयितायं
 वरुण इषञ्चानानि पर्षत् । पूरयेत् । तथा तमपि स्तुञ्च
 इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उप॑ व ए॒षे नम॑सा जिगीषोषासान॒क्ता सु॒दुघे॑ व धे॒नुः ।

स॒माने अ॒ह॑न्विमि॒मानो अ॒र्कं वि॒षु॑रु॒पे प॒र्य॑सि

स॒स्मिन्नु॒ध॑न् ॥ ४

उप॑ । वः । आ । ई॒षे । नम॑सा । जिगी॒षा ।

उप॒सा॒न॒क्ता । सु॒दु॒घा॑ऽइव । धे॒नुः ।

स॒माने । अ॒ह॑न् । वि॒मि॒मानः । अ॒र्कं । वि॒षु॑रु॒पे ।

प॒र्य॑सि । स॒स्मिन् । उ॒ध॑न् ॥ ४

हे देवा वो वृषाकं नमसा हविषा नमस्तारिण वोष
 उपेव जिगीषा पापानां जिगीषया आ ईषे । इच्छामि ॥
 इष गातावित्थस्य वेपतेर्वा गत्याद्यर्थस्य लिङ्युत्तमैकवचन
 इदं रूपं ॥ भजामि । कस्मिन्काले । उपासानक्ता । अहनि
 रात्रौ च । यद्वा अशोरावदेवते अप्यभिगच्छामि । गतौ
 दृष्टांतः । सुदुघा धेनुरिव । सुदोग्धी धेनुर्यथा दोहाय
 दोग्धुर्गृहमागच्छति तद्वत् । किं कुर्वन् । स्मिन् समाने
 अधन् अधस्यत्यन्ने विषुरूपे नानारूपे पर्यसि क्षीरघृता-
 दिकेऽर्कमर्चनीयमन्नं चरुपुरोडाशादिकं विमिमानः । विविधं
 मिमानः । कस्मिन्काले । समानेऽहन् । षष्ठेऽहनि एकस्मिन्ने-
 वाहनि सर्वदैव वेत्यर्थः । एकस्मिन्नेवाहनि समान अधस्य-
 त्यन्ने नानारूपे पर्यसि त्वदर्थं हविर्मिमान उपगच्छामीत्यर्थः ।
 यद्वा स्मिन् सर्गस्मिन्नुधसि फलाख्यद्विरोत्पादके वष्टे

निमित्तभूते सति विपुरुषे पयसि नाजारूपे सोमलक्षणोद्-
केऽर्कमन्नसाधनं स्तोत्रं विभिसानोऽहं युष्मानभिगच्छामि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उत नोऽर्चिर्वुध्नोर्इत्येकः शिशुं न पिप्युषीव वेति सिंधुः ।

येन न पातमपां जुनामं मनोजुवो वृषणो यं वहति ॥ ५

उत । नः । अर्चिः । बुध्नः । जयः । कारिणि कः ।

शिशुं । न । पिप्युषीऽइव । वेति । सिंधुः ।

येन । नपातं । अपां । जुनामं । मनःऽजुवः । वृषणः ।

यं । वहति ॥ ५

उत अपि च नोऽस्माकमर्चिरंतरिक्षगाम्यर्चता वाहीनो
वाह्यमानो वैतन्नामको देवः । स एव बुध्नः । बुध्नं दन्धक-
र्जतरिचं । तदहतीति बुध्नोऽंतरिक्षचार्थेतन्नामको देवो
जयः सुखं कः । कारोतु ॥ करोतेर्लडि रूपं ॥ किंच पिप्युषी ।
इत्ययम् एवार्थः पूरणो वा । अस्मानसेनाप्याययती सिन्धु-
र्नाम नदी वेतु । आगच्छतु । तत्र वृष्टांतः । शिशुं न ।
यथा शिशुं प्याययती गौर्गच्छति तद्वत् । अपां नपातमुदका-
नामपातयितारं वर्षकमेतन्नामकं यद्दोदकानां नेसारं तृतीयं
पुत्रं । अन्न ओषधिवनस्पतयः । तेभ्योऽग्निरिति नमस्त्वं ।
तादृशमग्निं जुनाम । स्तुतिभिः संगच्छेम ॥ जु इति सौवो
घातुर्गत्यर्थः ॥ यं देवं मनोजुवो मनोवेगा वृषणो वर्षका
मेघा अग्ना वहति । स सुखं करोतु ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमं चतुर्थं वर्यः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उ॒त न॑ ईं॒ त्वष्टा॑ ग॒न्त॒च्छा॒ स्मृत॑सूरि॒भिर्भि॑पि॒त्वे स॒जोषाः॑ ।

आ॒ वृ॒त्र॒हे॒द्रं च॑र्षि॒प्रास्तु॑विष्ट॒मो न॒रां न॑ इ॒ह ग॑म्याः ॥ ६

उ॒त । नः॑ । ईं॒ । त्वष्टा॑ । आ । ग॒न्तु॑ । अ॒च्छं । स्मृ॒त् ।

सू॒रि॒भिः । अ॒भि॒पि॒त्वे । स॒जो॒षाः ।

आ । वृ॒त्र॒हा । इ॒न्द्रं॑ । च॒र्षि॒प्राः । तु॒विः॑त॒मः ।

न॒रां । नः॑ । इ॒ह । ग॒म्याः ॥ ६

त्वष्टा देवोऽपि नोऽस्मानच्छ अभिप्राप्तुमीमिदानीमिमं यज्ञं आगन्तु । आगत्य च अस्म्यहार्थं प्राशक्ये वा वर्तते । अत्र प्रयंसायां । प्रशस्तं यथा तथाभिपित्वेऽभिभंत्ये यज्ञे निमित्तभूते सति सूरिभिः स्तोत्रभिर्ऋत्विग्भः सजोषाः सभानप्रीतिर्भयत्विति शेषः । तथा वृत्रहा वृत्रघाती चर्षिप्राः । चर्षणयो मनुष्या यजमानाः । कर्मैत्येषां पूरकस्तुविष्टमो वचुतमो मन्तम इहामिन्कर्षणि नरां वृथां नोऽस्माकमुक्तगुणोपेतः सन्नागम्याः । आगच्छतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उ॒त न॑ ईं॒ म॒तयोऽश्व॑योगाः॒ शिशुं॑ न॒ ज्ञाय॑स्त॒रं थं

रि॒रंति॑ ।

त॒मीं गि॒रो ज॒नयो॑ न॒ पत्नीः॑ सु॒रमिष्ट॑मं॒ नरां

मं॒संत॑ ॥ ७

उ॒त । नः । इ॒ । म॒तयः॑ । अ॒श्व॑ऽयो॒गाः । शि॒शु॑ । न ।

भा॒वः । त॒रु॑ऽणं । रि॒हं॒ति ।

तं । ई॑ । मि॒रः । ज॒नयः॑ । न । प॒त्नीः । सु॒रभिः॑ऽत॒मं ।

न॒रां । न॒संत॑ ॥ ७

उ॒त अ॒पि च ई॑मे॒नं त॒रु॑णं॒ नित्य॑बु॒वानमि॑न्द्रं॒ म॒तयो॑ऽस्मद्बु॒
ह्ययो॑ऽश्व॒योगा॑ अ॒श्वस॑मान॒प्राप्तयो॑ रि॒हं॒ति । आ॒स्वाद्द॑यंति ।
स्तु॒वंतीत्य॑र्धः । तत्र॑ दृ॒ष्टांतः । गा॒वो दो॑ग्ध॒रो घे॑नवः शि॒शुं
न । शि॒शुमि॑व व॒क्षमि॑व । तं॒ यथा॑ लि॒हं॒ति तद्ब॑त् । तदे॒वाह ।
त॒मीं तमे॒वैनं॑ न॒रां न॒राणां॑ अ॒जमा॑नानां॒ सु॒रभिः॑ऽम॒मति॑-
श॒येन॑ सु॒रभिं॑ ज॒नयः॑ फ॒लस्यो॑त्पा॒दायि॑त्रा॒ गिरः॑ स्तु॒तयो॑
न॒संत॑ । व्या॒प्र॒वंति॑ ॥ न॒स॒तिर्या॑मि॒क॒र्मा ॥ तत्र॑ दृ॒ष्टांतः ।
ज॒नयो॑ न । उ॒त्पा॒दायि॑त्राः प॒त्नीः प॒त्नयः॑ प॒तिमि॑व ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उ॒त न॑ ई॒ म॒रुती॑ बृ॒हसे॑नाः॒ अ॒दोद॑सी॒ सम॑नसः॒ सद॑ंतु ।

पृ॒षद॑श्चा॒सोऽव॑नयो॒ न र॒था रि॒शाद॑सो॒ मित्र॑सु॒जो न

दे॒वाः ॥ ८

उ॒त । नः । ई॑ । म॒रुतः॑ । बृ॒हसे॑नाः । अ॒त् ।

रो॒दसी॑ इति । स॒म॒नसः॑ । स॒द॒ंतु ।

पृ॒षत्ऽअ॒श्वासः॑ । अ॒व॒नयः॑ । न । र॒थाः । रि॒शाद॑सः ।

मि॒त्रऽसु॑जः । न । दे॒वाः ॥ ८ ॥

संत अपि च नोऽस्मदीयमीमिदानीमेनं यागं या मरुतः
 संतु सहापि सदंतु । गच्छंतु । कुतो देशात् । रोदसी ।
 रोदस्योर्द्वावाष्टथिव्योः सकाशात् । यद्वा रोदसावपि
 गच्छतां । कोट्टयास्ते मरुतः । उडमेनाः प्रउडवजाः । समनसः
 सुमानमनक्ताः । एप्रदखासः एप्रदर्पाशाः । एप्रत्यो न ता
 मिति याक्कः । अमनयो न । यथैव नमनस्यभावा रथा रंज-
 णस्वभावा रयवंता वा ॥ मत्यर्थो लुप्यते ॥ यद्वा अवनयो
 एतन्ना रथा इव स्थिताः । रिशादगः । रिशाः शत्रवः तेषा-
 मन्तारो मित्रयुजो देवा नः । मैत्रीयुक्ता व्यग्रहर्षाः ऋत्विज
 इव । यद्वा मैत्रीयुक्ता अन्ते देवा यत्र गच्छति तद्वत् ॥

। अथ नदसी ॥

प्र नु यदेषां महिना चिकित्त्रे प्र युं ते प्रयुजसो सुदृत्ति ।

अथ यदेषां सुदिने न शकर्विष्वमेरिष्यं प्रयायंत मेनाः ॥ ८

प्र । नु । यत् । एषां । महिना । चिकित्त्रे । प्र ।

युंजते । प्रयुजः । ते । सुदृत्ति ।

अथ । यत् । एषां । सुदिने । न । शकः । विष्वं ।

आ । इरिष्या । प्रयायंतं । मेनाः ॥ ८

एषां मरुतां महिना महिना उल्लिखणो यत् यस्यात्र-
 चिकित्त्रे । प्रयायते । यदेषां महत्त्वेन युक्ता नराश्चिकित्त्रे ।
 जानन्त्यनुष्ठेयं । नु इति पूरणः । ततस्ते ज्ञातारः सुदृत्ति ॥
 सुपो लुक् ॥ सुद्युतौनां प्रयुजः प्रयोगप्रयुंजते । अथ अथ

प्रयोगानंतरं यत् यस्मादेषां सेना वृष्ट्युत्पादका विश्वं सर्वं
 भुवनभिरिणमूपरप्रदेशं यथा तथासर्वतः प्रघाचंत । उत्पा-
 दयन्ति । तत्र वृष्टांतः । सुदिने मेघावरणादिरहिते दिने
 शररंधकारचिंसकः प्रकाशः इव । स यथा सर्वमावृणोति
 तथा मरुक्षेनावृष्ट्या सर्वमूपरं करोति । यद्वा मरुन्माहिमा
 वृष्टिर्भवति । तदा सस्र्यादिससृद्धौ सत्यां प्रयोगं कुर्वति ।
 यद्वा मरुक्षेनाः सर्वां महीमुदं तीत्येवं महामुभावा मरुत
 इति तेषां स्तुतिः ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्रो अश्विनापवसे ऋणध्वं प्र पूषणं स्वतवसो हि संति ।

अदेषो विष्णुर्वीरं ऋभुक्षा अच्छा सुम्नायं वरुतीय
 देवान् ॥ १०

धो इति । अश्विना । अपवसे । ऋणध्वं । प्र । पूषणं ।

स्वतवसः । हि । संति ।

अदेषः । विष्णुः । वरुतः । ऋभुक्षाः । अच्छा ।

सुम्नायं । वरुतीय । देवान् ॥ १०

इ ऋत्विजः अश्विनावितन्नामको देवावुद्दिश्यावसेऽस्मद्रक्ष-
 णाय प्रो ऋणध्वं । स्तुतिं प्रकर्षणं कुणुध्वं । पूषणं पोषकमे-
 तन्नामकं देवमप्यवसे प्रकर्षणं स्तुतिं ऋणध्वं । किंच ये
 स्वतवसः स्वायम्बवलाः संति तानपि प्रऋणध्वं । के त्रे ।
 अदेषो वेषरहितो विष्णुर्ध्याप्त एतन्नामको देवः । प्रथममना
 ऋतोऽपि न कुप्यतीति वक्तुमदेष इत्युक्तं । तथा वातः सर्षते

संचारी वायुः । ऋभुद्याः पतिरिंद्रश्च । एतानपि प्रहणुष्वं ।
अतोऽहं स्थायन्तवलान् सर्वानपि देवान् सुन्नायसुखावाप्य
आभिमुख्येन वष्टतीय । स्तोत्रैरभिवर्तयेत् ॥

॥ अथैकादशो ॥

इयं सा वो अस्मि दीधितिर्यजत्रा अपिप्राणी च सदनीः
च भूयाः ।

नि या देवेषु यतंते वसुयुर्विद्यामेधं वृजनं जीरदानुं ॥ ११

द्वयं । सा । वः । अस्मि इति । दीधितिः । यजत्राः ।

अपिऽप्राणी । च । सदनी । च । भूयाः ।

नि । या । देवेषु । यतंते । वसुऽयुः । विद्यामे । इधं ।

वृजनं । जीरदानुं ॥ ११

हे यजत्रा यष्टया देवा वो वृषत्संबंधिनी सेयं प्रसिद्धा
दीधितिर्दीप्तिरस्मि अस्माकमपिप्राणी सर्वदा चेष्टयित्री सदनीः
च निवासवती च भूयाः । भूयात् । भवतु । या दीधिति-
र्वसुयुर्वसुमती देवेषु नियतते । नियमेन प्रयत्नं करोति ।
तानपि प्रकाशितुं सैव भूयात् । विद्याभेति गतः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे पंचमो वः ॥

पितुं त्वित्येकादशर्चमष्टमं । सूक्तमागस्त्यमन्नदेवताकं
गायत्रं । आद्यानुष्टुप् गर्भाणिक् । आद्यः पंचकस्त्रयोऽष्टका
अनुष्टुप्गर्भेत्सुक्त्वात् । तृतीया पंचमी पष्ठी सप्तम्येकादशी
चेति पंचानुष्टुभः । तथा चानुक्रमणिका पितुं स्वसुस्ति
गायत्रं त्वाद्या गर्भा तृतीयांत्वे पंचम्याद्याश्च तिस्रोः

ऽनुष्टुभ इति ॥ विनियोगं शौनक आह । पितुः न्वित्युपतिष्ठेतः
 निम्नप्रसङ्गस्थितं । पूजोदयं नित्यं भुञ्जीत द्यविकुक्षयन् ॥
 जात्य त्यादन्नजो आधिपिषमप्यस्तं भवेत् । विषं च पीत्वै-
 रत्तूतं जघेद्विषविनाशनं । तन्नाश्वतस्तु भुञ्जीत नागुचिर्न
 अनुशितं । दद्याच्च पूजते देव । अद्याच्च हयिस्तदा । सुद्वयं
 जात्य विंविं आज्ञं व्याधिपनाद्वादिह ॥

॥ तन्न मथसा ॥

पितुं तु स्तोत्रं मन्त्रं धर्माद्यं तविषीं ।

यस्य त्रितो व्याधिसा वृद्धं विषये मर्दयेत् ॥ १

पितुं । तु । स्तोत्रं । मन्त्रः । धर्माद्यं । तविषीं ।

यस्य । त्रितः । वि । व्याधिसा । वृद्धं । विषये ।

मर्दयेत् । १

अहमस्यो तु पिषं पितुं यालकमन्नं स्तोत्रं ।
 स्तोमि । नहो मन्त्राद्यं धर्माद्यं सर्वत्र धारकं तविषीं
 ब्रह्मालकं । यद्वा मन्त्रो मन्त्राद्यं धारकं । यन्नामन्त्रो जसा
 दलोम स्तोमश्चैव त्रितो विष्णोर्भूतजः प्रख्यातकीर्तिस्त्रिपु
 श्चित्यादिस्थानेषु तावन्नामोत्पीदो भूतं विषये विच्छन्नसंधिकं
 यथा तथा मर्दयेत् । सिंसितवान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स्वादा पितो मधी पितो वयं त्वा वृत्सह ।

अन्नाकमविता भव ॥ १

- १ -

स्वादो दूति । पितो दूति । मधो दूति । पितो दूति ।

वर्यं । त्वा । वष्टमहे ।

अस्माकं । अविता भव ।

हे स्वादो आस्वादनीय पितो पालक मधो माघुर्यपित
पितो हे पानशाघनाय वर्यं त्वा त्वां वष्टमहे । सेवामहे ॥
अथ सर्वज्ञाननुदानानां पूर्वस्थासामान्यवचनत्वेनानिघातत्वं ।
अनुदानानां तु विशेषवचनत्वान्निघातत्वं ॥ असकृत्पितुशब्द-
अवर्णं तस्य प्रायस्यशापनाथं ॥ हे पितो अस्माकमविता
तर्पयिता भव ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उप नः पितवा चर शिवः शिवाभिरुतिभिः ।

मयोभुः हृषेयः सखा सुशेवो अदयाः ॥ ३

उप । नः । पितो दूति । आ । चर । शिवः ।

शिवाभिः । अतिऽभिः ।

मयःऽभुः । अहृषेयः । सखा । सुशेवः । अदयाः ॥ ३

हे पितो यतस्त्वं शिवो मंगलः । अतः शिवाभिर्मंगल-
युक्ताभिरुतिभी रक्षयैर्नाऽस्मानाचर । आगच्छ । आगत्य
च मयोभुः सुखस्य भाषयिताहृषेय्योऽहृषेरसः । प्रियरस
इत्यर्थः । सखा सखिवत्प्रियकारी सुशेवोऽत एव सुष्ठु सुखक-
रोऽहया इयरहित उक्तगुण एव न तु तद्विपरीतो भवेत्यर्थः ।
अथवा दृष्टान्तादोऽयं । सुशेवोऽहया मनःकर्मविसंवाह-

रहितः सखा यथा मयोभुरदेष्यच्च भवति तद्वत्त्वमधिः
अवेत्यर्थः ।

॥ अथ चतुर्थी ॥

तव त्वे पि॒तो रसा॒ रजांस्य॒सु वि॒हिताः ।

दिवि॒ वातां॑ इव॒ श्रिताः ॥ ४

तव । त्वे । पि॒तो इति॑ । रसाः । रजांसि॑ । अनु॑ ।

वि॒स्थिताः ।

दिवि॑ । वातां॑ऽइव । श्रि॒ताः ॥ ४

हे पि॒तो तव॑ त्वत्संब॑धिनस्ये ते स्वा॒दन्नादि॑षड्रसाः
रजांसि॑ लो॒कान् लो॒कस्याना॑दर्थाननु॒ आनु॑कू॒ल्येन॑ वि॒हिताः ।
वि॒विधं॑ स्थि॒ताः । वि॒विध॑स्थि॒तौ दृ॒ष्टांतः । दि॒वि द्यु॒लोके॑ऽल-
सि॒चे श्रि॒ता वा॒ता वा॒यवः । ते यथा॑ व्या॒मास्तु॑द्भत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तव त्वे पि॒तो द॒दंत॑स्तव॒ स्वादि॑ष्ठ ते पि॒तो ।

प्र स्या॒न्नानो॑ रसा॒नां तु॒वि॒ग्रीवां॑ इवे॒रते ॥ ५

तव । त्वे । पि॒तो इति॑ । द॒दंतः । तव॑ । स्वादि॑ष्ठ ।

ते । पि॒तो इति॑ ।

प्र । स्वा॒ध्मानः॑ । रसा॒नां । तु॒वि॒ग्रीवां॑ऽइव । इवे॒रते ॥ ५

हे पि॒तो पा॒लका॑न्न त्वे ते त्वद॑र्थिनो नरास्तव भो॒क्तारो॑
अभ॑न्तीति शेषः । के ते नराः । हे स्वादि॑ष्ठ स्वादु॒तम॑ पि॒तो
पा॒लक॑ तव त्वदनु॑ग्रहात्ते त्वां द॒दतः॑ प्रयच्छ॑न्तो अभ॑न्ति । यह॑ ३

हे पितो इत्यादरार्थं । अभ्यासे हि भूयांसमर्थं मन्यन्ते ।
 किञ्च तव रसानां स्वादस्नादीनां घसां स्वाद्यानः स्वादयि-
 तारो भक्षयितार एव तुविग्रीवा इव । तुवीति बहुनाम ।
 प्रवृहग्रीवा एव प्रेरणे । प्रकर्षेण गच्छति । संचरन्ति ॥
 इवशब्द एवकारार्थः पूरणी वा ॥ भ्रूलोकेऽन्तः प्रवृहंगा
 भवन्तीति प्रसिद्धं । अमयनि हि ग्रीवा अन्तः प्रवृहंगा
 तव रसानामन्तारोऽसंख्यातग्रीवा इदं प्रवृहंगा भ्रूलोके
 वाहुच्यादिति भावः । एवं बहुरसोपेतमन्नमित्येव ॥ १ ॥

॥ पुलि द्वितीयञ्च पंचम पठो वर्गः ॥

अथ षष्ठी ॥

हे पितो महानां देवानां मनो हितम् ।

अकारि चारुं केतना तवाहिमयंसावधीत् ॥ ६

हे इति । पितो इति । महानां । देवानां । मनः । हितं ।

अकारि । चारुं । केतना । तव । अहिं । अवंसा ।

अवधीत् ॥ ६

हे पितो महानां पूज्यानां महतां वा देवानामिन्द्रादीनां
 अनस्वो त्वयि हितं निहितमकारि । कृतं । असृतमपि
 दिहाय त्वय्येव वर्तते । हे पितो तव चारु समीचीनव संतना
 त्वत्कृतेन प्रज्ञानलक्षणेनावसा रक्षणेनाहिं मेघं हृतं वा
 धीत् । इतवानिन्द्रः । अन्नमयं हि सोम्यं मन इति श्रुतेः ।
 अथवा त्वत्केतुना जगद्रक्षणेन निमित्तेनेति योज्यं ।
 जगद्रक्षणार्थं हीन्द्रेणाहिभिर्भक्षते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यद्दो पितो अजंगविवस्व पर्वतानां ।

अत्रा चित्रो मधो पितोऽरं भक्षाय गम्याः ॥ ७

यत् । अदः । पितो इति । अजंगन् । विवस्व । पर्वतानां ।

अत्र । चित् । नः । मधो इति । पितो इति । अरं ।

भक्षाय । गम्याः ॥ ७

हे पितो अत्र त्वां यद्यदा विवस्व ॥ सुपो लुक् । अंत्य-
लोपच्छांदसः ॥ विवासनवतां विद्युद्रूपकाशनवतां । विधो
धनमुद्रकलक्षणां । धनवतां वा पर्वतानां मेघानां संबन्धदः
प्रसिद्धं तदुद्रकमजगन् । अगमत् । गच्छेत् । अत्र चित्
अस्मिन्काले नोऽस्मान् हे मधो हे पितोः माधुर्यपितात्र त्वं
नोऽस्मानरमलं संपूर्णं भक्षाय भक्षाय गम्याः । गच्छ ।
संनिहिता भव ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यदपामोषधीनां परिंशमारिशामहे ।

वातापे पीव इड्व ॥ ८

यत् । अपां । ओषधीनां । परिंशं । आऽरिशामहे ।

वातापे । पीवः । इत् । भव ॥ ८

यत् येनापामोषधीनां संबन्धि परिंशं परिलेयं परितः
मृखंकरमन्नमारिशामहे । साखादयामः । भक्षयामः ।

तेनाबोद्धकशारेण हे वातापे । वातेन प्राणेनाप्रोति स्नि-
र्वाहमिति वातेनाप्यायत इति वा वातापि शरीरं । हे
शरीर त्वं पीव इत् आप्यायित एव भव । अबोद्धकाभ्यां
शरीरवृद्धिः प्रसिद्धा । यद्वा यद्यप्यपामोषधीनां परिंशं
लेशमास्वादयामः । तथापि हे वातापे वातवत्सर्वव्यापक
पितो त्वमल्पमपि पीवः पीवानेव भव ॥

॥ अथ भवमी ॥

यत्तं सोम गवांश्विरो यवांश्विरो भजामहे ।

वातापि पीव इह्व ॥ ८

यत् । ते । सोम । गोऽश्वांश्विरो । यवऽश्वाश्विरो ।

भजामहे ।

वातापे । पीवः । इत् । भव ॥ ८

पूर्वमन्नसामान्येन स्तुत्वेदानीं सोमलक्षणमन्नं स्तौति ।
हे सोम ते तव यत् यमंशं गवाश्विरो गोविकारक्षीराद्या-
श्रपणद्रव्यं यवाश्विरो यवविकाराश्रपणद्रव्यं भजामहे ।
सिवामहे । तेन हे वातापे शरीर पीवो भव ॥

॥ अथ भवमी ॥

करंभ औषधे भव पीवी वृक्क उदारथिः ।

वातापि पीव इह्व ॥ १०

करंभः । औषधे । भव । पीवः । वृक्कः । उदारथिः ।

वातापि । पीवः । इत् । भव ॥ १०

करंभो अः करंमादिरूपः सत्पुपिंडोऽस्ति तदात्मक ई
 ओषधे त्वं पोवः स्थोव्यवान् वृष्टो व्याधेर्धर्जयिता भव ।
 उदारथिरुर्ध्वं गम इन्द्रियाणामुद्दीपयिता भव । शिष्टो गतः ॥

॥ अथैकादशी ॥

नं त्वा वयं पितो वचीभिर्गावो न इव्या सुषूदिम ।

देवेभ्यस्त्वा सधमादं मन्मभ्यं त्वा सधमादं ॥ ११

नं । त्वा । वयं । पितो इति । वचःऽभिः । गावः ।

न । इव्या । सुषूदिम ।

देवेभ्यः । त्वा । सधमादं । मन्मभ्यं । त्वा ।

सधमादं ॥ ११

हे पितो अत्र सोमरूप तं तादृशं स्तुतं ता त्वां महानु
 भावं वचाभिः स्तुतिवाग्भिर्वयं सुषूदिम । क्षारयामो रसान् ।
 तत्र वृष्टांतः । गावो न इव्या । गाव इव इवींषुत्यादयंति
 तथा त्वमक्रायात्कोमं सुषूदिम । किमर्थं क्रीदृशं चेति चेत् ।
 उच्यते । देवेभ्य इन्द्रादिभ्यः । तदर्थं सधमादं तेषां सध माद-
 यितारं हुतगेषरूपं त्वा त्वामन्मभ्यमन्मदर्थं मपि ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमं सप्तमो वर्गः ॥

समिडोऽथेत्येकादशर्चं नवमं सूक्तमाप्त्यर्थं सर्वं भायत्वं ।
 समिडाम्नि तन्नपादादय एकादश प्रत्युर्चं नवता थास्तेन
 इति वृत्तः प्रथमः नवमः प्रथमः नवता अत्रैव ऋतुदेवता-
 यतिः इति वृत्तः, नवमः नवता अत्रैव नवता इति वृत्तः

ब्रह्मन्पद्मानुपमस्य ब्राह्मणानि च प्रदर्श्यान्नेया एवेति
सिद्धांतितं । समिह आप्रिय इत्यनुक्रांतं । पशावगस्तगामा-
मेकादशप्रयाजरूपमिदमाप्रीसुक्तं ॥

तत्र प्रथमा

समिहो अद्य राजसि देवो देवैः सहस्रजित् ।

दूतो हव्या कविर्वह ॥ १

सं०दू०ः । अद्य । राजसि । देवः । देवैः । सहस्रजित् ।

दूतः । हव्या । कविः । वह ॥ १

हे अग्ने देवैर्व्यवहर्तृभिर्ऋत्विग्भिः समिहः सम्यग्दीपितो
देवोऽत एव दीप्यमानः । समिहैर्वा देवैः सहितः समिहः
सन् अद्यास्मिन्न्यास्दिने राजसि । ईशिषे । हे सहस्रजित्
सहस्रस्य घनस्यैतत्संख्याकानां शत्रूणां वा जेतः । ततो दूतो
देवाणां दूतस्तद्यज्ञादिवार्ताहर आह्वता वा । अग्निर्देवानां
दूत आसीदिति श्रुतेः कविः क्रांतदर्शी । ईदृशस्वं हव्यास्म-
दीयानि हवीषि वह । देवेभ्यः प्रापय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तनू'नपाहतं यते मध्वा यज्ञः समञ्ज्यते ।

दधत्सहस्रिणीरिषः ॥ २

तनू'नपात् । ऋतं । यते । मध्वा । यज्ञः । सं । अञ्ज्यते ।

दधत् । सहस्रिणीः । दधत्ः ॥ २

तनूनपात् यज्ञशीररस्य नपातविता । यद्वा आपोऽत्र
 तत्र उच्यंत इत्यक्तत्वाद्दपां नपातयिता तासां नपा वा ।
 अत्रापि यज्ञः । ओषधीभ्योऽग्निरिति नमृत्वं । यज्ञः पूज्यः ।
 सत्त्वाद्वा यज्ञः । ईदृशोऽग्निर्ऋतं यज्ञं यते ।
 गच्छते । अनुतिष्ठते । यजमानाय तदभिमतार्थं । मध्वा
 मधुरेणाज्यसोमादिद्रव्येण समज्यते । किं कुर्वन्नयं । सह-
 सिणीरेतत्संस्थाकानीषोऽन्नानि दधत् । यजमानेभ्यो
 धारयन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आजुह्वानो न ईदृशो देवा आ वक्षि यज्ञियान् ।

अग्ने सहस्रसा असि ॥ ३

आजुह्वानः । नः । ईदृशः । देवान् । आ । वक्षि ।

यज्ञियान् । अग्ने ।

सहस्रसाः । असि ॥ ३

हे अग्ने आजुह्वानोऽस्माभिराह्वयमानः सन् ईदृशोऽ-
 स्माभिः स्तुत्य इडनामकः । त्वं नोऽस्मदर्थं यज्ञियान् यज्ञ-
 भाजो देवानावक्षि । आवह । हे अग्ने त्वं सहस्रसा असि ।
 अपरिमितधनस्य दातासि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्राचीनं वर्हिरोक्षसा सहस्रवीरमस्तृणान् ।

ब्रह्मादित्या विराजय ॥ ४

प्राचीनं । बर्हिः । अोजसा । सहस्रंवीरं । अस्तृणन् ।
यत्र । आदित्याः । विऽराजथ ॥ ४

प्राचीनं प्रागग्रं सहस्रवीरं • मत्स्यसंख्याका वीराः
शत्रूणां विशेषेणैरयितारो द्वा यः तत्राह्वयः । यद्वा अपरि-
मितवीराः पुत्रादयो येन तादृग्बर्हिरोजसा मंत्रलक्षणबले-
नोपेता ऋत्विजोऽस्तृणन् । आच्छादयन् । यत्र यस्मिन्ब-
र्हिष्यादित्या अदितेः पुत्रा यूयं विराजथ । विविधं राजध्वे ।
तद्बर्हिरस्तृणन् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विराट् सम्राड्भिः प्रभोर्विह्वीश्च भूयसीश्च याः ।

दुरो घृतान्यश्चरन् ॥ ५

विऽराट् । मंऽराट् । विऽभ्योः । प्रऽभ्योः ।

बह्वीः । च ।

भूयसीः । च । याः ।

दुरं । घृतानि । अश्चरन् ॥ ५

विराट् विशेषेण राजंत इति व्यत्ययेनैकवचनं । सम्राट्
सम्यगिति पूज्यतरं राजमानाः । अत्रापि व्यत्ययेनैकवचनं ।
विऽभ्योर्विभ्यो विविधं भवित्वाः । प्रभ्योः प्रभ्यः प्रकर्षण
भवित्वाः । बह्वीर्वह्वीः । भूयसीर्लोकप्रसिद्धसंख्याभिश्च भूयस्यश्च
या दुरो यज्ञगृहद्वारः संति ताघृतान्यश्चरन् प्राख्यपका-

रार्धमक्षरन् । क्षरन्ति । यद्वा बह्वीभूर्धसोरित्येते संख्याव-
ज्जने । शिष्टानि तासां नामधेयानि ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमोऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सु॒र॒क्मे॒ हि॒ सु॒पे॒श॒साधि॑ श्रिया॒ वि॒रा॒ज॒तः॑ ।

उ॒षा॒सा॒वे॒ह॒ सौ॒द॒तां ॥ ६

सु॒र॒क्मे॒ इति॑ सु॒र॒क्मे॒ । हि॒ । सु॒पे॒श॒सा॒ । अधि॑ ।

श्रिया॒ । वि॒रा॒ज॒तः॑ ।

उ॒षा॒सा॒ । आ॒ । इ॒ह॒ । सौ॒द॒तां ॥ ६

सुरक्मे शोभनदीप्ताभरणे प्रसिद्धे सुपेशसा शोभनरूपे
इहश्यावहोरात्रदेवते अधि अधिकं श्रिया सौदर्येण विरा-
जतः । विशेषेण दीप्येते ॥ द्वियोगादनिघातः ॥ तादृश्या-
नुषसौ एतद्रात्रेरप्यपलक्षणं । उषःशब्दो दिवसस्योपलक्षणकः ।
रात्रिरुषाश्चामे इहाग्निन्दिन आसीदतां । आगत्य तिष्ठतां ।
आगच्छतां वा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रथ॒मा॒ हि॒ सु॒वा॒च॒सा॒ हो॒ता॒रा॒ दै॒व्यां॒ क॒वी॒ ।

य॒ज्ञं॒ नो॒ य॒ज्ञ॒ता॒मि॒मं ॥ ७

प्रथमा । हि । सुवाचसा । होतारा । दैव्या ।

कवी इति ।

यज्ञं । नः । यज्ञतां । इमं ॥ ७

प्रथमा । मुख्यनामैतत् । प्रथमौ प्रकृतमौ ॥ हिः प्रसिद्धौ ॥ सुवाचसा प्रियवचनौ दैव्या देवार्थौ होतारा देवानामाह्वतारौ होमनिष्पादकौ वा कवी मन्त्राविनावेतौ नोऽस्मदीयमिमं यज्ञं यज्ञतां । यज्ञतां गच्छतां वा ।

॥ अथाष्टमी ॥

भारतीङ्गे सरस्वति या वः सर्वा उपस्रुवे ।

ता नञ्चोदयत् श्रिये ॥ ८

भारति । ईङ्गे । सरस्वति । याः । वः । सर्वाः ।

उपस्रुवे ।

ताः । नः । चादयत् । श्रिये ॥ ८

हे भारति । भरत आदित्यः । तस्य संबन्धिनी भारती । तादृशि तुलोकदेवते । हे ईङ्गे भूदेवि । हे सरस्वति । सरो वागुदरं वा । तद्गत्यन्तरिक्षदेवते । तादृशि देवि । एताः क्षित्वादिदेवताः । एतास्तिस्त्र आदित्यप्रभावविशेषरूपा इत्याहः । यास्तिस्त्रः सर्वा यो युष्मासुपस्रुवे । उपेत्य स्तौमि । ता यूयं नाऽन्मान् श्रिये संपदे चादयत । प्रेरयत ।

॥ अथ नवमी ॥

तथा रूपाणि हि प्रभुः पशून्विश्वान्समानजे ।

तेषां नः स्फातिमा यज ॥ ८

तथा । रूपाणि । हि । प्रभुः । पशून् । विश्वान् ।

संसमानजे ।

तेषां । नः । स्फातिं । मा । यज ॥ ८

त्वष्टा यज्ञसाधनपात्राभिमानी देवो रूपाणि योनौ
 सृष्टानि रैतांसि रूपाणि कर्तुं प्रसृष्टिं । विश्वः श्रुत्यंतर-
 प्रसिद्धियोतनार्थः । रेतसः सिक्तं च त्वष्टा रूपाणि विकरो-
 तीति श्रुतेः । स देवो विश्वान् सर्वानपि पशून्स्रदीयान्
 गवादिकान् समानजे । सम्यगनक्ति । व्यक्तीकरोति ॥ संपूर्वा-
 दनक्तेर्लिटि तस्मान्मुडिति मुट् ॥ अथ प्रत्यक्षः । तेषामक्तानां
 पशूनां स्फातिं वृद्धिं नोऽस्मदर्थमायज । सर्वतः पूजय ।
 कुर्वित्थर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

उप क्वन्थां वनस्यते पार्थो देवेभ्यः सृज ।

अग्निर्हव्यानि सिष्वदत् ॥ १०

उप क्वन्थां । वनस्यते । पार्थः । देवेभ्यः । सृज ।

अग्निः । हव्यानि । सिष्वदत् ॥ १०

हे वनस्पते यूपभिमानि देव कन्या आत्मनव देवेभ्यो-
ऽरुथादिभ्यः पाथः ॥ ११ ॥ अथ यज्ञः । उत्पादय । यूपभावे
यज्ञनियोजनाभावेन हविषोःभावात् । त्वय्येवं कृतवति
सत्यग्निर्हव्यानि हवीषि सिस्वदत् । स्रदयतु । स्वादूकरोतु ॥

॥ अथैकादशी ॥

पुरोगा अग्निर्देवानां गायत्रेण समञ्जते ।

स्वाहाकृतौषु रोचते ॥ ११

पुरःऽगाः । अग्निः । देवानी । गायत्रेण । सं । अञ्जते ।

स्वाहाऽकृतौषु । रोचते ॥ ११

अथमग्निदेवानां पुरोगा अदुरयुङ् प्रति पुरोगामी । यद्वा
देवानां मध्ये यज्ञं प्रत्यग्निरेव पुरोगामो । अत एवाग्रणीत्वा-
द्देवाग्निशब्दो निष्पन्नः । अग्निः कस्मादग्रणीर्भवतीति
निरुक्तं । तादृशोऽयं गायत्रेणैतदुपलक्षितेन मंत्रेण समञ्जतः ।
सभ्यक् लक्ष्यत । स्वाहाकृतौषु स्वाहाकारेषु सत्सु हविःषु
दीयमानेषु रोचते । अत्यर्थं दीयते । एताः प्रयाजदेवता
यज्ञावयवाभिमानिन्यः । तद्वारा यज्ञ एव सूयत इति
केपांचिन्मतं । अग्नेरेव नामांतरमित्यन्ये ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे नवमो वर्गः ॥

अग्ने नयेति दशमं सूक्तमष्टर्चमागस्त्यं त्रैष्टुभमान्नेयं ।
अग्ने नयाष्टावाग्नेयमित्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्चिन
यस्ययोस्त्रैष्टुभच्छंदसि विनियोगः । अथैतस्या इति
नयाम्ने वृद्धिर्नित्यष्टानामुत्तमादुत्तमास्तिस्व उद्धरेत् ।
४. ११. । इति सूक्ततत्वात् ॥ अत्र शौनकाः । उत्पद्यमानोऽग्नेः

यो भ्रष्टो वापि पथ क्वचित् । पंथानं प्रतिपद्येत क्वात्वा वा
 कर्म गर्हितं ॥ अग्ने नयेति सूक्तेन प्रत्यृचं जुहुयाद्भृतं ।
 जपेच्च प्रयतो नित्यमुपतिष्ठेत वानलं । ऋग्वि० १. २६. ।
 इति ॥ आद्याश्चतस्रः श्रावणाकर्मणि विनियुक्ताः । श्रावण्यां
 षीर्णामात्यामित्यत्र सूत्रितं । अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्-
 निति चतस्रभिः प्रत्यृचं जुह्या । आ० गृ० २. १. । इति ॥
 आग्नेये पशौ वपापुरोडाशयोरारद्ये द्वे अनुवाक्ये । तथा
 च सूत्रितं । अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् पाहि वो
 अग्ने पायुभिरजस्रैः । आ० ३. ७. । इति ॥ आद्या
 प्रायणीयेटावाग्नेय धानुवाक्या । सैवोदयनीश्वेऽयाव्या ।
 तदहः प्रायणीयेष्टिरित्यत्र सूत्रितं । अग्ने नय सुपथा राये
 अस्माना देवानामपि र्घथामग्न्या । आ० ४. ३. । इति ।
 विपरीताश्च याज्यानुवाक्या इति च ॥

॥ तत्र सूक्ते प्रथमा ॥

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्विष्णानि देव
 वयुर्नानि विद्वान् ।

बुयोध्यः स्मज्जुहुराणमनो भूयिष्ठं ते नमःसक्तिं विधेम ॥ १

अग्ने । नय । सुपथा । राये । अस्मान् । विष्णानि ।

देव । वयुर्नानि । विद्वान् ।

बुयोधि । अस्मात् । जुहुराणं । मनः । भूयिष्ठं ।

ते । नमःसक्तिं । विधेम ॥ १

हे अग्ने अंगनादिगुणविशिष्ट इव स्योतमान विष्णानि
 चतुर्नानि सर्वाणि प्रज्ञानानि । अनेनैतद्दुष्ठितमिदं प्राय-
 णीयमिति यदेतज्ज्ञानमस्ति तद्विद्वानित्यर्थः । यतो विद्वान्
 अतस्त्वमस्मान् सुप्रथा शोभनेन मार्गेण राये गंतव्याय
 स्वर्गादिघनाय ॥ द्वितीयार्थे वा चतुर्थी ॥ प्रापणीयं रश्मिं
 प्रति नय । तदर्थं जङ्घरायं कुटिलकार्यिनः पापं फलप्रति
 बंधरूपमस्मात् अस्मान्तो युयोधि । इथक् कुरु । ते तव वयं
 भूविष्टामतिप्रवृद्धां नमस्तं नमस्तारोक्तिं स्तुतिं विधेम ।
 परिचरेम । कुर्मः ॥

आंबुष्कामेद्यामग्ने त्वं पारयेति हे स्विष्टकृतो याज्ये
 पाहि न इति चतुर्थ्यनुवाक्या । पाहि नो अग्ने पाशुभिरज-
 स्रैरग्ने त्वं पारया नय्यरे अस्मानिति संवाज्ये । आ०
 २. १०. । इति सूद्वितं ॥ एते एव स्यस्त्वयन्यामपि संवाज्ये
 इति सूत्रितत्वात् ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

अग्ने त्वं पारया नय्यो अस्मान्स्वस्तिभिरर्तिं दुर्गाणि
 विष्वा ।

पू० पृथ्वी बहुला नः सर्वा भवः तोकाय तनवाय शं योः ॥

अग्ने । त्वं । पारय । नय्यः । अस्मान् । स्वस्तिभिः ।

अर्ति । दुःऽगानि । विष्वा ।

पूः । च । पृथ्वी । बहुला । नः । सर्वा । भवः । तोकाय ।

तनवाय । शं । योः ॥ २

इ अग्ने त्वं नव्यो नवतरः स्तुत्यो वा त्वमस्मान् यागासु-
 ष्ठात्पारय । कर्म समापय्यातिपारय । अतिकामय । केन
 साधनेन । स्वप्तिभिः । अन्निरभिप्रजितः । सुशब्दः शोभन-
 वचनः । अत्यंतं प्रजितैर्यज्ञादिसाधेनैः । कानि । दुर्गाणि ।
 दुर्गमनानि पापानि । अनतिक्रमणीयाणि दुरिताख्यान्य-
 तिपारय । किंच नोऽस्माकं पृथ्वी पृथ्वतरा पृथ्व पुर्यपि
 भवत्विति शेषः । चशब्दो वक्ष्यमाणेन सह समुच्चयार्थः ।
 पूरिति जात्येकवचनं । पुराण्यपि भवत्वित्यर्थः । तथा
 नोऽस्माकमूर्वी पृथ्व्यपि बहुतरा भवतु । त्वं तु तोकायाप-
 त्थाय तनयाय पुत्राय । लोकशब्दोऽपत्यसामान्यवचनः ।
 तनयशब्दः पुत्रवचनः । शं सुखं योर्मिअयिता भव । यद्वा
 रोगाणां शमनं भयानां यावनं च भव । कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमौवा अन्नमित्रा अभ्यमंत

ऋषीः ।

पुनरस्मभ्यं सुविताय देव ज्ञां विश्वेभिरसृतेभिर्यजत्र ॥ ३

अग्ने । त्वं । अस्मत् । युयोधि । अमौवाः ।

अन्नमित्राः । अभिऽअमंत । ऋषीः ।

पुनः । अस्मभ्यं । सुविताय । देव । ज्ञां । विश्वेभिः ।

असृतेभिः । यजत्र ॥ ३

हे अग्ने त्वममीवा रोगान्मत्तु अममत्तो बुयोधि ।
 व्यावर्तय । या अनग्नित्रा अग्निनापालयिताः कृष्टीः प्रजा
 अभ्यमंत । अभिमिमतेऽम्नान् ॥ यच्छ्रद्धाध्याहारादनिघातः ॥
 ता बुयोधि । यद्वा ता अनग्नित्राः प्रापिन्यः कृष्टयः प्रजा
 अभ्यमंत । त्वयाभ्यमितुमभितो रोगैः प्रापयितुमर्हति । वयं
 तु न तादृशाः । अतोऽममत्तो वियोजयेत्यर्थः । न केवलं
 वियोगमात्रं । अपि तु पुनःपुनरिदं कर्तव्यं । अमभ्यमस्यदर्थं
 सुविताय शोभनफलाय हे यजत्र यष्टव्य देव द्योतमानाम्ने
 विश्वेभिरक्षतेभिः सर्वैरमरणधर्मभिरन्वैर्यष्टव्यैर्देवैः सह क्षां
 ष्टयिवीं देवयजनलक्षणामागच्छति शेषः ॥

पाहि न इत्यस्या विनियोगद्वयमग्ने त्वं पारयेत्त्रोक्तं ।
 तथाग्नेयपथावेधेव हविषोऽनुवाक्या तथा च सूत्रितं । पाहि
 नो अग्ने पाहुभिरजस्रैः प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं ।
 आ० १. ७. । इति ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

पाहि नो अग्ने पाहुभिरजस्रै रत प्रिये सदने आ शुश्रूषान्
 मा ते भयं जरितारं यविष्ठ नूनं विदन्मापरं सहस्रः ॥ ४

पाहि । नः । अग्ने । पाहुभिः । अजस्रैः । चत ।

प्रिये । सदने । आ । शुश्रूषान् ।

मा । ते । भयं । जरितारं । यविष्ठ । नूनं । विदत् । मा ।

अपरं । सहस्रः ॥ ४

इ अग्ने नोऽस्मानजस्रैरनवरतैरविच्छिद्यैः पाशुभिः
 मालनप्रकारैः पाहि । पाखव । उत अपि च प्रिये सहने
 तव प्रियभूते यागगृह आ सर्वतः यशस्कान् । दीप्यमानो
 भवेति शेषः । किंच इ वविष्ठ युवतम ते तव जरितारं
 गरितारं स्तोतारं मां नूनमद्य भयं मा विद्व । मा खपतां ।
 माप्रोतु । इ सहस्वो वखवन्नग्नेऽपरमपरस्मिन्नाले भयं मा
 विद्व । अमरं मह्यं वा मा विद्वत् ॥

अश्वत्ताय भौमायैकपाखपुरोडाशाहोमे मा नो अन्न
 हृत्स्वनवाश्वमभिक्षुहोति । तथा च सूक्तितं । मा नो अग्नेऽव
 सृजो अघायंत्सेनाश्वेनाभिक्षुहोति । आ० म० २, १, ।
 इति ।

॥ शैषा पंचमो ॥

मा नो अग्नेऽव सृजो अघायविष्वे रिपवे

दुष्कुनायै ।

मा हृत्स्वते दृशते माहते नो मा रीषते सहसावपरां

दाः ॥ १

मा । नः । अग्ने । अवं । पुनः । अघायं । प्रतिष्वे ।

रिपवे । दुष्कुनायै ।

मा । हृत्स्वते । दृशते । मा । अहते । नः । मा ।

रिषते । सहसाऽवन् । परां । दाः ॥ १

हे अग्रे नोऽस्मानघाय हिंसकायाविष्ये । अविष्यतिर-
त्तिकर्मा । अग्रे ष्ये दुष्कृत्यायै । शुभं सुखं । दुष्टसुख-
कारिणे दःखकारिण इत्यर्थः । तस्मै रिपवे भावसृजः । मा
त्याक्षीः । तदधीनं मा कुर्वित्यर्थः । तथा नोऽस्मान्दन्तवते
दंतवते दशते खादते सर्पादये भावसृजः । तथा नोऽस्मान्द-
तेऽदंतकाय शृंगादिभिर्घातिने भावसृजः । तथा रिपते
हिंसकाय तस्मैरराक्षसादये हे सहस्रवान् महस्विन् मा परा
दाः । पराभूतं मा देहि । सर्वथा न देहीत्यर्थः ॥

। इति द्वितीयस्य पंचमे दशमो वर्गः ।

॥ अथ षष्ठी ॥

वि घ त्वावां ऋतजात यंसदृणानो अग्ने तन्वे इव रुथं ।

विश्वोद्गिरिचोरुत वा निनिस्सोरभिहुतामसि हि देव

विष्यट् ॥ ६

वि । घ । त्वाऽवान् । ऋतऽजात । यंसत् । गृणानः ।

अग्ने । तन्वे । वरुथं ।

विश्वोत् । गिरिचोः । उत । वा । निनिस्सोः ।

अभिऽहुतां । असिं । हि । देव । विष्यट् ॥ ६

हे ऋतजात यंर्षार्थसुत्पन्नान्ने वरुथं वरणीयं त्वां तन्वे
शरीरपोषाय गृणानः स्तुवन् त्वावान् त्वया देवतया तद्वाग्

जनो वि घ यंसत् । विमुंचति खखात्मानं । कम्पात्मकायात् ।
 रिरिहोर्हिसितुमिच्छोचोरादेः सकायात् । उत वा अथवा
 मिनित्कोर्निदितुमिच्छतः । हे देव अभिहुतामाभिसुख्येन
 कुटिलं कुर्वतां द्विषां विष्यट् विशेषेण वाघकोऽसि हि ।
 अतस्त्वदमुग्रहादयं जनो वियंसत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वं तां अग्न उभयान्वि विद्वान्वेधि प्रपित्वे मनुषो यजत्र ।

अभिपित्वे मनवे शास्यो भूर्मर्द्धजेन्य उश्रिग्भिर्नाक्रः ॥ ७

त्वं । तान् । अग्ने । उभयान् । वि । विद्वान् । वेधि ।

प्रऽपित्वे । मनुषः । यजत्र ।

अभिऽपित्वे । मनवे । शास्यः । भूः । मर्द्धजेन्यः ।

उश्रिक्ऽभिः । न । अक्रः ॥ ७

हे यजत्र यष्टव्याग्ने त्वं तान्यष्टनयष्टंश्चोभयान्मनुषो मनुष्या
 न्विविच्य विद्वान् जानन् प्रपित्वे संनिहित एव काले वेधि ।
 कामयसे यष्टन् । तथा कुर्वन् अक्र आक्रमिता त्वं मनवे ॥
 षष्ठार्थे चतुर्थी । मनुष्यस्य यजमानस्याभिपित्वेऽभिप्राप्त-
 कालेऽभिगमनवति यज्ञे वा शास्यो भूः । शिष्यणीयो भव ।
 इदं कुर्विदं कुर्वित विधेयो भव । मर्द्धजेन्यः शोधयिता
 यजमान उश्रिग्भिः कामयमानैर्ऋत्विग्भिरिव ॥

। अथाष्टमी ।

अवीचाम निवचनान्यस्त्रिभान् अ स्रुतुः सहस्रानि अग्नौ ।

वयं सहस्रष्टुषिभिः सनेम विद्यामेघं वृजनं जीरदासुं ॥ ८

अवीचाम । निवचनानि । अस्त्रिन् । मानस्य । स्रुतुः ।

सहस्रानि । अग्नौ ।

वयं । सहस्रं । ऋषिभिः । सनेम । विद्याम । इपं ।

वृजनं । जीरदासुं ॥ ८

वयमस्त्रिभानौ निवचनानि नियमपूर्वकाणि वचांसि स्तोत्ररूपाण्यवीचाम । ब्रूमः । अग्निर्विशेष्यते । मानस्य स्रुतुः । मीयत इति मानो मंत्रः । तस्य स्रुतुरग्निर्मन्त्रेणोत्पद्यमानत्वात् ॥ सममर्थं प्रथमा ॥ मानस्य स्रुतौ सहस्रानि श्रुत्वाभिमभिवतर्यग्नाववीचाम । वयमभिर्ऋषिभिरतांद्रियार्थप्रकाशकैर्मन्त्रैः साधनैः सहस्रमपरिमितं धनं सनेम । संभजेमहि । विद्यामेति गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचम एकादशो वर्गः ॥

अनर्वाणमित्यष्टमकादशं सूक्तमागस्यं वार्हस्यत्वं वैष्टुभं । अनर्वाणं वार्हस्यमित्यनुक्रांतं । औतविनिधोगो लैंगिकः ॥ अत्र शौनकः ॥ स्नात्वा जपेदनर्वाणं नमस्कृत्य वृद्धसतिं । वीरान्धनं च प्राप्नोति सोऽग्राक्यं च निवच्छति । ऋग्वि० १० २७ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अनर्वाणं वृषभं मंद्रजिह्वं वृहस्पतिं वर्धया नव्यमर्केः ।

गाथान्यः सुरचो यस्य देवा आश्रयन्ति नवमानस्य
मर्ताः ॥ १

अनर्वाणं । वृषभं । मंद्रजिह्वं । वृहस्पतिं । वर्धय ।
नव्यं । अर्केः ।

गाथान्यः । सुरचः । यस्य । देवाः । आश्रयन्ति ।
नवमानस्य । मर्ताः ॥ १

हे होतृर्नव्यं नवतरं स्तुत्यं वा तमनर्वाणमगंतारं ।
स्तोतुरधीनमित्यर्थः । वृषभमपां फलानां वर्धितारं मंद्रजिह्वं
मादृक्वाचं वृहस्पतिं संतस्य पालयितारमेतन्नामकं देवमर्के-
रचनसाधयेर्वर्धय । प्रहृदं कुः । सुरचः शोभनदीमेर्नव-
मानस्य यत्प्रयमानस्य ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ यस्य वृहस्पतेः ॥
कर्मणि पदप्रः ॥ राचमानं वृहस्पतं गाथान्यः । गाथेति
वाङ्मयम् । स्तुतिवचसोऽनेतारो देवा व्यवहर्तारो मर्ता
अनुया होतादयः । यद्वा नवमानस्य स्तुवानस्य यजमानस्य
संबन्धिनश्चे । आश्रयन्ति । आश्रावयन्ति पुरा । तं वृहस्पतिं
वर्धय । अत्रनर्वाणमप्रत्युतमन्यस्मिन्नित्यादि निरुक्तं द्रष्टव्यं ।
नि० ६, २७ ॥

वार्हस्पत्ये पयो तमृत्वयेत्येषा वपायाज्या । सखितं च ।
वृहस्पते अति यदर्थं अहांतमृत्वया उप वाचः सचन्ते ।
आ० ३, ७ । इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तस्यद्विधा उप वाचः सचन्ते सर्गा न यो देवयतामसर्जि ।

वृहस्पतिः । य एव ह्यहस्पतिरिंजो हि । व्यंजकः खलु । तस्मिन्वर्षात्

सर्जि । यद्वा देवत्वमिच्छतां सत्प्राणामसर्जि सृष्ट्वा

यः । इवऽयतः । यः । सः । स एव ह्यहस्पतिरिंजो हि । व्यंजकः खलु । तस्मिन्वर्षात्

वृहस्पतिः । सः । सः । स एव ह्यहस्पतिरिंजो हि । व्यंजकः खलु । तस्मिन्वर्षात्

असंभवत् । संभूतः । अथवा अंजो यज्ञियानां व्यंजको

तं वृहस्पतिव्या यर्षीर्षीभ्यो यतो साध्यमिजा उ
सचन्ते । समीपे संवले । यः सर्गा न । उरुक्ष । श्रुतापि
नमश्चोऽप्यर्थे ॥ देवयतां देवानिच्छतां यजमानानामसर्जि
फलं । यद्वा देवत्वमिच्छतां सत्प्राणामसर्जि सृष्ट्वा
वृद्धदकं । यद्वा ऋत्विजा प्रामकालीना वाचो होत्वाद्
प्रेरिता वाच उप सचन्ते तं यः सर्गा न । उरुक्षसृष्टिरिव ।
सः स एव ह्यहस्पतिरिंजो हि । व्यंजकः खलु । तस्मिन्वर्षात्
सर्वं भयंति । अत एव विभ्वा विभुव्योभो सातरिष्वा इंड
निर्मातर्यतरिन्नं चेष्टयानो वायुसदृशो वा वरांसि वरणी-
याणि वृथादिफलानि संपादयन् ऋत उदके निमित्तभूते
सति समभवत् । संभूतः । अथवा अंजो यज्ञियानां व्यंजको
सातरिष्वा फल य निर्मातरि यज्ञे श्रुसिता वर्तमानः स
ह्यहस्पतिऋते यज्ञे निमित्तभूते सति वरांसि वरणीयाणि
इवीषीच्छन् विभ्वा विभुः समभवत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उपस्तुतिं नमसो उद्यतिं च श्लोकं दंसस्ववितेव प्र वाहु ।

अथ क्रत्वा हृद्योऽयो अस्ति सृगो न भीमो

अरक्षसस्तुविष्मान् ॥ २

उपस्तुतिं । नमसः । उद्यतिं । च । श्लोकं । दंसत् ॥

सविता इव । प्र वाहु इति ।

अथ । क्रत्वा । अहृद्यः । यः । अस्तिः । सृगः । न ।

भीमः । अरक्षसः । तुविष्मान् ॥ ३

अथं बृहस्पतिकपस्तुतिं यजमानेनोपेत्य क्रियमाणां
स्तुतिं नमसो हविर्लक्षणम्यात्र ल्योद्यतिमुद्धारं च श्लोकं अन्यो
यो मंत्रविशेषोऽस्ति तं च प्रयंसत् । प्रकृषेण वतते स्वीकर्तुं ।
यजमानो वा तक्षवं प्रयच्छेयम्भे । तत्र दृष्टांतः । सवितेव ।
सूर्य इव । स यथा स्रोत्रादिकं स्वीकरोति तद्वत् । यजमान-
प्रदानपक्षे सविता सर्वस्य प्रसविता सूर्य इव । स यथा
वाहुभ्यः प्रकाशादि प्रयच्छति तद्वद्वाहु बाहुभ्यां यजमानोऽ-
पीत्यर्थः । तस्य महस्वमाह । अरक्षसः स्वपिरोधिरक्षो-
रहित आथ बृहस्पतेः क्रत्वा कर्मणा सामर्थ्येनाहृद्योऽह्नि
साधुर्यः सूर्योऽस्ति स भीमो न सृग इव भयजनकः सिंहा
दिरिव भीमो भयहेतुस्तुविष्मान् बलवान् पारभ्रमतीति
शेषः । वक्ष्य माहात्म्येन मंत्राभिमानिनो बृहस्पतेः सामर्थ्या-
त्प्रदेहायसुराङ्गित्वातिनेजस्वी भवति तादृशा महानुभावो
यजमानदत्तं हविरादिकं स्वीकरोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ य श्लोकी दिवीर्यते पृथिव्यामत्यो न

यंसत्समृद्धिर्विताः ।

सृगाणा न हृतयो यंति चेमा बृहस्पतेरहिमायां अभि

द्यन् ॥ ४

अ य । श्लोकीः । दिवि । ईर्यते । पृथिव्यां । अत्यः ।

न । यंसत् । यच्च । मृत् । विर्विताः ।

सृगाणा । न । हृतयः । यंति । च । इमाः ।

बृहस्पतेः । अहिमायान् । अभि । द्यन् ॥ ४

अथ बृहस्पतेः श्लोकाः सृष्ट्याल्लोका कीर्त्तिर्गर्जितयाम्बु
दिवि द्योतमाने द्युलोके पृथिव्यां चेतते । गच्छति । व्याप्नोति
यो बृहस्पतिरत्यो न अतनशाल आदिष्य इव यच्चमृत्
पूजितं हविरादिकं दधानो विचेता विविधं चेतयिता
प्राणिनां विशिष्टप्रज्ञाधुक्तो वा यंसत् । नियच्छति फलं ।
किंच सृगाणां हंतुमन्विष्यतां हृतयो न माधुधानीवास्य
बृहस्पतेरिमा हृतयो हिंसाण्यायुधानि यति । गच्छति च ॥
अथायोगं प्रथमति न निघ्रातः ॥ अहिमायान् आगत्य
हंवाऽंतरिक्षचारिण्या वा माया येषां वृक्षादीनां तान-
सुरान् द्यन् दिवसान् ॥ कालाश्वनोरिति द्वितीया ॥ तान्य-
युधान्यभि लक्षयति च । उपसर्गश्रुतेयोग्यक्रियाध्याहारः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ये त्वा देवोस्त्रिकं मन्यमानाः पापा भद्रं उपजीवन्ति पक्षाः ।

न दूज्ये ईअनु ददासि वामं बृहस्पते चयस इन्द्रियारुं ॥ ५ ॥

ये । त्वा । देव । उस्त्रिकं । मन्यमानाः । पापाः ।

भद्रं । उपजीवन्ति ॥ पक्षाः ।

न । दुःस्थे । अनु । ददासि । वामं । बृहस्पते । चयसे ।

इत् । पियारुं ॥ ५ ॥

हे देव बृहस्पते ये पापाः पापदुहयोऽस्याः पक्षा हवि-
र्लक्षणान्वतः पापेन जीर्णा वा नरा भद्रं कल्याणं लभ-
त्वामस्त्रिकं । उस्त्रियेति गोनाम । कुक्षितामस्य क्षीरोत्तना-
विष्णीं गां जीर्णमनघ्राहं वा मन्यमाना उपजीवन्ति । उपेत्य
ब्रह्मन्ति । अल्पं याचन्त इत्यर्थः । दूज्ये दुर्धने ॥ वचनव्यत्ययः
दुर्बुद्धिभ्यस्तेभ्यो वामं वननीयं धनं नानुददासि । अनुकूलं
न वितरसि । हे बृहस्पते देव पियारुं सामपालनशीलं
सोमेन यष्टारं महाफलरिप्सुं तु चयस इत् । गच्छस्वेवानु-
ग्रहीतुं ॥ चय गतावित्यस्येदं रूपं ॥ यदा हे बृहस्पते पियारुं
हिसकं ॥ पीयते हिंसाकर्मण इदं रूपं ॥ तं प्राणिहिसकं
चयस इत् । हंस्येव ॥ बृहस्पते यज्ञातवसि देवपीयुमिति
त्विरक्तं । ४. २५. ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमं द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सुप्रैतुः सुयवसो च पंथा दुर्नियंतुः परिप्रीतो न मितः ।

अनर्षाणां अभि ये चक्षते नोऽपीष्टता अपोर्णुवंतो

अस्यः ॥ ६

सुप्रतुः । सुयवसः । न । पंथाः । दुःनियंतुः ।

परिप्रीतः । न । मितः ।

अनर्षाणां । अभि । ये । चक्षते । नः । अपिष्टताः ।

अपऽर्णुवंतः । अस्यः ॥ ६

हे बृहस्पते त्वं सुप्रैतुः सुदु गंतुर्मनुष्यस्य सुयवसः
 शोभनाशस्य पंथा न । मार्ग इव । सुदु यज्ञमार्गगामिनो
 सुयवसः पंथा इव । सुप्रकारो भवेत्यर्थः । किंच दुर्नियंतु-
 र्दःश्रेण नियमित रात्रिः परिप्रीतः सर्वप्रकारेण संतुष्टो
 ज्ञेयादिरहितो मितो न । सुहृदंतीव । स यथा दुर्न्यात्रि-
 वर्तयति तद्वत् त्वमपि तयाम्भयं कुर्वित्यर्थः । सखिवदमार्गाः
 त्रिवर्त्य मार्गं यज्ञादिरूपे बाञ्जयित्वा तत्रापि फलप्रदो भवे-
 त्यर्थः । किंच अनर्षाणां पापा ये नरा नोऽभ्यानभि आभि-
 सुष्येन चक्षते बोधयति तेऽपीष्टता अप्यपीर्णुवंतोऽपगता-
 परणवतो भ्रानवंतोऽस्युः । तिष्ठतु । यदा अनर्षाणस्वाम-
 प्राप्नुवंतो येऽस्मद्विराधिनः नोऽभ्यानभिवक्षते । अभिवदंति
 निदंति तेऽपीष्टता आच्छादिता रक्षिता अप्यपीर्णुवंतोऽप-
 गतवृक्षणा भवंति ॥

सं यं स्तुभ इत्येषा बार्हस्पत्ये पथौ पुरोडाशस्य याज्या ।
 सूत्रितं च । सं बं स्तुभोऽवनयो न यंत्येषा पित्ने । आ०
 ३. ७. । इति ।

॥ सैषा सप्तमी ॥

सं यं स्तुभोऽवनयो न यंति समुद्रं न स्रवतो

रोधचक्राः ।

स विद्वान् उभयं चष्टे अंतर्बृहस्पतिस्तर आपंस

गृध्रः ॥ ७

सं । यं । स्तुभः । अवनयः । न । यंति । समुद्रं । न ।

स्रवतः । रोधचक्राः ।

सः । विद्वान् । उभयं । चष्टे । अंतः । बृहस्पतिः ।

तरः । आपंसः । च । गृध्रः ॥ ७

यं बृहस्पतिं स्तुभः स्तोत्राण्यवनयो न । सर्वा अवनयो
 भ्रमयो मनुष्या यथा स्वामिनं कर्म प्रति वा संयंति संगच्छति
 तद्वत् । तथा समुद्रं रोधचक्राः ॥ नदीनामैतत् ॥ रोधन-
 ग्रीजानि चक्राणि यासु तास्तादृश्यः कूलं क्रममाणा वा
 स्रवंतः स्रवंत्यो नद्यो यथा यंति तद्वत् सर्वा अपि स्तुतयस्वा-
 भव प्राप्नुवंति । गृध्री गधेनशीलो दृष्टिमाकांक्षमाणः
 स गृहस्पतिर्विद्वान् वक्ष्यमाणाभिन्नस्तरस्तराणां जलाभि-
 र्दक्षमाप उदकानि सोभयमंतर्मध्ये स्थित्वा चष्टे पश्यति ।
 करोतीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ए॒षा म॒ह॒स्तु॒विजा॒तस्तु॒र्विष्ण॒न्व॒बृ॒हस्प॒तिर्ष॒भो धा॒यि दे॒वः ।

म नः॑ स्तु॒तो वी॒रव॑त्तु गो॒मं॒द्विद्या॒मपं॑ वृ॒जनं॑

जी॒रदा॑न्तुं ॥ ८

ए॒वः । म॒हः । तु॒वि॒जा॒तः । तु॒र्विष्ण॑न् । बृ॒हस्प॑तिः ।

वृ॒षभः॑ । धा॒यि । दे॒वः ।

सः । नः॑ । स्तु॒तः । वी॒रव॑त् । धा॒तु । गो॒मं॒तु ।

वि॒द्यामं॑ । इ॒पं । वृ॒जनं॑ । जी॒रदा॑न्तुं ॥ ८

महो ज्ञानं तुविजातां बृहस्पतिस्तुर्विष्णुं बलवान्
 उग्रभास्पां वर्षिता देवा बृहस्पतिरेव एवं स्तुतिप्रकारेण
 धायि धीयते । स्तूयत इत्यर्थः । स स्तुतो देवो नोऽस्माकं
 वीरवत्पद्माद्यपेतं गोमहोभिर्युक्तं फलं धातु । करोत्वित्यर्थः ।
 विद्यामति भतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमं त्रयोदशो वर्गः ॥

कंकत इति षोडशर्चं द्वादशं सूक्तं । ऋषिरगस्त्यः ।
 अमृणासुर्यासुरयो देवताः । विष्टप् च्छंदः । सूर्ये विषमिस्थ्या-
 द्यास्तिस्त्रो महापंक्तयः । अष्टकौ सप्तकः षट्को दशको
 नवकश्चेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् । नवानामित्येषा त्रयोदशी
 महाहृहती । चत्वारोऽष्टका जागतश्च महाबृहतीति सूक्तं ।
 अत्र यद्यप्यक्षराणि न्यूनानि तथापि व्यूहेन पूरणीयानि ।

अचानुकमणिका । कंकतः षोडशोपनिषदानुद्भूतममृण-
 सौयं विषयं कायानामस्तः प्रत्ययः । अथवा अथ निजो सत्त्व-
 यंक्तयो अथ इति । अथानुपदिष्टि रक्षस्यमित्यर्थः ।
 विषयं तावत्कोऽथवा अथवा इति वारार्थदमक्तवान् ॥ अथौतस्य
 विशेषविनिर्वाणो लोभितः ॥ अत्र शौचकः । कंकतो निति
 सूक्तं तु विषयः प्रयतो लपेत् । विषं न लभते चाथ सर्पा-
 दृष्टिविषादपि ॥ अथोत्प्लुतासु विषं दंप्रियविकृतस्य यत् ।
 मूलं च छात्रसं चैव जपन् सर्वमपोहति ॥ ऋग्वि० १. २०. १
 इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कंकतो न कंकतोऽथो सतीनकंकतः ।

द्वाविति प्रुषी इति न्य१ हृष्टा अलिपत ॥ १

कंकतः । न । कंकतः । अथो इति । सतीनकंकतः ।

द्वौ । इति । प्रुषी इति । इति । नि । अहृष्टाः ।

अलिपत ॥ १

कंकतोऽत्यविषः कश्चित् न कंकतस्तद्विपरीतोऽनत्यविषो
 महोरगादिः । तक्तेर्गत्यर्थस्य वर्णव्यत्ययेन कंकत इति सरन्
 भवति । अथो अपि च सतीनकंकतः । सतीनमित्युदकनाम
 सतीन गहनमिति तन्नामसु पाठात् ॥ उदकचार्दल्यविषवान्
 कश्चिद्दुडुभादिः । एवं द्वाविति । अत्यविषमहाविषभेदेन
 जलस्थानभेदेन वा द्विप्रकाराविति । प्रुषी इति । प्रोषणा
 भवति । प्रकाशद्वैविध्यदाहकत्वयोः प्रतिपादनायेतिकारह्वयं ।

तथादृष्टा अदृश्यमानरूप एतत्संज्ञकाश्च केचिद्विषधरा
एवमुक्तप्रकारा ये संति ते । न्यलिपत । विशेषेण
लिंपन्ति । सर्वाण्यंगानि अप्यत्राऽप्येति । केनैवं ह्यतमित
ज्ञायत इति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अदृष्टान्हंत्वायत्प्रथी हंति परायती ।

अथी अवघ्नती हंत्प्रथी पिनष्टि पिंपती ॥ २

अदृष्टान् । हंति । आऽयती । अथो इति । हंति ।

पराऽयती ।

अथो इति । अवघ्नती । हंति । अथो इति । पिनष्टि ।

पिंपती ॥ २

अनेन विषघ्नोषधिः स्तूयते । आयती विषदःस्य
सकाशमागच्छंती विषनिर्हरणसाधनोषधिरदृष्टान् अदृश्य-
मानान्विषधरान्हंति । हिनस्ति । अथो अपि च परायती
परागच्छंती संमार्जनसमयेर्वावप्रवृत्ता हंति । नाशयति
जलधरविषधरान् । अथो अपि चावघ्नती ॥ क्षर्मणि कर्त्-
प्रत्ययः ॥ अत्रहन्यमानोषधिः स्वगंधेन हंति बहुविधान् ।
यदा काचिदोषधिदेशकान्नाशयति । अथो अपि च पिंपती
पेषणकर्त्री हृषत्प्रिथमाणा वौषधिः पिनष्टि । चूर्णीकरोत्य
स्पविधान् । अथवा सर्वेषु वाक्केष्वविघ्नपेण सर्वविषकारिणां
नाश सक्तः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

श॒रा॒सः॒ कु॒श॒रा॒सो॒ द॒र्भा॒सं॒ सै॒र्या॒ च॒त ।

मौ॒जा॒ अ॒दृ॒ष्टा॒ वै॒रि॒णाः॒ सर्वे॑ सा॒कं॒ न्य॒लि॒प्स॒ते ॥ ३

श॒रा॒सं॑ । कु॒श॒रा॒सः॑ । द॒र्भा॒सं॑ । सै॒र्याः॑ । च॒त ।

मौ॒जाः॑ । अ॒दृ॒ष्टाः॑ । वै॒रि॒णाः॑ । सर्वे॑ । सा॒कं॑ । नि ।

अलिप्सत ॥ २

अन्यांश्च विषहेतूनाह । शरासः शरा वेणुदंडसदृशा
अंतश्छिद्रास्तृणविशेषाः । कुशरासः कुक्षितशरा अंतश्छिद्राः
शरसदृशास्तृणविशेषाः । दर्भासा दर्भाः कुशाः सैर्ताभ्रटा-
कादिप्रांतोद्भवास्तृणविशेषा अश्वघाला इति प्रसिद्धाः ।
मौजा मुंजाः प्रसिद्धाः । वैरिणा वीर्यप्रकाराः । एतेषु
वर्तमाना अदृष्टा उक्तरूपाः सर्वे विषधराः साकं मिलित्वा
न्यलिप्सत । निलिपंति अ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नि॒ गा॒वो॒ गो॒ष्ठे॒ अ॒स॒द॒न्नि॒ अ॒गा॒सो॒ अ॒वि॒क्ष॒त ।

नि॒ के॒त॒वो॒ ज॒ना॒नां॒ न्य॒दृ॒ष्टां॒ अ॒लि॒प्स॒त ॥ ४

नि । गा॒वः॑ । गो॒ष्ठ्ये॑ । अ॒स॒द॒न् । नि । अ॒गा॒सं॑ ।

अविक्षत ।

नि । के॒त॒वः॑ । ज॒ना॒नां॑ । नि । अ॒दृ॒ष्टाः॑ । अ॒लि॒प्स॒त् ॥ ४

गावो गोष्ठे न्यसदन् । निषीदन्ति । अगासो अगा
न्यविक्षत । निषिष्टाः । स्वस्वस्थान उपरताः । जनानां
प्राणिनां केतवः प्रज्ञानानि नि । उपसर्गश्चुतेर्योग्यक्रियाध्या-
हारः ॥ नीचान्यभवन् । एतेऽभिन्नामयेऽदृष्टा अदृश्यमान-
रूपा संतो न्यलिपसत । निलिपन्ति विज्ञापेण ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एत उ त्से प्रत्यहृष्यप्रदोषं तस्करा रा ।

अदृष्टाः विश्वदृष्टाः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ५

एते । उं इति । त्से । प्रति । अहमन् । प्रदोषं ।

तस्कराऽद्वय ।

अदृष्टाः । विश्वं दृष्टाः । प्रतिबुद्धाः । अभूतन ॥ ५

हे । एते सर्पाः प्रत्यहृष्यन् । प्रतिदृश्यन्ते रात्रौ श्वारुहि-
लिङ्गेन । यद्वा ते रात्रौ संतारा इवैते प्रतिदृश्यन्ते । तत्र
दृष्टान्त । प्रदोषं । रात्रिर्दोषा । रात्रिं प्रति तमसाभि-
भूतासु रात्रिषु तस्करा इव हिंसकाश्चौरा दृश्यन्ते यथा
तद्वत् । कीदृशास्ते । अदृष्टाः । अपारदृश्यमानाः ।
विश्वदृष्टाः । विश्वं दृष्टं यैस्ते तादृशाः प्रतिदृश्यन्ते । अतो
हे नराः प्रतिबुद्धा अभूतन । भवत ।

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे चतुर्दशेऽर्थाः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

द्यौर्वैः पिता पृथिवी माता सोमो भ्रातादितिः स्वसा ।

अहृष्टा विश्वहृष्टास्तिष्ठतेऽयता सु कं ॥ ६

द्यौः । वः । पिता । पृथिवी । माता । सोमः । भ्राता ।

अदितिः । स्वसा ।

अहृष्टाः । विश्वहृष्टाः । तिष्ठत । इडयत । सु । कं ॥ ६

अतः परं विषविचिकित्सा । तल तावत् हे सर्पा वो
सुभाकं द्यौः पिता । पृथिवी माता । सोमो भ्राता ।
अदितिर्देवमाता स्वसा । एवं महानुभावा महोरगा
अहृष्टा अन्यैरदृश्यमानरूपाः स्वयं तु विश्वहृष्टाः सर्वम्य
दृष्टारो यूः तिष्ठतः । स्वस्वस्थाने मां प्रति मा गच्छत ।
सुतरां कं सुखं यथा तथेडयत । ईगयत । गच्छत । सोम-
शब्देन सोमाधारो दुलोक उच्यते । पृथिव्यंतरिक्षद्विस्था-
नस्थाः सर्पाः स्वस्वस्थानं प्राप्तु । अन्महाधं मा कुरुतेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ये अंत्या ये अंथ्या सूचीका ये प्रकंकताः ।

अहृष्टाः किं चनेह वः सर्वे साकं नि जस्यत ॥ ७

ये । अंत्याः । ये । अंथ्याः । सूचीकाः । ये । प्रकंकता ।

अहृष्टाः । किं । चनेह । वः । सर्वे । साकं । नि ।

जस्यत ॥ ७

येऽस्या अंसाही अंसगा अंसे भवा अंसाभ्यां सादंतो वा । तथा येऽस्या अंसगा अंगेन शरीरेण हंतारो वा लुत्तिकादयः । सूचीकाः सूचीसदृशपुष्परोगाणो हृच्च काद्याः । ये च प्रकंक्रताः प्रकृष्टविषाः प्रकृष्टनाभिनो वा महोरगा अहृष्टा अहृष्टमानाः किं च न यत्किंचित्सर्पजात-मस्ति । इहाग्निन् सलीपे वा युक्तां क्षिप्तस्ति । अतो यूयं सर्वे साकं सह नितरां जयत । सूचताभ्यान् ॥ जसु सोक्षणे देवादिभः ॥

॥ अथाश्वी ॥

उत्पुस्तारूथं एति विश्वहृष्टो अहृष्टहा ।

अहृष्टान्सर्वाञ्जंभयन्सर्पाश्च यातुधान्यः ॥ ८

उत् । पुस्तार्त् । सूर्यः । एति । विश्वहृष्टः । अहृष्टहा ।

अहृष्टान् । सर्पान् । जंभयन् । सर्पाः । च ।

यातुधान्यः ॥ ८

अश्वी सूर्यः पुस्तार्त्पूर्वस्यां दिग्देति । कीदृशः सः । विश्वहृष्टः । विश्वे द्रष्टव्या यन्त्र स तादृशः । अहृष्टहा । अहृष्टा विषविशेषा विषधरविशेषा । तेषां हंता । यद्वा अहृष्टमदर्शनमज्ञानमंधकारः । तस्य हंता । सूर्य उदिते सति सर्वे विषधरा विषाणि वा पलायन्ते । किं कुर्वन् देतीति चेत् उच्यते । सर्वानहृष्टानद्दृष्ट्यान्विधराक्षसादीञ्जंभयन् हिंसयत् । तथा सर्वा यातुधान्यः । यातवो

यातनात्तीव्रवेदनाः । तामां धात्रीरुत्पादयित्रीर्महोरगौ
 राक्ष्सीवो जंभयन् पुरस्तादुदेति । अतोऽप्यत्ता निजस्यतेति
 संदंभः ।

॥ अथ नवमी ॥

उदपसदसौ सूर्यः पुरु विश्वानि जूर्वन् ।

आदित्यः पर्वतेभ्यो विश्वदृष्टो अदृष्टहा ॥ ९

उत् । अपसत् । असौ । सूर्यः । पुरु । विश्वानि ।

जूर्वन् ।

आदित्यः । पर्वतेभ्यः । विश्वदृष्टः । अदृष्टहा ॥ ९

असौ पुरस्ताद्दृश्यमानः सूर्यः सर्वस्य प्रेरक आदित्य
 उदपसत् । ऊर्द्धं गच्छति ॥ पततेर्लुङि पुमागन् रूपं ॥ किं
 जूर्वन् । विश्वानि बर्हनि विधाणि पुरु प्रभूतं जूर्वन् । हिंसन् ।
 कादृशोऽसौ । पर्वतेभ्यः पववद्भ्यः प्राथिभ्यस्तेषामुपकाराया
 दित्या विषोदकादीनामदनशीलः । विश्वदृष्टः । विश्वं दृष्टं
 येन तादृशः । अदृष्टहा । अदृष्टानां विषविशेषाणां हंता ।
 एवं महानुभावः सूर्य ऊर्द्धं आरोहति । अतो विषयका न
 कार्या ॥

॥ अथ दशमी ॥

सूर्ये विषना संजामि दृतिं सुरावतो गृहे ।

सो चित्रं न मरति नो वयं भ्रामारे अत्य योजनं

हरिश्वा मधु । त्वा मधुना चकारः १०

सूर्ये । विषं । आ । सजामि । इति । सुराऽवतः । गृहे ।
 सः । चित् । तु । न । मराति । नो इति । वयं ।
 मराम । आरे । अथ । योजनं । हरिःस्थाः ।
 मधु । त्वा । मधुता । चकार ॥ १०

आदित्यमंडले चतुर्थेनागुलिना विषमाहाय मधुस्य
 योजयित्वा निर्विषो भवेदिति यदेतद्विषविद्यायामुक्तं तद्विद-
 मत्रोच्यते । अहं विषावृतोऽगस्त्यः सूर्यं सर्वं च प्रेरयितरि मधु-
 विद्यारूपे मधुमंडले विषमाहस्य वर्तमानं सूर्यं आसजामि ।
 आसक्तं करोमि । तत्र दृष्टांतः । सुरावातो गृहे सुरानि-
 मांतसदने इतिमिव चर्ममयं सुरापात्रमिव । तथा तत्कर्तुर्न
 दोषाय भवति तद्विषमादित्ये च न बाधकमित्यर्थः । सो
 सित् । चित् पृजायां । सः प्रसिद्धौ । पूज्यः स सूर्यः खलु न
 मराति । न म्रियते । नो यद्यं मराम । तदनुग्रहात्तत्रैव
 विषस्य योजितत्वाद्द्वयमापि न म्रियामहे । उभयोरमरणे
 कारणमाह । हरिःस्थाः । हरयोऽस्थाः । तेन स्थित आदित्य
 आरे दूरेऽस्य विषस्य योजनं प्रापयं चकार । तदेवोच्यते ।
 हे विष त्वा त्वां मधुगुणं चकार । विषस्य विषभावं दूरेऽप-
 नोद्याच्छतीचकारेति एवैव मधुला मधुदानी निर्विषीकर्षी
 मधुविद्या । यदेतदादित्यस्य विषयोजनं तेन चाच्छतीकरणं
 अस्ति एषा मधुविद्या ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे पददशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

इ॒य॒त्ति॒का श॒कु॑ं॒ति॒का स॒का ज॒घास॑ ते वि॒षं ।

सो चि॒त् न म॑राति॒ नो व॒यं म॑रामारे॒ प्र॒स्य यो॒ज॒नं

हरि॒ष्ठा म॒धु॒ त्वा म॒धु॒ला च॑कार ॥ ११

इ॒य॒त्ति॒का । श॒कु॑ं॒ति॒का । स॒का । ज॒घास॑ । ते । वि॒षं ।

सो इ॒ति । चि॒त् । नु । न । म॒राति॑ । नो इ॒ति । व॒यं ।

म॒राम॑ । आ॒रे । अ॒स्य । यो॒ज॒नं । हरि॒ष्ठाः । म॒धु॒ ।

त्वा । म॒धु॒ला । च॑कार ॥ ११

इयत्तिका । इयत्तां कुर्वाणेत्यावती वा वान्नेत्यर्थः ।
शकुंतिका । शकुंतः शकुनः । तस्य स्त्री । तां कपिंजली-
माहुः । सका सा ते तव विषं जघासः । भक्षितवती । सा
विषद्वतीति प्रसिद्धा । सो चित् ॥ सा च इति निपातसमुदाय
एकं पदं ॥ सापि शकुंतिका न म्रियते नित्यप्रतिपक्षत्वा-
द्विषस्य । शिष्टं व्याख्यातचरं । अनेन विद्यायां यद्देहात्मनं
विषं तस्य शकुनेषु आदित्याय च प्रदानमस्तीत्युक्तं भवति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्रिः सप्त वि॒ष्णु॒लि॒ङ्ग॒का वि॒ष॒स्य पु॒ष्यं॒म॒क्षन् ।

ताच्चि॒त् न म॑रंति॒ नो व॒यं म॑रामारे॒ प्र॒स्य यो॒ज॒नं

हरि॒ष्ठा म॒धु॒ त्वा म॒धु॒ला च॑कार ॥ १२

त्रिः । सप्त । विष्णुलिंगकाः । विषस्य । पुष्यं । अक्षन् ।

ताः । चित् । सु । न । मरंति । नो हृति । वयं ।

मराम । आरे । अस्य । योजनं । हरिऽस्थाः ।

मधुं । त्वा । मधुला । चकार ॥ १२

त्रिः सप्त त्रिगुणिताः सप्तसंख्याका विष्णुलिंगका विविधाः
विष्णुलिंगकाः । सप्तसु जिह्वासु लोहितशक्तकृष्णभेदेनैविंश-
तिर्यासां ताः । यद्वा त्रिः सप्त एकविंशतिभेदा विष्णुलिंगकाः
सूक्ष्मचटिका विषप्रतिपक्षभृता विषस्यास्रदावरकस्य पुष्यं
पोषमक्षन् । अदंतु । नाशयंतु । ताश्च न मरंति न वक्षमपि ।
श्रिष्टमविश्रिष्टं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

नवानां नवतीनां विषस्य रोपुंषीणां ।

सर्वासामग्रभं नामारे अस्य योजनं हरिठा मधुं तः

मधुला चकार ॥ १३

नवानां । नवतीनां । विषस्यं । रोपुंषीणां ।

सर्वासां । अग्रभं । नामं । आरे । अस्य । योजनं ।

हरिऽस्थाः । मधुं । त्वा । मधुला । चकार ॥ १३

नवानां नवतीनां नवाधिकानां नवतिसंख्याकानां
नदीनां । पुनः क्रीदशीनां । विषस्यास्रदावरकस्य सर्वस्य

विषस्य रोपषीणां लोपयित्रीणां केचीणां । सर्वासामुक्तानां
गंगादिनदीनां नामाग्रभं । गृह्णामि । संकीर्त्तयामि ॥
गृहेष्वादिषु लुङि कांदसञ्ज्ञेर्लुक् । सुग्रहोर्भः । अस्य
योजनमित्यादि गतं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

त्रिःसप्त मयूर्यः सप्त स्वसारो अग्रवः ।

तास्ते विषं वि जभ्रिरे उदकं कुंभिनीरिव ॥ १४

त्रिः । सप्त । मयूर्यः । सप्त । स्वसारः । अग्रवः ।

ताः । ते । विषं । वि । जभ्रिरे । उदकं ।

कुंभिनीः ऽइव ॥ १४

त्रिः सप्त एकविंशतिसंख्याका मयूर्यो मयूरस्त्रियः । ता
विषकारिसर्पेषिष्य इति प्रसिद्धा नागदेषिगकडपक्षादुत्प-
न्नत्वात् । तथा सप्त एतस्य ख्याकाः सर्पणस्वाभावाः स्वसारः
स्वयमेव सुरणा अग्रवः ॥ नदीनामैतत् ॥ एरगंगाद्याः
प्रसिद्धाः सप्त नद्यः संति । तास्ते हे देव तय विषं विजभ्रिरे ।
विशेषेण हरंतु । तत्र दृष्टान्तः । उदकं कुंभिनीः कुंभिन्वः
कुंभवत्यः कुंभेन जनहारिष्य इव । ता यथा तद्धरति
तद्वन्नद्यो मयूर्यश्चातिप्रभृतं हरंतु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

द्वयत्तकः कुंभं मकस्तकं भिन्नज्ञाश्रमा ।

ततो विषं प्र वाहते वराचीरनु संवतः ॥ १५

इवत्तकः । कुषुंभकः । तं । भिनन्नि । अशमना ।

ततः । विषं । प्र । वदते । पराचीः । अमुं । संवतः ॥ १५

इत्यक्तकः कुम्भितेयक्तः । अत्यप्रमाण इत्यर्थः । कुषुंभकः
कुं पृथ्वीं सुंभति विलिखतीति सर्पाणां कुम्भितं सुंभयिता
नियन्ता कुषुंभका नकुलः । स ते विषं हरत्विति शेषः ।
वदि न तथा स करोति तं कुम्भितं तं नकुलमशमना
भिनन्नि । विदारयामि । विषनिर्हरणप्रयोगे यावद्विषापगमं
तं पाषाणानुघातमनुतिष्ठति तद्धितः । तदिदमत्रोक्तं । तत
एवं प्रयोगे सति विषं प्रवाहते । विषाहताद्देहाङ्घ्रिषं प्रवर्तते ।
निर्गच्छतु । काः प्रति । उच्यते । पराचीः परागंचनवतीरति-
दूरगाः संवतः संविभागवतो दिशोऽमुं लक्ष्मीकृत्यं । दिगंतं
प्रति गच्छतु । न मां प्रति गच्छत्वर्थः ॥

अथायोपाकरणोऽस्मर्गयोः कुषुंभस्तदित्सांत्या विनि-
युक्ता । दधिसक्तूच्चुहोतीत्युपक्रम्य कुषुंभकत्वदब्रवीत् । आ०
ग० १. ४. । इति सूत्रितत्वात् ॥

॥ सैषा षोडशी ॥

कुषुंभकस्तदब्रवीद्विरेः प्रवर्तमानकः

दृष्टिकत्यारसं विषमरसं दृष्टिक त्वे विषं ॥ १६

कुषुंभकः । तत् । अब्रवीत् । विरेः । प्रवर्तमानकः ।

दृष्टिकस्य । अरसं । विषं । अरसं । दृष्टिक । ते ।

विषं ॥ १६

एवं महानुभावेनागस्त्यमहर्षिणोऽप्यमाने इति निर्देः
 सकाशात्प्रवर्तमानकः प्रवर्तमानोऽतिशीघ्रमभिगच्छन् कुषुं-
 भको नकुलस्तदब्रवीत् । तदाक्वमाचख्यौ । किं वदिति ।
 उच्यते । वृश्चिकस्यैतद्विषमरसमसारं । बाधकं न भवती-
 त्यर्थः । तथा लोकेऽपि सर्पदृष्टमपि क्रिम्यादिदंशनमेव ।
 अतो न बाध इति हि वदंति । एवमभिवचनेन सोऽपि
 निर्विषोऽभवत् । अथ तं वृश्चिकं प्रति नकुलः आह । हे
 वृश्चिक ते विषमरसं । अतस्तद्विषं किं करिष्यति । तस्मा-
 त्परिहरेत्सि । वदैवमवादीत् तदा प्रभृति वृश्चिकाविषमसारम-
 भवत् । एषा विषनिर्हरण्युपनिषत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे षोडशो वगः ॥

इति सायणाचार्यविरचिते माघवौये वेदार्थप्रकाशे
 द्वितीयाष्टके प्रथमे मंडले चतुर्विंशोऽनुवाकः
 प्रथमं मंडलं च ॥

क्र.सं.	अध्यायः, अध्यायकः, वर्गः,	प्रमाणं	सूत्र संख्या	शक्तिः	दिग्गता	संज्ञा	पृष्ठा
१	१ १ १ १ १	अग्निमीले	नवमं	मयुष्कंदा वैश्वानिलः	अग्निः	गार्गी	६७।
२	१ १ १ २ १ १ १	मयया याशि	"	"	१-३ वायुः ४-६ इन्द्र वायु ७-८ तिलावर्णो	"	८७।
३	१ १ १ ३ १ १ १	अग्निना यज्वरी	दशमं	"	१-३ अश्विनौ, ४-६ इन्द्रः, ७-८ विक्रं देवाः १०-१२ सरस्वती	"	९८।
४	१ १ २ १ १ १ ५	स्वयम जलुम्	दशमं	"	इन्द्रः	"	११८।
५	१ १ २ २ १ १ ७	आरु	"	"	इन्द्रः	"	११९।
६	१ १ २ २ १ १ ११	युंजति व्रतं	दशमं	मयुष्कंदा वैश्वानिलः	इन्द्रः	गार्गी	१२१।
७	१ २ २ ४ १ १ १३	इन्द्रमिन्द्राधिपते	"	"	४-८ मरुतः	"	१२२।
८	१ १ १ १ १ १५	इन्द्र सानसिं	"	"	५-७ इन्द्रः, मरुतः	"	१२३।

प्रश्नसूची ।

१४	१ ४	२	१ १	२६	शैलिः	"	"	विश्वदेवाः	"	२५४ ।
१५	१ ४	४	१ १	२८	इन्द्रसोमम्	"	"	मृतयः । इन्द्रः । २ मरुतः । ३ त्वष्टा । ४ अग्निः । ५ इन्द्रः । ६ मित्रावरुणो । ७-१० इषिनोदाः । ११ अश्विनौ । १२ अग्निः ।	"	२६६ ।
१६	१ ४	५	१ १	३०	षा स्वा	नवधं	"	इन्द्रः	"	२७९ ।
१७	१ ४	६	१ १	३२	इन्द्रावरुणयोः	"	"	इन्द्रावरुणो	गायत्री	२८६ ।
१८	१ ५	१ १	१ १	३४	कोषाम्बु	"	"	१-५ ब्रह्मणस्पतिः इन्द्रसोमानः (४) दक्षिणा (५) ६-९ सङ्घसपतिः । ९ नरायणः ।	४-५ पादनिष्कत् गायत्री	२९८ ।
१९	१ ५	२ १	१ १	३६	प्रतिपत्	"	"	अग्निः मरुतयः ।	गायत्री	३०७ ।
२०	१ ५	३ १	१ २	३७	अयं	८	"	मृतयः	"	३१५ ।
२१	१ ५	४ १	१ २	३	इन्द्रेन्द्राग्नीः	६	"	इन्द्राग्नी	"	३२४ ।

श्री ५०३ नमो श्री गणेशाय ।

२७	१	६	१	१	२	२२	अथ नत्वा	१३	"	अग्निः । १-३ विष्णु देवाः ।	ग.यत्नी	४०३ ।
२८	१	६	५	१	२	२५	यत्नदाया	८	"	१-४ इन्द्रः । ५-६ उदुखलम् ७-८ उदुखलम् इन्द्रो ९ इन्द्रिन्द्रः अ. सप्तन कर्मा सो.र.	१-३ विष्णुभ १-६ अरुद्रुभ ७-८ ग.यत्नी	४१८ ।
२९	१	६	६	१	२	२७	अग्निवि	७	"	इन्द्रः	भक्तिः	४२५ ।
३०	१	१	७	१	२	२८	सावः	२२	"	१-१६ इन्द्रः १७-१८ अश्विनो २९-२२ उमः	ग.यत्नी ११ पाद- निटदगायत्नी १६ विष्णुभ जगती ८	४३१ ।
३१	१	७	१	१	२	३१	समस्त	१८	आंगारसो द्विरयत्यसुपः	अग्निः	जगती ८ १६-१८ विष्णुभ विष्णुभ	४४८ ।
३२	१	७	२	१	२	३६- ३८	इन्द्रसुव	१५	"	इन्द्रः	"	४६८ ।
३३	१	७	३	१	२	१	एता	१५	"	"	जगती ८	४८८ ।
३४	१	७	४	१	२	६	निचिन्नो	१२	"	अश्विनो	१२ विष्णुभ	५०८ ।
३५	१	७	५	१	६	४	द्वयास्त्वनि	११	"	सतिता १ अग्निः, मिनावरुणे रात्रि. सपिता	विष्णुभ १ ८ जगती	५२३ ।

बहुकर्मविवेका ।

३६	१	८	३	१	२	३२- ३५	एषो	१५	"	जयिनी	जयिनी	६४३।
३७	१	८	४	१	४	१	अयं	१०	"	"	भ.ग.यम्	६५४।
३८	१	८	५	१	४	३	सङ्गमिन्	१६	"	उषाः	"	६६२।
३९	१	८	६	१	४	६	अषो	४	"	"	अनुष्टुभ	६८१।
४०	१	८	७	१	४	७	उदयम्	१३	"	सूर्यः	१-८ गायत्री १०-१३ अनुष्टुभ	६८७।
४१	१	१०	१	१	४	८	अभित्यम्	१५	सव्य आङ्गिरसः	इन्द्रः	१-१३ जगती १४-१५ त्रिष्टुभ	६८८।
४२	१	१०	२	१	४	१२	त्वं उ	१५	"	"	१-१२, १५ जगती १३, १५ त्रिष्टुभ	७१२।
४३	१	१०	३	१	४	१५	तूष्ण	११	"	"	१-८ जगती १०, ११, त्रिष्टुभ	७४१।
४४	१	१०	४	१	४	१७	आनो	११	"	"	१-५, ७, १० जगती ६, ८, ९, ११, त्रिष्टुभ	७५३।
४५	१	१०	५	१	४	१८	द्विवर्णिन्	८	"	"	जगती	७६६।

अनुक्रमिका ।

६८	१ १२ ४	१ ५ १२	त्रोषण	१०५	"	"	२०१।
६९	१ १२ ५	१ ५ १३	शुक्रः	"	"	"	२०६।
७०	१ १२ ६	१ ५ १४	वज्रम	११६	"	"	२११।
७१	१ १२ ७	१ ५ १५	उग्र	१०	"	विद्युम्भ	२१७।
७२	१ १२ ८	१ ५ १७	तिक्रव्या	"	"	"	२३०।
७३	१ १२ ९	१ ५ १८	मथिन	"	"	"	२४३।
७४	१ १३ १	१ ५ २१	उग्रप्रवन्तः	८	राक्षसवशात् उग्रः भोतसः	गायत्री	२५६।
७५	१ १३ २	१ ५ २३	दुषन्	५	"	"	२६१।
७६	१ १३ ३	१ ५ २४	काते	"	"	विद्युम्भ	२६५।
७७	१ १३ ४	१ ५ २५	रुधा	"	"	"	२७१।
७८	१ १३ ५	१ ५ २६	अभिला	"	"	गायत्री	२७६।
७९	१ १३ ६	१ ५ २७	द्विरुग्रकेश	१२	"	अग्निः, अग्निभंध्यः, विद्युत्, १-३-विद्युत्, ४-६-उष्णिक, ७-१२-गायत्री	२८०।
८०	१ १३ ७	१ ५ २८	इत्यः	१६	"	पंक्तः	२८०।

संस्कृत-संज्ञिका ।

८७	१ १४	२ १	३ १	४ १२	अलमय	६	"	"	कगली	१०७५।
८८	१ १४	३ १	४ १४	५ १४	आ विद्युन्मन्त्रिः	६	"	"	१-६ प्रकार पंक्तिः ५ विराट्कुंभा, २-४ लिट्, म.	१०८३।
८९	१ १४	५ १	६ १५	७ १५	आ नः	१०	"	विश्वदेवाः	१ ५, ७, कगली	१०९२।
९०	१ १४	६ १	७ १०	८ १०	अङ्गुनीती	८	"	"	६ विराट्स्वामा ८-१० लिट्, म.	११०५।
९१	१ १४	७ १	८ १२	९ १२	लं सं च	२१	"	सोमः	१-४ कगली ५-१६ गायत्री १७ उच्यिक	११११
९२	१ १४	८ १	९ २४	१० २४	एता उत्या	१८	"	उषः, १६-१८ अचिको	१-४ कगली ५-१२, लिट्, म १३-१८ उच्यिक	१११६।
९३	१ १४	९ १	१० २८	११ २८	अनीनोको	१२	"	अग्निनोको	१-१ षट्, म, २-११ गायत्री ४-७, १२ लिट्, म १३ कगली वा, लिट्, म	१११६।

अनुक्रमविषया ।

१०३	१ १५ १०	१ ७ १६	तत् तं	८	"	"	विद्युत्	१२६६।
१०४	१ १५ ११	१ ७ १८	योगः	८	"	"	"	१२७५।
१०५	१ १५ १२	१ ७ २०	चन्द्राः	१८	"	विद्युदेवाः	१-७, ८-१८ पर्यन्तं ८ चन्द्राश्चरती दशकथा, १८ विद्युत्	१२८७।
१०६	१ १६ १	१ ७ २४	इन्द्रसिंह	७	"	"	१-६ जगती, ७ विद्युत्	१२०८।
१०७	१ १६ २	१ ७ २५	यज्ञः	३	"	"	विद्युत्	१२१४।
१०८	१ १६ ३	१ ७ २६	य इन्द्राग्नी	१३	"	इन्द्राग्नी	"	१२१७।
१०९	१ १६ ४	१ ७ २८	विधि	८	"	"	"	१२२१।
११०	१ १६ ५	१ ७ ३०	तत्	८	"	सकथः	१-७ जगती ८-८ विद्युत्	१२३८।
१११	१ १६ ६	१ ७ ३२	तत्	५	"	"	१-४ जगती, विद्युत्	१२५१।
११२	१ १६ ७	१ ७ ३४-३५	इष्टे	२५	"	चन्द्रितो १ (क) व्यापाष्टविषयो १ (ख) चन्द्रिः	१-२३ जगती २४-२५ विद्युत्	१२५७।
११३	१ १६ ८	१ ८ १ इदं	इदं	२०	"	उषाः, उषा, रात्री	विद्युत्	१२८७।

समुद्रमयिका ।

क्र.सं.	पृ.सं.	श्लो.सं.	अथवा श्लोकसं.	विषयसूची	विवरण	प्रमाण
११८	१२०	२	३	अथवा श्लोकसं.	१ विष्णुदेवाः, २ मित्रावरुणौ, ३-५ अश्विनौ, ६ इन्द्रः, ७ अग्निः, ८ सख्यः, ९ इन्द्राग्नी, १० वृषस्यतिः ११ विष्णुदेवाः	२०६
११९	१२१	२	५	वेदिकदे	अग्निः	२२३।
१२०	१२१	२	८	वदित्या	"	२२८।
१२१	१२१	२	१०	समिद्धः	१ समिद्धासको अग्निः, २ तनुनापाव, ३ नराग्रस, ४ इन्द्रः, ५ वसिष्ठः, ६ देवीरुद्धारः, ७ उषासानन्ता, ८ दैव्यो होतारो प्रचेतसो ९ तिस्रो देव्याः, १० तप्त, ११ वनस्यतिः, १२ स्वाहा कृतयः १३ इन्द्रः	२५४।
१२२	१२१	४	१२	प्रतव्यसो	अग्निः	२६५।
१२३	१२१	५	१३	एति प्र होला	"	२७४।
१२४	१२१	६	१४	तनु पृच्छता	"	२८२।

१-४ अत्यष्टिः
५ वृहती
६-१० अत्यष्टिः
११ त्रिष्टुप

१-८, ११ जगती,
१०, १२-१३ त्रिष्टुप
१-११ जगती,
१२-१३ त्रिष्टुप
अनुष्टुप

१-७ अनुष्टुप,
८ त्रिष्टुप
जगती
१-४ जगती
५ त्रिष्टुप

प्रक्रमविज्ञा ।

१५८	१	२२	२	३	१	वसुवसु	६	"	"	१-५ विद्युप ६ षडुप	३६७।
१५९	१	२२	३	३	२	प्र द्यावा	५	"	द्यावापृथिवी	जगती	३७५।
१६०	१	२२	४	३	३	ते चि	५	"	"	"	३८१।
१६१	१	२२	५	३	४	जिह्व चोष्ठः	१४	"	ऋभयः	१-१३ जगती १४ त्रिष्टुप्	३८७।
१६२	१	२२	६	३	७	वा नो मिल्हः	२२	"	षवस्तुतिः	१-२, ४-५, ७-२२ त्रिष्टुप् ३ ६, जगती	४०५।
१६३	१	२२	७	३	११	यदक्रं दः	१३	दीर्घतमाः	"	त्रिष्टुप्	४२८।
१६४	१	२२	८	३	१४	षस्य वाषस्य	५२	"	१-४१ त्रिष्टुप्देवाः, ४२ वाक्, ऋषः ४३ याकचूयः सोमः, ४४ अग्नि- सूर्यं वायवः, ४५, वाक्, ४६-४७ सूर्यः, ४८ सन्वत्सरात्का कावः, ४९ सरस्वती, ५० साथाः, ५१ अन्वयः, ५२ सवज्ञान् (सूर्यः)	१-११, १३-१४, १६-२२ २४-२८ ३०-३५ ३७-४० ४३-५० ५२ त्रिष्टुप् १२ १५ २३ २६ ३६ ४१ जगती ४२ प्रस्वारपंक्तिः ५१ षडुप	४४६।

प्रमुक्तमयिका ।

१०२	१ २३ ८	२ ४ १२	चित्तो वाः	३	"	भरतः	गायत्री त्रिष्टुप	५८८ ।
१०३	१ २३ ८	२ ४ १३	गायत्र्याक	१३	"	रुद्रः	"	५८६ ।
१०४	१ २३ १०	२ ४ १६	त्वं राजेन्द्र	१०	"	"	"	६०५ ।
१०५	१ २३ ११	२ ४ १८	सत्यमपायि	६	"	"	१ सन्ध्यादीनी- ष्टुप्ती, २-५ अष्टुष्टुप, ६ त्रिष्टुप	६१५ ।
१०६	१ २३ १२	२ ४ १८	सन्निभः	६	"	"	१-५ अष्टुष्टुप ६ त्रिष्टुप	६२० ।
१०७	१ २३ १३	२ ४ २०	आ चर्षनि प्रा	५	"	"	त्रिष्टुप	६२४ ।
१०८	१ २३ १४	२ ४ २१	यज्ञस्या	५	अगस्त्यः	"	"	६२८ ।
१०९	१ २३ १५	२ ४ २२	पूर्वोरुक्म्	६	१-२ लोपाद्युद्राः, ३-४ अगस्त्यः ५-६ तच्छिष्यः	रतिः	१-४, ६ त्रिष्टुप, ५ ष्टुप्ती	६३४ ।
११०	१ २४ १	२ ४ २३	युवो रजासि	१०	अगस्त्यः	अश्विनो	त्रिष्टुप	६४० ।
१११	१ २४ २	२ ४ २५	कद्रु मे षो	८	"	"	"	६५० ।
११२	१ २४ ३	२ ४ २७	अभूदितं	८	"	"	१-५, ७ अगती, ६-८ त्रिष्टुप	६५८ ।
११३	१ २४ ४	२ ४ २८	तं युंकाषा	६	"	"	त्रिष्टुप	६६७ ।

॥ अथ द्वितीयं मंडलं ॥

यतश्चिनां प्रथमं मंडलं व्याख्यातं । अथ गात्रेण द्वितीयं मंडलं व्याख्या-
 भते । त्वमग्ने द्युभिरित्यादिभ्रं द्वितीयं मंडलं । अत्रारोःतुवाकाः । तेन
 प्रथमेऽतुवाक एकादश सूक्तानि । तत्र त्वमग्ने द्युभिरिति पौंडरीचं प्रथमं सूक्तं ।
 मंडलद्रष्टा ऋत्विज इति । य ए पूर्वांगिरसकृते भुनक्तोऽक्ष पुत्रः सञ्
 सक्तकालेऽसुरैर्द्वीतो इन्द्रोऽथ गोपियः । यदात्तद्वत्तेनैव भृगुकुने शुनकपुत्रो
 ऋत्विजमदनामाभूत् । तथा च.सुक्तमणिता । य आंगिरसः शौनहोत्रो भूःशो भ.गोवः
 शौनकोऽभवत्स ऋत्विजमदो द्वितीयं मंडलमपश्यदिति । तथा तस्यैव शौनकस्य
 पवनस्यैवतुक्रमणे । त्वमग्ने इति ऋत्विजमदः शौनको भृगुतां गतः । शौनहोत्रः
 प्रकतया तु य आंगिरस उच्यत इति । यत्काम्दंडलद्रष्टा शौनको ऋत्विजमद इति ।
 जगनो कंदः । मंडल.दिपरिच.पथाग्नेयं । अत्रात्तुक्रं शिका । त्वमग्ने ज.गनं
 इति ॥ मात्ररतुवाकाश्चिनमस्त्रशोच.गते कंदसोदमाःसूक्तद्वयस्य विनियोगः ।
 त्वमग्ने द्युभिरिति सूक्ते । आ०.४. २३. इति सूक्तिसंख्यात् ॥ उपाकरणो-
 त्त्वेनदोरथाद्या विनियुक्ता ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वमग्ने द्युभिरित्यादिभ्रं सूक्तं ॥ सूक्तम.म.न.परि. ।

त्वं वनंभ्यः । त्वमापवाभ्यः । त्वं सुधा । सुधां जायते शुचिः ॥ १

त्वं । अग्ने । द्युभिः । त्व । आःशुशुभ्यः । त्वं ।

अःशुभ्यः । त्व । अःमनः । परि ।

त्वं । वनंभ्यः । त्वं । आपवाभ्यः । त्वं । सुधां । सुधापते ।

जायते । शुचिः ॥ १

हे अग्ने अयस्योत्पादितुवविधिद हे देव्यां ऋषते । तस्यां अनुष्णायां यजे
 ने नरा यदाः संति तेवं विवेषेण पावयितः । यज्ञेऽभ्यां पदाभ्यां यज्ञार्थं
 नित्यप्रदानित्यं च प्रतिपाद्यते । सर्वेषामपि नराणां निजप्रःसज्जेत्यर्थः ॥ ऋचा-
 भिरास्य विधात्मन्मन्त्रांदत्तः ॥ तादृश हे देव तं अग्निर्वागस्यसैमिदिशुभ्र-

वैश्वदेवे । यागर्थं नयनेनोद्यस इत्यर्थः । तादृशैर्दिवसैः सहितो जात्रसे । तत्तदाःशदिव तु प्रसिद्धो भवसीत्यर्थः । तथा त्वकाशुशुद्धिरेवम् । आ सर्वतो एतेष्वर्थात् अर्थात् । प्राङ्मुखादिभ्यो शुच दीर्घावितोत्तराः सन्तस्य कादसमिदं रूपं । प्रजापतिर्वाग्भ्यो दीर्घः सन् यतः स रव्यत इति । आशु शुचं शोकं मनोति इति । अजु । दाहादिनेत्याशुशुद्धिः । तादृशो भवति । एवं सर्वत्र प्रतिविशेष्यं जायस इति योज्यं । हे अग्ने त्वमद्यो हृष्टुदकेभ्यो जायसे वैद्युतकूपेण वाध्वकूपेण वा समुद्रोदकेभ्यः । अरुणो मेवात्पाषाणाहा पक्वि जायसे । वो अरुणोऽंगरग्निं जजानेति हि संज्ञात्तरं । त्वं वदेभ्यो वृक्षादिसमूहेभ्यो दावकूपेण । तन्नोपवीभ्यो वैश्वानरकूपेण । एवं सहातुभायस्त्वं नयनेनोत्तरः सन् सर्वात्मको भवसीत्यर्थः । शुचिरेव जायसे यद्वा शुचिरादिभ्यो रूपो जायस इत्यर्थः । अत्र त्वयन्ते द्युधिरहोभिहित्वादि निरुक्तसुसंवेद्यं । नि० ६, १, ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तवाग्ने होत्रं तव पोत्रस्य त्वयं तव नेष्टं त्वमग्निहृतायतः ।

त्वं प्रशास्त्रं त्वमध्वरीयसि ब्रह्मा आसि गृहोतस्य नो हसि ॥

तव अग्ने । होत्रं । तव । पोत्रं । ऋत्विधं । तव । नेष्टं ।

त्वं । अग्निवृत् । ऋत्विधतः ।

तव । प्रशास्त्रं । त्वं । अध्वरीयसि । ब्रह्मा । अ । आसि ।

गृहोतसि । अ । नः । हसि ॥ २ ॥

हे अग्ने होत्रं होतुः कर्म परस्वयाज्यादिकञ्च यदस्ति तदपि तवैव । त्वदर्थ-
नित्यार्थः । तथा पोत्रं पोतुः कर्म वदस्ति तदपि तवैव । तथा ऋत्विधं प्राङ्मुखा-
त्त्वयात्विष्णं तवैव । नेष्टं नेष्टुः कर्म प्रस्थितया उद्यादिरूपं तव । हे अग्ने त्वमग्निवृ-
त्तानीभ्यस्त्वमेवासि । तथा गृहोतस्य यज्ञरिच्छुतस्यैव प्रशास्त्रं वत्प्रशास्त्रमे-
वान्वेष्यत्वं कर्म तत् । हे अग्ने त्वमध्वरीयसि ब्रह्मरं यज्ञं कायसे । आश्वयुर्भ-
वसीत्यर्थः । तथा आश्वयुर्बद्धस्युत्तरेः । आश्वयुर्देवस्युत्तरेः कायस्य इति वेति
विरक्तं । १८ ॥ तथा ब्रह्मा ब्राह्मणस्य संज्ञासि । तथा नो दमेऽजद्यस्य हे
गृहोतसि शशाति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वमंग्न इन्द्रो वृषभः सतामसि त्वं विष्णुः कुरुगायो नमस्यः ।

त्वं ब्रह्मा रयिविद्वद्भ्यस्मते त्वं विधर्तः सचसे पुरंध्या ॥ ३

त्वं । अग्ने । इन्द्रः । वृषभः । सतां । असि । त्वं । विष्णुः ।

कुरुगायः । नमस्यः ।

त्वं । ब्रह्मा । रयिवित् । ब्रह्मणः । पते । त्वं ।

विधर्तरितं विधर्तः । सचसे । पुरंध्या ॥ ३

हे अग्ने त्वं यतः कौतं वृषभो अयितसि यत इन्द्रोऽसि । यद्वा सतां संप्रसा-
मिन्द्रेऽसि । आमायः अयितसि । त्वं विष्णुऽसि । यत कुरुगायो बहुभिर्गि-
यतामो नमस्यो गच्छामीत भवसि । हे ब्रह्मणस्मते परिकुरुष्व कर्मासो रंजस्व
या पाकथितः यतः रयिवित् अयदिवत्स्व यत्ता अतो ब्रह्मासि । हे विधर्म-
विधर्विभ्रकारश्च विद्वान्ब्रह्मणो पुरंध्या बद्रकारश्च बुध्या सचसे । सच वर्तसि ।
सर्वा बुध्या सचसे इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वमग्ने राजा वरुणो धृतराजस्वः । सतो अयसि दक्ष देवाः ।

त्वमर्थमा सत्यतिथेयं संसृजं त्वमग्ने विदथे देव आजसुः ॥ ४

त्वं । अग्ने । राजा । वरुणः । धृतराजः । त्वं । मित्रः ।

अवसि । दक्षः । देवाः ।

त्वं । अर्थमा । सत्यमतिः । यत्वं । संसृजै । त्वं । अग्नेः ।

विदथे । देव । आजसुः ॥ ४

हे अग्ने त्वं यतो धृतराजो धारितकर्मासि यतो वरुणो राजासि । यतो दक्षः
यत्पूः यामुष्यपथिता ईड्यः स्तुतयः यतो मित्र एतन्नामको देवोऽसि । यतः सत्यतिः
यतामर्थमतद्वाजेन पाकथिता यतोऽर्चना जगसि । दक्षत्वं चार्जसुषो विभं ।

अयंनेति तगाञ्ज्यौ ददातीति । यद्यार्थमृणो दानं संभुजं संततभुजं व्यापकं भवति ।
यद्वा यज्ञ उर्जं संभुजं सव्यहृभवाद्य सात्वात् सोमोऽयम् । तदा अर्धमः भूयंमृथी-
तरभूत एतत्तामसो देवोऽसि । तादृशं हे देव त्विदमेऽहोदेवो यज्ञे भाजयुः
प्रदानां भाजयित्वा प्रापयित्वासि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमग्ने त्वष्टा विधते सुवीर्यं तव स्थावी मित्रमहः सजात्यं ।

त्वमाग्नेऽर्वा ररिषे स्वस्त्रं त्वं नरा शर्धो अंसि पुरुषसः ॥ १ ॥

त्वं । अग्ने । त्वष्टा । विधते । सुवीर्यं । तव । स्थावः ।

मित्रमहः । सजात्यं ।

त्वं । आग्नेऽर्वा । ररिषे । सुशस्त्रं । त्वं । नरा । शर्धः ।

अंसि । पुरुषसः ॥ ५ ॥

हे अग्ने त्वष्टा फलस्य सात्वात् संजादयित्वा त्वं विधते परिचरते जनाय सुवीर्यं
शोभनवीर्यं । वीर्यं धनं । तद्देहर्भवति । स्थावो याः स्तुतिवाचः संति तास्तव
स्त्रभूताः । हे विद्वान् देव हि वक्रारितेजः सजातप्रसक्तं वांधवं भजस इत्यर्थः । हे
अग्ने आग्नेऽर्वा आग्ने प्रेरयित्वा त्वं स्वस्त्रं शोभनाश्चमसूहोषितं फलं ररिषे ।
ददासि । हे अग्ने पुरुषसुः प्रभूतधनस्तुं नरां नराणां शर्धो बलस्थानीयोऽसि ॥

इति द्वितीयस्य पंचमे सप्तदशो वसः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मानतं पृच्छ द्विशिषे ।

त्वं वार्तेरुशैर्थांसि शंगयस्त्वं पुषा विधतः पांसि तु जना ॥ ६ ॥

त्वं । अग्ने । रुद्रः । असुरः । महः । दिवः । त्वं । शर्धः ।

मानतं । पृच्छः । द्विशिषे ।

त्वं । वार्तेः । अशैः । थांसि । शंगयः । त्वं । पुषा ।

विधतः । पांसि । तु । जना ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वं बहो दिवो बहूतो ह्युलोकान् । उपलक्षणमेतत् । लोकत्रयात् ।
 अक्षरः शब्दूणां निरसिता रुद्रोऽसि । रुद्रं दुःसहोत्तुर्वा पापादिः । तस्य द्राव-
 णिता एतन्नायको देवोऽसि । रुद्रो वा एष यदनिरियादिष्य त्रे रुद्रशब्देन व्यव-
 हारात् । यद्वा त्वं रुद्रः । रोनि नामनिष्ठाः नरा दुःखे प्रियदर्शीनि रुद्रः । तद-
 योऽसि । रुद्रो रोनीति सत इति हि निरुक्तं । तथा रुद्रो बहूतो ह्युलोकस्य
 संबन्धस्यसि । असुर्वलं । तस्य दातादिनारूपस्य त्वसि । अग्ने ध्रुलोपसं-
 बन्धस्यस्यस्य त्वा दिवो असुत्वाब मन्मेतयादिषु । तथा त्वं भारुतं शर्षो मरुत्स-
 मूर्धरूपं बलससि । वायुरूपस्य त्वस्योत्तरार्धः । एतन्नव्यादिना वायुरूपस्यं ।
 पृथोऽन्नस्य इविलंनन्नस्य त्वनीयिषे । ईश्वरो भवसि । यन्नादेवं तथात्वा तातैर्वा-
 युमद्वैरुखैरुखणवगारश्वैः शंभयः सुखस्य गृह्यरूपं यातासमृतः सन् यासि ।
 प्राप्नोषि यागवद्दं । यद्वा अरुणैर्गता नदीलैर्वातैर्वायुभिः सन् यासि तने ।
 तथा त्वं पूषा सर्वस्य पोषकः सन् तु क्षिप्रं त्वना आत्मनासुप्त इत्युपया स्वतुष्टैव
 विनाः परिवर्तनो यजमानान् पासि ॥

॥ अथ सममी ॥

त्वमग्ने द्रविणोदा अरंक्तते त्वं देवः सविता रत्नधा असि ।

त्वं भर्गो वृषते वस्त्रं ईशिषि त्वं पातुर्मे यस्तेऽभिधत् ॥ ७

त्वं । अग्ने । द्रविणःऽदाः । अरंक्तते । त्वं । देवः । सविता ।

रत्नधाः । असि ।

त्वं । भर्गः । वृषते । वस्त्रं । ईशिषि । त्वं । पातुः । दमे ।

यः । ते । अर्बिधत् ॥ ७

हे अग्ने त्वमरंजते त्वानलं कुर्वते यजमानाय द्रविणोदाः । द्रविणस्य दातासि ।
 देवो ह्योत्तमानः सविता सर्वस्य सत्कमंश्च प्रेरकत्वं रत्नधा रत्नशीयानां धनानां
 शक्तिमुक्तादीनां धारयितासि । तथा हे वृषते वृषां पालकाग्ने त्वं भर्गो भजनीयः
 सन् वस्त्रो वस्तुनो धनस्येधिषे । समर्थो भवसि दातुं । वो यजमानो दमे वस्तुष्टे
 ते त्वामर्बिधत् पदिचरति वस्त्रं पातुः पातकस्यसि ॥

॥ अथाग्नी ।

त्वामग्ने दम आ विशपतिं विशस्त्वां राजानं सुविदहं जने ।

त्वं विश्वानि स्वनोक्त पत्यसे त्वं सङ्स्थापि यता दश प्रति ॥ ८

त्वः । अग्ने । दमैः । आ । वि.पतिं । विश्वः । त्वः ।

राजानं । सुविदहं । ऋजते ।

त्वं । विश्वानि । सुञ्चनीक । पत्यसे । त्वं । सङ्स्थापि ।

यता दशः । प्रति ॥ ८

हे अग्ने विशपतिं यत्र राजानं पत्यसे त्वं विश्वे यजमाना दमे स्वकीये यज्ञस्य ऋ । आसादयति ॥ ७ अग्नेराश्वीर्वाक्रियाध्याहारः ॥ तथा कृत्वा राजानं दीप्यमानं सुविदहं शोभनज्ञानमश्वदुबुद्धयेतस्वां शुभ्रं वा त्यज्जते । प्रसाधयति ॥ ऋजतेः प्रसाधनकर्म इति वास्तुः ॥ यत एयं ततो हे स्वनोक्त शोभनज्वालाह्वयस्य त्वं विश्वानि सर्वाणि । हृषीषीति शेषः ॥ पत्यसे इदृतीया ॥ विश्वेषां हृषिवामाञ्चसोमपुरोडाशादीनां पत्यसे । ईश्वरो भवसि ॥ ईश्वरनामैतत् । इरञ्चति पत्यते इति तच्चामहु पाठात् ॥ यद्वा पतिभजनाच्छि । त्वं तु सङ्स्थापि यता यतानि दश एतत्संख्याकानि प्रति । एतत्संख्याकानामभिमतसाधनानां प्रतिनिवृत्त्यर्थः ॥ प्रतिः प्रतिनिधिप्रतिदानयोरिति कर्मप्रत्ययनीयत्वं ॥ तैर्यत्फलं भवति तन्नया लभ्यते इत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ।

त्वामग्ने पितरं मृष्टिभिर्नरस्त्वां भ्रातार्य शम्यां तनूत्सुचं ।

त्वं पुत्रो भवसि वस्तेऽविधत्त्वं सखा सुशेवः पासाष्टपः ॥ ९

त्वां । अग्ने । पितरं । मृष्टिभिः । नरः । त्वां । भ्रातार्य ।

शम्यां । तनूत्सुचं ।

त्वं । पुत्रः । भवसि । वः । ते । अभिधत् । त्वं । सखा ।

सुशेवः । पासि । आष्टपः ॥ ९

हे अग्ने पितरं पातकं त्वां नरो नेतारो ब्रह्मणा इष्टिभिरवणसाधनैर्या-
 गैर्यजंत इति शेषः । पिहत्वत्प्राणनाय यजंत इत्यर्थः । तथा तन्नृक्षं शरीरायां
 दीपकं शरीरेषु दीप्यमानं वैद्वानरात्प्राणा त्वां भ्रात्राय भ्रातृत्वाय सौभ्रात्राय शक्या ॥
 कर्मनानैतत् ॥ कर्मणा यजंत इति शेषः । यद्ब्रह्मयत्नं वक्ष्यमानेनाविषदितप्रणेन
 संबन्धः । हे अग्ने यो नरस्ते प्राणविधत् परिचरति तस्य त्वं पुत्रो भवसि । पुत्र-
 वत्प्राणविधा भवसि । तथा त्वं सखा समानख्यानः सखिवर्धितकारी सुशेवः ॥
 शेषवर्धित सुखनाव ॥ सुदु सुखकारी सन् आरुष आघर्षकात्मा पासि । रक्षसि ।
 पिहत्वत्प्राणनाय पिहत्वेन भ्रातृत्वकामाच्च भ्रातृत्वेन पुत्रत्वकामाय पुत्रस्थानीयो भवसि ।
 विप्रकारेण रक्षस्योत्तर्यः ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वभंश्च ऋभुराके ममं स्तं वालं चामती राय ईशिये ।
 त्वं विभा नुं दक्षि दावने त्वं विशक्तं स यत्सातनिः ॥ १०
 त्वं अग्ने । ऋभुः । आके । ममः । त्वं । वालं ।
 चामतीः । रायः । ईशिये ।
 त्वं । वि । भा । नुं । दक्षि । दावने । त्वं । वि । शक्तं ।
 स । यत्सातनिः ॥ १०

हे अग्ने ऋभुः । ऋभुसमानो मेधावी वा । तमाकेऽतिके रूनिधावेव नमस्को
 नमस्कृत्यः । स्तुत्या इत्यर्थः । इतरदेवतावर्तन्त प्रतिपद्यकारेण स्तुत्यो न भवसि
 किंतु प्रवाह इत्यर्थः । तथा । अगतः शब्दः इत्येव अयमानस्य वज्रस्य
 रायो वजस्य चेशिये । साती भवसि । इतरदेवतावर्तः । हे अग्ने त्वं विशसि ।
 विशेषेण दोषः । तदर्थं ऋभुः सेषैव अस्मि । दक्षि काष्ठादीन् । दक्षेर्लटि सिपि
 रूपं । संक्षिपत्यं भ्रात्राय भ्रातृत्वदसः ॥ विशंसेव । दावने देवतायां धकारस्य ।
 इति द्वितीये दशमने ब्रह्मणा यत् । किंच त्वं विशद्विशेषेण विशयिता
 साधयितसि ॥ न लोकाध्यवेति वक्ष्या विशेषः ॥ तथातनिः । पश्यस्य सर्वतो
 विसारयिता ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमोऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशो ॥

त्वमग्ने अदि॑ तर्द्वे॒व दा॒शुषे॒ त्वं हो॒ता भार॑ती॒ वर्ध॑से॒ गिरा॑ ।

त्वमि॒डा शत॑ हि॒मा सि॒ दक्ष॑से॒ त्वं वृ॒त॒हा व॑सुप॒ने सर॑स्वती ॥ ११

त्वं । अ॒ग्ने । अ॒दि॒तिः । दे॒व । दा॒शुषे॑ । त्वं । हो॒ता ।

भार॑ती । वर्ध॑से । गिरा॑ ।

त्वं । इ॒डा । शत॑ हि॒मा । अ॒सि । दक्ष॑से । त्वं । वृ॒त॒हा ।

व॑सुप॒ने । सर॑स्वती ॥ ११

हे अग्ने देव त्वं दाशुषे इतिदत्तवते यजमानायादितिरखंडयिता परिपालयितासि । यद्वा अदोना भूमिरसि । किंच त्वं होता होमनिष्पादका भारती भरतस्यादिनास्यादित्यसंबन्धिनो रश्मिरूपा सती गिरा स्तुत्रा वर्धसे । प्रवृद्धो भवसि । किंच त्वं शतहिमा । हिमयद्दः कालोपशकः । अपरिमितकाला नितेगृह्णा भूमिरसि । ताडयो सती दक्षसे दानाय सगर्वा भवसि ॥ त्वं वृत्तहा वसुपने । तथा हे वसुपने धनपालक वृत्तहा पापादेहिंता त्वं सरस्वती । सरणान्वायः । तत्संधिन्येतन्निवामका ज्ञाप्यसि । आदित्याग्निवायूनां संबन्धिन्यो भारतीह्यसरस्वत्यास्ता वास्तुलो देव्यं संति ता अपि तुभेवतार्यः ॥

॥ अथ द्वादशो ॥

त्वमग्ने सुभ॑त॒ उत्त॑नं॒ वय॑स्तु॒ स्या॒हो॒ वर्ण॑ आ॒ संहृ॑शि॒ श्रियः॑ ।

त्वं वाजः॑ प्र॒तर॑णो॒ ह॒हन्॑सि॒ त्वं र॒यि॑र्दु॒लो वि॒श्वत॑स्पृशुः ॥ १२

त्वं । अ॒ग्ने । सु॒भ॒तः । उ॒त्त॑नं । वयः॑ । तव । स्या॒हो॒ । वर्ण॑ । आ॒ संहृ॑शि॒ श्रियः॑ ।

वर्ण॑ । आ॒ संहृ॑शि॒ श्रियः॑ ।

त्वं । वाजः॑ । प्र॒तर॑णः । ह॒हन्॑ । अ॒सि । त्वं । र॒यिः॑ ।

बहु॑क्तः । वि॒श्वतः॑ । श्रु॒तः ॥ १२

हे अग्ने त्वं सुभृतः सुरु पोषितः सनु उत्तमं निरतिशयं त्रयोऽवनावृष्यं वां
 त्वमसि । तत्संपादकोऽसोऽत्यर्थः । तथा तव स्यात्सं सृष्टः पोषे त्रयो लोहितः प्रादि-
 लक्षणे संद्विय संश्वग्दयं नोये त्रिय ऐश्वरीणि क्रांतयो वात्रित्यं वर्तते ॥ सं-सर्ग-
 सुतेयं ग्व्यक्रियायाश्च ॥ किं त्वं वाजोऽसु । तत्प्राधकात्वात्तच्छ्रुत्वा ।
 अक्षसाधक इत्यर्थः । प्रतरणः प्रतारयिता पापात् । अंत एव दृष्टवुं महानसि ।
 तथा त्वं रयिर्धनरूपोऽसि बहुलः सर्वविषयबाहुल्योपेतो विद्वतः द्रवुर्भिस्त्रो वां
 प्रख्यात इत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशो ॥

त्वामंम आदित्यासं आद्यं । त्वां जिह्वां शुचं वंशं क्रिरे कवे ।

त्वां रातिषा वीं अश्वरेषुं सचिरे त्वे देवा

हविरदंत्वां हंतं ॥ १३

त्वां । अग्ने । आदित्यासं । आद्यं । त्वां । जिह्वां ।

शुचं वः । चक्रिरे । कवे ।

त्वां । रातिषा वः । अश्वरेषुं । सचिरे । त्वे देवाः ।

हविः । अदंत्वां । आः हंतं ॥ १३

हे अग्ने त्वामादित्यासोऽदितेः पुत्रा इत्यादव आद्यं लक्ष्यं त्वं अक्ष-
 पानादिसाधनं चक्रिरे इति वक्ष्यमाणेन संबंधः । तथा हे कवे क्रांतप्रश्न त्वामेव
 शुचयः शुचा दीप्ता वा देवा जिह्वां लक्ष्यं जिह्वास्वानीयवासादनसाधनं चक्रिरे ।
 त्वं सुखेनैव अक्षयंति त्वज्जिह्वयैवासादयंतीत्यर्थः । तथा त्वामेव रातिषावः ।
 रातिर्दामं दत्तं हविरादि धर्मं वा । त्वेव सचवेता देवा अश्वरेषुं यज्ञेऽहं सचिरे ।
 येषं त्वामेव प्राणीकृते विना त्वां ज्ञेयां हविर्भक्षणायोगात् । एवं कृत्वा त्वे त्ववि
 देवाः सर्वं आहृतं सर्वतो दत्तं हविरदंत्वां । अक्षयंति । एवं सर्वदेवोपकारिणं
 महाहृषारं लोपीत्यर्थः ।

॥ अथ चतुर्दशी ॥

त्वे भूमो विश्वं अमृतांसो अद्भुष्ट आसा देवा हविरदंत्याहुतं ।

अश मतांसः स्वदंते आहुतिं त्वं गर्भो वीरधां

जज्ञिषे शुचिं ॥ १४

त्वे इति । आने । विश्वे । अमृतांसः । अद्भुष्टः । आसा ।

देवाः । हविः । अदंति । आहुतं ।

त्वया । मतांसः । स्वदंते । आहुतिं । त्वं । गर्भः । वीरधां ।

जज्ञिषे । शुचिः ॥ १४

हे अग्ने मे त्वयि विश्वे सर्वेऽमृतांसोऽमरणधर्माणोऽद्भुष्टोऽद्रोघवारो देवा आसा त्वदीयेनास्तेनाहुतं हविरदंति । भक्षयंति ॥ आस्ययद्भुष्ट इतीयेकवचने पद्भुष्टो-
मासित्यादिनासकादेशः । जज्ञिदंपदादीनि विभक्तौरदात्तत्वं ॥ तथा मतांसो
मनुष्या अपि त्वया साधनभूतेनाहुतिं रसकृपमन्नादिकं स्वदंते । आसादयंति ।
त्वमेव वीरधां सतादोनां गर्भा गर्भस्थानीयः तेषां मथावस्थानात् । पद्भुः सर्वेषां
निवासभूतः सन् जज्ञिषे । उत्यादयसि सस्वाद्यज्ञं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

त्वं तादृतं च प्रति आसि ममना नं सुजात प्र च देव रिचसि

इवा इदं महिना वि ते भुवदसु द्वावांष्टयिषी रोदसी उभे ॥ १५

त्वं । तान् । सं । च । प्रति । च । आसि । ममनां ।

अनं । सुजात । प्र । च । देव । रिचसि ।

इवाः । इत् । अत् । महिना । वि । ते । भुवत् । अत् ।

द्वावांष्टयिषी इति । रोदसी इति । उभ इति ॥ १५

हे अग्ने भं बलवनावलेन तान् प्रसिद्धान् चान् सं चासि । संगच्छसि । तैः सङ्घितोऽपि भवसि । तथा सानख्येन प्रति चासि । प्रत्येकं तैर्भिन्नैः प्रतिनिधिर्वा भवसि । प्रतिस्वीकारसमये तैः सङ्घितो भवसि विद्युक्तश्च भवसीत्यर्थः । हे सुजातः शोभनजनन । सर्वसङ्घितमद्यमेनोत्पद्यत्वाद्गन्तः सुजन्मत्वं । तद्दशाम्ने हे देव प्ररिच्यसे च । तैर्बलेन चाधिको भवसि । आधिक्ये कारणमाह । यत् यथा-दत्ताशिन्यस्येष्टः सर्वसम्पन्नं ॥ अतः प्रयेन बहुवचनं ॥ ते तवैव विभुवत् । समर्थं भवति सङ्घिना साहाय्येन । यतो बहुवचनं अत इत्यर्थः । कुर्वेति तदुच्यते । रोदसी सर्वनिरोदनसभावे उभे द्यावापृथिव्याश्च । ते प्रति । तयोर्भक्ष्ये व्याप्रमितार्थः । त्वयि ह्यतमसं त्वन्महत्वेन लोकत्रये व्याप्रमितार्थः ॥

॥ अथ षोडशो ॥

ये स्तोत्रभ्या गोश्रामश्रपेयसमग्नं रातिसुपभ्रजंति हरयः ।

अन्नाच्च तांश्च प्र हि नेषि व य आ सुहृद्देम विदधे

सुवीराः ॥ १६

ये । स्तोत्रभ्यः । गोश्रमां । अश्रपेयसं । अग्ने ।

रातिं । उपसृजंति । हरयः ।

अन्नाच्च । च । तान् । च । प्र । हि । नेषि । वस्यः । आ ।

सुहृत् । देम । विदधे । सुवीराः ॥ १६

अनया होता स्तुतिनिगमव्याजिनाभिमतमायास्ते । हे अग्ने हरयो मेधाविनः प्रेरितारो वा बलवानः स्तोत्रभ्यः स्तुतिकर्तृभ्यो गोश्रमां गावोऽप्यगानिन्द्यो यथास्तादृशी गोप्रमुखः अश्रपेयसं ॥ १६ इति रूपनाम ॥ अग्नेन निरूपणीयां । एतद्व्यप्राधान्याभिप्रायां । गोश्रामश्राजाशेति दक्षिणापरिगणनेषु गवान्बलोः प्रख्यात् । तादृशी रातिरुपसृजंति । ददते । तान्यजमानान्नां चर्त्विजो वक्षो वसीयः श्रेष्ठं स्वर्गादिस्थानं आ सर्वतः प्र हि नेषि । प्रकर्षेण नवसि खलु । भवेत्तार्थः । हि प्रसिद्धो । वयं च सुवीराः शोभनपुत्रादिसङ्घिता विदधे यत्ते इहैवैकं बलवान् वदेम । उच्चारणम् । स्तुव इत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टकः पंचमः स्तोत्रार्थोऽग्रे वर्णः ॥

वज्रेण वर्धतेति त्रयोदशर्धं द्वितीयं 'सूक्तं' नंदसद्रुद्रुभक्तानदस्मानं । नंदस-
 दिवान्मे वनिति परिभ्यःवयान्मे यं । त्रयोदशतुक्वादिदमपि जागतं । वज्रेण सप्तो-
 नेत्राद्भक्तं ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनमस्ययोषागते कंदस्यस्य विनियोगः । सूक्तं त
 पूर्वसूक्त एषोक्तं ॥ तथा चातुर्विधिके त्रतीयसप्तने जातवेदस्यनिषिचानीयविदं ।
 वज्रेणवर्धतेतत्राग्निनासतं । आ० ७, १ । इति सूत्रितत्वात् ॥ इच्छाधिपुत्रवदृ-
 बोर्हितोवेऽहन्वपि जातवेदस्यनिषिचानीविदं । चातुर्विधिके त्रतीयसप्तनिति
 चतुर्विधाइतिदिष्टत्वात् ॥

। तत्र प्रथमा ।

वज्रेण वर्धत जातवेदमग्निं यजध्वं इविषा तना गिरा ।

समिधानं सुप्रयसं स्वर्धरं द्युक्षं जोतारं वजनेषु धूर्धं ॥ १

वज्रेण । वर्धत । जातवेदसं । अग्निं । यजध्वं । इविषां ।

तना । गिरा ।

संस्रधानं । सुप्रयसं । स्वःऽनरं । द्युक्षं । जोतारं ।

वजनेषु । धःऽसदं ॥ १

ये वज्रधाना ऋत्विजो वा यूयं जातवेदसं जातानां वेदितारं जातधनं जात-
 प्रसं वाग्निं वज्रेण वागेन वर्धत । प्रवर्धत । सामाग्येनोक्ता विशेषेणाह । इविषा
 चरुद्रोहायादिना तना विकृतया गिरा स्तुत्रा च यजध्वं । पूजयध्वं । कीडधं
 तं । समिधानं । समिचनानं । सुप्रयसं । योजनानसं । स्वर्धरं । स्वर्गे नेत्रव्या
 वज्रधाना ऋक्ष ताडयं । यथा स्मरिति स्वंप्रकीयः । स्तुतोनां नेतारः जोतारः ।
 वज्रजोतारमित्यर्थः । द्युक्षं । दीप्तं द्युनिषासिनं वा । जोतारं । जोमसंपादकं ।
 वजनेषु वसेद् धूर्धं । वज्रस्य वतारमित्यर्थः । अग्निपाठवे इति घरीरवसं
 ज्ञप्तीति प्रसिचं ॥

। अथ द्वितीया ।

अभि त्वा नक्तो वषसी ववाश्रिरे, ज्ने वरसं न ससरेषु धेनवः ।

द्विव इवेदंरतिमौक्षसा इयम अपो अश्वि पुरुवाए अंजकः ॥ २

अभि । त्वा । नक्षीः । सप्तसं । ववशिरे । अग्ने । पत्न्यं ।

न । स्वसरेव । धेनवं ।

दिवःऽद्वय । इत् । अरतिः । मानुषा । युगा । आ । अर्थः ।

आसि । पुनःवारः । संऽयतः । २

हे अग्ने त्वा त्वाभि प्रति नक्षी रात्रीद्वयोऽङ्गानि । सर्वास्तु रात्रिषु सर्वेषु-
 षडङ्गः । यद्वा नक्षत्रशब्दः सार्थकालं लक्षयति सार्थं प्रातरग्निहोत्रस्य सङ्ख्यायात् ।
 सर्वेषु कालेषु सार्थप्रातःकालेषु वा ववशिरे । आकाशते यजमाना यद्वत् । यद्वा
 ऋषिनि रात्र्यवच त्वासेव काचयन्ते होतुं । काले कर्मण्यपोदनात् काशानां
 कामनस्यपचयन्ते । तत्र इष्टान्तः । स्वसरेव स्वयंसरणधीलेषुषुःसु सरणाधिकरणेषु
 गोष्ठेषु वा धेनवो पत्न्यं न । पत्न्यमिव । किंच हे पुनरार वस्तुभिर्वरणीयाम्ने
 संयतो नियतस्वं दिव इव द्युलोकस्थेवारतिः । व्याप्तो विस्तृतः । तत्रतपानां
 देवानां इविःप्रदानावैव सर्वत्र स्वाप्न इत्यर्थः । भानुषा मनुष्याणां यज्ञमासान्
 संबन्धीनि युगा युगानि । युगशब्दः काशोपलक्षकः । प्रातरादिसवनानि । सर्वेषु
 सवनेषु ॥ अतंत्रतसंयोगे द्वितीया ॥ अपो रात्रीः । सर्वास्तु रात्रिषुऽप्याभासि ।
 सर्वताह अर्थः ॥

। अथ तृतीया ।

तं देवा बुध्ने रजसः सृष्टंसं दिवस्यथिव्योररतिं अेरिरे ।

रथमिव वेद्यं शुक्रशोचिषमग्निं मितं न क्षितिषु प्रशंसं । १

तं । देवाः । बुध्ने । रजसः । सृष्टंसं । दिवःऽथिव्योः ।

अरतिं । नि । एरिरे ।

रथेऽद्वय । वेद्यं । शुक्रऽशोचिषं । अग्निं । मितं । न ।

क्षितिषु । प्रशंसं । १

तं प्रसिद्धसुक्तगुणविशिष्टमग्निं देवाः प्रसिद्धा व्यनहतांर ऋत्विजो वा रंजसो रंजनात्मकस्य लोकस्य बुध्रे सुखे । इष्टिव्यां वेद्यामित्यर्थः । तत्र ऋत्विरे । नितरा-
जोरवन्ति । व्यापारयन्ति स्रस्त्रहविर्वाभाय । ऋत्विक्पक्षे स्तोत्रादिना नितरां
गच्छन्ति । भजन्ति । कोदयमित्याह । सुदंससं शोभनदर्शनं दिवश्चृषिभ्योर्होवा-
इष्टिव्योररतिं । ईश्वरं गंतारं व्याप्तं वा : वेदो धर्मं । तस्मै हितं रथमिव ।
रथं यथा स्थाभिमतस्यःभावाश्रयन्ते तद्वत् । यद्वा रथमिव प्राप्तिसाधनत्वेन वर्त-
मानं वेद्यं वेदितव्यं । शुक्रशोचिषं दोषप्रथमग्निं मित्वं न सखिपत्कार्यसाधकं ।
यद्वा आदित्यमिव । क्षितिषु वागभूमिषु मनुष्येषु वा प्रथमं । प्रकर्मेषु स्तुतं ।
एवं यद्वास्तुभावमग्निं न्येरिर इति ॥

। अथ चतुर्थी ।

तमुच्चमांशं रजसि स्त्रे आ इमे चंद्रमिव सुतर्षं हार आ इधुः ।

इन्द्राः पतरं चितयंतमक्षभिः पाथो न पाथुं जनसी

उभे अनु ॥ ४

तं । उच्चमांशं । रजसि । स्त्रे । आ । इमे । चंद्रमिव । सुतर्षं ।

सुतर्षं । हारि । आ । इधुः ।

इन्द्राः । पतरं । चितयंतं । अक्षभिः । पाथः । न । पाथुं ।

जनसी इति । उभे इति । अनु ॥ ४

तं स्तुतप्रतरं रक्षक्षंतरिष्व आ उच्चमांशं सर्वतः सिंधंतं इष्टिसं रजसि
इष्टिव्यां वेद्यां हतादिनासिञ्चमानं वा । स्त्रे अक्षोषे हारे विजने इमे वागच्छ
आदयः । आदधते । कोदयन्तं । चंद्रमिव सुतर्षं । चंद्रमिति चिररक्षणाय ।
चिररक्षणमिव शोभनदीप्तिं । पश्चात्प्रक्षयस्यावां इन्द्राः पतरं । द्युलोकस्थांत-
रिष्वस्य गंतारं । अक्षभिः सप्तोर्वैज्वाकारूपैरपयवैचितयंतं चेतयमानं । पाथो
न पाथुं । उदकमिव रथकं । उभे जनसी सर्वस्य जनयित्वा द्यापगृष्टिव्यापह
व्याप्तं । इष्ट्यां होवाचारत्वेन स्थित्वा इषिःप्रापयाव द्युलोकाजनिषिति जायते ।
एवं इष्टमग्निजाइभे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

संश्रिता विश्वं परि भूत्वध्वरं तमं हव्यै मनुष्यं ऋजते गिरा ।

द्विरिधिप्रो वृधसानासु जभुरत् द्यौर्न स्तृभिश्चितवद्रोदसी

अनु ॥ ५

सः । श्रिता । विश्वं । परि । भूत् । ध्वरं । तं । जं इति ।

हव्यैः । मनुष्यः । ऋजते । गिरा ।

द्विरिधिप्रः । वृधसानासु । जभुरत् । द्यौः । न । स्तृभिः ।

चितवत् । रोदसी इति । अनु ॥ ५

सोऽग्निर्होता होमनिष्पादकः सन् विश्वं सर्वमध्वरं वागं परिभूत् । परितो भवत् । तद्य तमेवाग्निं हव्यैर्हविर्भिर्गिरा सुतया च मनुष्या ऋजते । प्रसाधयति ॥ ऋजतिः प्रसाधनकर्मा ॥ द्विरिधिप्रो इत्यथोलङ्कृतदीप्नोश्चीपो वा । धिमाः शीर्षसु चितता द्विर्यथोरित्यादिसंज्ञांतरात् । वृधसानासु प्रवर्धमानास्त्रोवधीषु ज्वालासु वा जभुरत् । पूर्यमाणो यज्ञं गंता ॥ यत्नं तं पदं । यद्वा द्वितीयाथै सप्तमो ॥ वर्धमाना शोवधीर्जभुरत् । पुनःपुनर्दक्षितार्थः । द्यौर्युक्तोकांतरिचं स्तृभिर्न नक्षत्रैरिव रोदसो अतु आवापृषिव्यावत् चितवत् । चेतयति । ज्वालाभिर्विस्तृलिङ्गैश्च सुवसंतरिचं च व्याप्नोतीत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स नां रेवतसंनिधानः स्वस्तये संहृत्सावयिमन्नासु दीद्विदि ।

आ नः कृणुष्व सुविताय रादसी अने हव्या मनुषो

देव धीतये ॥ ६

सः । नः । देवत् । संऽदधावः । स्वस्तये । संऽददस्मान् ।

रधिं । अन्नासु । दीदिति ।

या । नः । कणथ । सुवितायं । रोदसी इति । अग्ने ।

चय्या । मनुषः । देव । वीतये ॥ ६

हे अग्ने स तादृशस्त्वं नोऽस्माकं स्वस्तये । अस्मिन्नासुवितायनाम । अन्नासु
 देवद्विमद्विधिं धनं चर्युर्गिरिवृद्धिमहानशोम्बं वा धनमस्मासु संददस्मान् सव्यक्
 प्रयच्छन् सनिधानोऽस्माभिः सव्यगिव्यमानः सन् दीदिति । दीप्यस्व । यद्वा देवदिति
 क्रिवाविशेषणं । रा धनं सन्वद्धिमहया तथा दीप्यस्वेति । तथाभूतः सन् नोऽस्माभ्यं
 सुविताय सुविताय योजनफलाय रोदसी द्याः प्रथिव्यामः कृणुष्व । सर्वतः कुरुष्व ।
 अग्नो लोको भोगप्रदो कुर्वितार्यः । किमर्थमिति तदुच्यते । हे देवाग्ने मनुषो
 मनुष्यस्य यजमानस्य मन संबंधीनि चय्या चवावि वीतये देवेभ्यो भक्षयाव ।
 पुनः पुनर्वाग्नाद्यनुष्ठानावेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

हा नो अग्ने वृद्धतो दाः संहसिणीं दुरो न वाजं अत्थां

अपां वृधि ।

प्राची द्यावांष्टिवी ब्रह्मण्या कधि स्वर्णं शुक्रमघसो

वि हि द्यतः ॥ ७

दाः । नः । अग्ने । वृद्धतः । दाः । संहसिणीः । दुरः । न ।

वाः । अत्थं । अः । वृधि ।

प्राची इति । द्यावांष्टिवी इति । ब्रह्मण्या । कधि । स्वर्णः ।

न । शुक्रं । अघसः । वि । हि द्यतः ॥ ७

हे अग्ने नोऽस्माभ्यं वृद्धतो कृद्धतः प्रदूतान् गमायादिव्यमविधान् दाः । देहि ।
 अया संहसिणीः संहसिणीः तानुपुत्रभृतादीन्दाः । देहि ॥ दह तेऽग्नेः दहो रवि
 रूपं । वाक्यभेदादावर्थः ॥ अत्थं, वीदं, वाक्यभेदादावर्थः ॥

मंथयन्त्येव ॥ अथाष्टमि । अपदृष्टु । प्रेरनेत्यर्थः । यद्वा द्वाराशोच । तत्रासुपाया -
 निवदयति । तदर्थं द्यावापृथिवी ब्रह्मणा परिदृष्टेन कर्मणा प्राची प्रकटांशने अश-
 दतुकूले कधि । कुह । स्वर्ण । आदित्य इव । स यथा जगत्प्रकाशयति तद्वत् । शुक्रं
 रोमं त्वाहवस उषःकाला विदित्युतः । विद्योत्यति । उषःकाले ह्यग्नयः प्रज्वाल्यन्ते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स इ॒धान॒ उ॒षसो॒ रा॒म्या॒ अ॒नु॒ स्व॑र्णं॒ दी॒दे॒द॒रु॒षेण॑ भा॒नुना॑ ।
 हो॒त्रा॒भि॒र॒ग्नि॒र्मनु॑षः॒ स्व॒ध्वरो॒ राजा॑ वि॒शाम॑ति॒थि॒सोऽह॑ रा॒यवे॑ ॥
 सः । इ॒धा॒नः । उ॒षसः॑ । रा॒म्याः । अ॒नु॒ स्वः॑ । नः॒ दी॒दे॒
 अ॒रु॒षेण॑ । भा॒नुना॑ ।

हो॒त्रा॒भिः । अ॒ग्निः । म॒नु॑षः । सु॒ध्व॒रः । रा॒जा । वि॒शां ।
 अ॒ति॒थिः । चा॒हः॑ । आ॒य॒वे॑ ॥ ८

सोऽग्नी रास्या रमणहेतुभूता उषसोऽनु अतुलक्ष्येधान इत्यमानो दीपितः
 सनु अरुषेण रोचमानेन भानुना तेजसा स्वर्ण आदित्य इव दीप्यते । सोऽग्निर्मनु-
 षो मनुष्यस्य हात्रर्हावाभिः होत्रेति वाङ्मय । होमसाधनभूताभिः स्तुतिभिः
 स्तूयमानः स्वध्वरः शोभनयागो विशां प्रजानां राजा राजमानः स्वास्यायवे मनु-
 ष्याय यजमानाय तदर्थं चारुचरणशीलोऽतिथिरतिथिभ्रम्युष्यो भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

ए॒वा नो॑ अ॒ग्ने अ॒मृत॑ेषु॒ पू॒र्व्यं धी॒ष्णी॒पाय॑ हृ॒हृदि॑वेषु॒ मा॒नु॑षा ।
 दु॒हाना॑ धे॒नुर्ह॑ ज॒नेषु॑ का॒रवे॑ ऋ॒नां श॒तम॑ पु॒रु॒रु॒प॑भि॒र्घा॒थि ॥ ९

ए॒व । नः॑ । अ॒ग्ने । अ॒मृत॑ेषु । पू॒र्व्यं । धीः॑ । पी॒पाय॑ ।

हृ॒हृत्स॑दि॒वेषु॑ । मा॒नु॑षा ।

दु॒हाना॑ । धे॒नुः । हृ॒जने॑षु । का॒र॒वे॑ । ऋ॒नां । श॒ति॒मं ।

पु॒रु॒रु॒प॑भि॒र्घा॒थि ।

उच्यते प्रभूतद्युतिवृष्टतेषु देवेषु मध्ये सै पूत्यं पूर्वभाविस्मिन् त्वा मातृषा
 महृष्याणां मध्ये नोऽस्यदीया धीर्बुद्धिः स्तुति कर्म वा एष एव पीपाय । ध्याययति ।
 यद्वा मातृषा महृष्यान् धीस्त्वदीया बुद्धिः कर्म वा ध्याययत् । तथा त्वदीया
 धीर्बुद्धिर्जनैषु यदेषु कारवै स्तोत्रे दुष्टाना धेनुः । दोग्ध्री धेनुर्विव । क्षुप्रोपममेतत् ।
 ज्ञानात्मनैवेव एषेव ष्यायां सतप्रां यतिनमपरिमितसंख्याकं पुरुरूपं गवाश्चादिरूपेण
 नामाह्वयं धनसमूहं दुष्टाना भवति ॥

॥ अथ दशमी ॥

यथमग्ने अर्धता वा सुवीर्यं ब्रह्मणा वा चितयेमा जनां अतिं ।

अस्माकं द्युन्नमधि पंचं कृष्टिपूञ्चा स्वर्णं शुशुचीत दुस्तरं ॥ १०

वयं । अग्ने । अर्धता । वा । सुवीर्यं । ब्रह्मणा । वा ।

चितयेम । जनां । अतिं ।

अस्माकं । द्युन्नं । अधि । पंचं । कृष्टिपूञ्चा । उच्चा । स्वर्णः । न ।

शुशुचीत । दुस्तरं ॥ १०

हे अग्ने वयं यजमानाः सुवीर्यं शोभनरुामर्थ्योपेतं यथा तथावेता वारण-
 क्षुपणेनाश्वेन ॥ वाशब्दार्थं ॥ ब्रह्मणा वाज्ञेन च त्वदत्तेन जनानकृत्स्नमाना-
 मति चितयेम । अतिक्रम्य ज्ञायेमश्च ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ यद्वा त्वदत्तेनाश्वे-
 नाश्वेन च सुवीर्यं चितयेम । प्रकाशयेम । तदर्थमस्माकं पंच पंचसु कृष्टिषु जनेषु
 निवादपंचमेषु चतुर्षु वर्षेषुञ्चा उच्चैरतिप्रभूतं दुस्तरमन्धेनाप्राप्तं द्युम्नं धनं स्वर्णं
 स्वर्णं इवाधिकं शुशुचीत । दीप्यतां । अधीतप्रयत्नार्थको वा ॥

॥ अथैकादशी ।

स नो बोधि सहस्य प्रथं नो यस्मिन्सुजाता षधयंत सुरयः ।

यमग्ने यज्ञमपयंति वाजिनो नित्यं नोके दीदिवांसं स्वे

दमे ॥ ११

सः । नः । बोधि । सुहृत् । प्रशंस्यः । वसिष्ठ ।

सुजाताः । इषयंत । सुरयः ।

यं । अग्ने । यज्ञं । उपयंति । वाजिनः । नित्ये । ह्येके ।

दीदिवांसं । स्वे । ह्ये ॥ ११

हे अग्ने सङ्ख्यं यत्पूणामभिभवितर्षलप्रभव वा प्रशंस्यः स्तुतः स त्वं नोऽप्य-
दीयं स्तोत्रादिकं बोधि । बुध्यस्व । स इत्युक्तं क इत्याह । यच्चिन्नो सुजाताः
शोभनजननाः मूरयः स्तोतार ऋत्विज इषयंत । गमयंति स्तोत्राणि । किंच हे
अग्ने यज्ञं यजनोर्धं यं वाजिनो ह्विलक्षणे सवतो यजमाना नित्ये तोक औरसे
पुत्रे निमित्तभूते सति । यद्वा तद्विन्यया दीप्यते । पुनश्च हे यथा पिता द्रीयति
तद्वात् । स्वे ह्ये स्वकीये यागगृहे सयनीयादिस्थाने दीदिवांसं दीप्यमानसुपयंति
ह्विःस्तोत्रादिना । स बोधीत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वादशे ॥

उभयांसो जातवेदः । आस ते स्तोतारो अग्ने सुरयश्च शर्मणि ।

वस्वो रायः पुरुचंद्रस्य भूयसः प्रजावतः स्वपत्यस्य

शग्धिनः ॥ १२

उभयांसः । जातवेदः । आस । ते । स्तोतारः । अग्ने ।

सुरयः । च । शर्मणि ।

वस्वः । रायः । पुरुचंद्रस्य । भूयसः । प्रजावतः ।

सुअपत्यस्य । शग्धि । नः ॥ १२

हे जातवेदो जातानां वेदितरग्ने स्तोतारस्त्वं सुवत ऋत्विजः सुरयो मेधा-
विनो यजमानाचेत्प्रभयासः । उभये ययं शर्मणि सुखे निमित्तभूते सति ते
वस्त्वंधिनः स्नात । भवेत् । यद्वा ते शर्मणि स्नात । त्वं च नोऽप्यार्कं पयो

निवासहेतोर्वसिष्ठस्य रायो गवादिधनस्य पुत्रसंख्यातिथयेनाह्लादकस्य वक्त-
रिहृष्योपेतस्य वा भूयसः प्रभूतस्य प्रजावतो भृताद्युपेतस्य पुत्रादिभोगपर्याप्तस्य
वा सप्तपत्रस्य घोषनपुत्रस्य । ईदृशं धनं नोऽस्माभ्यं यन्नि । देहि । दातुं
यत्नो भवसि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ये स्तोत्रभ्यो गोअमश्वपेशसमग्ने रातिमुपसृजन्ति सुरयः ।

अस्मान् च तान् च प्र हि नेषि व च आ वृहद्देम विदधे'

सुवोराः ॥ १३

ये । स्तोत्रभ्यः' । गोऽअग्नां । अश्वःपेशसं । अग्ने' । रातिं ।

उपऽसृजन्ति । सुरयः' ।

अस्मान् । च । तान् । च । प्र । हि । नेषि । वस्यः' । आ ।

वृहत् । वदेम । विदधे' । सुऽवोराः ॥ १३

ये स्तोत्रभ्य इति त्रयोदशी व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचम एकविंशो वरगः ॥

समिद्धो अग्निरित्येकादशर्चं त्वहीयं सूक्तं गातुं मदं त्वेष्टुभं । सप्तमी जमती ।
समिद्धोऽग्निरग्निना नराशंसतनूनपादादय एकादश प्रयाजदेवताः । समिद्ध एका-
दशार्चं सप्तमी जमतीत्यनुक्रमणिका ॥ पथौ गुनकानामिदमाप्रोसूक्तं । ऋत्नमद-
व्यापि गुनकत्वात् । समिद्धो अग्निरिति गुनकानामिति हि सूक्तितं । आ० ३, २, ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समिद्धो अग्निर्निर्हितः पृथिव्यां प्रत्यङ् विश्वानि भुजानान्यस्थात्

ज्ञोतां पावकः प्रहिवः' सुमेधा देवीदेवान्यजत्वग्निरहेन् । १

संभूतः । अग्निः । निःश्रितः । पृथिव्यां । प्रत्यङ् ।

विश्वानि । भुवनानि । अस्थात् ।

हीता । पावकः । प्रदिश्वः । सुमेधाः । देवः । देवान् ।

यजतु । अग्निः । अहंन् ॥ १

पृथिव्यां वेदिलक्षणायां समिद्धः सम्यक् दीप्त एतस्मानकोऽग्निर्निःश्रितः स्थापितः सन् विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि प्रत्यङ् अभिमुखः सन् अस्थात् । तिष्ठति । यथा सर्वे जनाः पश्यन्ति तथा प्रद्युम्नोऽभवदित्यर्थः । किञ्च सोऽग्निर्हीता होमनिष्पादको देवानामाह्वता वा पावकः शोधकः प्रदिश्वः पुराणः सुमेधाः शोभनप्रद्यो देवो द्योतमानः । एवं महानुभावोऽग्निरहंन् यामयोम्यः सन् देवान् यजतु । अत्र यष्टव्यानिन्द्रादीन् पूजयतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नराशंसः प्रति धामान्यं जन् तिस्रो दिवः प्रति मज्जा स्वर्चिः ।

घृतप्रपा मनसा हव्यं उदन् मूर्धन् यज्ञस्य देवान् ॥ २

नराशंसः । प्रति । धामानि । अंजन् । तिस्रः । दिवः ।

प्रति । मज्जा । सुऽअर्चिः ।

घृतप्रपां । मनसा । हव्यं । उदन् । मूर्धन् । यज्ञस्य ।

सं । अनक्तु । देवान् ॥ २

नराशंसो नरैर्भेदभिर्हं त्विग्भिः शंसनीय एतस्मानकोऽग्निः स्वर्चिं शोभनः ज्वालः सन् धामानि स्थानान्याहुत्यधिकरणानि तेजांसि प्रति प्रत्येकं मज्जा स्वर्चिःश्रान्जन् व्यक्तीकुर्वन् तिस्रो दिवो द्योतमानांस्त्रीन् भूय्यादिलोकांश्च प्रति प्रत्येकमंजन् । स्थित्या भूमिं प्रकाशेनांतरिक्षं इविःप्रापणेन दिवमित्यभिप्रायः । यद्वा लोकानां प्रत्येकं त्रित्वोपेतत्वात् तिस्रो दिव इत्यविरुद्धं । तिस्रो द्वुदिवः पृथिवीस्त्रिस्र इत्यादिभंत्ववर्णात् त्वयो वा इमे त्रिवृतो लोका इति ब्राह्मणाश्च । तस्मा इतद्ब्रुवा इतं सिंघता जनस्य इव्यंशंन् क्तेदयन् शिग्मधीकुर्वन् यज्ञस्य

मूर्धन् मूर्धनि मुखे होमसमये देवान्यष्टव्यान् समनक्तु । सम्यक् व्यक्तीकरोत ।
तर्षवत्स्वित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

दे॒वतो॑ ऋ॒ग्नि॒ मन॑सा॒ नो अर्च॑न्ते॒वान्य॑च्छि॒ मान॑षात्पूर्व॑णी॒ अद्य॑ ।

स आ॒ वह॑ म॒रुतां॑ शर्धा॒ अच्यु॑तमिन्द्रं॒ नरो॑ बर्हिषदं॒ यज॑ध्वं ॥ ३

दे॒डितः॑ । अ॒ग्ने । मन॑सा । नः । अर्च॑न् । दे॒वान् । य॒च्छि ।

मान॑षात् । पूर्व॑ः । अ॒द्यः ।

सः । आ । वह॑ । म॒रुतां॑ । शर्धा॑ । अच्यु॑तं । इन्द्रं॑ । नरः॑ ।

बर्हि॑षदं॒ । यज॑ध्वं ॥ ३

हे अग्ने देडितोऽस्माभिः स्तुतः सन् मनसाऽदतुरक्तेन देवानां यागबुद्ध्या
वाहंन् वागयोस्वः सन् नातुषाञ्जोतुः पूर्वः पूर्वभात्रो नोऽस्मदर्थमव्यास्मिन्दिने
देवान् यष्टव्यान् यच्च त्वमेव यजसि । स तादृशो यथा त्वमावह । आकारय ।
कान् । मरुतां शर्धा गणं । अच्युतमक्षीणमिन्द्रं तदविनाभूतमिन्द्रमपि । यद्वा
मरुद्वलोपितमिन्द्रं । अनंतरं हे नरो नेतार ऋत्विजो बर्हिषदं बर्षिषि सीदंतं
तमिन्द्रं यजध्वं । पूजयध्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दे॒ष बर्हि॑ष॒र्धमानं॑ सु॒वीरं॑ स्ती॒र्णं रा॒ये सु॒भरं॑ वेद्य॒त्यां ।

घृ॒तेना॑क्तं॒ वस॑वः॒ सीद॑तेदं॒ विश्वे॑ दे॒वा आ॑दित्या॒ यज्ञि॑यांसः ॥ ४

दे॒व । बर्हि॑ः । बर्ध॑मानं । सु॒वीरं॑ । स्ती॒र्णं । रा॒ये । सु॒भरं॑ ।

वेदी॑ इति॒ । अ॒त्यां ।

घृ॒तेन॑ । अ॒क्तं । वस॑वः । सी॒दत॑ । इ॒दं । विश्वे॑ । दे॒वाः ।

आ॒दि॒त्याः । य॒ज्ञि॒यांसः ॥ ४

ये बहिर्देव एतदभिमानिज्ञाने वर्धमानं सुवीरं शोभनवीरसंपादकं सुभरं
सुपूर्णं स्तोत्रं । इदोयैष्टीतिग्भिरास्तं भव । क्रियर्थं । राये धनाय । अस्मां
वेदो वेद्यां ॥ सप्रत्यर्थं प्रष्टुं संज्ञा । संहितायां यथादेश्चांदसः ॥ इतेनाण्डे-
नाक्लमिदं क्षिप्रं यज्ञिः सोदत । के । हे वसव एतन्नामकाः । हे विश्वे सर्वे देवाः ।
हे आदित्याः । यज्ञियासो यज्ञाहंस्ते यूयमिदं बर्हिर्निषीदत । अस्मिन्बर्हिषि
निषीदतेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वि अयंता पूर्विया ह्यमाना द्वारां देवीः सुप्रायणा

नमीभिः ।

व्यचस्वतीर्वि प्रयंतामजुर्या वर्णं पुनाना यशसं सुवीरं ॥ ५

वि । अयंतां । उर्विया । ह्यमानाः । द्वारां । देवीः ।

सुप्र अयनाः । नमःऽभिः ।

व्यचस्वतीः । वि । प्रयंतां । अजुर्याः । वर्णं । पुनानाः ।

यशसं । सुवीरं ॥ ५

द्वारो देवीरगोह्वाराभिमानिन्यो देव्यो विश्वसंतां । विश्वस्य अयंतां । विह-
तापिधाना भवंतु । कोटश्चस्ताः । उर्विया । उर्वी मष्टयः । नमोभिर्नमस्कारो-
पैतैः स्तोत्रैश्चूंयमानाः । सुप्र अयणाः । सुष्ठु प्रकर्षेण गंतव्याः । इदंश्यो देव्यो
विश्वसंतां । किंच व्यचस्वतीव्यांप्रिमतोऽजुर्या अर्हिंसा अजनना वा सुवीरं
शोभनपुत्राद्युतं यशसं यशोयुक्तं वर्णं वर्णनीयं रूपविशेषं पुनाना यजमानाक
शोधयिष्यः संपादयित्वो देव्यो विश्वसंतां । विश्वस्य प्रख्याता भवंतु ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

साध॒पांसि॑ स॒नतां॑ न उ॒च्चि॒ते उ॒पसा॒नक्ता॑ व॒य्वे॒व र॒खिते॑ ।

तंतुं॑ त॒तं सं॒वर्ध॑ती॒ समी॒ची य॒ज्ञस्य॑ पेशः॒ सु॒दु॒घे प॒य॑स्वती ॥ ६

सा॒ध॒ । अ॒पांसि॑ । स॒नतां॑ । नः । उ॒च्चि॒ते इति॑ । उ॒पसा॒नक्ता॑ ।

व॒य्याऽइ॒व । र॒खिते॑ इति॑ ।

तंतुं॑ । त॒तं । सं॒वर्ध॑ती इति॑ सं॒वर्ध॑ती ।

समी॒ची इति॑ सं॒र्द्धे॒ची । य॒ज्ञस्य॑ । पेशः॑ ।

सु॒दु॒घे इति॑ सु॒दु॒घे॑ । प॒य॑स्वती इति॑ ॥ ७

वाच साधूनि नोऽस्मदीयान्यपांसि कर्मान्युद्दिश्य सनता सनातनेनाविच्छिन्न-
प्रवृत्तिकेन स्तोत्रादिनोचिते पूजिते । यद्वा पुराणवाची विभक्त्यंतः सनच्छब्दोऽस्ति ।
तस्य प्रथमाद्विवचनस्याकारः । सनातने नित्ये इत्यर्थः । अस्मिन्मन्त्रे उच्चिते फलस्य
लेशयित्वौ ॥ कर्त्तॄि निष्ठा ॥ उपासनक्ताहोरात्रदेवते वय्या इव वानकुशले इव
रखिते शब्दिते स्तुते सरस्वती गच्छत्यौ वा ततं विस्तृतं तंतुं तंतुस्यानीयं यज्ञापयवं
संवर्धती सम्यक् चित्त्वं सङ्घ वा वर्धत्याहुत्यादयित्वौ समीची सम्यक् प्रवृत्तिके परस्म-
राहुक्त्वात् । किमर्थं संवर्धती । यज्ञस्यानुषोयमानस्य पेशो रूपं निर्मातृमिति शेषः ।
यज्ञं निवर्तयितुं तदवयवानुक्रमेणानुष्ठापयित्वावित्यर्थः । अहोरात्राभ्यां हि यज्ञा-
स्तन्दते । सुदुघे सुधु फलस्य दोग्ध्रौ पयस्वती उदकवत्यौ । अहोरात्राभ्यां खड्ग
वृष्टिजायते । एवं महानुभावं अहोरात्रदेवते अस्मदात्मं निर्वहतामित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दैव्या॒ होता॒रा प्रथ॒मा वि॒दुष्ट॑र॒ ऋ॒जु य॑क्षतः॒ स॒ध॒चा व॒पुष्ट॑रा ।

द॒शान्य॑जंतावृ॒तु॒षा स॒मंज॑तो॒ नाभां॑ वृ॒ष्टि॒व्या अ॒ग्नि॒ सा॒नु॒षु

दे॒वाः । हो॒ता॒रा । प्रथ॒मा । वि॒दुः॒ऽत॒रा । ऋ॒जुं । य॒जतः ।

सं । ऋ॒चा । व॒पुः॒ऽत॒रा ।

दे॒वान् । य॒जंतौ । ऋ॒तुऽथा । मं । अ॒जतः । ना॒भा ।

पृ॒थि॒व्याः । अ॒धिं । सा॒सु॒षु । त्रि॒षु ॥ ७

दैव्या । दिवि भवो दिव्योऽग्निः । तस्माद्दिव्यादग्नेर्जातो होताराह्वातातारौ
देवानां होमनिष्ठादकौ वाग्नी पार्थिवांतरिच्यो प्रथमा प्रथमं यद्व्यो विदुष्टरा
विद्वत्तमो वपुष्टरा प्रकृष्टवपुषो देवाश्चा मंत्रेण ऋजु अतिकलं यथा तथा सम्यक्
यजतः । पूजयतः । ऋतुया तत्तदतो तत्र तत्र काले देवान्यद्व्यान् यजंतौ देवो
पृथिव्या नाभा नाभासुत्तरमेद्यामधि उपरि त्रिषु सासुषु ससृच्छ्रितेषु प्रथेषु गार्ह-
पत्यादिषु समंजतः । समांज्ञां ॥ अंजेलेंश्चडागसः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सर॑स्वती सा॒धय॑ती धियं न इ॒डा दे॒वी भार॑ती वि॒श्वतु॑र्तिः ।

ति॒क्तो दे॒वीः स्व॒धया॑ ब॒र्हिरे॒दम॑च्छि॒द्रं पा॑तु श॒र॒णं नि॒षय॑ ॥ ८

सर॑स्वती । सा॒धय॑ती । धियं । नः । इ॒डां । दे॒वी । भार॑ती ।

वि॒श्वतु॑र्तिः ।

ति॒क्तः । दे॒वीः । स्व॒धया॑ । ब॒र्हिः । आ । इ॒दं । अ॒च्छि॒द्रं ।

पा॑तु । श॒र॒णं । नि॒ऽस॒यं ॥ ८

नोऽस्यदीयां धियं बुद्धिं यागं वा साधयती निवर्तयती सरस्वती इदं तस्मात्तिका
देवी भारती च विश्वतुर्तिर्विश्वानि तृष्णानि यस्याः सा ताडयौ सर्वोपिबधगता वाक् ।
एतदुभयविशेषणं । तिक्तो देवीरेतास्तिक्तो देव्यः स्वधवाक्काहस्तद्विषया निमित्तेनेदं
बर्हिर्भस्मच्छिद्रं यथा तथा पातु । पालयंतु । किं कृत्या । शरणं यागश्च यानिषया
आश्रित्य । यद्वा स्वधयेदं बर्हिर्दिभं यत्तथागत्याकादीयं शरणं ऋद्धं निषद्याच्छिद्रं
यथा तथा पातु ॥

अथ पिशंगरूप इति नवभो त्वाङ्गे पशौ पुरोडाशस्य याव्या पिशंगरूपः सुभरी
नवोधाः प्रथमभागं वयसं वयोधा । आ० १, ८, । इति सूत्रितत्वात् । पाठस्तु ॥

पि॒शंग॑रूपः सु॒भरी॑ वयो॒धाः शु॒धी वी॒रो जा॒यते॑ दे॒वका॑मः ।

प्र॒जां त्व॒ष्टा वि॒श्व॒तु नाभि॑म॒स्त्रे अ॒र्था दे॒वाना॑म॒र्घ्ये॒तु पा॒थः ॥ ८

पि॒शंग॑रूपः । सु॒भरः॑ । व॒यःधाः॑ । शु॒धी । वी॒रः ।

जा॒यते॑ । दे॒वका॑मः ।

प्र॒जां । त्व॒ष्टां । वि॒ । श्व॒तु । नाभि॑ । अ॒स्त्रे इति॑ । अ॒र्था ।

दे॒वानां॑ । अ॒र्घि॑ । ए॒तु । पा॒थः ॥ ८

पिशंगरूपः सुषयंवर्यो नानारूपो वा सुभरः घोभनयज्ञः घोभनभरणो वा
नवोधा नवसोऽस्य धारयिता दाता वा शुधी क्षिप्रगुणो वीरो विविधवीरयिता
देवत्राणो देवाः काव्यंते येन तावथः पुत्रो जायते । जायतासुत्वद्यतां त्वष्टुरनुप-
श्रात् । स च त्वष्टैतन्नामको देवोऽस्ये अस्त्रभ्यं नाभिं कुलस्य, बंधिकां प्रजां
पुत्रादिरूपं विष्यत् । विद्वत्तत् । वितरत्वित्यर्थः । अथ अपि च देवानां संबन्धि
पाथोऽस्त्रमथकानेतत् । गच्छत् । अपिः क्रियया वा संबध्यते । गच्छत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

व॒न॒स॒तिर॑व॒स॒ज॒ज्ञप॑ स्याद्ग॒ग्निर्ह॒विः सू॑ह॒याति॑ प्र॒ धी॒भिः ।

वि॒धा स॒मंक्तं॑ न॒यतु॑ प्र॒जान॑न्दे॒वेभ्यो॑ दे॒व्यः श॒मितो॑प॒ च॒व्यं ॥ १०

व॒न॒स॒तिः । अ॒वःस॒ज॒न् । च॒पं । स्या॒त् । अ॒ग्निः । ह॒विः ।

सू॒ह॒याति॑ । प्र॒ । धी॒भिः ।

वि॒धा । सं॒श्र॒क्तं । न॒यतु॑ । प्र॒जान॑न् । दे॒वेभ्यः॑ । दे॒व्यः ।

श॒मिता॑ । च॒पं । च॒व्यं ॥ १०

पनंक्षतिर्युपाभिषाद्येतन्नामकोऽग्निरवच्छजन् अक्षदीयं कर्माहुजानन् उपा-
 क्षत्समीपे स्वात् । तिष्ठत् । अग्निः पाकाधारीऽग्निश्च इषिः पशुरूपं घीभिः
 कर्षंभिर्विशेषैः पाकसाधनैः प्रकर्षेण सूदधाति । चारयति । अपाकाधिकपाका-
 दिराहित्येन इषिः पचतीत्यर्थः । किंच दैव्यो देवसंबंध्याहुत्यधिकरणभूतोऽग्निः
 यमिता इषिषः संस्कृता । यद्वा दैव्यः यमितैतन्नामकोऽग्निः । अग्निर्वै देवानां
 यमितेति श्रूयते । त्रिधा त्रिप्रकारसुपस्तरणावदनाभिचारणोः समस्तं सम्यक्
 चिह्नं इव्यं इषिः प्रजानन् विद्वान् नयनप्रकाराभिज्ञः सन् देवेभ्य उपनवत् । सजीपं
 प्रापयत् ॥

॥ अथैकादशी ॥

घृतं मिमिक्षे घृतमंत्य योर्निघृते त्रितो घृतम्व्य धामं ।

अनुष्वधमा वह मादयस्व स्वाहाङ्कतं वृषभ वक्षि इव्यं ॥ ११

घृतं । मिमिक्षे । घृतं । अत्य । योनिः । घृते । त्रितः ।

घृतं । अं इति । अस्य । धामं ।

अनुःस्वधं । आ । वह । मादयस्व । स्वाहाङ्कतं ।

वृषभ । वक्षि । इव्यं ॥ ११

अस्याग्नेर्घृतमाज्यं मिमिक्षी । सिंचामि । यतोऽस्य घृतं योनिः कारणं ।
 अत्यजोऽपि हते त्रितः । आश्रितः । अस्याग्नेर्घृतमेव धाम तेजः । हतेन ह्यय
 दीप्यते । इदानीं संबोध्यन्त्येते । हे अग्ने वृषभ फलस्य वर्धितस्तुमनुष्वधं प्रतिइषिः
 सर्वेष्वपि इषिःषु दीयमानेष्ववह देवान् । आहूय ताज्जादयस्व । प्रीणय । ततस्त्वं
 स्वाहाङ्कतं स्वाहाकारेण दत्तं वक्षि । वह ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे त्रयोविंशो वर्णः ॥

ह्रस्वे इति नवर्षं चतुर्थं सूक्तं । भार्गवः सोमाहुतिनामक ऋषिः । अग्निर्दे-
 वता । त्रिष्टुप् छंदः । ह्रस्वे नव सोमाहुतिभार्गवो हेत्यनुश्रवणिका ॥ प्रातर-
 ह्रवाकाशिनपञ्चयोक्तैष्टुभे छंदसीदं । सूक्तितं च । ह्रस्वे चः ऋयोत्तानं वि षोह-
 मदन इति सूक्ते । आ० ४. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इ॒वे वः॑ सु॒द्यो॒त्मानं॑ सु॒वृ॒त्तिं वि॒शाम॒ग्निम॒तिथिं॑ सु॒प्रय॑सं ।
मि॒त्र इ॒व यो दि॑धि॒षाव्यो॑ भू॒इ॒व आ॒दे॒वे जने॑ जा॒तवे॑दाः ॥ १

इ॒वे । वः । सु॒द्यो॒त्मानं॑ । सु॒वृ॒त्तिं । वि॒शां । अ॒ग्निं ।
अ॒तिथिं॑ । सु॒प्रय॑सं ।

मि॒त्र इ॒व । यः । दि॑धि॒षाव्यः॑ । भू॒त् । इ॒व । आ॒दे॒वे ।
जने॑ । जा॒तवे॑दाः ॥ १

दे यजमाना नो युष्मदर्थमग्निं इवे । आह्वयामि । कीदृशं तं । सुद्योत्मानं
सुष्टुद्योतमानं । सुवृत्तिं सुवर्जितं पापैः शोभनस्तुतिं वा । विशां यजमानाना-
मतिथिमतिथिवत्सदा पूज्यं । सुप्रयसं शोभनहृत्विर्लक्षाणसं । किं च जातवेदा
जातानां वेदिता यो देवोऽग्निर्मित्र इव सखेव आदित्य इव वा दिधिषाव्यो धारयिता
भूत् । भवति । कुत्रेति उच्यते । आदेवे देवपर्यंते जने । मनुष्यप्रभृतिदेवपर्यंतेषु ।
तेषां धारकोऽभवदित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इ॒मं वि॒धंतो॑ अ॒पां स॒धस्ये॑ द्वि॒तादं॒धुर्धृ॑गं॒वो वि॒श्वार॑योः ।
ए॒ष वि॒श्वान्य॑भ्य॑स्तु भू॒मा दे॒वानां॑ म॒ग्निर॑र॒तिर्जी॑रा॒श्वः ॥ २

इ॒मं । वि॒धंतः॑ । अ॒पां । स॒धस्ये॑ । द्वि॒ता । अ॒धुः ।
स॒गवः॑ । वि॒श्व । आ॒योः ।

ए॒षः । वि॒श्वानि॑ । अ॒ग्निः । अ॒स्तु । भू॒मां । दे॒वानां॑ । अ॒ग्निः ।
अ॒रतिः॑ । जी॒रऽश्वः॑ ॥ २

ः इत्यग्निं विधत्तः परिवर्ततो ऋगवोऽस्रत्पूर्वं नक्षत्रं चोऽपां नक्षत्रे वृषभा-
नेऽन्तरिक्षे आवोर्भद्रुष्यस्य यजमानस्य सभूतासु विष्णु प्रजासृत्विष्णु तेषां नक्षत्रे
च द्विता इयोः स्थानाद्ददुः । अधारयन् ॥ दधातेर्षुंङि रूपं ॥ एवोऽग्निर्भूष
भूषात्यर्थं विद्धानि भूतजातान्यङ्घ्रिरीधोन्वभ्यस्तु । अभिभवत् । स कीदृशः ।
देवानामरतिरीश्वरः । तेषां मध्ये यीमन्नरण्यायीतो वाङ्मद्यागं प्रति । तथा जीरान्नः
चिप्राश्च ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्निं देवासो मानुषेषु विष्णु प्रियं धुः क्षेयंतो न मित्रं ।

स हीदयदुशतीर्ज्या आ दक्षाव्यो यो दासते दम आ ॥ १

अग्निं । देवासः । मानुषेषु । विष्णु । प्रियं । धुः ।

क्षेयंतः । न । मित्रं ।

सः । हीदयत् । उशतीः । जर्ज्याः । आ । दक्षाव्यः । यः ।

दासते । दमे । आ ॥ १

देवासो देवाः क्षेयंतः स्वर्गं प्रति गच्छंतः संतः पूर्वं जातुषीषु जातुष्यसंबन्धि-
नीषु विष्णु प्रजासु प्रियं देवानां प्रीणयितारग्निं षुः । अषुः स्थापितवन्तः ।
तत्र वृष्टांतः । क्षेयंतो मित्रं न । रायं प्रति गच्छंतो नरा मित्रं प्रियं स्वखाद्य
स्वगृहकार्थं स्थापयन्ति । तद्वत् । स एव देवैः स्थापितो योऽग्निदासते इन्द्रिदं-
वते यजमानाय तदर्थं दमे तदोये यागगृह आ आहितः स्थापितो दक्षाव्यः सनर्ष-
यिता दाता वा सोऽग्निदुशतीः कामयमाना जर्ज्या रात्रीः सर्वासु रात्रिषाही-
दयत् । हीयते सर्वतः । सर्वरात्रीरादीपयति वा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अथ रक्षा स्वस्थे व पुष्टिः संहृष्टिरस्य हियानस्य दक्षीः ।

वि यो भरिभ्रदोषधीषु जिह्वामत्स्यो न रथ्यो होधवीति

वारान् ॥ ४

अस्य । रणा । स्वस्यऽइव । पुष्टिः । संऽदृष्टिः । अस्य ।

द्वियानस्य । धञ्जीः ।

वि । यः । भरिभ्रत् । ओषधीषु । जिह्वां । अत्थः । न ।

रथ्यः । दोषवीति । वारान् ॥ ४

अस्त्राग्नेः पुष्टिः शरीरदृष्टी रणा रमणीया शब्दयुक्ता वा । तत्र दृष्टांतः ।
 स्वस्य पुष्टिश्च । यथा लोके स्वकीया पुष्टिः स्वस्यै रमणीया भवति तद्वत् ।
 यद्वास्त्राग्नेः संबन्धिनी पुष्टिर्बन्धा यजमानत्रिमया रणा तद्वत् । किंच द्वियानस्य
 समृद्धिं गच्छतो व्याप्नुवतो दक्षोः काष्ठान् दिधक्षोर्दग्धुमिच्छोरस्त्राग्नेः संदृष्टिः
 संदर्शनात्रिणां वोऽपि रणाः योऽग्निरोषधीषु काष्ठेषु जिह्वां ज्वालां । आत्येक-
 पचनं । ज्वाला विभरिभ्रत् । अत्यर्थं विहरति । कंपयतीत्यर्थः ॥ हरतेर्दक्षुर्गत-
 त्वेन दाधत्योदिषु । पा० ७, ४, ६५ । निपातितान्नेच्छडागमः । यद्योगादनिवातः ॥
 तत्र दृष्टांतः । रथ्यो रथाहोऽथ्यो न वाको यथा वारान् दर्शवारणसाधनाव्वालान्
 दोषवीति । कंपयति तद्वत् । योऽग्निज्वालाः कंपयति अस्त्राग्नेः पुष्टी रणेति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ यन्ने अर्धं वनदः पनंतोश्चिम्भो नामिमीत वर्थी ।

स चित्रेण चिकिते रंसु भासा जुजुर्वा यो सुडुरा युवा भूत् ॥ ५

आ । यत् । मे । अर्धं । वनदः । पनंत । चचिक्त्थ्यः ।

न । अमिमीत । वर्थी ।

सः । चित्रेण । चिकिते । रंसु । भासा । जुजुर्वान् । यः ।

सुडुः । आ । युवा । भूत् । ५

यत् अस्त्रार्धं अर्धं मे मन यंबन्धिनी पनदो पनंतः सभक्तारः । यद्वा पन-
 दोऽपनदो ऋषं शब्दयंबः स्तोतारः ॥ अवशब्दो ऋषायवाची । तत्पूर्वाक्षरेः
 क्षिप् । अवाचोरित्यकारलोपः ॥ आपनंत । समंतात् स्तुवति । योऽग्नि-
 चिम्भोऽग्नेर्दोर्ध्वं रूपं कापवनाग्नेभ्य आचिम्भो वर्थे ससदर्थं रूपं नाचिषीत ॥

मघद्वं चार्थं ॥ निर्निधीते च । स च रंघु रमणोयेष्वाञ्छादिद्विःतु निमिषैर्ह
चित्त्रेण भासा हिरण्यकनकादिनानवर्याया दोषा चिकिते । विघ्नयते । किंच
योऽग्निर्जुषान् जीर्णः सन् उवाचोपशमे स एव सुहृः पुनःपुनरा युवा स्वर्गतो
निश्चयिता तद्व्यो याधुत् । आभवति पुनराञ्छादिर्संयोगात् ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे चतुर्विंशो वगैः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ वो वना तादृषाणो न भाति वार्णं पथा रथ्येव स्वानीत् ।

लक्षणाध्वा तपू' रण्यश्चिकेत द्यौरिव अयमानो नभोभिः ॥ ६

आ । यः । वना । तदृषाणः । वाः । न । पथा । रथ्याऽइव ।
स्वानीत् ।

लक्षणाऽध्वौ । तपुः । रण्यः । चिकेत । द्यौःऽइव ।

अयमानः । नभःऽभिः ॥ ६

योऽग्निर्वना वनानि दृक्षसमूहान् तदृषाणो न त्वपि इव । त्वरणीय इत्यर्थः ।
आभाति । आभासयति । दृक्षतोत्यर्थः । यद्वा वना वने आभाति । किंच वार्णं
सदकमिव पथा प्रवण्येन मार्गेण गच्छति । तद्वत् इतस्ततो गच्छति । रथ्येव रथस्य
चोदान् इव स्वानीत् । यद्वयति । यद्वा रथयद्वात् सोऽप्रादेशः । यन्वा रथो
युचमार्गेण गच्छन् स्ननति तद्वत् । किंच लक्षणाध्वा लण्यवत्तां तपुस्तापको रण्यो
रमणोय एवभूतः सन् चिकेत । ज्ञायते । प्रकाशत इत्यर्थः । क इव । नभोभिर्नक्षत्रैः
अयमानः प्रकाशमानो द्यौरिव द्युलोक इव । यद्वा नभोभिरंतरिक्षप्रदेशविशेषैः
अयमानः घोभमानो द्यौरादिय इव । नीलवर्णं । तरिक्षचार्यादित्यो यथा ज्ञायते
तद्वत् स्वसंचादेण लक्ष्मीभूते मार्गे ज्ञायते । प्रकाशयत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स यो व्यस्थाद्भि दक्षदुर्वी पशुर्नैति स्वयुरगोपाः ।

अग्निः शोचिषां अतसान्य णान्क्षणा व्यधिरस्यइवच भूमं ॥ ७

सः । यः । वि । अखात् । अभि । घर्षत् । उवी । पशुः ।

न । एति । स्वः । अगोपाः ।

अग्निः । शोचिषान् । अतसानि । उषान् । कृष्णव्यधिः ।

अखद्वत् । न । भूमं ॥ ७

योऽग्निर्व्यखात् । विविधं तिष्ठति । व्याप्नोति विन्व । तथा योऽग्निर्वीं विस्तृतां
 पृथिवीं सर्वता । यथाभिदधत् । आभिसुख्येन प्रवर्धमानो भवति ॥ उभे अपि
 अखद्वयोगात् निश्चल्येते ॥ सोऽग्निः पशुर्न पशुरिव । यथा जातः पशुः स्वच्छन्देन
 चरति तथा स्वयमेव गच्छन् अगोपा गोपरक्षितः निवामकवर्जित इत्यर्थः ।
 एति । गच्छति । किं कुर्वन् । शोचिषान् प्रकष्टदीप्तिः कृष्णव्यधिः कृष्णवर्षं प्राप्ता
 ईग्ना अचकराः कंठकादयो येन त्वाहयः सन् भूमात्यधिकमखद्वत् । आखाद्वयतीर्षं
 वृक्षगतान् रसान् । अतसानि सततानि नीरसानि वा वा तद्गुह्यादीन्प्यान्
 दृष्टेति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तू ते पूर्वव्यावसो अधोतौ तृतीये विदधे मग्नां शंसि ।

अग्ने अग्ने संयद्वीरं वृहंतं अमंतं वाजं स्वपत्यं रयिं दाः ॥ ८

तु । ते । पूर्वस्य । अवसः । अधिऽतौ । तृतीये । विदधे ।

मग्नां । शंसि ।

अग्ने इति । अग्ने । संयद्वीरं । वृहंतं । अमंतं । वाजं ।

सुऽपत्यं । रयिं । दाः ॥ ८

हे अग्ने ते तव संबन्धिनः पूर्वस्य पूर्वं यागसमये कृतस्यावसोऽभिनतसर्पणस्याधीती
 करणे सति तत्सम्यग्वा तु अद्यापि तृतीये विदधे यागे तृतीयसमये । यद्वा
 प्रातरनुवाकसंबन्धिनामागुं योषस्यान्विनानां मध्येऽन्यतमे तृतीये क्रतौ अन्न
 जननीयं स्तीक्ष्णं रयिं । अर्थासि । यस्तैऽस्काभिः । हे अग्ने त्वं चाग्ने अन्नार्थं
 संयद्वीरं संयतो नीरा वस्त्रिन् ताहयं वृहंतं अमंतं यद्वर्तं वीर्षिर्षतं
 वाजसुतस्यपत्यं अपत्यं रयिं च दाः । देहि ।

। अथ नवमो ।

तृतीया यथा गृहसमहासो अन्ने गुह्या वन्वन्त उपरान् अभि सः ।

सुवे रासो अभिमातिषाहः स्मत्सूरिभ्यो गृणन्ते तद्वो धाः । ८

तृतीया । यथा । गृहसमहासः । अन्ने । गुह्या । वन्वन्तः ।

उपरान् । अभि । सूरिति सः ।

सुवेरासः । अभिमातिषहः । स्मत् । सूरिभ्यः ।

गृणन्ते । तत् । वयः । धाः । ८

हे अन्ने त्वया रक्षणेन वन्वन्तस्त्वांसं भर्जते स्तस्यमदा कृतवः । अस्तसि
परोक्षेण वचनं । यथा गुह्या गुह्यायां वर्तमानानुपरान् उपरमणसाधनान्
उपरि उत्कृष्टे वर्तमानान्वा धनविशेषानभिस्यः । अभिभवेयुः । स्वाधीनान् कुरुः ।
यद्वा गुह्यानुपरान् उपदेऽधिकत्वेन वर्तमानानुपापानभिस्यः । अभिभवेयुः । तथा
कुर्वित्यर्थः । कीदृशाः । सुवेरासः । शोभनपुत्राद्युपेताः । अभिमातिषहः । वैरिणां
पापादीनां सोदारः । किं च सूरिभ्यो मेधाविभ्यो यजमानेभ्यो वृणन्ते ॥ अन्ने-
नैकावचनं ॥ शब्दयद्वाः स्तोत्रभ्यः । यद्वा सूरिभ्यो यजमानेभ्यो वृणन्ते स्तोत्रे च
अर्त्तु सप्तत् अतिप्रभूतं नत् तादृशं प्रसिद्धं वयोऽसं धाः । धेहि ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे पंचविंशो वगः ॥

होताजनित्त्यर्थं पंचमं सूक्तं सोमाहृतेरावसाग्नेयानुसुभं । होताजावा-
नुसुभमित्यनुक्रातं ॥ प्रातरनुवाकाग्निशस्त्रयोरान्नेये क्रतावस्य निनिद्योगः ।
सूक्तिर्त्तं च । अग्नायो होताजनित्त्यर्थं । आ० ४, १३, इति ॥ चतुर्विंशेऽहम्बोदमे-
वाख्यं । चतुर्विंशे होताजनित्त्यर्थं । आ० ७, २, इति ॥ आभिप्रविके द्विती-
येऽहम्बोदमेवाख्यं । द्वितीयस्य चतुर्विंशेनाख्यं । आ० ७, ६, इत्यतिदिष्टत्वात् ॥

। तत्र प्रथमा ॥

होताजनित्त्येतेनः पिता पितृभ्य ऊतये ।

प्रथमं जेन्यं वसुं शक्वेमं वाजिनो यमं ॥ १

होता । अजनिष्ट । चेतनः । पिता । पितृभ्यः । जतर्यं ।
प्रयत्नं । जेन्यं । वसु । यकेमं । वाजिनः । यमं ॥ १

होता होमनिष्ठादक्रचेतनचेतयितास्तदुचितस्य पिता पातकीऽप्यतृप्तस्य
रुद्रयोऽग्निरजनिष्ट । अजनिष्टः । किमर्थं । पितृभ्यः पातकीभ्यो यजनानेभ्यः ॥
वसुर्थे चतुर्थी ॥ तेषांभूतये रक्षणाय च । ययं च वाजिनो इविषींश्चयाकर्षतः
संतः प्रयत्नं प्रकर्षेण पूज्यं जेन्यं जेतव्यं यमं यमवितव्यं वसु धनं यकेम । यज्ञा
भ्यास्तु लब्धुमिति शेषः । यद्वा वाजिनोऽस्तस्य यमं यमनं कर्तुं यकेम । प्रयत्नं
जेन्यं वसु धनवित्युपमानं । उक्तलक्षणं धनमिव । तद्यथापरोक्षं यज्ञुमस्तद्वत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ यन्निरसप्त रश्मयस्तता यज्ञस्यं नेतरिं ।

मनुष्वहैव्यमष्टमं पोता विश्वं तदिन्वति २

आ । यस्मिन् । सप्त । रश्मयः । तताः । यज्ञस्यं । नेतरिं ।

मनुष्वत् । दैव्यं । अष्टमं । पोता । विश्वं । तत् । इन्वति ॥ २

यज्ञस्य नेतरि यागस्य निर्वाहके यज्ञिज्ञगो सप्त रश्मयः सप्तसंख्याका रश्मि-
बद्धाग्ना होतृकाऽप्यतताः । स्वस्वकर्षभिः सर्वतो व्याप्ता भवन्ति । स पोता
पावको देवानां पौत्रास्तु ऋत्विष्यूपो वाग्निर्ननुष्वत् मनुष्यपोहवत् दैव्यं । देवो
वसुः । तत्सर्वं षष्टमसद्विकसंबंधि तद्विन्वत् कर्तव्यजातं सप्तहोतृकैः सप्त स्वयमष्टमः
सनु इन्वति । व्याप्नोति । यद्वा तदित्यस्य सिंगव्यत्ययः । स पोतेति संबधः ।
सप्तहोतृकैः सप्ताष्टमो भूत्वा तद्व्याप्तं निर्वहतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ग्राणि वैरु तत् ।

परि विश्वानि काव्यानि मन्त्रकामिवाभवत् ॥ ३

दधन्ते । वा । यत् । ईं । अमुं । वोचत् । ब्रह्माणिः । वेः ।
जं इतिः । तत् ।

परिं । विश्वानि । काव्यां । नेमिः । चक्रं । ईव । अभवत् ॥ ३

पूर्वे मन्त्रे होत्रादिवत् स्वयमपि यज्ञं निर्वहतीत्युक्तं । अत्र तु सर्वं तत्तदात्मना स्थित्वा स्वयमेव निर्वहतीत्याह । वा अथवा ईमेनं यत्तन्नु लक्ष्मीकृत्य यज्ञविरादिकं दधन्ते धारयध्वर्यादिरूपः । यानि ब्रह्माणि यन्त्रादीन्यनुपोषत् । अनु-वक्ति होत्रादिरूपः । अत्र वाग्वित्येतदुच्यं । तत्सर्वं वेरु । वेरेव । कामयते जानाति वा स्वयमनुष्ठानं । अयमग्निर्विश्वानि सर्वाणि काव्यानि । कवयो मेधाविन इतिजः तत्सर्वंभीनि कर्माणि पर्यभवत् । परिभवति । स्वायत्तानि करोति । व्याप्नोतीत्यर्थः । व्याप्नो इष्टांतः । नेमिः षड्विंशत्यनुवलयचक्रं रथांगं यथा कावर्त्त्येन व्याप्नोति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सा कं हि शुचिना शुचिं प्रयास्ता क्रतुना ऊनि ।

विद्वां अंस्य व्रता भ्रवा वया इवानुं रोहते ॥ ४

साकं । हि । शुचिना । शुचिं । प्रयास्ता । क्रतुना । अऊनि ।

विद्वान् । अत्य । व्रता । भ्रवा । वयाः । ईव । अमुं । रोहते ॥ ४

शुचिः स्वयं शोधकः प्रयास्ता देवानां एतन्नामक इतिक् प्रयासितस वा यज्ञविधानां शुचिना क्रतुना शोधकेनाग्निहोत्रादिकर्मणा साकं हि सर्वेषामनि । अत्यकः । जातवान् एव शुचः सर्वस्य प्रयास्ता च सप्तग्निहोत्रादिनिर्वोदापवदित्यर्थः । अस्मान्मेधुं वा भ्रुवाणि फलपर्यवसायीनि व्रतानि कर्माणि विद्वान् जानन् बलवानो यथा रूप विस्तृताः शाखा इवानुरोहते । क्रमेणानुतिष्ठति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता अंस्य वर्यमायुवो नेष्टुः स वंत धेनवः ।

कुवित्तिसृथ्य आ वरं स्वसारो वा इदं यधुः ॥ ५

ताः । अ॒थ । व॒र्षे । आ॒शु॒वः । ने॒ष्टुः । स॒च॒त । धे॒न॒वः ।

कु॒र्वित् । ति॒स्र॒भ्यः । आ । व॒रं । स्व॒सा॒रः । याः । इ॒दं । व॒हुः ॥ ५

या वक्ष्मणापवक्षणा या चंगुलय इदमहृष्टीयमानं कर्म यदुः प्राप्नुवन्ति ।
कृततिष्ठन्ति । ता आशुवो गन्धो व्याप्ता धेनवः प्रीणयित्स्वः स्वसारः स्वर्षं
कारिष्योऽशुवो नेष्टुर्विद्याविदमंश्विदः शोधविदः पोषविदनेतृषीस्त्राभ्यः ।
बहैतन्नामककत्विपूपस्य तिस्रभ्य आ गार्हपत्यादिसूचीनामपि वरं वर्षं कुर्वित्
वृद्धकत्वः सचत । संवते । परिवरन्ति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वदो॑ मा॒तु॒स्य॒ स्व॒सा॒ ह॒तं॒ भ॒र॒त्य॒स्थि॒तम् ।

ता॒सां॒म॒ध्व॒र्यु॒रा॒ग॒तौ॒ य॒वो॒ वृ॒ष्टी॒व॒ मो॒ह॒ते ॥ ६

य॒दि॒ । मा॒तुः । अ॒थ । स्व॒सा॒ । ह॒तं । भ॒र॒ती । अ॒स्थि॒तम् ।

ता॒सां । अ॒ध्व॒र्युः । आ॒ग॒तौ । य॒वः । वृ॒ष्टी॒व॒ । मो॒ह॒ते ॥ ६

वदि वदा मातुः सर्वस्य निनातृभूम्या वेदिस्रष्टयायाः स्वसा सस्रस्थानीया
पुष्टधृतं भरती सत्युपास्थित । उपतिष्ठ दग्निं । एकवचनकविषचितं । पुष्टपध्वज्जु वा
हृतं भरत्यस्तिष्ठन्तीत्यर्थः । तदा तासां पुष्टादीनामागलौ यागाय प्राप्नो स्र्वा-
मध्वर्युरेतन्नामक कत्विपूपोऽध्वरं कामयमानो वायवग्निर्बोदते । वृष्यति । यवो
वृष्टीव वृष्ट्या यवा बोदते तद्वत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स्वः॑ स्वा॒य॒ धा॒य॒से॒ ह्य॒ण॒ता॒मृ॒त्वि॒ष्ट॒त्वि॒जं ।

सो॒मं॒ य॒ज्ञं॒ आ॒ह॒रं॒ व॒ने॒मा॒ र॒रि॒मा॒ व॒यं ॥ ७

स्वः । स्वा॒य॒ । धा॒य॒से॒ । ह्य॒ण॒तां । ऋ॒त्वि॒क् । ऋ॒त्वि॒जं ।

सो॒मं॒ । य॒ज्ञं॒ । अ॒ । आ॒त् । अ॒रं॒ । व॒ने॒मं॒ । र॒रि॒म॒ । व॒यं ॥ ७

अयमग्निः सः सवनेन ज्ञाय सन्नोयाव धायश्च कर्तव्ये इषिषां धारणात्
 वा ऋत्विक् होताजनिष्टेत्यादिनोक्तवक्ष्यो होतापोत्प्रथास्त्राद्युत्विप्पूः सन् ऋत्वि-
 क्तमालिख्यं ॥ भावप्रधानोऽयं निर्देशः ॥ देवत्विप्पूः सन् ऋत्विजं मातृममालिख्यं
 कण्ठुतां । करोतु । वयं च तदह्वयहात् आदनंतरमेव सोमं सोमं वयं च
 तदाश्रयं यागमध्यरमकमत्यर्थं वनेन । संभजेमहि । ररिष इदेमहि च इषिः ।
 यद्वा सोमं वनेन यज्ञं यज्ञयोन्व्यं इमी ररिष ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यथा द्विहा अरं करद्विर्भ्यो यजतेभ्यः ।

अथमंस्वे त्वे अपि यं यज्ञं चक्षमा वयं ॥ ८

यथा । विद्वान् । अरं । करत् । विर्भ्यः । यजतेभ्यः ।

अयं । अग्ने । त्वे इति । अपि । यं । यज्ञं । चक्षम । वयं ॥ ८

हे अग्ने विद्वान् तस्माद्वात्प्राभिष्टः प्रयोगज्ञो वा यजमानो यथा विर्भ्यो-
 यजतेभ्यः सर्वेभ्यो यजनोवेभ्यो देभ्योऽरं पर्याप्तं करत् कृत्वात् तथा त्वमह्वयहा-
 श्येत्यर्थः । अयमपि यं यज्ञं यागविशेषं चक्षम कुर्महे स यागस्थे अपि ॥ अपिरेवार्थे ॥
 तपैव त्वत्प्रीत्यर्थः । त्वमेव तस्मात्तं सर्वदेवार्थंयागं तप्तदत्विप्पूः सन् निर्वाहेत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

इषां मे इत्यर्थं वयं चक्ष्मं सोमाहुद्वार्षाम्नेयं वाचत् । इमां मे गायत्रं
 हीत्युक्तान्तं ॥ प्रातरनुवाकान्विनयस्त्रयोर्गायत्रे अंदस्यस्य विनियोगः । अस्मिन्
 च । इमां मे अग्ने समिधिमिति त्वयाणासृत्तमासृषरेत् । आ० ४, १३, इति ॥
 अपराह्नुक्यासृत्तमां मे अग्ने समिधिमिति तिस्र ऋत्विजिरभ्यस्ता नव साधि-
 वेभ्यः क्वा विनियोक्तव्याः । अथोपसदिति खंडे सूचितं । इमां मे अग्ने समि-
 धिमिति द्व साधिवेभ्यः । आ० ३, ८, इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इमां मे अग्ने समिधिमिसामुपसदं वनेः ।

इमां च पु श्रुधी गिरः ॥ १

इ॒मां । वे॒ । अ॒ग्ने॒ । संऽइ॒धे॑ । इ॒मां । उ॒प॒स॒दं॑ ।

वने॒रिति॑ वनेः ।

इ॒मां । जं॑ इति॑ । सु॒ । अ॒ग्नि॒ । गिरः॑ ॥ १

हे अग्ने रुद्रीयानिमानाधीयमानां समिधं इमा इपसद इपसदनसाधनाः इति-
उपसदागे क्रियमाणां वा वनेः । संभजेथाः । तथेवा उ इमा अपि गिरः स्तुतीः
उ उटु, सुधि । इणु ॥

। अथ द्वितीया ।

अ॒था ते॑ अ॒ग्ने वि॒धेमो॒र्जा॑ न॒पाद॒र्था॑मि॒ष्टे ।

ए॒ना म॒त्से॒नं॑ सु॒जात॑ ॥ २

अ॒था । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । वि॒धेम॑ । जः॑ । न॒पात् । अ॒र्थां॑ऽइ॒ष्टे ।

ए॒ना । सु॒उ॒त्से॒नं॑ । सु॒जा॒तः॑ ॥ २

हे अग्ने ते त्वामयानयाहुत्या विधेम । परिचरेम । हे जर्जा नपात् बलस्य
जम्भः तस्य नपातयित्वा हे अचमिष्टे व्यापकयज्ञ । यद्वा आगु क्रियमाणं
कर्माहं । तदिच्छतीत्यचमिष्टिः । संत्वरणाणा इपसदाचरन्ति । ते कर्माणिः सम-
त्वरन्त ते तिस्रः सानिधेनोरनूच्य तिस्रो देवता अयजन्ति ब्राह्मणं । ताडयाम्ने
ते त्वामयानयाहुत्या विधेम । परिचरेम । तथा हे सुजात शोभनजनन एना एतेन
सुत्सेन सोत्सेन प्रीणयेमिति शेषः । यद्वा स्तुत्युपवृत्ततेन विधेम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं॑ त्वा॒ गी॒र्भिर्निर्व॑णसं॒ द्रवि॑णस्युं॒ द्रवि॑णोदः ।

स॒प॒र्य॑मं॒ स॒प॒र्य॑वः ॥ १

तं॑ । त्वा॒ । गोः॑ऽभिः । द्र॒वि॒णस्युं॑ । द्र॒वि॒णः॑ऽदः ।

स॒प॒र्य॑मं॒ स॒प॒र्य॑वः ॥ १

हे इविणो देो धनस्य दातरन्ने तं तादृशं निषेणसं गीभिः स्तुतिभिर्वननीयं
इविणस्यं इविणस्यधनेभ्यं त्वा त्वां समर्वयः परिचरणकर्तारो वयं गीभिः स्तुतिभिः
सपर्येण । परिचरेण ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स बोधिं सुरिर्मघवा वसुपते वसुहावम् ।

बुयोध्यः अहोषीसि ॥ ४

सः । बोधिः । सुरिः । मघः । वसुः । पते । वसुः । हावम् ।

बुयोधि । अन्तत् । हेषीसि ॥ ४

मघवासवान् सुरिर्विद्वान् मेरको वा स अन्नखण्डकस्य, बोधि । बुधका-
करीयं स्त्रीत्वं । किञ्च हे अग्ने हेषीसि हेष्टुनकदस्यो बुयोधि । उच्यते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स नो वृष्टिं दिवस्परि स नो वाजं मनवीर्यं ।

स नं सहस्रिणीरिषः ॥ ५

सः । नः । वृष्टिं । दिवः । परि । सः । नः । वाजं । मनवीर्यं ।

सः । नः । सहस्रिणीः । रिषः ॥ ५

सः स एवाग्निर्नोऽस्यदर्थं दिवस्परि द्युलोकादंतरिक्षात् ॥ परीति पंचम्यर्थात्-
वादा ॥ वृष्टिं करोतीति च येनः । स एव नोऽस्यदर्थं मनवांशमपि च स मनस्यं
वाजं वलं ददातु । तथा सहस्रिणीरपरिभितप्रकाराण्योवोऽस्मानि स एवाग्निर्ददाति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

द्वेडानायवस्ये यविष्ठ दूत नो गिरा ।

यविष्ठ होतरा गहि ॥ ६

द्वेडानाय । अवस्ये । यविष्ठ । दूत । नः । गिरा ।

यविष्ठ । होतः । आ । गहि ॥ ६

हे वेदिषु युवकान् दूत देवानां यज्ञादिक्रयक यजिष्ठातिशयेन यज्यं होतृत्वा-
भाषाद्वातरग्ने नो गिराकदीयवा सुत्येङानाय पूजयित्वाऽप्यस्यै सरस्ययजिष्ठाते
वदयंभागधि । आगच्छ ॥

॥ अथ संतमो ॥

अंतर्ज्ञान ईयसे विद्वान् जन्मोभयां कवे ।

दूतो जन्धेव मित्राः ॥ ७

अंतः । हि । अन्तः । ईयसे । विद्वान् । जन्म । उभयां । कवे ।

दूतः । जन्धाऽइव । मित्राः ॥ ७

हे कवे मेधाविद्यमाने अंतर्जानानां हृदय ईयसे हि । गच्छानि जानासि वा ।
हिः स होता सेडु दूतं चिकित्वा अंतरीयस इत्यादिर्मन्त्रांतरप्रसिद्धिद्योतनार्थः ।
कीदृशस्य । उभया उभयविधानि जन्म जन्मानि यष्टृणां यजमानानां यष्टव्यानां
देवानां च संबंधीनि विद्वान् जानन् सन् । ईयस इति संबंधः । तत्र दृष्टांतः ।
जन्मो जनेभ्यो हितो मितो विशेषेण मित्नेभ्यो हितो दूत इव । स यथा प्रजानां
चिच्छब्दसिद्धान्तनाय राज्ञा प्रेरितज्ञासां मनो जानाति तद्वत् त्वमप्यस्माकमंत-
रीयस इत्यर्थः ॥

॥ अथाश्रमी ॥

अं विद्वां आ चं पिप्रयो यक्षि चिकित्वा आनुषक् ।

आ चान्मिन्संस्ति वरिर्हिषि ॥ ८

अं । विद्वां । आ । चं । पिप्रयः । यक्षि । चिकित्वां ।

आनुषक् ।

आ । च । अन्मिन् । संस्ति । वरिर्हिषि ॥ ८

हे अग्ने स त्वं विद्वान् विशेषाभिज्ञः सन् आ च पिप्रयः । सर्वतोऽस्मात्पूरव-
त् च कार्यः । हे चिकित्वाचेतनायन् आनुषक् अह्वक्रमेण यक्षि । यज देवान् ।
आह्वसि । अ. सोद चाकिन् क्षीर्ये वरिर्हिषि ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमोऽह्वसिर्षोऽवर्गः ॥

अथं यविष्ठेति षडृषं सप्तमं स्रुतं होमाःस्रुतार्थनाम्नेर्नं गायत्रं ॥ प्रातस्सु-
पाकाग्निपञ्चयोगीचने ऋदस्रुत विनियोगः पूर्वस्रुत एवोक्तः ॥ आरथाचनंकाद्या
विनियुक्ता ॥

० । सेवा स्रुते प्रथमा ।

अथं यविष्ठ भारताम्ने द्युमंतमा भर ।

वसो पुदस्रुतं रयिं ॥ १

अथं । यविष्ठ । भारत । अम्ने । द्युमंतं । आ । भर ।

वसो इति । पुदस्रुतं । रयिं ॥ १

हे अम्ने यविष्ठ युवत्तम हे भारत । भारता ऋत्विजः । तेषां संबन्धी भारतः ।
तेऽध्वर्यादिभिर्भेषनहविःस्तोत्रादिना व्याप्रियमाणत्वात् । तादृश हे वसो वासक
व्याप्त वा एवंहूपाम्ने अष्टमतिप्रथमं द्युमंतं होमिनंतं पुदस्रुतं ब्रह्मभिरयिभिः
स्युहृषीयं रयिमाभर । आह्वर ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मा नो अरातिरीयत देवस्य मर्त्यस्य च ।

परि तस्यां उत द्विषः ॥ २

मा । नः । अरातिः । ईयत । देवस्य । मर्त्यस्य । च ।

परि । तस्याः । उत । द्विषः ॥ २

हे अम्ने त्वदहृषाहोऽस्मानरातिरदानं यत्तुलं । यद्वा ऋदस्ररातिशब्दः यत्तु-
पाचीं स्त्रीर्षिगो भवति । अदाता यत्तुमैयत । पराभविषं यत्तो मा मृत । अ
विषयीकुर्वीत् । अरातिर्विज्ञेयते । देवस्य च मर्त्यस्य च संबन्धिनी तैः कारिता ।
उत अपि च तस्यां उतवदिधाया द्वितीऽऽह्वरातेः परि । पूरय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वि॒क्षा॑ उ॒त त्वया॑ व॒यं धाराः॑ उ॒द॒न्या॑ इव ।

अ॒तिं गा॒हेम॒हि द्वि॒षः ॥ ४

वि॒क्षाः । उ॒त । त्वया॑ । व॒यं । धाराः॑ । उ॒द॒न्याः॑ । इ॒व ।

अ॒तिं । गा॒हेम॒हि । द्वि॒षः ॥ ३

उत अपि च हे अग्ने वयं त्वदशुभ्रहाद्विष्वा द्विषः सर्गानपि हेष्टून् उदन्या धारा इव उदकसंबन्धिनीधारा अल्पशुतीरिव तन्नात्मवैषाम्यनिरपेक्षेयातिगाहेमहि । अभिद्रव्य गच्छेत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शु॒चिः॑ पा॒वक॑ वं॒द्योऽग्ने॑ हृ॒द्य॒द्वि रो॑चसे ।

त्वं दृ॒तेभि॒राहु॑तः ॥ ४

शु॒चिः । पा॒वक॑ । वं॒द्यः । अ॒ग्ने॑ । हृ॒द्य॒त् । वि॒ । रो॒चसे॑ ।

त्वं । दृ॒तेभिः॑ । आ॒हु॑तः ॥ ४

हे पावक शोधजान् शक्तिः शुद्धो वंद्यो नमस्कार्यः सन् बृहत् महत् अत्यधिकं विरोचते । विविधं दीप्यते । अतस्तं दृतेभिर्घृतेराहुतः । अर्घ्यताद्विज्ञः अतो विरोचते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वं नो॑ अ॒सि भा॒रता॑ग्ने॑ व॒शाभि॑रु॒क्षभिः॑ ।

अ॒ष्टाप॑दीभि॒राहु॑तः ॥ ५

त्वं । नः॑ । अ॒सि । भा॒रत॑ । अ॒ग्ने॑ । व॒शाभिः॑ । उ॒क्षभिः॑ ।

अ॒ष्टा॒प॒दीभिः॑ । आ॒हु॑तः ॥ ५

हे भारत ऋषिणां पुत्रस्थानोवाग्ने नोऽपदोयस्व नयाभिर्वाभिर्गोभिः
उद्यभिः सेक्तृभिर्बलोवदैः अष्टापदोभिर्गोभिःशोभिश्चाहुत आराधितोऽसि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

द्रु॒षः सर्पि॑रा॒सृतिः प्र॒त्नो होता वरे॑य्यः ।

सह॑स्रस्यु॒चो अ॒हुतः ॥ ६

द्रु॒षः । सर्पि॑ः॒रा॒सृतिः । प्र॒त्नः । होताः । वरे॑य्यः ।

सह॑स्रः । पुत्रः । अ॒हुतः ॥ ६

द्रुषः समिद्रुपासः सर्पिरासृतिः सर्पिरासृयत आसिच्यते यस्मिन् तादृशः
प्रत्नः पुरातनो होता होमनिष्पादको वरेय्यो वरखीयः सहस्रस्युचः सहस्रो
बलस्य पुत्रस्थानीयः बलेनोत्पन्नत्वात् । अहुत आश्रयंभूतः । रमणीय इत्यर्थः ।
एवंमहातुभाषोऽग्निर्षोभतुजानात्वित्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

वाजयन्त्रिवेति पङ्कचमष्टमं सूक्तं । सोमाहुतेर्ह्यग्नेन्द्राहुतस्तस्मात्प्राग्भवाभ्यंङ्गलद्रुष
वृत्त्युपद ऋषिः । अग्निर्देवता । विश्वेन्द्राङ्गायत्री छंदः । अंत्याहुतुष्टुप् । वाजयन्त्रि-
वांत्याहुतुष्टुमित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुषाक्वाश्विनयस्त्रयोसृतीयसूक्तत्वेनाश्वीत्तमापभितस्र
पिनियोग उक्तः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वा॒ज॒य॒न्त्रि॒व नू॒ रथा॒न्यो॒गां अ॒ग्ने र॒पं स्तु॒हि ।

य॒श॒स्त॑मस्य मी॒ड् डृ॒षः ॥ १

वा॒ज॒य॒न्ऽड्व॑व । नु । रथान् । योगान् । अ॒ग्नेः । र॒पं । स्तु॒हि ।

य॒शः॑स्तमस्य । मी॒ड् डृ॒षः ॥ १

ये अंतराह्णान् तु विप्रमन्त्रेर्बोगानन्वाहृपस्तुहि । कीदृमस्थान्निः । यद्यस्तमस्य
प्रहृष्टयद्यसः ॥ मन्त्रयो सुधते ॥ भीङ्गुहः देहः फलस्य । ईदृमस्य योगान् स्तुहि
होतरिति वा संबोध्यं । स्तुतौ इष्टांतः । पाजयस्मिन् । अन्ननिष्पन्नं पुष्टं इव ।
अयथाह्णान् गमनाय सोति तद्वत् । यद्दोक्तलक्षणस्थान्नेर्गमनसाधनान्धान्
स्तुहि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यः सुनीयो दंदाशुषेऽजुर्यो जरयन्नरिं ।

आरुप्रतीक आहुतः ॥ २

यः । सुनीयः । दंदाशुषे । अजुर्यः । जरयन् । अरिं ।

आरुप्रतीकः । आहुतः ॥ २

सुनीयः शोभनवनोऽजुर्योऽजरणीयोऽनभिभाव्यः आरुप्रतीकः शोभनोपक्रमो
योऽस्ति सोऽग्निदंदाशुषे इतिर्दक्षते यजमानाय तदर्थं अरिं तस्य यत्नं जरयन्
पापयन् आहुतः । समंतादाराधितो भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

य उं श्रिया द्मेष्वा दोषोपसिं प्रशस्यते ।

वस्यं व्रतं न मीयते ।

यः । उं इति । श्रिया । द्मेषु । आ । दोषा । उपसिं ।

प्रशस्यते ।

वस्यं । व्रतं । न । मीयते ॥ ३

योऽग्निर् श्रिया उवाचया युक्तः सन् द्मेषु आ आगत्य दोषा रालिङ्ग उच्यते इत्य
च प्रशस्यते । कूपते । वस्यान्ने व्रतं कर्म न मीयते । न चिंस्यते न मीयते क् ॥

द्वितीयाऽष्टकः ।

७६

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ यः स्वर्गं भातुना चित्रो विभात्यर्चिषा ।

पञ्जानो अजरैरभि ॥ ४

आ । यः । स्वः । न । भातुना । चित्रः । विभाति । अर्चिषा ।

पञ्जानः । अजरैः । अभि ॥ ४

योऽग्निश्चित्रश्चायनीयो नानावर्षो वाविंषा ज्वालयता रश्मिसमूहेनाविभाति ।
सर्वतो भासते । तत्र दृष्टांतः । स्वर्गाहुना । किरण्येन सूर्ये इव । स यथा विभाति
तद्वत् । किं कुर्वन् । अजरैर्नित्यैर्ज्वालासमूहेरभि सर्वतोऽंजानो व्यंजयन् प्रकाशयन् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अत्रिमनु स्वराज्यमग्निमुक्थानि वारुधः ।

विश्वो अधि श्रियो दधे ॥ ५

अत्रिं । अनुं । स्वराज्यं । अग्निं । उक्थानि । वारुधुः ।

विश्वोः । अधि । श्रियोः । दधे ॥ ५

अत्रिं यत्प्रणामज्ञानां वा भक्त्यं स्वराज्यं स्वयमेव राजधानं स्वराज्यवत्
अभिलक्ष्य वाग्निमुक्थानि यस्मादिषि वारुधुः । वर्धयति । स वाग्निर्ब्रह्मः सर्वोः
श्रियोऽधि दधे । धारयति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्नेरिंद्रस्य सोमस्य देवानांभूतिभिर्वयं ।

अरिंथंतः सचेमह्यभि आम घृतन्यतः ॥ ६

अग्नेः । इंद्रस्य । सोमस्य । देवानां । भूतिभिः । वयं ।

अरिंथंतः । सचेमहि । अभि । स्याम । घृतन्यतः ॥ ६

परिष्कृतः क्षेत्रात्सर्विष्टाभाना वयमग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य देवानामग्न्येषामभ्युत्तिभ्यो
 रक्षणाभिः सचेनहि । युक्ता भवेन । तथा रक्षायुक्ता वयं दृतन्वतः दृतनाथात्मन
 दृष्टतः यत्ननभिव्यास । अभिभवेन ॥ दृतनाशब्दात्काश्वि कव्यध्वरदृतनस्यचि
 खोप इत्यनर्थखोपः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचम एकोनविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तपो हार्दं निवारयन् ।

पुनार्थात्ततो देवाद्द्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्रामाधिराजपरमेश्वरवैदिकभागप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्य-
 पुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋग्वेदविताभाष्ये
 द्वितीयाष्टके पंचमोऽध्याय समाप्तः ॥

॥ श्रोगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निमंभे तसहं वंदे विद्यातीर्थबहेभ्वरं ॥

नि होतेति पठृचं नवमं सूक्तं षड्ब्रह्मदक्षार्थं नि होतेत्यनुष्ठांतत्वात् । अतुल्यत्वात्
द्विष्टुप् । मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता ॥ प्रातरनुवाकान्धिनयस्त्रयोरात्रौ वे क्रतौ
त्वैष्टुभे इदंस्वस्य विनियोगः । अथैतस्या इति खंडे सूत्रितं । नि होता होतृषद्वन
इति सूक्ते । आ० ४, १३, । इति ॥ अग्निप्रणयन आद्ये ऋचो विनियुक्ते । पंचम्यां
पौर्यमास्यामिति खंडे सूत्रितं । नि होता होतृषद्वन इति द्वे । आ० २, १७, ॥

॥ तस्मिन् सूक्ते प्रथमा ॥

नि होता होतृषद्वने विदानस्त्वेषो दीदिवान् असद्वत् ।

अदंभ्वव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रंभर शुचिजिह्वो अग्निः ॥ १

नि । होता । होतृऽसद्वने । विदानः । त्वेषः । दीदिवान् ।

असद्वत् । सुद्वत् ।

अदंभ्वव्रतऽप्रमतिः । वसिष्ठः । सहस्रंभरः । शुचिजिह्वः ।

अग्निः ॥ १

षड्ब्रह्मदः स्तौति । होता देवानामाहुता विदानो विद्वान् त्वेषः प्रहृषी दीदिवान्
होषमानः सुद्वत् । शोभनबलोऽदंभ्वव्रतप्रमतिः । अदंभ्वव्रतसिंहितानि व्रतानि
कर्माणि यस्याः सादंभ्वव्रता प्रमतिः प्रकृष्टा बुधिर्यस्य स तथोक्तः । वसिष्ठः सर्वस्य
वासंथिततमः ॥ वासयतेऽनुष्ठांतस्त्रेणनि रूपं ॥ सहस्रंभरः सहस्रस्थानेकविधस्य
भर्ता । विश्वरथेन नानाविधरूपस्य धारक इत्यर्थः । यद्वा सहस्रस्य सर्वस्य भर्ता ।
तथा च वाजसनेयं । सर्वं वै सहस्रं सर्वंभर इत्येव तदाह्वेति । शुचिजिह्वः ॥

युधिर्दीप्ता जिह्वा ज्वाला यस्य स तद्योक्तः एवंभूतोऽग्निर्होतृपदमे । होतृत्वं
 होतृतीति होतृपदनङ्गतरा वेदी ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥ तत्र न्यसदत् । नितरा
 होतृत्वं ॥ उक्तार्थे ब्राह्मण्यं । नि होता होतृपदने विदान इत्यग्निर्वै देवानां होता
 तस्मैतहोतृपदनं यदुत्तरवेदीनाभिस्त्रेयो दीदिवा असदत्सुदत्त इत्यासन्नो हि स
 तद्विं भवत्यद्वयत्रतप्रसतिर्वसिष्ठ इत्यग्निर्वै देवानां वसिष्ठः सङ्कलभरः युधिजिह्वो
 अग्निरित्येषा ह वा अस्य सङ्कलभरता यदेवमेकं संतं वक्षुषा विहरंतीति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं दूतस्त्वमं नः परस्मात्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता ।

अग्ने' तोकस्य' नस्तने' तनूनामप्रयुच्छन्दीद्योषि गोपाः ॥ २

त्वं । दूतः । त्वं । ऊं इति । नः । परःऽपाः । त्वं । वस्यः ।

आ । वृषभ । प्रणेता ।

अग्ने' । तोकस्य' । नः । तने' । तनूनां । अप्रयुच्छन् । दीद्यत् ।

योषि । गोपाः ॥ २

हे वृषभ अभिमतफलवर्षक हे अग्ने त्वं दूतोऽस्यदीये यज्ञे देवाङ्गानार्थं दूतो
 भव । त्वह त्वमेव नोऽस्माकं परस्मात्त्वं वस्यः पारयिना पाता च भव । किंच त्वं
 वक्षो वक्षुषो धनस्य आ प्रणेतास्तदभिहस्येन प्रापयिषा भव । अप्रयुच्छन्
 अप्रमाद्यन् । दीद्यान् ॥ होदयतिर्दीप्तिकर्मा ॥ शोभमानः । त्वं नोऽस्माकं तोकस्य
 पुत्रस्य तने । तनोति विस्तारयति कुलमिति तनः पौत्रः । तस्मिन् अस्मदीयानां
 तनूनां गोपा गोपायिता । तथा च ब्राह्मण्यं । अग्निर्वै देवानां गोपा अग्निनेतृत्वंतो
 गोपारं परिदत्त आत्मने च यजमानाय चेति । नाहवस्यं च गोपायिता भवाभीति
 योषि । वृषस्य ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विधेम ते परमे जन्मं जग्ने विधेम स्तोमैरवरे सधस्ये' ।

यस्माद्योमे' वदार्दिषा वजे तं प्र त्वे इवीषिं लुङुरे समिडे ॥ ३

विधेम् । ते । परमे । जन्तु । अग्ने । विधेम् । स्तोमैः ।

अग्ने । सधःस्ये ।

यन्मात् । वीनेः । सत्स्यारिष । वजे । तं । यं । ज्ञे हृति ।

हवीषि । जुहुरे । संऽहृषे । १

हे अग्ने परम चत्कृष्टे जन्तु । जायते प्रादुर्भेदव्यभिचिन्ति जन्मस्थानं द्यौः । ताभिन् दुःखोक्तेःनस्विताय ते त्वभं विधेम । स्तुतिभिः परिचरेम । अग्ने द्युक्तोक्ता-
दधस्तने सधस्येऽतिरिचे स्विताय त्वभं स्तोमैः स्तोत्रैर्विधेम । परिचरेम ।
ब्रह्माद्योनेः पृथिवीरूपाद्विधानात् त्वस्रदारिष्य अहृतोऽसि प्रादुर्भूतोऽसि तं पृथिवी-
प्रदेष्टं वजे । पूजयामि । तत्र हि समिचे समिचिः समिच्यमाने त्वसि हवीषि
इतोऽद्यादीनि प्रवृत्तरे । अध्वर्यादयः प्रवृत्तति ॥ सुहोतेर्किंठि रूपं ॥

। अथ चतुर्थी ।

अग्ने यजस्व हवीषा यजीयाञ्छु ह्री देवामभि गृणीहि

राधः ।

त्वं असिं रयिपतीं रयीणां त्वं शुक्रस्य वचंसो मनोता । ४

अग्ने । यजस्व । हवीषां । यजीयान् । श्रुष्टी । देवां । अभि ।

गृणीहि । राधः ।

त्वं । हि । असिं । रयिऽपतिः । रयीणां । त्वं । शुक्रस्यं ।

वचंसः । मनोता ॥ ४

हे अग्ने यजीयान् वष्ट तमस्तं हवीषाभ्यहृतेन यजस्व । देवान् संयोजय । देव्यं
देव्यं राधोऽस्यं श्रुष्टी ॥ श्रुष्टीति चिप्रमाण ॥ चिप्रमभिष्टयीहि । देवानां पुरत इदं
स्नादुतरनिदं स्नादुतरमिति श्रुष्टि । यद्वा श्रुष्टो चिप्रकारो त्वं देव्यं देवं राधो
धनमभिष्टयीहि । अस्मदाभिष्टुस्तेन श्रुष्टि । प्रयच्छेत्यर्थः । दानसाधर्थ्यं दर्शयति ।

त्वं रथीणां धनानां मध्ये रथिपतिरक्षतमस्य धनस्य पतिरसि हि । यद्वा रथीणां
रथीपतिरित्यत्रैको रथिपद्भ्योऽनुवादः । त्वं युक्रथ्य होमस्य नवसोऽकादीयस्य
क्षीत्रस्य मनोता प्रज्ञाता भवसि । यद्वा जानयिता ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उभयं ते न क्षीयते वसव्यं दिवेदिवे जायमानस्य दक्ष ।

क्षधि क्षमंतं जरितारं मग्ने क्षधि पतिं स्वपत्यस्य रायः ॥ ५

उभयं । ते । न । क्षीयते । वसव्यं । दिवेऽदिवे ।

जायमानस्य । दक्ष ।

क्षधि । क्षमंतं । जरितारं । मग्ने । क्षधि । पतिं ।

पतिं । स्वपत्यस्य । रायः ॥ ५

दक्ष दर्शनीय हे अग्ने दिवेदिवे प्रतिदिनमग्निहोत्रकाले जायमानस्य ते तपोभयं
वसव्यं दिव्यं भोमं च वसु ॥ वस्वादित्वात्सुःर्षिको रत्नत्रयः । ८०५. ४. ३०. ४. ॥
तादृशमुभयं वसु न क्षीयते । न क्षीयते । अस्मेभ्यविधधनसङ्गावि संवपण्यः
त्वं ह्यग्ने दिव्यस्य राजसि त्वं पार्थिवस्तेत्यत्रोक्तः । अतस्त्वं जरितारं तव क्षीत्रं
जुर्वाणमिमं यजमानं क्षमंतमक्षतं वा क्षधि । कुह । किंच स्वपत्यस्य शोभना-
पत्ययुक्तस्य रायो धनस्य पतिं स्वामिनं कुह ॥

साकमेधे पर्वणि पूर्वेद्युरनुसवनं तिस्र इष्टयः कर्तव्याः । प्रथमायामग्नेरनी-
कवतः सैनानीकेनेति याव्या । तथा ततः साकमेधा इति खंडे क्षत्रितं । सैना-
नीकेन सुविद्वो अस्मे । आ० २. १८. । इति ॥

॥ सैषा मक्ते षष्ठी

सैनानीकेन सुविद्वो अस्मे यथा देवां आयजिष्ठः स्वस्तिः ।

अद्वैतो गोपा उत नः परस्मा अग्नें युमदुत रेवहिदीहि ॥ ६

सं । एनाः । अनीकेन । सुविद्वः । अग्ने इति ।

यथा । देवान् । आऽर्चजिष्ठः । स्वस्ति ।

अद्व्यः । गोपाः । उत । नः । परऽपः । अर्चः ।

द्युऽमत् । उत । रेवत् । दिदीहि ॥ ७

हे अग्ने स तादृशस्त्वमेतानेनानोकेन युक्तस्त्वं सुविद्वः सुप्रतिष्ठः सुधनो वाक्ने अस्मान् भव । देवान्यथा देवानां इविःप्रदानेन पूजक आयजिष्ठो यदृत्त-
षोऽद्व्यः केनाप्यतिरङ्गतो गोपा देवानां गोपायिता । उत अपि च नोऽस्माकं
परस्या इरितेभ्यः पारयिता पाता च त्वं द्युमत् कांतियुक्तं उत अपि च रेवत्
धनयुक्तं यथा भवति तथा स्वस्ति दिदीहि । अग्नेय सर्वतो दिदीहि । अग्नेय
सर्वतो दीप्यस्व ॥

॥ इति द्वितीयस्य सधे प्रथमो वर्गः ॥

जोह्वन् इति षडृचं दयमं सूक्तं गार्ग्येण त्वेदु भगवन्नेयं जोह्वन् इत्यनुक्रांतत्वात् ।
सूक्तविनियोगः पूर्वेषु सङ्कोक्तः ॥

॥ अथ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

जोह्वन्तो अग्निः प्रथमः पितेर्विद्वस्यदे मनुष्या यत्समिद्धः ।

त्रियं वसानो अमृतो विचंता मर्द्धजेन्धः अवत्यः स वाजो ॥ १

जोह्वन्तः । अग्निः । प्रथमः । पिताऽर्चव । इदः । पदे ।

मनुष्या । यत् । संऽद्व्यः ।

त्रियं । वसानः । अमृतः । विचंताः । मर्द्धजेन्धः ।

अवत्यः । सः । वाजो ॥ १

जोह्वन्तः सर्वेषां शयं ज्ञातव्यो ज्ञोतव्यो वा ॥ इवते जुहोतेषां रूपं ॥ तादृशः
प्रथमः । अग्निर्व देवानां यवन इत्याम्नानात् । उच्यते योऽग्निः । यत् षडेदं इडायाः
पद् उत्तरमेद्यात्मके स्थाने मनुष्या मनुष्येण यजमानेन समिद्धः सोऽग्निः पितेव देवानां

ऋविःप्रापयेन पाखको भवति । त्रिषं दीप्तिं वसान आच्छादकम् अक्षतो अक्ष-
वर्षरहितो विवेता विविधप्रसः अक्षः । अक्ष इत्यक्षनाम् । तस्यै हितः । पाणी
वक्ष्वान् । सोऽग्निर्वैश्वानरः सर्वैः परिवरवीवो भवति ॥ यद्भुगतास्त्रिभ्यःप्रसवः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

श्रूया अग्निश्चित्तभांशुर्वैभं मे विष्वाभिर्गीर्भिरक्षतो विचे'ताः ।

श्यावा रथं वक्षतो रोहिता वोताश्वश्चक्रे विक्ष'त्रः ॥ २

श्रूयाः । अग्निः । चित्तःशानुः । श्वं । मे । विष्वाभिः ।

गीःभिः । अक्षतः । विःचे'ताः ।

श्यावा । रथं । वक्षतः । रोहिता । वा । क्षत । अश्वश्च ।

अक्ष । चक्रे । विःक्ष'त्रः । २

अक्षतो अक्षवर्षरहितो विवेता विविधप्रसवित्शानुर्वैश्वानरीश्व-
दग्निर्वा सोऽग्निर्वैश्वानरीभिः श्रुतिसाधनभूतैः सर्वैवाक्षैः क्रियमाणं मे अक्ष
श्वं क्षीतं श्रूयाः । श्रूयोत् । तस्याग्रे रथं श्यावा श्याववर्षावश्चो वक्षतः । वा
अपि वा रोहिता रोहिद्वर्षावश्चो रथं वक्षतः । रोहिद्वर्षावोरश्वयोः श्यावादिवर्ष-
परिप्लवः श्लेषश्चा भवति । विक्षतो नानास्थानेषु विक्षुत्तचक्रे । अतिशिरकारि
श्च ॥ करोतेः कर्षिषि चिट् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उत्तानावांसजनयन्सुषू'तं भुव'दग्निः पुरुषेयांसु गर्भैः ।

शिरि'षावां चिदक्षुना मर्चोभिरपरि'रुतो वसति प्रचे'ताः ॥ ३

उत्तानावां । अजनयन् । सुऽसू'तं । भुव'त् । अग्निः ।

पुरुऽपेयांसु । गर्भैः ।

शिरि'षावां । चित् । अक्षुना । मर्चःभिः । अपरिऽरुतः ।

वसति । प्रऽचे'ताः । ३

उत्तामावावृत्तानमयावाभरय्यां सुभूतमग्निहोत्रार्थं सृष्टुं प्रेरितमग्निपञ्चमवन्तु ।
 अध्वर्यादस्य उदपादयन् । सोऽग्निः पुरधेवाह । येद्य इति ह्यवनाम । यद्दृष्टपा-
 खोवधीदु गर्भो ह्यपत् । अंतर्वर्तमानतया गर्भं इव भवेत् ॥ भवतेर्षिर्षि ह्यर्षं ॥
 शिरिषायां । शीर्यतेऽस्यां भूतानीति शिरिषा राशिः । तस्मात्तप्यन्तुना । चंजनाः-
 दन्तुस्तनः । तेन तपसापरीवृतोऽष्टुष्टः अत एव अहोभिस्तेजोभिद्युक्तः प्रचेताः
 प्रशष्टप्रशः सन् वसति । दीप्यमानो वर्तते ॥

। अथ चतुर्थी ।

जिघर्ष्यग्निं हविषां हृतेन प्रतिच्छिद्यंतं सुभंजानि विश्वा ।

पृथुं तिरश्चा वयसां वृहंतं व्यचिद्यमसैः रभसं दृश्यां ॥ ४

जिघर्षिं । अग्निं । हविषां । हृतेन । प्रतिच्छिद्यंतं ।

सुभंजानि । विश्वा ।

पृथुं । तिरश्चा । वयसां । वृहंतं । व्यचिद्यं । असैः । रभसं ।

दृश्यां ॥ ४

विश्वा सर्वाणि सवनानि प्रनिश्चिद्यंतं वैश्वानरात्मनापितित्तं पृथुं जज्ञांतं
 तिरश्चा सर्वतः प्रवर्तमानेन वयसां पेषसां वृहंतं प्रशङ्कनस्यै हंनिषं चस्यै व्यचिद्यं
 व्याप्तं रभसं वक्ष्यंतं इयानमेवंगुण्यवत्तया इयवमानमग्निं पुरोडायादिकवचनेन
 हविषा हृतेन च जिघर्षिं ॥ प्रति ह्येष सर्वाणि भूतानि चेति पृथुं तिरश्चा वयसां
 भूतेन वृहंतं व्यचिद्यमसै रभसं इयानमित्यपकायनवतमसैरसादं दीप्यमानमित्ये-
 तदा विश्वत इत्या सर्वतः प्रश्वं चं सुहोषीत्येतदरक्षदत्तुहेयनेन वनदं सुभेते-
 त्वेतन्मयंश्रीरिति मयंश्रीरित्येव स्युहवहृष्यो अग्निर्नाभिश्चद्य इति न ह्येष
 दीप्यमानो भवतीति ॥

। अथ पंचमी ।

आ विश्वतः प्रश्वं चं जिघर्ष्यरक्षसा ममसा तज्जुषेत ।

मयंश्रीः स्युहवहृष्यो अग्निर्नाभिश्चद्ये तन्वाद्भ्रसुं रावः ॥ ५

आ । वि॒श्वतः॑ । प्र॒त्य॑चं । जि॒घ्रि॒मि॑ । अ॒र॒क्ष॒सा॑ । म॒न॒सा॑ ।

म॒न॒सा॑ । तत् । जु॒धे॒त॑ ।

म॒र्ये॑ऽग्नीः । सृ॒ष्ट॒यत्सर्व॑र्षः । अ॒ग्निः॑ । न । अ॒भि॒ऽसृ॒शे॑ ।

त॒त्वा॑ । ज॒भु॑राणः ॥ ५

विश्वतः सर्वत्र व्याप्य वर्तमानं प्रत्यचं यच्च प्रत्यागच्छन्तमग्निं येन हृतेनाजिघ्रिम् ।
आसिंचामि । अरक्षसा वाधकरहितेन मनसा स्तोत्रेण सृष्ट तदाज्यं जुधेत । भवान्
दिवेत । मर्येऽग्नीः । मर्येभ्योः अयथीयो भजनीयः सृष्टयद्वयः । यादृशं यथा यजमानः
सृष्टयति तादृशवर्णोपेतः । तस्मा तेजसा जभुराणः पूर्यमाणोऽग्निर्नाभिसृशे ।
अतितेजस्वितयाभिभवनीयो न भवति ॥ अभिपूर्वाऽसृशेः कत्यार्थे केन्द्रप्रत्ययः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ज्ञे॒या भा॒गं स॑ह॒सानो॒ वरे॑ण॒ त्वाद्दू॑तासो म॒नु॒वद्दे॒म॑ ।

अ॒नू॑न॒मग्निं॑ जु॒ह्वा॑ व॒च॒स्या॑ म॒धु॒पृ॒थं॑ ध॒न॒सा॑ जी॒ह्वी॒मि॑ ॥ ६

ज्ञे॒याः । भा॒गं । स॒ह॒सानः॑ । वरे॑ण॒ । त्वाद्दू॑तासः ।

म॒नु॒वत् । व॒दे॒म॑ ।

अ॒नू॑नं । अ॒ग्निं॑ । जु॒ह्वा॑ । व॒च॒स्या॑ । म॒धु॒पृ॒थं॑ । ध॒न॒साः॑ ।

जी॒ह्वी॒मि॑ ॥ ६

वरेण । वारयत्यनेन यत्नू निति वरं तेजः । तेन सहसानः यतूनभिवन्त्वं
भागं भजनीयं स्तोत्रं ज्ञेयाः । जानीहि ॥ आधीर्लिङि वाच्यस्य संयोगादेः ।
पा० ६, ४, ६८ । प्रत्येत्वं ॥ त्वाद्दूतासः । त्वं दूतो येषामसि ते त्वाद्दूतासः । यद्वा
मया प्रेरिता वयं मनुवद् महारिव वदेम । स्तोत्रं ब्रूयातः । जुह्वा । ह्यथेऽस्यामिति
जुह्वीत्वा पातृविधेयो वा । तयानूनं संपूर्थं मधुपृथं मधुना कर्मफलैः यजमानं
संयोजन्तमग्निं धनसा धनस्य संयज्ञाहं वचस्या स्तुतिकामनया जीह्वीमि ।
आह्वामि ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥

शुधो हवमित्येकमिथत्युचमेवादर्थं सूक्तं गार्ह्यमदं । अत्रातुक्रान्तिना शुधि
सैकैश्च निराटस्थानकृतेऽन्वाभिति । निराटस्थाना त्रिष्टुप् । तद्वत्त्वमवतुक्रान्तिना-
सूक्तं । नवको वैराजस्यैष्टुभश्च द्वौ वा वैराजो नवकस्यैष्टुभश्च निराटस्थानेति ।
अंत्या त्रिष्टुप् विशेषस्यतुक्रान्तिर्द्वौ देवता ॥ पृथक्स्य चतुर्थेऽनि मत्त्वतीवशब्दे
इह सूक्ते निविचाने । तत्रेदं तृतीयं सूक्तं । चतुर्थेऽह्नोति खंडे सूत्रितं शुधी
हवमिंद्र मरुत्वां इंद्रेति मरुत्वतीर्यं । आ० ७, ११, । इति ॥

॥ अथ तन्निम्नूक्ते प्रथमा ॥

शुधी हवमिंद्र मा रिषण्यः स्याम ते दावने वसूनां ।

इमा हि त्वामूर्जो वर्धयति वसूयवः सिंधवो न चरंतः ॥ १

शुधि । हवं । इंद्र । मा । रिषण्यः । स्याम । ते । दावने ।

वसूनां ।

इमाः । हि । त्वां । मूर्जः । वर्धयति । वसूयवः । सिंधवः ।

न । चरंतः ॥ १

मत्त्वमद स्तोति । हे इंद्र मे हवं मदीयमिदं स्तोत्रं शुधि हृणु । मा रिषण्यः ।
मा हिंसोः । इदमत्यं न साधीय इति मा निराकारिः ॥ इदम्यद्रिष्यस्युर्बृषण्यति
रिषण्यतीति निपातितः ॥ वर्यं ते तत्र वसूनां दावने दानाय स्थान । पात्रभूता
भवेत् । इमा अस्माभिर्देवानि वसूयवो दातव्यंजमानस्य धनमिच्छन्ति ॥ अदंसि
परेच्छायां क्यच् ॥ तादृशानि चरंतः खरंतः सिंधव इव इतश्चरणोपेतान्मूर्जो
हविलंक्षणान्यज्ञानि त्वां वर्धयति हि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मूर्जो महीरिंद्र या अपिंश्वः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वीः ।

अमंत्यं चिदासं मन्थं मातृमवाभिजडुक्यैर्वावृषानः ॥ २

सुजः । मञ्जीः । इंद्र । वाः । अपिन्वः । परिस्थिताः ।

अधिना । नूर । पूर्वीः ।

अमन्तं । चित् । दासं । मन्मानं । अवं । अभिनत् ।

उक्तयैः । बटधानः ॥ २

नूर यत्पूर्वां चिन्वक के इंद्र वा अपोऽपिन्वः । अपर्षवः । पूर्वीः प्रभूतास्ता
अधिना मेघेन इत्येष वा परिस्थिताः । अधिष्ठिता आक्रांताः । ततस्त्वं तस्माद्देहैः
सकाशात् मञ्जीमन्तीरपः सुजः । अ्यसुजः । अय्यैः यस्मै वाट्टधानो वधमानस्त्वं
दासं सर्वस्वोपचयितारमन्तं चित् मरणापरमंरहितमेवात्मानं मन्मानं तमसुरम-
वाभिनत् । अनास्तुयं यथा भवति तथा ॥ भिदिर् विदारणे । अङ्कि विपि रूपं ॥

। अथ तृतीया ॥

उक्थेष्विन्नु शूर येषु चाकम्स्तोमे'ष्विंद्र वद्वियेषु च ।

तुभ्य'देता वासु' मंदसानः प्र वायवे' सिञ्जते न शुभ्राः ॥ १

उक्थेषु । इत् । तु । नूर । येषु । चाकम् । स्तोमे'षु ।

इंद्र । वद्वियेषु । च ।

तुभ्य' । इत् । एताः । वासु' । मंदसानः । प्र । वायवे' ।

सिञ्जते । न । शुभ्राः ॥ १

हे नूरेंद्र वेदव्ये इ होत्रादिभिः क्रियमाणेषु यस्मै इ वद्वियेषु । इप्रियं सुखं ।
तस्मात्प्रभूतेषु । वद्वा वद्वाः स्तोत्रारः । तत्कृतेषु उद्गातृणां स्तोमेषु च तु विप्रं
चाकम् । स्तुतोः कामवसे ॥ कर्ततेः कर्ततेर्वा यद्भुक्ति रूपं ॥ वासु स्तोत्रांश-
रूपासु स्तुतिषु मंदसानो वृष्यन् भवति ता एताः शुभ्रा होष्यमानाः स्तुतयो
वायवेऽसादोर्षं वस्रं प्रत्यागच्छते तस्येत् तस्यमेव प्रसिञ्जते । तदर्थमेव प्रसरंति ।
न सर्वप्रत्ययैः । ता अपुना रूपस्य ॥

∴

॥ अथ चतुर्थी ॥

शुभ्रं तु ते शुभं वर्धयंतः शुभ्रं वज्रं बाहोर्दधानाः ।

शुभ्रस्त्वमिंद्र वाहृधानाः अन्मे दासीर्विशः सूर्येण सद्म्याः ॥ ४

शुभ्रं । तु । ते । शुभं । वर्धयंतः । शुभ्रं । वज्रं । बाहोः ।

दधानाः ।

शुभ्रः । त्वं । इंद्र । वाहृधानः । अन्मे इति । दासीः । विशः ।

सूर्ये । सद्म्याः ॥ ४

हे इंद्र ते तव शुभ्रं घोभनं शुभ्रं वज्रं स्तोत्रे वर्धयंतः शुभ्रं दीप्तं वज्रमायुधं
तु विप्रं तव बाहोर्दधाना निदधानाः स्तूयमानो ह्यिन्द्रोऽसुरवधाय वज्रमादत्त
इतीत्यंरूपेणायुधं निदधाना भवामः । वाहृधानः स्तोत्रे वर्धमानः शुभ्रसेजसा
युक्तस्त्वमन्मे अस्माकं दासीरुपक्षपयित्नीर्विश आसुरीः प्रजाः सूर्येण सद्पु प्रेरकेण ।
आयुधं हि प्रेरयति त्वं युथस्वेति । एवंरूपेण बाहोर्निहितेन वज्रेण सद्म्याः
अभिभव ॥ सद्म्येर्ब्यत्ययेन लिङि परस्मैपदं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

गुह्यां हितं गूह्यं गुह्रमप्सपीवृतं मायिनं क्षियंतं ।

उतो अपो द्यां तस्तम्बांसमहविहिं शूर वीर्येण ॥ ५

गुह्यां । हितं । गुह्यं । गूह्रं । अप्सु । अपिऽहतं ।

मायिनं । क्षियंतं ।

उतो इति । अपः । द्यां । तस्तम्बांसं । अहंन् । अहिं ।

शूर । वीर्येण ॥ ५

ये सूर्ये इह सुवा सुवावां हितं निहितं अत एव सुवापप्रकाशं गूढं गूढम-
पीडितं तिरोहितं । अन्वैककिलिरोधानरूपेऽर्थे पुनरुक्तयस्मिरोधानभूयस्त्वप्रति-
पादनपराः अन्वासे हि भूयानयो भवति । यथाहो दर्शनोयाहो दर्शनोयेति ।
तादृशं चाविनं चावापिनमसुरं सिद्धं निवसंतं उतो अपि चापो द्यां दिवं च
तस्तथासं वावापयोनं संभवंतं इत्यंभुतमहिमसुरं मेघं वा वीर्येण सापथ्यभूतेन
वजे वाचनम् । इतमानसि ॥ इमं हिंसागत्योरित्यस्य लक्षि रूपं ॥

॥ इति द्वितीयाक्ष षष्ठे तृतीयोऽयमः ॥

॥ अथ षष्ठो ॥

स॒वा सु॒ तं इ॒न्द्र॒ पू॒ष्या॑ म॒जानि॑ ।
स॒वा व॒श्वं॑ वा॒ङ्मो॒र्यं॑ स॒वा इ॒री॒ सूर्य॑स्य॒ केतु॑ ॥ ६

स॒वा व॒श्वं॑ वा॒ङ्मो॒र्यं॑ स॒वा इ॒री॒ सूर्य॑स्य॒ केतु॑ ॥ ६

स॒वा । सु॒ । तं । इ॒न्द्र॒ । पू॒ष्या॑ । म॒जानि॑ । उ॒त । स॒वाम् ।

नू॒तना॑ । क॒तानि॑ ।

स॒वा । व॒श्वं॑ । वा॒ङ्मोः॑ । उ॒र्यं॑ । स॒वा । इ॒री इ॒ति॑ । सूर्य॑स्य ।

के॒तु इ॒ति॑ ॥ ६

ये इन्द्र पूष्यां पूरातनानि महानि अजानि ते तव कर्माणि तु चित्रं सव ।
सवाम् । उत अपि च नूतनापनातनानि कतानि कर्माणि सवाम् । वाङ्मो-
र्यं तं दीक्षयानं वश्वं सव । सवाम् । किंच उर्यस्य सुष्टु प्रेरकस्य सुवीर्यस्य वा
सुवात्मनो वेन्द्रस्य केतु प्रसागको इरी एतन्वापकापयो सव । सवाम् ॥ इत्यु-
क्तुतो । तिष्ठां तिष्ठो भवतीत्युक्तगवत्सवचनस्य सवभैः सवचनादेशः । वश्वं
वंदत्येति यपो वृगभावाः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इ॒री सु॒ तं इ॒न्द्र॒ वा॒जय॑ता॒ घृत॑द्युतं॒ सवार॑स्यार्थं ।

वि॒ संम॑ना भूमि॒रप्रथि॑षारं॒ स्य प॑र्वतश्चि॒त्सरि॑षन् ॥ ७

रं॒रो इति॑ । सु॒ । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । वा॒ज॒र्य॒ता । ह॒त॒ऽशु॒तं॑ । स्ख॒रं॑ ।
अ॒स्वा॒र्थां॑ ।

वि॒ । स॒म॒ना । भूमिः॑ । अ॒प्र॒थि॒ष्ट । अ॒रं॒स्त॒ । प॒र्व॒तः॑ । चि॒त् ।
स॒रि॒ष्यन् ॥ ७

हे इन्द्र वाजर्यता वेगं कुर्वती ॥ तत्करोतीति चिप् ॥ ते तव हरी एतज्जात-
कावश्वो एतशुतं हतश्वोदकस्य च्यापयितारं स्खरं मेवध्वनिं तु चिप्रमस्वाट् ॥
स्वरतिः शब्दकर्मा । पाकं मन्वन्तीतिवदेत्तथातोरनुवादः । सङ्घि रूपं ॥ समना
समस्थया यद्वासमना सर्वतो व्यप्रथिष्ट । गर्जनं कृत्वा सरोपरि हृदिर्भवतीति
प्रथितानूत् । तथा वर्धयति चोपि सरिष्यन् वर्षणार्थमित्यक्तो गमिष्यन्
अरंस्त । अरमव ॥ एतैर्नृपि रूपं ॥

॥ अथाश्वसी ॥

नि॒ प॒र्व॒तः॑ सा॒द्य॒प्र॒बु॒ध्ण॒ः सा॒ह॒भि॒र्वा॒व॒श्या॒नो॑ अ॒क्रान् ॥

दू॒रे॒ पा॒रे॒ वा॒यीं॑ व॒र्ध॒य॒तः॑ इ॒न्द्र॒ऽपि॒तां॑ ध॒म॒निं॑ प॒प्र॒थ॒न्नि ॥ ८

नि॒ । प॒र्व॒तः॑ । सा॒दि॒ । अ॒प्र॒ऽय॒ः॒न् । सं॒ । सा॒ह॒ऽभिः॑ ।

वा॒व॒श्या॒नः॑ । अ॒क्रान् ॥

दू॒रे॒ । पा॒रे॒ । वा॒यीं॑ । व॒र्ध॒य॒तः॑ । इ॒न्द्र॒ऽपि॒तां॑ । ध॒म॒निं॑ ।

प॒प्र॒थ॒न्नि ॥ नि ॥ ८

अप्रबुध्णम् अप्रमाद्यन् वर्षणे सावधानः पर्वतो मेघो निशादि । नभसि
निषस्य आसीत् । साहभिरङ्गिमांश्चमिकाभिर्वाग्भिरा संवावश्यानः सद्य शब्दं
कुवाणोऽक्रान् । अक्रमात् । इतस्ततः संवावश्यानोत् ॥ क्रमतेलेङि बहुषु शब्द-
कीति विकरणस्य लृक् ॥ दूरे पारेऽतिदूरेऽन्तरिक्षे स्थितां वायीं माथ्यनिकां
वाचं वर्धयतः स्तोत्रैः समृद्धां कुर्वतः स्तोतारो मरुतो बँद्रेषितामिद्रेष प्रेरिता
धमनिं शब्दं कुवाणं तां वाचं नितरां पप्रथन् ॥ अप्रथयन् ॥

॥ अथ नवमी ॥

इंद्रो महां सिंधुमाशयानं मायाविर्न हृत्नमस्फुरत्भिः ।

अरंजेतां रोदसी भियाने कनिक्रदतो वृष्णो अस्य वज्रात् ॥ ८

इंद्रः । महां । सिंधुं । आशयानं । मायाविर्न । हृत्नं ।

अस्फुरत् । निः ।

अरंजेतां । रोदसी इति । भियाने इति । कनिक्रदतः ।

वृष्णः । अस्य । वज्रात् ॥ ८

बलवामिंद्रो महां सिंधुं । स्रंदत इतस्ततः संचरतीति सिंधुर्मेघः । तमाशयानं तत्रधिष्टाय शयानं मायाविर्न हृत्नमस्फुरं । यद्वा सिंधुर्दकं । तदधिष्टाय शयानं हृत्नं । वृष्णोत्याकाशमिति हृत्नो मेघः । तं निरस्फुरत् । निरहन् । वृष्णो वर्षकस्यास्त्रस्य कनिक्रदतः यद्धं कुर्वाणाहज्जाश्रियाने भयं प्राप्ते रोदसी द्यावापृथिव्याव-
रंजेतां । अकंपेतां ॥ दाघार्तिदधर्तोत्यादिना कनिक्रदत्पद्भ्यो निपातितः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अरीरवीहृष्णो अस्य वज्रोऽमानुषं यन्मानुषो निजूर्वीत् ।

नि मायिनो हानवस्य माया अपादयत्यपिवाग्स्तस्य ॥ १०

अरीरवीत् । वृष्णः । अस्य । वज्रः । अमानुषं । यत् ।

मानुषः । निजूर्वीत् ।

नि । मायिनः । हानवस्य । मायाः । अपादयत् ।

पपिऽवान् । सुतस्य ॥ १०

द्वेष्यः क्षामानां वर्षकस्यैत्रस्य पञ्चोऽरोरवीत् । अर्घं यज्ज्वलकरोत् । कर्द्वेत्यपि-
 चायामाह । अद्यदा अमातुषं मनुष्याणां रक्षितं । अहा मातुषोऽहं न भवामीत्येवं
 मन्यमानं तमसुरं मातुषो मनुष्याणां हितकारी यहा प्रतिमानमिन्द्रो निर्गूर्वीत् ।
 नितरां हिंस्यात् । जिवांसतीत्यर्थः ॥ जूर्णतेर्हिंसाकर्मणो छेदि रूपं ॥ छुतस्या-
 भिषुतं सोमं पयिवान् पोतवान् चायिनो चायायिनो दानवस्य । दातुर्नाम हत्वमाता
 दातुः शय इत्यादिषु दृष्टत्वात् । तस्याः पुत्रस्य हत्वस्य चाया वचनानि स्वपादयत् ।
 न्यपातयत् । ववाधेति वावत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथैतस्मिन्नुक्त एकादशी ॥

पिवापिवेदिंद्र शूर सोमं मंदंतु त्वा मंदिनः सुतासः ।

पृथंतस्त्रे कुक्षी वर्धयंतित्या सुतः पौर इंद्रमाव ॥ ११

पिवंसपिव । इत् । इंद्र । शूर । सोमं । मंदंतु । त्वा ।

मंदिनः । सुतासः ।

पृथंतः । ते । कुक्षी इति । वर्धयंतु । इत्या । सुतः । पौरः ।

इंद्रं । आव ॥ ११

शूर मलवन् हे इंद्रं पिव पिवेत् । अभिषुतमिमं सोमं पिवैव । आदराद्येमा
 नोष्णा । मंदिनो मदकराः सुतास्त्रेऽभिषुताः सोमास्त्रा मदंतु । त्वां मदयंतु ॥
 यदि स्तुत्यादिषु । व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ ते सोमास्त्रे तव कुक्षी उदरस्थोभो पाश्वरीं
 पृथंतः पूरयंतः संतस्त्रां वर्धयंतु । इत्यानेन प्रकारेण पौर उदरपूरकः सुतोऽभि-
 षुतः सोम इद्रं त्यामाव । तर्पयंतु ॥ अतस्तेस्तर्पणार्थस्य छिदि रूपं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वे इंद्रार्थभूम विप्रा धियं वनेम ऋतया संपंतः ।

अवत्यवी धीमहि प्रथंस्तिं सद्यस्त्वं रायो दावने स्तम ॥ १२

त्वे इति । इन्द्र । अति । अभुभ । विप्राः । धियं । वनेम ।

ऋतया । सपंतः ।

अवस्यवः । धीमहि । प्रशंसिं । सद्यः । ते । रायः ।

दावने । स्याम ॥ १२

हे इन्द्र विप्रा जेषामिनो वयं त्वे त्वयि त्वद्दृष्टेऽभुभ । अपि सानुनवप्रभे
वर्तते । ते तत्त्व हृदये किं वर्तानह इति । ऋतया । ऋतं कर्मफलं । तत्कामनया
सपंतस्त्वां परिचरण्याख्येन कर्मणा श्रुयंतो वयं धियं तद्दुष्टेन क्रियमाणं कर्म
वनेम । संभजेमहि ॥ वन वष संभज्जो । आशीर्लिङ्गि लिङ्गाभिष्यङ्गित्यङ्प्रत्ययः ॥
किंच अमस्यवस्ततो रक्षयनिष्कृतः प्रशंसिं । शक्तिः शंसनं । प्रकृष्टशंसनं शीलं
धीमहि । त्वयि निदधीमहि । ततस्ते तद्दोवस्य रायो धनस्य दावने दानाव
पात्रभूताः सद्यः स्याम । इदानीं भवेम ॥

। अथ त्रयोदशी ।

स्याम ते तं इन्द्र ये तं अती संवस्यव उर्जे वर्धयंतः ।

शुभित्तमं यं चाक्रनाम देवाग्ने रयिं रासि वीरवंतं ॥ १३

स्याम । ते । ते । इन्द्र । मे । ते । अती । अवस्यवः ।

उर्जे । वर्धयंतः ।

शुभित्तमं । यं । चाक्रनाम । देव । अग्ने इति । रयिं ।

रासि । वीरवंतं ॥ १३

हे इन्द्र ते तपोती जत्या प्रणयनेन ॥ अघतेः प्राप्रस्य क्रानि रूपं ॥ वे ते
तवापस्यवो रक्षाक्रामा उर्जे इविलंक्षयस्यं वर्धयंतो भवन्ति ते तव पवं ते
स्याम । त्वदधीना भवेम । देव ह्योतमान हे इन्द्र शुभित्तमं दानभागावार्तव्य
वस्यवत्तमं यद्वा घत्स्यां घोषवित्तमं वं रयिं चाक्रनाम । काषवागहे ॥ कनतेः
कांयर्थस्य लङ्प्रुगंतस्य ह्योति रुपं ॥ वीरवंतं पुत्रपौत्रैः सङ्घितं गाहयं रविमन्त्रे
अस्यार्थं रासि । देहि ॥

। अथ चतुर्दशी ।

रा॒सि॒ क्ष॒यं॒ रा॒सिं॒ मि॒त्र॒म॒ग्ने॒ रा॒सि॒ श॒र्धं॒ इं॒द्र॒ मा॒रु॒तं॒ नः॒ ।

स॒जोष॑सो॒ वे च॑ म॒न्द॒सा॒नाः॒ प्र वा॒यवः॑ पा॒त्यप्र॑णोतिं ॥ १४

रा॒सि॒ । क्ष॒यं॒ । रा॒सिं॒ । मि॒त्रं॒ । अ॒ग्ने॒ इति॑ । रा॒सिं॒ ।

श॒र्धं॑ । इं॒द्र॒ । मा॒रु॒तं॒ । नः॒ ।

स॒जोष॑सः । वे । च । म॒न्द॒सा॒नाः । प्र । वा॒यवः॑ ।

पा॒ति । अ॒प्र॑णोतिं ॥ १४

ये इंद्र क्षयं । क्षियन्ति निचसंत्यन्तेति अयोऽन्वयं । तदन्वयं रासि । देहि । तथा मित्रं सखायवन्धे अरुभ्यं रासि ॥ वाक्यभेदादभिधातः ॥ वाक्यं बहुतां देवविद्यां सर्ववि शर्धो बलं नोऽस्त्रभ्यं रासि । एतेन ब्रह्मतामस्यागमनं प्रार्थ्यते । वे भरतः सजोषसः सङ्घ प्रियमाणा नर्दतो ओदमाना वायवो बभूवुः प्रति गन्तारः संतोऽप्यधीतिभयो नीयमानं सोमं प्रदाति । प्रत्यक्षेण पिबन्ति तेषां शर्धं इति समन्वयः । यद्वा वे च वायवोऽग्ने नीयमानं सोमं पिबन्ति तेषां वायवूनां बलं रासि ॥ वायव इति पूजायां बहुवचनं । वायुर्हि सोमस्यापपातेति ॥

। अथ पंचदशी ।

अ॒न्वि॒त्र॒ येधुं॑ म॒न्द॒सान॒स्तृ॒प॒त्सोमं॑ पा॒हि॒ द्र॒ष्ट॒दि॒न्द्र॒ ।

अ॒ग्ना॒ग्ने॒ ष॒त्वा॒ तं॒रु॒त्वा॒व॒र्ध॒यो॒ द्यां॑ स॒ह॒द्वि॒र॒क्तः॑ ॥ १५

अ॒न्तं॑ । इ॒त् । सु॒ । येधुं॑ । म॒न्द॒सानः॑ । तृ॒प॒त् । सोमं॑ । पा॒हि॒ ।

द्र॒ष्ट॒त् । इं॒द्र॒ ।

अ॒ग्ना॒न् । सु॒ । ष॒त् । अ॒ग्ना॒ । तं॒रु॒त् । अ॒व॒र्ध॒यः॑ । द्यां॑ ।

स॒ह॒त्स॒मिः॑ । अ॒ग्नेः॑ ॥ १५

हे इंद्र वेदु तव सहायभूतेषु वरुण मंदसानो भाव्यम्भवसि ते भवतो तु विप्रं
 व्यंत् । सोमं भवयंत । इत् यवर्षे । इच्छात् ॥ दंष्टतेरिदं रूपं ॥ आत्मानं वदीकृतं
 त्वं ह्यपत् तपयंतमिमं सोमं पाहि । पिब । तस्व यत्पूर्णां हिंसक हे इंद्र इच्छिर्ष-
 खश्चिरेकैरेणोयैर्भक्षिः सङ्घितस्व । आ इति चार्थे । तेनात्मानं व्यां च ह्यस्य
 इत्यप्युवादिभिरस्मान् अस्मात्माननेन च दिवमवर्धयः । यद्वा वेदु सोमे
 मंदसानो भोदसानो भवसि ते सोमा व्यंत् । त्वां गच्छंत । उषं पूर्ववत् ॥

। इति द्वितीयस्य ऋचे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

हृदंत इन्द्र ये तै तद्वत्रोक्थेभिर्वा सुभ्रमाविवासान् ।

स्तृणानासो वरिः पस्वावस्वोता इदिंष्ट वाजमग्मत् ॥ १६

हृदंतः । इत् । नु । ये । ते । तद्वत्र । उक्थेभिः । वा ।

सुभ्रं । आऽविवासान् ।

स्तृणानासः । वरिः । पस्ववस्वत् । त्वाऽजताः । इत् । इदिंष्ट ।

वाजं । अग्मन् ॥ १६

तस्व आपङ्गितारक हे इंद्र ये पुनांसः सुभ्रं सुखकरं त्वासुख्यै । शक्यैरावि-
 वासान् । परिचर्युः ॥ विवासतेल्लेखडागमः ॥ त एव पुनांसो तु क्षिप्रमविलंबेन
 हृदंतो नष्टांतो भवतीति पूरणः । किं वरिः स्तृणानासो वेद्यां वरिःराष्ट्रादयंतो
 ये त्वां परिचरंति ते त्वोता इत् त्वया रक्षिताः संत एव पस्वावत् ऋक्षसङ्घिनं
 वाजमग्नसम्भन् । गच्छंति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उग्रेष्विनु नूर मंदसानस्त्रिकंद्रकेषु पाहि सोममिंद्र ।

प्रदोषुवस्मश्चुषु प्रीणानो वाहि हरिभ्यां सुतस्यं पीतिं ॥ १७

उग्रेषु । इत् । तु । मूर । मंदसानः । त्रिऽकंदुकेषु ।

पाहि । सोमं । इंद्र ।

प्रऽहोधुवत् । श्मश्रुषु । प्रीषानः । वाहि । हरिऽश्यां ।

सुतश्रं । पीतिं । १०

हे मूर बलवन्निर्द्र चपे मूर्ध्नेषु वल्लसोत्पन्नवत्सु त्रिकण्डुकेषु ज्योतिर्गीरायु-
रित्येतन्नामकेष्वभिद्रुपिकेज्जहःसु मंदसानो हृष्यन् सोमं पाहि । त्रिः । ततः
प्रीषानः सोमपानेन प्रीतो भगन् रश्मश्रुषु क्षिप्रं सोमं प्रदोधुवत् ॥ चूर्णं कंपने ।
वल्गुमंसस्य यतरि रूपं ॥ पुनःपुनर्धुन्वन् सुतस्याभिद्रुतस्य पीतिं पानडिदस्य
हरिश्मानश्याश्यां युक्तः सन् याहि । गच्छ ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

धिञ्वा श्रवः मूर येन ह्रवमवाभिनदानुमौर्यवाभं ।

अप्रावृषोऽर्धोतिरार्थीय नि सव्यतः सादि दस्यंरिंद्र ॥ १८

धिञ्वा । श्रवः । मूर । येन । ह्रवं । अवऽभिनत् । श्रावुं ।

और्यऽवाभं ।

अपं । अप्रवृषोः । अर्धोतिः । आर्थीय । नि । सव्यतः । सादि ।

दस्युः । इंद्र ॥ १८

मूर हे इंद्र यवस्तादृशं बलं धिञ्वा । चारव दधातेषोऽति वल्लसं कंद्सीति
शपी सुक् । कंदस्युभययेति वा स आशंघातकत्यादिहागमः ॥ येन बलेन दानुं
दानोः पुत्रं ह्रवमौर्यवाभं । ऊर्ध्वनाभिः कीटविशेष और्ध्ववाभ इत्युच्यते । तन्निवा-
वाभिनत् । विशेष्य । वहा और्ध्व ऊर्ध्वनाभिः । तदाभं तत्सदृशमित्यर्थः । ततस्तपो-
रूपस्य हननादावाय कर्षंशाननुवात्वे जनाय कुशाव राजर्षये वा ज्योतिः प्रकाशक-
नादिस्यमयाहृषोः । उल्लाडितवानसि । दस्युः कर्षंशानुपपन्नचित्ता स ह्रवः सस्यत-
स्त्वाव सव्यवाभं निषादि । त्वया नितरां सजो वाधितो वतंते ॥

॥ अथैकोनविंशो ॥

सनेम ये तं अतिस्त्रितरंतो विश्वाः स्पृध आये ण दस्युन् ।

असभ्यं तप्त्वाद् विष्णुरूपमरंधयः साख्यं त्रितायं ॥ १८

सनेम । ये । ते । अतिऽभिः । तरंतः । विश्वाः । स्पृधः ।

आये ण । दस्युन् ।

असभ्यं । तत् । त्वाद् । विष्णुरूपं । अरंधयः । साख्यं ।

त्रितायं ॥ १८

सनेम नाम्नुद्धान् संभजेम ये ते तवोतिभिः पावनैर्विश्वाः स्पृधः स्पृधमानाः
सर्वा नियस्तरंतो हिंसंतः तद्यार्थेणार्थभावेन दस्युत्पक्षपधितृन् हिंसंतो भवति ।
तदसभ्यं वयमानाय । किं तद् तदाद् । त्वाद्ः त्वद्ः सुतं विष्णुरूपमेतन्ना-
मककसुररंधयः ॥ रथतिर्बंधगमने ॥ वयमानयः । यद्वा तमसुरमवधीः ॥ रथ
हिंसारंदाहोः । रथिजभोरचोति लुम् ॥ इदंस्त्वाद्भवभोदित्ययमर्थस्तैस्त्रिरीयके
विष्णुरूपो वै त्वाद् इत्यत्र मङ्गता प्रबंधेन प्रपंचितः । किंच साख्यस्य सखिभाव-
स्त्रातुपावनाय त्रिताय मङ्गधये वयमानयः । यद्वा सनेम ते वर्यं प्रवृषा मवेम ये
वर्यं तव रक्षाभिः स्पृधमानाः प्रजा दस्युश्च तरंतोऽतिक्रान्तो भवेम ॥ सनेमेति
इत्यर्थेणाद्युदात्तः । यथा सनेम त्रित्वावरुणा सनेत इति । सकर्मकयेत् मण्यो-
दात्तः । सनेम वाजं तवेति । तरंतः । मृगुवनतरणयोः । यतरि रूपं । संज्ञा-
वचनवेदंतीदात्तः । यथा तरंत इव मङ्गनेति ।

॥ अथ विंशो ॥

अस्यं सुवानस्यं मंदिनंस्त्रितस्यं न्यर्षुदं वाहधानो भंसः ।

अधर्तवसूयो न चक्रं भिनदलमिंद्रो भंगिरस्त्रान् ॥ २०

प्र॒ य । सु॒वा॒नस्य॑ । मं॒दि॒नः॑ । त्रि॒त॒त्रं । नि॒ । अ॒र्बु॑दं ।

ब॒ह॒धानः॑ । अ॒स्र॒रि॒त्य॑स्तः ।

अ॒र्ब॒त॒यत् । सूर्य॑ । न । च॒क्रं॑ । भि॒नत् । ब॒लं॑ । इ॒ंद्रः॑ ।

अंगिर॒स्वान् ॥ २०

मंदिनोऽस्य मदकरमिभं सुवानस्य सुतत्रतश्चितस्य तीर्थानमस्यस्य महर्षेरथं
बाहधानः सोमेन बर्धमान इन्द्रोऽर्बुदं । अर्बुनि ददातीत्वर्बुदो मेघः । अतुस्सारस्य
देहम्बुदसः । यद्वा नामैतत् अर्बुदाख्यमसुरं ग्यस्तः ॥ सृष्टिंसायानित्यस्य लकि
तिपि बज्रुलं ब्रह्मोति विकरणस्य लुक् । युथे कृते ह्यलुङ्गादिना तिबोपः ॥
नितरामवधीत् । महानं विद्वदं निक्रमीः पदेत्यादिष्वर्बुदवधः स्रष्टवक्तः ।
किंच अंगिरस्वान् अंगिरोभिः सञ्चित इन्द्रोऽर्बतयत् । असुरहननार्थं बज्रमभ्या-
मयत् । सूर्यो न । यथा सूर्यश्चक्रं भ्रामयति तद्वत् । यद्वा यस्मादसुराङ्गिवा सूर्यः
स्वकीयं रथचक्रं नावतयत् । निषेधार्थोऽत्र नकारः । वतयितुं नायकत्वं तं बलं
पयोनां प्रभुमसुरं भिनत् । बज्रोणाभिनत् । यद्वा द्विचक्रो हि पूर्वं सूर्यस्य रथः ।
तस्यैकं चक्रमिद्रेणापहृतं । सूर्य इति सुपां सुसुगिति प्रथ्येकवचनस्य सुः ।
सूर्यस्य संबन्धपहृतं तदेकं चक्रमवतयत् । रजोहननार्थमभ्रामयत् । तेन चक्रेण
बलमभिनञ्च । नद्यर्थे ॥

अङ्गर्गयोषु सार्धदिनसपनेषु तायमानरूपेष्वच्छायाकस्याहरहः यस्यसंशक-
भिततदेवेति सूक्तं । नूनं सा त इत्येषा तस्याते शंसनीया । सूक्तितं च । नूनं
सा त इत्यंतत्तमं । आ० ७, ४ । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते एकविंशी ॥

नून॒ सा ते॒ प्रति॒ वरं॑ ज॒रि॒त्रे दु॑ ही॒यादि॑न्द्र॒ दक्षि॑णा म॒धो॒र्नी ।

शि॒क्षा स्तो॒त्रभ्यो॒ मातिं॑ घ॒म्भगी॒ नो ब्र॒ह्म॑दे॒स वि॒द्वे

सु॒वी॒राः ॥ २१

नूनं । आ । ते । प्रति । वरं । जरित्वे । इहीयत् । इन्द्र ।

दक्षिणा । मघोनी ।

श्रिच्छ । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

इहत् । वदेम । बिदथे । सुवीराः । २१

हे इन्द्र वा दक्षिणा दक्षिणाङ्गुलं करोतीति दक्षिणा स्तोत्रभ्यो देवा ते त्वत्संब-
धिनी मघोनी धनवती जरित्वे स्तोत्रे वरं अष्टमभिमतमर्थं नूनं प्रतिदुहीयत् ।
इदानीं प्रतिदोषिध । संपादयतीत्यर्थः । तादृशो दक्षिणं स्तोत्रभ्योऽश्वभ्यं शिष्य ।
प्रयच्छ । किंच भगो भजनीयस्त्वं माति धक् ॥ दहेदानीयस्य सुक्तिं नत्वे षसेत्या-
दिनां सुर्लुक् ॥ नोऽस्मानतिक्रम्यान्व्येभ्यो दक्षिणां वा दाः । प्रथममश्वभ्यं दत्त्वा
पश्चादन्व्येभ्यो दीयतामित्यर्थः । यद्वा नोऽस्माकं कामान् वा धक् । वा वाचीः ।
अपेक्षितप्रबहानेन पूरयेत्यर्थः । सुवीराः शोभनपुत्रपौत्राः संतो वरं विद-
वेऽश्विभ्यश्चे वृष्टं प्रभूषं स्तोत्रं वदेम । त्वाङ्घ्रिभ्य इवाव ॥ अत्र सा ते प्रति-
दुष्वापिति प्रकृत्य वीरो वीरवत्प्रविज्वात् वेतेषां स्वाङ्घ्रिकर्षणो वीरवतेषां त्वं
निरक्तमश्वभ्यं । नि० १, ७ ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे षष्ठो वर्गः ॥

॥ इति गार्ग्यसदभङ्गहे प्रथमोऽनुवाकः ॥

द्वितीयेऽनुवाके एकादश सूक्तानि । तत्र ऋ जात इति पञ्चदशर्षं प्रथमं सूक्तं
गार्ग्यसदं त्वैष्टुभसैर्द्रं ॥ संसवे निष्केवल्ये निविशानीयस्य पुरस्ताद्यो जात एवेति
शंस्येत् । यदि पयोवानिति खंडे सूक्तितं । यो जात एवेति निष्केवल्ये । आ० ३, ३ ।
इति ॥ आशिषुविके तृतीयेऽङ्घ्रिनि निष्केवल्ये यो जात एवेति निविशानीयं ।
सूक्तितं च । तृतीयस्य त्वयंवा यो जात एवेति मर्षादिनः । आ० ७, ७ । इति ॥
विश्वजिति माषादिनसवने मैत्रावरुणः स्वयच्छे प्राकृतात्सूक्तात्पूर्वं यो जात इति
सामसूक्तं शंसत् । विश्वजितोऽग्निं नर इति खंडे सूक्तितं । सत्वाभदाद्यो यो जात
एवाभूरेक इति सामसूक्तानि । आ० ८, ८ । इति ॥ अग्निष्टु निष्केवल्ये निविशा-
नसिदं । श्येनाजिरानामिति खंडे सूक्तितं । तिष्ठा इरी इति यो जात एवेति
मर्षादिनः । आ० ८, ८ । इति ॥ मङ्गात्रते निष्केवल्ये यो जात एवेति सूक्तं । च
इति खंडे सूक्तितं । वने न वा नो न्यधाय चाकन् यो जात एव प्रथमो वनस्तान् ।

ए० चां० पृ. १३. इति । अत्रेतिहासो बृहदेवतावाहकः । संबुद्ध तपसात्मनोर्दं
 विभक्त्याहृद्युः । अद्यतत सङ्गतेन दिवि च व्योम्नि चेश च ॥ तमिंद्र इति तत्वा
 त् दैत्यो ब्रह्मपराक्रमो । धनिश्च चतुरिन्धोभो सःसुधानभिषेकतः ॥ विदित्वा स
 तबोर्थापस्त्रविः पापं विकीर्णतोः । यो जात इति सङ्गतेन कर्मयोगैर्द्रव्यकोरयत् ॥
 अस्ये त्यन्वया चर्षयंति । पुरा किलेन्द्रादयो वैश्वयज्ञं सवाजन्तुः । अत्यमदोऽपि
 तत्रागत्य सदस्यासोत् । दैवाभेर्द्रविषांसया तत्र समागमन् । तान् ब्रह्मा निर्ज-
 गाभेद्रो यज्ञाद्भृक्षमदाकतिः । स च अत्यमदो वैश्वेन पूजितो यज्ञपाठाभिरगच्छत् ।
 निर्गच्छंतं तद्विषं ब्रह्मा अश्वमेवत् इति मन्त्रमानःकामसुराः परिव्रजुः । नाह-
 मिंद्रस्तुच्छः किंत्वेवंगुणोपेत । स इत्यनेने सूक्तेन तान्प्रत्युवाच ॥ अपरे त्वेवं कथ-
 यंति । अत्यमदस्य यज्ञे प्रविष्टमेकाकिनमिंद्रं ज्ञात्वासुराः परिव्रजुः । स इंद्रो
 अत्यमदरूपेण यज्ञपाठाभिरगंत्य अगमत् । ततोसुराः इंद्रो विर्लभित इत्यं-
 तःप्रविश्य अत्यमदं ब्रह्मापुत्रेण अत्यमदो गतः अतं चिंद्रोऽकृत्रयाद्भृक्षमदस्य-
 देयास्त इति तंजगत् ॥ स तान् नाहृषिंद्रोऽयमित्यनेन सूक्तेन प्रत्युवाच । अश्वमे-
 वार्थो महाभारते प्रर्षयतः ॥

। तत्रैषा सूक्ते प्रथमा ।

यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्कतना पर्यभूषत् ।

वस्य शुभाद्रोदंसी अभ्यसेतां वृम्यस्यं मञ्जा स जनास इंद्रः ॥ १

वः । जातः । एव । प्रथमः । मनस्वान् । देवः । देवान् ।

कतना । परिःशभूषत् ।

वस्यं । शुभात् । रोदंसी इति । अभ्यसेतं । वृम्यस्यं ।

मञ्जा । सः । जनासः । इंद्रः ॥ १

अत्यमदो ब्रूते । जनासो जना हे असुराः यो जात एव जायमान एव सन्
 प्रथमो देवानां प्रधानभूतो मनस्वान् अस्मिन्नामप्यस्यो देवो द्योतमानः सन्
 कतना इत्यवधारितशब्देन सूक्तेन कर्मणा देवान् सर्वाभ्याग्देवान्पर्यभूषत् ।
 रक्षकत्वेन पर्यभूषेत् ॥ भूयं अस्माकं इति । लक्ष्मि रूपं ॥ बहो सर्वाभ्याग्-
 वान्पर्यभूषत् पर्यभवत् । अत्यमदस्य ॥ अग्निनुपजे भवतेऽस्त्यनेन कः । अग्रः

कितीतीहप्रतिषेधः ॥ वक्षेदस्य युष्मान् वरीरात् वचात् रोदसी व्यापाहविष्वा-
 वभ्यसेतां । अविभोतां ॥ अथ भवे । अतुदात्तेत् । अथ भवनेपनयोऽरिति नैदक्ताः ।
 नि० ३, १७ ॥ अथसेताअवेदेतां वा । तथा च अंतांतरं । इमे विश्वव भव्यवे
 वेदेते भियसा मही इति । ऋम्णस्य सेनालक्षणस्य बलस्य मज्जा मङ्गलेन युक्ताः
 स इन्द्रो नाहमिति ॥ अत्र निरुक्ताः । यो ज्ञात एव प्रथमो जनस्त्री देवो देवान्क्रावना
 कर्मणा पर्यभवत्ययुष्टह्लात्परकदयक्रानदिति वा यस्य बलाद्यानाद्यधिभ्यामभवि-
 भीतां ऋम्णस्य मज्जा बलस्य मङ्गलेन स जनास इन्द्र इत्युपेदं दासस्य प्रीतिर्भवत्सा-
 क्षानसंयुक्ता । नि० १०, १० । इति ॥

। अथ द्वितीया ॥

यः पृथिवीं व्यथमानामहं इत्यः पर्वताः प्रकुपितां अरंभ्यात् ।

या अंतरिक्षं विभमे वरीयो यो ह्यामस्तभ्रात्स जनास इन्द्रः ॥ १

यः । पृथिवीं । व्यथमानां । अहं इत् । यः । पर्वतान् ।

प्रकुपितान् । अरंभ्यात् ।

यः । अंत रंक्षं । विभमे । वरीयः । यः । ह्यां । अस्तभ्रात् ।

सः । जनासः । इन्द्रः ॥ २

हे जनाः य इन्द्रो व्यथमानां अस्तंती पृथिवीमहं इत् । यकंरादिभिर्ह दानकरोत् ॥
 इह इहि इहो ॥ यच्च प्रकुपितान् इतस्तत्तत्तलितान्पक्षयुक्तान्पर्वतानरम्भ्यात् ।
 नियमितवात् । स्वे स्वे स्थाने स्थापितवान् ॥ अरंभ्यात् रह क्रीडायां । अंतर्भावि-
 तपक्षस्य व्यत्ययेन आग्रत्ययः ॥ अच्च वरीय उदतमस्तंरिक्षं विभमे । निभमे ।
 विस्तीर्थं चकारेत्यर्थः । यच्च ह्यां दिवमस्तभ्रात् । स भनिरुपामकरोत् ॥ स इन्द्र
 रोधन इति स्रोत्रो धातुः ॥ स एवेन्द्रो नाहमिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यो इत्वाहिमरिणात्स संधून्यो गा उदात्तदपधा बलस्यं ।

यो अमनोरंतरग्निं जजान संदृक्ममकु स जनास इन्द्रः ॥ १

धैः । इत्था । अहिं । अरिंयात् । सप्त । सिंधू'म् । यः । गाः ।

उत्सृज्यात् । अपऽधा । बलस्यं ।

यः । अश्म'नोः । अंतः । अग्निं । जजानं । सं'ष्टक् ।

समत्सृ'सं । संः । जनासः । इंद्रः ॥ ३

धोऽहिं मेवं इत्था मेवंहननं कृत्वा सप्त सपंथशीलाः सिंधून् रुदनशीलाः
अधीऽरिणात् । प्रैरवत् । यद्वा सप्त गंगायदनाद्याः सख्या नदीररिणात् ॥ रीङ्
अथये क्रगादिः ॥ अथ बलस्य बलनामस्यासुरस्यापधा तत्कर्तृकान्निरोधाच्चिह्वा
गा उदाजत् । निरगमवत् ॥ अपधा । अपपूर्वाद्दधातेरातचोपसर्गे । पा० ३, ३,
१०३ । इति भावेऽङ्प्रत्ययः । सुपां सुसुगिति पंचम्या आकारः ॥ यच्चाश्मनोः ।
अश्रुते व्याप्रोत्यंतरिचमित्यश्रुता मेवः । अत्यंतमृदुरूपयोरंतर्मथे वैद्युतमग्निं
जजान । उत्पादयामास । यथ समत्सृ । संभक्तयंति योद्धृणामांघीति समदः
संप्रामाः । तेषु संष्टक् भवति ॥ दृणक्तेहिंसा'स्य किमि रूपं ॥ स इंद्रो नाहमिति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

येनेमा विष्वा अयंना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः ।

अध्वनीव यो जिगीवां लक्ष्माटदर्यः पुष्टानि स जनास इंद्रः ॥ ४

येनं । इमा । विष्वा । अयंना । कृतानि । यः । दासं । वर्णं ।

अधरं । गुहा । अकरित्यकः ।

अध्वनी'इंधः । यः । जिगीवान् । लक्षं । अदत् । अर्यः ।

पुष्टानि । सः । जनासः । इंद्रः ॥ ४

येनेइमेनेमानि विष्वा अयना नन्दराणि धवनानि कृतानि । स्थिरीकृतानि ।
अथ दारुं वर्णं शूद्रादिकं । यद्वा दाससुपथपवितारमधरं निरुदससुरं गुहा
उदायां गूढस्थाने नरके वाकः । अकार्षीत् ॥ वेरोतेर्लुङि नलं वसेत्यादिना
होर्बन्धि रूपं ॥ लक्षं लक्षं जिगीवान् ॥ जि जने । क्वी सन्विटोर्भेस्त्विव्यावा-

उत्तरञ्च कुम्भं । दीर्घञ्चादसः ॥ जितवान् योऽर्षीऽरेः ॥ बद्धो कपचने चाँदसो
 वषादेयः ॥ यतोः संबन्धीनि पुष्टानि सन्ध्यान्वाद्त् आदसे । तत्र इष्टान्तः ।
 यज्ञीव । अभिर्गुमान् संतोति यज्ञी व्याधः । यथा व्याधो निवृत्तं चरुं परि-
 ष्णुति तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वं आं ष्ट्वांति कुह सीति घोरमृतेमाहुर्मेषी अस्तीत्वे मं ।

सो अयः पुष्टीर्विजं इवामिनाति अटंस्ते वत्त स जनास

इंद्रं । ५

वं । आ । ष्ट्वांति । कुह । सः । इति । घोरं । अत ।

इं । आहुः । एवः । अस्ति । इति । एनं ।

सः । अयः । पुष्टीः । विजः । इव । आ । मिनाति ।

अत् । अस्ते । वत्त । सः । जनासः । इंद्रं । ५

अपश्यंतो जना घोरं यज्ञूषां घातकं यं ष्ट्वांति अ कुह सीति । स इंद्रः कुम्भ
 वर्तत इति ॥ इति सोऽपि बोधे चेत्प्रादपूरयमिति सोर्लोपे युषः ॥ न अचिरसो
 तिष्ठतीति मन्वसाना जना एनमिंद्रमाहुः एव इंद्रो नास्तीति । तथा च
 मल्लैर्मैत्रो अस्तीति जेष च त्व आह्वेति । ईमिति पूरणः । स इंद्रो विज इव ।
 इवमद् एवायं । अह्वेजक एव सन् अर्षीऽरेः संबन्धीनि पुष्टीः योषमानि गवा-
 ष्वादीनि धनाश्यामिनाति । सर्वतो विजसि ॥ नोह् विजसां । मोनातेर्निगम
 इति इक्षः ॥ तस्मात् अदक्षा इंद्राय वत्त । स इंद्रोऽस्तीति विश्वासम् कुरुत ।
 यथावसो विशेषतोऽकाभिर्न दृश्यते तथापि अस्तीति विश्वासं कुरुत । एवं
 निवारणमहिषोपेतः स इंद्रो नाह्वनिनि ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे सप्तमो वर्गः ॥

। अथ तद्विष्णुं ज्ञोषती ।

यो र॒धस्य॑ चोदिता यः कृ॒शस्य॑ यो ब्र॒ह्मणो॑ नाध॒मानस्य॑ की॒रेः ।

यु॒क्त्या॑व॒णो योऽवि॒ता सु॒शिमः॑ सु॒तसो॑मस्य च ज॒नास॑ ई॒द्रः ॥ ५

यः । र॒धस्य॑ । चो॒दि॒ता । यः । कृ॒शस्य॑ । यः । ब्र॒ह्मणः॑ ।

नाध॒मानस्य॑ । की॒रेः ।

यु॒क्त्या॑व॒णः । यः । अ॒वि॒ता । सु॒शिमः॑ । सु॒तसो॑मस्यः ।

सः । ज॒नासः॑ । ई॒द्रः ॥ ५

यो रधस्य ॥ रध ऋगासंराज्ञोः ॥ सन्धस्य चोदिता धनानां प्ररयिता भवति । यश्च कृशस्य च दरिद्रस्य च यश्च नाधमानस्य ॥ नाष्ट षाष्ट याचञ्जी-
पतापैश्वर्याः ॥ याचमानस्य कीरेः ॥ करोतेः कीर्तयतेर्ना ॥ क्लोतब्रह्मणो
ब्राह्मणस्य च धनानां प्रेरयिता । यश्च सुशिमः यो भनइतुः सुशेषको वा सन्
युक्त्यावणभिवनार्थपत्न्यव्यावणः सुतसोमस्याभिषुतसोमस्य यजमानस्याविता
रयिता भवति स ऐन्द्रो नाइमिति । ब्रह्मणस्य त्वचपरत्वे ह्यादादात्तता स्यात्
वधा ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरमिति । अथ त्वतोदात्तः पद्यत इति नाचपरः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यस्याश्वांसः प्रदिशि यस्य गावो यस्य ग्रामा यस्य विश्वे रथांसः

यः सूर्यं य उषसं जजान यो अपां नेना स जनास ईद्रः ॥ ७

यस्य । अश्वांसः । प्रदिशिः । यस्य । गावः । यस्य । ग्रामाः ।

यस्य । विश्वे । रथांसः ।

यः । सूर्यं । यः । उषसं । जजान । यः । अपां । नेता ।

सः । जनासः । ईद्रः ॥ ७

यस्य सर्वांतर्जायितया वर्तमानस्य प्रदिशि प्रदेशनेऽनुशासनेऽन्वासीऽन्वा वर्तते ।
 यस्यानुशासने गावः । यस्यानुशासने आमाः । असंतेऽत्रेति आमा जनपदाः ।
 यस्यान्वायां विश्वे सर्वे रथासो रथा वर्तते । यस्य हृत्वं इत्वा सूर्यं अजान । अनया-
 भास । यचोवसं । तथा संत्वः अजान सूर्यं ह्यवसं सुदंसा इति । यस्य शेषभेदनद्वा-
 रापां नेना प्रेरकः स इंद्र इत्यादि प्रसिद्धं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यं क्रंदसो संयती विह्वयेते परेश्वर उभयां अमित्राः ।

समानं चिद्रथंमातस्थिवांसा नानां ह्वेते स जनास इंद्रः ॥ ८

यं । क्रंदसो इति । संयती इति संयती ।

विह्वयेते इति विह्वयेते । परे । अश्वरे । उभयाः । अमित्राः ।

समानं । चित् । रथं । आतस्थिवांसा । नानां । ह्वेते इति ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ ८

यं क्रंदसो रोदसो मद्दं कुर्याणे मानुषी देवो च हे सेने वा संयती परश्वरं
 संगच्छन्ती यमिंद्रं विह्वयेते । श्वरार्थं विविधमाह्वयतः । पर उल्कृष्टा अश्व-
 रेऽधमाशोभया समयविधा समयमाह्वयन्ति । समानमिंद्ररथसदृशं रथमातस्थि-
 वांसा आस्थितो द्वो रथिनो तमेवेंद्रं नाना पृथक् पृथक् ह्वेते । आह्वेते । यद्वा
 समानमेकरथमाह्वेताविंद्राग्नी ह्वेते । यज्ञार्थं यजमानैः पृथगाह्वेते । तयोरन्यतरः
 स इंद्रो नाह्वयति ॥

॥ अथ नवमी ॥

यस्मात् ऋते विजयंते जनासो यं सुध्यमाना अवसे इदंते ।

यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्यतथुक्त जनास इंद्रः ॥ ९

यस्मात् । न । ऋते । विजयंते । जनासः । यं । सुध्यमानाः ।

अवसे । ह्वेते ।

यः । विश्वस्य । प्रतिमानं । बभूवः । वः । अच्युतच्युत् ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ ८

यस्मादते जनासी जना न विजयन्ते । विजयं न प्राप्नुवन्ति । अतो दुष्यमाना युद्धं कुर्वाणा जना अत्रते स्वरक्षणाय यमिंद्रं व्रवन्ते । आह्वयन्ति । यच्च विद्वस्व सर्वस्व जगतः प्रतिमानं प्रतिनिधिर्बभूव । यथाच्युतच्युत् अच्युतानां अवरचि-
तानां पर्वतादीनां व्यापयिता स इंद्र इत्यादि प्रसिद्धं ॥

॥ अथ दशमी ॥

यः शश्वतो मघ्नो दधानानमन्वमानाच्छर्वा जघान ।

यः शर्धते नानुददाति मृध्यां यो दक्षोर्हता सजनास

इंद्रः ॥ १०

यः । शश्वतः । मघ्नः । एनः । दधानान् । शर्वा । जघान ।

यः । शर्धते । न । नानुददाति । मृध्यां । यः । दक्षोः । र्हता । सजनास ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ १०

यो मघ्न मघदेनः पापं दधानान् यश्वतो बहूनमन्वमानान् आत्मानमजानत इंद्रमपूजयतो वा जनान् शर्वा । शृण्वति यत्नूनेनेति यद्वचनः । तेनायुधेन जघान ॥ शर्धतेर्लिङ्गि रूपं ॥ यच्च शर्धत अस्याहं कुर्वतेऽनात्मज्ञाय जनाय शृण्वा-
स्त्याह्नोर्यं कर्म नानुददाति । न प्रयच्छति ॥ अनुपूर्वात् षुदाञ् दाने औहो-
त्यादिकः । अभ्यस्तानामादिरिति तिङ्गि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः ॥ यच्च दक्षोरुपपद्यितः यक्षोर्हता घातकः स इंद्र इत्यादि पूर्ववत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठेऽङ्को षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यः शंवरं पर्वतेषु क्षियन्तं चत्वारिंश्यां शरशन्वविदत् ।

अोजायमानं यो अर्हिं जघान दानुं शयानं स जनास

इंद्रः ॥ ११

यः । शंवरं । पर्वतेषु । श्वितं । चत्वारिंश्यां । शरदि

अनुःश्विदत् ।

ओजावमानं । यः । अर्चिं । जघानं । दानुं । शयानं । सः ।

जनासः । इंद्रः ॥ ११

यः पर्वतेषु श्वितं तन्द्रिभिया बहन् संवत्सराग्रच्छसो भूत्वा पर्वतयुक्तास्त
निपसंतं शंवरमेतस्मानकं मायाविननसुरं चत्वारिंश्यां शरदि चत्वारिंशे संवत्स-
रेऽनुःश्विदत् । अन्विष्या लभत लब्धा च य ओजावमानं ॥ कर्तुः क्यङ् सखीपश्च
ओजसोऽसुरसो नित्यं । पा० ३, १, ११, २ । इति सकारलोपः ॥ बलमाचरंतम-
हिमाईतारं दानुं दानवं शयानं शंवरनसुरं जघान इतवान् स इंद्रो नाह्निति ॥

॥ अथ हादृशो ॥

यः समरंश्मिर्वषभसुर्विषानवासुजसर्तवे सम सिंधून् ।

वी रौहिणमसु, रद्वज्वाइत्यामारोचं स जनास इंद्र ॥ १२

यः । समरंश्मिः । वृषभः । तुर्विषान् । अश्वः असुजत् ।

सर्तवे । सम । सिंधून् ।

यः । रौहिणं । असुरत् । वज्वाइः । द्यां आः रोचंतं ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ १२

यः समरंश्मिः समसंख्याकाः पर्वतयो रश्मयो वस्य । ते च रश्मयो वराहवः
ज्ञतपसो विद्युन्मृगसो भूपयः श्वापयो वट्टमेपाशेत्येते वे च जेऽधिभिषिद्विषः
पर्वतयोः सम इधिनीनभिवर्धति इडिभिरिति तैत्तिरीयारण्यके श्रुत्यान्वाताः । वृषभो
वर्षासुनिष्ठात् रौहिणमसुजान्वा सम संधंयत्संधान्मिषुमयः सर्तवे सरथावावा-
सुजत् । अश्वइतवान् । वज्वा गंगाद्याः सम इत्या नदीरसुजत् । यश्च वज्वाइः
सुं द्यां दिवमारोचंतं रौहिणसुरनसुरत् । जघान ॥ सुंर सुंरचे तदादिः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

द्यावां चिदसौ पृथिवी नमेते शुभाच्चिद य पर्वता भयंते ।

यः सोमपा निचितो वज्रवाहुर्द्यौ वज्रहस्तः स जनासः

इंद्रः ॥ १२

द्यावां । चि॒त् । अ॒सौ । पृ॒थि॒वी इति॑ । न॒मे॒ते इति॑ । शु॒भात् ।

चि॒त् । अ॒स्य । प॒र्व॒ताः । भ॒यं॒ते ।

यः । सो॒म॒पाः । नि॒चि॒तः । व॒ज्र॒वा॒हुः । यः । व॒ज्र॒ह॒स्तः ।

सः । ज॒ना॒सः । इं॒द्रः ॥ १२

अस्या इंद्राय द्यावा पृथिवी ॥ इतरेतरापेक्षया द्विवचनं प्र नित्योर्वचनयो-
रिति वत् ॥ नमेते । स्वयमेव प्रह्वीभवतः ॥ एतु प्रह्वत्वे । कर्मकरि न इह लु-
नमां यक्विषाविति यक्तः प्रतिषेधः ॥ चिदपि च अक्षंद्रस्य पृष्ठाहस्तात्पर्वता
भयंते । विभ्यति । यः सोमपाः सोमस्य पाता निचितः सर्वैः । यदा अन्येभ्योऽपि
देवेभ्यो इद्रांगः । वज्रवाहुर्वज्रसदृशवाहुः । यथ वज्रहस्तो वज्रयुक्तः स इंद्र
इत्यादि प्रसिद्धं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यः सुवन्तमवति यः पर्वतं यः शंसतं यः शंसमानमती ।

यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो बल्येदं राधः स जनास इंद्रः ॥ १४

जः । सु॒व॒न्तं । अ॒व॒ति । यः । प॒र्व॒तं । जः । शं॒स॒तं । जः ।

श॒स॒मा॒नं । अ॒ती ।

यस्य॑ । ब्रह्म॑ । वर्ध॑नं । यस्य॑ । सोमः॑ । बल्ये॑दं । राधः॑ । सः । जनासः॑ । इंद्रः॑ ।

सः । ज॒ना॒सः । इं॒द्रः ॥ १४

वः सुमन्तं सोमाभिवर्षं कुर्वन्तं यजमानमवति । रक्षति । यस्य पुरोडायादिन
 हवीषि पचन्तं । यचोती जतये ॥ सुपां सुहृगिति चतुर्थ्याः पूर्वस्यर्षदीर्घः
 स्वरचायै यस्याषि यंसन्तं यस्य यसमानमवति । स्तोत्रं कुर्वाणं रक्षति । ब्रह्म
 परिहृदं स्तोत्रं यस्मै यधेनं वृद्धिकरं भवति । तथा यस्य सोमो वृद्धिहेतुर्भवति । यस्य
 वेतमस्यदीर्घं राघः पुरोडायादिलक्ष्यमसं वृद्धिकरं भवति । स इन्द्र इत्यादिप्रतिष्वं ॥

॥ अथ पंचदशौ ॥

० यः सु॒न्वते प॒चते दु॒ध्र आ चि॒द्वाजं द॒र्द॑र्षि॒ स किल॑सि॒ सत्यः ।

वयं॑ तं॒ इ॒न्द्र वि॒श्वहं॑ प्रियासः॒ सुवी॑रांसो वि॒दथ॒मा व॑देम ॥ १४

यः । सु॒न्वते । प॒चते । दु॒ध्रः । आ । चि॒त् । वाजं॑ । द॒र्द॑र्षि॒ ।

सः । किल॑ । असि॒ । सत्यः॑ ।

वयं॑ । ते । इ॒न्द्र । वि॒श्वहं॑ । प्रियासः॑ । सु॒वी॑रांसः । वि॒दथं॑ ।

आ । व॑देम ॥ १५

इदानीं ऋषिः साक्षात्कृतभिर्द्रं प्रति प्रब्रूते । हे इन्द्रो दुध्रो दुध्रः सन् सुन्वते
 सोमाभिवर्षं कुर्वन्ते पुरोडायादिहवीषि पचते यजमानाय वाजमसं वक्षं वाददर्षि
 भ्यश्च प्रापवसि स तादृशस्त्वं सत्यो यथार्थभूतोऽसि । न पुनर्नास्तीति बुद्धियोग्योऽसि ।
 किलेति प्रसिद्धौ । ते तव प्रियासः सुवीरांसः कल्याणपुत्रपौत्राः संतो वयं विश्वह
 सर्वेऽहःसु विदथं स्तोत्रमावदेम । ब्रूयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे नवमो वर्गः ॥

ऋतुर्जनिमीति त्वयोदयर्थं द्वितीयं सूक्तं गार्ग्यमर्दं । ऋतुः सप्तोनांत्वा त्रिष्टुबित्य-
 न्तकर्मणिका । अथवा तद्वसो इति त्वयोदयो त्रिष्टुप् । विश्वस्त्रिष्टुर्बन्तपरिभाषया
 जंमत्यः । इन्द्रो देवता ॥ अथवा इतोयसवनेऽष्टावाकयस्येऽस्य सूक्तस्य विनियोगः ।
 सूक्तमर्दं च । ऋतुर्जनिमी नू वर्तो भवा नित्यः । आ० इ. १. । इति ॥ इयरात्वे
 षष्ठेऽह्नयि इतोयसवनेऽष्टावाकयस्य एतद्सूक्तं । ऋतुर्जनिमीति नित्यान्वैकादि-
 काणि । आ० ८. ४ । इति सूक्तम् ॥

॥ अथ तस्मिन् प्रथमा ॥

ऋतुर्जनित्री तस्या अपसरिं मक्षु जात आविशद्यासु वर्धते ।

तदाहना अभवत्पिष्यपी पयोऽंशोः पीयूषं प्रथमं तदुक्त्यर्थं ॥ १

ऋतुः । जनित्री । तस्याः । अपः । परिं । मक्षु । जातः ।

आ । आविशत् । यासु । वर्धते ।

तत् । आहनाः । अभवत् । पिष्यपी । पयः । अंशोः ।

पीयूषं । प्रथमं । तत् । उक्त्यर्थं ॥ १

ऋतुर्वाक्यः कालो जनित्री सोमस्य जनयित्री जननी भवति । तस्याः परि तस्या जनन्याः सकायाज्जातः सोमोऽप उदकानि मक्षु शीघ्रपापिषत् । वाक्शङ्गु सोमो वर्धते ता अविशदित्यन्वयः । तस्माद्दक्षु प्रविष्टत्वात् सोम आहना आविशतोऽ-
विषोतव्यो भवति । आहना इति सकारांतमिदं । तथा च संज्ञ वर्धः । वे ते यदा आनसो विहायस इति । या चांशुहृषा सोमलता पयः सारभूतं पिष्यपी । वर्धयंत्यभवत् ॥ व्यायतेर्लिटि क्वसौ लिङ्गोऽप्येति पीभावः । पयोः संप्रसारणं । उगितयेति ऊपो ॥ अंशोस्तस्याः सोमलतायाः पीयूषं रसभूतं पय उक्त्यं प्रथमं हविरिंद्रस्य भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सध्रीमा यंति परि विभ्रतीः पयो विश्वपस्त्राय प्र भरंत भोजनं ।

समानो अध्वां प्रवतामनुणदे यस्तासु योः प्रथमं सास्य उक्त्यर्थः ॥ २

सध्री । ईं । आ । यंति । परिं । विभ्रतीः । पयः ।

विश्वपस्त्राय । प्र । भरंत । भोजनं ।

समानः । अध्वां । प्रवतां । अनु स्यदे । यः । ता सस्योः ।

प्रथमं । सः । असि । उक्त्यर्थः ॥ २

सद्यो । अचतेर्लुक् चादसः । सङ्ख्य सभिरिति सङ्खाद्देशोऽतोदात्तत्वेन निपा-
 तितः । सङ्ख्येकेनाः तत्र चङ्कं पठि पठितो विश्वेर्विश्वःणा ईमेता नद्य आर्यति ।
 सर्वतो गच्छन्ति । ता नद्यो विश्वपञ्चगाय विश्वासासपानान्धबभूताय सङ्ख्याय
 भोजनं ॥ सञ्जय इति भोजनं पतः ॥ प्रभरत । प्रकर्षेण संपादयति । कुत
 एतत् तदाह । प्रवतां प्रवणवतां निम्नगानां पयसाननुचदे ॥ ज्ञत्याथै तथैकेनूकेन्य-
 त्वन इति केनूप्रत्ययः ॥ अनुचदंनोयोऽध्या नागः समान एको हि । यस्या तानि
 सोमोत्यादननदोप्रवतंनदोनि कर्माणि प्रथमं पूर्वमल्लसोः । अकारोः । स ताडस्य-
 ष्विभोपेतस्वङ्क्योऽसि । सर्वैः प्रयस्यो भवसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अन्वेको वदति यद्ददाति तद्रूपा मिनत्तदपा एकं ईयते ।

विश्वा एकं य विनुदंस्तिक्षते यस्ताह्नयोः प्रथमं

सास्यवथ्यः ॥

अणुं । एकः । वदति । यत् । ददाति । तत् । रूपा । मिनन् ।

तत्संपाः । एकः । ईयते ।

विश्वाः । एकस्य । विऽनुदं । तितिक्षते । यः । ता ।

अह्नयोः । प्रथमं । स । असि । उकथ्यः ॥

वज्रनाभो वज्रनिर्देव्यो ददाति तदेको ज्योतानुपदति । याञ्चपुटेनुवाक्याभ्यां
 देवताः आरयति । एकोऽध्वर्युं रूपा पश्वादीनां रूपाणि मिनन् ईसन् तद्रूपा-
 साद्विश्वनाख्यानपः कर्म यस्य ताडयः सन् ईयते । देवयजने सर्वत्र गच्छति ।
 एवस्याध्वर्वीविश्वा विनुदः सर्वाणि तत्कर्तृकाणि विशेषणरूपाणि कर्मवैशुख्यानि
 तितिक्षते । तद्योग्यप्रायश्चित्तकरणेन प्रज्ञा सङ्गते ॥ युक्तिजिज्ञाः सन् जनाया-
 निव्यते ॥ तानि इविऽप्रदत्तादीनि कर्माणि अस्वमल्लसोः । अकारवः स
 स्वङ्क्योऽसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्रजाभ्यः^१ । पुष्टिं विभजंत आसते रयिर्मिव पृष्टं प्रभवंतमायते ।

असिन्वन्दंष्ट्रैः^२ पितुरंति भोजनं यस्तान्नणोः प्रथमं

सास्यकथ्यः ॥ ४

प्रजाभ्यः^१ । पुष्टिं । विभजंतः । आसते । रयिःइव । पुष्टं ।

प्रभवंतं । आसते ।

असिन्वन् । दंष्ट्रैः^२ । पितुः । अन्ति । भोजनं । यः । ता ।

अन्नणोः । प्रथमं । सः । असि । जकथ्यः ॥ ४

हे इन्द्र पुष्टिं त्वया दत्तं पोषकं धनं स्त्रीयाभ्यः प्रजाभ्यो विभजंतोऽस्त्रैताव-
दस्त्रैतावदिति विभागं कुर्वतो ष्टमेधिन आसते । अन्नणोः निवसन्ति । तत्र
दृष्टातः । आयते ष्टमं प्रयागच्छतेःतिथये पृष्टं धारकं प्रभवंतं दक्षुभरणसमर्थं
रयिं धनं यथा विभज्य प्रयच्छन्ति तद्वत् । असिन्वन् अंतुषंधादिकं कर्म कुर्वन्
लोकः पितुः पालयित्वा दिवः सकाशादागतं भोजनमुदकं तत्कायां पोषधीर्दं-
ष्ट्रैर्दंतैरन्ति । भक्षयति । यद्वा असिन्वन् अव्याप्रियमाणोऽग्निः पितुः पालकस्य
यजमानस्य संबन्धि भोजनं अविर्लक्षणमन्नं दंष्ट्रैर्दंतैरूपैर्वाँलैरन्ति । यस्तान्नणो-
रित्यादि सिद्धं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अघाकणोः पुथिर्वीं संहयं दिवे यो

धौतीनामश्चिच्चकारिण्यदप्रथः ।

तं त्वा स्तोमैर्भिरुदमिर्न वाजिनं देवं देवा

अजगरसास्यकथ्यः ॥ ५

अधं । अ॒न्न॒योः । अ॒थि॒वीं । सं॒ऽह॒मे । दि॒वे । यः । धी॒ती॒नां ।

अ॒हि॒ऽह॒न् । अ॒रि॒ण॒क् । प॒थः ।

तं । त्वा । सो॒मे॒भिः । उ॒द्भिः । न । वा॒जिनं॑ । दे॒वं ।

दे॒वाः । अ॒ज॒न॒न् । सः । अ॒सि॒ । उ॒व॒थ्यः ॥ ५

हे इंद्र अध अपि च त्वं दिने द्योतमानाय सूर्याय अथिवीं अक्षितां सतीं
इतीकृत्य संदधे संदर्धनीयामलणोः । अकरोः ॥ इमे विस्व्ये चेति केनूपत्यावांतत्वेन
निपातितः ॥ यत्र त्वं धीतीनां अक्षतीनां नदीनां पथो मार्गानरिणक् । अरिचयः ।
गतुं योग्यानकरोरित्यर्थः ॥ रिचिर् निरेचने । लङि सिप् । तस्य अल्ङ्गादिना
लोपः ॥ अहिहन् अहेर्बृजस्य भेषस्य वा इतर्हे इंद्र देवाः स्तोतारस्तं तादृशं देवं
त्वं सोमेभिः सोमैजानन् । तत्र इच्छांतः । उद्भिर्न वाजिनं । यथा वाजिनमश्व-
उद्भिश्चकैर्बध्दंति तद्वत् ॥ पृथगोपासित्यादिनोदकस्योदन्भावः ॥ शेषं सचं ॥

इति द्वितीयस्य षष्ठे दशमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो भोज॑नं च द॒य॒से च श॒र्ध॑नमा॒द्रादा श॒ष्कं म॒धु॑मद्दु॒दो॒क्षि॒थ ।

सः श॑वधिं नि द॒धिषे॑ वि॒वस्व॑ति वि॒श्वस्यै॑कं ई॒शिषे॑

सा॒त्य॒व॒थ्यः ॥ ६

यः । भो॒ज॒नं । च । द॒य॒से । च । व॒र्ध॑नं । आ॒र्द्रा॒त् । आ ।

श॒ष्कं । म॒धु॒म॒त् । दु॒दो॒क्षि॒थ ।

सः । श॑व॒धिं । नि । द॒धि॒षे । वि॒व॒स्व॑ति । वि॒श्व॑स्य । ए॒कः ।

ई॒शि॒षे । सः । अ॒सिः । उ॒व॒थ्यः ॥ ६

हे इन्द्र यस्त्वं भोजनं । सुख्यत इति भोजनमन्नं दि । च दधदे । मज्जमानेभ्यः प्रयच्छसि ॥ दध दानगतिरक्षणाहिंसापञ्चयेषु आत्मानेपदी ॥ किंच धर्मं धिक्करं धनं वलं वा दधदे । तथाद्रात्कण्डःत् युष्मन्मार्द्रं श्रोत्रादिकं नपुमान् नपुरर- सोपेतं दुदीक्ष्यथ । दुग्धवानसि ॥ दुद्देर्लिङि क्रादिनिबन्नादिङागमः ॥ स ताडयच्छं विनश्चति ते परिचरणं कुशोपे यजमाने यंत्रधिं धनसद्वनं निदधिने । निदधासि । किं वल्लना । विश्वस्य सगस्य जनत एकोऽद्वितीय एव सन् रैधिने । ज्ञानी भवसि ॥ रैध रैधये । रैधः स इतोडागमः ॥ स इत्यादि चिबं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यः पुष्पिणीं च प्रखं च धर्मणाधि दाने व्यधनीरधारयः ।

यथासमा अजंनो दिद्युतो दिव उरुर्वा अभितः सास्युवथः ॥ ७

यः । पुष्पिणीः । च । प्रखः । च । धर्मणा । अधि । दाने ।

वि । अवनोः । अधारयः ।

यः । च । असमाः । अजंनः । दिद्युतः । दिवः । उरुः ।

अवनोः । अभितः । सः । असि । उरुथ्यः ॥ ७

हे इन्द्र यस्त्वं पुष्पिणीः पुष्पवती च प्रखः प्रखताः प्रखवशात् वापनीरधि- त्वीरोपधीदानेऽधि ॥ उपलूयंते सख्यान्यत्रेति दानं ज्ञेयं । अधिक्करने इन्द्र ॥ तखिन् जेत्वे धर्मणा सकललक्षणैः कर्मणा व्यधारयः । न्दधाः । मथ त्वं दिवो द्योतमानस्य सूर्यस्यासमा विवमा नामाप्रकारा दिद्युतो दीप्तीरजनः । अजनयः । यदा दिवो नक्षत्राणि ॥ जनेर्लिङि व्यत्ययेन शप् ॥ यद्योवर्मणां सप्त- भितः सर्वत उवनं नक्षतः प्राणिक्रियायान् पर्यताम्बजनयः । शिष्टं खडं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो नार्भरं सहस्रं निहतवे पृच्छायं च दाशवेशाय चाबधः ।

अर्जयंत्या अपरिविष्टमासु सुतैवाद्य पुरुषास्सुवथः ॥ ८

यः । ना॒र्म॒रं । स॒ह॒स्रं॑ । नि॒हंत॑वे । पृ॒च्छाय॑ । च ।

दा॒स॒वे॒शाय॑ । च । अ॒व॒हः॑ ।

ज॒र्ज॒य॑त्याः । अ॒परि॑विष्टं । आ॒स्यं॑ । उ॒त । ए॒व । अ॒स्य॑ ।

पु॒ह॒ङ्ग॑त् । सः । अ॒सि॑ । उ॒क्त्यः॑ ॥ ८

पुषङ्गत् पुष्ण्यां कर्मणां कर्ता हे इन्द्र यस्त्वं नार्भरं । नृन् मनुष्यान्मारयतीति ऋभरः कश्चिदसुरः । तस्यापत्यं नार्भरः । तं सहस्रं । वसुना सह वर्तत इति सहस्रं । असुरनामैतत् । एतन्नामकमसुरं निहंतवे ॥ इतिस्तुमर्थे तवेग्रत्ययः । तादौ च नितीति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥ निहंतुं जर्जयत्या बलवत्या वज्रधाराया अपरिविष्टं मलादिभिरव्याप्तमास्यमद्यैवावहः । तमसुरं प्रापयः । यद्वा जर्जयत्याः पिशाचिकाया आस्यं प्रापयः । किमर्थं । पृच्छाय । तव हविषं चणास्रसाभाय । दासवेशाय । दासानां दस्यूनां वेशाय विनाशाय च । यद्वा आनामस्रसाभाय दस्युविनाशाय च ॥

॥ अथ नवमी ॥

श॒तं वा॒ य॒स्य॑ द॒शं॑ सा॒क॒माद्य॑ एक॒स्य॑ अ॒श्रौ॑ यद् चो॒द॒मा॒वि॒थ॑ ।

अ॒र॒ज्जी॑ द॒स्यू॒र॒स॒म॒नु॒द्भो॒त॒ये॑ सु॒प्र॒ा॒थो॑ अ॒भवः॑ सा॒स्य॑क॒थ्यः॑ ॥ ९

श॒तं । वा॒ । य॒स्य॑ । द॒शं॑ । सा॒कं॑ । आ॒ । अ॒द्यः॑ । एक॑स्य॑ ।

अ॒श्रौ॑ । यत् । ह॒ । चो॒दं॑ । आ॒वि॒थ॑ ।

अ॒र॒ज्जी॑ । द॒स्यू॒न् । सं॑ । उ॒न॒प् । द॒भो॒त॒ये॑ । सु॒प्र॒ा॒थ॒व्यः॑ ।

अ॒भवः॑ । सः । अ॒सि॑ । उ॒क्त्यः॑ ॥ ९

हे इन्द्र एकस्यैकाकिनः अठस्य वा यस्य ते अष्टौ सुखनिमित्ते तदर्थं शतं दश दश शतानि हरयो वाहनार्थं भवन्ति । तथा च संतवणः । इन्द्रो मायाभिः पुष्यरूप ईयते युक्ता ह्यस्य हरयः शता दशेति । अपि च यद्य आ अद्यः सर्वेषां सर्वत उपजीव्यः । न तद्येये यं नाद्याद्यदैनं नाद्यरिति हि श्रुतिः । अद्य अद्य त्वं चोदं

सोऽपि यत्नं यत्नवान्नाविद्य । रक्षितवानसि । किंच यत्नवान्नाविद्यो रक्षु-
वर्जिते बंधनागारे दक्षुपक्षपयितृन् दभीतये । दभीतिर्नाम कश्चिदपिः तदर्धं
सहनम् । किंचित्तवानसि ॥ उभतेकिंसाकर्मणो लङ् व्यत्ययेन नम् । इत्त्वा-
दिना सिपो लोपः । अहमात्रम्कांदसः ॥ किंच सुप्रायः सुखेन सर्वैरुपसंपत्तौ-
बोऽभवः । शिष्टं सिद्धं ॥

॥ अथ दशमी ॥

विश्वेदनु रोधना अस्य पौंशं ददुरस्यै दधिरे कृत्वे धनं ।

षट्स्तम्भा विष्टिरः पंच संदृशः परि परो अभवः सास्युवथ्यः ॥१०

विश्वो । इत् । अनु । रोधनाः । अस्य । पौंशं । ददुः ।

अस्यै । दधिरे । कृत्वे । धनं ।

षट् । अस्तम्भाः । विष्टिरः । पंच । संदृशः । परि ।

परः । अभवः । सः । असि । उवथ्यः ॥१०

विश्वेत् ॥ सुपां सुबुगिति जस आकारः । सर्वा एव रोधना रोधन्त्यो
नद्योऽस्त्रस्य पौंशं । पंचो भावः पौंशं । वीर्यमिति यावत् । अतु तद्दीयंमत्त
वर्तते । अस्मा इन्द्राय ददुः । इतिर्लक्ष्यमत्रं यजमानाः प्रयच्छन्ति । किंच कृत्वे
कर्मणां कर्त्वं इन्द्राय धनं दधिरे । सर्वे जना धारयन्ति । तथा च मत्तः । इन्द्राय
द्याव ओषधीरुतापो रथिं रक्षन्ति जीरयो वनानीति । विष्टरो विश्वीर्णाः षट्
षट्संख्याका उर्वाः । ताश्च द्यौश्च पृथिवी चाहश्च रात्रिश्चापञ्चोषधय इत्येवंरूपाः ।
ता अस्तम्भाः । नियमितवानसि । संदृशः । सभ्यक् पश्यन्तीति संदृशो जनाः ।
पंच संदृशः पंच जनान् परि सर्वतः परः पारयिता पालयिता वाभयः । भवसि ।
गतमन्यत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षट् एकादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

सुप्रवाचनं तर्ब वीर वीर्ये यवे केन क्रतुना विंदसे वसु ।

जातूष्टिरस्य प्र वयः सुचस्वतो या चक्रथ सेद्र विष्वास्तुक्थ्यः ॥११

सुप्रवाचनं । तवं । वीर । वीर्यं । यत् । एकेन । कर्तव्यां
विदसे । वसु ।

जातुस्त्रिरस्य । प्र । वयः । सहस्रतः । या । चकथं । सः ।
द्वंद्वं । विद्यां । असि । उक्थ्यः ॥ ११

वीर वसवन् हे इन्द्र तव वीर्यं सामर्थ्यं सुप्रवाचनं । सुप्तु प्रवचनीयं । सवः
स्त्रावनीवमित्यर्थः । किं तत् एकेन ऋतुना कर्मणा वसु विदसे । यत्पूर्वां चनं
उभये ॥ विदसे वागे । तदादिः स्त्रितेत् ॥ यद्वा तदीयं धनं लोतृन्प्रापयसीति
यत् तत्रयस्यमित्यर्थः । सहस्रतो वसवतो जातुस्त्रिरस्य । एतस्मान्नकः कश्चित् ।
तस्य वयोऽन्नं प्रादाः । यद्वा जातुस्त्रिरस्य । जातु कदाचित् सर्वथा स्थिरस्य
सहस्रतो वसवतो वद्वादेः कर्मणः सर्वथि वयो वृषिसंख्यमन्नं प्र विदसे इति
समन्वयः । या यामीनाम्यन्वानि पिन्वा सर्वाथि कर्माथि चकथं कृतवानसि ।
स तादृशस्वस्रकथ्यः । सर्वैः प्रथंसमीवो भवसि ॥

। अथ द्वादशी ।

अरंमयः सरंषस्ररायं कं तुर्वीतये च वक्ष्याय च सुतिं ।

नीचा संतमुदंमयः परावृत्तं प्राथं ओषं अवर्यन्कास्युक्थ्यः ॥ १२

अरंमयः । सरंषस्रसः । तरायं । कं । तुर्वीतये । च ।

वक्ष्याय । च । सुतिं ।

नीचा । संतं । उत् । अमयः । परावृत्तं । प्र । प्राथं ।

ओषं । अवर्यन् । सः । असि । उक्थ्यः ॥ १२

हे इन्द्र सरपसः । सरपस्यनयः कर्म वासां ताः सरपसः ॥ यकंध्रादित्वात्सररूपत्वं ॥
ता अपः कं तुर्वीतये तरायं तरयावारणवः । अस्मीत्तयः । किंप तुर्वीतये । तुर्वी-

तिनीं कश्चिद्वाक्यैः तस्मै नवाव च । नवो नाम कश्चित् तस्मै । ताभ्यां
 सुतिं सरथं प्रत्यरन्वयः । तो हि जज्ञूर्था जज्ञानदो दृष्टा तरीतुनसकषीवास्तां ।
 तो च तथा तारिती । परादृजं । परितः पापानि दृष्टान्ति दृष्टतीति परादृक्
 कश्चिद्विः । तमस्यु भन्नं तथा नीचा नोचं संतहदनयः । आपद्भ्य उर्ध्वं नीत-
 वानसि । किंच अर्धं संतं श्रेष्ठं पंगुं संतं चक्षुर्दानादपंगुकरणाञ्जोदनयः । किं
 कुर्वन् । प्रकर्मेभ्य अपयन् आत्मानं कौत्सिनंतं कुर्वन् । उदनव इति समन्वयः ।
 सं इत्यादि सिद्धं ॥

। अथ स्रयोदशो ।

अभ्रभ्यं दृष्टो दानाय राधः समर्थयस्व बहु ते वसुभ्यं ।

इंद्र यच्चित्तं यथा अहं स्यान्वृ हृदं देम विदधे सुवीराः ॥ १३

अभ्रभ्यं । तत् । वसो इति । दानाय । राधः । सं ।

अर्थयस्व । बहु । ते । वसुभ्यं ।

इंद्र । यत् । चित्तं । अथत्याः । अहं । स्यान् । हृदन् । वदेम ।

विदधे । सुवीराः । ॥ १३

वसो सर्पस्य वासक वसुवन्वा हे इंद्र सोऽह्योऽभ्रभ्यं तद्राधो धनं दानाय ।
 उपलक्षणमेतत् । नोगाय च समर्थयस्व । देहि । अज्ञानु संगमयेत्यर्थः ॥ अर्धं
 याचने चुरादिरदंत आत्मानेपदी ॥ ते तत्र तद्भक्त प्रभूतं वसुभ्यं ॥ वस्वेव वसुभ्यं ।
 वस्त्रादित्वात् स्वार्यिको यत् ॥ तादृशं प्रभूतं धनमस्ति बहु । चित्तं चायनीयं
 यच्चनननु द्यान् अन्वृ ॥ काशाभ्रनोरिति द्वितीया ॥ अथस्थाः । भोग्यनिष्छेः ॥
 अंतर्णीतय्यर्थात्वात्कर्मकत्वं । यथा रीद्वितीति । स त्वन्यः । हे ह्यत्र कर्मणो उद्दे-
 श्यकर्म च विधेयकर्मांतर्भूतं । उद्देश्यकर्मणा सकर्मको भविष्यति । यथा मा-
 यानकं पुत्रीयतीति भाव्य उदाहृतं । अथः यद्वाच्छंसि परेच्छायां कथम् । तदंतस्य
 वेद्युदागमे ह्यर्थं ॥ सुवीराः कल्याणपुत्रपौत्राः संतो वयं विदधेऽकिन्वसे वृष्टत्
 प्रभूतं यच्छादिकं व. कथं वदेम ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे द्वादशो वर्गः ॥

अध्वर्यवो भरतेति द्वादशर्षं तृतीयं न्युक्तं गात्रमदं त्रैदुभवेन्द्रं । अध्वर्यवो
द्वादशेद्यनुक्तांतं ॥ न्युक्तविनियोगो वैगिकः । अतिरात्रे प्रथमे पर्याये होतः
यज्ञवाच्याध्वर्यव इत्येषा । अध्वर्यवो भरतेद्राय सोममिति यावथा । आ० ६, ४ ।
इति सूत्रितं ॥

॥ तस्मिन्सृक्ते प्रथमा ॥

अध्वर्यवो भरतेद्राय सोममामंतेभिः सिंचता मद्यमंधः ।

कामी हि वीरः सदंस्य पीतिं जुहोत हृष्ये तदिदेष वष्टि ॥ १

अध्वर्यवः । भरत । इंद्राय । सोमं । आ । अमंतेभिः ।

सिंचत । मद्यं । अंधः ।

कामी । हि । वीरः । सदंस्य । पीतिं । जुहोत ।

हृष्ये । तत् । इत् । एषः । वष्टि ॥ १

ऋत्नमदो ब्रूते । अध्वर्यवः अध्वरस्य नेतारः । अध्वरं यजमानायेच्छंतः ॥
कथ्यध्वरपतनस्त्रिंशोप इत्यकारलोपः । अत्र यासुः । अध्वरध्वरध्वरध्वरं
युनक्त्यध्वरस्य नेताध्वरं कामयतः इति नि० १, ८ ॥ हे अध्वर्यवः इंद्राय देवाय
सोमं विधानादुत्तरवेदिं प्रति भरत । इरत ॥ आमंत्वितस्याविद्यमानत्वादिनि-
घातः ॥ ऋत्वाभतेभिः । अना सहादंत्वत्त होत्वादय इत्यमत्वाधि चमसाः । तैमंद्यं
मदकरमंधः सोमलक्षणमसमासिंचत । अग्नौ प्रविपत । अत्र यासुः । आ सिंच-
तामत्रै र्भंदनीयमंधोऽमत्रं पात्रमवा अस्मिन्नदंति । नि० ५, १, इति । वीरः स
इंद्रोऽस्य सोमस्य पीतिं पानं प्रति सदंस्यैव कामी हि । कामयमानो हि ।
तस्माद्दृष्टो वर्चित्व इंद्राय सोमं जुहोत । जुहोत ॥ ऊ दानादनयोः । खोटि तपन्नम-
नयनाचेति तवादेशः ॥ एष इंद्रस्तदित् तदेव सोमद्रव्यं वष्टि । कमयते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अध्वर्यवो यो अपो वं व्रवांसं वृत्वं जधानागन्धे व वृष्यं ।

तस्मा एतं भरत तद्विषयं एषः इंद्रो अर्चति पीतिमंस्य ॥ २

अध्वर्यवः । यः । अपः । वत्रिवांसं । वृत् । जघान ।

अश्वन्याऽद्व । वृत् ।

तस्मै । एतं । भरत । तत्त्वथाय । एषः । इंद्रः । अर्हति ।

पीतिं । अस्य ॥ १

हे अध्वर्यवः य इंद्रोऽप उदकानि वत्रिवांसमावृत्य स्थितं वृत् । वृषोत्या-
काशमिति वृत्तो मेघः । तं मेघं यज्जेण जघान । हृतवान् । अश्वन्येव । यथाश्वन्या
वैद्युताग्निना वृत्तं दहति तद्वत् । तस्मै तद्वथाय सोमकामाय तस्मा इंद्रायैतं सोमं
भरत । उत्तरवेदिं प्रति हरत । एष इंद्रोऽस्य सोमस्य पीतिं पानमर्हति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अध्वर्यवो यो वृभोकं जघान यो गा उदाजदप हि वलं वः ।

तस्मा एतमंतरिक्षे न वातमिंद्रं सोमैर्युतं जूर्नं वस्त्रैः ॥ १

अध्वर्यवः । यः । वृभोकं । जघान । यः । गाः । उत्प्राजत् ।

अपं । हि । वलं । वरिति वः ।

तस्मै । एतं । अंतरिक्षे । न । वातं । इंद्रं । सोमैः । युतं ।

जूर्णत । जूः । न । वस्त्रैः ॥ २

हे अध्वर्यवः य इंद्रो वृभोकं । सर्वांस्त्रिदशतिभिः करोतीति वृभोको ना-
मासुरः । तमसुरं जघान । यथा वलासुरेण निरुद्धा गा उदाजत् । निरगमयत् ।
ततश्च तमेव वलमसुरं अपवः । अपावृषोत् । हिंसितवानित्यर्थः ॥ वृषोतेर्लुङ्
मन्त्रे षभेत्यादिना ह्येर्लुक् । ह्यल्ङादिना तिपो लोपः ॥ तस्मा इंद्रायैतं सोममं-
तरिक्षे वातं न वातमिन्द्रं धाराभिर्युतं कुरुत । तदेवाह सोमैरिंद्रमा जूर्णत ।
सर्वत आच्छादयत ॥ जूर्णञ् आच्छादने । आदादिकः । लोटि रूपं ॥ तत्र वृत्तान्तः ।
जूर्णं जीर्णं यथा वस्त्रैर्गमाच्छादयति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अध्वर्यवो य उरंशं जघान नवं चखांसं नवतिं च वाङ्मन् ।

यो अमुं दमवं नीचा बवाधे तमिंद्रं सोमस्य भूथे हिनोत ॥ ४

अध्वर्यवः । यः । उरंशं । जघानं । नवं । चखांसं । नवतिं ।

च । वाङ्मन् ।

यः । अमुं । दं । अवं । नीचा । बवाधे । तं । इंद्रं । सोमस्य ।

भूथे । हिनोत ॥ ४

हे अध्वर्यवः य इन्द्रो नव नवतिं च एकोनयतं वाङ्मन् चखांसं ॥ चत्वरिदं रूपं । यद्वा खनतेः कसौ रूपं । जने लोपः । कांसं रूपं ॥ सर्वस्य दर्शयंतं । यद्वा आत्मनो देहे निखातर्षतक्षरणमेवामकमसुरं जघान । यथार्षदमेतस्वामकमसुरं च नीचाधोलखं कत्यावववाधे । तमेनिंद्रं सोमस्य भूथे सोमं विभ्रति पात्रे हिनोत । वर्धयत । यद्वा सोमस्य भूथे भरणे संपादने सति हिनोत । स्तोत्रेः प्रीणयत ॥ हि गतिदृष्टीः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अध्वर्यवो यः स्वश्रं जघान यः शुष्णमशुषं यो व्यंसं ।

यः पिप्रं नमृचिं यो रुधिकां तस्मा इंद्रायांधंसो जहोत ॥ ५

अध्वर्यवः । यः । स्व । श्रं । जघानं । यः । शुष्णं ।

अशुषं । यः । विधंसं ।

यः । पिप्रं । नमृचिं । यः । रुधिकां । तस्मा । इंद्राय ।

धंसः । जहोत ॥ ५

हे अध्वर्यवः य इन्द्रोऽन्नं । अन्नाति भक्षयति प्रायिजातमिति । यद्वा अन्नमु
 स्नतेजसा सर्वं व्याप्नोतीत्यन्नः कश्चिदसुरः । तमसुरं ह्य सुदु जघान । अपूर्व
 जेनाप्यपोषणीयं शुष्णमसुरं यच्च तमसुरं व्यंसमंस्त्रीनं कृत्वा जघान । यच्च पित्रं
 तेजसा अगह्याम् वर्तमानमेतस्मानकमसुरं नसृचिमसुरं जघान यच्च । तैत्तिरीयके
 नसृचिमसुरं नांखभतेति प्रहृत्य फेनेन शिर उद्वर्तयदित्यंतेन वाक्यसंदर्भेण
 नसृचिवधः प्रपंचितः । तथा भंत्वय । अपां फेनेन नसृचः शिर इन्द्रोद्वर्तय-
 दिति । रुधिक्रामेतस्मानकमसुरं यच्च जघान । तस्मा इन्द्रायांधसो हविलंश्चा-
 न्यचानि सुहोत । सुहृत ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अध्वर्यवो यः शतं शंबरस्य पुरं विभेदाश्मनेव पूर्वीः ।

यो वर्चिनः शतमिंद्रं सृष्टस्मपावंपद्भरता सोमंमसौ ॥ ६

अध्वर्यवः । यः । शतं । शंबरस्य । पुरः । विभेदं ।

अश्मनाऽद्वय । पूर्वीः ।

यः । वर्चिनः । शतं । इंद्रं । सृष्टस्मं । अप्यऽपवपत् ।

भरत । सोमं । मसौ ॥ ६

हे अध्वर्यवः य इन्द्रः शंबरस्य मायापिनोऽसुरस्य पूर्वीः पुरातनीः शतं
 पुरः पुरीरश्मनेव अश्मसदृशेन वज्रेण विभेद । यश्चेन्द्रो वर्चिनः ॥ वर्षं दीप्तौ ।
 गमेरिति । ७० ४, ६ । इति त्रिषीयमान इनिर्बहुलपचनादस्माद्भवति ॥ यद्वा
 नामैतत् । तस्यासुरस्य शतं सृष्टस्ममेतत्संख्याकानपरिमितान्धीरान् पुत्रानपा-
 वपत् । युगपदेव भूष्यामपातयत् । तथा च भंत्वयः । शतं वर्चिनः सृष्टस्मं च
 स्याकं ह्यथो अप्रत्यसुरस्य धीरानिति । अस्मा इन्द्राय सोमं भरत ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अध्व'र्यवो यः शतमा सहस्रं भूम्या उपस्थेऽवपञ्जघन्वान् ।

कुक्ष'सायोर'तिथिग्वस्य वीरान्नाह'णामरंता सोमंममै ॥ ७

अध्व'र्यवः । यः । शतं । आ । सहस्रं । भूम्याः । उपस्थे' ।

अवपत् । जघन्वान् ।

कुक्ष'स्य । आयोः । अतिथिऽग्वसा । वीरान् । नि ।

अह'णक् । भरंत । सोमं । अमै ॥ ७

हे अध्वर्यवो जघन्वान् पूर्वं शतान् इतवान् य इन्द्रः शतं सहस्रमसुरान् भूम्या उपस्थे उज्जगोऽवपत् । एकैकेन प्रकारेणापातयत् । किञ्च यः कुक्षस्यैतन्नामकस्य राजर्षेः । आयोः पौष्टरवस्य राजर्षेः । अतिथिग्वस्य दिवोदासस्य । एतेषां त्वयाणां वीरानभिगंतुं प्रति इन्द्रिनः गुण्णादीनसुरान् न्याहणक् । ह्यणक्तिर्हि साकर्मा । अवधोत् । तथा च भंतवर्थः । त्वं कुक्षं गुण्णहृत्पेयाविधारं घयोऽतिथिग्वस्य शंभरं प्रति । तादृशार्थेन्द्राय सोमं भरत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अध्व'र्यवो यन्न'रः कामयाध्वे शुष्ठी वक्षंतो नशथा तदिंद्रे' ।

गभंस्तिपूतं भरत शुतायेंद्राय सोमं यज्यवो जुहोत ॥ ८

अध्व'र्यवः । यत् । नरः । कामयाध्वे । शुष्ठी । वक्षंतः ।

नशथ । तत् । इंद्रे' ।

गभंस्तिऽपूतं । भरत । शुताय । इंद्राय । सोमं । यज्यवः ।

जुहोत ॥ ८

गरः कर्मणां नेतारो हे अर्ध्वर्यवः यदभिलषितमर्थं कामयाध्वे ॥ कामय-
तेल्लेच्छडागमः ॥ शुष्टो चिप्रमिंद्रे सोमं वहंतः प्रापयंतो यूयं तदभिलषितं फलं
नयथ । प्राप्नुत । शुताय लोके प्रसिद्धायेंद्राय गभस्तिपूतं हस्ताभ्यां संजनदोह-
नादिभिः घोषितं सोमं भरत । उत्तरवेदिं प्रति हरत । ततो यज्यवो यागं
कुवांणा हे अर्ध्वर्यव आहूतं सोममिंद्राय जुहोत । जुहत । अग्नौ प्रक्षिपत ॥

॥ अथ नवमी ॥

अर्ध्वर्यवः कर्त॑ना शु॒ष्टि॑म॒म॒मै वने॑ नि॒पू॑तं य॒न उ॒च्य॑ध्वं ।

जु॒षा॒णो ह॒स्त्य॑म॒भि वा॒व॒शे व इ॒ंद्रा॒य सोमं॑ म॒दिरं॑ जु॒हो॒त ॥ ८

अर्ध्व॑र्यवः । कर्त॑न । शु॒ष्टि॑ । अ॒म॒मै । वने॑ । नि॒पू॑तं । वने॑ ।

उ॒त् । न॒य॒ध्वं ।

जु॒षा॒णः । ह॒स्त्य॑ । अ॒भि । वा॒व॒शे । वः । इ॒ंद्रा॒य । सोमं॑ ।

म॒दि॒रं । जु॒हो॒त ॥ ८

हे अर्ध्वर्यवः अस्मा इंद्राय सोमं शुष्टिं सुखकरं कर्तन । कुरुत ॥ करोतेर्लोष्टि
बहुलं छंदसोति विकरणस्य लुक् । तप्नतप्नथनास्येति तनवादेशः । आसमंवि-
तस्यापिद्यमानत्वात् निघातः ॥ किंच वने संभजनीये वन उदके निपूतमाध्या-
यनेन घोषितं सोममुच्यध्वं । ऊर्ध्वं नयत । यद्वा वने तद्विकारे चमसे निपूतं
दशापवित्त्रेण घोषितं सोमं वने चमस उच्यध्वं । जुषाणः प्रीयमाणः स इंद्रो
वो युष्माकं हस्त्यं हस्ताभ्यामभिवृतं सोममभिवावशे । कामयते ॥ वथ कांतौ ।
यङ्लुगंतस्य लटि क्यत्ययेनात्मनेपदं । लोपस्त आत्मनेपदेऽस्ति तलोपः ॥ मदिरं
मदकरमिभं सोममिंद्राय जुहोत । इंद्रोद्देशेनाग्नौ प्रक्षिपत ॥

॥ अथ दशमी ॥

अर्ध्वर्यवः पयसोर्ध्वर्यथा गोः सोमंभिरौ षण्णता भोजमिंद्रं ।

वेदाहमस्य निभृतं म एतद्विस्तृतं भूयो यजतश्चिकेत ॥ १०

अध्व॑र्व॒वः । प॒य॑सा । अ॒धः । यथा॑ । गोः । सोमे॑भिः ।

इ॑ । पृ॒णत॑ । भो॒जं । इ॒न्द्रं॑ ।

वेदं॑ । अ॒हं । अ॒ञ्च॑ । निःश्रु॑तं । मे । ए॒तत् । दि॒क्ष॑तं ।

भूयः॑ । य॒जतः॑ । चि॒क्रे॑त् ॥ १० ॥

हे अध्वर्ववः यथा गोरुधः पयसा पूर्णं तद्ददीमेनं भोजं फलस्य दातारं रश्चि-
तारं चेंद्रं सोमेभिः सोमैः पृणत । पूरयत । मे मदीयस्य सोमस्य निश्रुतं गूढं
सुखासाधनसम्भवनमहमेव वेद । जानामि । इति पूर्वं न परस्मै कथितं । तथापि
युष्मभ्यं व्रवीमीत्येवं । दिक्षतं सोमं दातुमिच्छतं यजमानं यजतो यद्व्य इन्द्रो
भूयोऽतिशयेन चिक्रेत् ॥ दिक्षतं । इदाञ् दानु । इच्छायां सन् । सनि भीमाधि-
त्याकारस्य इसादेशः । अत्र लोपोऽभ्यासस्तेत्यभ्यासलोपः । सः स्याच्चधातुक इति
सकारस्य तत्वं ॥

॥ अथैकादशी ॥

अध्व॑र्व॒वो यो दि॒व्यस्य॑ व॒स्वो यः पार्थि॑वस्य॒ क्षम्य॑स्य॒ राजा॑ ।

त॒मूर्ध॑रं न पृ॒णता॑ यवे॒ने॒न्द्र सोमे॑भिस्तदपी॒वो अस्तु॑ ॥ ११ ॥

अध्व॑र्व॒वः । यः । दि॒व्यस्य॑ । व॒स्वः । यः । पार्थि॑वस्य ।

क्षम्य॑स्य । राजा॑ ।

तं । उ॒र्ध॑रं । न । पृ॒णत॑ । यवे॒न । इ॒न्द्रं॑ । सोमे॑भिः ।

तत् । अ॒पः । वः । अ॒स्तु॑ ॥ ११ ॥

हे अध्वर्ववः य इन्द्रो दिव्यस्य दुर्लोकार्हस्य वस्वो वसुधो राजा भवति । यश्च
पार्थिवस्य । पृथिवीयन्देन विस्तीर्यमंतरिक्षमुच्यते । तत्रत्यं धनं पार्थिवं । तस्य
राजा । यश्च क्षम्यस्य । क्षमा भूमिः । तत्रत्यं धनं क्षम्यं । तस्य च राजा भवति ।
तमेवविषमिन्द्रं सोमेभिः सोमैः पृणत । पूरयत । तत्र इष्टांतः । उर्ध्वं न । उर्ध्वं
दीर्घमूर्धरं कुक्षलं । यथा यवेन तत्पूर्वं तद्भिर्द्रं पूरयतेति । तादृशं सोमादिनेन्द्रो-
दरपूरणसञ्चलनपः कर्म वो युष्माकमस्तु ॥

॥ अथ हादशो ॥

अ॒म॒भ्यं॑ तद॒सो॑ दा॒नाय॑ रा॒धः॒ सम॑र्थ॒यस्व॑ ब॒हु ते॑ व॒स॒भ्यं॑ ।

इ॒न्द्रं॑ यच्चि॒त्तं॑ अ॒व॒स्था॑ अ॒नु॒ स्यू॒न्वृ॒हद्द॑दे॒म वि॒दधे॑ सु॒वी॒राः ॥ १२

अ॒म॒भ्यं॑ । तत् । व॒सो॑ इति॑ । दा॒नाय॑ । रा॒धः । सं ।

अ॒र्थ॒यस्व॑ । ब॒हु । ते॑ । व॒स॒भ्यं॑ ।

इ॒न्द्रः॑ । यत् । चि॒त्तं॑ । अ॒व॒स्थाः॑ । अ॒नु॑ । स्यू॒न् । वृ॒हत् । व॒दे॒म ।

वि॒दधे॑ । सु॒वी॒राः ॥ १२

एषा ऋष्याद्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे चतुर्दशो वगः ॥

प्र घा न्वस्येति दशमं चतुर्थं सूक्तं गार्ग्यमदं त्रैष्टुभमैन्द्रं । अत्रातुक्रमणिका प्र घ दशेति ॥ दशरात्रे षष्ठेऽइति निष्कवल्पे त्रीणि सूक्तानि । तत्रेदं द्वितीयं । षष्ठ्येति खंडे सूक्तितं । एद्र याह्यप नः प्र घा न्वस्याभूरेक इति निष्कवल्पं । आ० ८, १ । इति ॥ त्वेकमामके निष्कवल्पे प्र घा न्वस्येतिषा सूक्तस्यधीया । उद्यनःसो मे सूक्तितं । त्वयंषा मनुषो देवाताता प्र घा न्वस्य महतो महानि । आ० ८, ५ । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

प्र॒घा॒ न्व॒स्यः॑ म॒हतो॑ म॒हानि॑ स॒त्या स॒त्यस्य॑ क॒रणानि॑ वोचं ।

त्वि॒कं॑दु॒केष्व॑पि॒वत्स॒तः॒त्या॒स्य॑ म॒दे अ॒हि॒मि॒न्द्रो॑ जघान ॥ १

प्र । घ । सु । अ॒न्य । म॒हतः॑ । म॒हानि॑ । स॒त्या । स॒त्यस्य॑ ।

क॒रणानि॑ । वो॒चं ।

त्वि॒कं॑दु॒केषु॑ । अ॒पि॒वत् । सु॒त॒स्यं॑ । अ॒न्य । म॒दे॑ । अ॒हिं ।

इ॒न्द्रः॑ । जघान ॥ १

गृह्यन्तो ब्रूते । महतो बलवतः सत्यस्य सत्यसंकल्पास्यास्तेन्द्रस्य सत्त्वानि
 यथार्थानि महानि महानि करणान्यस्मिन् सृक्ते बल्यमायानि कर्माणि तु अद्य
 ब्रूवोऽं । प्रक्रमेण ब्रूवोमि ॥ वच परिभाषणे । छंदसि सुङ्कुङ्कित इति वर्तमाने
 सुङ्कि अत्यव्यक्लिष्टातिभ्योऽङ् । वच उम् ॥ वेति प्रसिद्धौ । कानि तानि
 उच्यन्ते । त्रिरुद्रुक्तेषु ज्योतिर्गौरायुरित्येवंरूपेष्वभिप्रविकेष्वहःसु सुतस्याभिषुतं
 सोमभिर्द्रोऽपिवत् । ततः पीतस्यास्य सोमस्य मदे हवँ संजाते सतीद्रोऽहिं
 एत्वमसुरं जवान । हतवान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अवंशे आमंस्तभायद् हंतमा रोदंसो अष्टणदंतरिच्छं ।

स धारयत्पृथिवीं पप्रथञ्च सोमं त्य ता मद् इंद्रं चकार ॥ २

अवंशे । आ । अस्तभायत् । हंतं । आ । रोदंसो इति ।

अष्टणत् । अंतरिच्छं ।

सः । धारयत् । पृथिवीं । पप्रथत् । च । सोमं । त्य । ता ।

मदे । इंद्रः । चकार ॥ २

अवंश आकाशे द्यां द्योतमानं स्वर्गं द्युलोकं वास्तभावत् । इंद्रोऽस्तम्भात् ।
 अनवलंबनस्य तस्यैवस्थापनमकरोदित्यर्थः ॥ स्तम्भ इति सोमो धातुः क्रमादिः ।
 सुङ्कि व्यत्ययो बहुलमित्यहोपि शायजादेशः ॥ हंतं महदंतरिच्छं रोदंसो द्यावा-
 पृथिव्यो चाष्टणत् । तेजसा पूरितवान् । किंच स इंद्रः पृथिवीं विस्तीर्णां भूमिं
 धारयत् । अधारयत् । तथा पप्रथञ्च । एनां भूमिमप्रथयत् ॥ प्रथ प्रस्थाने ।
 अयंतस्य सुङ्कि चङ्कि रूपं । चङ्ग्रन्थतरस्यामिति मथ्योदात्तत्वं ॥ सोमस्य मदे हवँ
 संजाते सति तानोमानि कर्माण्यौच्यकार ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सद्मे'व प्राचो वि मिमाय मानैर्वज्रो'ण खान्यं दृष्यन्नदोना ।

इथा'सृजत्पृथिविभिर्दीर्घयाधैः सोमं त्य ता मद् इंद्रं चकार ॥ ३

संज्ञाऽह्व । प्राचः । वि । मिमाय । मानैः । वज्जे'ण ।

खानि । अह्वणत् । नदे'ना ।

वृथा । असृजत् । पथिऽभिः । दीर्घाऽयाथैः । सोमस्य । ता ।

मदे' । इंद्र'ः । चकार ॥ ३

सङ्गो न यथा वसन्तद्वान्मानैः षट्त्रिंशत्प्रक्रमप्राचीत्येवंरूपैः परिमाणैः प्राक्प्र-
वणान् कर्षति तद्वत् सिंधून् लोकान्वान्दज्ज्वा मानैः परिमाणैः प्राचः प्राङ्मुखान्वि-
मिमाय । इंद्रो विशेषेण निर्मितवः नु । तथा नदीनां खानि निर्गमनद्वाराणि
वज्जेण चाह्वणत् । अखनत् ॥ तदि हिंसानादरयोः । इवादि । लङ् ॥ तथा च
मंत्रः । इंद्रो अस्मान् अरदहज्जवाङ्गरिति । तथा दीर्घयाथैवंकुक्कालं गंतव्यैः पथिभि-
न्मार्गैर्वृथासृजत् । अनायासेन ता नदीः सृष्टवान् । सोमस्येति सिद्ध्यर्थं इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स प्रवोड्ङ्ङ्परिगत्या दभीतेर्विश्वमधागायुधमिहो अग्नी ।

सं गोभिरश्वैरसृजद्वर्थेभिः सोमस्य ता मद् इंद्रश्चकार ॥ ४

सः । प्रवोड्ङ्ङ् । परिगत्य । दभीते' । विश्वं । अधाक् ।

आयुधं । इह । अग्नी ।

सं । गोभिः । अश्वैः । असृजत् । रथेभिः । सोमस्य । ता ।

मद् । इंद्रः । चकार ॥ ४

प्राङ्मुखान् सृष्टरिपुनिप्रवृत्तयोऽसुरा दभीतेः पुरं संहृष्य परिपृच्छ तस्मात्पुराजि-
रगुरिति कथा । स इंद्रो दभीतेः । दभीतिनाम कश्चिद्राजर्षिः । तस्य प्रवोड्ङ्ङ्नु
प्रवोड्ङ्ङ्नु ॥ सङ्घवहोरोदवर्षंक्षेत्योत्सं ॥ प्रकसेण तं दभीतिं वज्जतस्मानसुरान् मध्ये
मार्गं परिगत्य तेषां विश्वं सर्वमायुधमिहोऽग्नी दीप्यमाने वज्जावधाक् । अर्धंषीत् ॥
दहेर्लुकि मन्त्रे षष्ठ्यादिना श्लोर्लुक् ॥ पश्चात्तं दभीतिं गोभिरश्वै रसृजी रथैश्च
समसृजत् । संयोजितवान् । सोमस्येति सिद्धमिति ॥

॥ अथ पंचमो ॥

अतिवृत्तिं गच्छी काशे भवत्वतीये अज्ञातुषीवा । अतिवृत्तिं नेति अंशे अमिर्त
न इं नद्यो धुनिमेतीररम्यात् । आ० ६, ८ । इति ॥

स इं मयीं धुनिमेतीररम्यात् प्र अज्ञातुषीवा अरयत् स्वसि ।

त अज्ञाय रयिमभि प्र तस्यः सोमस्य ता मदे इंद्रं चकार । ५

सः । इं । मयीं । धुनिं । एतीः । अरम्यात् । सः ।

अज्ञातुं । अपारयत् । स्वसि ।

ते । अज्ञाय । रयिं । अभि । प्र । तस्यः । सोमस्य ।

ता । मदे । इंद्रः । चकार । ५

स इंद्र ईमेनां नद्यो मद्यत' धुनिं । धुनोति अतोत्पृष्ठां पापामीति धुनिः पश्यती
नद्या । ताभेतोः ॥ ईद्वरपदासंनिधानेऽपि तोसुनुप्रत्ययः । पा० १, ४, १२, ॥ ऋषीणां
गमनाद्यैररम्यात् । आशययत् । मद्यत् । अज्ञातु नदीमल्लोदकामकरोदित्यर्थः । ततः
स इंद्रोऽज्ञातुं अज्ञातुषीवा अरयत् । तस्यासमवायधीन् अस्ति ज्ञेयेषां पारयत् । ते
नद्येभ्य अज्ञाय तां नदीहस्ताय वं रयिमपेक्ष्य गच्छन्ति तं रयिमभिरम्यात् प्रतस्यः ।
इत्यस्मिरे । विष्टं विष्टं ॥

॥ इति द्वितीयस्य ऋषे पंचमो ऋग्वेदः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सोहं चं सिंधुं मरिचान्महित्वा वज्रं यान् उषसः सं पिपेष ।

अजवसी जविनीं भिर्विष्टवन्सोमस्य ता मदे इंद्रं चकार । ६

सः । सोहं चं । सिंधुं । मरिचान् । महित्वा । वज्रं यान् ।

अजः । उषसः । सं । पिपेष ।

अजवसः । जविनींभिः । विष्टवन् । सोमस्य । ता । मदे ।

इंद्रः । चकार । ६

सं ईद्रः सिंधुं प्राचं सतं नहित्वा जकोवेन नहिनोदं चरिष्यात् । उद्गुण-
नकरोत् ॥ सिंधुमन्द्-सिंधुं पुङ्गिः ॥ चवस उवोदेव्या अनः प्रकटं नज्जे-
सं पिपेव । चूर्णीचकार । एतन्न दिवचिष्या दुहितरभित्वा न चटं चकते । किं
जुचंन् । अजवसो जवहीना दुर्वलाः सेना जविनीभिर्भवतुक्ताधिः सेनाभिर्भि-
टचन् । विशेषेण भिंदन् । पिपेनेति सजन्वः ॥ अजन् च्छेदने । यतरि पचि-
ष्यादिना संप्रसारणं । चिठं च्छुटं ॥

। अथ सप्तमी ।

स विहां अपगोहं कनीनामाविर्भवसुदंतिष्ठत्यराष्टक् ।

प्रति त्रोणः स्याद्द्वयं नगंचष्ट सोमं च ता मद् ईद्रं चकार ॥ ७

सः । विहान् । अपगोहं । कनीनां । आविः । भवन् ।

उत् । अतिष्ठत् । पराष्टक् ।

प्रति । त्रोणः । स्यात् । वि । अजन्क् । अचष्ट । सोमं च ।

ता । मदे । ईद्रः । चकार ॥ ७

पुरा किल कन्यकाचचूर्णीनं जादहीनं पराहजं निहचुन्वधिं इद्वाधिदुद्गुहः ।
ततः स ऋषिरिंद्रं स्तुत्वा चतुः पादं च लेसे । तदेतदाह । कनीनां कन्यकाना-
पगोहमपगोहनं तिरोभावं विहान् पराहृष्टविराभिभवन् सर्वेषां प्रतज्जे भवन्
उदतिष्ठत् । त्रोणः पूर्वं पट्टरिहानीभिंद्रश्च प्रसादाह्निभन्नलाहृष्टाः कन्याः प्रति-
ष्यात् । पूर्वबंधोऽपुना चचूर्णीचाष्टचट । ताः कन्यका विशेषेण पश्यन्ति च ।
कनीनानि कनीचि स ईद्रं चकार ॥

। अथाष्टमी ।

विजह्वलमंगिरोभिर्गृणानो वि पर्यतश्च हं चितान्यैरत् ।

दिण्योषीषि जतिमांसेषां सोमं च ता मद् ईद्रं चकार ॥ ८

भिनत् । वलं । अंगिरःभिः । गृणानः । वि । पर्वतस्य ।

द्वंद्वितानि । ऐरत् ।

रिणक् । रोधंसि । कृत्रिमाणि । एषां । सोमस्य । ता ।

मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ८

अंगिरोभिर्गृणानः स्तूयमानः स इन्द्रो वलं वलनामकमसुरं भिनत् । अभ्य-
नत् । तथा गवां निरोधकस्य पर्वतस्य द्वंद्वितानि शिलाभिर्दंटीकृतानि द्वाराणि
ख्यैरत् । उद्धाटितवान् । तद्देवाह । एषां पर्वतानां कृत्रिमाणि क्रियया निर्वृत्तानि
रोधंसि निरुद्धानि द्वाराणि रिणक् । उदधाटयत् । गतमन्यत् ॥

अति सूत्तिनाम्ने प्रकाहे निष्के पले सूक्तसखीया स्वप्नेनेत्येषा । सूत्तितं । स्वप्ने-
नाभ्युष्या सुहरिं धुनिं चेति सूक्तसखीया । आ० ९, ८, इति ॥

॥ सैषा सूक्ते नवमी ॥

स्वप्ने'नाभ्युष्या चमुंरिं धुनिं च जघंध दस्युं प्र दभीतिंभावः ।

रंभी चिद्वत्' विविदे हिरण्यं सोमस्य ता मद इन्द्र'चकार ॥ ९

स्वप्ने'न । अभिऽउष्यं । चमुंरिं । धुनिं । च । जघंधं ।

दस्युं । प्र । दभीतिं । भावः ।

रंभी । चित् । अत् । विविदे । हिरण्यं । सोमस्य । ता ।

मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ९

स त्वं दस्युं सर्वस्योपक्षपयितारं सुहरिं धुनिं च एतस्माभावसुरो स्वप्नेन
दोधंनिद्र्याभ्युष्य संयोज्य जघंध । इतवानसि । ततस्त्वाभ्यां युज्यमानं दभीतिं राजभिं
प्रावः । रक्षितवानसि । तथा च संत्वर्थः । त्वं नि दस्युं सुहरिं धुनिं चास्त्रापयो
दभीतवे सुहृदिति ॥ भावः । अपते रषाधस्य कडिः सिपि रूपं ॥ रंभी चित्
वेत्तधारी आस्य दौवारिकोऽत्वाभिन्नुषे तयोरसुरयोर्हिरण्यं धनं विविदे । वेत्ते ॥
विद्वत् क्षाभि स्मरित्वत् । ताभोमानि कर्माणि सोमस्य मदे इति चकारेति ॥

॥ अथ दृश्यमी ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दु'हीयद्विंद्र दक्षिणा मघोनी ।

शिक्षा स्तोत्रभ्यो माति धग्मनी नो वृहद्देम विद्ध्ये'

सुवीराः ॥ १०

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दु'हीयत् । द्विंद्र ।

दक्षिणा । मघोनी ।

शिक्षा । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

वृहत् । वदेम । विद्ध्ये' । सुवीराः ॥ १०

एषा ऋष्यास्ताता ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे षोडशो वगं ॥

प्र वः सतानिति नवर्षं पंचषं सूक्तं गात्रं मदसैद्रं । अत्रःतुक्रभणिका । प्र
 वो नवांत्या विष्टुविति । नवमो विष्टुप् शिक्षास्त्रिष्टुवंतपरिभाषाया अगत्यः ॥
 ततोवे पर्यायेऽष्टावाकयस्त्रे प्र वः सतानिति सूक्तं । अतिरात्र इति खंडे सूचितं ।
 प्र वः सतां प्रो'द्रोणे हरयः कर्मान्वविति याज्या । आ० ६, ४ । इति ॥

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

प्र वं सतां ज्येष्ठतमाय सुष्टुतिमग्नाविव समिधाने हविर्भरे ।

द्वंद्रमजुर्थं जरयंतसुक्षितं सनाद्युवा'नमवंसं हवामहे ॥ १

प्र । वः । सतां । ज्येष्ठतमाय । सुऽस्तुतिं । अग्नावि ।

संऽद्रुधाने । हविः । भरे ।

द्वंद्रं । अजुर्थं । जरयंतं । सुक्षितं । सनात् । युवांसं ।

हवामहे ॥ १

अथर्वहो मूले । सै अथवाणा नो बुद्धदधे सतां नृपतां देवानां ज्योत्सनां वा-
 तिथयेन अष्टावेन्द्राव तदर्थं । अग्नाविन सधिवाने । इत्यथब्द एवार्थः । दीप्यमान
 एवान्मो इतिः प्रभरे । संपादयामि । ततः परं सृष्टुंति शोभनां स्तुतिं करोमि ॥
 अर इति भव् भरण्ये जिञ्जदुभयपदी । कटि रूपं ॥ अथर्वमन्त्ररथीव जरवतं
 अर्धमन्त्ररथीवतं सधितं सोमेन सिक्तं सनात्सनातनं युवानं नित्यतरथं तादृश-
 पिंङ्गपरदेव्याथं रथपाव तस्य तपंथाय वा इवामहे । आहुवापः ॥

। अथ द्वितीया ।

अथादिन्द्राद्भृहतः किं अनेच्छने विश्वान्यस्मिन्संभृताधि वीर्या ।

अठरे सोमं तन्वीसहो महो हस्तो वयं भरति शीर्षणि

ऋतुं । २

वज्रात् । इन्द्रात् । हस्तः । किं । अने । वृं । ऋते ।

विश्वानि । अस्मिन् । संभृता । अधि । वीर्या ।

अठरे । सोमं । तन्वी । सहः । महः । हस्तो । वयं ।

भरति । शीर्षणि । ऋतुं । २

वृहतो नृपतां देवानां ज्योत्सनां वा तिथयेन अष्टावेन्द्राव तदर्थं किमपीमिदं जगज्जन । मास्वीत्यथः ॥ चेति
 नेति निपातद्वयस्यैवचनेति । चेति चिदित्यर्थे नेति निषेधार्थं । एकपदं तु
 सांप्रदायिकं ॥ अथादिन्द्राद्भृहतः । इन्द्रादते पवते पाव किं अनेति । यद्वा इन्द्रादत
 देमिदं जगत् किं । न अथुमत्यस्यमित्यर्थः । ज्ञात ऐतत् तदेवोच्यते । अस्मिन्संभृते
 विश्वानि सधिवानि तीर्थानि सामय्यान्वाधि संभृता । अधिकं संभृतान्यासते ।
 अथर्वे अठरे सोमं तन्वीसहो महो हस्तो वयं भरति । विश्वानि किंच तन्वी तन्वा
 अस्वीदे अर्धमन्त्र रथीव तं सधितं सधो वयं अथर्वेण च विश्वानि । हस्तो वयंमावृधं विश्वानि ।
 वीर्यणि धिरसि ऋतुं विश्वानं भरति । विश्वानि ॥ अथर्वमन्त्ररथीव तदर्थं ।
 मास्वीत्येव निपातान्तात् । वीर्यणि । वीर्यं नृपतां देवानां ज्योत्सनां वा तिथयेन ॥

। अथ तृतीया ।

न लो॒णी॒भ्यां परि॒भ्वे' त इ॒न्द्रियं न सं॒सृष्टैः पर्व॑तैरिन्द्र ते रथः ।

न ते वज्र॑मन्व॒प्नोति कश्चन॑ यदाशभिः पत॑सि यो॒जना पु॒रु । ३

न । लो॒णी॒भ्यां । परि॒भ्वे' । ते । इ॒न्द्रियं । न । सं॒सृष्टैः ।

पर्व॑तैः । इ॒द्रं । ते । रथः ।

न । ते । वज्रं । अ॒नु । अ॒प्नोति । काः । च॒न । यत् ।

आश॑भिः । पत॑सि । यो॒जना । पु॒रु । ३

ये इन्द्र ते तवेन्द्रियं बलं लोणीभ्यां व्याणाद्यपिभीभ्यां न परिभ्वे । न परिभव-
नीर्यं ॥ कृतग्राधं तवैकेकेन्यत्यन इति केनुप्रत्ययः । उदात्तकारितयोरिति कारितत्वं ॥
किंच ते रथः ससृष्टैः पर्वतैश्च न परिभवनीयः । ते वज्रनायुधं कश्चन वृषावु
नान्वप्नोति । न व्याप्नोति परिभवितुं ॥ अ॒नु व्याप्नो । व्यतप्रेन परकौपडं ॥
यदाश्वरवधार्यं दिव्यजयकाले पुरं पुरुषि वङ्गनि योजना योजनानि पतसि ।
गच्छसि । तदा तव वलादि न परिभवनीयमिति सप्तम्यः ॥

। अथ चतुर्थी ।

विश्वे ह्य॑सौ यज॒नाय॑ वृ॒षावे॑ क्र॒तुं भ॑र॒न्ति वृष॑भाव सपु॒च॑न्ते ।

वृषा॑ यज॒स्व ह॒विषां॑ वि॒दुः॑त्तरः पि॒बेद् सोमं॑ वृष॒मेघां॑ भा॒तुजा॑ । ४

विश्वे' । हि । अ॒सौ । य॒ज॒नाय॑ । वृ॒षावे' । क्र॒तुं । भ॑र॒न्ति ।

वृष॑भाय॑ । स॒च॑न्ते ।

वृषा॑ । य॒ज॒स्व । ह॒विषां॑ । वि॒दुः॑त्तरः । पि॒बे । इ॒न्द्र । सोमं॑ ।

वृष॑मेघां॑ । भा॒तुजा॑ । ४

हे यजमान विश्वे सर्वे जना यजन्ताय सर्वैर्देवतानां यथावे यन्मूषां वर्षण-
शीलाय वृषभाय कामानां वर्षित्रे सचते सज्जमानाय स्तुतादिर्कर्मणस्तु स्तोतृषु
एतादृशयैर्द्राव क्रतुं यज्ञादिसख्यं कर्म भरति हि । हरति खलु । प्रणयतीति प्रथं ॥
भरति । हियोगादिनिघातः ॥ यथादेवं तस्माद्दृषा सोभरससेचनसमर्थो विदुहरः ॥
विदुश्चत्तरपि खांदसं संप्रसारणं । यासिषसिषसीनां चेति संहितानां वत्सं ॥
विदुश्चत्तरसं इविषा तमिंद्रं यजस्व । इदानीमिंद्रं संबोद्याह । हे इंद्र वृषभेण
कामानां वर्षणेण भ्रातुना दीप्यमानेनाग्निना सह सोमं पिब ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वृषाः कोशः पवते मध्वं जर्मिं वृषभान्नाय वृषभाय पातवे ।

वृषणाध्वर्युं वृषभासो अद्रयो वृषणं सोमं वृषभाय सुस्रति ॥ ५

वृषाः । कोशः । पवते । मध्वः । जर्मिः । वृषभान्नाय ।

वृषभाय । पातवे ।

वृषणा । अध्वर्युं इति । वृषभासः । अद्रयोः । वृषणं । सोमं ।

वृषभाय । सुस्रति ॥ ५

हे इंद्र वृषाः फलस्य वर्षितुमर्ध्वो मदकरस्य सोमस्य कोशो रस जर्मि-
स्तुतातृषां पातृषां च प्रेरकः सन् पवते । गच्छति ॥ पव गतौ । अद्रुदाप्तेत् ॥
किमर्थं । वृषभासाय । वसवर्षकाप्यस्थानि यस्य स तथोक्तः । तादृशाय वृषभाय
कामानां वर्षित्रे इन्द्राय पातये । पानार्थं पवत इति समन्वयः । किंच वृषणा
सोभरससेचनसमर्थो अध्वर्युं अध्वर्युप्रतिप्रस्थातारो वृषभासो वर्षका अद्रयोऽभिष-
पयावाचश्च वृषणं खगादिफलस्य संस्कारं सोमं वृषभाय देवानां अष्टाय तृभ्यं
सुस्रति । सुस्रति ॥ सुनोतेर्लटि बहुलं अद्रोति विकरणस्य षुः । अद्रभ्यस्ता-
दिति ओदादेयः ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे सम्प्रथो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वृषा ते वज्रं चत ते वृषा रथो वृषणा हरीं वृषभाष्यायंधा ।

वृषो मदस्य वृषभ त्वमौशिष इंद्र सोमस्य वृषभस्य तृप्सुहि ॥ ६

वृषां । ते । वज्रः । चत । ते । वृषां । रथः । वृषणा ।

हरी इति । वृषभाषि । आयुंधा ।

वृषः । मदस्य । वृषभ । त्वं । औशिषे । इन्द्रः । सोमस्य ।

वृषभस्य । तृप्सुहि ॥ ६

वृषभ कामानां वर्षक हे इन्द्र ते तव वज्रो वृषा कामवर्षकः । तथा ते रथोऽपि वृषा । ते हरी एतन्नामकावश्वो वृषणा वर्षकौ । तवायुधा वज्रव्यतिरिक्ताभ्यायुधान्यपि वृषभाषि । वृषो वर्षकस्य मदस्य मदकरस्य सोमस्य त्वमेवेशिषे । स्वाभी भवसि । हे इन्द्र वृषभस्य वर्षकेण सोमस्य सोमेन तृप्सुहि । तृप्नो भव ॥ तृप प्रीत्यने स्वादिः ॥ शुभ्रादिषु । पा० पृ. ४. ३६. । नृमनतृप्नोतीति पठितं । तथापि सर्वविधीनां वृद्धि विकल्पितत्वात् एतत्प्रतिषेधो न भवति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्र ते नावं न समने वचस्युवं ब्रह्मणा यामि सवनेषु दाष्टधिः ।

कुबित्री अस्य वचसो निबोधिषदिंद्रसुक्तं न वसुनः

सिचामहे ॥ ७

प्र । ते । नावं । न । समने । वचस्युवं । ब्रह्मणा । यामि ।

सवनेषु । दाष्टधिः ।

'कुबित् । नः । अस्य । वचसः । निबोधिषत् । इन्द्रं । उक्तं' ।

न । वसुनः । सिचामहे ॥ ७

दाष्टवित्त्वत्सादाच्छ्रवणां धर्मकोऽहं सवने संद्याने वचक्षुषं ॥ अग्निः तन्वा-
दित्वादुवकादेयः ॥ स्तोत्रमिच्छंते जायं न नावन्निवापद्गास्तारकं ते त्वां सवनेषु
त्रिषु ब्रह्मणा स्तोत्रेण प्रयासि । प्राप्नोमि । किंच अस्य वचसः स्तुतिलक्ष्य-
मेतद्वाक्यं कुमिषुक्त निबोधिवत् । इंद्रो नितरां वृषतां ॥ वृष अवगमने । छेदि सिप्
वृषलनिति सिप् । कुमिद्योगादनिघातः । तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः ॥
वयं चोत्सं न ललक्ष निषानभूतं कूपमिव वसुनो निषानभूतमिंद्रं सिषामहे । सोमेन
सिषामः ॥ सिवर् सरथे सरितेव । आगमातृयासनक्षानित्यत्वाच्चुसभायः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

पुरा संवाधात्था वृष्टस्व नो धेतुर्न वक्षं यवसस्य पिप्यधी ।

सकृत् ते सुमतिभिः शतक्रतो सं पत्नीभिर्नृष्यो

नसीमहि ॥ ८

पुरा । संवाधात् । अग्नि । आ । वृष्टस्व । नः । धेतुः ।

न । वक्षं । यवसस्य । पिप्यधी ।

सकृत् । स । ते । सुमतिभिः । शतक्रतो इति शतऽक्रतो

सं । पत्नीभिः । न । वृषणः । नसीमहि ॥ ८

हे इंद्र संवाधात् शत्रुजन्यात्संवाधात् पुरा नोऽज्ञानभ्यावृष्टम् । आवर्तय ।
यथा संवाधोऽज्ञानं न स्मृयति तथा कुमिषुष्यः । तत्र वृष्टांतः । धेतुर्न वक्षं यथा
यवसस्य चाक्षेन पिप्युष्याः प्यायिता धेतुर्वत्सं शुद्धाधात्परावर्तयति तद्वत् । हे शतक्रतो
वयं सुमतिभिस्त्वद्विषयैः शोभनैः स्तोत्रैः सकृत् सकृत् सकृदपि स नसीमहि । सुवृ-
ष्याप्येमहि । तत्र वृष्टांतः । वृषणो न । संक्लारो युवानो यथा पत्नीभिर्व्याप्यंते तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

मूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुह्येदिंद्र दक्षिणा मघोनी ।

शिक्षां स्तोत्रभ्यो मातिं धग्मगी नो वृष्टदं देम विद्ध्ये

सुवीराः ॥ ९

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । अरित्वे । इडोयत् । इन्द्र ।

इक्षिणा । मघोनी ।

शिक्षं । स्तोत्रोभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

सृष्टत् । वदेम । विदथे । सुवीराः । ८

दूर्नं सा त इति व्याख्याता ॥

इति द्वितीयश्च षष्ठोऽष्टादशो बर्गः ॥

तदस्या इति ननु नर्धं षष्ठं सूक्तं गार्ग्यमदधैर्द्रं । अत्रात्रुक्रमणिका । तदस्यै द्वित्विदुर्बन्तमिति । अन्त्ये हे त्विदुभे शिष्टाः सप्त जगत्सः ॥ अतिरात्रे द्वितीये पर्यायेऽङ्काः शक्यन्ते तदस्या इति सूक्तं । अतिरात्रे पर्यायः आभिति खञ्जे सूक्तितं । तदस्यै नव्यमस्य पिव यस्या ज्ञान इन्द्रेति याज्या । आ० ६, ४ । इति ॥

॥ तन्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

तदस्यै नव्यं मंगिरस्वदर्चत यथा यदस्य प्रवथोदीरते ।

विष्वा यज्ञोत्वा सृष्टसा परीष्टता मदे सोमस्य

हं हितान्यैरयत् ॥ १

तत् । अस्मै । नव्यं । मंगिरस्वत् । अर्चत । यथाः । यत् ।

अस्य । प्रवथो । अत्सुर्दीरते ।

विष्वा । यत् । गोत्वा । सृष्टसा । परिऽष्टता । मदे ।

सोमस्य । हं हितानि । ऐरयत् ॥ १

तदस्यमदो मूत्रे । हे स्तोतारः नव्यं मन्तरमन्येऽवदृष्टपूर्वं तन्नाडयं स्तोत्रमंगिर-
स्वदं दिरस इवासा इन्द्रायार्चत । मूत्र । यद्यस्याज्जातमात्रस्याक्षेत्रस्य सृष्ट्या यत्पूर्णां
योमक्राणि तेजांसि प्रलम्बा ॥ प्रलपूर्वपिन्धोभात्यास्व संदसीतीवार्थे यासुप्रत्ययः ॥

प्रत्नानि पुरातनानोषोदीरते । उद्गच्छन्ति ॥ ईर गतो अतुदाप्तेत् । तिङ् चोदात्त-
वतीति गतेर्निघातः ॥ यद्वाक्काञ्च विन्वा सर्वाङ्गु गोत्रा मेवान् । गा उदकानि
त्वायंते रच्छन्तीति गोत्रा मेघाः परीहता वृक्षेणाक्रान्तान् ॥ सर्वत्र सुपो ङादेशः ॥
तान् ङङ्घितानि तेन इदीकृतान् मेघान् सोमस्य मदे हृषं संजाते सति सहसा
बलेनैरयत् । उदघाटयत् । मेघभेदनेनापः प्रेरयासासेत्यर्थः । यद्वा विन्वा सर्वाणि
परीहता बलास्त्रेणाक्रान्तानि ङङ्घितानि पर्यलक्षिते निरुद्धानि गोत्रा ॥ इतिव-
कञ्चवचेति समूहार्थे त्वप्रत्ययः ॥ गवां वृद्धानि सहसैरयत् । तस्माद्द्विषाच्चिर-
गमयत् । तस्मादभंतेति समन्वयः ॥ ऐरयत् । ईर गतो । यत्वंतस्य लङि रूपं ।
यद्वात्तबोगादनिघातः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स भू॑तु॒ यो ह॑ प्रथ॒माय॒ धाय॑स॒ ओजो॒ मिमानो॑

महि॒मान॑माति॒रत् ।

मू॒रो यो यु॒क्तु॒ तन्वं॑ परि॒व्यतं॑ शी॒र्षणि॒ द्यां म॑हि॒ना

प्रत्य॑मं॒ चत ॥ २

सः । भू॒तु॒ । यः । ह॒ । प्रथ॒माय॑ । धाय॑से । ओजः॑ ।

मिमानः॑ । महि॒मानं॑ । आ । अति॒रत् ।

मू॒रं । यः । यु॒क्तु॑ । तन्वं॑ । परि॒व्यतं॑ । शी॒र्षणि॑ । द्यां ।

महि॒ना । प्रति॑ । अमुं॑ चत ॥ २

स इन्द्रो मूढ । भवत् । वधंतामित्यर्थः । य इन्द्र ओजसोको बलं मिमानः कुर्वाणः
सन् प्रथमाय प्राथमिकाय धायसे ॥ भेट् पाने ॥ सोमपानाय महिमानमातिरत् ।
अवधयत् ॥ तिरतेर्व्यत्ययेन यः । यद्योगादनिघातः ॥ मूरः शत्रूणां शातश्रिता य
इन्द्रो युक्तु युक्तेषु तन्वं स्वकीयं शरीरं परिव्यत । कर्षणा परिधीतककरोत् । स इन्द्रो
महिना स्वकीयेन महिम्ना शीर्षणि स्वधिरसि द्यां प्रत्यमं चत । अधारयत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अधाहणोः प्रथमं वीर्यं महद्दृष्ट्याग्ने ब्रह्मणा शुभभैरवः ।

रथेऽग्नेन हर्यश्चन विच्युताः प्र जीरयः सिस्रते सध्राक् पृथक् ॥ ३

अध । अहणोः । प्रथमं । वीर्यं । महत् । यत् । अस्य ।

अग्ने । ब्रह्मणा । शुभं । ऐरयः ।

रथेऽग्नेन । हरिऽपश्चेन । विच्युताः । प्र । जीरयः ।

सिस्रते । सध्राक् । पृथक् ॥ ३

अथ अपि च हे इंद्र त्वं प्रथमं सुखं तद्वीर्यं सामंध्यहणोः । अकरोः । किं तत् । ब्रह्मणा क्लोत्रेण स्तुतिसाधनमृतेन वेदवाक्येनास्य वीर्यस्य क्लोत्रपेनस्याग्ने पुरतो यच्छुभ्रं ब्रह्मणां शोषकं बलभैरयः । उदगमयः । जीरयो जरयितारो बाधका असुरा रथेऽग्नेन रथस्थितेन हर्यश्चेन त्वया विच्युताः स्वस्थानाश्चापिताः संतः सध्राक् सध्रीचोनाः परस्परं संगताः पृथक् भीत्या वियुक्ताः संतः प्रसिद्धते । प्रकर्षेण धावन्ति ॥ शु गतो । जुहोत्यादिः । बह्वलं ब्रह्मसीत्यभ्यासस्येत्वं ॥ सध्रा- गिति सहस्य सध्रिरिति सध्रादेशः । अद्रिसध्रोरंतोदात्तत्वेन निपातनाद्दुदात्तस्वरितयोरिति वणः स्वरितत्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अधा यो विश्वा भुवनाभि मत्तमनेशानकृतप्रवया अभ्यवर्धत ।

आद्रोदंसो ज्योतिषा वङ्गिरातनोक्तीव्यस्तमांसि दुधिता

समव्ययत् ॥ ४

अध । यः । विश्वा । भुवना । अभि । मत्तमनां ।

द्वैशानऽकृत । प्रवयाः । अभि । अवर्धत ।

जात् । रोदंसो इति । ज्योतिषा । वङ्गिः । आ । अतनोत् ।

सीव्यन् । तमांसि । दुधिता । सं । अव्ययत् ॥ ४

अथ अपि च प्रथयाः प्रश्नाच्चः पुरातनो वा च इन्द्रो विश्वा उभया सर्वाङ्गं
 लोकान् मरुताना वलेनाभिभूवेयानकृत् आत्मानं सर्वंश्चाधिपतिं ज्ञावन् । यद्वा
 अन्यादीन्देवान् तत्तल्लोकाधिपतीनुत्सर्वन् अव्यवर्धत । सर्वतः प्रहृष्टोऽभवत् । आह-
 नन्तरं वज्रिभगतां वोदा स इन्द्रो ज्योतिषा स्त्रीयेन तेजसा रोदसी द्यावापृथिव्या-
 पानेनोत् । व्याप्नोत् । किञ्च तस्मांसि तपोरूपाणि रक्षांसि दुधिता दुःस्वितानि
 दुर्गन्तानि सीव्यन् विस्तारयन् समव्यवत् । आहृष्योत् । जगद्वाप्य वतंत इत्यथः ॥

। अथ पंचमी ॥

स प्राचीनापर्वतां हृद्दोऽंसाधराचीनंमरुणोदपामपः ।

अधारयत्पृथिवीं विश्वधायसमस्तं आन्मायया द्यामं वस्रसः ॥ ५

सः । प्राचीनान् । पर्वतान् । हृद्दत् । ओजसा ।

अधराचीनं । अकृणोत् । अपां । अपः ।

अधारयत् । पृथिवीं । विश्वधायसं । अस्तं आत् । मायया ।

द्यां । अवस्रसः ॥ ५

स इन्द्रः प्राचीनान् इतस्ततः प्रकर्मणां चतो गच्छन्ः सपत्नान् पर्वतान् ओजसा
 वलेन हृद्दत् । पञ्चभेदं कृत्वा भूमौ इदीवकार । अचलानकरोदित्यर्थः । अपां
 मेवस्वितानासुदकानामपः स्युर्देनलक्षणं कर्माधराचीनं । अधःप्रदेशमन्वति गच्छतीत्य-
 धराचीनं । तादृशमकृणोत् । मेवभेदनं कृत्वापो भूमावपातयदित्यर्थः । किञ्च विश्व-
 धाययं विश्वस्य धात्रीं पृथिवीं वलेनाधारयत् । मायया प्रज्ञायोपायेन द्यां द्युलोक-
 मवस्रसः ॥ संसृ गतो । संपदादिलक्षणो भावे क्लिप् ॥ अथपतनादस्मन्नात् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

। अथ षष्ठी ।

साम्ना अरं वाहुभ्यां यं पिताकृणोद्विष्वन्मादा जनुषो

वेऽस्यरिः ।

मेनां पृथिव्यां नि क्लिप्तिं शयञ्चै वज्रं वा इत्वाटं चत्तुर्विध्याः ॥ ६

सः । अक्षौ । अरं । बाहुभ्यां । यं । पिता । अक्षयोत् ।
 विश्वस्मात् । आ । अनुषः । वेदंसः । परि ।
 येन । पृथिव्यां । नि । क्रिविं । शयधिं । वज्रंण । इत्वी ।
 अहंणक् । तुविऽस्वनिः ॥ ६

स तादृश इन्द्रोऽस्मै जगतेऽरमलं पयोप्रो बभूव । रक्षकत्वेन स्थानी बभूवेत्यर्थः ।
 पिता सर्वस्य पालकः प्रजापतिर्विश्वस्मात्सर्वं ज्ञाञ्जतुषो जनात् परि ततोऽप्युत्कृष्टा-
 द्वेदसो ज्ञानात् तद्विशिष्टं बाहुभ्यां स्थकीयाभ्यां बाहुभ्यां यमाहणोत् । तुवि-
 ष्वपिर्वज्रकीर्त्तिर्नृस्रानो वा स इन्द्रो येन ज्ञानेन क्रिविमेतज्ज्ञानमसुरं वज्रंण
 इत्वी ॥ ज्ञात्वादादयथेति त्वी ॥ इत्वा तादृशित्वा पृथिव्यां शयथै शयनाय दौर्घ-
 निश्रायै न्वऽणक् ॥ वृणक्तिर्हिंसाकर्मा ॥ न्ववधीत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अमाजूरिव पित्रोः सचां सती समानादा सदंसस्त्वामिये भगं ।
 ऊधि प्रक्रेतमुपं मासा भर दद्वि भागं तन्वांश्वेनं मामहं ॥ ७

अमाजूऽहं । पित्रोः । सचां । सती समानात् । आ ।
 सदंसः । त्वां । इये । भगं ।

ऊधि । प्रक्रेतं । उपं । मासि । आ । भर । दद्वि । भागं ।
 तन्वांश्वेनं । येनं । मामहं ॥ ७

हे इन्द्र अमाजूयांस्त्वौ वद एव जीयंती पित्रोः वचा मातापित्रभ्यां सङ्घ-
 अर्षन्ती तयोः शुश्रूषणपरा पतिमस्रभमाना सती दुहित्वा समानादात्मनः पित्रोश्च
 साधारण्यत्वादसो वदहात् ॥ अधिकरणे चोपसंख्यानमिति पंचमी ॥ वद्व उपस्था-
 वैव यथा भागं याचति तथा ज्योताहं भगं भजनीयं धनं त्वामिये ॥ इ गत्यादिर्द्वि ।
 सिञ्चुस्तन इति व्यत्ययेनात्मनेपदं । इयञ्जानदेशः ॥ त्वां याचे । तत्र देयं धनं प्रक्रेतं
 प्रकर्षेण ज्ञातव्यं विश्वजनीयं ऊधि । कुरु । तत्रोपमासि । एतावदिदं धनमिति
 कुरु । आभार । तत्र धनं संपादय । भागं भजनीयं धनं तन्वः शरीराय जङ्घामिति
 वापत् दद्वि । देद्वि । येन धनेन वज्रः । क्षीतृनिजान् आ पूजयसि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

भोजं त्वामिंद्र वयं हुवेम ददिद्वमिंद्रापांसि वाजान् ।

अविड्ढीं चित्रया न जती क्खधि वृषकिंद्र वस्यंसो नः ॥ ८

भोजं । त्वां । इंद्र । वयं । हुवेम । ददिः । त्वं । इंद्र ।

अपांसि । वाजान् ।

अविड्ढि । इंद्र । चित्रया । नः । जती । क्खधि । वृषन् ।

इंद्र । वस्यंसः । नः ॥ ८

हे इंद्र भोजं पालयितारं भोजयितारं वा त्वां वयं हुवेम ॥ ह्वयतेर्लिङि बहुलं
छंदसोति संप्रसारणं ॥ हे इंद्र त्वमपांसि कर्माणि वाजानञ्जानि ददिः ॥ दाण्य
दाने । आदगमघनजन इति क्रिप्रत्ययः । लिङ्गुल्गापादभ्यासादिकार्थं । न लोकाव्य-
वनिष्ठेति षष्ठीप्रतिषेधः ॥ दाता खलु । हे इंद्र चित्रया नानाप्रकारद्योती जत्या
पालनेन नोऽखाननिष्ठि । रक्ष । वृषन् कामानां वषंक हे इंद्र नोऽखान्वस्यंसोऽ-
तिघनेन बहुमतः क्खधि । कुरु ॥

नूनं सा त इति व्याख्याता ॥

॥ अथ दशमी ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्ते दुष्ठीयटिंद्र दक्षिणा मघोनी ।

शिक्षां स्तोत्रभ्यो मातिं धग्भगो नो वृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ ९

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्ते । दुष्ठीयत् । इंद्र ।

दक्षिणा । मघोनी ।

शिक्षां । स्तोत्रभ्यः । मा । प्रति । धक् । भगः । नः ।

वृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ९

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे विंशो वरगः ॥

प्रांता रथ इति नवर्षं सप्तमं चरुं गाव्य मदं वैद्युभैर्द्रं । प्रातरित्यनुकांतं ।
सैगिकी विनियोगः ॥

॥ तस्मिन्नुक्ते प्रथमा ॥

प्रा॒ता रथो॒ नवो॑ योजि॒ सन्नि॒श्चतु॑र्यु॒गस्तिक॒शः सप्त॑र॒श्मिः ।

दश॑रि॒त्वो मनु॑ष्यः स्व॒र्षाः स दृ॒ष्टिभि॑र्म॒तिभो॒ रंछो॑ भूत् ॥ १

प्रा॒तरि॒ति । रथः॑ । नवः॑ । यो॒जि । सन्नि॑ः । चतु॑र्यु॒गः ।

वि॒क॒शः । सप्त॑र॒श्मिः ।

दश॑रि॒त्वः । मनु॑ष्यः । स्वः॑ऽसाः । सः । दृ॒ष्टिभिः॑ ।

म॒तिभिः॑ । रं॒छोः । भू॒त् ॥ १

रथो रंछणाद्रथो यज्ञः । स च नवः । नृशते स्तूयतेऽत्रेति नवः स्तुतिमान् ।
सन्निः ॥ स्ना शोचे । आहगमच्चनेति किन्प्रययः ॥ शुद्धः । एवंविधो यज्ञः प्रातः
प्रातःकाले शीर्षि । अथोज्यस्माभिः । चतुर्युगः । युज्यंत इति युगानि स्यावाणः ।
चत्वारि युगानि यस्य स तथोक्तः । अश्वभ्रंशुत्विगभिप्रायं वा । तिकशः । तिकः
कथा वाचो मंद्रमथमोत्कृष्टरूपा यस्य स तथोक्तः । सवनत्रयाभिप्रायं वा ।
सप्तरश्मिः । अश्वभ्रुवते व्याप्रुवति कर्माशीति रश्मयश्चंदांसि । सप्तसंख्याकानि
गायत्र्यादीनि चंदांसि अस्म्य स तथोक्तः । दशारि॒त्वः । अरिभ्यः पापेभ्यस्त्रायंत
इत्यरि॒त्वा यज्ञाः । दशसंख्याका यज्ञा यस्य स तादृशः । चासाश्वर्षभिप्रायं वा ।
मनुष्यो मनुष्याणां हितः । स्वर्षाः स्वर्गस्य दाता । एवंविधो यज्ञ इष्टिभिः प्राथम्यो-
यातिथ्यादिभिर्मतिभिर्मननीयैः स्तोत्रै रंछः शब्दनीयो भूत् । अशूत् । यज्ञा
नवोऽभिनवः सन्निः ॥ मनोतेद्विवचनादि ॥ कामानां दाता रथो ॥ रभतेऽस्मिन्निति
रथः स्यंदनः प्रातःसवने च सोमपानार्थं योजि । अश्वैरयोजि । कीटशः । चतुर्युगः
तिकशः । तिकः कथा यस्य स तथोक्तः । सप्तरश्मिः सप्तरज्जुः दशारि॒त्वो दशवक्तुः ।
मनुष्यो मनुष्यहितः स्वर्षाः स्वर्गस्य संगमयितेद्रथ इष्टिभिर्यामैर्मतिभिः स्तोत्रैश्च
व्याप्त्यो भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सा॒ना अ॒रं प्रथ॑मं स द्वितीयं॒सुतो तृतीयं॒ मनु॑षः स होता ।

अ॒न्यस्या॒ गर्भ॑म॒न्य जं॑ जनंत सो अन्येभिः॒ स॒चने॑ जे॒न्यो वृषा॑ ॥२

सः । अ॒स्रौ । अ॒रं । प्रथ॑मं । सः । द्वितीयं॒ । ज॒तो इति॑ ।

तृतीयं॒ । म॒नु॒षः । सः । होता॑ ।

अ॒न्यस्याः॑ । गर्भ॑ । अ॒न्ये । जं॑ इति॑ । ज॒नंत॑ । सः ।

अ॒न्येभिः॑ । स॒चने॑ । जे॒न्यः । वृषा॑ ॥ २

स यज्ञः सोमो वाग्ना इंद्राय प्रथमं प्रातःसवनेऽरं । पर्याप्नोऽभूत् । स च द्वितीयं
माध्वंदिने सवने तर्षाप्नोऽभूत् । उतो अपि च स तृतीयं तृतीये सवने पर्याप्नोऽभूत् ॥
सर्वत्र कालाध्वमोरिति द्वितीया ॥ स यज्ञः सोमो वा मनुषो मनुष्यस्य होता
शुभानां वोदां भवति । किंच अन्ये ऋत्विजोऽन्यस्याः पृथिव्या वेदात्मिकाया वाचो
वा गर्भं संतं सोमं यज्ञं वा जनंत । अजनयंत ॥ उ प्रसिद्धार्थः ॥ वृषाभिमतफल-
वर्षको जेन्यो जयसमर्थः स यज्ञः सोमो वान्येभिरन्यैरिंद्रादिभिर्देवैः सचने ।
संगच्छते ॥ सच समवाये । अनुदात्ते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ह॒रो सु॒ कं रथ॑ इंद्र॒स्य योज॑ जा॒थै सू॒क्तेन॒ वच॑सा न॒र्वेन॑ ।

मो॒ षु त्वा॒मत्त्रं॑ व॒हवो॒ हि वि॒प्रा नि॒ रौर॑म॒न्यज॑मानासो अन्ये ॥३

ह॒रो इति॑ । सु॒ । कं॒ । रथं॑ । इंद्र॒स्य । योजं॑ । जा॒थै ।

सु॒उ॒क्तेन॑ । वच॑सा । न॒र्वेन॑ ।

मो॒ इति॑ । सु॒ । त्वां । अ॒त्त्रं॑ । व॒हवः॑ । हि॒ । वि॒प्राः । नि॒ ।

रौर॑मन् । यज॑मानासः । अन्ये ॥ ३

इंद्रस्य संबन्धिनि रथे हरी एतन्नामकावन्धो तु विप्रं कं सुखेनायै गजनाव
नवेनाम्नैरहतपूर्वण वधसा वेदात्मकेन सूक्तेन साधनेन योजं । युनक्ति ॥ युजिर
योगे । बुद्धि इरितो वेति ह्ये रडादेशः ॥ अत्रास्मिन्मध्ये बह्वो विप्रा मेधाविनः
स्तोतारो भवन्ति हि । तथाप्यन्ये बहुतिरिक्ता यजमानः सो यजमानास्वां सु सुष्टु
यो निरीरमन् । नितरां मा रमयंत । अतोऽस्मदीयं यज्ञमागत्य सोमं पिबेति भावः ॥
रीरमन् । रमतेर्ण्यंतस्य बुद्धि चकि सन्वद्भावादभ्यासक्षेतदीर्घौ । व. क्यभेदात्त्र
द्वियोगाभावेन निषातः ॥

॥ अथ चतुर्थो ॥

आ हाभ्यां हरिभ्यामिंद्र याच्या चतुर्भिरा षड्भिर्यमानः ।

आथाभिर्दशभिः सोमपेयंमयं सुतः सुमख मा षडंस्तः ॥ ४

आ । हाभ्यां । हरिभ्यां । इंद्र । याहि । आ । चतुःशभिः ।

आ । षट्शभिः । ह्यमानः ।

आ । अथाभिः । दशशभिः । सोमपेयं । अयं । सुतः ।

सुमख । मा । षडंस्तः । करिति कः ॥ ४

हे इंद्र होतभिराह्यमानस्त्वं हाभ्यां हरिभ्यामन्वाभ्यामिनं यज्ञं प्रति सोम
पानार्थमायाहि । चतुर्भिरिंद्रभिरायाहि । तथा षड्भिरागच्छ सोमपेयं ॥ पा पाने ।
कर्मखलो यत् । रेण्वतीतीत्यं ॥ पातव्यं सोमं प्रत्यहाभिरन्वैरायाहि ॥ अठनो
दीर्घात् । आ० ६, १, १८० । इति विभक्त्येदात्तत्वं ॥ दशभिर्हंरिभिरागच्छ ।
सुमख सुयज्ञ सुधन वा हे इंद्र अयं सोमस्त्वदर्थंमभिषुतः । अतो षडस्य ऋधो हिंसा
मा कः । मा कार्षीः ॥ करोतेर्बुद्धि मंत्रे षसेत्यादिना ह्येर्बुक् । गुण्ये क्ते
हल्ङादिना सिपो लोपः । यद्यपीडस्य ह्रावेन हरी तथापि तयोर्विभूतिभेदात्ताना-
नात्वं । अतोऽन्ववृत्त्वमविरुद्धं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ विंशत्या विंशतां याच्यार्वाजा चत्वारिंशता हरिभिर्यमानः

आ पंचाशतां सुर्येभिरिंद्रा षड्या संसत्या सोमपेयं ॥ ५

आ । विंशत्या । त्रिंशता । याहि । अर्वाङ् । आ ।

चत्वारिंशता । हरिभिः । युजानः ।

आ । पंचाशता । सुरथैभिः । इन्द्र । आ । षष्ठा । सप्तत्या ।

सोमऽपेयं ॥ ५

हे इन्द्र सोमपेयं पातव्यं सोमं प्रत्वयाङ् अन्नदभिस्तुतः सन् विंशत्या त्रिंशति-
संख्याकैरथैरायाहि । त्रिंशता त्रिंशत्संख्याकैर्हरिभिरागच्छ । चत्वारिंशता चत्वा-
रिंशत्संख्याकैर्हरिभिर्युजानो युज्यमानस्तु सोमपानं प्रत्यायाहि सुरथैभिः सुरथैः
सुगमनैः पंचाशता हरिभिरायाहि । तथा षष्ठा दृष्टिसंख्याकैर्हरिभिः सप्तत्या
एतत्संख्याकैर्हरिभिः सोमपानं प्रत्यागच्छ ॥

॥ इति द्वितीयस्य ऋषे एकविंशो वसः ॥

॥ अथ

आशीत्या नवत्या यांश्चर्वाचा शतेन हरिभिरुद्यमानः ।

अयं हि ते शुनहीत्रेषु सोम इन्द्रं त्वाया परिषिक्तो मदाय ॥ ६

आ । अशीत्या । नवत्या । याहि । अर्वाङ् । आ । शतेन ।

हरिभिः । उद्यमानः ।

अयं । हि । ते । शुनऽहीत्रेषु । सोमः । इन्द्रं । त्वाऽया ।

परिऽसिक्तः । मदाय ॥ ७

आशीत्याशीतिसंख्याकैरथैः सोमपानार्थमर्वाङ् अन्नदभिस्तुतः सन् आयाहि ।
नवत्या एतत्संख्याकैरथैरागच्छ । शतेन शतसंख्याकैर्हरिभिरुद्यमानो धार्यनाणस्व-
नायाहि । हे इन्द्र हि यस्मान्ते मदाय हर्षाय शुनहीत्रेषु । सुखेन ब्रूयते सोमो
मेभिरिति शुनहीत्राः पात्रविशेषाः । तेऽयं सोमस्त्वावा त्वत्कामनया परिषिक्तः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मम ब्रह्मेन्द्र यादृच्छा विश्वा हरौ धरि धिष्वा रथस्य ।

पुरता हि विह्व्यो बभूथाम्निष्कूर सर्वमे मादयस्व ॥ ७

ममे । ब्रह्म । इन्द्र । याहि । अच्छ । विश्वा । हरी इति ।

धरि । धिष्व । रथस्य ।

पुरता । हि । विह्व्यः । बभूथं । अम्निन् । शूर । सर्वने ।

मादयस्व ॥ ७

हे इन्द्र मन ब्रह्मास्मदीयामेव, स्तुतिमच्छाभिलक्ष्य याहि । विश्वा व्याप्तौ हरीः
एवस्य धरि युगप्रान्ते धिष्व । संयोजय । पुरता पुरुभिर्वक्त्रभिर्यजमानैस्त्वं विह्व्यो
त्रिविधं क्लृप्तव्यो बभूथ । बभूविथ ॥ बभूथाततंथ जग्दभ्य ववर्थेति निपातनादिह-
भाषः ॥ हे शूर अस्मिन्सवने यत्ते मादयस्व । सोमपानेन हृष्टो भव ॥

॥ अथाष्टमी ॥

न म इन्द्रेण सख्यं वि योषदस्मथ्यमस्य दक्षिणा दुहीत ।

उप ज्येष्ठे वरुथे गमस्तौ प्रायेप्राये जिगीवांसः स्याम ॥ ८

नं । मे । इन्द्रेण । सख्यं । वि । योषत् । अस्मथ्यं । अस्य ।

दक्षिणा । दुहीत ।

उप । ज्येष्ठे । वरुथे । गमस्तौ । प्रायेऽप्राये । जिगीवांसः ।

स्याम ॥ ८

इन्द्रेण सह मे मन सख्यं यद्व्यं यद्व्यलक्षणं सख्यं न वि योषत् । कदाचिदपि
न विद्युज्यतां ॥ यौतेल्लेष्टि सिम्बकुलमिति सिप् । कडागमः ॥ अश्वेप्रस्य दक्षि-

येन्द्रकर्तृकं दानमसम्भ्यं दुहोत । अभिनतफलं दुग्धां ॥ दुहेषिंश्चि रूपं ॥ ज्वेदे-
तिशयेन प्रथस्ये वक्ष्य आपदां वारको वरणीये वा गमस्तौ वाङ्मानुष सवीपे वर्तिनः
स्यात् । इन्द्रस्य इस्तस्यैद्योग्या भवेत्तदर्थः । किंच प्राये प्राये सोमपानार्थमिन्द्रस्य
यज्ञशालायां प्रवेशे प्रवेशे जिगीवांसः यत्नूयां जितारो भवेत् । यद्वा प्राये प्राये ।
प्रकर्षेणैयते गम्यते योद्धृभिरिति प्रायं युद्धं । तस्मिन्नुद्ये जिगीवांसः यत्नू
जितवन्तो भवेत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीवदिंद्र दक्षिणा मघोनी ।

शिक्षां स्तोत्रभ्यो मातिं धग्भगी नो हृहद्देम विदधे'

सुवीराः ॥ ८

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दुहीवत् । इंद्र ।

दक्षिणा । मघोनी ।

शिक्षं । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

हृहत् । वदेम । विदधे' । सुवीराः ॥ ८

नूनं सा त इति व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठेऽहनिंशो वसः ॥

अपायस्येति नवर्चनस्यं सूक्तं गार्त्विगदं । त्वैदुभवेद्रं । अपायीत्यहृक्कांतं ।
वैगिकः सूक्तविनियोगः । द्वितीये पर्याये होतृयज्ञयाख्यापाषोत्येवा । आ० ६. ४. ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

अपायस्यस्यांधसो मदाय मनीषिणः सुवानस्य प्रचक्षः ।

वस्त्रिभिंद्रः प्रदिवि वाहधान ओक्तो दधे व्रंष्ट्राय्यंतश्च नरः ॥ १

अपायि । अय्य । अंधसः । मदाय । मनीषिणः । सुवानस्यं ।

प्रयंसः ।

यस्मिन् । इंद्रः । मद्दिभिः । बटधानः । ओकः । दधे ।

ब्रह्मख्यंतः । च । नरः ॥ १

सुवानस्य सोमाभिवर्षं कुवाणस्य मनीषिणः प्राज्ञस्य यजमानस्य सर्वविधः प्रयंसः ॥ प्रोक्त् तर्पणे । अस्मन् ॥ प्रीतिकरस्यास्य सोमलक्षणस्यांधसो मदायापायि । एतद्व्यभिच्रेण पीतमित्यर्थः ॥ यदा अपायीति पातेभ्यस्तयो बहुलमिति शिष् कर्तरि भवति । अंधसि मुञ्चिःश्लिष्ट इति शोडथे लुङ् ॥ प्रीतिकरस्यांधसो मदायापायि ॥ शेभनिषच्चबा कर्षणि षष्ठी ॥ इंद्रः सोमं पिबतु । प्रदिवि पुराणे यस्मिन्सोमलक्षणे- ऽंधसि वाटधानो बधमान इंद्र ओको दधे । केव्यतया निवासं चकार । किंच ब्रह्मख्यंत इंद्राव सौत्वमिच्छंतो नरः कर्मणां नेतार षट्त्वजो यस्मिन्निवासं दधिरे । तदेतदपायीति पूर्वेषाम्बयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अय्य मंदानो मध्वो वज्रहस्तोऽहिमिंद्री अर्णोऽवृतं वि वृक्षत् ।

प्र यज्ञयो न स्वसराण्यच्छा प्रयांसि च नदीनां चक्रमंत ॥ २

अय्य । मंदानः । मध्वः । वज्रऽहस्तः । अहिं । इंद्रः ।

अर्णोऽवृतं । वि । वृक्षत् ।

प्र । यत् । वयः । न । स्वसराणि । अच्छा । प्रयांसि ।

च । नदीनां । चक्रमंत ॥ २

अय्य मध्वः ॥ ततोयार्थे षष्ठी ॥ अनेन मदकरेण सोमेन मंदानो वृष्यन् वज्रहस्तो वज्रयुक्तो हस्तो यस्य स इंद्रोऽर्णोऽवृतसदकस्यावरकवदनेनावृतं वाहिं वृक्षं मेवं वा निवृक्षत् । विशेषेणाच्छिनत् ॥ ओमश्च वेदने । तौदादिकः । लङि यद्विज्यादिना संप्रसारणं ॥ यद्यदाहिभेदने जाते नदीनां प्रयांसि प्रीणयितृषि जहाःश्वच्छ सद्वृषभिश्चक्ष्य प्रचक्रमंत । मंदसंपाकमन् । तत्र वृक्षांतः । नयो न ।

धवा पशियः स्वरारिः । सुहु अर्यते प्राघ्वंत इति स्वरारिः स्वरारिः कुशायाः ।
तानभिलक्ष्य गच्छन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स माहि॑न इ॒न्द्रो अ॒र्णो॑ अ॒पां प्रे॑रयदहिहा॒ष्ठा समु॑द्रं ।

अ॒र्जन॑यसू॒र्यं वि॒दहा॑ अ॒क्तु॒ना॒ङ्गां॑ व॒युना॑नि साधत् ॥ ३

सः । माहि॑नः । इ॒न्द्रः । अ॒र्णः । अ॒पा । प्र । ऐ॒र॒यत् ।

अ॒हि॒ऽहा । अ॒च्छं । स॒मु॒द्रं ।

अ॒र्ज॒न॒यत् । सू॒र्यं॑ । वि॒दत् । गाः । अ॒क्तु॒नां॑ । अ॒ङ्गां॑ ।

व॒युना॑नि । सा॒धत् ॥ ३

माहि॑नो म॒हनी॑योः पू॒जनी॑यो यद्वां म॒हिभो॑पेतः । अ॒हिहा॑हिं मे॒घं ह॑तवानि॒न्द्रः ।
अ॒क्षभू॑ष॒णत्वे॑षु क्तिप् । ब॒हुलं॑ खे॒दसी॑ति मृतकाले क्तिप् ॥ स इ॒न्द्रोऽपा॑मर्षः ॥ स
गतो ॥ स्त्रो॒तो॒लक्ष॑णं पु॒वाहं॑ समु॒द्रम॑च्छाभिलक्ष्य पु॒रैर॑यत् । किं॒च स इ॒न्द्रोऽगि॑रसां
वि॒लांत॑र्व॒र्तिना॑मावृ॒तानां॑ गवां॒ लाभा॑य सू॒र्यम॑र्जनयत् । ततो॒ गाः प॑थिभिरप॒हृता
गा वि॒दत् । अ॒लभ॑त ॥ वि॒दिर् ला॑भे । लु॒ङीरि॑तो वेति क्ते र॒ङादे॑शः । वा॒क्यभे॑दाद॒-
नि॒वातः ॥ तथा॑क्तु॒ना तेज॑सा॒ङ्गां दि॒वसा॑नां व॒युना॑नि पु॒त्रा॒नानि॑ पु॒काशान्॑ साधत् ।
असाधयत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सो अ॒प्र॒तीनि॑ म॒न॒वे पु॒रु॒ष्णी॑द्रीं दा॒श॒हा शु॒षे हं॑ति॒ वृ॒त्रं ।

स॒द्यो॒यो वृ॒थ्यो॑ अ॒तसा॒थ्यो भू॒त्प॑स्पृ॒धाने॒भ्यः सू॒र्यस्य॑ सा॒तौ ॥ ४

सः । अ॒प्र॒तीनि॑ । म॒न॒वे । पु॒रु॒ष्णि॑ । इ॒न्द्रः । दा॒श॒हा । दा॒श॒षे ।

हं॑ति । वृ॒त्रं ।

सद्यः । यः । वृ॒थ्यः । अ॒तसा॒थ्यः । भू॒त् । प॒स्पृ॒धाने॒भ्यः ।

सू॒र्यस्य॑ । सा॒तौ ॥ ४

स इन्द्रो दास्युषे ऋषिदत्तपते मनवे मनुष्याय यजमानाय पुष्टयि बह्वन्वप्रतीन्सु-
 ष्कृष्टानि घनानि दास्यत् । ददानि । किं व एतन्मसुरं ऋषिः । कीदृशः । य इन्द्रः
 सूर्यस्य सातौ । सातिः संभजनं । सूर्यसंभजनविषये भूते पशुधानेभ्यः अहमेव
 प्रथमं सूर्यं प्राप्नुयामहमेव प्रथमं सूर्यं प्राप्नुयामिति स्वर्धमानेभ्यः स्तोत्रेभ्यः सद्य-
 स्तदानोमेवातसाय्यस्तत्राग्निहेतुभूतः सन् सगाम्ययथोयो भूत् । अभूत् । यद्वा
 सूर्यस्य सातौ ॥ षोऽंतकर्मणि । अविकरणे णिन् ॥ सूर्यस्य संबंधिनि युञ्जे पशु-
 धानेभ्यः सूर्येण सङ्घ स्वर्धमानेभ्योऽतसाथोऽभूत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स सुन्वत इन्द्रः सूर्यमा देवो रिणक्षतीय स्तवान् ।

आ यद्रथं गुहद्वद्यमस्मै भरदंशं नैतंशो दशस्यन् ॥ ५

सः । सुन्वते । इन्द्रः । सूर्यः । आ । देवः । रिणक् ।

मर्त्याय । स्तवान् ।

आ । यत् । रथिं । गुहत् । द्वद्यं । अस्मै । भरत् । दंशं ।

न । एतंशः । दशस्यन् ॥ ५

स्तवान् एतमेव स्तयमानो देवो द्योतमानः स इन्द्रः सुन्वते सोमाभिषवं कृषते
 मर्त्याय मनुष्याद्यैतशाय सूर्यमारिणक् । एतमेव स्वर्धमानं सूर्यं वलेनारेचयत् ।
 तथा च निगमः । प्रैतशं सूर्यं पशुधानं सोवश्वो सुद्धिमावदिन्द्र इति । यद्यस्मा-
 देतशः सोवश्वो राजा दशस्यन् यजमानोऽस्मा इन्द्राय गुहद्वद्यं प्रच्छत्तावद्यं रथिं
 सोमरूपमभरत् । संपादथाचास । तत्र इजांतः । अंशं न, यथा पितांशं भागं
 पुत्राय भरति तद्वत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स रंधयत्सदिवः सारथ्ये शुभंशुषं कुर्यं कुक्ताय ।

द्विदीदासाय नवतिं च नवेन्द्रः पुरो व्यैरच्छंबरस्य ॥ ६

सः । रंधयत् । सऽदिवः । सारथये । शुष्णं । अश्वं ।

कथं । कुसाय ।

दिवःऽदासाय । नवतिं । च । नव । इंद्रः । पुरः । वि ।

ऐरत् । शंबरथ ॥ ६

सदिवो दीप्रियुक्तः स इंद्रः सारथय आत्मनः सारथ्यं कुर्वते कुत्वाय राजर्षये शुष्णं । शोषयति सर्वमिति शुष्णः कश्चिदसुरः । तमशुषं न केनापि शोषणीयमे-
तन्नामानमसुरं रंधयत् ॥ रथतिर्वंशगमने ॥ वशमनयत् ॥ यद्वा रथ द्विसासंराजो-
रित्यस्य अयंनस्य रधिजभोरचीति तुम् ॥ अवधीत् । किं च स इंद्रो दिवोदासायै-
तन्नामकाय राज्ञे शंबरश्चासुरस्य नव नवतिं पुरो व्यैरत् । विदारितवान् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

एषा तं इंद्रोचथंमहेम अथत्या न क्षना वाजयंतः ।

अश्याम तक्षाम माशषाणा ननमो वधरदेव स पीयोः ॥ ७

एव । ते । इंद्रः । उचथं । अहेम । अथत्या । न । क्षना ।

वाजयंतः ।

अश्यामं । तत् । सामं । आशषाणाः । ननमः । वधः ।

अदेवस्य । पीयोः ॥ ७

हे इंद्र अथक्षा ॥ सुपां सुसुगिति तृतीयायाः पूर्वसवर्णदोषः ॥ अशेष्या
वाजयंतस्वां बलिनं कुर्वंतः । यद्वा अथक्षा यथःकामनया वाजयंतोऽप्यभिच्छंतः ॥
इच्छायाऽपि शिप् दृश्यते । अन्वायंतो गच्छंतो वाजयंत इति काजंतत्वे चित्प्रति-
पदिकक्षांतोदात्तत्वं स्यात् वाजयंतः यतक्रतुमिति यथा ॥ तादृशा वयं ते तुभ्यमे-
वोचथं स्तोत्रं क्षना आत्मना स्वयमेव नाहेम । इदानीं प्रापयेम ॥ अङ्घ्रि गतौ । न
संप्रत्यर्थं ॥ आशुषाणाः ॥ अन्तोतेः कान्वि व्यत्ययो बहुवचनिति लिङ्गपि विकरण-
द्वय उपप्रत्ययः स च ॥ तामन्नुवाणा वयं यदभिलषितं तक्षामं सप्तपुरुषसंबधि
साम्प्रपदोर्न सस्वनश्चान । आश्रुयाम । अदेवस्य देगानिंशदीनजानतः पीयोः ॥

पीवतिर्हिंसाकर्ता ॥ हिंसकस्यासुरस्य वधः ॥ पथंते यत्र बोऽनेनेति वधरायुधं ॥
ननसः । तदधो नमय ॥ ननसः । यद्यु प्रकृते यद्यंतस्य सुक्तिं चक्तिं रूपं । यित्तां
सुस्य इति सुखः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एवा ते' गृत्समदा. शूर' र मन्वावस्ववो न वयुनानि तक्षुः ।

ब्रह्मयथंतं इंद्र ते नवीय इषमूर्जं सुक्षितिं सुन्नमंशुः ॥ ८

एव । ते । गृत्समदाः । शूर । मन्वा । अवस्ववः । न ।

वयुनानि । तक्षुः ।

ब्रह्मयथंतः । इंद्र । ते । नवीयः । इषं । ऊर्जं । सुक्षितिं

सुन्नं । अशुः ॥ ८

शूर बलवान् जे इंद्र ते तुभ्यं गृत्समदाः । अत्र यास्तः । गृत्समदो गृत्समदो
गृत्स इति मेधाविनाम गृत्सातेः स्तुतिकर्मणः । नि० ६. ५. इति । तथाविधा
मन्वा मननीर्यं स्तोत्रं ते तुभ्यमेव तक्षुः । ततश्चुः । चक्रुः । तत्र इष्टांतः । अवस्ववो
न ॥ अवः । गत्यर्थादवतेरसुनि रूपसव इति ॥ अबो गमनमिच्छंतः पुमांसो
वयुनानि मार्गान् यथा कुर्वन्ति तद्वत् । किंच नवीयः ॥ सुपां सुसुगिति वक्ष्या
लुक् ॥ नवीयसो नवतरस्य ते तव ब्रह्मयथंतः स्तोत्रं कर्तुमिच्छंतो गृत्समदाः
सुक्षितिभिर्षं शोभननिवः सोपेतमसमूर्जं वलं सुन्नं सुखं चाशुः । प्राशुशुः ।
एकस्मिन् गृत्समदे वक्षुवचनं परोक्षनिर्देशश्च ॥

॥ अथ नवमी ॥

ननं सा ते प्रति वरं जरित्ने बुह्यीयद्विद्र दक्षिणा मघोना ।

यिच्चाःस्तोत्रभ्यो मातिं धग्मगी नो ब्रह्मदेस विदथं

इषीराः ॥ ९

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्वा । दुष्पीयत् । इंद्र ।

दक्षिणा । मघोनौ ।

शिक्षं । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

वटेम । विदधे । सुवीराः ॥ ०

नूनं सा त इति सिद्धार्थेति ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे अत्रुर्विशो वरः ॥

वर्यं ते वय इति नवर्यं नवर्यं सूक्तं गात्र्यमदं वैष्टुभस्यं । वर्यं त इत्यनुक्रांत् ॥
ऋक्तविनियोगो लिङ्गादवधार्यतां ॥

॥ तस्मिन्मृत्ते प्रथमा ॥

वरं ते वर्यं इंद्र विद्धि पु णाः प्र भरामहे वाजयुर्न रथं ।

विपन्यवो दीध्यंतो मनीषा सुम्नमियक्षंतस्त्वावंतो नून ॥ १

वर्यं । ते । वर्यः । इंद्र । विद्धि । सु । नः । प्र । भरामहे ।

वाजऽयुः । न । रथं ।

विपन्यवः । दीध्यंतः । मनीषा । सुम्नं । इयक्षंतः ।

त्वाऽवंतः । नून ॥ १

हे इंद्र ते त्वभ्यं वर्यं वर्यः सोमलक्षणमर्चं प्रभरामहे । प्रकर्षेण संपादयामः ।
तत्र दृष्टान्तः । वाजयुर्न । यथासमात्मन इच्छन् पुमान् रथं शकटं संपादयति
तद्वत् । एवं इविःसंपादकान् नोऽङ्कान् सु सुष्टु विद्धि । जानीहि ॥ विदेज्ञानार्थंश्च
कोटि रूपं । वाक्यादित्वादिनिघातः ॥ किं कुर्वंतो वर्यं । विपन्यवः । तव स्तोत्रं
कुर्वाणाः । मनीषा मनस इषया स्तुत्या दीध्यंतो दीध्यमानाः ॥ दीधीद् दोषिदेव-
नयोः । व्यत्ययेन शब्द ॥ त्वावतः युष्मदङ्ग्रां छंदसि सादृश्यं अपसंख्यानमिति
वस्तु ॥ त्वत्सदृशान् नूनं नेतृन् अन्यादीन् सुम्नं सुम्नमियक्षंतः । याचमानाः ।
यद्वा सुम्नं सुखेन नूनं नेतृन् अन्यादीन् देवानियक्षंतः ॥ इयक्षतिर्गतिकर्मा ॥
इतिषा तान् प्राप्नुवंतो वरं भरामहे इति समन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं न इंद्र त्वाभिं रुती त्वायतो अभिष्टियासि जनान् ।

त्वमिनो दाशुषीं वरुतेत्याधीरभि यो नक्षति त्वा ॥ २

त्वं । न । इंद्र । त्वाभिः । रुती । त्वायतः । अभिष्टिया ।

असि । जनान् ।

त्वं । इनः । दाशुषः । वरुता । इत्याऽधीः । अभि । यः ।

नक्षति । त्वा ॥ २

हे इंद्र त्वं ताभिस्त्वदीयाभिर्रुती जतिभिः पालनगदिभिर्नोऽस्मान् पाहि । किंच त्वायतः ॥ सुप आत्मनः क्यच् । शतरनुस इति विभक्तोरुदात्तत्वं । त्वत्कामान् जनान् अभिष्टिया ॥ सुपां सुङ्गिति सोराकारः ॥ अभिष्टयोऽभिगंतारः शत्ववः । तेभ्यः पाता रक्षकोऽसि । भवसि । दाशुषो इविदंत्तवतो यजमानस्य त्वमिनः । ईश्वरः खलु । वरुता ॥ असितस्त्वभितस्तभितेति निपातनादोकारस्य जकारः ॥ बाधकानां निवारकोऽसि । किंच त्वं तस्य स्तोत्रित्याधीरेवंविधोपद्रवोपशमरूपकमासि । यस्त्वा त्वाभिनक्षति इविषा परिवर्तति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स नो युवेद्रीं जोह्वतः सखां शिवो नरामंस्तु पाता ।

यः शंसंतं यः शशमानमूती पचंतं च स्तुवंतं च प्रणेधत् ॥ ३

सः । नः । युवां । इंद्रः । जोह्वतः । सखां । शिवः । नरां ।

अस्तु । पाता ।

यः । शंसंतं । यः । शशमानं । रुती । पचंतं । च । स्तुवंतं

च । प्रणेधत् ॥ ३

युवा तन्वयो यदृष्यां फलस्य यमयिता वा जोद्धवः स्तोत्रभिराह्वातव्यो होतव्यो
 वा सखा सखिभूतः शिवः सुखकरः स इन्द्रो नरां ॥ नृयद्वेष्टानि कांदसो गुणः
 नरयद्वेष्ट वास्यागमानुशासनस्थानियत्वाद्बुडभावः ॥ कर्मनेतृणामस्त्रार्कं पाता
 पालको भवति । यः यस्त्रायिणं शंसंतं यच्च ययमानं ॥ यय म्लुतगतो ॥ क्रियाः
 कुवांशं पुरोडाशादिकं हवीषि पचंतं स्तुवंतं सामभिः स्तोत्रं कुवांशं स्तुतयच्छयोः
 प्रगीताप्रगीतर्षत्वसाध्यत्वेन भेदस्य प्रतिपादितत्वात् अत्र पृथङ्निर्देशः । एवमर्षं
 यजमानंभूतो जत्या रक्षणेन प्रनेषत् ॥ नयतेलेटि सिम्बुल्लमिति सिप् । अडागमः ।
 निचि चोदात्तवतोति गतेर्निघातः ॥ कर्मणां पारं प्रापयेत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तमुं स्तुप इंद्रं तं गृणीषे यस्मिन्पुरा वावृधुः याशदुचं ।

स वस्वः कामं पीपरदियानो ब्रह्मय्यतो नूतनस्यायोः ॥ ४

तं । जं इति । स्तुषे । इंद्रं । तं । गृणीषे । यस्मिन् । पुरा ।

पुरा । वावृधुः । याशदुः । च ।

सः । वस्वः । कामं । पीपरत् । दियानः । ब्रह्मय्यतः ।

नूतनस्य । आयोः ॥ ४

तस्य तमेवेंद्रं स्तुषे । स्तोमि । तथा तमिंद्रं नृपोषे । शंसानि ॥ उभयत्र
 पुरुषव्यत्ययः ॥ यस्मिन्निंद्रे पुरा पूर्वं स्तोतारो वावृधुः । प्रवृष्टा अभवन् । याशदुचं ।
 यत्नून् हिंसितवंतश्च ॥ यदृष्ट यातने । लिटि तुजादीनामित्यभ्यासस्य दीर्घः ॥
 दियानः स्तोत्रभिराच्यमानः स इन्द्रो ब्रह्मय्यतः स्तोत्रमिच्छतो नूतनस्यायोर्भक्तुव्यस्य
 यजमानस्य पक्षो वसुनः काममभिलाषं पीपरत् । अभिलषितफलदानेन पूरयत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सो भंगिरसामुचथां जुजुष्वान्ब्रह्मा तूतोहिंद्रीं गातुभिषान् ।

सुष्णमघसः सूर्येण स्ववानशस्य चिच्छिन्नवत्पूर्याणि ॥ ५

सं । अंगिरसां । उचथा । जजुष्वान् । ब्रह्म । तुतो ।

इंद्रः । गातुं । इष्यन् ।

मृष्यन् । उचसं । सूर्येण । स्तवान् । अन्नस्य । चित् ।

शिश्रथत् । पूष्याणि ॥ ५

अंगिरसां संबन्धीन्पुत्रयोश्चानि जुजुष्वान् ॥ जुषो प्रीतिसेवनयोरित्यस्य खिति कसो रूपं । सेवमानः स इंद्रो गातुं पण्डितरूपद्रुतनामगिरसां मार्गमिष्यन् प्रेरयन् ब्रह्म तेषां स्तोत्रं कामप्रदानेन तूतोत् ॥ तं वृषावित्यस्य खिति वृक्षं खंदसीति विकरणस्य श्रुः ॥ अत्रर्धयत् । किं व स्तवान् स्तोत्राभिः स्तयमानः सूर्येण स्वात्मभूतेनोषसो मृष्यन् अपहरन् । उदिते हि सूर्ये अन्नसो व्यावर्तते । तादृशः स इंद्रोऽन्नस्य । अन्नुते स्वतेजसा सर्वं जगदित्यन्नः कश्चिदसुरः । तस्य पूष्याणि पुरातनानि पुराणि यत्नानि वा शिश्रथत् । अन्नथयत् । शिशिलीचकार ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे पंचविंशो वगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स च अत इंद्रो नाम देव ऊर्ध्वं भुवन्मनुषे दम्नतमः ।

अथ प्रियमर्शसानस्य साहाञ्छिरो भरहासस्य स्वधावान् ॥ ६

सः । च । अतः । इंद्रः । नामं । देव । ऊर्ध्वः । भुवत् ।

मनुषे । दम्नतमः ।

अथ । प्रियं । अर्शसानस्यं । साहान् । शिरोः । भरत् ।

दासस्यं । स्वधावान् ॥ ६

देवो द्योतमाहः अतः कीर्त्तितान् अत एव दम्नतमः सर्वैरतिशयेन दर्शनीयः स इंद्रो मनुषे मनोरथं पूष्यो भुवत् । कामप्रदाने प्रवृत्त उन्मुखो भवत् ॥ नाम प्रसिद्धौ । हेति पूरणः ॥ तदुच्यते । साहान् यत्नू नभिवन् स्वधावान् बलवानिंद्रो-
र्शसानस्य लोकं बाधमानस्य दासकैतन्नामकस्यासुरस्य प्रियं विरोधभरत् । अथः
पातवत् ॥ इत्येवंश्रुतागमः सुप्रसिद्धः ॥

॥ अथ समी ॥

स वृ॒त्र॒हं॒द्रः कृ॒ण्यो॒नीः पु॒रं॒द्रो दा॒सी॒रैर॒यद्वि ।

अ॒ज॒न॒य॒न्म॒न॒वे च्वा॒म॒प॒ञ्च॒स॒त्वा शंसं॑ य॒ज॒मा॒नस्य॑ तू॒तोत् ॥ ७

सः । वृ॒त्र॒हः । इ॒न्द्रः । कृ॒ण्यो॒नीः । पु॒रं॒द्रः ।

दा॒सीः । ऐ॒र॒यत् । वि ।

अ॒ज॒न॒यत् । म॒न॒वे । च्वा॒ । अ॒पः । च । स॒त्वा । शंसं॑ ।

य॒ज॒मा॒न॒स्य । तू॒तोत् ॥ ७

वृत्रहा वृत्रस्य हंता पुरंदरः शंवरपुरां दारयिता स इन्द्रः कृण्योनीर्निर्कष्ट-
जातीदासीरूपक्षपयित्वासीरुः । नाभ्यैरयत् । व्यनुदत् । किञ्च मनवे मनोरथं च्वा
इधिवोमप उदकानि चाजनयत् । यजमानस्य सत्वा मङ्गांतं शंसमभिलाषं तूतोत् ।
कामप्रदानेन पूरयत् ॥ तु वृत्राविति सोऽन्वी धातुः । अपः क्षुः । तुजादित्वादीर्षः ॥
यद्वा सत्वा मङ्गत् शंसं शंसनीयं शस्त्रं कामप्रदानेन वर्धयत् । यद्वा कृण्योनीः
कृण्यास्थेनास्त्ररेण निषिक्तरेतस्का दासीभार्या व्यैरयत् । व्यनुदत् । तथा संवः ।
यः कृण्यागर्भां निरहृक्षृजिञ्चनेति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अ॒स्रै॑ त॒व॒स्य॑ । म॒नु॒ दा॒यि स॒त्वा॒द्राय॑ दे॒वेभिर॑सा॒तौ ।

प्र॒ति य॑स्य॒ व॒ञ्चं॑ वा॒हो॒र्धु॒ह॒त्वी द॒स्यू॒पुर॒ आ॒य॑सो॒र्नि ता॒रोत् ॥ ८

तस्रै॑ । त॒व॒स्यं॑ । अ॒मु॒ । दा॒यि॒ । स॒त्वा । इ॒न्द्राय॑ । दे॒वेभिः॑ ।

आ॒य॑सा॒तौ ।

प्र॒ति॑ । यत् । अ॒स्य॑ । व॒ञ्चं॑ । वा॒होः॑ । धुः । ह॒त्वी । द॒स्यू॑न् ।

पु॒रः । आ॒य॑सोः । नि । ता॒रोत् ॥ ८

देवेभिर्देवनशीलैः स्तोत्रभिरर्णसातावुदकलाभे निमित्ते तस्मा इन्द्राय तवस्यं
 तवसे वलाय हितं बलवर्धनं इविः सत्वा संततं सर्वज्वहःसु अतु अतुक्रमेण सवनत्रये
 दाधि । अदाधि । यद्वा तवस्यं । धह्वलं प्रवृष्टाय दीयते तत्तवस्यं । देवेभिर्देवैरुदक-
 भजनेऽनुक्रमेण तद्वलं तस्मा इन्द्रायादाधि । तथा संतः । अतु ते दाधि अह
 इन्द्रियायेति । यद्यदास्येद्रस्य वाङ्मोर्वज्वं प्रति पुः । स्तोतारोऽसुरवधस्यस्येन
 स्तोत्रेण प्रतिनिदपुः । स्तुप्रधानो ह्योद्रो दस्युवधार्थं पञ्चमादत्ते ॥ दपुः । दधातेर्लुङि
 गातिस्थेति सिचो लुक् । आत इति भेर्जुम् ॥ ततस्तेन पञ्चेण दस्यूनसुरान् हृषी
 हृन्वा तदीया आयसोरयोमयोः पुरो नितारीत् । नितराभनाशयत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्वे दुहीवदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।

शिक्षां स्तोत्रभ्यो गतिं धम्मगो नो बृहद्देम विदथे सुवीराः ॥६

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्वे । दुहीवत् । इन्द्र

दक्षिणा । मघोनी ।

शिक्षां । स्तोत्रभ्यः । गतिं । धम् । भगः । नः ।

बृहत् । देम । विदथे । सुवीराः ॥ ६

नूनं सा त इति व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे षड्विंशो वर्गः ॥

विश्वजित इति षडृषं दशमं सूक्तं गात्रमदमेन्द्रं । अंत्या त्रिष्टुप् । शिष्टाः पंच
 जगत्यः ॥ तृतीये पर्याये होतुः यस्त्व एतत्सूक्तं । सूक्तितं च । विश्वजिते तिष्ठा हृती
 रथ आयुष्यमानेति याज्या । आ० ६, ४ । इति ॥

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

विश्वजिते' धनजिते' स्वर्जिते' सत्वाजिते' वृजिते' उर्वराजिते' ।

अश्वजिते' गोजिते' अजिते' भरेन्द्राय सोमं यजतायं इर्यतं ॥ १

विश्वऽजिते' । धनऽजिते' । स्वऽजिते' । सत्वाजिते' ।

शुऽजिते' । उर्वराऽजिते' ।

अश्वऽजिते' । गोऽजिते' । अपऽजिते' । भर । इंद्राय । सोमं ।

यजताय । ऋयंतं ॥ १

हे अश्वर्यो इंद्राय सोमं भर । संपादय । कीदृशाय । विश्वजिते । सर्वंश्च जित्वे । तदेव प्रपंचयति । धनजिते यत्पूर्वविजयेन तदीयधनानां जित्वे । स्वर्जिते स्वर्गंश्च जित्वे ऽधिपतये । सत्वाजिते सत्वा संततं जय शीलाय महतो जित्वे वा । ऋजिते नृणां नायकानां जित्वे । उर्वराजिते । उर्वरा सर्वसस्याद्या भूः । तस्या जित्वे । अश्वजिते गोजिते बलेनापहृतानां गवां जित्वे । अजिते हत्वेणाक्रांतानामपां जित्वे । यजताय यजनीयाय । तस्मा इंद्राय ऋयंतं ॥ ऋयं गतिकान्त्योः । ऋद्धधीत्यादिना कर्मण्यतच् ॥ कवनोर्यं स्मृहृणोर्यं वा सोमं भरतेति समन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अभिभुवे' ऽभिभंगाय वन्वते । षाड् ङाय सङ्मानस्य वैधसे' ।

तुविग्रये वक्र'ये दुष्टरी'तवे सत्वासाडे नम इंद्राय वोचत ॥ २

अभिऽभुवे' । अभिऽभंगायं । वन्वते । अषाड् ङाय ।

सङ्मानाय । वैधसे' ।

तुविऽग्रये' । वक्र'ये । दुष्टरी'तवे । सत्वाऽसाडे' । नमः ।

इंद्राय । वोचत ॥ २

अभिभुवे सर्वस्वाभिभवित्रे ऽभिभंगावाचुराणां भंजकाय वन्वते ॥ वन पथ संभक्तौ ॥ अत्ययेन उत्पत्ययः ॥ यत्पूर्वा धनानां संभजकाय । अषाड् ङाय ॥ सङ्गे कर्मणि निष्ठा । सत्वाभाषन्दादसः ॥ यत्पूर्वभित्तनभिभूताय । सङ्गमानाय सर्वसङ्गाय वैधसे सर्वंश्च विधात्रे । तुविग्रये पूर्णंपीनाय ॥ वक्रा गृ यद्धे । ओषादिकः कर्मणि कप्रत्ययः ॥ तुविभिर्भङ्गभिः स्तोतव्याय । वक्रये सर्वंश्च बोद्धे दुष्टरीतवेऽन्वैर्दुस्तरात्

दुर्हिंसाय । सत्वासहो सर्वदाभिभवित्रो जहृतोऽभिभवित्रो वा एवंविधावेन्द्राव भवो
नमःयद्पूर्वकं स्तोत्रं वोचत । हे स्तोतारो यूयं ब्रूत ॥ ब्रूजो वृष्टि ब्रूषो वधिः ।
अस्मतिवस्त्रिस्त्रातिभ्योऽङ्किन्त्याङ्गादेयः । वच उचित्युम् । युषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सत्वासहो जनभक्षो जनसहस्रावनो युधो अनु जोषंसृक्षितः

वृतंचयः सङ्घुरिर्विष्कारित इंद्रस्य वोचं प्र कृतानि वीर्या ॥ ३

सत्वासहः । जनभक्षः । जनसहः । चयनः । युधः ।

अनु । जोषं । सृक्षितः ।

वृतंचयः । सङ्घुरिः । विष्कुरिः । आरितः । इंद्रस्य । वोचं ।

प्र । कृतानि । वीर्या ॥ ३

सत्वासहो बहूनामभिभविता जनभक्षो जनानां यजमानानां कामप्रदानेन
संभक्ता तैः संभजनीय इति वा । जनसहो वलिनां जनानामभिभविता च्यवनः
शत्रूणां च्यावधिता स्त्रस्थानात् । युधो योद्धा जोषमनु प्रीतिमनु उक्षितः सिद्धः
सोमेन । वृतंचयो वृतस्थाभीष्टस्थाचेता संचेता दातेत्यर्थः । यद्वा वर्तते पुनःपुनरभि-
सृष्टमार्गच्छतीति वृत् शत्रुः । तं चयते हिनस्तीति वृतंचयः । चयतिर्हिंसाकर्ता ।
तथा च ब्राह्मणं यो वै आगिनं भागाद्बुदते चयते वै नं स यदि वै नं न चयतेऽथ
युत्वथ योत्रं चयते त्वेवैनमिति । सङ्घुरिः ॥ असिसहोर्दुरिभित्युर्गिप्रत्ययः ॥
अभिभविता शत्रूणां विष्कुरि प्रजास्कारितः पाण्डकत्वेन प्रापितो भवति । तादृशस्येन्द्रस्य
कृतानि वृत्तजननादिरूपानि वीर्या सामर्थ्या प्रवोचं प्रकथेय वदामि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अनासुदो वृषभो दोषतो वधो गंभीर ऋष्यो अरुमष्टकायः ।

रध्रचोदः अथनो वीडितस्युरिंद्रः सुवन्न उषसः स्वर्जनत् ॥ ४

अननुदः । वृषभः । दोधतः । वधः । गंभीरः । ऋसः ।

असमष्टकाव्यः ।

रभ्रश्चोदः । अयनः । वीडितः । पृथुः । इंद्रैः । सुयज्ञः ।

उपसः । स्वः । जनत् ॥ ४

अननुदः । अनु पचाद्दातीत्यनुदः । आतयोपसर्ग इति कर्तरि कः । स नास्ति यस्मिन्स तथोक्तः । प्रभूतघनदानेन समानो नास्तीत्यर्थः । अत एव वृषभः काशानां वर्धिता । दोधतः ॥ दुधिर्हिंसाकर्मा ॥ हिंसकस्यासुरस्य यधो हंता गंभीरो यज्ञेन गांभीर्योपेतः । ऋषो महान् यद्वा दर्शनीयः सर्वैः । असमष्टकाव्यः ॥ अन्वु व्याप्तौ । कर्मणि निष्ठा । जदिच्चादिङ्ङिकल्पः । नञ्समासः ॥ अन्यैरव्याप्त-कर्मा । रभ्रश्चोदः ॥ रध हिंसासंराज्ञोः ॥ रभ्राणां सन्वहानां प्रेरकः । यद्वा हिंस-कानां शत्रूणां चोदकः । अयनः शत्रूणां यत्नापहारेण यातयिता । वीडितो वृद्धगः पृथुः स्वतेजसा जगद्वाप्य वर्तमानः सुयज्ञः सुकर्मा एतादृश इंद्र उपसः स्वः स्वर्गं ज्योतिः । स्वः स्वर्गं इति हि ब्राह्मणं । स्वर्गं च जनत् । प्रादुपकार ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यज्ञेन गातुमसुरो विविद्रिरे धियो हिन्वाना उश्रिजौ

मनीषणः ।

अभिस्वरा निपदा गा भव यय इंद्रै हिन्वाना

द्रविणान्याशत ॥ ५

यज्ञेन । गातु । अण्स्तरः । विविद्रिरे । धियः । हिन्वानाः

उश्रिजः । मनीषणः ।

अभिस्वरा । निऽसदा । गाः । अवस्यव । इंद्रै ।

हिन्वानाः । द्रविणानि । आशत ॥ ५

षियो हिंन्वाः स्तुतीरिद्रे प्रेरयंत उचिज इंद्रं कामवनाना मनीषिषो मेधा-
विनोऽगिरसोऽगुरोऽपां प्रेरकादिद्राहातुं गषां मार्गं वशेन तपसा विमिद्विरे ।
वेभिरे । ततोऽवस्यो रक्षयमिच्छंत इद्रे गाः स्तुतीहिंन्वाः ॥ हि गतिद्वयोः
स्वादिः ॥ प्रेरयंत स्ते गिरसोऽभिस्वरा अभितः स्वरः स्वरणं यद्धनं यस्य तेन
स्तोत्रेण निषदोपसदेन च द्रविणानि गोधनान्यायत । प्राप्नुवन् ॥ अश्रोतेर्षुकि
वस्तुसं खंदसीति विकरणस्य लुक् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इंद्रं अ॒ष्टानि द्र॒वि॒णानि धेहि चि॒त्तिं दक्ष॑स्य सु॒भग॑त्वमस्मे ।

पोषं रयी॒णामरि॑ष्टिं तनू॒नां स्वा॒प्तानं वाचः सु॒दि॒नत्वम॑ङ्गां । ६

इंद्रं । अ॒ष्टानि । द्र॒वि॒णानि धेहि । चि॒त्तिं । दक्ष॑स्य ।

सु॒भग॑त्वं । अस्मे इति ।

पोषं । रयी॒णां । अरि॑ष्टिं । तनू॒नां । स्वा॒प्तानं । वाचः ।

सु॒दि॒नत्वं । अ॒ङ्गां ॥ ६

हे इंद्रं अष्टान्युत्तमानि द्रविणानि धनान्यस्मभ्यं धेहि । निषेहि । दक्षस्य ॥
दक्षेर्भावे षष् ॥ कर्मकरणसामर्थ्यस्य चित्तिं स्थापितं धेहि । अस्मे अस्मभ्यं
सुभगत्वं योभनधनवत्त्वं सौभाग्यं वा निषेहि । रयीणां त्वया दत्तानां धनानां
पोषं सम्बृंहिं धेहि । तनूनां गानां । यद्वा तायत एभिः कुलमिति तन्वः पुत्राः ।
तनोतेः करण उग्रत्ययः ॥ तेषामरिष्टिर्निर्हंसां धेहि । तथाकदीवाया वाचः
स्वाप्तानं स्वाप्ततां । अङ्गां सुदिनत्वं योभनदिनत्वं च धेहि । येषु ह्यीन्द्रादयो देवा
इच्छन्ते तानि सुदिनानि । तेषां भावः सुदिनत्वं ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे सप्तमिंशो वर्गः ॥

त्रिकद्रुक्त्विति षष्ठकं चमेकादशं सूक्तं गार्ग्यं चद्विंशं । अत्रे यमरुक्त्वणिका ।
त्रिकद्रुक्तेषु षष्ठककमच्छाद्यतिष्ठाकरमंत्वाष्टिर्वेति । आद्यायामष्टिच्छंदश्चतुःषष्ण-
चरा । अथषिष्टाः षष्णचरा अतिषष्ठ्यः अंत्यादिर्षा ॥ षोडशियस्त्रे त्रिकद्रु-
क्त्विति षष्ठः । सूत्रितं । त्रिकद्रुक्तेषु षष्ठिषो यथाषिष्टं प्रो अथै प्रोरोरुक्त्विति
द्वेषानिति खंदसो । अ० ६, २, इति ॥ अविषाक्योऽहनि षष्ठ्यतोये प्रतिपत्तुचस्य

त्रिकद्रुक्नेष्विति प्रथमा । द्यमैःचनोति खंष्टि स्त्रुवितं । आ त्वा रथं यथोत्तथ
 इत्येतस्याः श्वाभे त्रिकद्रुक्नेषु सङ्घिनो यथाशिरमिति । आ० ८, १२ । इति ॥
 आश्वमेधिके षष्मैःसङ्घि मरुत्वतोय आद्या । तस्य विशेषान्वच्छान इति खंष्टि स्त्रुवितं ।
 त्रिकद्रुक्नेषु सङ्घिनो यथाशिरमिति मरुत्वतोयस्य प्रतिपत् । आ० १०, १० । इति ॥
 महाव्रतेऽपि आश्वदिने सपने ब्राह्मण्याच्छंसिनः सोत्रियस्तृषः । त्रिकद्रुक्नेषु सङ्घिनो
 यथाशिरमिति सोत्रियः । ऐ० आ० ५, १ । इति स्त्रुवितं ॥

॥ अस्मिन्मृक्ते प्रथमा ॥

त्रिकद्रुक्नेषु सङ्घिनो यथाशिरं तुविशुष्मं स्तृपशोमंमपिबहिष्णुना

सुतं यथावयत् ।

स ईं ममाद् मङ्घि कर्म कर्तवे महामुरुं सैनं सचहेवो देवं
 सत्यमिद्रं सत्य इंदुः ॥ १

त्रिकद्रुक्नेषु । सङ्घिषः । यवंऽआशिरं । तुविशुष्मः । तृपत् ।

सोमं । अपिबत् । विष्णुना । सुतं । यथा । अवयत् ।

सः । ईं । ममाद् । मङ्घि । कर्म । कर्तवे । महाम । उरुं ।

सः । एनं । सचत् । देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः ।

इंदुः ॥ १

मरुत्वतो ब्रूते । सङ्घिनो महान् पूज्यस्तुविशुष्मो वस्तुबलस्तृपत् ॥ तृप प्रीयते
 तृदादिः । आंगनात्प्रयासनस्थानित्यत्वात्सुमभावः ॥ तथ्यन् इंद्रश्चिकद्रुक्नेषु उद्योति-
 गौरावुदित्यतश्चानकेष्वभिषुविकेध्वङ्घःसु सुतमभिषुतं यथाशिरं यथमथैः सक्तुभि-
 र्मिञ्चितं ॥ आश्वपूर्वेषु ओषातेः क्रिपि असस्तृषेयामित्यादिना शिर इत्यादेशः ॥
 तं सोमं विष्णुना सङ्घापिबत् । यथावयत् । पूर्वं यथा तं सोमनकामयत तस्यापिबत् ॥
 यय कांतो । वस्तुर्षं खंदसोति ययो सुगभावः ॥ पीतः स सोमो महान् महान्तद्वयं
 तेजसा विस्तीर्षंभीमेनमिंद्रं ममाद् । अमादयत् । किमर्थं सङ्घि महद्दृढमहनादि-
 सच्यर्थं कर्म कर्तवे कर्तुं । सत्य इंदुः स्वयन् देवो दीप्यमानः स सोमः सत्यं यथार्थभूतं
 देवं सोमं आपवमानमिंद्रं सचत् ॥ सचतिर्व्याप्तिकर्ता ॥ आश्वोत् ॥

। अथ द्वितीया ।

अध त्विषीमां अभ्योजसा क्रिषिं युधाभभवदा रोदसी
अष्टणदत्य मज्जमना प्र ववृधे ।

अधत्तान्यं जठरे प्रेमरिच्यत सैनं सच्चहेवो देवं सत्यमिंद्रं
सत्य इंद्रं ॥ २

अध । त्विषिंऽमान् । अभि । ओजसा । क्रिषिं । युधा ।
अभवत् । आ । रोदसी इति । अष्टणत् । अत्य ।
मज्जमना । प्र । ववृधे ।

अधत्त । अन्यं । जठरे । प्र । इ । अरिच्यत । सः । एनं ।
सच्चत् । देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः । इंद्रः ॥ २

अथ अथ सोमपानानंतरं त्विषीमान् दीप्तिमानिंद्रं ओजसा बलेन क्रिषिं नामासुरं युधा युधेनाभ्यभवत् । अभिभूतवान् । किंच स इंद्रो रोदसी द्यावापृथिव्या-
वाष्टणत् । स्वतेजसा समंतात्पूरयाभास । तथास्य पीतस्य सोमस्य मज्जमना बलेन प्रवावृधे । प्रकर्षेण वधते । यद्वा अस्य क्रिवेरसुरस्य मज्जमना सारेण रोदसी अपूरयत् । स इंद्रः सोमं द्वेषा विभज्यान्धं भागं स्वकीये जठरेऽधत्त । सैनंमपरं भागं देवेभ्यः प्रारिच्यत । प्रारेषयत् । एतेनार्चंनिंद्राय अर्चन्येभ्यो देवेभ्य इत्युक्तं भवति । तथा तैत्तिरीयकं । यत्पूर्वैर्वाचंनिंद्रः प्रति तस्मादिंद्रो देवतानां भूषिष्मन्नाम इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

साकं जातः कर्तुना साकमोजसा ववक्षिथ साकं वृषो वीर्यैः
सासहिर्मृधो विचर्षणिः ।

दाता राधः स्तुवते काम्यं वसु सैनं सच्चहेवो देवं सत्यमिंद्रं
सत्य इंद्रं ॥ २

साकं । जातः । ऋतुना । साकं । ओजसा । ववक्षिथ । साकं ।

वृषः । वीर्यैः । ससहिः । मृधेः । विश्वर्षणिः ।

दाता । राधेः । स्तवते । काम्यं । वसुं । सः । एनं । सञ्चत् ।

देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः । इंद्रुः ॥ ३

ऋतुना कर्मणा प्रज्ञया वा साकं सह जातः साकमोजसा यत्नेन सह ववक्षिथ । विश्वं बोद्धुमिच्छसि ॥ वहेः सन्तस्य खिटि मंत्रत्वादान्न भवति ॥ किञ्च त्वं वीर्यैः यत्तु ह्यननादिसञ्चयैः पराक्रमैः साकं सह वृषः प्रष्टवो ऋषो हिंसकान् संप्रामान्वा सासहिः ॥ न लोकाव्ययेति षष्ठोपतिषेधः ॥ तेषामभिमविता । विश्वर्षणिः पुण्य-
कृतोऽपुण्यकृतश्च विशेषेण द्रष्टा स्तुवते स्तोत्रं कुर्वाणाय यजमानाय राधः साधकं काम्यं प्रार्थनीयं वसु धनं दाता सन् ववक्षिथेति समन्वयः । सैनमिति परोक्षनिर्देशः सिद्धान्तश्च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तव त्वचर्यं वृतोऽपं इंद्र प्रथमं पूर्यं दिवि प्रवाच्यं कृतं ।

यद्देवस्य शवंसा प्रारिणा असुं रिणन्नपः ।

भुवद्विष्वंसभ्याद्देवमोजसा विहादूर्जं शतक्रतुर्विहाद्विषं ॥ ४

तवं । त्वत् । नर्यं । वृतो इति । अपः । इंद्र । प्रथमं । पूर्यं ॥

दिवि । प्रवाच्यं । कृतं ।

यत् । देवस्यं । शवंसा । प्र । प्रारिणाः । असुं । रिणन् ।

अपः ।

भुवत् । विष्वं । अभि । अदेवं । ओजसा । विहात् । जर्जं ।

शतक्रतुः । विहात् । दूर्षं ॥ ४

ऋषो सर्वेषां नर्तयितः छे इन्द्र नर्यं नराणां हिनकरं प्रथमं प्रवर्तं ॥ प्रथमं
प्रवर्तयित्वा यास्तः ॥ पूर्वं पूर्वकालभङ्गं त्यथा कर्तुं । तत्र त्र्यम्बकः कर्म द्विकि
स्वर्गलोके प्रयाच्यं । प्रकर्षेण वक्ष्यं । स्वप्नोपश्रित्यर्षः । किं तत् । देवस्य
विजिगीषोरसुरस्यासुं प्राणं रिष्टम् स्विषन् त्वयपसोत्त निम्हान्दुदकानि प्राणिनाः ।
प्रैरथः । इति यदेतत्कर्म तत्राचार्य्यभिनि समन्वयः । पणिलनिर्देशोऽप्यभिष्टः । स
इन्द्रो विश्वं व्याप्नोतेयं तमःसुप्तमधुरनोजसा वसेन भिः । इत् । कभिभवत् । किंच
यतक्रतरिन्द्र जर्जं बलं विदात् । इषं हविलंबणमन्नं च विदात् । विदिर् लाभे
शक्तिकरणी । लेख्यडागमः ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठेऽध्यायिणो वगोः ॥

॥ गार्त्तमदे गंडजे द्वितीयोऽनुवाकः ॥

द्वितीयोऽनुवाको दश श्लोकानि । तद्येदमेकोनविंशत्युचं गार्त्तमदं प्रथमं श्लोकं ।
अत्रेयमनुक्तमपिक्ता । गयानमेकोनः ब्राह्मणस्य शं तु बार्हस्पत्यास्तु इष्टलिंगाः
पंचदशस्ये त्रिभुवः । पंचदशस्ये कोनविंशो च त्रिभुवो ॥ शिष्टा जगदः ।
यास्तु बृहस्पतिशब्दः श्रुयते ता बार्हस्पत्याः । शिष्टा ब्राह्मणस्यत्याः ॥ प्रथम्येऽभिष्टप
एतत्सुतं । ऋष्टोदकमिति खंडे सूत्रिः । गयानां त्वा प्रथय यस्य । आ ४. ६. ।
इति ॥

॥ तस्मिन्मूक्ते प्रथमा ॥

गयानां त्वा गणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्वस्तमं ।

ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नतिभिः सोद

सादनं ॥ १

गयानां । त्वा । गणपतिं । हवामहे । कविं । कवीनां ।

उपमश्वः । स्तमं ।

ज्येष्ठराजं । ब्रह्मणां । ब्रह्मणः । पते । आ । नः । शृण्वन् ।

जतिभिः । सोद । सादनं ॥ १

हे ब्रह्मण्यस्यते ब्रह्मणोऽस्य पट्टिदस्य कर्मणो वा पते पाख्यितः गंधानां
 देशादिगणानां संबन्धिनं गणपतिं स्त्रीयानां पतिं । कर्मणां क्रांतदृष्टिनां कर्मि ।
 उपमन्त्रवस्तयं । उपसोयतेऽनयेत्युपमा । सर्वेषामज्ञानासुपमानं त्रयोऽस्य यस्य
 स तथोक्तः । अतिशयेनोपमन्त्रवा उपमन्त्रवस्तयः ॥ भाट्टः जाने । आतश्चोपसर्गे
 करणेऽङ्गप्रत्ययः । उगापोः संज्ञाकंदसोरिति ह्रस्वत्वं ॥ ज्येष्ठराजं । ज्येष्ठाः
 प्रथमस्तमाः । तेषां मध्ये राजतं ब्रह्मण्यां मंत्राण्यां स्वामिनं त्वा त्वां हवामहे ।
 अस्मिन्नर्चयत्याह्वयानः । किं च नोऽस्माकं स्तुतीः शृण्वन् त्वसूतिभिः पालनैर्हस्तभूतैः
 साहनं । सोदंत्यस्मिन्निति सदनं । यत्तद्वृत्तमासोद । उपमिथ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

देवाश्चित्ते असुर्यं प्रचेतसो बृहस्पते यज्ञियं भागमानशुः ।

उन्ना इव सूर्यां ज्योतिषा महो विश्वेषामिज्जनिता

ब्रह्मण्यामसि ॥ २

देवाः । चित् । ते । असुर्यः । प्रचेतसः । बृहस्पते । यज्ञियं ।

भागं । आनशुः ।

उन्नाऽइवः । सूर्यः । ज्योतिषा । महः विश्वेषां । इत् ।

जनिता । ब्रह्मण्यां । असि ॥ २

असुर्यं असुराणां इतः हे बृहस्पते प्रचेतसः ब्रह्मण्यज्ञानास्ते त्वदीया देवाश्चित्
 देवा अपि यज्ञियं ब्रह्मण्यं भागमानशुः । प्राप्नुवन् । यथा प्रचेतस इति बृहस्पते-
 र्विशेषत्वं । ब्रह्मण्यज्ञानवत्स्ते तव संबन्धिने देवा इति योजनीयं । यथा प्रचेतसः ।
 निबन्धिपरिषासः । प्रचेतसि त्वयि सति देवा यज्ञियं भागमानशुः । कर्मविज्ञ-
 कारिषासुराणां रक्षोऽन्नमन्त्रैरपाकरणात् । न वै ब्रह्मण्यद्विष्यतीति त्रवणात् ।
 ज्योतिषा तेजसा महो मंजनीयः सूर्यं उन्ना इव । उन्नाः किरस्ताः ॥ स्वामित्त-
 १ीटादिना रङ्गप्रत्ययः ॥ यथा किरस्थान् जनयति तथा निम्बेणां सर्वेषां ब्रह्मण्यां
 मंत्राणां जनिता जनयित्वाति ॥ जनिताः मन्त्र इति निपातवाचिबोधः ॥

। अथ तृतीया ।

आ विवाधां परिरापस्तभांसि च ज्योतिषं तं रचयत्तस्य
तिष्ठसि ।

बृहस्पते भीमममित्रदंभनं रक्षोहृष्यं गोत्रभिदं स्वविदं ॥ ३

आ । विऽवाध्यां । परिऽरपः । तमांसि । च । ज्योतिषं तं ।
रथं । ऋतस्यं । तिष्ठसि ।

बृहस्पते । भीमं । अमित्रऽदंभनं । रक्षऽहनं । गोत्रऽभिदं ।
स्वऽविदं ॥ ३

हे बृहस्पते परिरपः । परितो रपः पापहृपं रचः । यद्वा रप खप व्यक्तायां वाचि ।
क्रिप् ॥ परिवदतो निंदकान् तमांसि च विवाध तेजसा निराकृत्य ज्योतिषं तं
ज्योतिषा तद्वं तस्मत्स्य यज्ञस्य प्रापकं भीमं यत्तूषां भयंकरममित्रदंभनं यत्तूषां
हिंसकं । तदेवाह रक्षोहृष्यं रक्षसां हंतारं गोत्रभिदं मेघानां मेघारं स्वविदं
अगंस्य लंभकं रथमातिष्ठसि । अधितिष्ठसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सुनीतिभिर्नयसि त्वायंसे जनं यस्तुभ्यं दाशान्न तमंहा

अश्रवत् ।

ब्रह्मद्विषस्तपनो मन्युमीरसि बृहस्पते महि तत्ते महित्वनं ॥ ४

सुनीतिभिः । नयसि । त्वायंसे । जनं । यः । तुभ्यं ।

दाशान् । न । तं । अंहः । अश्रवत् ।

ब्रह्मद्विषः । तपनः । मन्युऽमीः । असि । बृहस्पते । महिं ।

तत् । ते । महिऽत्वनं ॥ ४

हे वृष्टस्यते सुनीतिभिः । शोभनं नीतयो वेहृ ते सुनीतयः सन्मार्गाः । तंभेन
 नयसि । अपेक्षितफलं प्रापयसि । त्वायसे । जनमापन्नो रक्षसि च । वो यजमानस्तुभ्यं
 ऋषिर्लक्ष्मणस्यं दाषात् प्रथच्छेत् । दाष्ट दाने । लेख्यङ्गमः ॥ तमंङ्गः श्रापं
 पापक्षपं दारिद्र्यं वा नाश्रयत् । न प्राप्नुयत् ॥ अन्नोतेर्लेटि व्यत्ययेन पेरक्षेपदं ।
 अडागमः ॥ ब्रह्महिषो ब्राह्मणानां संवाषां वा ह्येष्टुस्तपनस्तापकीऽसि । किंष
 मन्युमीमन्धोः क्रोधस्य परेषां ज्ञानस्य वा हिंसकोऽसि ॥ मीष्ट् हिंसायां । क्रिप् ॥
 ते तव तप्तः दधं मर्हि मष्टत् प्रभूतं महित्तनं माह्वयसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न तमंङ्गो न दु॑रितं कुतश्चन नारा॑तयस्तितरु॑नं ह॒यावि॑नः ।

विश्वा इ॒दंस्माद्भ॒रसो॒ वि बा॑धसे यं सु॑गोपा रक्ष॑सि

ब्रह्म॑णस्यते ॥ ५

न । तं । अंङ्गः । न । दुःदु॒तं । कुतः॑ । चन । न ।

अ॒रा॒तयः । तितरुः॑ । न । ह॒यावि॑नः ।

विश्वाः । इत् । अ॒स्मात् ॥ ध्व॒रसः॑ । वि । बा॒धसे॑ । यं ।

सु॒गो॒पाः । रक्ष॑सि । ब्रह्म॑णः । पते ॥ ५

हे ब्रह्मणस्यते सुगोपाः सुष्टुपालयिता त्वं यं जनं रक्षसि पालयसि तं जनमंङ्ग
 आहृतव्यं दुःखं न बाधते । दुरितं तत्कारणं पापं च न बाधते । अरातयो हिंसकास्तं
 जनं कुतश्चन सर्वासु दिक्षु न तिसिचः ॥ तिरतिर्हिंसाकर्मा । लिट् ॥ न हिंसन्ति ।
 तथा हयाविनः । मनस्यन्त्क्रियायां चान्यदित्येतद्द्वयं येषामस्ति ते हयाविनो पंचकाः ।
 तेऽपि तं जनं न बाधते । किंच ध्वरसो वा हिंसिका विश्वाः सर्वाः दुनास्तदर्थं
 विबाधसे । निषेधेण बाधस एव ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठो ॥

त्वं नो गोपाः पंथि हृदि चक्षणास्तव व्रताय मतिभिर्ऋरामहे ।

हृदस्यते यो नो अभि ह्वरं दधे स्वा तं मर्मर्तुं दुच्छुना

हरंस्वती ॥ ६

त्वं । नः । गोपाः । पंथिऽहृत् । बिऽचक्षणाः । तवं । व्रताय ।

मतिऽभिः । ऋरामहे ।

हृदस्यते । यः । नः । अभि । ह्वरः । दधे । स्वा । त्वं ।

मर्मर्तुं । दुच्छुना । हरंस्वती ॥ ६

हे वृहस्पते त्वं नोऽस्माकं गोपाः पालयिता पथिहृत् सन्नागंश्च भवसि । विचक्षयो विशेषेण दृष्टा सर्वज्ञस्तं । तव व्रताय त्वत्वंबन्धिने यज्ञाय मतिभिः स्तोत्रैर्ऋरामहे । स्तुतः ॥ ऋरतिः स्तुतिकर्ता ॥ यः पुमान् नोऽस्मानभि अभिलक्ष्य ह्वरः ॥ हृत् कौटिल्ये । भावेऽस्युन् ॥ कौटिल्यं दधे विदधाति तं स्वा खीया दुच्छुना दुर्बुद्धिर्हरंस्वती वेगवती सती मर्मर्तुं । मोचयतु ॥ ऋह् प्राणत्यागे । अंतर्भावितयर्थस्य यच्छुक्ति कौटि रूपं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत वा यो नो मर्चयादनागसोऽरातीवा मर्तः सानुको ह्वकः ।

हृदस्यते अप तं वर्तया पथः सुगं नो अस्यै देववीतये हृधि ॥ ७

उत । वा । यः । नः । मर्चयात् । अनागसः । अरातिऽवा ।

मर्तः । सानुक्तः । ह्वकः ।

हृदस्यते । अप । तं । वर्तय । पथं । सुगं । नः । अस्यै ।

देवऽवीतये । हृधि ॥ ७

उत वा अपि च हे वृहस्पते अरातीषाभिस्तुषागमनवान् सातुषः सदृच्छृतः ॥
 सातु सदृच्छृतमिति यावत्सः । नि० २. २४. ॥ इकः ॥ इक आदावे ॥ घनादीना-
 माहाता वो मर्त्यो बहुषोऽनागसोऽपराधहीनासोऽस्मान् मर्षयात् ॥ मर्षयतिर्हि सा-
 क्कनी ॥ हिंसात् । तं मर्तं पयो वैदिकान्नागादीदपवर्तय । निवर्तय । नोऽस्माकमक्षै
 देवधीतये । देवानां मीतिं सोमभक्षणमर्षयतीति देवधीतियंशः । अक्षै देवधीतयेऽसौ
 यज्ञाय नोऽस्माकं सुगं सुदु गंतव्यं मामं तत्रि । कुरु । यज्ञात्तुष्टानाय सुमतिं
 देहीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्वातारं त्वा तनूनां हवामहेऽवस्यते रधिवक्ता रमम्युं ।

वृहस्पते देवनिदो नि बर्हय मा इरेवा उत्तरं सुन्नमुवेयन् ॥ ८

त्वातारं । त्वा । तनूनां । हवामहे । अवस्यतेः ।

रधिवक्ता रं । रमम्युं ।

वृहस्पते । देवनिदोः । नि । बर्हय । मा । इरेवाः ।

उत्तरं । सुन्नं । उत् । मयन् ॥ ८

अवस्यते उपरूढेभ्यः पारयितः । यद्वा अवसा रक्षणेनापङ्गाः पारयितः हे
 ब्रह्मण्यस्यते तनूनामंगानां पुत्रादीनां वा त्वातारं पालयितारमधिवक्ता रमम्युं
 पक्षपातेनाधिकं वक्ता रमम्युं इविःप्रदानस्मान् कामवदानं त्वां हवामहे ।
 अस्मिन्कामंय्याह्वयामः किं च देवनिदो देवनिंदकानसुरान् निवर्हय । विनाशय ।
 इरेवा इष्टगमना इर्बुहयः यत्र चत्तरत्तुष्टतरं सुन्नं सुखं वा चलयन् । वा
 व्याज्रुवंत ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वया वयं सुवृधा ब्रह्मण्यस्यते सार्हा वसु मनुष्या दहीमहि ।

वा नो दूरे तडितो वा अरातयोऽभि संति अभया ता

अंनससः ॥ ९

त्वया । वयं । सुहृद्वा । ब्रह्मणः । पते । स्याही । वसु ।

मनुष्या । आ । ददीमहि ।

याः । नः । दूरे । तद्धितः । याः । अरातयः । अभि ।

संति । अंभयं । ताः । अनप्रसः ॥ ८

हे ब्रह्मण्यस्यते सुहृद्वा सुहृद्वर्धयित्वा त्वया हेतुना वयं स्याही स्पृहणीयानि वसुधनानि मनुष्या ॥ सुपां सुलुगिति चतुर्थीबहुवचनस्थाकारः ॥ मनुष्येभ्यो दाह्ये आददीमहि ॥ षट्प्रीमहि ॥ आहो दोऽनास्त्विहरण इत्यात्मनेपदं ॥ दूरे दूरदेशे या अरातयः याश्च तद्धितोऽतिकेऽरातयो मोऽस्मानभिरंति । अभि भवंति अनप्रसः कर्मज्ञानान् ता अरातीस्तान् यत्नं अंभय । नाशय ॥ अभि नाशने चुरादिः ॥ अत्र निरुक्तं । त्वया वयं सुवर्धयित्वा ब्रह्मण्यस्यते स्पृहणीयानि वसुनि मनुष्येभ्य आददीमहि याश्च नो दूरे तद्धितो याश्चातिकेऽरातयोऽदानकर्माद्यो वादानप्रप्ता वा अंभय ता अनप्रसोऽप्र इति रूपनाम । ति० ३, ११, इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वया वयमुत्तमं धीमहे वयो बृहस्यते परिप्रया सच्चिना बुजा ।

मा नो दुःशंसो अभिदिष्, रीशत प्र सुशंसा

मतिभिस्तारिषीमहि ॥ १०

त्वया । वयं । उत्तमं । धीमहे । वयो । बृहस्यते । परिप्रया ।

सच्चिना । बुजा ।

मा । नः । दुःशंसः । अभिदिष्, । रीशत् । प्र ।

सुशंसाः । मतिभिः । तारिषीमहि ॥ १०

हे बृहस्यते परिप्रया ॥ पृ पासनपूरणयोः । आहममहनेति किन्प्रत्ययः । सांक्षो यन्प्रत्ययः ॥ कामानां पूरणेन सच्चिना गुणेन बुजा ब्रह्मणेन त्वया हेतुनोत्तमं वयो

इतिर्विष्णुमन्त्रं वयं धीमहे । धारयामः ॥ धी धारये । देवादिकः ॥ दुःशंको
दुःशंसनीयोऽभिहिद्यु रभिदंभितु अभिभविषुभिच्छुः पुरुषो नोऽन्नाकं वा ईयत । वा
ईयिष । वा भवतु ॥ ईय ऐश्वर्यं । लेख्यडागमः ॥ वयं मतिभिः स्तोत्रैः सुशंसाः
शोभनशंसनोपेताः संतः प्रतारिषीमहि । प्रकर्षेण वर्धेमहि ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अनानुदो वृषभो जग्मिराह्वं निष्टमा शतृ एतंनासु

सासहिः ।

असिं सत्य ऋणया ब्रह्मणस्यते उग्र उ चिदमिता

वीङ्घर्षिणः ॥ ११

अननुदः । वृषभः । जग्मिः । आह्वं । निःस्तमा । शतृ ।

एतंनासु । सासहिः ।

असिं । सत्यः । ऋणऽयाः । ब्रह्मणः । पते । उग्रत्वं । चित् ।

दमिता । वीङ्घर्षिणः ॥ ११

हे ब्रह्मणस्यते अनानुदः । अनु पश्चाद्दातीत्यनुदः । स यस्य नास्तीत्यननुदः ।
दात्तरन्मुन्य इत्यर्थः । अत इव वृषभः कामानां वर्धिता । आह्वं ॥ आह्वय-
तेऽन्नेत्याह्वो युञ्जे ॥ आहि युञ्जे । पा० ३, ३, ७३ । इत्यप्रत्ययः संप्रसारणं च ॥
तद्युञ्जं जग्मिस्ता ॥ आह्वगमहेति किप्रत्ययः । लिङ्ङुवादाह्वममित्यत्र षष्ठी-
प्रतिषेधः ॥ शतृ शतयितारं निष्टमा । नितरां तस्य तापकः ॥ हनंतत्वात्षष्ठीप्र-
तिषेधः । निस्सप्तपतापनासंवने । पा० ८, ३, १०२ । इति षत्वं । तादौ च नितोति
गतेः स्वरः ॥ एतंनासु संप्रदानेषु सासहिः शतृ शानभिभविता । एतादृशस्त्वं सत्यः
सत्यपराक्रमः सत्यपुत्रो वासि । ऋणया ऋणस्य यावयितासि ॥ यु निश्चणा-
निश्चयोः । ख्यंतस्य क्षिपि षिषोपि षोपो व्योर्बकीति षोपोः ॥ किंच उपस्य
वित् ओअस्त्रिनेऽपि दमितोपधमयिता वीङ्घुर्घर्षियो इङ्घर्षेस्य काह्वकस्य
नाह्वकस्य चिदमितासि ॥

॥ अथ द्वादशो ॥

अदेवेन मनसा यो रिषयति शासासुप्रो मन्यमानो

जिघासति ।

बृहस्यते मा प्रणक्तस्य नो वधो नि कर्म मन्युं दुरेवस्य

शर्धतः ॥ १२

अदेवेन । मनसा । यः । रिषयति । शासां । उग्रः ।

मन्यमानः । जिघासति ।

बृहस्यते । मा । प्रणक् । तस्य । नः । वधः । नि । कर्म ।

मन्युं । दुःऽएवस्य । शर्धतः ॥ १२

यः पुमान् अदेवेन देवानमन्यमानेन यद्वा आसुरदृष्टिविधितेन मनसास्मान् रिषयति । हिनस्ति ॥ दुरस्युर्द्विषस्युर्बृहस्यतिरिवस्यतीति निपातितः ॥ यत्रोपः पापचित्तो मन्यमान आत्मानं ब्रह्ममन्यमानः पुमान् शासासुप्रश्च शंसितारं । यद्वा अस्माकमाशसां । शंसितृषासुप्र इति वा योजनीयं । अस्मान् जिघासति । हंतमिच्छति ॥ इतिः मन्यज्जनगमां सनीति दीर्घः ॥ हे बृहस्यते तस्यः वधः ॥ वध्यतेऽनेनेति वध आयुधं ॥ नोऽस्मान्मा प्रणक् । पृचो संपर्के अमृणिकरणी । व्यत्ययेनावागमः । आदिलोपः इति न निघातः । व्यत्ययेनाद्युदात्तः ॥ किंच दुरेवस्य दुष्टगमनस्य शर्धतो बलवतः । यद्वा दुष्टाभिसंधेनें गं कुर्वतस्तस्य मन्युं क्रोधं ज्ञानं वा नि कर्म । त्वत्प्रासादाच्चिरात्कुर्मंच ॥

॥ अथ त्रयोदशो ॥

अरेषु च्यो नमसोपसयो गंता वार्जेषु सनिता चर्धनं ।

विश्वो इदयो अभिदिःस्वोईच्छो बृहस्यतिर्वि ववर्षी

रथी इव ॥ १३

भरे'षु । इव्यः । नमसा । उपऽसद्यः । गता । वरुं'षु । ..

सनिता । चने'धमं ।

विष्वा । इत् । अर्यः । अभिऽद्विस्त्रः । अघः । वृहस्यतिः ।

वि । ववर्ह । रथान्ऽइव ॥ १३

स वृहस्यतिभरेषु संप्रामेषु इव्यो योद्धृभिः स्वरक्ष्यार्थमाह्लातष्यो नमसोपसद्यः
सर्वैर्नमसोपसदनीयः । किं व वाजेषु गता । संप्रामेषु रक्षा'र्हं वामकयोः । तथा धनं
धनं सनिता संभक्ता दाता ॥ त्वनंतत्वात्पृथीप्रतिषेधः ॥ तथायः स्वामी वृहस्यति-
रभिष्सोऽभिभवनेऽवतीविन्वा इत् सर्वा एव ऋषो द्विसकाः सेना रथानिव वृह-
वेगेन परकीयान्प्रथानिव विववर्हं । विशेषेण विधिलीचकार । यद्वा इवयव्य'वापै ।
रथा'च विववर्हं ॥ सव्ये' लिट् ॥

। अथ चतुर्दशौ ।

तेजिष्ठया तपनी रक्षसंस्तप ये त्वां निदे दधिरे इष्टवीर्यं ।

आविस्तृष्ण यदसंस्त उक्थ्यं वृहस्यते वि परिरापौ

अर्दय ॥ १४

तेजिष्ठया । तपनी । रक्षसः । तप । ये । त्वा । निदे ।

दधिरे । इष्टवीर्यं ।

आविः । तत् । अस्त्र । यत् । असत् । ते । उक्थ्यं । वृहस्यते ।

वि । परिऽरपः । अर्दय ॥ १४

ये वृहस्यते तेजिष्ठयातिशयेन तिष्ठया तपनी तापकारिण्या हेत्वा रक्षसो
राक्षसांस्तप । तापय । ये राक्षसा इष्टवीर्यं वृष्टेषु इष्टपराक्रमं त्वां निदे निर्दाया
विषयं दधिरे । क्रतवन्तः । तान् तापयेति समन्वयः । तै'तपोक्थ्यं सर्वैः प्रशंसनीयं
बहीर्यमसत् पूर्वमासीत् तदद्भुताविष्णुष्व । प्रकटीकृत । तेन च वीर्येण परिरापः
परिहृतो निर्दकान्तरान् अर्दय । विशेषेण वाचस्प ॥

वाचं स चे पयावेया इविबोऽनुवाक्या । प्रदानानामिति खंडे सूत्रितं । वृहस्पते अति
 यदर्थो अर्होऽसत्त्वित्वा सप वाचः सचते । आ० ३, ७ । इति ॥ एवैवाश्विनयस्य
 परिधानोया । सूत्रितं । वृहस्पते अति यदर्थो अर्होऽसत्त्वित्वा परिधानोया । आ०
 ३, ९ । इति ॥

॥ सैषा मृत्ते पंचदशी ।

वृहस्पते अति यदर्थो अर्होऽसत्त्वित्वा मृत्तेऽसत्त्वित्वा क्रतुं मज्जनेषु ।

यद्दीदयच्छ्वंसं ऋतप्रजातं तदस्मात्सु द्विविधं घेहि चित्तं ॥ १५

वृहस्पते । अतिः । यत् । अर्थः । अर्होऽसत्त्वित्वा । मृत्तेऽसत्त्वित्वा ।

विऽभाति । क्रतुंऽमत् । जनेषु ।

यत् । दीदयत् । श्वंसा । ऋतऽप्रजातं । तत् । अस्मात्सु ।

द्विविधं । घेहि । चित्तं ॥ १५

ऋतप्रजातं सद्येनोत्यज हे वृहस्पते अर्थः अथो ब्राह्मणः सर्वान् कामानतोत्य
 ब्रह्मण्यवर्चसं तेजोऽर्होऽसत्त्वित्वा । पूजयेत् ॥ अर्हं पूजावां । लेख्यडागमः ॥ जनेषु ब्राह्मणेषु
 ह्युभत् होमियुक्तं क्रतुवत् ज्ञानोपेतं ब्रह्मण्यवर्चसं विभाति । विशेषेण दीप्यते । यच्च
 श्वंसा धनेन स्नात्र्यं जनं दीदयत् ॥ दीदयतिर्दीपिकर्ता ॥ दीपयति । चित्तं
 चावनीयं तद्ब्रह्मण्यवर्चसरूपं द्विविधमस्मात्सु घेहि । निघेहि ॥ यद्वा अर्थं उदारोऽपि
 स्वया दत्तं धनमतीवार्होऽसत्त्वित्वा । अर्होऽसत्त्वित्वा । यच्च त्वदत्तं धनं जनेषु तव स्तोत्रं कुर्वाणेषु
 होमियुक्तं कामंसावर्णं च विभाति यच्च धनं श्वंसाऽऽदिसन्ध्या दीदयत् स्नात्र्यं
 दीपयति तादर्थ्यं धनमस्मात्सु घेहि ॥ तथा च ब्राह्मण्यं । वृहस्पते अति यदर्थो
 अर्होऽसत्त्वित्वा परिदध्यात्तेजस्त्वामो ब्रह्मण्यवर्चसकामोऽतीवान्यान्ब्रह्मण्यवर्चसमर्हंति
 द्युमदिति द्युमदिव वै ब्रह्मण्यवर्चसं विभातीति वीर वै ब्रह्मण्यवर्चसं भाति यद्दीदयच्छ्वंसं
 ऋतप्रजातेति हीदायेव वै ब्रह्मण्यवर्चसं तदस्मात्सु द्विविधं घेहि चित्तमित्येव वै ब्रह्मण्यवर्चसं
 ब्रह्मण्यवर्चसी ब्रह्मण्यवर्चो भवतीति । ४, ११, ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठ्येकविंशोऽष्टकः ॥

॥ अथ षोडशो ॥

मा न स्नेभ्यो ये अभि दृहस्यदे निरामिणो रिपवोऽन्नेषु

जागृधुः ।

आ देवानामोहते वि त्रयो हृदि वृहस्यते न परः सान्नो

विदुः ॥ १६

मा । नः । स्नेभ्यः । ये । अभि । दृहः । पदे ।

निरामिणः । रिपवः । अन्नेषु । जागृधुः ।

आ । देवानां । ओहते । वि । त्रयः । हृदि । वृहस्यते ।

न । परः । सान्नः । विदुः ॥ १६

ये वृहस्यते नोऽस्मान् स्नेभ्यः । स्थानमस्ति येष्विति स्नेनाचौराः । तेभ्यो मा दाः । तान् दर्शयति । ये चौरा दृहः प्रायद्रोहस्य पदे स्थाने निरामिणो नितरां रमणशीला रिपवो हिंसकाः संतोऽन्नेषु परकीयेष्वभिजागृधुः । अभिकाञ्चति ॥ गृधु अभिकाञ्चायां । लिटि रूपं ॥ ये च देवानां वि त्रयो विशेषेण वनेनं ॥ त्रीं वृत्ति इति धातु वनेने वनेते । य एवं विद्वान् दक्षिणां प्रतिगृह्णाति नैनं दक्षिणा वीनातीत्येकस्य वनेनार्थे दृष्टस्यापि वनेनार्थत्वं ॥ तत् हृदि स्वकीये हृदय आ ओहते । आवहति । देवानां यागान् स्तुतौ च न करवाञ्चति मन्थं इति यावत् । तेभ्योऽस्मान् मा दा इति समन्वयः । ये पुमांसः सान्नः साममयाजस्रः परः परस्ता-दन्वदुत्कृष्टं साम यद्रजोन्नं । साम वै रजोहेति । न विदुः । न जानन्ति । किंत्वं सर्वसाधकं साम त्वामेव विदुषोऽस्मान् स्नेभ्यो मा दाः ॥

॥ अथ सप्तदशो ॥

विश्वेभ्यो हि त्वा भुवनेभ्यस्परि त्वहार्जनसान्नः सान्नः कविः ।

स ऋणचिहणवा ब्रह्मण्यसतिर्दुहो हंता मह ऋतस्य

धर्तरि ॥ १७

विष्णेभ्यः । हि । त्वा । भुनेभ्यः । परि । त्वष्टा । अजनत् ।

साम्नःसाध्नः । कविः ॥

सः । ऋणश्चित् । ऋणश्याः । ब्रह्मणः । पतिः । द्रुहः ।

इंताः । महः । ऋतस्य । घर्तरि ॥ १७

हेब्रह्मणस्पते त्वष्टा प्रजापतिविन्धेभ्यो भुवनेभ्यस्परि सर्वेभ्यो भुतजातेभ्य षत्कृष्टं त्वामजनन्ति । अजोजनत् खलु । ततस्त्वं साम्नः साम्नः सर्वस्यापि साम्नः कविः ॥ कु षन्दे । अच इरिति इप्रत्ययः ॥ उच्चारयिता कर्तासि । यद्वा कविः क्रांतदर्शी त्वष्टा साम्नः साम्नः सर्वस्यापि साम्नः सारेणः त्वामजीजनत् । किंच स ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मो ब्रह्मत ऋतस्य यज्ञस्य घर्तरि धारको यजमाने ऋणश्चित् स्तोत्रकामश्चण्डिष चिनोतीति ऋणश्चित् । किंच ऋणश्याः पापहृपस्य ऋणस्य यावयिता दृघङ्कर्ता च द्रुहः कर्मणो द्रोग्धुरसुरस्य इंता भवेति ॥

॥ अष्टादशी ॥

तव श्रिये व्यंजिहीत पर्वतो गवां गोत्रमुदृष्टो यदंगिरः ।

इंद्रेण युजा रमसा परीष्टतं बृहस्पते निरपामौजो

अर्णवं ॥ १८

तव । श्रिये । वि । अजिहीत । पर्वतः । गवां । गोत्रं ।

उत्पश्यः । यत् । अंगिरः ।

इंद्रेण । युजा । तमसा । परिःष्टतं । बृहस्पते । निः ।

अपामं । औजः । अर्णवं ॥ १८

अंगिर आंगिरस हे बृहस्पते गवाणाधारको वलेनाधिष्ठितः पर्वतस्तव द्विव आश्रयणार्थं व्यंजिहीत । विष्टतद्वारतामगच्छत् । ततस्त्वं यद्यदा गोत्रं ॥ इन्द्र-कक्षयचेति सङ्ग्रहार्थे लप्रत्ययः ॥ गवां सङ्ग्रहसदस्यजः । निरगमयः । तद्रेण युजा

उहावेन बुक्तस्य तमसा इत्यासुरेण परीवृत्तं परित आक्रोतमपासयंन स्थानमूर्तं मेघं
विरौद्धः । नितरामधोसुखमकार्षीः ॥

॥ अथैकीनविंशी ॥

ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यंता सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व ।

विश्वं तद्भद्रं यदर्थंति देवा बृहद्भदेम विदधे सुवीराः ॥ १८

ब्रह्मणः । पते । त्वं । अस्य । यंता । सुऽसुक्तस्य । बोधि ।

तनयं । च । जिन्व ।

विश्वं । तत् । भद्रं । यत् । अर्थंति । देवाः । बृहत् । भदेम ।

विदधे । सुवीराः ॥ १८

हे ब्रह्मणस्पते ब्रह्मणां सोत्वाणामधिपते अस्य जगतो यंता नियामकस्य
सूक्तस्यास्यदोयमिदं ब्रह्मणस्पत्यं सूक्तं बोधि । बुध्यस्व । त्वं तनयं पुत्रपौत्रादि-
सख्यं संतानं जिन्व ॥ निवि प्रीण्यनार्थः । खोटि हृषं ॥ प्रीण्य । भवादया
देवा यदर्थंति रक्षंति तत्सादृशं विश्वं भद्रं कल्याणं भवति । अतो ययं विदधे-
ऽस्मिन्वये सुवीराः योभनपुत्रपौत्राः संतो बृहत्प्रभूतमिदं सोत्वं भदेम । ब्रूयाम ॥

॥ इति द्वितीयसुक्ते द्वाविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो ह्यर्दं निवारयन् ।

पुमर्थांचत्तरो देवाद्विद्यातोर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्भ्राह्मणधिरामपरमेश्वरवैदिकभागप्रवर्तकश्रीवीरसुक्लभूपालसाध्याज्य-
पुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
द्वितीयाह्निके ऋग्वेदोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्रुतं वेदा यो वेदेभ्योऽडिष्ठं जगत् ।

निःशंभे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अस्य ऋषिश्चंद्रो देवताविनियोगपुरःसरं सप्तमो व्याख्यायते ॥ गान्धर्वदस्य द्वितीयमंडलस्य तृतीयेऽनुवाके दश सूक्तानि । तत्रैकं सूक्तं व्याकृतं । सेनापिति षोडशर्षं द्वितीयं सूक्तं । अत्रानुक्रम्यते । सेनां षोडशांत्या विदुषु हादधी च सैद्री चेति । मंडलद्रष्टा गृह्यमद ऋषिः । हादधीषोडशो विदुषो । शिष्टाश्चतुर्दश अजगत्सु । ब्राह्मणस्य च हेत्युक्तत्वात् तद्ब्रादिपरिभाषयेदमादीनि त्रीणि सूक्तानि ब्राह्मण-स्यत्यानि । अस्य सूक्तस्य हादश्यै इी इंद्रदेवत्या । चयन्दाब्राह्मणस्यत्या च ॥ सामा-न्यविनियोगः पूर्वमेवोक्तः । विशेषतस्तु त्रिंशदादवगंतव्य ॥

। तत्रैषा प्रथमा ॥

सेनामंविद्धि प्रभृतिं य ईश्रिषेऽया विधेम नवंया महा गिरा ।

यथा नो मीढान् स्तवंते सखा तव वृहस्पते सीषंधः सोऽन

मतिं ॥ १

सः । इमां । अविद्धि । प्रभृतिं । यः । ईश्रिषे । अया ।

विधेम । नवंया । महा । गिरा ।

यथा । नः । मीढान् । स्तवंते । सखा । तव । वृहस्पते ।

सीषंधः । सः । एत । नः । मतिं ॥ १

हे ब्राह्मणस्यते यस्यभीषिणे तवस्य जगत ईश्वरो भवसि स त्वनिमानसदीर्घं प्रभृतिं प्रकर्षेण भृतां स्तुतिमविद्धि । प्राप्नुहि ॥ अपतेः प्राह्वर्षस्य बोधोत्तरं ॥

वर्षं च त्वजवा अजया ॥ आंदसो वर्षालोप ॥ नवया नूतनया प्रत्ययया नवा मन्त्रा
 गिवा वेदरपया स्तुतिस्त्रयया वाचा विधेम । परिचरेम ॥ विधतिः परिचरणकर्मा ॥
 उत अपि च नोऽन्नाकं मध्ये भीटान् संज्ञा स्तुतेर्वर्षिता । कर्तेति यावत् । तव सखा
 मित्रभूतः सन् यथा येन प्रकारेण यत्कामनया स्तपते । त्वां स्तौति । हे वृद्धस्यते
 वृद्धतो ब्रह्मणो भंत्वस्य स्नामिन् स त्वं नोऽन्नाकं मतिं तदभिमतं फलं सीमधः ।
 साधय ॥ आंदसे सुद्धिः चङ्गेप्रतद्गुपं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यो नंत्वा॒न्यन॑म॒न्नो॒जं॒सो॒ता॒र्द॒र्दं॒ न्य॒ना॒ शं॒ब॒रा॒णि॒ वि॒ ।

प्रा॒च्या॒व॒य॒द॒च्यु॒ता॒ ब्र॒ह्म॒ण॒स्य॒पति॒रा॒ आ॒वि॒श॒शु॒भ॒सं॒तं॒ वि॒ प॒र्व॒तं॒ ॥२॒

यः । नं॒त्वा॒नि॒ । अ॒न॒मत् । नि॒ । अ॒जं॒सा॒ । उ॒त । अ॒र्द॒र्दः॒ ।

म॒न्य॒ना॒ । शं॒ब॒रा॒णि॒ । वि॒ ।

प्र॒ । अ॒च्य॒व॒यत् । अ॒च्यु॒ता॒ । ब्र॒ह्म॒णः॒ । प॒तिः॒ । आ॒ । च॒ ।

आ॒वि॒शत् । व॒शु॒ऽसं॒तं॒ । वि॒ । प॒र्व॒तं॒ ॥ २॒

यो ब्रह्मण्यसतिर्नंतानि नमनीयानि राक्षसादीन्योजसा बलेन न्यनयत् । नितरा-
 मनयत् । प्रह्वीभूतान्यकरोत् । उत अपि च स ब्रह्मण्यसतिर्मन्युना क्रोधेन वा ॥
 मनुभंन्यतेर्दीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणो वधकर्मणो वा । नि० १० २९ । इति यास्कः ॥
 शंबराणि ॥ मेघनाभैतत् ॥ मेघान् व्यददः । यर्मणार्थं विदारितवान् ॥ दृ विदारण
 इत्यस्याद्यशुक्लुगंताङ्गेप्रतद्गुपं ॥ तदनंतरमच्युतानि नैचक्ष्येन मेघेऽवस्थितान्युद-
 कानि प्राच्यावयत् । प्रक्रषंणागमयत् । मेघाच्चिरगमयदित्यर्थः । तथा वशुभंतं
 गोरूपधनवर्तं पर्वतं वनान्नाशुरेण विशद्वारे पिधानार्थं निहितं शिखोच्चयं आ च
 आभिस्तुत्येन चेत ॥ वयद्व्यददर्थः । शुकुच्यार्थत्वे तु चवायोगे प्रथमेति पूर्वस्याध्या-
 यदित्यस्याद्युदात्तत्वं स्यात् अस्य च सर्वाहुदात्तत्वं । चेदर्थे तु निपातैर्बद्यदित्येति
 निघातप्रतिषेधः सिध्यति ॥ व्यविद्यत् । विशेषेण प्रविद्यति तदानीं तद्गोरूपं धर्मं
 प्राप्नोदित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तद्देवानां देवतमाय कर्त्तमश्रुगृह्णद्द्वन्द्वं वीङ्गिता ।

उद्गा आजदभिन्द्द्वन्द्वं वलमगू'इत्तमो व्य'चक्षयत्स्वः ॥ ३

तत् । देवानां । देवतमाय । कर्त्तम् । अश्रु'यन् । गृह्ण' ।

अद्वन्द्वं । वीङ्गिता ।

उत् । गाः । आजत् । अभिन्त् । द्वन्द्वं । वलं । अगू'इत् ।

तमः । वि । अचक्षयन् । स्व'रिति' स्वः ॥ ३

देवानामिन्द्रादीनां मध्ये देवतमायातिशयेन दानादिगुणयुक्ताय ॥ पञ्चार्थे चतुर्थी ॥ इदमस्य ब्रह्मणस्यतेस्तत्कर्त्तं कर्त्तव्यं कर्म । किं पुनस्तदिति चेदुच्यते । इदं दानं पर्वतादीन्वश्रुयन् ॥ अथ विमोचनप्रतिद्वन्द्वयोः । अस्य बलेन अथितानि विह्वितान्यभवन् ॥ तथा वीङ्गिता संसंभितानि इदीकृतानि उपादीनि ॥ वीङ्गयतिश्च व्रीङ्गयतिश्च संसंभकमाणाविति यावत् ॥ नि० ५, १६, ॥ अद्वन्द्वं । अद्वन्द्वभवन् ॥ अद्वन्द्वं दृग्भावकर्म ॥ अपि च स ब्रह्मणस्यतिर्वलेनापहृता गा उदाजत् ॥ अज गतिश्चेपणयोः ॥ देवान्प्रत्युद्गमयत् । तथा ब्रह्मणात्कीयेन भन्त्रेण वलं सर्वस्यावकमसुरमभिनत् । भन्त्रस्य सामर्थ्येनाभैत्कीव् तदनन्तरं पले-
नोत्पादितं तमो ध्यातमगू'इत् ॥ शुद्ध संवरणे ॥ गूढमदृश्यमकरोत् । तदनन्तरं चरादित्यं व्यचक्षयत् । तमसो निराकरणेन तदस्यमदर्शयत् ॥ अष्टिः पश्यतिकर्मा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अश्रमास्यमवर्त्त ब्रह्मणास्यतिर्भधुंधारमभि यमोजसाह'यात् ।

तमेव विश्वे'पदिरे स्वहेशी बहु साकं सिंसिचुक्क'सुद्विथं ॥ ४

अश्रम'आस्यं । अवर्त्तं । ब्रह्मणाः । पतिः । मधुंधारं ।

अभि । यं । ओजसा । अह'यात् ।

तं । ए॒व । वि॒श्वे । प॒पि॒रे । स्वः॑ऽहृ॒शः । व॒हु । सा॒कं ।

सि॒सि॒च । उ॒क्तं । उ॒द्दि॒शं ॥ ४

ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मणो बन्धस्य पतिः पातयिता देवोऽग्नास्त्वग्भ्रवद्भृतरास्यं ।
यास्तस्माद् । अथनवंतमास्यं देनवंतं । नि० १०, १३ । इति व्यापनवंतमासेचन-
वंतमिति तस्यार्थः । बहुभारं बहुमादयित्री उदकधारा यस्य तादृशमवतमन-
ज्ञाप्तं विकृतं यं जेषमोजसा बलेनाभ्यहणत् ॥ अहदिर् हिंसानादरयोः ॥
अहिंसोत् । बर्षथायंनवधीदित्यर्थः । तमेव मेघं विश्वे सर्वे स्तदंशः । स्तरादित्यः ।
तस्य संबन्धिनो दृष्टारो रश्मयः पपिरे । वसं काले पिबन्ति । मेघेन दृष्टस्योदकस्य
पानान्तमेव पिबन्तीत्युच्यते । ते च रश्मयो वर्षास्यत्सत्वेचनवंतमग्निष्णुदकवंतं
मेघं साकं सद् युगपदेव बहु सिंसिचुः । वसं काले यत्नीतं ततोऽपि बहुतरं
सद्भुक्तयुषितं सिंसन्तीत्यर्थः ॥

। अथ पंचमी ॥

स॒ना॒ ता॒ का॒ चि॒हु॒व॒ना॒ भ॒वौ॒त्वा॒ मा॒ग्निः॒ श॒र॒द्भिर्दु॒रो॒ व॒र॒तं॒ वः ।

अ॒य॒त॒न्ता॒ च॒र॒तो॒ अ॒न्य॒द॒न्य॒दि॒द्या॒ च॒का॒रं॒ व॒यु॒ना॒

ब्र॒ह्म॒ण॒स्प॒तिः ॥ ५

स॒ना । ता । का । चि॒त् । भु॒व॒ना । भ॒वौ॒त्वा । मा॒त्ऽभिः ।

श॒र॒त्ऽभिः । दु॒रः । व॒र॒तं । वः ।

अ॒य॒त॒न्ता । च॒र॒तः । अ॒न्य॒त्ऽन्य॒त् । इ॒त् । या । च॒का॒रं ।

व॒यु॒ना । ब्र॒ह्म॒ण॒स्यः । प॒तिः ॥ ५

हे ऋदिव्यजमाना वो युष्मदर्थं सना सनातन । नि ता तानि का चित् कानि
चित् ब्रह्मणस्पतेः प्रज्ञानानि हवना हवनानां ॥ सुपां सुसुगिति पश्चात् ॥

उपनासुदकानां भवीत्या भाष्यानां इरो द्वाराणि चाङ्गिर्नासैः ॥ पक्षित्यादिना
 वासवद्वयं नासुभावः । सूतवन्नासोवसां च त इत्यन्ते । पा० ७, ४, ४८, २ ।
 इति तत्त्वं ॥ शरङ्गः संवत्सरैश्च वरंत । विदुष्यन्ति । तस्मात्ते वरन्वार्थं जेचद्वारा-
 यलुहाटयंतौत्थर्थः । कानि पुनस्तानि । ब्रह्मण्यस्तितियां यानि वयुना ॥ ज्ञाननापेतत् ॥
 ज्ञानानि संज्ञविषयाणि चकार । ज्ञतवान् । तदनंतरमयतता अयतमानाचप्रयत्नावुभौ
 सोको द्यौश्च पृथिवी च अग्न्यदग्न्यदित् अग्न्यदग्न्यदेव पृथिवी इतिजसं दिव्यसदसं
 द्यौश्चदककार्यं इविसंज्ञार्थं पार्थिवमसं एवं परस्परव्यतिहारीश्च चरतः । भुंजते ॥
 चर गतिभक्षणयोः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥

। अथ षष्ठी ॥

अभिनक्षंतो अभि ये तमान्युर्निधिं पृथ्वीनां परमं गुह्यं हितं
 ते विद्वांसः प्रतिचक्ष्यादृता पुनर्थतं च आयन्तदुदींसुराविद्यं ॥ ६

अभिनक्षंतः । अभि । ये । तं । आनयुः । निधिं ।

पृथ्वीनां । परमं । गुह्यं । हितं ।

ते । विद्वांसः । प्रतिचक्ष्यं । अदृता । पुनः । वतः ।

ऊं इति । आयन् । तत् । उन् । ईदुः । आऽविद्यं ॥ ६

गोसमूहे पण्णिरसुरैरपहृते सति पृथ्वीनां स्थानं सरनास्वका देवमुन्वा ज्ञात्वा
 ब्रह्मण्यस्तितियां दृष्ट्वा अंगिरसस्तस्थानं प्राप्य गोसमूहं पण्णिर्निर्दिता वावाच
 इष्ट्वा असुरनिवासस्थानं स्रष्ट्वीदृतेनानिना दग्ध्वा इत्यायच्छन् । तदेतद्गुह्येनो-
 च्यते । अभिनक्षंतोऽभितो यच्छंतो मेऽंगिरससं निधिं बोधसूक्तस्य निश्चयं वरं
 परमसूक्तं पृथ्वीनां ॥ इतोवार्थं षष्ठी ॥ पण्णिर्गुह्यानां निहितं स्थापित-
 ज्ञानयुः । अभिलक्षणविधेः । प्राप्नवतः । विद्वांसोऽपिज्ञाकोऽनिरकोऽयतः
 अदृताग्न्यसुरैः ज्ञता मायाः प्रतिचक्ष्य इष्ट्वा आविद्यमानैर्दुः इवेदुः वन उ वत एव
 स्थानादायन् अगच्छन् तस्थानं पुनश्चदीयुः । उदगच्छन् । अद्वरेण प्राप्ताः ॥

। अथ सप्तमी ।

ऋतावानः प्रतिचक्ष्वात्ता पुनरात आ तस्युः कवयो महस्यः ।

ते बाहुभ्यां धमितमग्निमग्निं नकिः षो अस्वरंषो जहुर्हि

तं ॥ ७

ऋतावानः । प्रतिचक्ष्वात्ता । पुनः । आ । अतः ।

आ । तस्युः । कवयः । महः । पयः ।

ते । बाहुभ्यां । धमितं । अग्निं । अग्निं । नकिः ।

षः । अस्ति । अरंषः । जहुः । हि । तं ॥ ७

ऋतावानः । ऋतमिति सत्यनामधेयं । तदंतः कवयः प्रातदग्निः सर्वज्ञा
अंगिरसोऽन्वता अन्वतानि प्रतिचक्ष्वात्ता पूर्वोक्तप्रकारेण इत्या अतोऽस्यात्स्थानात्
पुनराजिगन्निषवो महस्ययो महतो भार्गान् प्रति आतस्युः । अतस्थिरे । अतस्थि-
मानाश्च ते बाहुभ्यां हस्ताभ्यां धमितं मन्थनोत्पादितं प्रज्वालितमग्निमग्निं
पयोनां निवासभूते गिलोक्षये जहुर्हि । दग्धूं त्यक्तवन्तः खलु । अरंषोऽरमयिता
दाहेन दुःखकारी सोऽग्निः पूर्वं तत्र नकिरस्ति । न विद्यते । अविद्यमानमग्निं
स्वसानभ्यांइत्याद्य तत्र प्रविधिपुरित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ऋतज्येन क्षिप्रे च ब्रह्मण्यस्यतिर्यत्र वष्टि प्र तदंशोति घन्वना ।

तस्य साध्वीरिववो याभिरस्यति वृचर्षसो हृषये कर्णोऽनयः ॥ ८

ऋतज्येन । क्षिप्रेषः । ब्रह्मण्यः । पतिः । यत्र । वष्टि । प्र ।

तत् । अश्रोति । घन्वना ।

तस्य । साध्वीः । इववः । याभिः । अस्यति । वृचर्षसः ।

हृषये । कर्णोऽनयः ॥ ८

सर्वं सत्यमेव यथा वक्ष्यते न चिन्नेषु ब्रह्मणा धर्मना धरणासूतेन धनुषा
ब्रह्मण्यसतिर्ब्रह्मणो ब्रह्मस्य पालयिता देवो वक्ष्यन्निषये पठि काण्वते
तन्नाम्नोति । प्रकर्षेण व्याप्नोति ॥ अन्तोतेर्ब्रह्मणेन परस्मैपदं ॥ तस्य धनुषः साध्वीः
साधिकास्ता इमवो भवन्ति याभिरिदुभिर्ब्रह्मण्यसतिरस्यति । राक्षसादीन् क्षिपति ।
कीदृशस्तः । नृपक्षसो नूनं पश्यतः । उपलक्षयमेतत् । सर्वं ब्रह्म ब्रह्मण्यसति-
र्ब्रह्मणे दर्शनाय ज्ञानाय जाताः कर्षयोनयः अन्तोत्त्रियेण पान्थ्या ब्रह्मभूता आकर्षणं कृष्टा
वा वाण्याः ब्रह्मण्यसतिर्ब्रह्मैरेव सर्वं साधयतीति भावः ॥

। अथ नवमी ।

स संनय स विनयः पुरोहितः स सुष्टुतः स बुधि
ब्रह्मण्यसतिः ।

चाक्ष्णो यद्वाजं भरते मती घनादित्स्त्वैस्तपति तप्यतुष्टथा ॥ ८

सः । संनयः । सः । विनयः । पुरःऽहितः । सः ।

सुस्तुतः । सः । बुधि । ब्रह्मण्यः । पतिः ।

चाक्ष्णः । यत् । वाजं । भरते । मती । घना । आत् । इत् ।

सूयैः । तपति । तप्यतुः । इथा ॥ ८

पुरोहितो देवैः पुरतोऽत्र स्थापितः स ब्रह्मण्यसतिः संनयः विज्ञितानां ब्रह्मैः
संगमयिता भवति । विनयः संगतानां विविधं नेता पृथक्तापि स एव । तथा
सुष्टुतः शोभनं स्वोक्तभिः स्तुतश्च भवति । तथा बुधि संप्राप्ते स स्रोतृणामनुपहाय
प्रादुर्भवतीति शेषः । यद्यदा चाक्ष्णः ॥ चठेः क्षमतेर्वा ॥ सर्वं ब्रह्म इत्था सर्वं सद्बो वा
ब्रह्मण्यसतिर्वाजमर्षं मती मननीयं प्रयत्नं घना घनं च स्रोतृणामर्षाय भरते ।
विभक्तिं । वृष्टिद्वारा पोषयति । आदित् अनंतरमेव तप्यतुस्तापकः सूयैर् इथा ।
अनायासवचनमेतत् । अनायासेन तपति । दीप्यते । ब्रह्मण्यसतिना दसेरक्षैर्धर्मैश्च
यस्यस्य सिद्धत्वात् स्वयं शेषार्थं जनोपि भुञ्जान एव वर्तत इत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

वि॒भु प्र॒भु प्र॒थमं॑ मे॒हना॑वतो॒ बृह॒स्पतेः॑ सु॒विद॑वा॒णि रा॒धा । .

इ॒मा सा॒तानि॑ वे॒न्यस्य॑ वा॒जिनो॑ येन॒ जना॑ उ॒भयं॑ भुं॒जते

वि॒शः ॥ १०

वि॒भु । प्र॒भु । प्र॒थमं॑ । मे॒हना॑वतः । बृह॒स्पतेः॑ ।

सु॒विद॑वा॒णि । रा॒धा ।

इ॒मा । सा॒तानि॑ । वे॒न्यस्य॑ । वा॒जिनः॑ । येन॑ । जनाः॑ ।

उ॒भयं॑ । भुं॒जते । वि॒शः ॥ १०

वि॒भु वि॒भुनि॑ ध्या॒त्रानि॑ बृ॒ह प्र॒भुणि॑ प्रो॒दानि॑ प्रथ॒मं प्रथ॑मानि॒ बृ॒हस्पति॑ ।
 दश॑भू॒तानि॑ मे॒हनाव॑तो व॒शंष॑वतो॒ वृ॒ष्टिप्र॑दस्य॒ बृह॒स्पतेर्बृ॒हतो॑ सं॒त्वस्य॑ पा॒रुथि॑तः
 सं॒वंधी॑नि सु॒विद॑वा॒णि ॥ वि॒दुःख॑ खा॒से । सु॒विदेः॑ क॒त्वन् । उ॒० १. १०६ ॥ सु॒ष्टु ल॒ब्ध-
 ध्या॒नि ॥ सु॒विद॑मं ध॒नं भ॑वतीति या॒स्तः ॥ रा॒धा रा॒द्यानि॑ स॒स्यक् सा॑धनी॒यानि॑ ।
 प्रा॒प्त॒ध्यानी॑ति या॒वत् । इ॒मा सा॒तानी॑मानि॒ धनानि॑ वे॒न्यस्य॑ क॒मनी॑यस्य॒ वाजि॑-
 नोऽ॒वतो॑ बृ॒हस्प॑स्यतेः ॥ द्वि॒तीया॑र्ये॒ षठी ॥ बृ॒हस्प॑स्यति॒ना द॑त्तानि । येन॒ धने॑-
 को॒भव॑ उ॒भव॑वि॒धा जनाः॑ स्तो॒तारो॑ य॒जमाना॑श्च दे॒वा मनु॑ष्याश्च वा वि॒शो नि॑विष्टाः
 सं॒तो भुं॑जते । भो॒गान् क॑र्भते । त॒त्त्वं बृ॒हस्प॑स्यति॒ना द॑त्तचि॒त्त्वर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

योऽ॒वदे॑ वृ॒जने॑ वि॒श्वया॑ वि॒भुर्म॑हामुं॒ रा॒तः श॑वंसा॒ वव॑र्षि॒त् ॥

स दे॒वो दे॒वाप्र॑तिं प॒प्रथे॑ पृ॒थु वि॒श्वे॒दु ता

परि॒भुर्म॑हाम॒स्यतिः॑ ॥ ११

यः । अ॒वरे । वृ॒जने । वि॒श्वऽथा । वि॒श्वुः । ज॒हा ।

जं॒ दृतिं । रा॒खः । श॒वसा । वव॒क्षिथ ।

सः । दे॒वः । दे॒वान् । प्र॒ति । प॒प्रथे । पृ॒थु । वि॒श्वः । इत् ।

जं॒ दृतिं । ता । प॒रिऽभूः । ब्र॒ह्म॒ण्यः । प॒तिः ॥ ११

विश्वथा सर्वप्रकारेण विश्वव्याप्तो रखो रगयिता स्तोत्रव्यो वा यो ब्रह्मण्यस्यति-
रवरे निरुष्टे वृजने ववेनहेतुभूते बले वर्तमानं । दुर्बलमिति भावत् । जहाह
जहासं च ॥ इन्द्रो यथालोपः ॥ अथविधं स्तोत्रं यवसाक्षीयेन बलेन
ववक्षिथ । वीदुमिच्छति । सर्वदा वक्षतीति यावत् ॥ वक्षतेः सनंतस्य लिप्से-
तद्रूपं । पुरुषव्यत्ययः ॥ स देवो दानादिगुणयुक्तो देवान् प्रति सर्वेषां देवानां
प्रतिनिधिः सन् पृथु प्रपथे । अत्यंतं प्रथते । यवसा निस्तीर्थो भवतीति भावत् ।
यज्जादेवं तर्थादिशेदु सर्वाख्यव ता तानि सर्वाणि भूतजातानि परिभूः परिभवन्
अभिभवन् वर्तत इति शेषः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

वि॒श्वं स॒त्यं म॒धवा॒ना यु॒वो॒रि॒दाप॒चन॒ प्र मि॒नन्ति॒ व्रतं॒ वां ।

अ॒च्छं॒द्रा॒ब्रा॒ह्मण॒स्यती॒ ह॒विर्नो॒ऽसं यु॒जे॒व वा॒जिनां॒ जिगा॒तं ।

वि॒श्वं । स॒त्यं । म॒ध॒वा॒ना । यु॒वोः । इत् । आ॒पोः । च॒नः ।

प्र । मि॒नन्ति॒ । व्रतं॒ । वां ।

अ॒च्छं॒द्रा॒ब्रा॒ह्मण॒स्यती॒ इति॒ । ह॒विः । नः । अ॒सं ।

यु॒जाऽइ॒व । वा॒जिनां॒ । जिगा॒तं ॥ १२

हे मधवाना । मधमिति धननाम । तद्वंताविन्द्राब्रह्मण्यस्यती युवोरित् युवोरैव
विश्वं सर्वं स्तोत्रं सत्यं यथार्थं । स्तुत्या यद्यद्गुणजातं प्रतिपाद्यते तत्सर्वं युवयोर्विश्व-
भानमेव न त्वाटोपितमित्यर्थं । तथा चनेत्येतत्पदद्वयसहदायः एकपदं त्वथापकसां-
प्रदायिकं यद्येव यद्दस्य पूर्वपदे न । आपश्च आपोऽपि । अपस्यचमेतत् । एतदुप-
सहितानि सर्वाण्यपि भूतानि वां युवयोर्वं कर्त्तुं न प्रमिनन्ति । न हिंसन्ति ॥

भीष्मिंसायां क्रियादिकः । भीमातेनिंगम इति ह्रस्वत्वं ॥ हे इन्द्रावृष्यसती
 नोऽस्माकं इविरच्छामिहृष्येन जिगातं । गच्छतं । आगच्छतमिति वापत् ॥
 जिगातिगंतिकर्मा । ओहोत्यादिकः ॥ तत्र ढटांतः । युजेव वाजिना । युजा रथे
 नियुक्तो वाजिनो वेजनवंतावन्वावत्सं घासं प्रति यथा स्वयमेव शीघ्रं गच्छतस्तद्वत्
 शीघ्रभागच्छतमित्यर्थः ॥ युजेवेत्यत्र सुपां सुबुगिति प्रथमाह्रिषचनस्थाकारः ।
 द्वतीयायां हि सानेकाच इति विभक्तौरुदात्तत्वं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

उ॒ता॒धि॒ष्ठा॒ अ॒नु॒ शृ॒खं॑ति॒ व॒ङ्क॑यः॒ स॒मे॒यो॒ वि॒प्रो॒ भ॒र॒ते॒ म॒ती॒

घ॒ना॑ ।

वी॒डु॒हे॒षा॒ अ॒नु॒ व॒शं॑ ऋ॒ण॒मा॒द॒दिः॒ स॒ इ॒ वा॒जी॒ सं॒भि॒थे

ब्र॒ह्म॒ण्य॒स्य॒तिः॑ ॥ १३

उ॒त । आ॒धि॒ष्ठाः । अ॒नु॒ । शृ॒खं॑ति॒ । व॒ङ्क॑यः । स॒मे॒यः ।

वि॒प्रः । भ॒र॒ते॒ । म॒ती॒ । घ॒ना॑ ।

वी॒डु॒हे॒षाः । अ॒नु॒ । व॒शं॑ । ऋ॒णं॑ । आ॒द॒दिः॒ । सः । इ॒ ।

वा॒जी॒ । सं॒भि॒थे॒ । ब्र॒ह्म॒ण्यः॑ । य॒तिः॑ ॥ १३

उत अपि च आधिष्ठा आयुतराः शीघ्रगामिनो वङ्कयः ॥ अश्वनाभेतत् ॥
 भीदारो ब्रह्मण्यस्यतेरन्वा अहृ ष्टर्षति । अस्माभिः कृतं स्तोत्रमनुक्रमेण ष्टर्षति ।
 यद्वा ब्रह्मण्यस्यतिना कृतमनुष्ठासनं ष्टर्षति । अतस्ते तमकादीर्थं यज्ञं प्रापर्यंत्विति
 जेषः । समेयः सभायां सायुः ॥ ढम्बं दधीति ढः ॥ विप्रो मेवाधो अर्ध्वर्युर्हीता वा
 मती भत्या भगनीयेन स्तोत्रेण ॥ सुपां सुबुगिति पूर्वसवर्णदीर्घः ॥ घना इविलं च-
 ष्यानि घनानि तस्यै ब्रह्मण्यस्यतये भरते । विभर्ति । संपादयतीति वापत् । यद्वा
 स्तोत्रं च घनानि भरते । विभर्ति पोषयति । अतो वीडुहेषाः । वीडुनू ढडानू
 प्रवसानू राक्षसादीन् हेटीति ताडयो ब्रह्मण्यस्यतिर्षथा यथावा गोः ॥ सुपां
 सुबुगिति वङ्का सुक् । ऋत्वक् इति प्रकृतिभावः । ऋण्यमस्माभिर्यज्वभिः प्रदेयमव-
 दानात्मकमनुक्रमेणादिरादाता भवत्येति जेषः । अवदानस्य ऋण्यत्वं च तैत्तिरीये

त्रिभिर्कण्ठ्या जायते ब्रह्मचर्येण ऋषिभि इत्यादिना स्मृत्यान्नातं । यद्वा
अनुदानगुण्ये । यथा यद्यस्य कामस्याभिलाषस्यानुगुणमादाता भवत्विति बोध्यं ।
इयद्दः प्रसिद्धौ ॥ स खलु ब्रह्मणस्पतिः सन्निधौ । संयंति संगच्छन्तेऽस्मिन्नाहुतिभि-
र्देवा इति सन्निधौ यज्ञः । तस्मिन्वाजी अन्नवान् तस्माद्भविष आदाता भवत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

ब्रह्म'णस्पते'भरव'ग्रथावशं' सत्यो'मन्यु'र्महि'कर्म' करिष्यतः ।

यो गा उदाजस्र दिवे चाभजन्महीवं रीतिः

शशंसासरत्पृथक् ॥ १४

ब्रह्म'णः । पते' । अभवत् । यथाऽवशं । सत्यः । मन्युः ।

महि' । कर्म' । करिष्यतः ।

यः । गाः । उत्ऽआजत् । सः । दिवि । वि । च । अभजत् ।

महीऽइव । रीतिः । शशंसा । असरत् । पृथक् ॥ १४

मैहि महत्कर्म करिष्यतो ब्रह्मणस्पतेमन्युर्मनसाधनो मंत्र क्रोधो वा यथावशं
यथाकामं सत्योऽनितयोऽभवत् । स यथा कामयते तथा करोतीत्यर्थः । यो
ब्रह्मणस्पतिः पण्डितपण्डिता गा उदाजत् । उदगमयत् गुहाया निरगमयदित्यर्थः ।
स ब्रह्मणस्पतिर्दिवे द्युलोकाय तत्रतेभ्यो देवेभ्य इत्यर्थः । अभजत् । ता गा
विभक्ताश्चाकरोत् । स च गोसमूहो महीव रीतिः । महीवो क्षुतिरिव ॥ रीङ्
स्त्वर्थे ॥ यथा गंगादीनां क्षीतो विभक्तं सत् निम्नदेशमिच्छन् प्रसरति तथा
यवसात्कीयेन बलेन तत्तद्देवगृहं पृथक् विभक्तोऽसरत् । अगच्छत् ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ब्रह्म'णस्पते'सुयमंस्य'विश्व'हो'रायः'स्याम'रथ्यो'इवयं'सतः' ।

बीरेषु'बीरा'सप'पृष्टु'मह्वं'यदीया'नो'ब्रह्म'णा'वेषि'भे

इथं ॥ १५

ब्रह्म'णः । पते । सुऽयमस्य । विश्व'हा । रायः । स्याम' ।
रथ्यः । वयस्यतः ।

वीरेधुं । वीरान् । सपं । पृष्टि । नः । त्वं । यत् । ईशानः ।
ब्रह्म'णा । वेपिं । मे । हवं ॥ १५

हे ब्रह्मणस्यते यन्त्राधिपते स्वयमस्य सुदु नियंतव्यस्य वयस्यतोऽस्ययुक्तस्य रायो धनस्य विश्वहा विश्वेषु सर्वेष्वहःसु रथ्योऽधिपतयः स्याम । भूयान् । रथा एषां संतीति रथ्यः खंडसोवनिपाविति जल्वर्याय ईकारः ॥ अपि च नोऽस्माकं वीरेषु वीर्याञ्जातेष्वस्त्रदोषेषु पुत्रेषु वीरान् पुत्रान् त्वस्यपं पंधि । संष्टज्ञान् कुरु । उत्पादय ॥ पृष्ठी संपर्के । रोधादिकं ॥ वयं पौत्रानपि लभेमहीति यावत् । ईशानः सर्वस्थेश्वरस्व' ब्रह्मणा ॥ अन्ननाभेतत् ॥ हविलंक्षणेनाम्नेन सह मे हवं मदीयं स्तुतिलक्षणाज्ञानं वेपि । कामयसे ॥ वी गतिप्रजननकांड्यसनखादनेषु ॥ अतो मयोक्तं कुर्वित्वयं ॥

॥ अथ षोडशी ॥

ब्रह्म'णस्यते त्वमस्य यन्ता स्रक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व ।

विश्वं तद्भद्रं यद्वर्षति देवा हृहृहं देम विदथे सुवीराः ॥ १६ ॥

ब्रह्म'णः । पते । त्वं । अस्य । यन्ता । सुऽस्रक्तस्य । बोधि ।

तनयं । च । जिन्वः ।

विश्वं । तत् । भद्रं । यत् । वर्षति । देवाः । हृहृत् । वदेम ।

विदथे । सुऽवीराः । ॥ १६

हे ब्रह्मणस्यते यन्ता सर्वस्य जगतो नियन्ता त्वमस्य स्रक्तस्यैहं स्रक्तं ॥ क्रिया यद्वर्षं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाद्भृत्यर्थे षष्ठी ॥ बोधि । बुध्यन् । बुद्ध्वा तनयं पुत्रं चास्मभ्यं जिन्व । प्रेरय ॥ जिभिः प्रीणनार्थः । अत्र प्रेरणे वर्ते धातूनाम्नेकार्थं वात् ॥ यद्भद्रं कल्याणं देवाः सर्वेऽर्षति रक्षति विश्वं हवं तद्भद्रं

च जिन्वेति शेषः । वयं च सुवीराः शोभनेवीरैः पुलपोत्वाभिरुपेताः संतो
बृहत् प्रोढं स्तोत्रं विदधे । विदंति यष्टव्यतयास्मिन्देवान् जानंतीति विदधो
यज्ञः । तस्मिन् वदेम । ब्रूयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥

इंधान इति पंचवचं तृतीयं सूक्तं गार्हपत्यं जागतं ब्राह्मणस्यत्वं । तथा
शानुक्रांतं । इंधानः पंच जागतं त्विति । लेंगिको विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंधानो अग्निं वनवद्वनुष्यतः कृतब्रह्मा शूश्रुवद्रातह्व्य इत् ।

जातेन जातमति स प्र ससृते यं यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ १

इंधानः । अग्निं । वनवत् । वनुष्यतः । कृतब्रह्मा ।

शूश्रुवत् । रातह्व्यः । इत् ।

जातेन । जातं । अति । सः । प्र । ससृते । यंयं । युजं ।

कृणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ १

अग्निभिंधानो ब्रह्मणस्पतेयांगार्धमग्निं प्रज्वलयन्वजमानो वनुष्यतो हिंसिष्यतो
हिंसां कुर्वतो वा शत्रून्वनवत् । वनुयात् हिंसात् ॥ वनुष्यति हिंसिकमेति यास्तः ।
इदिति चार्थे ॥ कृतब्रह्मा । ब्रह्म स्तोत्रं कृतं येन स तथोक्तः । रातह्व्यः । रात
दत्तं ह्व्यं ह्विर्येन । एवंभूतः सन् शूश्रुवत् । वर्धते ॥ दुष्कोच्चि गतिहृद्योः ।
अथाख्यंताङ्गुलि रूपं ॥ तथा वजमानो जातेन पुल्लेण जातं जनितसुत्यादितं
स्वस्र पौत्रमति प्रससृते । अतीत्य नृशं प्रसरति । पौत्रमपि पश्यन् चिरकालं
जीवेदित्यर्थः ॥ सतंयंङ्कुगंताह्व्ययेनात्मनेपदं ॥ यंयं वजमानं ब्रह्मणस्पतिः
स्तोत्रहविषोः स्तोकरणेन युजं सखायं कृणुते । कुर्वते । स समान एव भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वीरेभिर्वीरान्वनवद्वनुष्यतो गोभी रयिं यंप्रयङ्घोर्धति त्वना

तोत्रं च तस्य तनयं च वर्धते यं यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ २

वीरेभिः । वीरान् । वनवत् । वसुधतः । गोभिः । रधिं ।

पप्रथत् । बोधति । क्षना ।

तोकं । च । तस्यं । तनयं । च । वर्धते । यंस्यं । युजं ।

ऋणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ २

स यजमानो वीरेभिर्वीरैरात्मोयैः पुत्रैर्बहुष्यतो हिंसतो वीरान् यन्पुत्रान् वनवत् । वसुधात् हिंसात् । अपि च गोभिः सहितं धनं पप्रथत् । प्रथयति विस्तारयति ॥ प्रथयतेर्लङि चञ्चोत्प्रथं ॥ तथा क्षना आत्मनैव बोधति । सर्वं जानाति । अनन्याधीनज्ञानो भवतीत्यर्थः । किंच तस्य यजमानस्य तोकं पुत्रस्तनयं ॥ विभक्तिव्यत्ययः ॥ तनयस्तत्पुत्रश्च वर्धते । प्रदृष्टो भवति । यद्वा तोकं तनयं पुत्रं प्रोत्रं च ब्रह्मणस्सतिवर्धयति ॥ वृधिरंतर्भावितरथर्थो दृष्टव्यः । अन्यद्गतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सिंधुर्न क्षीदः शिभीवां ऋधायता वृषे व ध्रौं रभि वद्योऊंसा ।

अग्नेरिव प्रसितिर्नाञ्च वर्तवे ययं युजं ऋणुते ब्रह्मणस्सतिः ॥ ३

सिंधुः । न । क्षीदः । शिभीवान् । ऋधायतः । वृषोऽइव ।

वध्रौन् । अभि । वष्टि । वद्योऊंसा ।

अग्नेःऽइव । प्रसितिः । न । अञ्चः । वर्तवे । यंस्यं । युजं ।

ऋणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ३

सिंधु संदनशीला नदी क्षीदो न ऋद्यमानं यूष्ं यथा भिनत्ति तथा शिभीवान् । शिभीति कर्मनाम । ब्रह्मणस्सतेः परिषरण्यात्मना कर्मणा युक्तो यजमान ऋधायतो हिंसतः यत्नून् जोजसा वलेनाभिवष्टि । इंधुमभितः कामयते ॥ वय कांतौ ॥ इदमपरं निदर्शनं । वृषेव वध्रौन् । वध्रयो निष्प्रिष्टवृक्षा निर्वायी वलीपदाः । तान् यथा वृषा सेषनसमर्थः सर्वायी वृषभोऽभिभवति तद्वत्पुत्रान् अभिभवतीत्यर्थः । अपि चासावग्नेरिव प्रसितिः । प्रसीधते वष्यतेऽनयेति प्रसितिर्ज्यासा ॥ विष् वर्धने । करंणे ज्ञान् ॥ यथाग्नेर्ज्यासाप्रतिवृत्तप्रसरा एवमपि न वर्तने ।

वारयितुं निवर्तयितुं वा नैव शक्यते ॥ अङ्घ्र्यद्वयोऽवधारणे । दृष्टोत्तेरेतर्थावितयस्य-
यात् वर्ततेवा त्वुपधे तवेग्रत्ययः । अन्यद्गतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तस्मा अर्षति दिव्या असञ्चतः स सत्वभिः प्रथमो गोषु गच्छति ।

अनिभृष्टतविषिर्हन्त्योजसा यंयं युजं कृणुते ब्रह्मण्यसति ॥ ४

तस्मै । अर्षति । दिव्याः । असञ्चतः । सः । सत्वभिः ।

प्रथमः । गोषु । गच्छति ।

अनिभृष्टतविषिः । हन्ति । ओजसा । यंयं । युजं । कृणुते ।

ब्रह्मण्यः । पतिः ॥ ४

तस्मै यजमानाय दिव्या दिवि भवा वृष्टिलक्षणा आपोऽसञ्चतोऽसञ्चमानः
अनिरुद्धाः सत्योऽर्षति । गच्छति प्राप्नुवति ॥ अर्तेर्लेटि रूपं ॥ तथा स यजमानः
सत्वभिः । सत्वानः साधकाः परिचारकाः । तैः सहितः प्रथमोऽन्धेभ्यो यजमा-
नेभ्योः पूर्वभाषी सन् गोषु गच्छति । गवादिभनं प्राप्नोतीत्यर्थः । किंच अनि-
भृष्टतविषिः । तविषीति बलनाम । अनिभृष्टा परैरवाधिता तविषी बलं यस्य
तादृशः सन् ओजसा बलेन हन्ति यत्नू ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तस्मा इक्षिञ्चे धुनयंत सिंधवोऽच्छिद्रा शर्म दधिरे पुरुणिं ।

देवानां सुम्ने सुभगः स एधते यंयं युजं कृणुते ब्रह्मण्यसति ॥ ४

तस्मै । इत् । विश्वे । धुनयंत । सिंधवः । अच्छिद्रा ।

शर्म । दधिरे । पुरुणिं ।

देवानां । सुम्ने । सुभगः । सः । एधते । यंयं । युजं ।

कृणुते । ब्रह्मण्यः । पतिः ॥ ४

तस्मा इत् तस्मा एव यजमानाय विन्ने सिंघवः सर्वाः स्यंदनशीला गन्धो घुनवंत ।
चक्षयन्ति । एतदभीष्टफलसिद्धार्थं प्रवर्हतीत्यर्थः । तथा अग्निद्रा अग्निद्राणि
स्त्रिद्ररहितानि संततानि पुरुषिण वद्भिर्नि यर्षं यर्षाणि सुखानि दधिरे । तस्मा एव
धार्यते । सुभगः शोभनधनो देवानां सुखे देवैः प्रप्ते सुखे वर्तमानः सन् एषतेः ।
पधते । घिष्टं स्यष्टं ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे चतुर्थो वर्गः ॥

ऋषुरिति चतुर्द्धं चं चतुर्थं सूक्तं ऋत्समदस्यार्थं जागतं ब्राह्मणस्यत्यं । तथा
चातुर्कांतं । ऋषुचतुष्कामिति । गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऋषुरिच्छंसी वनवद्भुष्यतो देवयन्निददेवयंतमभ्यसत् ।

सुप्रावीरहनवत्पूत्सु दुष्टरं यज्वेदयंज्योर्वि भजाति भोजनं ॥ १

ऋषुः । इत् । शंसं । वनवत् । वभुष्यतः । देवयन् ।

इत् । अदेवयंतं । अभि । असत् ।

सुप्रावीः । इत् । वनवत् । पृत्सु । दुष्टरं । यज्वा । इत् ।

अयंज्योः । वि । भजाति । भोजनं ॥ १

ऋषुरित् आर्षेवयुक्त एव । यद्वा ऋजतिः प्रसाधनकर्मा । स्तोत्राणां प्रसाधक
एव शंसो ब्रह्मणस्यतेः स्तोत्रा वभुष्यतो हिंसतः शत्सु नु वनवत् । वतुयात् हिंस्यात् ॥
वनोते हिंसितकर्मण्य एतद्रूपं ॥ तथा देवयन्निद देवं दानादिशुष्युक्तं ब्राह्मणस्यतिमात्मन
इच्छन्नेव अदेवयंतं तद्विपरीतं पुरुषमभ्यसत् । अभिभवेत् ॥ असोर्लेश्चिद्रूपं ॥
तथा सुप्रावीरित् ॥ अवतेस्तृत्यादीणादिक ईकारप्रत्ययः ॥ सुषु प्रकर्षेण
ब्राह्मणस्यतेस्तर्पयितैव पृत्सु घृतनासु संधामेभु 'दुष्टरं' तरीतमशक्यं वनवत्
हिंस्यात् । तथा यज्वेत् ब्राह्मणस्यतिं ऋषिषेठवानेव अवज्जोरयज्वनो भोजन
भोगसाधनं विभजाति । निशेषेण भजेतेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यज॑स्व वी॒र प्र वि॑हि मना॒यतो भद्रं॑ मनः॒ कृणु॑ष्व दृ॒त्वतूर्ये॑ ।

ह॒विष्कृ॑णुष्व सु॒भगो॒ यथा॑स॒सि ब्र॒ह्म॑ण॒स्पते॒रव आ॒ वृ॑णीमहे ॥२

यज॑स्व । वी॒र । प्र । वि॑हि । मना॒यतः । भद्रं॑ । मनः॒ ।

कृ॒णुष्व । दृ॒त्व॒तूर्ये॑ ।

ह॒विः । कृ॒णुष्व । सु॒भगः॑ । यथा॑ । अस॑सि । ब्र॒ह्म॑णः ।

पतेः॑ । आ॒ वः । आ॒ वृ॒णीमहे ॥ २

अपिरात्मीयं पुरुषं यास्ति । हे वीर विशेषेण स्तुतीनां प्रेरक सखे यजस्व । ब्रह्मणस्पतिं स्तुत्यां पूजय । मनायतो मन इव शीघ्रं प्रवर्तमानान् हिंसकान् यद्वा अभिमन्यमानान् यत्नून्प्रति प्रविहि । प्रकर्षेण युक्तार्थं गच्छ ॥ वी गत्यादिङ् । आंसो कृष्णः ॥ दृत्वतूर्ये दृत्वाणामापरकाणां यत्नूनां हिंसाहेतुभूते संग्रामे भद्रं कल्प्यायं धाञ्छोपितं मनः कृणुष्व । कुरुष्व । ब्रह्मणस्पतेरनुपहात्तमैव जयो भविष्यति । तथा ब्रह्मणस्पते हविश्चरुपुरोडाशादिकं कृणुष्व । कुरु । यथा त्वं सुभगः योमनधनोऽससि (भवेः ॥ अस्तं लेंखाहागमः ॥ ब्रह्मणस्पतेर्यागेन त्वं योमनधनो भविष्यसीति यावत् । अपि च षयं ब्रह्मणस्पतेरपो रक्षणमाभिसृष्ट्वेन ब्रणीमहे । प्रार्थयामहे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स इज्जने॑न स वि॒शा स जन्म॑ना पु॒त्रैवाजं॑ भर॒ते धना॑ वृ॒भिः ।

दे॒वानां॑ य॒ पित॑रं॒मावि॑वांसति अ॒हाम॑ना ह॒विषा॑ ब्र॒ह्म॑ण॒स्पतिः॑ ॥३

सः । इत् । जने॑न । सः । वि॒शा । सः । जन्म॑ना । सः ।

पु॒त्रैः । वाजं॑ । भर॒ते । धना॑ । वृ॒भिः ।

दे॒वानां॑ । यः । पि॒तरं॑ । आ॒वि॒वांसति॑ । अ॒हाम॑नाः ।

ह॒विषा॑ । ब्र॒ह्म॑णः । पतिः॑ ॥ ३

यो यजमानः अहाननाः अथा मनसि यत्नं तादृशः सन् देवानां पितरं
पालयितारं ब्रह्मणस्पतिं हविषा चरुपुरेडायादिनापिवासति । परिचरति ॥
विनासतिः परिचरणकर्मा ॥ स इत् स एव यजमानो जनेन जातेषु सर्वेषु
लोकैः वाजसत् भरते । विभक्तिं संभरति वा । स एव दिवा प्रजयातीयेन
वंधजनेन वाजं भरते । स एव पुत्रैरातीयैरपत्यैर्वाजं भरते । तथा ऋषिर्नेह-
भिरथ्येः परिचारकैर्वना धनानि भरते । विभक्तिं संपादयति वा । ब्रह्मणस्पति-
मिष्टवतो यजमानस्य सर्वतो जना अन्नधनयोः साधका भवंतीति यावत् ॥

॥ अथ चतुर्थो ॥

यो अन्मे हव्यैष्टुतवङ्गिरविधत्तं प्राचा नयति ब्रह्मणस्पतिः ।

उरुथतीमंहसो रक्षती रिषोऽं होश्चिदन्मा उरुचक्रिरङ्गतः ॥ ४

यः । अन्मै । हव्यैः । ष्टुतवत्समिः । अविधत् । प्र । तं ।

प्राचा । नयति । ब्रह्मणः । पतिः ।

उरुथति । इ । अंहसः । रक्षति । रिषः । अंहोः । चित् ।

अन्मै । उरुचक्रिः । अङ्गतः ॥ ४

यो यजमानोऽन्मै ब्रह्मणस्पतये ॥ क्रियापङ्कणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वा-
च्चतुर्थी ॥ इमं ब्रह्मणस्पतिं दत्तवङ्गिरूपस्तरणाभिचारणात्मकेनाज्येनोपेतैर्हव्यैर्ह-
विभिर्विधत् । परिचरति ॥ विध विधाने तोदादिकः । अथं परिचरणकर्मसु
पठितः ॥ तं यजमानं ब्रह्मणस्पतिः प्राचा प्राचीनेन ऋषिणा मार्गेण प्रणयति ।
प्रलक्षकं प्रापयति । अपि च इनेनमंहसः पापादुरुथति ॥ रक्षति ॥ उरुथती
रक्षाकर्त्तेति यावत् ॥ तथा रिषो हिंसकादेनं रक्षति । अंहोश्चित् । अहोश्चिदा-
रिङ्गत् । यद्वा आगत्य इतरपि रक्षति । अपि चान्मै यजमानायाङ्गतः मङ्गलाभैतत् ।
आचार्यभूतो मङ्गान् ब्रह्मणस्पतिरुचक्रिचरोर्विस्तीर्णस्थोपकारस्य कर्ता भवति ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे पंचमो वगः ॥

इष्य गिर इति सप्तदशमे पंचमं सूक्तं ऋग्वेदपुत्रस्य क्रुमंश्यामं ऋग्वेदस्यैव वा त्वेषुभमादित्यदेवताकं । तथा चातुक्रांतं । इषा गिरसूना क्रुर्मो गात्संभदो हि वादित्यमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः । आदित्यदेवताके पशो पुरोडाश-
स्येसा गिर इतिवातुवाक्या । अग्नीषोमाविति खंडे सूक्तितं । इषा गिर आदित्येभ्यो हतसूक्त आदित्यास उरवो गभोराः । आ० ३, ८ । इति ॥

॥ सैषा सक्ते प्रथमा ॥

इ॒षा गिरं आ॒दित्ये॒भ्यो घृ॒तसू॑ः स॒नाद्राज॑भ्यो जु॒ह्वा जु॒होमि॑ ।

शृ॒णोतं मि॒त्रो अ॒र्थमा॑ भ॒गो न॑स्तुविजा॒तो वरु॑णो दक्षो

अंशः ॥ १

इ॒षाः । गिरः॑ । आ॒दित्ये॒भ्यः । घृ॒तःसू॑ः । स॒नात् ।

राज॑भ्यः । जु॒ह्वा । जु॒होमि॑ ।

शृ॒णोतं । मि॒त्रः । अ॒र्थमा॑ । भ॒गः । नः॑ । तुविजा॒तः ।

वरु॑णः । दक्षः॑ । अंशः ॥ १

आदित्येभ्योऽदितेः पुत्रेभ्यो राजभ्यो राजमानेभ्य ईश्वरेभ्यो वा मित्रादिभ्यो घृतसूक्तं सप्तदशविनीर्धृतं अरंतीरिमा गिरः स्तुतिलक्षणा वाचः सनात्संभदा जुह्वा । वाङ्माभेतत् । वागिंद्रियेण जुहोमि । प्रयच्छामि । करोमीति यावत् । यद्वा जुह्वस्यानीयेन घृतं अरंति वायुपाणि इवोपि जुहोमि । आदित्यानुद्दिश्य त्वजामि । संवाणां पयोघृतादिद्वरणहेतुः च य ऋचोऽधीते पयसः कृत्वा असेत्यादिना तैत्तिरीये स्पष्टमान्नातं । नोऽन्वदीयास्ता गिरो मित्रादयः प्रथेकं शृणोत । ते च तैत्तिरीयेऽष्टौ पुत्रासो अदितेरित्युपक्रम्य स्पष्टमनुक्रांताः । मित्रश्च वरुणश्च धाता चार्थमा च अंशुश्च भगश्च इन्द्रश्च विवस्वाश्चेत्येत इति । मित्रः प्रभोतेस्त्रायकः । यद्वा सर्वेषां स्निग्धः । अरान् यच्छति नियच्छतीत्यर्थमा । भगो भजनयो देवः । तुषीति बहुनाम । बहुषु देशेष्वनुपहार्यं प्रादुर्भूतः । वरुणविशेषणमेतत् । पापस्य निवारणाद्वरुणः । दक्षः समर्थः । एतज्ज्ञांशस्य विशेषणं । एते प्रथेकं शृणोत ॥

पूर्वोक्त एव पद्याविभं स्तोत्रमित्येषा वपाया याज्या । सूक्तितं च । इमं स्तोत्रं सक्ततपो मे अद्य तिस्रो भूषोर्धारयन् त्विरुत द्युन् । आ० ३, ८ । इति ॥

। सैषा चक्रे द्वितीया ॥

इ॒मं स्तो॒मं स॒क्रत॒वो मे अ॒द्य मि॒त्रो अ॒र्य॒मा व॒रु॑णो जुषंत ।

आ॒दि॒त्यासः शु॒च॒यो धार॑ऽपू॒ताः अ॒वृ॑जि॒ना अ॒न॒व॒द्या

अ॒रि॑ष्ठाः ॥ २

इ॒मं । स्तो॒मै । स॒क्र॒त॒वः । मे । अ॒द्य । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा ।

व॒रु॑णः । जु॒ष॒न्त॒ ।

आ॒दि॒त्यासः॑ । शु॒च॒यः । धार॑ऽपू॒ताः । अ॒वृ॑जि॒नाः ।

अ॒न॒व॒द्याः । अ॒रि॑ष्ठाः ॥ २

इ॒मं मेऽका॒दो॒यं स्तो॒मं स्तो॒त्रं स॒क्र॒त॒वः स॒मान॒कर्म॑णः स॒मान॒प्र॒ज्ञा वा जि॒ज्ञा॒
द॒वोऽद्यो॒दानो॑ जुषंत । जुषंतां ईषंतां । कीदृशास्ते । आ॒दि॒त्यासोऽदि॒तेः पु॒त्राः
शु॒च॒यो दी॒प्यमा॒नाः । धार॑पू॒ता उ॒द॒क॒धा॒राभि॒रिव॑ पू॒ताः । निर्म॑णा इत्यर्थः ।
अ॒वृ॒जि॒नाः वृ॒जो व॒र्षेने॑ । अ॒व॒र्जि॑तारः । सर्वा॑नु॒प्या॒ह॒का इत्यर्थः । अ॒न॒व॒द्याः ।
अ॒न॒वृ॒जि॒न ग॒र्ह्येण॑ पापेन रक्षिताः । अ॒रि॑ष्ठाः जेना॒प्य॒र्हंसि॒ताः ॥

तस्मिन्नेव पद्यो त आदित्यास इति इतिषोऽनुवाक्या । स्रजं त्त्वं पूर्वमेवोदाहृतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त आ॒दि॒त्यासं॑ उ॒र॒वीं ग॒भी॒रा अ॒द॒व्यासो॑ दि॒ष्म॑तो भ॒र्य॒क्षाः ।

अ॒न्तः प॑श्यंति वृजिनो॒त सा॒धु॒ सर्वं॑ रा॒ज॒भ्यः॑ प॒र॒मा चि॒दंति॑ ॥ ३

ते । आ॒दि॒त्यासः॑ । उ॒र॒वः । ग॒भी॒राः । अ॒द॒व्यासः॑ । दि॒ष्म॑न्तः ।

भू॒रि॑ऽअ॒ज्ञाः ।

अ॒न्त॒रि॒तं । प॑श्यंति । वृ॒जि॒ना । उ॒त । सा॒धु॒ । सर्वं॑ ।

रा॒ज॒भ्यः॑ । प॒र॒मा । चि॒त् । अ॒न्ति॑ ॥ ३

त आदित्यासोऽदितेः पुत्रा उत्सो नष्टांतो गभीरा गांभीर्येयता अद्वय्यासः
 यत्तु भिरहिंसिताः संतो दिष्टांतः यत्तु न्दंभितुं हिंसितुमिच्छंतः ॥ दंष्ट्र दंभे । अस्या-
 दिष्ट्यासनि सनीवंतर्धे तीक्ष्णमावपन्ने दंभ इच्छेतीकारः । दंभं चूंष्टुपचयस्य आतिवा-
 चकत्वात्प्रतिबभिति सनः किञ्चेऽनुनासिकलोपः ॥ तथा सृष्टंक्षाः ॥ भूरीण्य बह्वन्ध-
 षीण्य चक्षूंषि येषां ते तथोक्ताः । बह्वन्तेजसो वा ॥ बह्वन्नीचो सक्थञ्छोरिति
 पश्चमासातः ॥ एवंभूता आदित्या अंतर्मध्ये प्राणियां हृदि प्रेरकतया वर्तमानाः
 संतो वृजिनः वृजिनानि पापानि उत्त अपि च साधु साधूनि पुण्यानि च प्राण्यिभिः
 कृतानि पश्यन्ति । जानन्ति । परमा चित् परमाणि दूरदेशावस्थितान्यपि सर्वं
 सर्वाणि दृश्यमानानि राजभ्यो राज्ञामोन्वराण्यामादित्यानामन्ति । अंतिके सपीपे
 वर्तंत इति शेषः ॥ कादिलोपो बह्वन्धमित्यंतिकशब्दस्य कादिलोपः ॥

साग्निवित्ये क्रतो दीक्षणीयायामादित्ययागस्य धारयंत इत्यादिके हे याञ्छादु-
 वाक्ये । अत एव सप्तहृद्वनपतिविशेषणविशिष्टादित्ययागेऽपि । तथा च दीक्षणीया-
 यामिति खंडे सूत्रितं । धारयंत आदित्यासो जगत्स्या इति हे एते एव सप्तहृद्वो
 सप्तनपतिभ्यो वा । आ० ४. २. इति ॥

॥ तयोराद्या सृक्ते चतुर्थ्यथा ॥

धारयंत आदित्यासो जगत्स्या देवा विश्वस्य भुवंनस्य गोपाः ।
 दीर्घाधिभ्यो रक्षमाणा असुर्यमृतावान्चयमाना ऋणानि ॥ ४
 धारयंतः । आदित्यासः । जगत् । स्याः । देवाः । विश्वस्य ।
 भुवंनस्य । गोपाः ।
 दीर्घाधिभ्यः । रक्षमाणाः । असुर्यम् । ऋतावान् । चयमानाः ।
 ऋणानि ॥ ४

जगत्संगमं स्याः स्याररं च ॥ तिष्ठतेः कर्तव्यं इत् ॥ एतदुभयविधं भूतकार्तं
 धारयंतोऽनस्यापयंतो देवा दानादिगुणयुक्ता विश्वस्य एवमस्य सर्वस्य लोकस्य गोपा
 गोपयितारो रक्षका दीर्घाधिभ्यो दीर्घाधिभ्यः ऋणाणि वा वेर्षा तादृशाः ॥

अन्येषामपि दृश्यत इति पूर्वपदस्य दीर्घः ॥ असुर्यं । असव प्राणाः तेन च तद्धेतुभूता
 आपो लक्ष्यन्ते । अपां तद्धेतुत्वं च छांदोग्ये स्पष्टमाप्नोत । आपोमयः प्राण इति ।
 असुषुदकं ददातीत्यसुरो मेघः । तत्र भवं मेघांतर्गतमानसुदकं रक्षमाणाः ।
 तत्तत्काले ह्यस्य त्यादनाय रक्षन्तः । असुरस्यद्वाङ्मवे ऊंदसीति यत् ॥ ऋतावानः
 सत्यवतो यज्ञवतो वा ॥ ऊंदसोवनिपाविति सत्यर्थाद्यो वनिप् । पूर्ववहोर्घः ॥
 ऋणानि स्रोतभिरन्येभ्यः प्रदेयानि चयमाना अपगमधंतः ॥ चय गतौ । भौकादिक-
 ऽनुदात्तेत् ॥ एवंगुणविशिष्टानुपज्ञा वा अस्मदधीना भवत्विति शेषः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विद्यामादित्या अवंसो वो अस्य यदर्थमन्भय आ चिन्मयोभु ।

युष्माकं मित्रावरुणा प्रणोतौ परि श्वभ्रेव दुरितानि वृज्यां ॥ ५ ॥

विद्यां । आदित्याः । अवंसः । वः । अस्य । यत् । अर्थमन् ।

भये । आ । चित् । मयः ऽभु ।

युष्माकं । मित्रावरुणा । प्रणोतौ । परि । श्वभ्राः इव ।

दुः ऽऽतानि । वृज्यां ॥ ५ ॥

हे आदित्याः अदितेः पुत्रा वो युष्माकमस्यावसः ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ इदं रक्ष्यं
 विद्यां । लभेय । भये राक्षसादिभ्य आगते सति यद्युष्मदीयं रक्ष्यं । विश्वव्याधे ।
 मयोभु मयसः सुखस्य भावविह्व च तदिदं लभेयेत्यत्वयः । हे अर्थमन् हे मित्रावरुणा
 युष्माकं प्रणोतावन्नद्विषये प्रकृष्टे नयने सति श्वभ्रेव श्वभाणीव स्थातुमयोग्यानि
 गर्तवन्ति स्थलानीव दुरितानि पापानि परिवृज्यां । परित्यजेयं ॥ वृज्नी वनेने ।
 बहुलं ऊंदसीति विकरणस्य लुक् ॥

॥ अथ षष्ठौ ॥

सुगो हि वो अर्थमन्मित्र पंथा अचक्षरो वरुण साधुरस्ति ।

तेनादित्या अधि बोचता नो यच्छता नो दुष्परिहंतु शर्म ॥ ६

सुःगः । हि । वः । अर्थमन् । मित्र । पंथाः । अचक्षरः ।

वरुणः । साधुः । अस्ति ।

तेन । आदित्याः । अधि । बोचत । नः । यच्छत । नः ।

दुःपरिहंतु । शर्म ॥ ६

हे अर्थमन् मित्र वरुण वो युष्माकं सुगः सुखेन गंतव्योऽन्वक्षरः । अक्षरः कंटक ऋच्छतेरिति । तद्गृहितः साधुः साधकः शोभनो वा । एवंगुणविशिष्टः पंथा मार्गोऽस्ति । विद्यते खलु । अतस्तेन पथास्मान् शोभनं नयतेति शेषः । हे आदित्या नोऽश्माकमधिबोचत । अधिवचनं पक्षपातेन वचनं कुरुत । अपि च नोऽश्वभ्यं दुष्परिहंतु परिहंतुं विनाशयितुमशक्यं शर्म सुखं यच्छत । दत्त ॥ दाण् दाने । यपि पात्रे त्यादिना यच्छादेशः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

पिपंतु नो अदितो राजपुत्राति द्वेषा अर्थमा सुगेभिः ।

हृहन्मित्रस्य वरुणस्य शर्मोपं स्याम पुरुवीरा अरिंशः ॥ ८

पिपंतु । नः । अदितिः । राजऽपुत्रा । अति । द्वेषासि ।

अर्थमा । सुगेभिः ।

हृहत् । मित्रस्य । वरुणस्य । शर्म । उपं । स्याम ।

पुरुवीराः । अरिंशः । ७

राजपुत्रा राजानो राजमाना भिन्नादयः पुत्रा यस्यास्तादृशदितिरदीना
 अश्वं हनीषा वा देवी मोऽज्ञानं हेमांसि हेतुषि रक्षांसि ति पिपत्तुं । अति पारबद्ध ।
 अतिक्रम्य तद्भित्तं देवं प्रापवत्किन्तवः । अयं वा च सुगेभिः सुष्टु गंतव्यैर्नागैरक्षानु-
 पारबद्ध । अपि च यं पुद्गीरा बहुभिर्वीरैः पुत्रारिभिरपेता अरिष्टा केनाप्य-
 हिंसिताश्च संतो बिलस्य वरुणस्य च वृक्षतरिवदं यमं सुखहपस्याम । उपगता
 अयेच ॥

पूर्वोक्ते पद्यो तिस्रो भूमीरिति पुरोडाशस्य याव्या । सूत्रं पूर्वमेवोदाहृतं ॥

॥ शैषा सूक्तोऽष्टमी ॥

ति॒स्रो भू॒मीर्धा॒रयन् त्री॑ रत द्यन्वी॒षिं व्र॒ता वि॒दथे॑ अंत॒रेषां ।

ऋ॒तेना॑दित्या म॒ष्टिं वो म॒द्वित्वं तद॑र्यम॒ग्वरुण॑ मित॒व चारु॑ ॥ ८

ति॒स्रः । भू॒मीः । धा॒र॒यन् । त्रीन् । उ॒त । द्यून् । त्री॒षिं ।

व्र॒ता । वि॒दथे॑ । अंतः॑ । एषां ।

ऋ॒तेन॑ । आ॒दि॒त्याः । म॒ष्टिं । वो । म॒द्वि॒त्त्वं । तत् । अ॒र्य॒मन् ।

वरु॑ण । मि॒तः । चारु॑ ॥ ८

तिस्रो भूमीः । अत्र भूमियद्धो लोकत्रये वसते । 'यो द्वितीयस्यां तृतीयस्यां
 पृथिव्यामित्यत्र यथा पृथिवीयद्धः । भूष्वंतरिक्षसर्गांश्चीन् लोकान् आदित्या
 धारयन् । इतिप्रदानादिना धारयति । उत अपि च द्यान् दीप्तान् तत उपरितनान्
 मरुदादिकानपि त्रीन् लोकान् धारयति । यद्वा दीप्तान् अग्निं वायुं सूर्यं च
 धारयति । अपि शैषामादिज्ञानां विदथे यज्ञोऽंतर्मथे त्रीषि व्रता सवनतदयनिष्ठा-
 द्यानि त्रीषि कर्षाणि संति । यद्वा एषां लोकानामंतर्मथे विदथे यज्ञे निमित्तभूते
 सति एषानादित्यानां त्रीषि कर्षाणि रसादानधारणविसर्षेणस्रस्रप्यानि संति ।
 अन्तरोऽर्षवः प्रत्यक्षततः । हे आदित्याः ऋतेन सत्वेन यज्ञेन वा मष्टि मरुत् प्रभूतं
 वो युष्माकं मष्टि.वं मरुत् यन्मरुत् धाम्बं हे अर्यमन् वरुण मित् तवाहाभाग्यं चारु ।
 यो धर्मं कर्षीत्कृदमित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्री रोचना दिव्या धारयंत हिरण्ययाः शुचयो धारपृताः ।

अस्त्रप्रजो अनिमिषा अदंवा उरुशंसा ऋजवे मर्त्याय ॥ ८

त्री । रोचना । दिव्या । धारयंत । हिरण्ययाः । शुचयः ।

धारपृताः ।

अस्त्रप्रजः । अनिमिषाः । अदंवाः । उरुशंसाः । ऋजवे ।

मर्त्याय ॥ ८

त्री रोचना त्रीणि रोचनानि रोचनानामन्यादीनि तेजांसि दिव्या दिव्यानि दिविभवानि धारयंत । आदित्या अवास्थापयन् । किमर्थं । ऋजवे ऋजीकाव स्तोत्राणां मर्त्याय मनुष्याय भोगसिद्धयेति यावत् । कीदृशा आदित्याः । हिरण्ययाः । हिरण्यया हिरण्यखंडतसवांगाः । यद्वा हितरमणीयवेषाः । शुचयो दीप्यमानाः । धारपृता उदकधारया चालिता इव निर्मलाः । अस्त्रप्रजोऽस्त्रजातस्त्रजः ॥ सुपां सुसुगिति जसः सुः ॥ अपर आह । अस्त्रप्रजोऽस्त्रपंतो विगतनिद्राः स्वपितृषोर्नजिह्विः इति नजिह्वप्रत्यय इति तदेतत्पदकारस्थानभिमतं ॥ अनिमिषा निमेषरहिताः । अदंवा असुरादिभिरहिंसिताः । उरुशंसा उरुधिवंस्तुभिः शंसनीयाः स्तोत्रव्याः । एवंगुणविशिष्टा अधारयंतेत्यन्वयः ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वं विश्वेषां वरुणासि राजा ये च देवा असुर ये च मर्ताः ।

शतं नो राख शरदो विचक्षेऽश्यामायूँधि सुधितानि पूर्वा ॥ १०

त्वं । विश्वेषां । वरुणा । असि । राजां । ये । च । देवाः ।

असुर । ये । च । मर्ताः ।

शतं । नः । राख । शरदः । विचक्षे । अश्यामं । आयूँधि ।

सुधितानि । पूर्वा ॥ १०

हे अक्षर यत्नूणां क्षेपक वरणं त्वं विन्देवां सर्वेषां राजासि । कोषां ये च देवाः
 देवजनाः ये च मर्ता मरणधर्माणो मनुष्याः तेषामित्यर्थः । अतस्त्वं नोऽस्मभ्यं यत्
 शरदः यतसंख्याकान् संवत्सरान् विचसे विशेषेण दर्शनाय रास्व । प्रयच्छ ॥ रा
 दाने । अत्यवेनात्मनेपदं ॥ ययं च पूर्वां पूर्वद्वैतैः सुधितानि सुष्ठु चितानि यत-
 संवत्सरलक्षणांवायूंष्यद्व्याम । व्याप्तुयाम ॥ सुधितवसुधितनेमधितधिवधिवीय चेति
 निपात्यते । गतिरनंतर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । पूर्वां । सुपां सुसुगिति हतोयाया
 ङादेशः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे सप्तमो वगः ॥

आदित्यदेवताके पशो न दक्षिणेत्येषा इतिषो याज्या । तिस्रो भूमीधारयन्त्रोदत
 द्यून् न दक्षिणा वि चिकिते न सव्या । आ० ३. ८. इति ॥

॥ सैषा मृक्ते एकादशी ॥

न दक्षिणा वि चिकिते न सव्या न प्राचीन्मादित्या

मोत पश्चा ।

पाक्या चिह्नसवो धीर्या चिद्यसानौतो अभयं ज्योतिरश्यां ॥ ११

न । दक्षिणा । वि । चिकिते । न । सव्या । न । प्राचीनं ।

आदित्याः । न । उत । पश्चा ।

पाक्या । चित् । वसवः । धीर्या । चित् । यसाऽनौतः ।

अभयं । ज्योतिः । अश्यां ॥ ११

हे आदित्याः दक्षिणा दक्षिणो भागो न विचिकिते । मया न विज्ञायते । सव्या
 सव्यो वासभागोऽपि न ज्ञायते ॥ अभयत्वं सुपां सुसुगिति सोराजादेशः । तथा प्राचीनं
 सुरस्तादपि न ज्ञायते ॥ विभाषांचेरदिकृच्छ्रियामिति स्वार्थे खः ॥ उत अपि च पश्चा
 पश्चात् घृष्टभागेऽपि न ज्ञायते । नैत्रेण तमसादृतत्वात् आंतरादज्ञानाद्वा ॥ पश्
 च्चा च चंदसि । पा० ५. ३. ३३. इति निपात्यते ॥ किं बह्वना । पाक्या चित् ।
 पाक्यः पक्त्वोऽपरिपक्वानोऽपि ॥ सुपचश् पाके । ऋहस्योऽर्थत्वं । तित्क्षरितः ॥

धीर्वाँ वित् षोरे नेतव्यत्वेन भरो धीर्यः कातरः ॥ भरो छंदसोति यत् ॥ कातरोऽपि ॥
 उभयत्र सुयां सुनुगित्याकारः ॥ हे वसवो वासयितार आदित्या बुधानोतो
 बुधाभिनीतः शोभनेन मार्गेण द्रापितः सन् उभयं भयरहितं उद्योतिः सोरं तेज
 आंतरं वा ज्ञानात्मकमर्थ्यां । प्राप्नुयां ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यो राज्ञभ्य ऋतनिभ्यो ददाश्र यं वर्धयति पुष्टयञ्च नित्याः ।

स रेवान्याति प्रथमो रथेन वसुधावा विदधेषु प्रशस्तः ॥ १२

यः । राज्ञभ्यः । ऋतनिभ्यः । ददाश्रं । यं । वर्धयति ।

पुष्टयं । च । नित्याः ।

सः । रेवान् । याति । प्रथमः । रथेन । वसुधावा ।

विदधेषु । प्रशस्तः ॥ १२

यो यजमानो राजभ्यो राजसानेभ्य ऋतनिभ्य ऋतस्य सत्यस्य वा नेतृभ्य
 आदित्येभ्यो ददाश्र । अरुपुरोडायादिकं ददाति । यं यजमानं पुष्टयः पोषका नित्याः
 यान्त्रता आदित्याश्च वर्धयति । स यजमानो रेवान्मनवान् प्रथमः प्रथितः प्रख्यातः
 बहुदावा वसूनां धनानां दावा सन् प्रशस्तः सर्वैः प्रयस्यमानो विदधेषु वेद्येषु लब्धयेषु
 षट्हेषु रथेन वाहनेन याति । गच्छति ॥

॥ अथ तयोदशी ॥

शुचिरपः स्युयवंसा अदंश्च उपं ज्ञेति वृहव्याः सुवीरः ।

नकिष्टं ज्ञत्यंतितो न दूरास्य आदित्यानां भवति प्रणीती ॥ १३

शुचिः । अपः । स्युयवंसाः । अदंश्चः । उपं । ज्ञेति ।

वृहव्याः । सुवीरः ।

नकिंः । तं । इति । अंतितः । न । दूरात् । वः ।

आदित्यानां । भवति । प्रःनीतौ ॥ १३

स यजमानः पृथिदीयमानः पृथो वा अदस्यः सपत्नैरवाधितो वृक्षवयाः प्रभूतासः सुधीरः शोभनपुत्रश्च सन् सूर्यवसाः शोभनसस्यान्वयो वृष्टिलक्षणाद्-इकांशुपद्येति । सपत्निसति । सर्वदा सुसंस्थानामयां समीपे निवसतीत्यर्थः । तथा नकिर्नैव तं इति चिंसंस्तिततो न अंतिकात्समीपदेशाच्च दूराद्विप्रकृष्टाच्च देशादागता वाचकाः ॥ अंतिकस्य तसिलादिलोप इति लोपः ॥ यो यजमान आदित्यानामदितेः पुत्राणां भिक्षादीनां प्रणोतो प्रकृष्टे नयने प्रापथे भवति तंते स इति पूर्वत्व सर्वधः ॥

॥ अथ अतुर्दशी ॥

अदिते मित्त्वरुणोत्सृङ् यज्ञी वयं अहमा कश्चिदागः ।

अश्यामभयं ज्योतिरिंद्र मा नो दीर्घा अभि नशन्तमिस्राः ॥ १४

अदिते । मित्त्वरुण । अत । अङ् । यत् । वः । वयं ।

अहम । कत् । चित् । आगः ।

अशु । अश्यां । अभयं । ज्योतिः । इंद्र । मा । नः । दीर्घाः ।

अभि । नशन् । तमिस्राः ॥ १४

अत अपि च हे अदिते मित्त्वरुण ॥ आर्चन्तितं पूर्वमवित्त्वमानवदिति पूर्वपूर्व-स्वार्चन्तितस्वामित्त्वमानवद्भावात् सर्वेषां षाड्कमानन्तितस्वेत्याद्युदात्तत्वं ॥ यूर्यं प्रत्येकं अङ् । अस्माकस्यपरि दयां कुरु । रक्षेत्यर्थः । यत् यद्यपि वयं नो युष्माकं कश्चित् किञ्चिदागोऽपराधं अहम । अकर्म । तथापि कृषेत्यर्थः । हे इन्द्र परमैश्वर्यो-पेतादित्त्व अहं भिक्षोर्षमभयं अशरहितं ज्योतिस्त्वदीयं प्रकाशं ज्ञानात्मकं दाश्यां । अहं प्राप्तुयां । दीर्घां भिक्षुतास्वामिस्रासमसा युक्ता निशाः ॥ ज्योत्स्नातमिस्रा-अङ्गिणो । पा० ५, २, ११४, । इति निपात्यते ॥ ता नोऽस्मान् वाभिनयन् । वाभिवृक्षेन व्याप्रपंत ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

उ॒र्मे॒ प॒ञ्च॒मौ॒ पी॒प॒य॒तः॒ स॒मी॒ची॒ दि॒वो॒ वृ॒ष्टिं॒ सु॒भ॒गो॒ नाम॒ पु॒ञ्च॒न् ।

उ॒भा॒ क्ष॒या॒वा॒ज॒य॒न्त्या॒ति॒ ए॒क्ष् भ॒व॒त्सौ॑ भ॒वतः॒ सा॒धू॒ प॒ञ्च॒मौ ॥ १५

उ॒र्मे॒ वृ॒तिं । अ॒क्षौ । पी॒प॒य॒तः । स॒मी॒ची॒ वृ॒तिं॒ सं॒र्द्ध॒ची॒ ।

दि॒वः । वृ॒ष्टिं । सु॒भ॒गः । ना॒मं । पु॒ञ्च॒न् ।

उ॒भा । क्ष॒यो॑ । आ॒ज॒य॒न् । या॒ति॒ । ए॒त॒सु॒ । उ॒भौ॑ । अ॒र्द्धौ॑ ।

भ॒वतः॑ । सा॒धू॒ वृ॒तिं॑ । अ॒क्षौ॑ ॥ १५

य आदित्यानां भवति प्रणीतानिति व्यपहितोऽप्यत्रेदंशत्वेन पराकृत्यते । अक्षौ यजमानाय समीची संगच्छमाने उभे क्षयावाजयन्त्या पीपयतः । आशयतः । कामान्वर्धयतः ॥ आशी वृष्टौ । अक्षाम्प्रताच्छादसो वृष्टः । व्यत्ययेन तसस्तामादेशाभवो धातोः पीभावश्च ॥ स च सुभगः शोभनधनो दिवो द्युलोकादागतं वृष्टिं पुष्यन् वर्धयन् भवति । नामेति प्रसिद्धिर्दीयते । किं च एतु एतनासु संपामेष्वाजयन् यत्ननाभियुख्येनाभिभयन् उभा अश्वभो निवासो ॥ विद्यति निवसंत्यक्षिति अयो निवासस्थानं । पुंसि संज्ञायां चः प्राप्तेत्यधिकरणे चः । अयो निवास इत्यात्युदात्तत्वं ॥ तौ परैरनाक्रांतं स्वकीयं निवासस्थानं आत्मनापहृतं परकीयं निवासस्थानं च याति । गच्छति । तथासौ यजमानाशोमावर्द्धौ जगतो भःको चराचरात्मकौ मर्त्यात्मकौ वा साधू साधकौ भवतः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

या॒ वो॒ मा॒या॒ अ॒भि॒द्दु॒हं॑ य॒ज॒त्राः॒ पा॒शां॒ आ॒दि॒त्या॒ रि॒प॒वे॒

वि॒चृ॒त्ताः॑ ।

अ॒क्षी॒व॒ तां॒ अ॒तिं॒ येषं॒ रथे॒ना॒रि॒ष्टा॒ उ॒रा॒वा॒ श॒र्म॒न्स्या॒म ॥ १६

याः । वः । मा॒याः । अ॒भि॒द्दु॒हं॑ । य॒ज॒त्राः॑ । पा॒शाः॑ ।

आ॒दि॒त्याः । रि॒प॒वे॑ । वि॒चृ॒त्ताः॑ ।

अश्वीऽद्वैवः । तान् । अतिं । येऽं । रथे'न । अरि'ष्टाः ।

उरौ । आ । शर्मन् । स्याम ॥ १६

हे यजत्रा यद्यथा आदिया वो युष्माकं या माया अभिद्रुक्तेऽभिद्रोहं कुर्वते
राजसादये निर्मिताः ये च पाशा रिपवे शत्रवे विवृत्ताः ॥ चृतो हिंसायं धनयोः ॥
प्रसारिता इत्यर्थः । तान्पाशान् मायाञ्च रथेनातियेषं । अतीत्य प्रयतेयं । अति-
तरयेमित्यर्थः । तत्र इष्टान्तः । अश्वीव । यथा शोभनाश्वः कश्चित्पुरुषो दुस्तरान्मागान्
शोभयतिक्लायति तद्वत् ॥ येषु प्रयत्ने भौवादिकोऽनुदासतेत् । आंसो लब्धः । व्यत्ययेन
परस्मैपदं ॥ तथा नयमरिषाः शत्रुभिरहिंसिताः संत उरौ विस्तीर्णं शर्मन् ॥ शर्मेति
वृहन्नाम ॥ त्वया दत्ते सुखे वृहे वा आ समंतात् स्याम । वर्तमाना भवेम ॥

॥ अथ समदशी ॥

माहं मधोनी वरुण प्रियस्य भूरिदाव् आ विदं शूनमापेः ।

मा रायो राजन्स ममादयं स्यां वृहदं देम विदथे सुवीराः ॥ १७

मा । अहं । मधोनः । वरुण । प्रियस्यं । सुरिदाव्' । आ ।

विदं । शूनं । आपेः ।

मा । रायः । राजन् । सुस्यमात् । अयं । स्यां । वृहत् ।

वदेम । विदथे' । सुवीराः ॥ १७

हे वरुण मधोनी धनवतः प्रियास्यातुकूलस्य भूरिदानो भूरेवंकूलस्य दातरा-
स्यस्याहं वा आविदं । आवेदयानि । आवेदनं विज्ञापनं वां करवाणि । किं
तदनावेद्यं । आपेक्षान्तिः शूनं शून्यं दारिद्र्यं ॥ वयंलोपमन्थांसः ॥ यद्वा शूनं गतं
प्राप्तं दारिद्र्यं ॥ दुष्कोवि गतिवृद्धोः । शोदितो निष्ठायामितीदप्रतिषेधः । यजा-
दित्वाहं प्रसारयं । शोदितश्चेति नकारः । वृषान्शिलादाद्युदात्तत्वं ॥ यतद्रुहं भवति
अश्वदोयाः पुत्रादयः श्रुविता इति प्रपुत्रपुत्रभीषेऽभिधाय याचमानो वा भूष-
विति । हे राजन् सुयमात् । सुदु नियम्यतेऽपेन पुत्रो वृह- इति सुयमः ॥

रेपदुःसुखिति खलु ॥ तादृशाद्राधो भ्रान्नायस्यां । अवयुत्व स्थितो मा भूषं ।
 पयं सुनोराः शोभनपुत्रा विदधे यत्ते गृहे वतमानाः संतो बृहत् प्रौढं स्तोत्रं वदेम ।
 उज्जारयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमोऽष्टमो वरगः ॥

इदमित्येकादशर्वं षट् सूक्तं । अत्राहुकस्यते । इदमेकादश वारुणमिति ।
 पूर्वसूक्ते क्रूर्णे गात्र्यमदो हि वेत्सुक्तत्वादस्योत्तरस्य च क्रूर्णे गृह्यमदो वा ऋषिः ।
 त्रिष्टुप् छंदः । वरुणो देवता । विनियोगः खैगिकः । अत्र केचिदाहुः । इदमेका-
 दशर्वं तु वारुणं भयपापनुत् । ऋणदारिद्र्यदुःखप्रनाशनं चेति शुश्रुषेति ॥

। तत्र प्रथमा ॥

इदं कवेरादित्यस्य स्वराजो विश्वानि सांत्यभ्यस्तु मङ्गा ।

अति यो मंद्रो यजथाय देवः सुकीर्तिं भिजे वरुणस्य भूरेः ॥ १

इदं । कवेः । आदित्यस्य । स्वराजः । विश्वानि । संतिं ।

अभि । अस्तु । मङ्गा ।

अतिं । यः । मंद्रः । यजथाय । देवः । सुकीर्तिं । भिजे ।

वरुणस्य । भूरेः ॥ १

कवेः क्रांतदग्निं आदित्यस्यादितेः पुत्रस्य स्वराजः स्वयमेव राजमानस्येश्वरस्य
 वा वरुणक्षेदं ऋषिः स्तोत्रं वा यजमानः करोतीति शेषः । स च विश्वानि सर्वाणि
 सांति द्वितीयभावविकारभांजि भूतजातानि मङ्गा मङ्गिन्ना वरुणप्रसादाद्ब्रह्म-
 नाभ्यस्तु । अभिभवत् । यो देवो द्योतमानो वरुणो यजथाय यद्दे प्रुषाय अति
 अतिशयेन मंद्रः स्तुत्यो हर्षयिता वा भवति तस्य भूरेभर्तुर्वरुणस्य सुकीर्तिं शोभनां
 स्तुतिं भिजे । प्रार्थये । यद्वा वरुणस्येति हतोयार्थं षष्ठी । तेन वरुणेन दातव्यां
 शोभनां कीर्तिर्नर्हं याचे ॥

। अथ द्वितीया ॥

तत्र व्रते सुभगासः स्वाम स्वाधीं वरुण तुष्टवांसः ।

उपायं चषसां गोमंतीनामग्नयो न जरमाणा अशु द्यून् ॥ २

तव । व्रते । सुभगांसः । स्याम । सुधाध्वः । वरुण ।

तुस्तुवांसः ।

उपस्ययेने । उषसा । गोमतीनां । अग्नयः । न ।

जरमाणाः । असु । द्यून् ॥ १

हे वरुण स्थायः शोभनायानास्तुतुवांसः स्तुतवतो वयं तव व्रते त्वदीये परि-
वरणास्त्रे कर्माणि वर्तमानाः सुभगांसः स्याम शोभनधना भवेम । अपि च गोमतीनां
रघिभिर्धुक्त्वासाह्वसाह्वपायन उपागमने सत्वग्नयो न तयाग्नयोऽग्निहोत्रादिकर्माणि
सन्निध्यते एवमनु द्यून् अतुहिनं जरमाणास्तां स्तुवतो वयं दीप्यमाना भवेम ॥

। अथ तृतीया ।

तव स्याम पुरुवीरस्य शर्मन्नुकशंसस्य वरुण प्रथातः ।

द्यूं नः पुत्रा अदितेरद्व्या अभि जमध्वं सुज्याय देवाः ॥ १

तव । स्याम । पुरुवीरं । शर्मन् । उरुशंसस्य । वरुण ।

प्रनेतरितिं प्रनेतः ।

द्यूं । नः । पुत्राः । अदितेः । अद्व्याः । अभि । जमध्वं ।

सुज्याय । देवाः ॥ १

हे प्रथेतः सर्वं जगतः प्रक्रमंथ नेतवरुण पुरुवीरस्य पुरुभिर्बहुभिर्वीरैरुपेतस्य
बद्धा पुरुषां बहूनां यत्प्रां विज्ञेयेषु प्रेरकस्योरुचंसस्योभिर्बहुभिः स्तूयमानस्य तव
शर्मन् शर्मणि सुखे ष्टहे वा स्याम । अदितेः पुत्रा मित्रादयः ॥ परमपि संदकीर्ति
परस्य वरुणं तस्य पूर्वाभिलांतांगवद्भानेनातुप्रवेद्यात् पदद्वयसहदायस्याऽनिकं सर्वातु-
दात्तत्वं ॥ अद्व्याः यत्पुत्रिर्द्विभिताः । एवंभूता हे देवा द्यूं गोऽभ्यान् जतापरा-
थान् सुज्याय संस्थायाभिवनध्व । अजाभिः जतमपराधं सध्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र सी॒मादि॒त्यो प॑ञ्च॒जद्वि॒धर्ता॑ ऋ॒तं सि॒ध॒वो व॒रु॑ण॒श्च॒ यं॒ यं॒ति ।

न आ॒स्यं॒ति न॒ वि मु॑ञ्चं॒त्येते॒ वयो॒ न प॑प्तू॒ रघु॒वा परि॑ठमन् ॥ ४

प्र । सी॒ । आ॒दि॒त्यः । अ॒ञ्च॒जत् । वि॒ध॒र्ता॑ । ऋ॒तं ।

सि॒ध॒वः । व॒रु॑ण॒श्च॒ यं॒ यं॒ति ।

न । आ॒स्यं॒ति । न । वि । मु॑ञ्चं॒ति । ए॒ते । व॒यः । न । प॑प्तूः ।

र॒घु॒ऽय॒ । परि॑ऽठमन् ॥ ४

विधर्ता सेतुरिव जलस्य विधारयितादित्योऽदितेः पुलो वरुण ऋतं विधारण-
श्रेष्ठभूतं सत्यं यद्वा नदीनामुपादानभूतसदकं सी सर्वतः प्राञ्जत् । प्रकर्षेण
सृष्टवान् ॥ अथोऽप्रगृह्णन्नासिक इत्याकारः सातुनासिकः ॥ तेन वरुण-
स्यतेन सिंधवः स्यंदनशीला नद्यो यंति । गच्छंति प्रवृष्टंति । एते सिंधवो न
आस्यंति । आंति न प्राप्नुवंति । न विमुञ्चंति । उपरता न भवंति । अनसृष्टाः
सर्वदैकहृत्क्षेप प्रवृष्टीत्यर्था । एतदेवोच्यते । वयो न । वयः पक्षिण इव रघुवा
रघवः शोभ्रगाग्निः परिठमन् परिठमनि भूष्यां पप्तुः । पतंति गच्छंति ॥ पाञ्च
गतौ । लिङ्गुसि तनिपत्योऽसौदसोत्पथालोपः । स्थानिवद्भावाद्दिपञ्चनादि । रघुवा
इत्यत्र सुपां सुङ्गिति जसो याजादेशः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वि मच्छ॑थाय र॒शना॑मि॒यागं॑ ऋ॒थ्यामं॑ ते वरु॒ण॒ खा॒द्यत॑म् ।

मा तं॑ तु॒च्छे॒द्दि व॒यंतो॒ धियं॑ मे॒ मा मा॒तां शार्थ॑प॒सः॒ पुर

ऋ॒तोः ॥ ५

वि । मत् । अथ॒य । र॒शना॑ऽइ॒व । आ॒गः । ऋ॒थ्यामं॑ । ते ।

वरु॒ण॒ । खा॑ । ऋ॒तस्य॑ ।

मा । तंतुः । छेदि । बधंतः । धियं । मे । मा । मातां ।

शारि । अपसंः । पुरा । ऋतोः ॥ ५

हे वरुण मत् मत्स्यकायात् रसनामिव रज्जुमिवागो विहिताननुष्ठानजनितं पापं विश्रय । शिथिलोक्तुह । विमोचयेत्यर्थः । ते त्वत्संबन्धिन ऋतस्त्रोदकस्य पूर्णां छां नदी ॥ खा इति नदीनाम ॥ तामृच्यास । सोमेनहि । अपि च धियं कर्म बयतः संतम्बतो मे मम तंतुः कर्मसंततिर्मा छेदि । छिन्नो मा भूत् । नैरंतयेत्यर्थः । तथा ऋतोः समाप्तिकास्त्रात्परा पूर्वमपसः कर्मणो माता शरीरं प्राच्योदीच्यांगलक्षणं मा शारि । शीर्थं विकलं वा भूत् ॥ शू हिंसायां । कर्मणि लुङ् ॥ पुर ऋतोरित्यत्र ऋत्यक इति प्रकृतिभावः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अपो सु स्यञ्च वरुण भियसं मत्सन्नाडृतावोऽनुं मा गृभाय ।

दामेव वत्सात् वि मुमुग्धो नहि त्वदारे निमिषश्चनेशे ॥ ६

अपो इति । सु । स्यञ्च । वरुण । भियसं । मत् । संऽराद् ।

ऋतऽवः । अनुं । मा । गृभाय ।

दामेऽव । वत्सात् । वि । मुमुग्ध । अंशः । नहि । त्वत् ।

ऽदारे । निऽमिषः । अन । ईशे ॥ ६

हे वरुण भियसं भयं मत् नवः सुदु अपो स्यञ्च । अपगमय । हे सन्नाट् सस्यप्राजमान हे ऋतावः सत्यवन् यज्ञवन्वा वरुण मा माननुगृभाय । अनुगृहाय ॥ छंदसि शायजपीतिः अ शायजादेशः । हृत्पञ्चोर्भ इति भस्म ॥ अपि च दामेव वत्सात् यथा दोग्धा वत्ससकायादंधनौ रज्जुं विहंसति तथाऽहः पापं मत्स्यकायाद्वि-
स्रस्यधि । विहंस ॥ छंदसः यः सः ॥ पृथक्पृथक् । त्वदारे त्वत्तो दूरदेशे वर्तमानः । त्वदग्य इत्यर्थः । त्वत्तोऽन्यः कश्चित् निमिषयन निमेषस्यापि अक्षिपच्छचक्षणस्यादि नञोश्च । नेष्टे । त्वमेवेष्टर इत्यर्थः ॥ सोपक्त आत्मनेपदेशेति तस्योपः ॥

॥ अथ समसो ॥

भा० नो० वधैर्वरुणा ये ते इशवेनः कृत्वंतमसुर भ्रीषन्ति ।

मा ज्योतिषः प्रवसथानि गन्ध वि पू च्छधः शिश्रथो जीवसे

नः ॥ ७

भा । नः । वधैः । वरुणा । ये । ते । इशौ । एनः । कृत्वंतं ।

असुर । भ्रीषन्ति ।

भा । ज्योतिषः । प्रवसथानि । गन्ध । वि । सु । च्छधः ।

शिश्रथः । जीवसे । नः ॥ ७

हे वरुण नोऽस्मान् वधैर्हंनसाधनैरायुधैर्मां हिंसिरिति शेषः । हे असुर पापकृतां निरसितः ते त्वदीय इहो यज्ञ एनो विहिताननुष्ठानेन जनितं पार्थ जख्यं न कुरेत्तं पुरुषं ये वधा भ्रौषन्ति हिंसन्ति तैरिति पूर्वत्र संबंधः ॥ भ्रीष् हिंसायां क्रौथ्यादिभूः ॥ अपि च ज्योतिषो ऋहे वर्तमानाद्भनेः सौरप्रकाशाद्वा प्रवसथानि प्रवांसान्मा गन्ध । मा गच्छाम । सर्वदा ऋहे वर्तमानः सूर्यं पथंश्चिरकार्षं जीवेशमित्यर्थः ॥ गभैर्लुङि भवेति च्छर्लुक् ॥ तथा नोऽस्याकं जीवसे जीवनाय ऋषो हिंसकान् स्रष्टु विगिश्रथः । पिच्छेभ्य । वावस्सेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

जमः पुरा ते वरुणोत् नूनमृतापरं तु विजात ब्रवाम ।

त्वे हि कं पर्वते न श्रियान्ध्रप्रंश्रुतानि दूड्भ व्रतानि ॥ ८

जमः । पुरा । ते । वरुणा । उत् । नूनं । उत् । अपरं ।

तुविजात । ब्रवाम ।

॥ त्वे इति । हि । कं । पर्वते । न । श्रियानि । अंध्रप्रंश्रुतानि ।

दूऽड्भ । व्रतानि ॥ ८

हे वरुण पुरा पूर्वकिञ्चाले ते तुभ्यं नमो नमस्कारप्रतिपादकं नम इति शब्दसवा-
दिद्यम् । उत अपि च नूनमद्यापि ब्रह्मण । उत अपि च हे त्वविनात वरुण प्रदेशेषु
प्रादुर्भूत वरुणापरमागामिन्यपि काले नमःशब्दं ब्रह्मण । अज्ञारयाच । कस्मादिति
चेत्तुच्यते । दूडुभ उदंभ दंभितुं हिंसितुमशक्य ॥ दुरो दयनाशयादनेषु ।
पा० ६. १. १०६. ५. । इति रेफस्योत्वसुत्तरपदादेः कृत्यं च । कमित्येतत्यादपूरणं ॥
इति यस्मात् त्वे त्वयि पर्वते न शिलोञ्जय इवाप्रच्युतान्यन्यैः प्रख्यापयितुमशक्यानि
व्रतानि कर्माणि विधरणानि चित्तानि । आश्रितानि । तस्मादित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

परं ऋणा सायं रध मत्कृतानि माहं राजन्क्षतेन भोजं ।
अथैषा इत् भूयसीरुघास आ नी जीवान्वरण तासु शाधि ॥८

परां । ऋणा । सायीः । अधं । मत्कृतानि । मा । अहं ।

राजन् । अन्यक्षतेन । भोजं ।

अविऽउष्टाः । इत् । सु । भूयसीः । उघसः । आ । नः ।

जीवान् । वरुण । तासु । शाधि ॥ ७

हे वरुण ऋणा ऋणानि पितृदिभिः कृतान्यस्माभिर्देवानि परा सायोः । परा
सुव । पराचोनं प्रेरय ॥ प् प्रेरये । खांदसो लुङ् ॥ अध अपुना मत्कृतानि नया
निष्पादितानि ऋणानि परा सुव । अपि च हे राजन् स्नामिन् वरुण अहमन्य-
कृतेनाम्यैरजितेन धनेन मा भोजं । भोजं मा लभेयं । किं कारणमिति चेदुच्यते ।
भूयसोर्भूयसो वरुणतरा उघसोऽव्युष्टा इत् । सत्यमव्युष्टा एव । अपररात्रेऽव्युष्टाय
ऋणानि चिंतयतो जाप्रतो नम व्युष्टा अप्यव्युष्टकत्या आसन् । हे वरुण तासुःसु
तोऽस्मान् जीवान् जीवनवत आशाधि । आ समंतादव्युष्टान् कुर्व । ऋणान्यप
कृत्य भोगपर्याप्तं धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

य मे राजन्युज्या वा सखा वा स्वप्नं भयं भीरवे मह्यमाहं ।

स्तना वा या इति न ते ता वृता वा त्वं तस्माद्दत्तं पाद्यमान् ॥

यं । मे । राजन् । युज्यः । वा । सखा । वा स्वप्ने । भयं ।

भीरवे । मद्यं । आह ।

स्तेनः । वा । यः । दिशति । नः । दृक् । वा । त्वं ।

तस्मात् । वरुण । पाहि । अस्मान् ॥ १०

हे राजन् वरुण मे मदीयो युज्यो योजनसमर्थः पित्रादिना सखा समानख्यातो बांधवो वा स्वप्ने दृष्टं त्वद्विषयं भयं भोक्ते भयशीलाय मद्यं य चाह ब्रूते । तथा स्तेनशीरो वा दृकोऽरण्यश्वा वा यो नोऽस्मान् दिशति । जिघांसति सनीषंतर्षेति विकल्पनादिदभावः । दंभ इत्थेतीत्वं ॥ हे वरुण त्वं तस्मात्त्वर्षं च दक्षामपाहि । रक्ष ॥

॥ अथ एकादशी ॥

माहं मधोनीं वरुण प्रियस्य भूरिदात्रु आ विदं शूनमापेः ।

मा रायो राजन्सु यमादव स्यां वृहदं देम विदथे सुवीराः ॥ ११

मा । अहं । मधोनीः । वरुण । प्रियस्य । भूरिदात्रुः ।

आ । विदं । शूनं । आपेः ।

मा । रायः । राजन् । सुयमात् । अथ । स्यां । वृहत् ।

वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ११

हे वरुण प्रियस्य भूरिदात्रो भूरेर्धनस्य दातृर्धनवत आद्यस्य पुत्रतः पुत्रादेर्दात्रि-
द्रमहं वा आविदं । आवेदयानि प्रापयानि । हे राजन् सुवु नियामकाहनादवयुत्य
स्थितो मा नूनं । शोभनपुत्रा यत्रो वृहे वा वर्तमानाः प्रोह स्तोत्रहकारयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तस्य दशमो वर्गः ॥

धृतव्रता इति सप्तर्षं सप्तमं सूर्यां गार्हपत्यस्य कूर्मस्य वृत्तमदस्य मार्षं त्रैलुभं
वैश्वदेवं । तथा चातुक्रांतं धृतव्रताः सप्त वैश्वदेवमिति । गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

धृतव्रता आदित्या इषिरा आरे मत्कर्त रक्षसुरिवागः ।

शृण्वतो वो वरुण मित्र देवा भद्रस्य विद्वां अवसे दुवे वः ॥ १ ॥

धृतव्रताः । आदित्याः । इषिराः । आरे । मत् । कर्त ।

रक्षसुः । इवः । आगः ।

शृण्वतः । वः । वरुण । मित्र । देवाः । भद्रस्य । विद्वां ।

अवसे । दुवे । वः ॥ १ ॥

हे धृतव्रता धृतकर्माय आदित्या अदितेः इत्या इषिरा गमनशीलाः सर्वे रभ्ये-
वजोवाः प्रार्थनीया वा हे विश्वे देवा मदारे मत्तो दूरदेश आगो विहितान-
लुष्टानादिजनितं पापं कर्तं । कुरुत ॥ करोतेभ्योऽदसो विक्रयस्य लुक् । तपन्नप-
नयनाञ्चेति तवादेशः ॥ तत्र वृष्टांतः । रक्षसुरिव । रक्षस्यैरज्ञाते प्रदेशे श्रूयत
इति रक्षस्यैर्भिचारिणो । सा यथा गर्भं पातयित्वा दूरदेशे परित्यजति तद्वत् ।
हे वरुण मित्र देवाश्च वो युष्मदीयस्य भद्रस्य युष्माभिः करणीयं अयो विद्वां
जानस्यहं शृण्वतो मत्कृतानि स्तोत्राणि ओत्रेण जानतो वो युष्मान् अवसे रक्षसां
दुवे । आह्वयानि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यूयं देवाः प्रमंतिर्युयमोजी यूयं हेघांसि समुतयूयोत ।

अभिञ्जतारो अभि च क्षमधमया च नो वड्यतापरं च ॥ २ ॥

यूयं । देवाः । प्रमंतिः । यूयं । ओजः । यूयं । हेघांसि ।

समुतः । युयोत ।

अभिः । जतारः । अभि । च । क्षमधमं । अद्य । च । नः ।

वड्यत । अपरं । च । २ ॥

हे देवाः प्रवृत्तिः प्रकटा मतिर्यस्य मित्रादेस्तादृशा अपि यूवमेव । तद्योजो
वसन्मपि यूवमेव । अपि च यूवं देवांसि हेष्टृषि रक्षःपिशाचादीनि । सनुत-
रित्यभ्ययं । अंतर्हितनामैतत् । अंतर्हिते प्रदेशे युयोत । पृथक्पृथक् ॥ यु
मित्रस्वामिभ्योः । आदेशः शपः क्तुः । पूर्ववत्तस्य तत्रादेशः ॥ अभिञ्जत्तारोऽभितः
शत्रूणां हिंसितारो युयनभि च अमर्षं । अभिभवत च शत्रून् । अद्याकिन्दिने
नोऽस्मान् नृहृदयत । सुखयत । अपरं च अपरमपि काशं । आगामिन्मपि
काशोऽस्मान् नृहृदयत ॥

॥ अथ तृतीया ॥

किन्तु नु वः कृणवामापरेण किं सने न वसव आप्येन ।

युयं नी मित्रावरुणादिते च स्वस्तिभिर्द्रामरुतो दधात ॥ ३

किं । ऊं इति । नु । वः । कृणवाम । अपरेण । किं ।

सने न । वसवः । आप्येन ।

युयं । नः । मित्रावरुणा । अदिते । च । स्वस्ति ।

इर्द्रामरुतः । दधातः ॥ ४

हे देवा वो युष्माकं नृ अद्योदानो किञ्च कृणवाम । किं खलु कर्तुं यज्ञवाम ।
न किमप्येत्यर्थः । तथापरेणापरकाशभाविना कर्मणा किं कर्तुं यज्ञाः । तथा
हे वसवो वासवितारो देवाः सनेन सनातनेनाप्येनाप्येन कर्मणा युष्माकं
किं कर्तुं यज्ञाः । सर्वदापि युष्मद्वयुग्ं परिचरणं कर्तुं न यज्ञा इत्यर्थः । हे
मित्रावरुणौ हे अदिते हे इर्द्रामरुतः ॥ देवताहंसे चेति पूर्वपदस्थानङ् ॥ ते च
सर्वे यूयं स्वस्तिमपिनायं नोऽस्मभ्यं दधात । धत्त । प्रयच्छत ॥ खोटि तस्य
तत्रादेशे ऋचाभावेनातोखोपाभावः ॥

॥ अथ चतुर्था ॥

हये देवा गुममिदापयः स्य ते अङ्कत नाधमानाय मङ्गा ।

सा वा रथो मध्वमवाङ्कते भून्मा तुभावंतस्वापिधुं अमिष ॥ ५

इ॒ये । दे॒वाः । यू॒यं । इत् । आ॒प॒यः । स्थ । ते । ऋ॒द्ध॒त ।

ना॒ध॒मा॒नाय । म॒घं ।

मा । वः । रथं । म॒ध्य॒म॒वाट् । ऋ॒ते । भु॒त् । मा ।

सु॒भा॒व॒त्सु । आ॒पि॒षु । अ॒मि॒श ॥ ४

इये देवाः । आदेशो वर्षोपजनः ॥ हे देवाः यूयमित् यूयमेवापयो धनस्य प्रापयितारो बंधवः स्थ । भवथ । ते युयं नाधमानायाभिनतं फलं याचमानाय मघं स्तोत्रे ऋद्धत । सुखयत । तथा वो युष्माकं रथ ऋतेऽऽदीये यज्ञे निमित्तभूते मध्यमवाट् मा भूत् । मध्यमेन संदगमनेन वाङ्को मा भूत् । शीघ्रं युष्मान्त्वृत्विद्यथं । वयं युष्मावत्सु युष्मत्सद्वेष्यापिषु बंधुषु सत्सु मा अमिश्र । आता मा भूष ॥ वत्सप्रकरणे युष्माकङ्गां रुंदसि साहस्य उपसंख्यानमिति वत्सप् । आ सर्वानान्न इत्यात्वं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र व ए॒क्तौ मि॒मय॒ भूर्या॒गो यन्मा॒ पिते॒व॒ कित॒वं श॒शास॒ ।

आ॒रे पा॒शा आ॒रे अ॒घानि॑ दे॒वा मा॒ माधि॑ पु॒त्रे वि॒मि॒श
ग्रभी॑ष्ट ॥ ५

प्र । वः । ए॒क्तः । मि॒मय॒ । भूरि॑ । आ॒गः । यत् । मा ।

पि॒ताऽद्व॑व । कि॒त॒वं । श॒शास॒ ।

आ॒रे । पा॒शाः । आ॒रे । अ॒घानि॑ । दे॒वाः । मा । मा ।

अधि॑ । पु॒त्रे । वि॒द्व॑व । ग्रभी॑ष्ट ॥ ५

हे देवा वो युष्माकं मध्येऽहमेकः सन् भूरि वज्रललासः पारं प्रमिमय । अहं प्रकर्षेयाहिंसिषं । कथमस्माक मध्ये तमेव इति चेदुच्यते । यद्यथा पितेव कितव वचापवप्रवृत्तं पुत्रं पितातृयासि तथा शशास । अतृयिष्टं चकटे ॥ यासु अतृयिषा-

विंशत्यङ्गिदि नक्षत्रस्य रूपं ॥ अपि च हे देवा युष्मादीयः पाशा चारेकस्यो
दूरदेशे संतु । अधानि पापानि चारे संतु । मा माधि पुत्रे ॥ अदिः सप्तस्यर्थास्तुवादी
पुत्रे पश्यति सति पितरं संतं विभिव पञ्चणमिव व्याधो मा दधीष्ट । मां
दृष्ट्वाध्वं ॥ मावि सुदि हृद्यज्ञोभं रति भवं ॥

॥ अथ षष्ठौ ॥

अर्वाचो अद्या भवता यजत्रा आ वो हार्दि भयमानो व्ययेयं ।
त्वाध्वं नो देवा निःसुरो वृकस्य त्वाध्वं कर्तादवपदी यजत्राः ॥ ६

अर्वाचः । अद्य । भवत । यजत्राः । आ । वः ॥ हार्दि ।

भयमानः । व्ययेयं ।

त्वाध्वं । न । देवाः । निःसुरः । वृकस्य । त्वाध्वं ॥ कर्तात् ।

अवःपदः । यजत्राः ॥ ६

हे यजत्रायद्यद्या देता अद्योदानोमर्वाचोऽस्यदभिसुखा भवत । यो युष्माकं
हार्दि हृद्यनस्थितं रक्षणं भयमानो विभ्यदहमाव्ययेयं । आभिसुख्येन प्राप्नुयां ॥
व्यय गतौ भौवादिकः ॥ हे देवा वृकस्य तस्करस्यारण्यशुनो वा संवंधिनो निःसुरो
निहननात् । जूरी हिंसार्थः । अस्मात्पदादिलक्षणो भावे क्षिप् । अंदसो
हस्तः ॥ नोऽस्मान् त्वाध्वं । त्वाध्वं ॥ तथा हे यजत्रा अवपद आपदः कर्तात्कर्तुः
सकाशात् त्वाध्वं । त्वाध्वं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

माहं मघोनी वरुण प्रियस्य भूरिदाव आ विदं शूनमापेः ।

मा रायो राजन्त्युमादवं स्यां वृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ७

मा । अहं । मघोनिः । वरुण । प्रियस्यं । भूरिदावः । आ ।

विदं । शूनं । आपेः ।

मा । रायः । राजन् । सुवर्मात् । अर्वा । स्या । वृहत् ।
वदेम । विद्ये । सुयोरीः ॥ ७

व्याख्यातेषु ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे एकादशो वर्गः ॥

ऋ' देवाग्नेयेकादशवर्षमष्टमं स्रक्तं गात्रमदं । अंश्या जगती विष्टाष्टिदुभः ।
प्र हि ऋतुमित्येषेन्द्रासोमदेवताका । सरस्वति त्वमस्मानित्यर्षंभः सारस्वतः । यो नः
सतुत्य इतिवा वाङ्मत्तया । अंतया मारुती । विष्टा ऐंद्रा । तथा चातुक्रांतं ।
ऋतमेकादश जगतांतं षष्ठ्यैन्द्रासोमी सरस्वति त्वमिति सारस्वतोऽङ्गर्षो वो नो
वाङ्मत्तया तं वो मारुतीति ॥ गतो त्रिनियोगः ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

ऋतं देवायं जगते संविन्न इंद्रायाश्चिन्ने न रमंत आपः ।

अहंरहयात्यक्तुरपां कियत्था प्रथमः सर्गं आसां ॥ १

ऋतं । देवायं । जगते । संविन्ने । इंद्राय । अहिऽन्ने । न ।

रमंते । आपः ।

अहंऽअहः । याति । अक्तः । अमां । कियति । आ ।

प्रथमः । सर्गः । आसां ॥ १

ऋतसदकं वृष्टिकक्षयं जगते कुर्वते देवाय द्योतमानाय सवित्रे सर्वस्य प्रेर-
कायाश्चिन्ने ऽश्चिं वृत्तं वृत्तवत् इंद्राय धामार्थमापो न रमंते । तस्माच्चतोर्भीतया नोप-
रता भवति ॥ तस्माच्चतुस्रेण चतुर्थी ॥ अपि तु तासासपाचक्रुः सेचकं क्षोतोऽहरहः
प्रतग्रहं याति । गच्छति । आसां प्रथमः सर्गः प्राथमिकं जगत् कियत्तया । कियति
काशे निष्पन्नं । आकरः प्रश्ने । किंयद् आचोपे । यापति काशे ता अजार्थत
स काशः कियान् । किं परिमाणं तस्य काशस्य । न किमपि । नित्या एव हि ता
इत्यर्थः

। अथ द्वितीया ॥

थो वृत्ताय सिनमत्राभरिण्यत् तं जनित्री विदुष उवाच ।

पथो रदंतीरनु जोषंममै दिवेदिवे धुनयो यंत्यथ ॥ २

यः । वृत्ताय । सिनं । अतं । अमरिण्यत् । प्र । तं । जनित्री ।

विदुषं । उवाच ।

पथः । रदंतीः । अनं । जोषं । अमै । दिवेदिवे । धुनयः ।

यंति । अर्थ ॥ २

यः पुरुषो वृत्तायास्तुराय सिनमत्रमत्र पाकस्थान आहर्तुमभरिण्यत् संपादितवान्
तं पुरुषं जनित्री जनयित्रीद्रक्ष मातादिविभिदुतेऽभिजायेद्राय प्रोवाच । प्रोक्तवती ।
प्रवचनस्य जननार्थत्वात् तं वृत्तं हतवानिति जेषः । अपि चास्मा अस्मैद्रक्षानुजोष-
मनुकामनिष्कामनुसृत्य पथो मार्गान् रदंतीर्बिलिखंत्यो धुनयो नद्यो दिवेदिवे
प्रतिदिवसमर्थमर्तभ्यं गंतव्यं ससुद्रं प्रति यंति । गच्छंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

जह्वी ह्यस्यादध्ंतरित्तेऽघां वृत्ताय प्र वधं जभार ।

मिहं वसान उप हीमदुद्रोत्तिग्मायुंधो अजयच्छत्रुमिंद्रः ॥ ३

जह्वीः । हि । अस्यात् । अधं । अंतरित्ते । अधं । वृत्ताय ।

प्र । वधं । जभार ।

मिहं । वसानः । उप । हि । ईं । अदुद्रोत् । तिग्मऽआयुधः ।

अजयत् । शत्रुं । इंद्रः ॥ ३

हिहंती । यस्मादयं वृत्तोऽंतरिण्यत् जह्वीः सन् सर्वमाहृत्यायस्यात् । अपिहि-
तोऽभूत् । अथ अतः कारणात् वृत्ताय वृत्तं प्रति वधं जननसाधनं वज्रमिंद्रो जभार ।
प्रविचिजेप ॥ हृषीकेशः ॥ स हि स खलु वृत्तो मिहं वृष्टेः रंक्तां जेषं वसान

आच्छादयन् रमेनमिंद्रहपादुद्रोत् । उपागमत् ॥ इ इ गतो । अहि वांसः ययः
 सुः ॥ तिष्ठाद्युपस्तीष्ठाद्युप इंद्रः यत्नं यातयितारं तं इत्यपजयत् । जितवान् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इहस्यते तपुषाश्रव विध्य इकंहरसो असंरस्य वीरान् ।

यथा जघंथं धृषता पुरा चिदेवा जहि शत्रुमस्माकमिंद्र ॥ ४

इहस्यते । तपुषा । अश्रांस्रव । विध्य । इकंसहरसः ।

असंरस्य । वीरान् ।

यथा । जघंथं । धृषता । पुरा । चित् । एव । जहि । शत्रुं ।

अस्माकं । इंद्र ॥ ४

ये इहस्यते बृहतां परिइंद्रानां पातयितरिंद्र तपुषा तापकेन दीप्तेन वज्रेणाश्रवे
 अश्रवेव इकंहरसः संहतद्वारस्यासुरस्य वीरान् पुत्रान् । यद्वा संहतद्वारानसुरस्य
 वीरान् विध्य । ताडय ॥ इषोतेः सुहृभूयुषिसिन्धुः किदिति कर्मणि कण्वत्ययः ।
 इ गतो । अस्मादोषादिकोऽसम्प्रत्ययः । इकाणि संहतानि इरांसि दाराणि येषां ।
 बल्लभोऽहो पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ हे इंद्र पुरा चित् पुरापि धृषता धर्मकेण वशेन
 यथा जघंथ तं इतवान् एवमेवास्माकं यत्नं जहि । नाशय ॥ इतेषु इति हो
 कादेशः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अवं क्षिप दिवो अस्मानमुच्चा येन शत्रुं मंसानो निजूर्वाः ।

तोकस्य सातौ तनयस्य भूरैरस्मां अर्षं कणुतादिंद्र गोनां ॥ ५

अवं । क्षिप । दिवः । अस्मानं । उच्चा । येनं । शत्रुं ।

मंसानः । निजूर्वाः ।

तोकस्य । सातौ । तनयस्य । भूरैः । अस्मान् । अर्षं ।

कणुतात् । इंद्र । गोनां ॥ ५

हे इंद्र दिवो नमसः सकाशादश्लोकस्य वक्रवर्तिनं वक्रवृत्ता चक्रवर्तमानस्य-
नवशिपुः । अश्वदीवान् यत्नूनुद्विष्ट्यावस्ताच्छिपुः । येन वक्रैश्च मंदसानः स्रोतभिः
कूपयानः सन् यत्नून् निष्पूर्वाः । न्यच्छिंसीः ॥ पूर्वां चिंसायं । वेष्टडागमः ॥
तथा तोकस्य भूरेभित्तव्यस्य तनयस्य पौत्रस्य सातो संभजने ॥ निमित्ते सप्तस्येवा ॥
संभजनार्थं । तथा हे इंद्र गीनां गवां संभजनार्थं चाफान् अफाकं ॥ विभक्तिस्वन्ययः ॥
अर्षं सन्धिं कथुतात् । कुरु ॥ गोः पादांत इति गोयष्टस्यानो वृद्धागमः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे द्वादशो वगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र हि क्रतुं वृहथो यं वनुथो रभ्रस्य स्थो यजमानस्य चोदौ ।

इंद्रासोमा युवमन्मां अविष्टमस्मिन्मयस्थे क्णुतमु लोकं ॥ ६

प्र । हि । क्रतुं । वृहथः । यं । वनुथः । रभ्रस्य । स्थः ।

यजमानस्य । चोदौ ।

इंद्रासोमा । युवं । अस्मान् । अविष्टं । अस्मिन् । भयस्थे ।

क्णुतं । ऊं इति । लोकं ॥ ६

हे इंद्रासोमो यं वैरिणं वनुथो चिंसयः ॥ वनुथतिर्हृत्तिकर्मेति यास्कः ॥ तं
क्रतुं देवस्य कर्तारं प्र हि वृहथः । प्रकर्षेणोद्यच्छथः खलु । चन्द्रमयथ इत्यर्थः ॥
वृह वृहजने तौदादिकः ॥ तथा रभ्रस्य राधकस्य यजमानस्य चोदौ यत्नूनां
प्रेरको स्थः । भयस्थः । तथा हे इंद्रासोमो युवं युवामस्मानपिष्टं । अर्षतं
अस्मिन्मयस्थे भयस्थाने युष्टे ॥ वृहथे कविधानमित्यधिकरक्षे कप्रत्ययः । मरुदृषा-
दित्वात्पूर्वपादांतोदात्तत्वं ॥ तस्मिन्नुष्टे लोकं भयरहितं स्थानं क्णुतं । कुरुतं ।
अ इति पादपूरणः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न मां तमस्र अमस्रोत तंद्रव वीचाम मा सुनोतेति सोमं ।

जो मे' पृष्ठास्यो हृदस्यो निबोधास्यो मां सुग्वंतमुप गोभिरायत् ॥

न । मा । तमत् । न । अमत् । न । उत । तंद्रत् । न ।

वोचाम । मा । सुनोत । इति । सोमं ।

यः । मे । पृणात् । यः । ददत् । यः । निबोधात् । यः ।

मा । सुन्वंतं । उप । गोभिः । आ । अयत् ॥ ०

स इंद्रो मां न तमत् । न तमयत् । न ग्लपयत् । तथा न अमत् । अतं मा करोत् ॥ तस्य ग्लानो अमु तपसि खेदे च । अनयोर्हेतुमस्यंतयोर्लेख्यडागमः । ईदं सुभयथैति यप आर्चभातकत्वाश्चेरनिटीति णिलोपः ॥ उत अपि च मां न तंद्रत् । न तंद्रयेत् । तंद्रालक्षेन युक्तं मा करोत् ॥ तंद्रोयब्दान्तकरोतीति णिच् । णाविष्ठपत्रातिपदिकक्षेति टिलोपः । अन्यत् पूर्ववत् ॥ इंद्रयागाय सोमं मा सुनोत माभिषुषुतेत्यन्यान्यजमानान् प्रति न वोचाम । न प्रवाम ॥ वक्त्रेऽदसो सुष्ट । सुनोतेत्यत्र तप्प्रनप्प्रनथनाच्चेति तस्य तवादेशः । तस्य पिच्छेन छिन्वाभानाद्गुणः ॥ यः इंद्रो मे मम पृणात् कामान् पूरयेत् यज्ञ ददत् अभीष्टं फलं दद्यात् यच्च निबोधात् अक्षदोयं स्तोत्रं यागं वापगच्छेत् य इंद्रः सुन्वंतं सोममभिषुषुतं मामस्मभ्यं दातव्यैर्गोभिः सहोपायत् उपगच्छेत् । स इंद्र इति पूर्वत्वान्मयः ॥ पृणादित्यादिषु लेख्यडागमः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सरस्वति त्वमस्मां अविष्टि मरुत्वती पृषती जे षि शतून् ।

त्यं चिच्छेत् तं तविषीयमाणांमिंद्री हंति पृषभं शंडिकानां ॥ ८

सरस्वति । त्वं । अस्मान् । अविष्टि । मरुत्वती । पृषती ।

जे षि । शतून् ।

त्यं । चित् । शंघेतं । तविषीयमाणां । इंद्रः । हंति । पृषभं ।

शंडिकानां ॥ ८

हे सरस्वति सरण्यपति देवि त्वमस्मान् क्षीतून् अविष्टि । रक्ष ॥ रक्षार्थं स्थापतेर्हेत्येतद्गुणं ॥ तथा मरुत्वती मरुत्प्रियंक्ता । मध्यमस्थाना हि वाक् सरस्वती

जेहत्तस्य मध्यमस्थानस्थाः । अतस्तद्वती सती धृषती धर्मयती यत्नू यातयितुं
 वैरिणो जेपि । जय ॥ जयतेऽकांदसः यपः क्लः ॥ किंवायमिंद्रस्यं चित् तमप्यसुरं
 हंति । हतवान् ॥ व्यत्ययेन भूताथे सट् ॥ कीदृशं । शर्मंतं । प्रसङ्गनशीलं ॥ इष्टु
 प्रसङ्गने ॥ तविधोयसायं । तविधो बलविधावरंतं सर्वस्य भंजने यत्नां । शंडिकानां ।
 शंडामर्कापसुरपुरोहितौ । शंडवंश्यानां मध्ये दृषभं प्रधानं ॥

॥ अथ नवमी ॥

यो नः सनुत्य उत वा जिघत्सुरं भिख्याय तं तिमिनेन विध्य ।

हृहस्यत आयधैर्जाधि यत्नूद्द्रुहे रीषंतं परिं धेहि राजन् ॥ ८

यः । नः । सनुत्यः । उत । वा । जिघत्सुः । अभिऽख्यायं ।

तं । तिमिनेन । विध्य ।

हृहस्यते । आयधैः । जेधि । यत्नून् । द्रुहे । रिषंतं । परिं ।

धेहि । राजन् ॥ ८

हे दृहस्यते यो नोऽस्माकं सनुत्यः । सनुतरित्यंतर्हितनाम । अंतर्हिते देये भव-
 खोरः ॥ सगभंसयूयसनुताद्यन् ॥ उत वा अपि वा यो जिघत्सुर्जिघांसुर्भवति ।
 तमभिख्याय संवोक्ष्य तिमिनेन तीक्ष्णनायुधेन विध्य । ताडय । तथाकदीयान्
 यत्नून् आयुधैरायोधनसाधनैरिन्द्रादिभिर्जेपि । जय ! तथा हे राजन् राजमान
 दृहस्यते द्रुहे द्रोघ्ने यत्नवे रिषंतं हिंसंतं पञ्चं परिधेहि । परिती धारय ।
 प्रक्षिपेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अस्माकेभिः सत्त्वभिः शूर शूरैर्वीरैः क्वधि यानि ते कर्त्वीणि ।

व्यगभूवन्ननुधूपितासो हत्वी तेषामा भूरा नो वसूनि ॥ १०

अभाकेभिः । सत्वभिः । अरु । अरुः । वीर्या । कधि ।

यानि । ते । कत्वानि ।

उद्योक् । अभवन् । अनुधूपितासः । इत्वी । तेषा । आ ।

भर । नः । वसूनि ॥ १० ॥

हे अरु शौर्यमसिद्ध अभाकेभिराभाकीनैः सत्वभिः परेषां सादकै अरुः शौर्योपेतैर्भट्टैस्तानि वीर्या वीरकर्मणि कधि कुरु यानि ते त्वया कत्वानि करणीयानि ॥ कत्वार्थे तवैकेनिति करोतेस्त्वग्रप्रत्ययः ॥ उद्योक् चिरकालमनुधूपितासो धूपयमानहृदया महीयः यत्नोऽभवन् । आसन् । इत्वी तान् इत्वा ॥ स्नात्वग्रादवन्तीकारः ॥ तेषां यत्नूणां वसूनि धनानि नोऽस्मभ्यमाभर । आहर ॥

॥ अथैकादशी ॥

तं वः शधं मातृतं सुम्नसुर्गारोपं हुवे नमसा दैव्यं जनं ।

यथा रयिं सर्ववीरं नशामहा अपत्यसाचं अत्यं द्विवेदिवे ॥ ११ ॥

तं । वः । शधं । मातृतं । सुम्नसुः । गिरा । उयं । हुवे ।

नमसा । दैव्यं । जनं ।

यथा । रयिं । सर्ववीरं । नशामहे । अपत्यसाचं । अत्यं ।

द्विवेदिवे ॥ ११ ॥

हे अरुतो वो युष्माकं शधं वलं मातृतं अत्यसुर्गारोपं दैव्यं देवेनेद्रेषु संवधं जनं प्रादुर्भूतं एवंशुणविशधं वलं नमसा नमस्कारेण इविना वा गिरा स्तोत्रेणोपम्रवे । स्तोत्रि । यथा ज्ञेन प्रकारेण वयं सर्ववीरं सर्ववीरैर्विशेषेण यत्नूणां प्रेरकैर्भट्टैरुपेतमपत्यसाचमपत्यैरपतनहेतुभूतैः पुत्रादिभिरुपेतं अत्यं अवशोर्यं प्रथमभूतं रयिं द्विवेदिवे प्रतिदिवसं नशामहे । व्याप्रवाण ॥ नयतिष्ठांमिकर्मा । वेद्वहागमः । वैतोऽग्यत्वे त्वैकारः ॥

॥ इति द्वितीयश्च सप्तमे त्रयोदशो वगः ॥

अस्माकमिति सप्रथं नवनं कृत्वा नृत्तमदक्षार्थं वैश्वदेवं । अन्त्या लिट्पु । पिटा
जगत्यः । तथा चातुक्रांतं । अस्माकं सप्र वैश्वदेवं लिट्पुवंतमिति ॥ विनियोगो
वैगिकः ॥

। तत्र प्रथमा ॥

अस्माकं मित्रावरुणावतं रथमादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सचानुवा ।

प्र यद्वयो न पमन्वस्मानस्परिं अबस्यवो वृषीर्वतो वनर्षदः ॥ १

अस्माकं । मित्रावरुणा । अवतं । रथं । आदित्यैः । रुद्रैः ।

वसुऽभिः । सचाऽनुवा ।

प्र । यत् । वयं । नः । पमन् । वस्मानः । परिं । अबस्यवः ।

वृषीऽर्वतः । वनऽसदः ॥ १

मित्रावरुणा ष्टे मित्रावरुणो आदित्यैषीत्वयमादिभिर्होदयभिः रुद्रैरेकादश-
संख्याकैः वसुभिर्धरो ब्रुव इत्यादिरष्टसंख्याकैः एवं त्रिभिर्देवगणैः सचानुवा
सह भवतो सह वर्तमानो युवामककं रथमस्रलाभाय प्रवृत्तमवतं । यद्यदाकृदीया
रथा नक्षनस्परि ॥ पसंत्यञ्जिमिति वसु निवासस्थानं । औषादिको जनिन् ॥
तस्मात्स्तानात्परि उपरि उपरि देयांतरे ॥ पंचम्याः परावच्यर्थं इति सत्यं ।
अप्यर्थं उपदर्थं इति वृत्तिः ॥ वयो न पञ्चिष्य इव प्रमन् । प्रपतंति । प्रकर्षेण
गच्छंति ॥ पतेच्छांदसे लुङि लृदिच्चात् स्ते रङ्गादेशः । पत । पुनिति युवागमः ॥
कीदृशा वयः । अबस्यवोऽस्रकामाः । वृषीर्वतः प्राप्नवृषीः । वनर्षदो वने वृक्षादौ
निषत्याः ॥ सांज्ञितिकच्छांदसो रेफोपजनः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अथं स्मा न उदंवता सजोषसो रथं देवासो अभि विष्णु वाजसु ।

यदाश्वः पद्याभिस्तिव्रंतो रजः पृथिव्याः सानौ संघंनंत

पाण्यभिः ॥ २

अधं । स्र । नः । उत । अवत । सऽजोषसः । रथं । देवासः ।

अभि । विक्षु । वाजसु ।

यत् । आशवंः । पद्याभिः । तिल्वंतः । रजः । पृथिव्याः ।

सानौ । जंघनंत । पाणिऽभिः ॥ २

हे सजोषसः समानं प्रीयमाणा देवासो देवा अध अपुना नोऽस्माकं वाजसुं
वाजपक्षं कामयमानं गतिविशेषयुक्तं वा रथं विक्षु प्रजःसु जनपदेष्वभिमुखमुदयत ।
उदगमयत ॥ अवतिरत्न गत्यर्थः ॥ यद्वादाग्निनेये युक्ता आशवी व्यापनशीला अश्व्याः
पद्याभिः पादसाध्याभिर्गतिभो रजो रंजकं मार्गं तिल्वतस्तरंतः ॥ तरन्तेः शतरि
बहुलं ऊदसीति शपः सुः । बहुलं ऊदसीत्यभ्यासस्थेत्वं । अभ्यस्तानामादिरित्याद्यु-
दासत्वं ॥ पृथिव्याः प्रथिताया भूमेः सानो सवृच्छ्रिते प्रदेशे पाणिभिः पाशयुपलक्षितैः
पादैर्जंघनंत । अश्वर्थं गच्छंति ॥ इतैर्यद्बहुगंताच्छांदसो लङ् । व्यत्ययेनात्मनेपदं ।
बहुलं ऊदसीति शपो लुगभावः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उत स्य न इंद्रो विश्वचर्षणिर्दिवः शर्धे'न मारु'तेन सुक्रतु'ः ।

अनु नु स्यात्यटकाभिरुतिभो रथं महे सनये वाजसातये ॥ ३

उत । स्यः । नः । इंद्रः । विश्वऽचर्षणिः । दिवः । शर्धे'न ।

मारु'तेन । सुऽक्रतु'ः ।

अनु । नु । स्याति । अटकाभिः । उतिभिः । रथं । महे ।

सनये' । वाजसातये ॥ ३

उत अपि च विश्वचर्षणिविश्वस्य सर्वस्य इष्टा यद्वा विश्वे चर्षणयो मनुष्या वसू
परिचारकाः । अथवा विश्वे सर्वे लोकाचर्षणयो इष्टव्या येन ॥ बहुश्रीष्टो विश्वं
संज्ञायामिति पूर्वपदांतोदासत्वं ॥ मारुतेन मरुत्वसूक्ष्मप्रेण शर्धेन बलेन सङ् सुक्रतुः
शोभनकर्ता शोभनप्रप्तो वा स्यः स इन्द्रोऽटकाभिर्द्वैसकारहित्वाभिरुतिभो रथाभिः

सहितः सन् द्विगे ह्युलोकादागम्य तु अद्य नोऽकारं रचनतुङ्गाति । आतुगुच्छे-
नाधितिष्ठतु ॥ कंदंसः यपो जुक्तु ॥ क्रियर्थे । यद्ये सनवे यद्वते धनाव । तथा
वाजसातये वाजश्रावण सातये संभजनार्थं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उत न्य देवो भुवं न य सस्यणिस्त्वष्टा ग्नाभिः सजोषा
जुजुवद्वथं ।

इडा भगीं हृद्विवात् रोदंसी पूषा पुरंधिरग्निनावधा पती ॥ ४

उत । स्यः । देवः । भुवं न य । सस्यणिः । त्वष्टां । ग्नाभिः ।

सजोषाः । जुजुवत् । रथं ।

इडा । भगीः । हृद्विवा । उत । रोदंसी इति । पूषा ।

पुरंधिः । अग्निना । अर्धं । पती इति ॥ ४

उत अपि च ह्य स देवो दानादिगुणयुक्तो सप्तमस्य भूतजातस्य सस्यणिः सवनीषः
सिष्यो ग्नाभिर्देवपत्नीभिः । कंदंसि वै ग्ना इति तैत्तिरीयकं । गायत्र्यादीनि
कंदंसि च देवपत्न्य इत्युक्तं । सजोषाः समानप्रीतिः । एवंगुणविशिष्टस्तथाकदीवं
रथं जुजुवत् । प्रेरयतु ॥ जु इति सोत्रो घातुर्गत्वर्थः । अथास्यंताङ्गु किं रूपं ॥
तथेडा तिसृषां देवोनामाद्येडास्या देवो च रथं प्रेरयतु । हृद्विवा हृद्विवाहोव्यति
द्योतत इति हृद्विवा ॥ इगुपधलक्षयः कः । स्रपां स्रस्रगिति विभक्तेराकारः ॥
तादृशो भगव प्रेरयतु । उत अपि च रोदसी द्यावाष्टविव्यो पुरंधिर्बहुधीः पूषा
पोषको देवश्च ॥ अथयद्व्यर्धे ॥ पती सूर्याया भर्तारान्विनो च एते सर्वेऽस्रदीवं
रथं प्रेरंत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उत त्वे देवीं सुभगें मिथूह्योषासानक्ता जजतामपीशुषा ।

सुप्रे यदां षड्विंश नव्यसा वचः स्यात्तु च ववस्त्रिबया

उपस्त्रिरे ॥ ५

उत । त्वे इति । देवी इति । सुभगे इति सुभगी ।

मिथुऽहया । उषसानक्ता । जगतां । अपिऽजुवा ।

स्तुधे । यत् । वां । पृथिवि । नव्यंसा । वचः । स्यातुः । च ।

वयः । त्रिऽवयाः । उपऽस्तिरे ॥ ५

उत अपि च त्वे ते प्रसिद्धे देवो देव्यो देवनशीले सुभगे शोभनधने मिथूहया मिथः परस्परं पर्याप्त्यो एवंभूते उषासानक्ता उषाश्च रात्रिश्च जगतां जगमानामपीजुवा प्रेरयित्वो भवतः । तस्माद्दक्षदीयमपि रथं प्रेरयतां । उत्तरोर्ध्वो द्यावापृथिव्यः प्रत्यलगतः । हे पृथिवि वां युवां त्वां दिवं च नव्यसा नवीयसा नवतरेण प्रथस्थेन वचो वचसा ॥ सुपां सुसुगिति तृतीयाया जुक् ॥ यद्वादा स्तुधे स्तुधे ॥ उत्तमस्य व्यत्ययेन नव्यमः ॥ तदानो स्यातुः स्यात्वरस्य ब्रीह्यादेः संबन्धि वयोऽस्यं चरपुरो-
डाशादिलक्ष्यं त्रिवयाः । वय इत्यस्यनाम । ओषधिपशुसोमात्मकानि इविलक्षणान्यज्ञानि यस्य तादृशोऽह उपस्तिरे । उपसृष्ट्यानि । आच्छेनोपस्तरणाभिधारणपूर्वकं प्रयच्छामीत्यर्थः ॥ कृद् आच्छादने । लक्षुत्तमे कान्दसो विकरणस्य जुक् । अत्रत्यच-
यद्बन्धिति निपातांतरं प्रादपूरणं । ऋत इत्तात्तोरितोत्वं । निपातैर्यद्यदिहृतेति निपातप्रतिषेधः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत वः शंसंमुशिवामिव श्मस्यर्चिर्बन्नागोर्ज्ञ इकंपादुत ।

द्वित ऋभुचाः संविता चनी हधेऽपां नपादाशुहेमा धिया

शर्मि ॥ ६

उत । वः । शंसं । उभिर्जाऽइव । श्मसि । अर्चिः । बुध्नः ।

अजः । एकऽपात् । उत ।

द्वितः । ऋभुचाः । संविता । चनः । हधे । अपां । नपात् ।

आशुहेमा । धिया । शर्मि ॥ ६

उत अपि च हे देवा उभिलाग्निव । इवेति संप्रत्यर्थाथः । अस्मत्तः स्तुतिं काम-
वसानानां वो युष्माकं ग्रंथं स्तुतिं संप्रति यज्ञसि । उग्रसि कामवानसे ॥ यथ
कांतौ । इदंतो ऋसिः । यज्ञिञ्जादिना संप्रसारणं । ज्ञांदसो वर्षकोपः ॥ उत अपि
च अहिर्बुध्नः । बुध्नन्तरिचं । तत्र भवोऽहिनामा देवः । अज एकपात् । न जायत
इत्यजः । एक एव पद्यते गच्छतीत्येकपात् । अज एकपात्सकः सूर्यः । त्रितस्त्रीर्णतम
ऋक्षणा उरुचय उरुनिवास ऋभूणां निवासविता वैद्वश्च सविता सर्वश्च प्रसविता
वनोऽजं दधे । विदधात । अस्मभ्यं करोत । तथागुहेषा यीम्रगाभी ॥ हि गता-
पितृत्वादन्येभ्योऽपि दृश्यंत इति मनिन् ॥ तादृशोऽपां नपात् अपां पौत्रीयस्थानी-
योऽग्निः । अङ्गा ओषधिवनस्तयो जायंते । ओषधिवनस्थंतिभ्यश्चायमग्निर्जायत
इत्यग्नेरपां पौत्रत्वं । स च धिया स्तुत्या ऋग्नि । ऋग्नीति कर्मनाम । यज्ञकर्मणि
प्रोतो भवत्विति शेषः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

एता वो वश्मरुता यजत्रा अतञ्चत्रायवो नश्से सं ।

अव त्ववो वाजं चकानाः सप्तिर्न रथ्यो अहं धीतिमंश्याः ॥ ७

एता । वः । वश्मि । उत्तरता । यजत्राः । अतञ्चन् ।

आयवः । नश्से । सं ।

अव त्वव । वाजं । चकानाः । सप्तिः । नः । रथ्यः । अहं ।

धीतिं । अश्याः ॥ ७

हे यजत्रा यजनीया विभ्रे देवा वो युष्मदीवान्येनैतान्युद्यतोद्यतानि ऋषांसि
वश्मि । कामवे । नश्यसे नवतराय स्तुत्यतमाय युष्मद्गणायायवो मत्प्रभृतयो मनुश्याः
कर्मितानि स्तोत्राणि सप्ततञ्चन् । सप्तस्तुर्षन् । किनिच्छंतः । अयस्त्ववः अयथीवं
यथोऽजं वात्मन इच्छंतः । वाजं वज्रं चकानाः कामयमानाः ॥ जन दीप्तिर्कांति-
गतिश्च । सिठः कामच् ॥ रथ्यो रथसंबंधी सप्तिर्न सपंथशीकोऽश्च इव युष्मद्गणो
धीतिमन्वादीयं कर्माश्याः । प्राप्नोत ॥ अन्व व्याप्नो । व्यत्ययेन परस्मै पदमथनो ।
वज्रं वदंतीति विकरणस्य तुक् ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे षष्ठदशो षष्ठः ॥

अथ न इत्यर्थं दशमं सूक्तं ऋग्वेदस्यार्धं वक्ष्यामि त्रिकोऽनुष्टुभः । शिष्टाः
 पंच जगज्यः । प्रथमा द्यावापृथिवीया ततो द्वे ऐंद्र्यौ त्वाङ्ग्यौ वा । ततो द्वे राका-
 देवस्ये द्वे सिनोवासीदेवस्ये अंत्या गुंवादिभ्युदेवताका । तथा चानुक्रांतं । अथ
 मेऽष्टौ आगतं त्वनद्वंभंतं । द्यावापृथिवीया द्वे ऐंद्र्यौ त्वाङ्ग्यौ वा द्वे द्वे राकासि-
 नीवाख्योरंत्या खिगोक्तदेवतेति ॥ आभिपुत्रिके चर्षेऽङ्गनि वैश्वदेवस्य आद्य-
 सृष्टौ द्यावापृथिवीयनिविदानः । तथा च सूक्तितं । अथ मे द्यावापृथिवी इति
 तिस्रसूक्तं मे अप इति वैश्वदेवं । आ० ७. ७. इति ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

अथ मे द्यावापृथिवी ऋतायतो भूतमंवित्री वचंसः सिंसांसतः ।

ययोरायः प्रतरं ते इदं पुर उपस्तुते वसुधुर्वा मज्जो दधे ॥ १

अथ । मे । द्यावापृथिवी इति । ऋतःयतः । भूतं ।

अवित्री इति । वचंसः । सिंसांसतः ।

ययोः । आयुः । प्रतरं । तु । इति । इदं । पुरः ।

उपस्तुते इत्युपस्तुते । वसुधुः । वां । मज्जः ॥ दधे ॥ १

द्यावापृथिवी द्वे द्यावापृथिवीया ऋतायत ऋतं यज्ञमात्मन इच्छतः सिंसांसती
 युवां संभक्तुमिच्छतोऽस्य वचसः ॥ वक्त्रोनि वचाः स्तोता । असन् ॥ स्तोत्रस्य
 मे मनावित्री अवित्री पाथयित्री भूतं । भवतं । ययोर्द्यावापृथिवीयोरायुरसं प्रतरं
 प्रकथंतरहृत्यद्यत देति शेषः । इदमिदानीं ते द्यावापृथिवीयाउपस्तुते तत्र तत्र स्थितैः
 स्तोत्रभिः स्तुते वां युवां वसुधुर्धनकामोहं मज्जो मज्जो मज्जतः ॥ विभक्तव्यत्ययः
 मज्जता स्तोत्रेषु पुरो दधे । उरस्कारोनि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मा नो गुह्या रिपं आवोरहंभन्मा नं आभ्यो रौरधो

दुष्कृनाभ्यः ।

मा नो वि धीः सख्या विद्धि तस्यं नः सुन्नायता मनसा

तत्त्वंमहे ॥ २

मा । नः । गुह्याः । रिपः । आदोः । अहन् । दभन् । माः ।

नः । आभ्यः । रीरधः । दुच्छनाभ्यः ।

मा । नः । वि । यौः । सख्या । विधि । तस्य । नः ।

सुन्नायता । मनसा । तत् । त्वा । ईमहे ॥ २

हे इंद्र त्वहो आयोर्षद्वयस्य यत्पुभूतस्य गुह्या गोप्या ज्ञातव्यक्या रिपो
हिंसारूपा माया नोऽस्मान् अहन् । उपलक्षयमेतत् । अहनि रात्रौ च ना दभन् ।
मा हिंसिद्गुः । तथा नोऽस्मानाभ्यो दुच्छनाभ्यः । युनिति सुखनाम । दुःयुना
दुच्छनाः । दुःखकारिणीभ्यः यत्पुत्रेणाभ्यो वा रीरधः । वधं वा नैषीः । रथतिर्बन्ध-
तमन इति यास्त्राः । रध हिंसासंराद्योः । अस्त्रार्थतास्तुक्ति षक्ति रूपं ॥ अपि च
नोऽस्माकं सख्या सख्यानि सखित्वानि ना पि यौः । त्वया विमुक्तानि वा कार्षीः ।
अपि तु नोऽस्माकं तस्य तत् सखित्वं सुन्नायता सुखमन्नाकमिच्छता मनसा विधि ।
जानोहि ॥ क्रियापहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चर्थ्ये षष्ठे ॥ तत् त्वा
तादृशं त्वामोमहे । अभिमतफलं याचामहे ॥ सुपां सुशुगिति तच्छब्दादुत्तरस्या
विभक्तौर्लुक् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहे'डता मनसा शु'ष्टिमा व'ह दुहानां धेनं पिप्यधीमसच्च' ।

पद्याभिराय' वचसा च वाजिनं त्वा हिंनोमि पुरुहृत विश्वहां ॥

अहे'डता । मनसा । शु'ष्टिं । आ । व'ह । दुहानां । धेनुं ।

पिप्यधी' । असच्चतं ।

पद्याभिः । आयु' । वचसा । च । वाजिनं । त्वां । हिनोमि ।

पुरुहृत । विश्वहां ॥ ३

हे इंद्र त्वहो अहेडता अह्नुयता मनसा शुष्टि' सुखकरो दुहानां दोग्धी
पिप्यधीं प्रहृषां पीनां ॥ आदो इन्द्रो । शिठः कस्रः । शिष्ट्यकोचेति पीषाचः ।

उमितेति ङीप् । संप्रसारणमिति संप्रसारणं । आशिषसिषसीनां चेति षत्-॥
 अक्षयतवसङ्गावयवा एवंधूतां चेतुं गामावह । आभिदृच्छेन प्रापय । अशि च
 हे पुत्रहृत वहुभिराहतेर्हृ त्वदनी पद्याभिः पादगतिभिरासुं व्यापनशीलं वचसा
 वाचा च वाजिनं वेगवतं त्वां पिच्छा सर्वेष्वहःसु हिनोमि । स्तुतिभिः प्रेरयामि ॥
 हि गतोःहृषो च ॥

पत्नीसंयाजिषु षट्पतेः प्राक् राकासिनीवाल्हो यद्व्ये । तत्र राकायागस्य
 राकावहमित्यादिके याव्यानुवाक्ये । सूत्रितं च । राकावहं सिनीवालि कुहमह-
 मिति हे हे याव्यानुवाक्ये । आ० १, १० । इति ॥ तथाग्निवास्तेष्वेते धाव्ये ।
 सूत्रितं च । राकावहमिति हे । आ० ५, २० । इति ॥

॥ तयोराद्यात्र चतुर्थी ॥

राकावहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतुं नः सुभगा बोधतु जना ।

सीव्यत्पः सूच्याश्चिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थं ॥ ४

राका । अहं । सुहवां । सुस्तुती । हुवे । शृणोतुं । नः ।

सुभगां । बोधतु । जनां ।

सीव्यत् । अपः । सूच्या । अचिद्यमानया । ददातु । वीरं ।

शतदायं । उक्थं ॥ ४

संपूर्णवर्द्धा पोथंभासी राका । तां देवीं सुहवां आह्वानाभाह्वानप्रयोजनकारिणी
 सुष्टुती घोभनया स्तुत्याहं हवे । आह्वयामि ॥ सुष्टुतिव्याप्तृतीवैकवचनस्य
 सुपां सुष्टुमिति पूर्वसवर्णं रकारः ॥ ना च सुभगा घोभनधना नोऽश्वाकभाह्वानं
 ष्टयोत् । नृत्वा च जना आत्मना अयमेव बोधत । अस्मदभिप्रायं बुध्यतां ।
 बुद्ध्यावापः कर्म बुद्धोत्पादनलक्षणं सूच्या सूचीस्थानीययाश्चिद्यमानयाभिश्चक्षवाह-
 यश्चबुद्ध्या सीव्यत् । संतनोत् । यथा वस्त्रादिकं सूच्या सूतं चिरं तिष्ठति एवमिदं
 करोत् । कत्वा च वीरं विक्रांतं शतदायं बहुधनं बहुधनं बोक्त्रां प्रथमं पुत्रं
 ददात् ॥

। अथ पंचमी ।

यास्ते' राके सुमतयः सुपेशंसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि ।
ताभिर्नो अद्य सुमना उपागच्छि सहस्रपोषं सुभगे रराणा ॥ १
वाः । ते । राके । सुमतयः । सुपेशंसः । याभिः ।

ददासि । दाशुषे । वसूनि ।

ताभिः । नः । अद्य । सुमनाः । उपागच्छि ।

सहस्रपोषं । सुभगे । रराणा ॥ १

हे राके देवि सुपेशसः शोभनरूपास्ते तव याः सुमतयः शोभनबहुयः याभिर्भक्ति-
भिर्दाशुषे इविर्दत्तवते यजमानाय वसूनि धनानि ददासि । प्रयच्छसि । अद्येदानीं
ताभिर्भक्तिभिः सहिता त्वं सुमनाः शोभनमना भूत्वोपागच्छि । उपागच्छ ॥ गण-
च्छांदसः शपो लुक् । अमुदात्तोपदेशेत्यादिनानुनासिकलोगः । असिद्धवत्त्वा
भादित्यस्यासिद्धत्वाच्चेर्लुगभावः ॥ किं क्ववंती । हे सुभगे शोभनधने सहस्रपोषं
सहस्रसंख्याकस्य धनस्य पुत्रिं, रराणा ददती ॥ रा दाने । व्यत्ययेन शानच् ।
च्छांदसः शपः झुः । अभ्यस्तानामादिरित्याद्यादात्तत्वं ॥

सिनीवाल्या यागे सिनीवालीत्यादिके ह्ये याञ्चात्तुवाक्ये । सूत्रं पूर्वसुदाहृतं ॥

। तत्रानुवाक्या सूक्ते षष्ठी ॥

सिनीवालि ष्टुंष्टुके या देवानामसि स्वसां ।

जुषस्व इव्यमाहुतं प्रजां देवि द्विद्विष्टि नः ॥ ६

सिनीवालि । ष्टुंष्टुके । या । देवानां । असि । स्वसां ।

जुषस्व । इव्यं । आहुतं । प्रजां । देवि । द्विद्विष्टि । नः ॥ ६

दृष्टवर्द्धाभावात्सा सिनीवाली । हे सिनीवालि ष्टुंष्टुके ष्टुजवने ष्टुसंज्ञते
वा या त्वं देवानां स्वसासि स्वयंसंचारिणी भगिनी वा भवसि सा त्वभाक्ततयाभि-
सुख्यमानी प्रधिपुं इव्यमश्दीयं इविर्जवत्स । सेवस्व । किंच हे देवि सिनीवालि

नोऽस्माकं प्रजां पुत्रादिकां दिदिषिठ । अपचिह्न अतिसमेव वा । देहीत्वर्थः ॥ दिष्ट
अपचये । सोऽदि चांदसः ययः ह्युः । दिष्ट अतिसमेव इत्यजाहा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

या सुवाहुः स्वंगुरिः सुभ्रमा बहस्रवरी ।

तस्यै विश्वपत्न्यै ऋविः सिनीवात्यै जहोतन ॥ ७

या । सुवाहुः । स्वंगुरिः । सुभ्रमा । बहस्रवरी ।

तस्यै । विश्वपत्न्यै । ऋविः । सिनीवात्यै जहोतन ॥ ७

या सिनीवाली सुवाहुः शोभनवाहुः स्वंगुरिः शोभनांगुरिः सुभ्रमा सुभ्र
प्रसवित्री ॥ बहूः प्राणिप्रसवे । अन्धेभ्योऽपि दृश्यंत इति जनिन् । ऋत्सरपदप्रकृति-
स्वरत्वं ॥ बहस्रवरी बहूनां प्रजानां सवित्री ॥ तेनैव सूत्रेण कृनिप् । वनो र
चेति ङोत्रेफो । ऋत्सरपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ तस्यै सिनीवात्यै विश्वपत्न्यै विश्वां
पालयित्व्यै ॥ विश्वाया संप्रस्येयि पत्युर्नकारांतादेशः । अयस्मयादित्वेन भत्वाद्दिष्टो
जगत्वाभावः । परादिच्छंदसि बहुलमित्यत्सरपदाद्युदात्तत्वं ॥ हे ऋत्विव्यजमाना
ऋविर्जहोतन । जुहुत ॥ तप्नप्रनयनाचेति तनवादेशः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

या गुंगूर्या सिनीवाली या राका या सरस्वती ।

इंद्राणीमंष्ट्र जतये वरुणानीं स्वस्तये ॥ ८

या । गुं । राः । सिनीवाली । या । राका । या ।

सरस्वती ।

इंद्राणीं । अष्ट्रे । जतये । वरुणानीं । स्वस्तये ॥ ८

अत्र गुंगूर्येन राकासिनीवात्योः सः ऋवयात्कुड्कच्यते । या गुंगूः कुड्कसापङ्गे ।
आहुवाणि । एवङ्कसरत्वापि बोध्यं । इंद्राणींमंष्ट्र पत्नीसूतये वरुणाणंजङ्गे ।
आहुवाणि । तथा वरुणानीं वरुणस्य पत्नी स्वस्तयेऽपिनाथायात्तयाणि ॥ इंद्रवक्ष्ये-
त्यादिना ङीच् आहुनागमच ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ इति द्वितीये मंडले तृतीयोऽनुवाकः ॥

चतुर्थेऽनुशाक एनादयं सूक्तानि । तथा ते पितरिति पंचदशमं प्रथमं सूक्तं
 ऋत्विगदक्षारं त्रैलोक्यं रोद्धं । अनुक्तांतं च । आ ते पंचोना रोद्धमिति ॥ ऋत्विग-
 वादिरुद्रवज्रोन्वनेन सूक्तेन प्रतोषो दिगुपस्थेया । सूत्रितं च । अद्रुद्रावेना रुद्राया
 ते पितरिणा रुद्राव स्थिरधन्वन इति सर्वरुद्रयज्ञेषु दिशासुपस्थान इति ॥ रुद्रदेवत्वे
 पयो आ ते पितरिति ऋत्विगोऽनुकाक्या । सूत्रितं च । आ ते पितर्मरुतां सुन्नमेतु
 प्र वन्ववे हृषभाय श्वितोच इति तिस्रः । आ० ३. ८. इति ॥ अत्र शौनकाः ।
 चतुर्दशोऽश्वेकं कणक्ष जुहुयात्तदं । आतेसूक्तेन रोद्धेयं प्रयुचं वाग्व्यतः युधिः ॥
 पूर्वमाज्जाहृतोर्हुत्वायोपस्थाय च यंकरं । ऋत्विःशेषेण वनेतैकांतरमर्तंङ्कितः । पूर्व-
 भासे जयेन्मृत्युं रोगैश्च परिकुच्यते । ऋत्वि० १. ३०. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

आ ते पितर्मरुतां सुन्नमेतु मा नः सूर्यस्य संदृशीं युयोथाः ।

अभि नी वीरो अर्षति क्षमेत प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः ॥ १

आ । ते । पि॒तः । म॒रु॒तां । सु॒न्नं । ए॒तु । मा । नः ।

सूर्यस्य । संदृशः । युयोथाः ।

अभि । नः । वी॒रः । अ॒र्ष॒ति । क्ष॒मे॒त । प्र । जा॒ये॒म॒हि ।

रुद्र । प्रजाभिः ॥ १

हे मरुतां पितः सर्वज्ञानां देवानासुत्यादक रुद्र ॥ परमपि जंदसोति वज्रांतस्य
 पूर्वाभंजितांगवज्रावसुर्वाहुदात्तत्वं ॥ ते त्वदोयमसाम्यं दातव्यं सुन्नं सुन्नमेतु ।
 आगच्छतु । रुद्रस्य च मरुतां पितृत्वमिदं पितृने मरुतानाख्यायिकासुत्सेनावादिष्य ।
 ऋत्वि० १. ११४. ६. तथा त्वं नोऽज्जानु सूर्यस्य संदृशः संदर्शनात्मा युयोथाः । आ
 वृषज्जानीः ॥ यु निम्नणामिन्प्रयोः । सङ्घि जंदसः यपः क्षुः । जंदसुभयसैत्वार्य-
 धातुकत्वेन ङिष्वाभागाद्गुणः ॥ अर्षति यत्नौ । भ्रातृत्वो वा अर्षति ऋतेः ।
 नोऽज्जानं वीरो वीर्यवान् पुत्रादिरभि क्षमेत । अभिभवतु । यद्वा वीरस्त्वं नोऽज्जान-
 भिक्षमेयाः । अज्जानु जतापरायोनभिक्षमस्व । हे रुद्र प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिः
 प्रजावेमहि । प्रभूताः स्नात ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वादन्तेभी रुद्र शंतमेभिः शतं हिमा अशीय भेषजेभिः ।

व्य । अहो धी वितरं व्यहो व्यमीवाचातवस्वा विषूचीः ॥ १

त्वादन्तेभिः । रुद्र । शंतमेभिः । शतं । हिमाः । अशीय ।

भेषजेभिः ।

वि । अस्मत् । द्वेषः । वितरं । वि । अहं । वि । व्यमीवाः ।

चातवस्व । विषूचीः ॥ २

हे रुद्र त्वादन्तेभिरस्यया दत्तैः शंतमेभिरतिशयेन सुखकरैर्भेषजेभिर्भोज्यैरौषधैः शतं हिमाः शतं हेमंतान् शतं शंभुत्वरानशीय । व्याप्तुयां ॥ अन्नोतेर्लिङ्गि आदसो विकरवस्व जुक् ॥ अपि च अकृदकृत्तो हेवा हेष्टुन् विचातवस्व । विनाशय । तथाऽहः पापं वितरवत्तंतं विचातवस्व । अभीवा रोगान्बिषूचीर्विष्णु नामांशतैः अस्त्वधरीरव्यापकान् रोगान्बिचातवस्व । अकृत्तः पृथक्कृत्य विनाशय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

श्रेष्ठी जातस्यं रुद्र श्रियासिं तवस्तंमस्तवसं वज्रवाहो ।

पथिं वाः पारमं हंसः स्वस्ति विष्ठां अभिती रपंसो सुवोधि ॥ १

श्रेष्ठः । जातस्यं । रुद्र । श्रिया । असि । तवः । शंतमः । तवसं ।

वज्रवाहो इति वज्रवाहो ।

पथिं । नः । पारं । अं हंसः । स्वस्ति । विष्ठाः । अभिऽपृतीः ।

रपंसः । सुवोधि ॥ २

हे रुद्र जातश्रेष्ठोत्पन्नस्य सर्वस्य जनतो मध्ये श्रियैश्चर्मैश्च श्रेष्ठः प्रथमस्तमोऽसि । अपथि । तथा हे वज्रवाहो आनुभवसा रुद्र तवसं प्रवृत्तानां मध्ये तवस्तमोऽतिशयेन

महद्योऽसि स त्वं नोऽस्माकं हसः प्रापस्यः पारं तीरं खलित् जेनेक पर्वि । पारव ।
तथा रपसः प्रापस्य विन्दाः सर्वां खभीतीरभिगमनानि कुबोधि । दृषकुव ॥
कीतेऽन्दादसः यपः क्षुः । वा खंदभीत्यपिचस्य विकल्पनात् छिन्नाभावेऽङ्कितश्चेति
हेर्हिः ॥

। अथ चतुर्थी ।

मा त्वां रुद्रं चुक्रुधामा नमोभिर्मा दुष्टंती वृषभ मा सहती ।

उर्वी वीरं प्रपय भेषजेभिर्भिषक्तं त्वा भिषजां शृणोमि । ४

मा । त्वा । रुद्र । चुक्रुधाम । नमःऽभिः । मा । दुःऽस्तुती ।

वृषभ । मा । सहती ।

उत् । नः । वीरान् । प्रपय । भेषजेभिः । भिषक्ऽतमं ।

त्वा । भिषजां । शृणोमि । ४

हे रुद्र त्वा त्वां नमोभिरयथाक्रियमाद्यैर्नमस्कारैर्हविर्भिर्मा माचक्रुधाम । नह
क्रोधयान । क्रुधं वा काद्यं ॥ क्रुध कोपे । अस्मास्यंताङ्गुलिः खडि रूपं ॥ हे
वृषभ कावानां पर्वितर्दुष्टी दुःस्तुत्याशोभनया स्तुत्या वा चुक्रुधामित्येव । तस्य
सहती सहत्या विसद्वैरन्यैर्देवैः सहाह्वानेन मा क्रोधयान । अथो हि सस्मात्पू-
नेन सहाह्वाने क्रुधो भवति । स त्वं नोऽस्माकं वीरान् पुत्रान्भेषजेभिस्तदीवैर्भेषजे-
दोषवैरदपय । अक्रुडं संशोभव । हे रुद्र त्वा त्वां भिषजां चिकित्साभिज्ञानां
मध्ये भिषक्तमतिप्रयेन भैवज्यस्य कतारं शृणोमि । प्रथमो देवो भिषकिति क
र्त्तान्तरेऽप्युक्तं ॥

। अथ पंचमी ।

उर्वीमभिर्हवते यो हविर्भिरव सोमंभो रुद्रं दिंशीथ ।

ऋदूहरः सुहवो मा नो अस्ये वन्नः सुश्रियो वीरवशानाभैः । ५

हवीमभिः । हवते । यः । हविःभिः । अवं । सोमेभिः ।

रुद्रं । द्विषीय ।

ऋद्रुदरः । सुहवः । मा । नः । अस्यै । वसुः । सुधिमः ।

रीरधत् । मनाथै ॥ ५

यो रुद्रो हविर्भिरवपुरोडायादिभिः सहितैर्हवीमभिराह्वानैः स्तुतिलक्ष्यैर्हवते । आह्वयते स्तुयते ॥ व्यत्ययेन कर्कषि कर्तृप्रत्ययः । वसुसं कंदसोति ह्वयतेः संप्रसारणं ॥ तं रुद्रं सोमेभिः स्तोत्रैरवद्विषीय । अवं खंडयामि । दृष्यारोमि । अपगतक्रोधं क्रोधीति यावत् ॥ दो अवडने । व्यत्ययेनात्मनेपदं । वसुसं कंदसीतीत्वं ॥ ऋद्रुदरो ऋद्रुदर इति यास्कः । नि० ६, ४ । सुहवः शोभनाह्वानो बभ्रुभंतां सर्वस्य वसुस्यो वा । सुधिमः । धिमे हनु नासिके वा । शोभनधिमः । एवंशुषविष्टः स रुद्रोऽस्यै मनाथैः । ह्वयति मन्यमाना बुधिमना । तस्यै नोऽप्यान्वा रीरधत् । मा वयं नैषीत् ॥ रध हिसासंराहोः । अस्यास्यं प्रताह्युडि चडि रूपं । रथतिर्वंशगमनं इति यास्कः ॥

॥ अथ षष्ठौ ॥

ह्वीमं ममंद् वृषभो मरुत्वान्त्वचीयसा वयंसा नाधमानं ।

दृषीयं ह्यायामरपा अशीया विवासेयं रुद्रस्यं सुम्नं ॥ ६

उत् । मा । ममंद् । वृषभ । मरुत्वान् । त्वचीयसा ।

वयंसा । नाधमानं ।

दृषीयं । ह्यायां । अरपाः । अशीय । आ । विवासेयं ।

रुद्रस्यं । सुम्नं ॥ ६

वृषभः काशानां धर्मिता मरुत्वान् मरुद्भिः पुनैर्युक्तो रुद्रो नाधमानं वाचमानं वा वां त्वचीयसां दीप्तिं मरुत्वाद्येनोन्ममंद् । उक्त्वं च तपंयद् । अपि आहं वृषीय

जायां यथा सूर्यकिरणसंतप्रन्धायां प्रविशति एवं रुद्रस्य सुप्तं सुखवरपा अपायः
बन् अपीय । व्याग्रुयां । तदर्थं तं रुद्रनामिवादेयं । अरिचरभं ॥ विनाशतिः
परिचरणकर्म ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

क'स्य ते' रुद्र मृडयाकुर्क्षो यो अस्ति' भेषजो जलापः ।

अपभर्ता रपसो दैव्यस्याभी नु मा हृषभ चक्षमीयाः ॥ ७

क' । स्यः । ते । रुद्र । मृडयाकुः । इस्तः । यः । अस्ति' ।

भेषजः । जलापः ।

अपभर्ता । रपसः । दैव्यस्य । अभि । नु । मा । हृषभ ।

चक्षमीयाः ॥ ७

हे रुद्र ते तव मृडयाकुः सुखयिता सः स हस्तः क कुत्र वर्तते । यो हस्तो
भेषजो भेषजकृत् जलापः सर्वेषां सुखकरोऽस्ति । भवति । स हस्तो विद्यत एव ।
तेन हस्तेन मां रक्षति भावः । अपि च हे हृषभ कामानां वर्धितः दैव्यस्य देवमतस्त
रपसः पापस्यापभर्तापहर्ता विनाशयिता भूत्वा कृतापरार्थं मां तु क्षिप्रचक्षिचक्ष-
मीयाः । अभिचक्ष ॥ असूप् सङ्घने । कठि कांसः यपः क्षुः । वहुलं अंदेशी-
तीडागमः ॥

रुद्रदेवत्वे पयो वपापुरीडाद्यहृषिनां क्रमेण प्र बभूव इत्याद्यास्तिस्रो याज्याः
प्र बभूवे हृषभाय द्वितीये इति तिस्र आपश्चातासस्तथा श्रुत्वात् । आ० ३, ८, ।
इति ॥

॥ तत्रास्या सुक्तेऽष्टमी ॥

प्र बभूवे' हृषभाय द्वितीये महो महो संष्टतिमीरवाभि ।

नमस्त्या कस्तलीकिनं नमीभिर्गण्णीमसिं त्वेधं रुद्रस्य नामं । ८

प्र । बभ्रवे । वृषभाय । श्वितोषे । महः । मही । सुस्तुतिं ।
 प्रेरयामि ।

नम अ । कण्ठालीकिर्नं । नमःऽभिः । वृषीमसि । त्वेषं ।
 रुद्रस्यं । नामं ॥ ८

बभ्रवे विद्मस्व भवं बभ्रु वषाय वा वृषभाय कामानां वषित्वे तद्वत्प्रसङ्गकारिणे वा श्वितोषे वैश्वानं वते ॥ श्विता वषे । श्वोषादिक इवप्रत्ययः । श्वितिसंघतीत्वं चते-
 क्वं विगितादिना क्तिन् । चतुर्थ्येकवचनेऽथ इत्यकारलोप चापिति दीर्घत्वम् ।
 उदात्तनिवृत्तिस्वरैष विभक्तोऽदात्तत्वं ॥ एवंशुषिषिष्टाय कृद्राय मही मही
 महीतोऽपि महीतो सुस्तुतिं योभनस्तुतिं प्रेरयामि । प्रकर्षेणोच्चारयामि । हे स्तोतः
 कण्ठालीकिर्नं । उच्यते नामधेयमेतत् । नि० १, १७ । उच्यते । कण्ठालीपगम-
 वति मन्वविति कण्ठालीकं तेजः । तद्वत्तं रुद्रं नमोभिर्नमस्कारैश्चैविभिर्नमस्व ।
 पूजय । वषं च रुद्रस्य महादेवस्य त्वेषं दीप्तं नाम वृषीमसि । वृषीम संकीर्तयामः ॥
 गृ वचने । ऋग्व्यादिकः । इदतो मसिः । प्रादीनां वृषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

स्विरेभिर्नैः पुरुकर्म उग्रो बभ्रुः शुक्रेभिः पिपिषी चिरंश्वैः ।

ईशानादस्य भुवमस्य भूरेर्न वा उं वोषदुद्राहस्यं ॥ ८

स्विरेभिः । नैः । पुरुऽकर्मः । उग्रः । बभ्रुः । शुक्रेभिः ।

पिपिषी । चिरंश्वैः ।

ईशानात् । अ अ । भुवमस्य । भूरेः । न । वै । उं इति ।

वोषत् । रुद्रात् । असुर्थं ॥ ८

स्विरेभिः स्विरेर्इडे र्गौरवमवैर्दुःश्रुः पुरुकर्मोऽपुत्रुत्वात्त्वचैर्दुःश्रुः रूपैरपि च उग्र
 उग्र संकीर्तयामी बभ्रु भंतां बभ्रु वषीं वा रुद्रः शुक्रे निर्दोषैश्चिरंश्वैश्चिरंश्वैश्चितर-

अपीयैर्वासांकारैः पिपिबे । दीपते ॥ पिब अन्वये । कर्मणि सिट् ॥ रथानादीन्-
रादक्ष ध्वनक्ष भूतजातक्ष भूरेभर्तू रद्रादक्ष्यं ॥ अस्य ज्येष्ठे अक्षरम् । असुरः
ज्येष्ठा । तत्र सायुः ॥ असुर्वं वलं न वा ङ योषत् । नैव दृग्भवति ॥ योतेर्लेश-
ङागमः । सिम्बुल्लं जेटोति सिप् ॥

॥ अथ दशमी ॥

अर्हन्विभिर्धि सायंकानि धन्वाहैनिष्कं यजतं विश्वरूपं ।

अर्हन्निदं द्यसे विश्वमभं न वा औजीयो रुद्र त्वदस्ति ॥ १०

अर्हन् । विभिर्धि । सायंकानि । धन्वं । अर्हन् । निष्कं ।

यजतं । विश्वरूपं ।

अर्हन् । इदं । द्यसे । विश्वं । अभं । न । वै । औजीयः ।

रुद्र । त्वत् । अस्ति ॥ १०

हे रुद्र त्वमर्हन् अर्हो योग्य एव सन् सायकानि यरान् धन्व धनुष विभिर्धि ।
धारयसि । तथाहैन्नेन यजतं यजनीयं पूजनीयं विश्वरूपं वस्तुविधिरूपमुक्तं निष्कं
ङारं विभिर्धि । तथाहैन्नेदं विश्वं सर्वमभं । नृषामेतत् । अतिविस्तृतं
जगद्द्वयं । रक्षसि । देह् रक्षणे । हे रुद्र त्वत् त्वत् त्वत्तोऽन्यत् किंचिदोमीय
ओजस्वितरं बलवत्तरं न वा अस्ति । न खलु विद्यते । अतस्त्वमेवोक्तव्यापारेण
योग्य इत्यर्थः ॥ ओजस्यन्दात्तर्हीयो विनिः । तत आतिशयनिक इदम् ।
निष्कतोर्लुक् । टेरिति टिडोपः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे सप्तम्यो वगः ॥

प्रथमे ऋगष्टाभनोऽपचः श्रुत्वा स्तुहि श्रुतमित्येतां जपेत् । अन्वितं च स्तुहि
श्रुतं गर्तंसदं युवानमिति ऋगक्षेति ॥

॥ सैषात्रैकाद्रथी ॥

स्तुहि श्रुतं गर्तंसदं युवानं ऋगं न भीममुपहङ्गसुयं ।

खडा जंरिभे रुद्र स्तवानोऽन्यं ते अस्मान्नि वधंतु सेनाः ॥ ११

स्तु॒ष्टिः । श्रु॒तं । ग॒तः॒स॒दं॒ । सु॒वा॒नं । न । भो॒मं ।

उ॒प॒स॒द॒त् । उ॒ग्रं ।

स॒द॒ । ज॒रि॒त्रे । रु॒द्र । स्त॒वा॒नः । अ॒श्वं । ते । अ॒स॒त् । नि ।

व॒प॒न्तु । सि॒ना ॥ ११

हे स्रोतः श्रुतं विश्रुतं प्रख्यातं रुद्रं स्तुष्टिः कीदृशं । गतंसदं । बर्तते रथः । सत्त्व सोदंते युवानं निव्यतस्त्वं रुद्रं न भोमं रुद्रं सिंघनिव भयंकरं । उपसदत्तु-
उपसदत्तारं यद्रूपासपसद्वृथं । हे रुद्र त्वं स्तवानोऽस्माभिः स्तूयमानः सन् जरित्रे
स्रोत्रे यज्ञं रुद्र । स्रखय । ते त्वदोयाः रोवा अस्मादन्वमकृत्वातिरिक्तं पुरुषं
विवपन्तु । निवन्तु ॥

॥ अथ हादशी ॥

कु॒मा॒र॒चि॒त्पि॒तरं॒ व॒दं॒मा॒नं॒ प्र॒ति॒ नाना॒म रु॒द्रो॒प॒य॒तं॒ ।

भू॒रे॒र्हा॒तारं॒ स॒त्प॒तिं॒ गृ॒णी॒षे॒ स्तु॒त॒स्त्वं॒ भे॒ष॒जा॒ रा॒त्य॒क्षे ॥ १२

कु॒मा॒रः । चि॒त् । पि॒तरं॒ । व॒दं॒मा॒नं॒ । प्र॒ति॒ । प्र॒ति॒ । नाना॒म ।

रु॒द्र । उ॒प॒य॒तं॒ ।

भू॒रेः॒ । हा॒तारं॒ । स॒त्प॒तिं॒ । गृ॒णी॒षे॒ । स्तु॒तः॒ । त्वं॒ ।

भे॒ष॒जा॒ । रा॒सि॒ । अ॒क्षे॒ इति॑ ॥ १२

वदमानं आबुधान् भव सोम्येति स्तुपते पितरं कुमारचित् यथा कुमारः ॥
चिदिद्येतदुपनाथं ॥ हे रुद्र उपसदत्तवकात्मनीषे गच्छंते तां प्रतिननाम । प्रति-
नतमेऽसि । अपि च भूरेर्भक्तनो धनस्य दातारं सत्पतिं सतां पाशयितारं ॥ पत्वाचै-
श्वं प्रति पूर्वपदप्रकृतिसारत्वं ॥ हे रुद्र एवभूतं त्वां गृणीषे । स्रोत्रिण ॥ निपशिकाञ्जं
तिक्तो भवंतीति हे आदेयः ॥ स्तुतश्च त्वमकाभ्यं भेषजा भेषजानि रासि । हेहि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

या वीं भेषजा मरुतः शुचीनि या शंतमा वृषणो या मयोभु ।

यानि मरुरष्टशीता पिता नस्ता शं च योश्च रुद्रस्य वरिष् ॥ १२

याः । वः । भेषजा । मरुतः । शुचीनि । या । शंतमा ।

वृषणः । या । मयः । भु ।

यानि । मरुः । अष्टशीत । पिता । नः । ता । शं । च ।

योः । च । रुद्रस्य । वरिष् ॥ १२

हे मरुतो रुद्रपुत्रा नो युष्माकं या यानि भेषजा भेषजान्यक्कदारोग्यहेतुभूता-
न्वीषधानि शुचीनि शुद्धानि निर्मलानि संति । हे वृषणः कामानां वर्धितारो मरुतो
या यानि च युष्मदीयानि भेषजानि शंतमा अतिशयेन सुखकराणि । या यानि च
भेषजानि मयोभू मयोभूनि मयसः सुखस्य भावयितृषि नोऽस्त्वत्पिता मरुवानि
भेषजानि युष्मदीयान्यष्टशीत वृत्तवान् ता तानि भेषजानि रुद्रस्य महादेवस्य संबधि
शं च योश्च यच्छमनीयानां रोगाण्युपशमनं यावनीयानां भयानां यद्यापनमक्षतः
पृथक्करणं तदुभवं च वरिष् । कामये ॥ वयं कांतौ । आदादिकः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

परिं षो हेती रुद्रस्य वृज्याः परिं त्वेषस्य दुर्मतिर्मही गात् ।

अवं स्थिरा मधवंद्वास्त्रमुष्व मीठुं स्तोकाय तनयाय मृड ॥ १४

परिं । नः । हेतिः । रुद्रस्य । वृज्याः । परिं । त्वेषस्य ।

दुः । मतिः । मही । गात् ।

अवं । स्थिरा । मधवंत् । ऽभ्यः । तमुष्व । मीठुः । तोकाय ।

तनयाय । मृड ॥ १४

रुद्रस्य महादेवस्य हेतिरासुधं नोऽस्मान्परिहृष्याः । परिवर्षयत् । तथा त्वेषस्य
 क्षीप्तस्य रुद्रस्य महो महती दुर्मतिर्दुःखकारिणी बुद्धिश्च परिगात् । अस्मान्पैथि-
 त्वान्यत्र गच्छत ॥ अथ परि वर्षने ॥ हे शौठुः सेचनसमर्थं रुद्र स्थिरा स्थिराणि-
 त्वदीयानि धनूनि मघवद्भ्यो हविर्लक्ष्यषधनयुक्तेभ्यो यजमानेभ्योऽपततुष्व । अथत-
 तच्छानि क्रुह । तथा लोकायाश्चात्सुत्वाय तनयाय तत्सुत्वाय च क्रुह । सुखं क्रुह ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

एवा बभ्रो वृषभ चेकितान यथा देव न हृषीषि न हंसि ।

हवनस्युतो रुद्रे ह बोधि वृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ १५

एव । बभ्रो इति । वृषभ । चेकितान । यथा । देव । न ।

हृषीषि । न । हंसि ।

हवनस्युत् । नः । रुद्र । हृह । बोधि । वृहत् । वदेम ।

विदथे । सुवीराः ॥ १५

हे बभ्रो जगतो भतेर्वंशु वर्षं वा वृषभ कामानां वर्षितः चेकितान सर्वं जानन्
 हे देव क्षीप्तमान रुद्र तथा मेन प्रकारेण न हृषीषि न क्रुष्यसि न च हंसि ॥
 हृषीषि लज्जायां अर्थं क्रुष्यति कर्मा च ॥ एवं हवनस्युत् अरुदोयमाङ्गानंश्चएवन्
 नोऽस्मान् हे रुद्र इहाभिन्देते बोधि । बुध्यस्व । विदथे यत्ते वृहद्दे वा सुवीराः
 योभनसुत्वाः संतो वृहत् प्रौठं त्वदीयं स्तोत्रं वदेन । उद्गारयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमेऽष्टादशो वसः ॥

धारावरा इति पंचदशर्षे द्वितीयं सूक्तं गार्गीमदं भाकृतं । अंत्या विष्टुप् षिष्ठा
 जगत्सः । तथा चातुर्जातं । धारावरा भाकृतं विष्टुवंतमिति ॥ षष्ठाभिज्जवभडडयो-
 कृतीधेऽहृष्याग्निभाकृतयस्त्रस्येदं भाकृतनिविधानं । सूक्तितं च । वैश्वानराय विषयां
 धारावरा मकृतस्वमन्ने प्रथमो अंगिरा प्रत्याग्निभाकृतं । आ० ७ । ७ । इति ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

धारावरा भरतीं दृष्ट्वाञ्जसो न भीमास्तविंधी-
भिरर्चिनः ।

अग्नयो न शुश्रुचाना ऋजीषिणो भूमिं धमंतो अप ग
अटवत ॥ १

धारावराः । भरतः । दृष्ट्वाञ्जसः । नः । न । भीमाः ।
तविंधीभिः । अर्चिनःः ।

अग्नयः । न । शुश्रुचानाः । ऋजीषिणः । भूमिं । धमंतः ।
अप । गाः । अटवत ॥ १

धारावरा उदकधारयंतरिचमादृष्टवतः । यद्वा धारायां धृतानां स्थिराणां
दृष्टादीनां निवारयितारश्चालयितारः । दृष्ट्वाञ्जसः पदेवां धर्मकेषु वशेन युक्ताः ।
अत एव नृगा न भीमाः । सिंहा इव भयंकराः । तविंधीभिरात्मीयैर्बलैर्नृदिप्रदाना-
दिनार्चिनः सर्वं जगत्प्रजयंतः । अग्नयो न शुश्रुचाना दीप्ता वज्रय इव दीप्यमानाः ॥
शुश्रु दीप्तौ । लटः कानच् ॥ ऋजीषिणः । ऋजीषुदकं तद्वंतः । यद्वा ऋजीषोऽप-
गतसारः सोमः । तेन युक्ताः । तृतीयसवने ह्याग्निमाकृते मरुतः स्तूयन्ते । तत्र च
सवनद्वयेऽभिषुतं गतसारं सोममभिषुषन्ति । अतस्तेषां तद्युक्तत्वं । एवंभूता मरुतो
भूमिं भ्राभ्यंतं मेघं धमंतो वर्षणार्थमितस्ततः प्रेरयंतो गास्तदंतर्गता वज्रा आपो-
ऽपादृष्टवत । अपादृष्टताः कुर्वन्ति । यथा सर्वैर्दृष्ट्यन्ते तथा प्रवर्षन्तीत्यर्थः । यद्वा
भ्रम्याख्यो वीणाविशेषः । तं धमंतो वादयंतो गा वलनान्नासुरेषापिहित्वा अपादृ-
ष्टवत । अपगतावरणा अकुर्वन् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

धावो न स्तुभिश्चितयंत खादिनो व्यर्भ्रिया न द्यंतयंत दृष्टयः ।
रुद्रो यद्वा भरती रुक्मवक्षसो दृष्टाञ्जनि दृष्ट्याः शुक्र ऊर्ध्वनि ॥२

द्यावः । न । सृष्टिभिः । चित्तयंत । खादिनः । वि । अभ्रयाः ।

न । द्युतयंत । वृष्टयः ।

रुद्रः । यत् । वः । मरुतः । रुक्मवचसः । वृषा । अजनि ।

पृथ्व्याः । युक्ते । जधिनि ॥ २

सृष्टिः । नक्षत्रनामैतत् । यदाह यास्तः । ऋषाः स्त्रिभिरिति नक्षत्राणां । नि०
१, २० । इति । नक्षत्रैर्द्यावो न यथा द्युलोकाचितयंत चेतयंति स्वात्मानं प्रापयंति ॥
चित्ती संज्ञाने ॥ प्रकाशंत इत्यर्थः । तथा खादिनः यत्पूर्णां खादका मरुतः सक्ती-
यैराभरणैश्चायंते । यद्वा खादः कटकं । तद्युक्ताः संतः प्रकाशंते । तथा वृष्टयो
वर्षका मरुतोऽभ्रिया न । अभ्रेषु भवा विद्युत इव वि द्युतयंत । स जगद्धि-
द्योतयंति । प्रकाशयंति ॥ अभ्रयव्वाङ्मवर्षे सवृद्धाभ्राह इति वप्रत्ययः ॥ शेषः प्रत्य-
ख्यतः । रुक्मवचसः । रुक्मं रोचमाणाभरणं वक्षस्युरसि येषां तावद्या हे मरुतो
वद्यदा वो युष्मान् वृषा संचनसमर्थो रुद्रो मन्वादेवः पृन्नाः । पृन्निर्माथमिका
नाक् । तस्याः संबधिनि युक्ते निर्मल जधन्युषते प्रदेशेजनि । अजनयत् ।
तदानीमिति पूर्वत्व संबधः । यद्वा पृन्निर्मानावर्षेयं भूमिः पुरा गोरूपधरासीत्
तस्यां महेषो वृषो भूत्वा मरुत उत्पादयामादेत्याचक्षते । तदत्वोच्यते । हे मरुतो
यद्यन्नाहो युष्मान् वृषा वृषरूपो रुद्रः पृन्ना गोः युक्ते निर्मल जधन्युषसि
पयस उत्पत्तिस्थानेऽजीजनस्तन्नाद्यथमेवंनश्चातुभावा जाता इत्यर्थः । तथा च
तैत्तिरीयकं । पृन्निवै वै पयसो मरुतो जाता इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उच्चंते अर्षा अर्षां पूवाजिषु नदस्य कर्षे स्तुरदंत आशभिः ।

चिरंय्यशिप्रा मरुतो द्विध्वतः पृच्छं याथ पृषतीभिः

समन्यवः ॥ ३

उच्चंते । अर्षान् । अर्षान्ऽइव । आजिषु । नरत्वं । कर्षेः ।

तरयंते । आशभिः ।

हिरण्यशिखाः । मरुतः । दधिधतः । पृथं । याथ ।

पृषतीभिः । सऽमन्यवः ॥ ३

मरुतोऽज्ञानं व्याप्तान् लोकानुचरन्ति । सिंघन्ति ॥ अन्वू व्याप्तौ ॥ औषादिकः
 ज्ञानप्रत्ययः ॥ आतिषु संयामेष्वत्यानिव सततगामिनस्तुरगान् यथा खेदापनो-
 दायोदकैः सिंघन्ति तद्वत् । अपि च ते मरुत आयुभिः शीघ्रगमनैरश्वैर्नदस्य
 यद्वततो मेवस्य कथैः कृतैर्भण्यप्रदेशैस्तुरगैः । वर्षणार्थं इच्छत्यादनाय त्वरितं
 गच्छन्ति ॥ तुर त्वरणे ॥ ऋषः प्रत्यक्षकृतः । हे हिरण्यशिखाः । शिखं शिरश्चाणं ।
 सुवर्णमयशिरस्वाण्याः समन्यवः समानवयस्त्राः समानक्रोधा वा हे मरुतो दधिधतो
 मङ्कोरुङ्गादिकं कंषयंतो यूयं ॥ धूञ् कंषन इत्यङ्गाद्वाधश्चादानेतद्रूपं निपात्यते ॥
 पृषतीभिर्दुग्धद्रव्ये योजिताभिः श्वेतविहङ्किताभिर्नृगोभिर्वडवाभिर्वा पृथं । अजना-
 नैतत् । इविलंघयात्प्रवृत्तं यजनानं ॥ अर्थवादित्वाद्वा ॥ याथ । गच्छव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पृथे ता विश्वा भुवना ववक्षिरे मित्राय वा सदमा जीरदानवः ।

पृषदश्वासो अनवभ्रराधस ऋजिप्यासो न वयुनेषु धूर्षदः ॥ ४

पृथे । ता । विश्वा । भुवना । ववक्षिरे । मित्राय । वा ।

सदं । आ । जीरदानवः ।

पृषत्ऽश्वासः । अनवभ्रराधसः । ऋजिप्यासः । न ।

वयुनेषु । धूऽसदः ॥ ४

पृथे पृथक्वते इविलंघयात्प्रवृत्ताय यजनानाय ता तानि विश्वा सर्वाणि ध्रुवकाम्य-
 दकानि मित्राय । वायब् उपसार्थः । मित्रायेव सदं सदा आ ववक्षिरे मरुत
 आवर्षन्ति । यद्वा वायब्दोऽपधारणे । मित्रधृताय यजनानावैव पृथोऽप्ये गिनितधृते
 सति इच्छुदकाम्नावर्षन्ति । कीदृश्या मरुतः । जीरदानवः । क्षिप्रदानाः । पृषदश्वासः
 पृषद्भिः श्वेतविहङ्गिभिर्वृक्षा अद्या वेदां ते तयोक्ताः । अनवभ्रराधसः ॥ ऋष्य ऋष्य

अधःपतने । अनभ्रंशननभ्रः । ङोऽन्यत्रापि इच्छत इति उपलब्धः । नःस्त्वभ्रो
 वसोति वज्रोहो वस्तुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं । अनभ्रं भ्रंशनरहितं राधो
 धनं वेधां ते वज्रोहो पृथंपदप्रकृतिसरत्वं ॥ अजिष्वासो न । अशु अकुटिलं
 प्राप्नुवंतो गच्छंतोऽश्वा इव वयुनेषु गंतवु मध्ये भूर्षदो वुरि मेवस्य वज्रने सीदंतो
 निषत्या इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंधन्वभिर्धेनुभौ रघदूधभिरध्वस्रभिः पथिभिर्भ्राजष्टयः ।

आ इंसासो न स्वसराणि गंतन मधोर्मदाय भरतः

समन्यवः ॥ ५

इंधन्वःभिः । धेनुःभिः । रघदूधःभिः । अध्वस्रःभिः ।

पथिःभिः । भ्राजत्ःऋष्टयः ।

आ । इंसासः । न । स्वसराणि । गंतन । मधीः । मदाय ।

भरतः । समन्यवः ॥ ५

समन्यवः समानमनस्काः समानक्रोधाः समानतेजसो वा हे भरतुतो भ्राजष्टयो
 दीप्यमानावुवा द्यूभिंधन्वभिः रुमिंधनवद्भिः ॥ इंधनघडांइंदसीवनिपाविति
 नत्यर्षीयो वनिप् । इंदसो वर्यलोपः ॥ धेनुभिः प्रोणयित्भिश्च रघदूधभिः ।
 निरप्यीति नष्टज्ञान । मङ्गोघस्त्रैः । अर्षासि जलस्रोतोमार्गः । यद्वा रप लप
 व्यक्तायां वाचि । यद्वायमानोऽक्लितप्रदेशैरध्वस्रभिर्धेनुसंनरहितैः पथिभिः । पतंति
 गच्छंतोति पंथानो मेवाः । एवंभूतैर्मेवैः सङ्घ मागैरेव वागंतन । आगच्छत ।
 किमर्थं । मधोर्मदाय । सोनस्य मदायं । तत्र दृष्टांतः । इंसासो न । यथा इंसाः
 असराणि स्वकीयानि निवासस्थानानि प्राप्नुवंति तद्वत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तम एकोनविंशो वर्यः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ नो ब्रह्माणि मरुतः समन्यवो नरां न शंसः सर्वानानि
गंतन ।

अश्वामिव पिप्यत धेनुमुधनि कर्ता धियं जरित्रे वाजपेशसं ॥ ६

आ । नः । ब्रह्माणि । मरुतः । समन्यवः । नरां । न ।

शंसः । सर्वानानि । गंतन ।

अश्वामिव पिप्यत । धेनुं । अधनि । कर्ता । धियं ।

जरित्रे । वाजपेशसं ॥ ६

समन्यवः समानमनसः समानक्रोधा वा हे मरुतो नोऽस्माकं ब्रह्माणि ॥
अज्ञानानैतत् ॥ अज्ञानि सवनान्यभिषुतसोमलक्ष्यानि हवीश्यागंतन । आगच्छत ॥
गमेर्लोठि छांदसः षपो लुक् । तप्नतप्नथनासेति तस्य तनवादेशः । अत एव
छिन्नाभावादनुनासिकलोपाभावः ॥ तत्र इष्टांतः । नरां न शंसः । नरानस्माकं
शंसः शंसनीयं स्तोत्रं यथागच्छथ तद्वत् ॥ नरयद्वात् षष्ठीवक्तृवचनस्थानित्यमागशा-
सनमिति नुडभावः । शंसः कर्मणि धञंत आद्युदात्तः । सुपां सुलुगित्यमः
सुष्वादेशः ॥ आगत्य च धेनुमुदकदानेन प्रीणयितारमन्त्रामिवोधनि पिप्यत ।
यथान्नाः पीनावयवा भवन्ति तद्वन्मेषं वर्णसमर्थमाप्यायितं कुर्वतेत्यर्थः । अत्र च
जरित्रे स्तोत्रे वाजपेशसं वाजैरन्यैराह्वयं ॥ पिश अथयवे ॥ धियं कर्म कर्तं ।
कुर्वत ॥ करोतेर्ष्वांदसः षपो लुक् । पूर्वपक्षमश्नस्य तवादेशः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तं नो हात मरुतो वाजिनं रथं आपानं ब्रह्मं चितयं द्विवेदिवे ।

इषं स्तोत्रभ्यो वृजनेषु कारवे सनिं मेधामरिदुष्टं एरं

सर्षः ॥ ७

तं । नः । दात । मरुतः । वाजिनं । रथे । आपानं ।

ब्रह्मं । वितथत् । द्विवेऽद्विवे ।

इषं । स्तोत्राभ्यः । वृजनेषु । कारवे । सनिं । मेधां ।

आरिष्टं । दुस्तरं । सघं ॥ ६

हे मरुतः तं पुत्रं नोऽकभ्यं दात । दत्तं प्रयच्छत ॥ कांदसः यपो लुक् ॥
कोटयं । वाजिनमन्त्रं तं वलवंतं वा । रथे रंङ्गे युष्मदीय आगमने निमित्तभूते
सति द्विवेदिवे प्रतिदिवसं वितथत् प्रज्ञापयत् युष्मद्गुणप्रख्यापकं । ब्रथ स्तोत्रमा-
पानमाद्भुवंतं । अपि च इत्यन्त्रं स्तोत्राभ्योऽकभ्यं दात । प्रयच्छत । तथा वृजनेषु
संप्राप्तेषु कारवे स्तोत्रे ॥ वचनव्यत्ययः ॥ मेधां युष्मत्प्रज्ञानं सनिं धनदाहृत्वं आरिष्टं
यत्पुभिरिष्टं वितं दुस्तरं यत्पुभिरुत्तमयकं सघो वलं च प्रयच्छत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यद्युजते मरुतो रक्त्वन्क्षसोऽश्वावथेषु भग आ सुदानवः ।

चेनुर्न शिञ्चे स्वसरेषु पिन्वते जनाय रातश्चविषे महीमिषे ॥ ८

यत् । युजते । मरुतः । रक्त्वन्क्षसः । आश्वाः । रथेषु ।

भगि । आ । सुदानवः ।

चेनुः । न । शिञ्चे । स्वसरेषु । पिन्वते । जनाय ।

रातश्चविषे । मही । इषं ॥ ८

रक्त्वन्क्षसो रोषमानाभरणोरक्षाः सुदानवः योभनदाना मरुतो यद्यदा रथेषु
भजे भजनीये ज्ञाने । पुरीत्यर्थः । आश्वाः यजते । आभिरुक्ष्येन युष्माभ्युर्वति ।
तदानेमेव रातश्चविषे दत्तश्चविष्याय वजमानाय मही मरुतोविषमन्त्रं तत्कारण-
भूतहृदयं वा स्वसरेषु सक्तीनेषु ऋषेः पिन्वते । सिंचति किरंति ॥ पिनि
विषे ॥ तत्र इष्टांतः । चेनुर्न शिञ्चे । यथा चेनुः प्रवृत्तस्त्वनी सती सक्तीवाव
मन्त्राव चीरं प्रयच्छति तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

वो नीं मरुतो वृकताति मर्त्यीं रिपुर्दधे वंसवो रक्षता रिषः ।

वर्तयंत तपुषा चक्रियाभि तमवं रुद्रा अशसो हंतना वधः ॥ ८

वः । नः । मरुतः । वृकताति । मर्त्यैः । रिपुः । दधे ।

वसवः । रक्षत । रिषः ।

वर्तयंत । तपुषा । चक्रिया । अभि । तं । अवं । रुद्राः ।

अशसतः । हंतन । वधरिति ॥ ८

हे मरुतः यो मर्त्यीं मनुष्यो वृकताति आदाता वृकः ॥ वृक आदाने । वृक-
ज्येष्ठाभ्यां तिल्लान्तिको च वृक इति । पा० पू. ४. ४१. १६ नि स्वार्थिकस्तातिल्लप्रत्ययः ॥
तादृशः सम् नोऽस्माकं रिपुर्दधे । रिपुतयात्मानं धारयति । हे वंसवो वासवितारो
मरुतो रिषो हिंसकादस्मान्क्षत । पालयत । अस्माकं शत्रून् मर्त्यं तपुषा तापयित्वा
चक्रिया ऋच्छ्राख्यया शत्र्वाभितर्षयत । अभितो निवर्तयत । हे रुद्रा रुद्रपुत्राः ।
यद्वा रोकूथनाया द्रवंतः अशसो भक्षकस्य ॥ अश भोजन इत्यस्मादौषादिकोऽसि-
प्रत्ययः ॥ तादृशस्य राहसादेर्वधहंतनसाधननायुधमवहंतन ॥ अवयुञ्जतः पृथक्पृथ-
क्नाशयत ॥ हंतैर्लोढि तन्नप्रनयनाच्चेति तनप् ॥

॥ अथ दशमी ॥

चित्रं तद्वीं मरुतो यामं चेकिते पृश्नरा यदूधरथापयीं दुहुः ।

यद्वा निदे नवंमानस्य रुद्रियास्तितं जराय जूरतामंदाभ्याः ॥ १०

चित्रं । तत् । वः । मरुतः । यामः । चेकिते । पृश्नराः ।

यत् । ऊधः । अपि । आपयः । दुहुः ।

यत् । वा । निदे । नवंमानस्य । रुद्रियाः । तितं । जराय ।

जूरतां । अदाभ्याः ॥ १०

हे मरुतो नो युस्माकं चित्रं चायनीयं याम प्रापयं चेकिते । सर्वज्ञायते । इदानीं
 परीक्ष्यदाह । अपिशब्दः प्रसिद्धो यदादा खलु पृथग्ना माध्यमिकाया वाचः संबन्धिन-
 सूधरूचतं मेघमापयः प्रापयितारो मरुतो दुष्टः । दुर्हितं ॥ दुर्हेम्कांदसो लिट् ।
 कंदसि चेति वक्तव्यमिति द्विवचनाभावः ॥ यद्वा यदा च नवमानस्य स्तुवतस्त्रितस्य
 निदे निंदकाय यत्रवे हिंसं कृतवंत इति शेषः ॥ निदि कृत्वायां । क्तिप् चेति क्तिप् ॥
 तदानो हे अदाया अहिंसा रुद्रिया रुद्रस्य पुत्रा मरुतस्त्रितस्य चुरतां हिंसतां
 यत्पूर्णां जराय जरणाच पिनायाय अभूतेति शेषः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे विंशो वर्गः ।

॥ अथैकादशी ॥

तान्वी महो मरुतं एवयावो विष्णोरेषस्यं प्रभृथे हवामहे ।

हिरण्यवर्णां ककुहान्यतसुचो ब्रह्मण्यंतः शंस्यं राधं ईमहे ॥ ११

तान् । वः । महः । मरुतः । एवयावः । विष्णोः । एषस्यं ।

प्रभृथे । हवामहे ।

हिरण्यवर्णान् । ककुहान् । यतसुचः । ब्रह्मण्यंतः ।

शंस्यं । राधः । ईमहे ॥ ११

हे मरुत एवयाव एवं गंतव्यं स्तोत्रं यच्च वा गंतून् रुद्रो मरुतो महातुषा-
 वांस्तानो युष्मान्विष्णोर्व्यापकस्य अहवमसादिषु सयंत्वं व्याप्य वर्तमानस्यैषस्यैषणीयस्य
 प्राधेनीयस्य सोमस्य प्रभृथे प्रभरणेऽभिषवादिभिः प्रकर्षेण संपादने सति हवामहे ।
 आह्वयामहे । आह्वय च हिरण्यवर्णान् हितरमणीयवर्णान्वा ककुहान् अथान्
 स्तुत्यान्वा एवभूतांस्तान् यतसुचो यागायोद्यतसुचो ब्रह्मण्यंतः । ब्रह्म स्तोत्रं ।
 तदिच्छंतो वयं शंस्यं प्रशंसनीयं राधो धनमीमहे । यावामहे ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ते दशंवाः प्रथमा यन्नसूँ धिरे ते दीं हिन्वंतूषसो व्युष्टिषु ।

उषाः न रामीरंरुणैरपीर्यते महो ज्योतिषा शुचता

गोर्षर्षसा ॥ १२

ते । दशं ग्वाः । प्रथमाः । यज्ञं । ऊर्ध्वे । ते । नः ।

हिन्वंतु । उषसः । विऽउ'ष्टिषु ।

उषाः । न । रामीः । अरुणैः । अर्धं । ऊर्ध्वे । मङ्गः ।

ज्योतिषा । शुचता । गोऽअर्णसा ॥ १०

हे मरुतो दशगाः । ये दशगिर्वांसैः सिद्धिं गता अंगिरसस्तद्रूपा भूत्वा प्रथमा आदित्येभ्यः प्रथमभाषिनः संतो यज्ञसूहिरे । अरुणन् । आदित्यानामंगिरसां च स्वर्गगमनं प्रतिस्वर्गमानानां मध्ये पूर्वमेवांगिरसो यागाननुष्ठाय स्वर्गं प्राप्ताः । तथा च श्रूयते । आदित्याश्चैवेहासजंगिरसश्च तेष्येऽग्निनाग्निमयजंतेति । तादृशास्त उषसो व्युष्टिषु त्रिविष्टिषु प्रभतेषु सत्यु नोऽस्मान् हिन्वंतु । प्रेरयंतु ॥ हि गतो वृद्धो च ॥ रामीः कृष्णवर्णां रात्रोरूपा न यद्योषा अरुणैरारोचमानैः स्वर्गोभिरपोर्युते । अपवृणोत्यपसारयति । तथा मङ्गो मङ्गता शुचता दीपमानेन गोअर्णसा गच्छदुदक्त्रेन ज्योतिषा सूर्याख्येन तपो निवारयति । सूर्यमंडलमाहृष्यतो वृत्तादोन् हत्वा सर्वं जगत्प्रकाशयंतोत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ते क्षोणीभिररुणोभिर्नांजिभौ रुद्रा ऋतस्य सदनेषु वावृधुः ।

निनेधंमाना अत्येन पाजसा सुचंद्रं वर्षीं दधिरे सुपेशंसं ॥ ११

ते । क्षोणीभिः । अरुणैभिः । न । अंजिभिः । रुद्राः ।

ऋतस्यं । सदनेषु । वावृधुः ।

निऽनेधंमानाः । अत्येन । पाजसा । सुचंद्रं । वर्षीं । दधिरे ।

सुपेशंसं ॥ ११

रुद्रा रुद्रपुत्रास्त मरुतः क्षोणीभिः शब्दकारिभिर्वीणास्त्रीवीणाविशेषैररुणे-
भिर्नांजिभिः ॥ नयब्दः सप्तम्ये ॥ आरोचमानैररुणवर्षीणां रूपाभिर्व्यंजकैरलं-
कारैश्च समन्वितः संत ऋतस्योदकस्य सदनेषु निवासभूतेषु मेघेषु वावृधुः । वर्षंते ।

अपि च अथेन सततगामिना योधं व्याप्नुवता पाजसास्त्रीयेन वलेन निगेधमाना
नितरां मेघादुदकं चिंतयंतस्ते सुचंद्रं योभनाङ्गादनं सुपेयसं ॥ पेय इति रूपनाम ॥
योभनरूपं वर्धं दधिरे । कान्तिं धारयन्ति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तां दूयानो महि वरुं यमूतय उप वेदेना नमसा गृणीमसि ।

त्रितो न यान्पंच होतृन् अभिष्टय आववर्तद्वराश्चक्रियावसे ॥ १४

तान् । दूयानः । महि । वरुं यं । जतयं । उप । ध । इत् ।

एना । नमसा । गृणीमसि ।

त्रितः । न । यान् । पंच । होतृन् । अभिष्टये । आववर्तत् ।

अधरान् । चक्रिया । अवसे ॥ १४

तान् भरतो महि वरुं यमूतयं वरणीधं प्रयस्तं धनं तस्मिन् जतये रक्षणार्थमियान
दूयाना याचमाना वर्धं ॥ उप । सुलगिति जसः सुः ॥ एनानेन नमसा नमस्कारेण
स्तोत्रेण वोपेत्य उपेय गृणीमसि । स्तुमः ॥ भेति पादपूरणः । एनेत्यत्र सुपां सुलु-
गिति तृतीयाया आजादेशः । नयञ्चः सङ्घञ्चये ॥ त्रित, ऋषिष यानेतान् भरतः
पंच होतृन् अथात्मद्राण्यापानादिपंचवृत्त्यात्मना वर्तमानान् अत एव होमनिष्पाद-
कान् अधरान् सुख्यानभिष्टयेऽभिलषितसिद्धयर्थं चक्रिया नाभिलषितवनेऽकर्म
संगंतुभावयतंत् । स्वस्मान्निजिगमिषुद्राण्यान् स्वात्माभिमुखभावयतंत् । यद्वा
चक्रिया ऋष्याख्येनायुधेन युक्तान् अवसे स्तुत्यादिस्तर्पयित्वापवर्तयत् । तान् स्तुम
इति संबन्धः ॥ अवर्तदिति वृत्तेर्ह्यंताङ्गुलि चङ्गि रूपं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यया रधं पारयथात्यं हो यया निदो मुंचधं वंदितारं ।

अर्वाची सा भरतो या वं जतिरो षु वाश्रेवं सुमतिर्जि-

गात् ॥ १५

यथा । र॒ध्रं । पार॒यथ । अ॒ति । अ॒हं । यथा । नि॒दः ।

सु॒चयं । वं॒दि॒तारं ।

अ॒र्वा॒ची । सा । म॒रुतः । या । वः । अ॒तिः । ओ इ॒मि । सु ।

वा॒श्रा इ॒व । सु॒मतिः । जि॒गातु ॥ १५

हे मरुतो यद्योत्या रघ्नमारामकं यजमाननमंङ्कः पापमति पारयथ । अतिक्रम-
यथ । यद्योत्या वंदितारं स्तोतारं निदो निंदितः यज्ञोः सक्ताशान्तुं चय । मोचयथ ।
हे मरुतो वो युष्मदीया योतिः सार्वभ्युक्तदभिसुखा भवतु । तथा सुमतिर्युष्मदीया
शोभना मतिरनुग्रहात्मिका वद्विच वाश्रे व हंभारवं कुर्वती धेतुरिव वत्सं सुकृ-
षो जिगातु । एवं गच्छतु । अस्मान् प्रति सर्वथागच्छत्वित्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तम एकविंशो वर्गः ॥

उपेभिति पंचदशर्षं हृतीयं सूक्तं गार्ग्यं मदं त्रैलोक्यमपांनपाहेवताधं । तथा
चानुक्रांतं । उपेभपोनप्रोयभिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

उ॒पे॒मसृ॒क्षि वा॒ज॒यु॒च॒स्यां च॒नीं द॒धौत॒ नाद्यो गि॒रौ मे ।

अ॒पां न॒पा॒दाशु॒हेमां कु॒वित् स॒पे॒शं॒स॒स्कर॒ति जो॒जि॒षत् ॥ १

उ॒पं । इ॒ं । अ॒सृ॒क्षि । वा॒ज॒ऽयुः । व॒च॒स्यां । च॒नं । द॒धौत॒ ।

ना॒द्यः । गि॒रं । मे ।

अ॒पां । न॒पा॒त् । आ॒शु॒हेमां । कु॒वित् । सः । सु॒पे॒शं॒सः ।

क॒र॒ति । जो॒जि॒षत् । षि ॥ १

वाजयुर्वाजमक्षनात्मन इच्छन्नृषीभेनां वचस्यां वचसः स्तोत्रस्यैवाहपासृक्षि ।
उपासृक्षामि । उत्पादयामि । अपां नपातं स्तोत्रं प्रहृत्तीऽस्वीत्यर्थः ॥ सूजिष्मांदसो
सुहृत् । लिङ्सिचावात्मनेपदेष्विति सिचः किक्षाद्गुणाभावाः ॥ स च नाद्यो नदीनां
शब्दकारिणोनां मेघस्यानामपां संबन्धी आशुहेमा आशु शीघ्रं यन्ता ॥ षि

गताविद्यन्नादन्धेभ्योऽपि दृश्यंत इति जनिन् ॥ एवंभूतोऽपां नपात् अपां योत्सं-
 खानोयः । अङ्गा ओषधिवनस्यतयो जायंते ओषधिवनस्यतिभ्य एषोऽग्निर्जायत इति
 नस्योत्सवं । एतत्संज्ञको देवो गिरः । नृयातीति गोः स्तोता । तस्य मे वन कुवित् ।
 बह्वनामेतत् । बहुलं चनोऽन्नं ददोत । ददातु । विदधातु । प्रयच्छत्वित्यर्थः अपि
 चान्मान् सुपेशसः योभनरूपान् योषनाखंकारान्वा करति । करोतु ॥ करोतेर्ध्व-
 त्ययेन यप् । कःकरत्कृत्तिक्कधिकृतेखनदितेः । पा० ८, ३, ५० । इति विसर्जनी-
 यल्य सत्वं ॥ द्वि यन्नादयं देवो जोजिषत् । स्तोत्राणि भवते तस्मादकानेवमनुष्टुप्कृत्वा-
 त्वित्यर्थः ॥ जुषी प्रीति वनयोः । लेख्यडागमः । विकरणः सिप् । इडानमच । द्वि
 चेति निघातप्रतिषेधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इ॒मं स्त॑म्नै॒ हृद॑ आ सु॒त॑ष्टं॒ मं॑त्वं॒ वो॒चे॒म॒ कु॒वि॒द॑त्य॒ वेद॑त् ।

अ॒पां न॒पा॑त् सु॒र्य॑त्य॒ म॒ङ्गा वि॒श्वानि॑र्यो॒ भुव॑ना॒ ज॒जान॑ ॥ २

इ॒मं । सु॒ । अ॒स्त॑म्नै॒ । हृदः॑ । आ॒ । सु॒त॑ष्टं॒ । मं॑त्वं॒ । वो॒चे॒म॒ ।

कु॒वि॒त् । अ॒त्य॒ । वेद॑त् ।

अ॒पां । न॒पा॑त् । अ॒सु॒र्य॑त्य॒ । म॒ङ्गा । वि॒श्वानि॑ । अ॒र्यः॑ ।

भुव॑ना । ज॒जान॑ ॥ २

अस्या अपानपात्संज्ञकात् देव य हृदो हृदयात् सुतष्टं सुष्ठु निर्मितमिभं मंत्वं
 सुष्ठु आभिदृश्येन वोचेम । इवाच । अस्याकाभिरक्तमिभं मंत्वं कुविदेत् । बहुलं
 जानातु ॥ वेत्सेल्लेख्यडागमः । निपातैर्यद्यदिष्टंतेति निघातप्रतिषेधः ॥ किं स्तोत्रमिति
 चेत्तुच्यते । अर्थः स्वात्म्यपानपात्संज्ञको वैद्युतोऽग्निरसुर्यश्च । असुरः यत्नून् क्षेप्ता ।
 तस्य स्वभूतस्य बलस्य मङ्गा महिम्ना मङ्गलेन विद्या सर्वाणि सुवना सुवनानि
 दृष्टुं दकानि दृष्टुं त्युत्पन्दनेन भूतजातानि वा जजान । जनयामास ॥

अपोनमूत्रे वसतीवरे समीप एरुधनाद्य प्राप्नाद्य समन्या यंतोत्सेषालुवक्तव्या ।
 सूत्रितं च । समन्यायंत्वुप यंत्वन्या इति तीर्थदेशे । आ० ५, १ । इति ॥ सारस्वते
 च इच्छे यद्यद्गुं गन्था निपतेत् तदानोमपोनमृत्यश्चरः । तत्रैषैव याज्या । सूत्रितं च ।
 समन्या यंत्सुपयंत्वन्या इत्यातःसमानं सर्वेषां । आ० १२, ३ । इति ॥

। सैषा सूक्ते तृतीया ।

समन्था यंत्युः । यंत्यन्थाः समानमूर्ध्वं नद्यः पृथंगति ।

तन्मू शुचिं शुचयो दीदिवारुमयां नपातं परि तस्युरापः ॥ ३

सं । अन्याः । यंति । अप । यंति । अन्याः । समानं ।

अर्धं । नद्यः । पृथंगति ।

तं । जं इति । शुचिं । शुचयः । दीदिवारुसं । अपां ।

नपातं । परि । तस्युः । अपः ॥ ३

अन्या वज्या आपो सं यंति । भूम्या संगच्छंति । अन्याश्च पूर्वं तत्प्रावस्थिता अपयंति । अपगच्छंति । ताः सर्वा आपः समानं सङ्ग नद्यो नदीभूता जर्षं सङ्गमथ्ये वर्तमानं पडवानलं पृथंगति ॥ पृथ प्रीणने तौदादिकः ॥ तद्ग तमेवापां नपातं शुचिं निर्मलं दीदिव सं दीप्यमानं ॥ दीदेतिच्छांदसो दीप्रिकर्मा । लिटः कस्रः । वस्त्रेका-
जाह्वसामिति निवनादिहभावः । छंदसि वेति वक्तव्यमिति वचनाद्धर्मवनाभावः ॥ एवंभूतं शुचयः शुद्धा आपः परितस्थुः । परिवृत्य निष्ठंति । एष हि वै द्यूतान्निरूपेण मेघे वर्तमानोऽस्मान्जीजनदिति बुद्ध्या पडवानलरूपेण वर्तमानं तं पर्युपसत इत्यर्थः । यद्वा अन्या एकधनाख्या आपः संयंति । आत्वालोकयोर्मध्ये वसती-
वरीभिः संगच्छंति । अन्या वसतीवयाख्या आपसोपयंति । अपगच्छंति । ऐकमत्यं प्राप्ता भवति । एताश्च मिलित्वा यज्ञं साधयं, एतस्यैवद्विद्वारा नद्यो भूत्वोर्ध्वं पृथंगतीत्यादि समानं । एवं हि आपो वा अस्पर्धत वयं पूर्वं यज्ञं वक्ष्याम इत्यादिकं ब्राह्मणविनियोगचातुष्टह्यते ॥

। अथ चतुर्थी ।

तमस्रो रा सुशतयो सुवानं मर्द्ध्यमानाः परि यंत्यापः ।

स शक्नेभिः शक्नो रीवदसो दीदायानिधो पृतनिर्गणसु ॥ ४

तं । अ॒ग्ने॒राः । यु॒वत॑यः । यु॒वानं॑ । म॒र्ष॒न्व्यमा॑नाः । परि॑ ।

य॑न्ति । आ॒पः

सः । अ॒ग्ने॒भिः । शि॒क्रा॑ऽभिः । रे॒वत् । अ॒ग्ने इति॑ । दी॒दाय॑ ।

अ॒नि॒धः । घृ॒तऽनि॑र्निक् । अ॒प्ऽसु ॥ ४

तन्मयां नपातमनिमधेरा अक्षयमाना दर्षरक्षिता युवतयो युवानं युवराजनिव
मर्मज्वमाना अत्यर्थमलं कुत्राया आपः ॥ मृजुं शौचालंकारयोः ॥ परित्यंति । परितो
गच्छन्ति प्राप्तुवन्ति । घृतनिर्निक् क्षरणशीलोदकनिर्जनः । यद्वा निर्निगिति
रूपनाम । दोषरूपः सोऽपां नपादग्निरसु मेघातगतासु समुद्रगतासु वा मध्येऽनिधु
इंधनरहित एव सन् अग्ने अस्माकं रेवचनयुक्तमक्षं यथा भवति तथा अग्नेभिः
शुभैर्निधैः शिक्त्रभिस्तेजोभिर्दीदाय । दीप्यते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अ॒ग्ने ति॒क्षो अ॒व्यथ्या॑य नारी॑र्दे॒वाय॑ दे॒वीर्दि॑धि॒धंत्य॑क्षं ।

क्ष॒ता इ॒वोप॑ हि प्र॒सस्र॑ अ॒सु स पी॒यूषं॑ ध॒यति॑ पूर्॒वभू॑नां ॥ ५

अ॒ग्ने । ति॒क्षः । अ॒व्यथ्या॑य । नारी॑ः । दे॒वाय॑ । दे॒वीः ।

दि॒धि॒धंति॑ । अ॒क्षं ।

क्ष॒ताःऽइ॒व । उ॒प । हि । प्र॒स॒स्र॑ । अ॒प्ऽसु । सः । पी॒यूषं॑ ।

ध॒यति॑ । पूर्॒वऽभू॑नां ॥ ५

नारीर्नेत्यस्तिस्त्रो देवीर्देव्य इडासरक्षतीभारत्याख्या अव्यथ्यायाव्यथनायाश्चै
देवायापां नपांतेःक्षं सोमाक्षं दिविधंति । धारयन्ति ॥ धिष शब्द जोहोत्यादिकः ।
अत्यवेनांतादेशः चाह्वानानेकाधत्वात् धारणार्थः ॥ असु दक्षेणु क्षता इवोपप्रसस्रं ।
प्रसस्रन्ति ॥ मृ गतो । लिटीरथो रे द्रति रेखादेशः । खांदसो ह्रस्वादिशेषाभावः ॥
बदादेशं तदभात्पूर्वभूनां पूर्वं ब्रह्मणः सकाशाद्दत्तमानामपां पीयूषं सारभूतं
सोमाक्ष्यमन्वृतं सोऽपांनपादग्निरंधयति । पिबति ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे द्वाविंशो वगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ॒ग्न॒रा॒त्र॒ ज॒नि॒मा॒ य च॒ ख॒र्द्ध॒ षो॒ रि॒षः॒ सं॒ष्ट॒चः॒ पा॒हि॒ स॒री॒न् ।

आ॒मा॒सु॑ पू॒षु॑ प॒रः॑ अ॒प्र॒च्छ॒थं॑ न॒रा॒त॒यो॒ वि॒ न॒श॒न॒वृ॒ता॒नि ॥ ६

अ॒ख॒त्य॑ । अ॒तं॑ । ज॒नि॒भ॑ । अ॒स्य॑ । च॒ । खः॑ । द्रु॒हः॑ । रि॒षः॑ ।

सं॒ष्ट॒चः॑ । पा॒हि॒ । स॒री॒न् ।

आ॒मा॒सु॑ । पू॒षु॑ । प॒रः॑ । अ॒प्र॒च्छ॒थं॑ । न॒ । अ॒रा॒त॒यः॑ । वि॒ ।

न॒श॒न् । न॒ । अ॒वृ॒ता॒नि ॥ ६

अत्राग्निज्ञपांनपात्संज्ञके देवेऽत्रस्य जनिम जन्म भवति । अपांनमुचिजितात्म-
सुद्रादुच्चैःश्रवसो जातत्वात् । किं वञ्चना । अस्य च खः सुवुरणीयस्य सर्वस्य जगतो
जन्माग्निश्चैव भवति । अथं हि मेवमध्ये वर्तमानो वृष्टिदारेण सर्वं जगज्जनयति ।
तादृशोऽपांनपात्वं द्रुहो ह्योग्धूरपहर्तुं रिषो हिंसकस्य च संष्टचः संपकात्सूरीन्
क्षोतृनक्षाग्पाहि । रक्ष आमासपरिपकासु पूषु पूरयितव्यास्वभू परः परस्ता-
द्वर्तमानमप्रच्छथमप्रच्छथमानं देवमरातयोऽदातारः पुरुषा न विनयन् । न
प्राप्नुवंति ॥ नशतिय्यापिक्कर्मा । लेख्यडागमः ॥ अन्वतानि मायाविनो रक्षांसि च न
प्राप्नुवंति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ख॒ आ॒ द॒मे॑ सु॒दु॒घा॒ य॒ त्वं॒ धे॒नुः॒ स्व॒धां॒ पी॒पा॒य॒ सु॒भ॒न्न॑म॒न्ति॒ ।

सो॒ अ॒पां॑ न॒पा॒तु॒र्ज॒यं॒न्न॒प॒स्य॑ । त॒व॑ सु॒दे॒या॒य॒ वि॒ध॒ने॒ वि॒ भा॒ति ॥ ७

खे॑ । आ॒ । द॒मे॑ । सु॒दु॒घां॑ । य॒ त्वं॒ । धे॒नुः॑ । स्व॒धां॑ । पी॒पा॒य॒ ।

सु॒भु॑ । अ॒न्नं॑ । अ॒न्ति॒ ।

सः॑ । अ॒पां॑ । न॒पा॒त् । ज॒र्ज॒यं॒न् । अ॒प्सु॑ । तः॑ ।

व॒सु॑दे॒या॒य॒ । वि॒ध॒ने॒ । वि॒ । भा॒ति ॥ ७

सोऽपांनपात् स्वे दमे सकीवे ऋतेऽतरिचलचण्य आसीदति । वसू च सेतु-
नाथ्यभिका वाक् सुदुवा सुखेन दोग्धव्या भवति । स देवः सधां वृष्णुदकं पीपाथ ।
वर्धयति ॥ आधी वृषी । खिष्णुकोसेति पीभावः ॥ सुधु सुटु भूतं वृष्टेः सकाया-
दुत्पन्नं वृषिलं चण्यमन्नं चाप्ति । भजयति । सोऽपांनपात्सको देव जषयन् वलं
कुर्वन् अपस्तं संवस्यास्त्रणु मध्ये विधत्ते परिचरते यजमानाद्य वसुदेयाय धनदानार्थं
विभाति । विश्वेश दीप्यते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो अस्या शुचिना दैव्येन ऋतावाजस उर्विया विभाति ।

वया इदत्या सुवनात्यस्य प्र जायंते वीरुधश्च प्रजाभिः ॥ ८

यः । अप्सु । आ । शुचिना । दैव्येन । ऋतावा । अजस्रः ।

उर्विया । विभाति ।

वयाः । इत् । अन्या । सुवनानि । अत्य । प्र । जायंते ।

वीरुधः । च । प्रजाभिः ॥ ८

सोऽपांनपाहतावा । ऋतमिद्व्युदकनाम । तद्दान् सत्यवान्वा अजस्रो नित्य एक-
रूपेण सदा वर्तमान उर्विया उर्विस्तोर्षोऽप्सु मेघस्थासु मध्ये शुचिना योचक्रेन
दैव्येन देवसंबन्धिना तेजसा आ संगताः विभाति । विशेषेण प्रकाशते । अस्यापांन-
पातोऽन्या अन्यानि सुवनानि सर्वाणि भूतजातानि वया इत् शाखा एव । वीरुध
श्लोषधयः प्रजाभिः स्वकोयाभिः पुष्पफलादिभिः सदाप्रादेव प्रजायंते ॥

पूर्वोक्ते सारस्वतसत्त्वस्थापोनमूत्रे चरावपां नपादाः शीत्येवातुवाक्या । स्रवितं
अ । अपां नम्रे चरुनपां नपादा ह्यस्यादुपस्थं । आ० १२, ६, १ इति ॥

॥ सैषा सूक्ते नवमी ॥

अपां नपादा अस्यादुपस्थं जिज्ञानामूर्द्धी विद्युतं वसानः ।

तस्य ज्येष्ठं महिमानं वर्धतीर्षिरंश्ववर्णाः परिं यंति यज्ञीः । ९

अपां । नपात् । आ । हि । अस्यात् । उपःस्थं । जिज्ञानां ।

उर्ध्वः । विद्युत् । वसानः ।

तस्य । ज्येष्ठं । महिमानं । वञ्चतीः । हिरण्यवर्णाः । परिं ।

यन्ति । यद्गीः । ८

अपांनपात्संज्ञकोऽग्निरूपस्यमयासुपस्थानमंतरिक्षमाह्वस्यत् । आस्थितवान्
आरूढवान् खलु । किं कुर्वन् । जिज्ञानां कुटिलगतोनामपां मध्य उर्ध्वः स्वयमूर्ध्वं
ज्वलन् विद्युत् विद्युत्मानं मेगं वसान आच्छादयन् । अंतरिक्षमास्थाय वर्षथं
कृतवान् । तस्य वर्षितुरपांनपातो ज्येष्ठं प्रथमस्तथे रुद्रिगःनं माहात्म्यं वञ्चती-
वञ्चत्यः सर्वत्र पापयन्तो यद्गीर्यद्गी महत्यो हिरण्यवर्णाः । नदीनामैतत् ।
हिरण्यवर्णिमंलरूपा नद्यः परियन्ति । परिभो गच्छन्ति । अपांनप्रा रुद्रतो हृदि-
रन्नाकं प्रवाहनायोत्पदितेति कृतज्ञतया नदीयं माहात्म्यं सर्वत्र प्रकटयत्य द्रव
नद्यः प्रवञ्चतीत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

हिरण्यरूपः स हिरण्यसंहगपां नपात्सेदु हिरण्यवर्णाः ।

हिरण्ययात्परि योनंनिषद्या हिरण्यदा देदत्यरुमरु ॥ १०

हिरण्यरूपः । सः । हिरण्यसंहक् । अपां । नपात् । सः ।

इत् । ऊं इति । हिरण्यवर्णाः ।

हिरण्ययात् । परिं । योनंः । निःसद्यं । हिरण्यदाः ।

इदति । अन्नं । अस्ते ॥ १०

सोऽपांनपात् हिरण्यरूपः । कृत्वत इति रूपं यदीरं । सुपथंमयघरीरो हिर-
रमणोयघरीरो वा । तथा हिरण्यसंहक् । सम्यक् पश्यांतीति संहय इन्द्रियाणि ।
सुपथंमनेन्द्रियो हिररकण्ठीवेन्द्रियो वा । रुद्र स एवापांनपात् हिरण्यवर्णो हिरण्य

सदृशकान्तियुक्तः । एवंभूतः सन् हिरण्ययात्सुवर्णमयाद्योनेः स्थानात् पर्युपरि
निषद्योपविश्य राजत इति शेषः । अस्मा ईदृश्विधायापां नपाते हिरण्यदा दक्षि-
याद्दपस्व सुवर्णस्य दातारो यजमाना अन्नं हविर्लक्ष्यं ददति । प्रयच्छन्ति ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे त्रयोविंशो वगः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तद् स्थानीकमुत चारु नामापीच्यं वर्धते नमुरपां ।

यमिंधते युवतयः समित्या हिरण्यवर्णं घृतमन्नमस्य ॥ ११

तत् । अ । य । अनौकं । उत । चारु । नाम । अपीच्यं ।

वर्धते । नमुरः । अपां ।

यं । इंधते । युवतराः । सं । इत्या । हिरण्यवर्णं । घृतं ।

अस्यं । अस्य ॥ ११

अस्मापांनमुदेवस्थानीकं रश्मिसमूहं रूपं घरीरं चारु शोभनं । उत अपि च
अस्य नाम संज्ञा च चारु शोभनं न पातयति न विनाशयतीति नपादिति तद्व्युत्पत्तेः ।
तदुभयमपीच्यं । अंतर्हितनामैतत् । मैघांतर्हितं सद्धधते । युवतयः संगमनरूभावा
आपो हिरण्यवर्णं हिरण्यसमानतेजसं यमपांनपातमित्याहृत्वांतरिक्षे समिंधते ।
सस्यक् दोषयति । अस्य च देवस्य घृतं क्षरणशीलसदकमन्नं भक्ष्यं । अविंधते
हृत्वा वैद्युतोऽग्निः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अस्यै बह्वनामवमाय सख्ये यत्राविंधेम नमसा हविर्भिः ।

सं सानु मात्विर्म द्विधिपामि विल्लैर्दधाम्यन्नैः परि वंद

ऋग्भिः ॥ १२

अस्मै । बहूनां । अवमायं । सख्ये । यज्ञैः । विधेम ।

नमंसा । हविःऽभिः ।

सं । सानं । मालिभं । द्विधिषामि । बिलमैः । दधामि ।

अद्वैः । परिं । वंदे । ऋक्ऽभिः ॥ १२

अस्मै पुरोवर्तिने बहूनां देवानामवमायाद्याय सख्येऽस्माभिः समानाख्यानाद्यायां मपाते यज्ञैर्यागसाधनैर्हविर्भंशरूपपुरोडायादिभिर्नमसा नमस्कारेण च विधेम ॥ परिचरेम । अस्यापांनपातः स्वात् सङ्घच्छ्रितप्रदेशं संभाषिभं । संस्यक् शोधयामि अलं करोमि वा ॥ नृजु शौचालंकारयोः । चादिलोपे विभाषेत्यस्य निघातप्रतिषेधः ॥ द्विधिषामि धारयामि च बिल्लिभांसनैः काष्ठैरेनं ॥ धिम शब्दे । अयं धारणार्थोऽपि ॥ षुडोत्यादित्वात् शपः श्लुः । मिपो व्यत्ययेनाडागमः । अभ्यस्तानामादिरित्याद्यु-दात्तत्वं ॥ दधामि धारयामि चैनं गार्हपत्यादिरूपेणास्मै हविर्लक्ष्यैः । तद्यद् ऋग्भिर्भलैः परिवंदे । परितः स्तोमि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

स ईं वृषांजनयत्तासु गर्भं स ईं शिशुर्धयति तं रिं हंति ॥

सो अपां नपादनंभिन्नातवर्षांऽन्यस्त्रेवेह तन्वां विविष ॥ १३

सः । ईं । वृषां । अपानयत् । तासुं । गर्भं । सः । ईं ।

शिशुं । धयति । तं । रिं हंति ।

सः । अपां । नपात् । अर्द्धभिन्नातऽवर्षाः । अन्यस्त्रेऽह्व ॥

दृष्ट । तन्वां । विविष ॥ १३

स ईं सोऽयमपांनपात्तको देवो वृषां किन्ना भूत्वा तासु मेघस्थास्रष्टु गर्भं-जनयत् । स्वात्मानमेव गर्भरूपेण वर्षणां कतकानित्यर्थः । गर्भो भूत्वा च स ईं सोऽयं मांथमिको वैद्युतोऽग्निस्तासां शिशुः पुत्रः सन् धयति । मेघस्थास्ताः पिबति ॥ अविंशनो ह्यसो । तं पुत्रस्थानीयमङ्गिरापच रिं हंति । रिं हंति ॥ शिह आस्तादने ।

नपितृणादित्वात्त्वविकल्पः ॥ सोऽयमपांनपात् उच्चा स च भूमौ निपतितोऽनभि-
 न्नातवर्णः । अभितो न्नातो न्नातः क्षीणो वर्णा यस्य तद्विपरीतोऽत्यर्थं दोषमानः
 सन् इहाभिन् लोकोऽन्यस्येव । इवग्रद्वोऽवधारणं । अन्यस्य पार्थिवस्यैवाग्नेसन्वा
 घरीरेण काठे धनलक्षणेन विवेच । व्याप्तो बभूव ॥ विष्णु व्याप्तो ॥

॥ अथ चतुर्दशो ॥

अ॒ग्नि॒पदे॒ पर॒मे त॑स्थि॒वांसं॑मध्व॒स्रभि॑र्वि॒श्वहा॑ दी॒दिवांसं॑ ।

आपो॑ न॒प्त्रे घृ॒तम॒न्नं व॑र्ष॒तीः स्व॒यम॒क्तैः परि॑ दी॒यन्ति॑

य॒ज्ञीः ॥ १४

अ॒ग्नि॒न् । प॒दे । पर॒मे । त॒स्थि॒वांसं॑ । अ॒ध्व॒स्र॒भिः ।

वि॒श्व॒हा॑ । दी॒दि॒वांसं॑ ।

आपो॑ । न॒प्त्रे । घृ॒तं । अ॒न्नं । व॑र्ष॒तीः । स्व॒यं । अ॒क्तैः ।

परि॑ । दी॒यन्ति॑ । य॒ज्ञीः ॥ १४

परम चतुर्दशोऽग्निपदेऽन्तरिक्षलक्षणे स्थाने तस्थिवांसं स्थितवन्तमध्वस्रभिर्ध्व-
 क्षतरहितैस्तेजोभिर्विश्वहा सर्वाण्यह नि दोदिवांसं दोषमानमपां नपातं यज्ञीयंङ्गो
 मङ्गल आपः स्वयमात्मनेवाक्तैरतनयोः सततगन्तभिः स्वक्रोथै रूपाः परिदीयन्ति ।
 परिगन्धन्ति ॥ दोषतिगन्तिकर्मा । दोष् क्षये । व्यत्ययेन परकैपदं ॥ किं कुर्वन्त्यः ।
 तप्तोऽपां नपाते इतं क्षरणशीलोदकात्मकमन्नं वर्षतीर्वर्षत्यः ॥

॥ अथ पंचदशो ॥

अथांसमग्ने सु॒क्षितिं॑ ज॒नाया॑यांस॒सु॒मध्व॑वद्भ्यः सु॒ष्टुतिं॑ ।

विष्णं॑ तद्भद्रं यद्व॑र्ष॒न्ति दे॒वा बृ॒हद॑दे॒म वि॒दधे॑ सु॒वीराः ॥ १५

अयीसं । अग्ने । सुऽक्षितिं । जनाय । अयीसं । ऊं इति ।

मधवत्सभ्यः । सुऽवृत्तिं ।

विश्वं । तत् । भद्रं । यत् । अवंति । देवाः । वृहत् । वदेम ।

विदधे । सुऽवीराः ॥ १४

हे अग्ने सुक्षितिं योभननिवासं त्वामयांसं । उपागच्छं । किमर्थं । जनाय । अन्नदीवपुत्रादिजननार्थं । तथा मधवद्भ्यो ऋषिर्लक्षणयुक्तेभ्यो यजमानेभ्यश्च सुवृत्तिं योभनावशकं त्वद्विषयं स्तोत्रमयांसं उपागच्छं ॥ यम उपरमे ॥ अतः कारणाद्यद्भद्रं सर्वं देवा अवंति रक्षन्ति विश्वं सर्वं तद्भद्रमस्माकं भवतु । सुवीराः सुपुत्रा मयं विदधे वज्रे गृहे वा वृहत् प्रोदं स्तोत्रं वदेम । उच्चारयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

तुभ्यमिति षडृचं चतुर्थं सूक्तं गार्ह्यमदं जागतं । प्रथमाया इन्द्रो मधुश्च देवता । द्वितीयाया मरुतो माधवश्च । तृतीयायास्त्वष्टा शुक्रश्च । चतुर्थ्या अग्निः शुषिश्च । पंचम्या इन्द्रो नभश्च । षष्ठ्या मित्रावरुणौ नभश्च ॥ तथा चानुक्रांतं । तुभ्यं षडृत्यं तु जागतं इति ॥ दशरात्रे षष्टेऽग्नि ऋतयाजेषु ऋक्शिरस्त्रैः प्रैषैः प्रेषितव्यं यष्टव्यं च । तत्राद्यानां षष्ठां प्रैषाणामुपरिष्ठादेव ताः षडृचोऽहोरात्रादिभिः क्रमेणावप्रनीयाः । तथा च सूत्रितं । उपरिष्ठाद्दृच ऋतयाजानामित्युपक्रम्य तुभ्यं ऋत्वा नो वसिष्ठ गा अप इति द्वादशेत्यंतेन । आ० ८. १. ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

तुभ्यं ऋत्वा नो वसिष्ठ गा अपोऽधुञ्क्ष्मीमविभिरद्विभिर्नरं ।

पित्रेन्द्र स्वाहा प्रदुतं वषट्कृतं होत्रादा सोमं प्रथमो य

इशिशे ॥ १

तुभ्यं । ऋत्वा नः । वसिष्ठ । गाः । अपः । अधुञ्क्ष् । सीं ।

अविऽभिः । अद्विऽभिः । नरः ।

पित्रे । इन्द्र । स्वाहा । प्रदुतं । वषट्कृतं । होत्रात् । आ ।

सोमं । प्रथमः । यः । इशिशे ॥ १

हे इन्द्र त्वभ्यं त्वदर्थं हिनवानः प्रियं नाथः सोमो गा गोविकाराणि दक्षिण्य-
प्रभृतोनि अण्यद्रव्याणि वसतीवयांश्चा आपश्च वसिष्ठ । वस्ते । आच्छादयति । तैः
संयुज्यत इत्यर्थः । नरो यज्ञस्य नेतारोऽध्वर्यवश्च सोमेनं सोमनविभिरवेवांलमयै-
र्दद्यापित्वै रद्विभिजांविधापन्नम् । अक्षारयन् । यावभिरभिवुञ्च दद्यापित्वेण
पुनंतोत्यर्थः । हे इन्द्र यस्वनीयिसे । सर्वस्य जगत ईश्वरो भवसि त्वं प्रथमोऽन्वेभ्यो
देवेभ्यः पूर्वभावो सन् स्वाहा स्वाहाकारेण प्रकृतं प्रकर्षेणान्नो अन्नं वषट्कृतं
वषट्कारेण च त्वन्नं तं सोमं होत्वाहोतृयां गादा समंतात्पिब ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यज्ञैः संमिञ्जाः पृथ्वीभिर्ऋष्टिभिर्याव्युभ्रासी अंजिषु प्रिया
उत ।

आसथा बर्हिर्भरत य सूनवः पोत्रादा सोमं पिबत द्विवो
नरः ॥ २

यज्ञैः । संमिञ्जाः । पृथ्वीभिः । ऋष्टिभिः । यामन् ।
शुभ्रासः । अंजिषु । प्रियाः । उत ।

आसथ्यं । बर्हिः । भरत य । सूनवः । पोत्रात् । आ ।
सोमं । पिबत । द्विवः । नरः ॥ २

हे ऋतो यज्ञैर्यागे संमिञ्जाः संयुक्ता पृथ्वीभि स्ववाहनभूताभिः पृथ्वीभिर्व-
ज्वाभिर्दुक्ते यामन् यामनि गमनसाधने रतेऽवस्थिता ऋष्टिभिः स्वकीयैरायुधैः
शुभ्रासः शुभ्राः शोभमानाः । उतयब्दार्थे । अंजिषाभरणेषु प्रियाश्च हे भरतस्य
सूनवः सर्वस्य जगतो भर्तुं रुद्रस्य पुत्रा दिवो नरो दिवोऽंतरिक्षस्य नेतारः एवंभूता
हे ऋतः ते यूथं बर्हिरास्तोर्णे बर्हिव्यासद्योपविश्य पोत्रात् पोत्र्यां गात्
सोमसापिबत ॥

हृदीयसवनेऽनेन न इत्येषा नेष्टुः प्रस्थितयाज्वा च तथा च सूत्रितं । अनेव
नः सुहृवा आ हि गंतनेद्रात्रिष्णु पिबसं मध्वो अक्ष । आ० ५. ५. इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अमेव नः सुहवा आ हि गंतं नि बर्हिषि सदतना रणिष्ठन ।

अथा मंदस्व जुजुषाणो अंधसस्त्वष्ट्रदेविभिर्जनिभिः सुमङ्गणः ॥ ३

अमाह्वव । नः । सुहवाः । आ । हि । गंतं । नि ।

बर्हिषि । सदतन । रणिष्ठन ।

अथ । मंदस्व । जुजुषाणः । अंधसः । त्वष्ट्रः । देविभिः ।

जनिभिः । सुमत्मङ्गणः ॥ ३

इयमन्वोऽवधारणे । हे सुहवाः शोभनाह्वानस्त्वष्ट्रप्रभृतयो नोऽह्मन् अमेव सचैवामंतन । आगच्छत ॥ गमेच्छांदस यपो लुक् । तप्तनप्तनधनाच्चेति तनवादेशः । हिशब्दः पूरणः ॥ आगत्य च बर्हिषि वेद्यासास्तोम्यं निषदतन । निषत्या भवत ॥ सदेच्छांदसः सोदादेशाभावात् ॥ उपविश्य च रणिष्ठन । रणध्वं ॥ रण शब्दाद्यः । अत्र श्रोत्रावां वर्धते प्रातृनामनेकार्थत्वात् । अस्माच्छांदसो लुक् पूर्ववत्तनवादेशः ॥ अथानंतरं हे त्वष्ट्रः देविभिर्जनिभिर्वैभेनिमित्तैवपत्नीभिश्च सुमङ्गणः शोभनगणस्त्वअंधसः सोमलक्षणस्यास्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठो ॥ सोमलक्षणमसं जुषाणः संवसानो मंदस्व । तप्तो भव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ बर्हि देवा इह विप्र यच्छि चोशग्हीतर्नि षंदा योनिषु त्रिषु ।

प्रति वीहि प्रस्थितं सोम्यं मधु पिशान्नौध्रात्तवं भागस्य

तृण्युहि ॥ ४

आ । बर्हि । देवान् । इह । विप्र । यच्छि । च । उशग् ।

हीतः । नि । सद । योनिषु । त्रिषु ।

प्रति । वीहि । प्रस्थितं । सोम्यं । मधुं । पिशान्नौध्रात् ।

तवं । भागस्य । तृण्युहि ॥ ४

हे विप्र मेधाविस्मन्ने देवान् बहव्यानिन्द्रादीनावसि । आनह । यसि च । तान्व्यं
 च । हे होतर्देवानामाहातस्व' चीयककदोयं कामवमानः सन् त्रिषु बोनिहु
 स्वानेषु गार्हपत्यादिलक्षणेषु निबोद । उपविष्य । उपविश्य च प्रस्थितं होमार्थ-
 उत्तरवेदिं प्रत्यानीतं सोम्यं सोममयं मधु प्रतिवीहि । प्रतिकामयस्व । कामयित्वा
 चाम्नोभ्रादम्नीप्रवागात्सोमं पिब । पीत्वा च तव भागस्य त्वदीयेन भागेन हृष्यसि ।
 हृष्यो भव ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एव स्य ते' तन्वीं नृभ्यावर्धनः सह ओजः प्रदिवि वाहोर्हितः ।
 तुभ्यं सुतो मधवन्तुभ्यमाभृतस्त्वमस्य ब्राह्मणादा हृपत्पिव ॥ ५

एषः । स्यः । ते । तन्वीं । नृभ्यावर्धनः । सहः । ओजः ।

प्रदिवि । वाहोः । हितः ।

तुभ्यं । सुतः । मधवन् । तुभ्यं । आभृतः । त्वं । अस्य ।

ब्राह्मणात् । आ । हृपत् । पिव ॥ ५

हे इन्द्र स्यः स एव सोमस्ते तव तन्वीः शरीरस्य ऋष्यावर्धनः । बलस्य वर्धकः ।
 तुभ्यं सुत इत्युत्तरत्वं संबन्धः । येन सोमेन प्रदिवि पुराण्ये त्वयि वाहोर्हितयोः
 सहः परेवानभिभवन्लक्षणं सामर्थ्यंभोजस्तत्कारणभूतं बलं च हितः । निहितं
 भवति ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ हे मधवन् अनवसिन्द्र तुभ्यं त्वदर्थं तादृशः सोमः
 सुतोऽध्वर्युभिरभिपुतः । तुभ्यं होतृमाभृतः । उत्तरवेद्यां प्रत्याहृतच । अस्मेभं सोमं
 ब्राह्मणाद् ब्राह्मणाच्छंसितो यागात्तुप्रत् हृष्यस्त्वमापिब । आभिसृष्ट्येन पिब ॥
 त्रिवाप्यर्ष्यं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वादस्येति चतुर्थ्येण षष्ठी ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सुषेयां यज्ञं बोधतं हवस्य मे सप्तो होतां निबिदः पूर्या अमुं ।

अच्छा राजांना नमं एत्याहृतं प्रयासादा पिवतं सोम्यं मधु ॥

‘जुषेथा । यज्ञ’ । बोधतं । हवस्य । मे । सत्तः । होता ।

निऽविदं । पूर्याः । अमुं ।

अच्छं । राजाना । नमः । एति । प्राऽहृतं । प्रऽथाऽह्रात् ।

आ । पिवतं । सोम्यं । मधुं ॥ ६

हे नित्रावरूपो मदीयमिसं यज्ञं जुषेथां । सेवेथां । मे नम हवस्य हवमाह्वानं ॥
पूर्ववत्कार्थेण षष्ठो ॥ बोधतं । अवगच्छतं । तथा सत्तो निषस्योऽकदीयो होता
पूर्याश्चरंतनोर्निविदः ॥ बाङ्गामेतत् ॥ शस्त्रलक्षणा वाचोऽनु शंसतीति शेषः ।
उद्गाहभिः कृतस्य स्तोत्रस्थानुगुण्येनाज्यादीनि शस्त्राणि शंसतीत्यर्थः । अपि च नमः
सोमलक्ष्यकमसमाहृतमृत्विग्भिर्बेष्टितं राजाना राजमानो युवामच्छाभिस्तुष्ट्येनैति ।
यच्छति प्राप्नोति । तादृशं सोम्यं सोममयं अमुं मादकं हविः प्रथाऽह्रात् प्रथास्तुर्वा-
गादापिवतं । आभिस्तुष्ट्येन पिवतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे पंचमिंशोऽष्टकः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हृदि निवारयन् ॥

पुमर्थाचतुरो देवाद्द्विधातीर्थमहेन्द्रः ॥

कृति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकं श्रीवीरबुद्धभूपाससाक्षाज्ज-
रुर्धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे अक्षरं हिताभाष्ये

द्वितीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीमद्योगेशाय नमः ॥

यस्य निःश्रुतं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्गमे तन्महं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ द्वितीयाष्टकस्याष्टमोऽध्याय आरभ्यते । द्वितीयमंडलस्य षट्षांशुवाक्ये
मंदस्तेति षडृषं पंचमं सूक्तं गार्ग्यमदं । मंदस्वत्यनुक्रांतं । पूर्वत्र ऋतव्यं तु जागतं
त्विति तुयब्दप्रयोगादिदमपि जागतमृतव्यं । तत्राद्याश्चतस्र ऋषो द्रविणोदोदेवताकाः
पंचम्याश्विनी षष्ठाग्नेयी ॥ दशरत्ने षष्ठेऽहनि ऋतुयाजेषु प्रैषाश्विग्णिरस्तान् कत्वा
तैः प्रैषैः प्रेषितव्यं षष्टव्यं च । तत्र सप्तमादीनां प्रैषाणाहपरिष्ठात् मंदस्तेत्याद्याः
षडृषः क्रमेण प्रजेपणीयाः । सूक्तं तु प्रेमेमेवोदाहृतं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मं'स्व होत्रादनु जोषमं घसोऽध्व'र्यवः स पूर्णां वंध्यासिचं ।

तस्मा एतं भरत तद्वयो ददिर्होत्रात्सोमं द्रविणोदः विषं
ऋतुभिः ।

मंदस्व । होत्रात् । अमुं । जोषं । अंधंसः । अध्वर्यवः ।

सः । पूर्णां । वष्टिः । आऽसिचं ।

तस्मा । एतं । भरत् । तत्ऽवशः । ददिः । होत्रात् । सोमं ।

द्रविणःऽदः । विषं । ऋतुऽभिः ॥ १

हे द्रविणोदो द्रविणसो धनस्य दातरेतस्मान्नक देव चंद्रकोदेवानामसकृपस्य सोमस्य सोमेन होत्वात् होहकर्तृकाद्यागादह सोमं प्रीतिमह भंदस । हे अध्वर्यवः स द्रविणोदाः पूर्णां संपूर्णांभासिषं सिन्धुनामानाकृतिं वष्टि । कामयते । अतस्तस्यै द्रविणोदऽऽनय एतं सोमं भरत । प्रापयत । तद्वयस्तत्कामो द्रविणोदा ददिदाता युष्माकमभीष्टफलस्य दाता भवतीति शेषः । किंच हे द्रविणोदो होत्वात् होतृयांगात् ऋतुभिरिषमासाभिमानिभिर्ऋतुदेवैः सस्य सोमं पिव ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वमु पूर्वमहुवे तमिदं हुवे इदु ह्य्यो हृदियो नाम पत्यंते ।

अध्वर्युभिः प्रस्थितं सोम्यं मधुं पोत्वात् सोमं द्रविणोदः पिवं

ऋतुभिः ॥ २

यं । ऊं इति । पूर्व । अहुवे । तं । इदं । हुवे । सः । इत् ।

ऊं इति । ह्य्यः । हृदिः । यः । नामः । पत्यंते ।

अध्वर्युभिः । प्रस्थितं । सोम्यं । मधुं । पोत्वात् । सोमं ।

द्रविणोदः । पिवं । ऋतुभिः ॥ २

हे द्रविणोदो अह यं सोमेन पूर्वं होहकर्तृके सोमयागेऽहुवे । आहुतयानसि इदं संघति तं तमेव पोह कर्तृके सोमयागे हुवे । आहुयानि । सेत् स एव द्रविणोदा ह्य्यो ह्रातव्यः ॥ स इति पूरणे ॥ ददिरभीष्टफलस्य दाता सो नाम यः खलु पत्यते देवतावेनेष्टे तस्यै द्रविणोदऽ सोम्यं सोमात्मकं मध्वध्वर्युभिः प्रस्थितं प्रणीतमासीत् । हे द्रविणोदः पोत्वात् पोतृयांगात्ऋतुभिरूपसंश्रयैः सस्य सोमं पिव ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मिदां तु ते वज्रं यो वेभिरीयसेऽरिषस्यन्वोद्धयस्या वनस्यते ।

आश्रुयां ह्य्यो अभिगूर्या त्वं नेष्टात्सोमं द्रविणोदः पिवं

ऋतुभिः ॥ ३

मेद्यं॑ । ते । वक्र'वः । येभिः । ईयंसे । अरिषय्यन् ।

बोद्धयस्व । वनस्यते ।

आऽस्रं॑ । धृणो॑ इति । अभिऽगूथं॑ । त्वं । नेद्रात् । सोमं॑ ।

द्रविणः॑दः । पिवं । अलुऽभिः॑ ॥ ३

हे इन्द्रियोदो येभियैवाहै तोयते प्राञ्जोपि ॥ ते तत्र वक्रयो बोद्धार इति यास्को-
नोक्तत्वात् । नि० ८, १, ॥ ते मेद्यं॑ । त्वयं॑ । हे वनस्यते वनानां पते अरिषय्यन्-
अहिंसन् बोद्धयस्व । इदीभव । हे धृणो धर्मक त्वचायूयागत्र्य अभिगूथोद्यस्य
देद्रात् नेद्र्यांगाद्दृभिः सहसंयकैः सह स्रामं पिव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अपा॑द्योत्पादुत॑ पोत्रा॑हंसन्तो॑त् नेद्रा॑हंसुपत॑ प्रथी॑ दितं ।

तुरी॑यं पात्रम॑स्रं॑ क्तम॑मर्थं॑ द्रवि॑णोदाः॑ पिब॑तु द्रवि॑णोदसः॑ ॥ ४

अपा॑त् । सोत्रा॑त् । उत । पोत्रा॑त् । अम॑स्र । उत । नेद्रा॑त् ।

अस्र॑स्रत् । प्रथं॑ । दितं॑ ।

तुरी॑यं । पात्रं॑ । अस्रं॑स्रं । अम॑स्रत् । द्रवि॑णः॑ऽदः॑ । पिब॑तु ।

द्रवि॑णः॑ऽदसः॑ ॥ ४

अच्छानाकक्षेवं । यो इन्द्रियोदो सोत्राद्योत्पादांगत् कोममपाद् पीतकान् सत-
किंच पोत्रात्योत्पादांगदसस्र सोमं पीत्वाभाहत् । उत अपि च नेद्रः नेद्र्यांगादितं
इत्तं प्रथो देवानामस्रस्रं कोममस्रपत । असेपिठ । स इन्द्रियोदसो हवीरूपद्रविणस्य
प्रदातव्य इति मन्त्रो इति । अतिवजोऽत्र इन्द्रियोदस उच्यते इन्द्रियो दातारस्ये
सौमं अमस्रति । नि० ८, २, । इति यास्कनोक्तत्वात् ॥ तादृशो इन्द्रियोदा अस्स्रं
इथापिनिषाञ्जस्रस्रं मरव्यसाधनं तुरीयं पात्रं चतुर्थपात्रस्रं सोमं पिबतु ॥

। अथ पंचमी ।

अवाचमद्य यथ्यं नृवाहयं रथं हुंजायांमिह वा विमोचनं ।

हुंक्तं हवीषि मधुना हि कं गतमथा सोमं पिबतं

वाजिनीवत् ॥ ५

अवाचं । अद्य । यथ्यं । नृवाहयं । रथं । हुंजायां । हुं ।

वा । विमोचनं ।

हुंक्तं । हवीषि । मधुना । हि । कं । गतं । अथ । सोमं ।

पिबतं । वाजिनीवत् इति वाजिनोऽवत् ॥ ५

हे अश्विनो अद्याक्षिअहनि यथ्यं अयं गंतारं नृवाहयं नेत्रोर्युवयोर्वोद्धारमिह
अथ वा युवयोर्विमोचनं विमोचयितारं रथमवाचं यथावाग्भवति तथा हुंजायां ।
किंच मधुना स्वादुरक्षेण हवीषि पंक्तं । संयोजयतं । अथ च गतं । आगच्छतं ॥
हि क्रमिति पूरणे ॥ अथानंतरं हे वाजिनीवत् । वाज एव वाजिनी । अश्वेन
वासयितारो बलवधनो वा सोमं पिबतं ॥

। अथ षष्ठी ।

जोष्यग्ने समिधं जोष्याहुतिं जोषि ब्रह्म अन्यं जोषिं सुष्टुतिं ।

विश्वेभिर्विश्वीं ऋतुना वसो मह उग्रश्वैर्धा उग्रतः

पायया हविः ॥ ६

जोषिं । अग्ने । संऽहधं । जोषिं । आऽहुतिं । जोषिं । ब्रह्म ।

अन्यं । जोषिं । सुऽस्तुतिं ।

विश्वेभिः । विश्वान् । ऋतुनां । वसो हुतिं । महः । उग्रान् ।

देवान् । उग्रतः । पायय । हविः ॥ ६

हे अग्ने सनिधं जोषि । जुषस्व । आहुं जोषि । जुषस्व । मरुत यथां जग्धं
जनेभ्यो हितं जोषि । जुषस्व । सुदुतिं योभनस्त्रोत्रं जोषि । जुषस्व । किंच पशो
सर्वेवापावासूत हे अग्ने उद्यतः कामयमानानां मरुतो मरुतो विन्द्यान् सर्वान्देवान्
उद्यन् कामयमानस्त्वस्मत्तना तपस्वर्षच्छकेन सह तथा विन्दोभिः सर्वैर्देवैः सह
हविर्होषो रूपं सोमं पायय ॥

॥ इति द्वितीयस्याहके प्रथमो वगः ॥

उदु अ इत्येकादशर्षं षष्ठं सूक्तं गार्ग्यं मरुं त्रैष्टुभं सवितृदेवताकं । अत्रातुक्-
मणिका । उदु अ एकादश सवितृमिति ॥ व्यूहं दशरात्रं षष्ठं ऽहनि वैश्वदेवशब्द
एतत्सूक्तं सवितृमिति विद्वानोयं । व्यूहश्चेदिति खंडे सूक्तितं । षष्ठस्योडु अ देव
इति गार्ग्यं मरुं । आ० ८. ८. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु अ देवः सविता सवायं यश्चक्षतमं तदपां वज्रि रस्यात् ।

नूनं देवेभ्यो वि हि धाति रन्नमथाभंजतीति हीतं स्वस्यौ ॥ १

उत् । अ इति । स्यः । देवः । सविता । सवायं ।

यश्चक्षत्सतमं । तत्सवायाः । वज्रिः । अस्यात् ।

नूनं । देवेभ्यः । वि । हि । धातिं । रन्नं । अथ । आ ।

अभजत् । वीति ऽहीतं । स्वस्यौ ॥ १

स्यः स देवो द्योतमानः सविता सवायं लोकानां प्रसवायातुष्ठाद्यै यश्चक्षतमं
प्रतिदिनसुदस्यात् । अस्तिवति । कीदृशः सविता । तदपाः तत्प्रसवकमां ॥ अप
अत्र इति कर्मनामसु पाठात् ॥ वज्रिर्वीड़ा जगतां । किंच नूनं संव्रति देवेभ्य
सोह्यो रन्नं धनं वि हि धाति । प्रयच्छति ॥ वीति पूरये ॥ अथ अपि च वीति-
हीतं कामयन् यजमानं सखायनिनांश्चेत्सेभजत् । भागिनं करोतु । वद्यपि
अस्तिवद्भो विभक्तं तनिर्दिष्टवद्परस्वयाभ्यपथं वसानादर्थपरो भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विश्वं य हि शुद्र्यं देव अहुः प्र वाहवा पृथुपाणिः सिसृत्ति ।
आपंचिदस्य व्रत आ निष्वाया अयं चिदातो रमते परिऽउमन् ॥२

विश्वं य । हि । शुद्र्यं । देवः । अहुः । प्र । वाहवा ।

पृथुपाणिः । सिसृत्ति ।

आपंचिदस्य व्रत आ निष्वायाः । अयं ।

चित् । वातः । रमते । परिऽउमन् ॥ ३

देवो द्योतमानः सविता पृथुपाणिर्बृहत्करो विश्वस्य शुद्रये जगतः सुखाबोधुं
उद्धतः सन् वाहवा वाह प्रसिसृत्ति । प्रसारयति । आपंचित् आपोऽप्यस्य व्रते
प्रसराख्ये कर्मणि सति ॥ व्रतं कर्त्तरन्ति तन्नामस्य पाठात् ॥ आ सुदंत इति
शेषः । तास्य निष्वाया जितरां घोषयित्वा गंगादिद्विषेण जगत्यापयंतोत्सर्षः । अयं
विदातोऽयमपि वायुः परिऽउमन् परितो गते व्याप्तिऽन्तरिक्षे रमते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आशुभिश्चिद्यान्वि मुचाति नूनमरौरमदतमानं चिदेतीः ।

अह्वरूणां चिद्यथा अविद्यामनु व्रतं सवितुर्मोक्षागात् ॥ १

आशुभिः । चित् । यान् । वि । मुचाति । नूनं ।

अरौरमत् । अतमानं । चित् । एतीः ।

अह्वरूणां । चित् । नि । अयान् । अविद्यां । अनुं । व्रतं ।

सवितुः । मोक्षां । आ । अगात् ॥ २

वान् गच्छन् सविताशुभिश्चिद्योऽन्विभिर्गामिभिरपि रश्मिभिर्विमुचाति । विमुच्यते ।
नूनमिति पूरणः । अतमानं चिद्यन्तं गच्छन्तमपि कर्मणोर्गोचरादरीरमत् ।

उपरमवति । किंच अङ्गभूषां । अङ्गिमाङ्गतारं शत्रुभगिगच्छंतीत्यङ्गभूषः । तेषामङ्ग-
विद्यां गणनेच्छां न्ययान् । निवच्छति । सवितुः प्रेरकस्य सूर्यस्य अतं कर्माहु
पञ्चान्शोकी रात्रिः । शोकी शोकीति रात्रिनामसु पाठात् ॥ आगात् । आगच्छति ।
सवितुश्चेहोपरतो रात्रिरागच्छतीति यावत्

॥ अथ चतुर्थी ॥

पुनः समं व्यदितं वयंती मध्या कर्तो न्यघाच्छक धीरः ।

उसं हायास्याद्वातू रंर्द्धररमतिः सविता देव आगात् ॥ ४

पुनरिति । सं । अश्नत् । विऽतंतं । वयंती । मध्या । कर्तोः ।

नि । अघात् । शक । धीरः ।

उत् । संहायं । अस्यात् । वि । ऋतून् । अर्द्धः । अरमतिः ।

सविता । देवः । आ । आगात् ॥ ४

वयंती वयं वयंती नारीष रात्रिविंशतनालोकं पुनः ससव्यत् । संवेद्यते ।
पुनःशब्दः पूर्वद्वुरथेवमकार्षीदिति द्योतयति । शोरः प्रज्ञोऽपि सर्वो लोकः कर्तोः
क्रियमाणं कर्म ॥ कर्तोः कर्तवा इति तस्मानसु पाठात् ॥ शक कर्तुं शक्यमपि मध्या
मथ उपक्रांतं कर्मापरिसमाप्येत्यर्थः । न्यघात् ॥ निश्चितवान् । सवितर्युपरत इति
शेषः । सर्वो लोकऽसंहाय यथां विज्ञायोदस्यात् । अघात् कर्म कर्तुं पुनश्चि-
दिति ॥ संपूर्वो अङ्गतिः शय्यापरिहृत्यजे वर्तते । तथा च श्रूयते । कलिः शयानो
भवति संजिह्वानस्तु हापर इति । सविता सर्वं स प्रसविता सूर्योऽरमतिरनुपरतिदेवो
द्योतमान आगात् ॥ आगच्छति । उदेतीति यावत् । ऋतून् काकविशेषां च अर्द्धः ।
विदारयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नामोकांसि दुर्यो विष्णमासुर्वि तिष्ठते प्रभवः शोकी अग्नेः ।

अपेहं माता सूनवं भागमाधाहस्यं कृतमिधितं सविता ॥ ५

माना । ओकांसि । दुर्धः । विश्वं । आदः । वि ।
तिष्ठते । प्रभवः । शोकः । अग्नेः ।

ज्येष्ठं । माता । सूनवे । भागं । आ । अधात् । अमुं । अस्य ।
केतं । इषितं । सविता ॥ ५

प्रभवः प्रभूतोऽग्नेः शोकस्तेजो दुर्धो ष्टहो ष्टष्टे भवो नानौकांसि यजमानानां
दृग्भूताग्नेः इति तिष्ठते ॥ अधितिष्ठति । विश्वमायुः सर्वमखं चाधितिष्ठति ॥ आयुः
सूनवेऽस्त्वनामसु पाठात् ॥ मातोषाः सवित्वान्यपितं प्रेषितमस्य केतं प्रश्नापक-
सग्नेज्येष्ठं प्रथममग्निहोत्रार्थं भागं सूनवेऽग्नेय अधात् । आदधाति ॥

॥ इति द्वितीयब्राह्मणे द्वितीयोऽष्टकः ॥

॥ अथ षष्ठो ॥

समाववर्ति विप्रितो जिगीषुर्विश्वेषां कामश्चरताममाभूत् ।
शश्वं अपो विकृतं हित्वागादमुं व्रतं सवितुर्देव्यस्य ॥ १
संभाववर्ति । विस्थितः । जिगीषुः । विश्वेषां । कामः ।
चरतां । अमा । अभूत् ।

शश्वान् । अपः । विकृतं । हित्वा । आ । अगात् । अमुं ।
व्रतं । सवितुः । देव्यस्य ॥ १

जिगीषुर्विजयेच्छुर्योवा निष्ठितो युष्वाभं प्रस्थितः समाववर्ति । समाववर्ति ।
विश्वेषां सर्वेषां चरतां जंगमानाममा । अमा दम इति ष्टहनामसु पाठात् । ष्टहं
प्रति कानोऽभूत् । भवति । शश्वान् नित्यं कर्मरतोऽपः कर्म विकृतमर्षतं हित्वा
हित्वागात् । ष्टहनागच्छति । यतश्चर्षं देव्यस्य इति भवस्य सवितुः प्रेरकस्य
सूर्यस्य व्रतमस्तमयास्यं कर्मानु जायत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वया हितमध्यमसु भागं धन्वात्वा अगयसो वि तस्युः ।
 वनानि विभ्यो नकिरेव्य तानि व्रता देवस्य सवितुर्मिनंति ॥ ७
 त्वया । हितं । अयं । अणुसु । भागं । धन्वा । अणु । आ ।
 अगयसः । वि । तस्युः ।
 वनानि । विभ्यः । नकिः । अय्य । तानि । व्रता । देवस्य ।
 सवितुः । मिनंति ॥ ७

हे सवितस्त्वया अहं तस्मिन् ॥ आपः पृथिवीन्वांतरिक्षमासु पाठात् ॥ अत्रापारे
 वा हितं निहितमध्यमपां संबन्धिनं भागं धन्वात् निषेधप्रदेशेष्वरण्येषु अगयमात्वा
 अग्रा आ समंताहितस्युः । अधितिष्ठति । किंच वनानि वृक्षा विभ्यः पश्चिभ्य
 आमासादिरूपेण त्वया भागो दत्तः । अस्य देवस्य सवितृस्तानि तादृशानि व्रतानि
 कर्षीषि नकिर्मिनंति । केऽपि न चिंसंति ॥

॥ अष्टमौ ॥

वाद्राध्यं बहवो योनिमध्यमनिशितं निमिषि अभुंराणः ।
 विभ्यो मातोडो व्रजमा पणगात्स्यशो अन्धानि सविता
 व्याकः ॥ ८
 वात्स्राध्यं । बहवः । योनिं । अयं । अनिऽशितं ।
 निऽमिषि । अभुंराणः ।
 विभ्यः । मातोडः । व्रजं । आ । पणः । गात् । स्यऽशः ।
 अन्धानि । सविता । वि । आ । अकारित्यकः ॥ ८

वक्ष्यो बाह्यार्थं वार्ता गच्छतां राक्षं राधनीवमथवाङ्गुं बोध्यमनिश्चितमतीच्छं ।
 सुखकरमिति यावत् । बोनिं स्थानं निमित्ति निमित्ते सविस्तारस्तन्ने सति विश्वार्थं
 प्रापिष्यः प्रवच्छति । वक्ष्यस्य राक्षेनिर्वाहकत्वात् । अर्धुराणो अर्थं गच्छन् विन्दः
 सर्वो वार्तांशो वृत्ताङ्गिवाहंहाडुत्यद्यमानः प्रख्यागात् । आच्छति । विन्दः पशुरपि
 व्रजं गोष्ठमागात् । सविता प्रेरकः स्वयः स्थाने स्थाने अस्मानि आत्मानि धृतावि
 ध्याकः । पृथगकार्णीत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

न वच्छेदो वक्ष्यो न मित्रो व्रतमर्थमा न भिनन्ति रुद्रः ।

नारातयस्तमिदं स्वस्ति हुवे देवं सवितारं नमीभिः ॥ ८

न । वक्ष्यं । हुंहुं । वक्ष्यः । न । मित्रः । व्रतं । अर्थमा ।

न । भिनन्ति । रुद्रः ।

न । नारातयः । तं । हुंहुं । स्वस्ति । हुवे । देवं । सवितारं ।

नमीभिः ॥ ८

वक्ष्य सवितर्देवस्य व्रतं प्रवक्ष्यः कमेद्रीं न भिनाति । न भिनन्ति । वक्ष्यस्य न
 भिनाति मित्रवार्थमा च न भिनाति रुद्रस्य न भिनाति । नारातयोऽसुराश्च न
 भिनन्ति ॥ भिनातीति श्रुतमाख्यातं यथावोयं विपरिष्पामेन प्रत्येकमभिसंव्यते ॥
 तं सवितारं सर्वस्य प्रेरकं देवं द्योतमानमिदमिदानो नमोभिरक्षयैर्हंविभिः सङ्ग ॥
 वक्ष आयुरित्प्रवक्ष्यमाणस्य पाठात् ॥ स्वस्ति ज्ञेमाय हुवे । ज्ञोमि ॥

॥ अथ दशमी ॥

भगं धियं वाजयंतः पुरंधिं नराभंसो ज्ञास्यतिर्नी अय्याः ।

आग्नेवामस्य संगथे रंवीणां प्रिया देवस्य सवितुः स्याम ॥ १०

भगं । धियं । वाजयंतः । पुरंधिं । नराभंसः । ज्ञा ।

स्यतिः । नः । अय्याः ।

आऽअये । वामस्य । संगथे । रयीणां । प्रियाः । देवस्य ।
सवितुः । साम ॥ १०

भगं भजनोयं धियं आतथं पुरंधिं पुरस्य प्रारयितारं बह्वप्रसं वा सवितारं ॥
पुरंधिर्वह्वधिरिति यावत् ॥ वाजयंतो वाजिनं वलिनं कुर्वतः ॥ विभक्तिव्यत्ययः ॥
नः स्तुपतोऽस्मान् नरायंसो नरैः यंनोयो ग्नास्यतिर्देवपत्नीनां पतिम्बंदसां
पतिषां ॥ तथा च श्रूयते बंदांसि वै ग्ना इति उत ग्ना व्यंत देवपत्नोरिति च ॥
सवितोऽव्याः । अद्यात् । किंच वामस्य धनस्य रयीणां पशूनां च ॥ तथा च श्रूयते
पशयो वै रविरिति ॥ आय आगमने संगथे संगमने च निमित्ते देवस्य द्योतमानस्य
सवितु प्रेरकस्य वयं प्रियाः स्थाप । भवेत् ॥

॥ अथैकादशी ॥

अस्रभ्यं तद्विवो अद्वाः पृथिव्यास्त्वया दत्तं काम्यं राध आ
गात् ।

यं यत्स्रोतभ्यं आपये भवात्पृथुशंसाय सवितर्जिरत्ने ॥ ११

अस्रभ्यं । तत् । द्विवः । अत्ऽभ्यः । पृथिव्याः । त्वया ।

दत्तं । काम्यं । राधः । आ । गात् ।

यं । यत् । स्रोतऽभ्यः । आपये । भवाति । पृथुशंसाय ।

सवितः । जरित्ने ॥ ११

हे सवितः अस्रभ्यं त्वया दत्तं तत् प्रसिद्धं काम्यं कर्मोयं राधो धनं द्विवो
द्युस्रोकात् अस्रभ्योऽतरिचस्रोकात् पृथिव्या भूमेचा गात् । आगच्छतः । किंच
स्रोतभ्यः स्रोतस्थानापदे रंधने तदंगजाय यत्नं यं सुखकरं भवाति भवेत्
अर्यशंसाय बह्वस्तुतवे जरित्ने स्रोतं बह्वं ॥ जरिता कारंरिति स्रोतनामस्य
पाठात् ॥ हे सवितः तत्रवच्छ ॥

॥ इति द्वितीयस्योऽध्याये तृतीयो वगः ॥

यावाप्येवेत्यर्थं सप्रथं क्लृप्तं गात्रं भटं त्वैशुभभाषिनं यावाप्येवाद्यावाप्यिन-
मित्यनुक्रान्तत्वात् ॥ प्रथम्येऽभिदये पूर्वे पठसेऽस्य विनियोगः क्लृप्तं च यावाप्येवेष्टे
यावाप्यिणे । आ० ५, ६, । इति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रवोरपीदं क्लृप्तं ।
क्लृप्तं च यावाप्येव नासत्वाभ्यामिति त्रीणि । आ० ४, १५, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यावाप्येव तद्विदथं जरेथे गृध्रे'व वृक्षं निधिः'तमच्छं ।

ब्रह्माणे'व विदथं उ'द्यंशासां दूतेव वृथ्या जन्या पुत्रवा ॥ १

यावाप्याऽव । तत् । इत् । अर्थं । जरेथे इति । गृध्राऽइव ।

वृक्षं । निधिः'तं । अच्छं ।

ब्रह्माणा'इव । विदथे' । उ'द्यंशासां । दूता'इव । वृथ्या ।

जन्या । पुत्र'त्वा ॥ १

हे अश्विनो यावाप्येव अरातिं प्रति प्रेषितो यावाप्यापिव तदर्थं ॥ अर्तधातो-
रर्थशब्दः । अर्थोऽर्तेरिति यास्कः । नि० १, १८ ॥ तमरातिमित्यर्थः । इदिति
पूरणः । जरेथे । जरेथेथे । अरातिं वापेयां । यद्वा यथा गुरु यावाप्यौ क्षिप्रौ
तदानीमेव गोघ्नं गच्छन्नुक्तया तत् तमर्थं गंतारं जरेथे । शीघ्रं गत्वा स्तुतमित्यर्थः ॥
जरतिः स्तुतिकर्मा ॥ किंच गृध्रे'व गृध्रापिव पक्षिणापिव वृक्षं प्रसितं वृक्षं निधि-
मंतं धनवंतं यजमानमच्छं । आगच्छतमिति शेषः । विदथे यज्ञे ॥ विदथः
सवनमिति यज्ञनामस्य पाठात् ॥ उक्त्यासोकथयंसितारौ ब्रह्माप्येव ब्रह्माप्यापिव ।
जन्या जनपदेऽद् दूतेव राज्ञा प्रेषितो दूतापिव पुत्रत्वा वक्तुभि पुत्रवैर्ह्यया ज्ञातव्यो
युवां । अत्रोपमेयद्वित्वाहुसारेणोपमानद्वित्वं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रातर्यावाप्या रथ्ये'व वीराजेव यमा वरमा संचेथे ।

मेने' इव तन्वा'इशु'भमाने हंपंतीव क्रतुविदा जने'षु ॥ २

प्रातः॑ऽथावा॑ना । रथ्या॑ऽइव । बी॒रा । अजा॑ऽइव । य॒मा ।

वरं॑ । अ॒ । स॒चे॒धे इति॑ ।

भेने॑ इवेति॒ भेने॑ऽइव । त॒न्वा । शु॑भ॒माने॑ इति॑ ।

दंप॑ती इवेति॒ दंपती॑ऽइव । क्र॒तुऽवि॒हा । जने॑षु ॥ २

हे अश्विनो प्रातश्चावाणा प्रातरेव यज्ञार्थं गंतारो रथ्येव रथिनाविव बीरो स्वकर्माविव शूरो । अत्रेवाजाविव अजाविव यथा यमलो । भेने इव नार्याविव तन्वा यरीरेण शुभमाने शोभमानो । दंपतीव आवापती इव संगतो जनेषु पिपवेषु क्रतुविहा कर्मविदो युवां वरं संभक्तारमासचेधे । आगच्छथ ॥

। अथ तृतीया ।

शृ॒ंगे॑व न प्र॒थमं॑ गंत॒मर्वा॑क् श॒फा॒धि॒व॒ अ॒भु॑राणा॒ तरो॑भिः ।

अ॒क्र॒वा॒क्रे॒व॒ प्रति॑ व॒स्तो॑ः॒स्त्रा॒वा॑चा॒ या॒तं॑ रथ्ये॑व श॒क्रा ॥ १

शृ॒ंगा॑ऽइव । नः । प्र॒थ॒मं । गंतं॑ । अ॒र्वा॒क । श॒फो॑ऽइवः ।

अ॒भु॑राणा॒ तरो॑ऽभिः ।

अ॒क्र॒वा॒का॑ऽव । प्रति॑ । व॒स्तो॑ः । उ॒त्रा । अ॒र्वा॒चा । या॒तं॑ ।

रथ्या॑ऽइव । अ॒था ॥ ०

हे अश्विनो शृंगेन प्रथमोः शृंग इव प्रथमा देवानां प्रथमो शफाधिवः श्वादेः शूराविव तरोभिर्वेगैर्भुराणा अर्थं गच्छंतो युवां नोऽस्मान्प्रत्यर्वागभिः इच्छन्तं । आगच्छतं । किंच हे अश्विनो वस्तोः प्रति अहः प्रति अक्रवाक्रेव अक्रवाकाविव हे उत्रा अत्रावाहस्तारको गमनशीलो वा रथ्येव रथिनाविव हे अक्रा स्वकर्माविव अक्रावनीपाश्र्वभिः युवो वातं । गच्छतं ॥

। अथ चतुर्थी ।

नावेव नः पारयतं युगेव नभ्ये'व न उपधीव प्रधीव ।

ज्ञाने'व नो अरिषय्या तनूनां खृग्लैव विस्रसंः पातमस्मान् ॥ ४

नावाऽह्व । नः । पारयतं । युगाऽह्व । नभ्याऽह्व । नः ।

उपधी इवेत्युपधीऽह्व । प्रधी इवेति प्रधीऽह्व ।

ज्ञानाऽह्व । नः । अरिषय्या । तनूनां । खृग्लाऽह्व ।

विस्रसंः । पातं । अस्मान् ॥ ४

हे अश्विनो नावेव नः नावाविव सिद्धून् नोऽस्मान् दुर्गाणि पारयतं । युगेव यथा रघस्य युगे नभ्येव यथा च रघवक्रानाभिन्नलके । उपधी इव यथा तत्पान्थ्ये फलके प्रधी इव यथा वा चक्रबाह्यलये रथे पारयतः तथा नोऽस्माद्दुर्गाणि पारयतं । किंच ज्ञानेव ज्ञानाविव यथा ज्ञानो वाचकेभ्यो रक्षतो तनोर्हिंसामपनयतः तथा नोऽस्माक तनूनामंगानामविष्यावर्द्धितो भवनं । खृग्लेन यथा तनुवाये तनुर्हिंसाया रक्षतः तथा त्रिस्रो जराया अस्मान्यवां पातं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वातेवाजुर्या नद्ये'व रीतिरक्षी इव चक्षुषा यातमर्वाक् ।

इस्तौविव तन्वे' शंभविष्ठा पादे'व नो नयतं व त्यो अर्च्छ ॥ ५

वाताऽह्व । अजुर्या । नद्याऽह्व । रीतिः । अक्षी इवेत्यक्षी इव ।

चक्षुषा । आ । यातं । अर्वाक् ।

इस्तौऽह्व । तन्वे' । शंभविष्ठा । पादेऽह्व । नः । नयतं ।

वत्योः । अर्च्छ ॥ ५

हे अश्विनो वातेव वातेव वातांविवाजुर्या अरिस्तमयक्यौ नद्येव नद्याविव रीतिः ॥ अत्यवेनैकवचनं ॥ योभ्रं गंतारो युवां । अक्षी इव अश्विणी इव चक्षुषा दंशने-
नार्वांगसाद्विद्वस्यवातां । आगच्छतं । किंच इत्येव इत्याविव पादेव पादाविव

तन्मे शरीराय शंभविष्ठा सुहृद्य भवयिहृतमो युवां नोऽस्मान् वक्षो वसोवः कर्षे
धनमश्न प्रति नयतं । प्रापयतं ॥

॥ इति द्वितीयब्राह्मणे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ।

ओ३ष्टा॒विव॒ म॒ध्वा॒न्ने॒ वद॑ता॒ स्तना॑विव॒ पि॒प्यतं॑ जी॒वसे॑ नः ।

नासे॑व॒ नस्तन्वो॑ र॒क्षिता॒रा कर्षो॑विव॒ सु॒श्रुता॑ भू॒तम॒स्मो ॥ ६

ओ३ष्टा॑ऽइव । म॒धु॒ । आ॒न्ने॒ । वद॑ता । स्तना॑ऽइव । पि॒प्य॒तं ।

जी॒वसे॑ । नः ।

नासा॑ऽइव । नः । तन्वः॑ । र॒क्षिता॒रा । कर्षो॑ऽइव । सु॒श्रुता॑ ।

भू॒तं । अ॒स्मो इति॑ ॥ ६

हे अश्विनौ ओष्ठाविवान्ने आस्याथ मधुररसवद्वचनं वदंतौ स्तनाविव नोऽस्मान्
जीवसे जीवनाव पिप्यतं । प्रापयतं । किंच नादेव नासिके इव नोऽस्माकं तन्वस्तनो
रक्षितारा रक्षितारौ भूतं । भवतं । अपि च कर्षाविवान्ने अस्माकं सुश्रुता सुश्रवणे
युवां भूतं । भवतं ॥

॥ अथ सप्तमी ।

इ॒स्तो॑व॒ शक्ति॑म॒भि सं॒दही॑ नः॒ क्षामे॑व॒ नः॒ सम॑जतं॒ रजांसि॑ ।

इ॒मा गि॒रो अ॒श्विना॑ यु॒षय॑न्तीः॒ शो॒त्रे॑षेव॒ स्वधि॑तिं॒ सं

शि॒शीतं॑ ॥ ७

इ॒स्ताऽइव॑ । शक्तिं॑ । अ॒भि । सं॒दही॑ इति॑ सं॒दही॑ । नः ।

क्षामे॑ऽइव । नः । सं । अ॒ज॒तं । रजांसि॑ ।

इ॒माः । गि॒रः । अ॒श्विना॑ । यु॒षय॑न्तीः । शो॒त्रे॑षाऽइव ।

स्वधि॑तिं । सं । शि॒शीतं॑ ॥ ७

१ अश्विनो हस्तेन हस्तादिन यत्किं सामर्थ्यं नोऽस्माकमभिर्ददी अश्विनस्येन
सम्यक् प्रवच्छंतौ भवतं । किंच चासेव रोदसी इव रजांसि स्थानान्युदकानि वा ॥
उदकं रज सञ्चत इति यास्तः ॥ नोऽस्माकं संभजतं प्रेरयतं । अपि च अश्विना हे
अश्विनो इमा गिरोऽस्माभिः लताः स्तुतोर्ग्रन्थंतोर्युषानिच्छंतीः सधितिमर्षि
च्छोलेषेव तेजनयाथवत् संशियोः । सम्यक् तोक्ष्णीकुरुतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एतानि वामश्विना वर्धनानि ब्रह्म स्तोमं गृत्समदासो अक्रन् ।

तानि नरा जुजुषाणोपं यातं वृहद्देम विदधे सुवीराः ॥ ८

एतानि । वां । अश्विना । वर्धनानि । ब्रह्म । स्तोमं ।

गृत्समदासः । अक्रन् ।

तानि । नरा । जुजुषाणा । उपं । यातं । वृहत् । वदेम ।

विदधे । सुवीराः ॥ ८

अश्विना हे अश्विनो वां युवयोरेतानि वर्धनानि वृद्धिसाधनानि ब्रह्म ब्रह्माणि
मंत्रान् स्तोमं स्तोत्रं च गृत्समदासो गृत्समदा अक्रन् । अक्रुवन् । तानि ब्रह्माणि
नरा नेतारो जुजुषाणा भृशं प्रीयमाणो युवास्तपयातं । उभगच्छतं । किंच सुवीराः
योधनपुत्रा भवं विदधे यज्ञे युवां वृहद्देव । प्रभूतं स्तुतः ॥

॥ इति द्वितीयस्यात्रमे पंचमो वगः ॥

सोमापूषयेति बहुवचस्यं सूक्तं गार्गीमहं त्वैष्टुभं सोमापूषदेवताकं । तथा
चाहुर्जातं । सोमापूषया पट् सोमापौषासंत्योऽर्षोऽप्यदितेरिति । अथतु देव्यदिति-
रित्यस्त्वाः संस्वादितिर्देवता ॥ सोमापौष्ये पशौ वपापुरोडाशश्चविषामाद्यास्तिस्रः
क्रमेणाहुषाक्या उक्तारस्तिस्रो वाज्वाः । अग्नीभोषाविति खंडे सूक्तितं । सोमापूषया
जनना रवीणां । आ० ३, ८ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सोमा॒पूष॒णा॒ ज॒न॒ना॒ र॒यी॒णां॒ ज॒न॒ना॒ दि॒वो॒ ज॒न॒ना॒ वृ॒थि॒व्याः ।

जा॒तो॒ वि॒श्व॑स्य॒ भुव॑नस्य॒ गो॒पौ॒ दे॒वा अ॑क॒खन्त्स्य॒ नाभिं॑ ॥ १

सोमा॒पूष॒णा । ज॒न॒ना । र॒यी॒णां । ज॒न॒ना । दि॒वः ।

ज॒न॒ना । वृ॒थि॒व्याः ।

जा॒तो॒ । वि॒श्व॑स्य । भुव॑नस्य । गो॒पौ । दे॒वाः । अ॒क॒ख॒न् ।

ना॒भिं ॥ १

सोमापूषणा हे सोमापूषणो युवां रयीणां धनानां जनना जनयितारो दिवो
द्युलोकस्यापि जननां जनयितारो वृथिव्याः प्रथितायाश्च जनयितारो भवथः ।
किंच जातो जातमात्रावेव युवां विश्वस्य भुवनस्य कल्प्स्य जगतो गोपौ गोप्यारो
देवा अकखन्त्यामरषस्य नाभिं हेतुमकषणम् । अकार्षुः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इ॒मो॒ दे॒वो॒ जा॒य॑मा॒नो॒ जु॒ध॑न्ते॒मो॒ त॒मांसि॑ गू॒ह॒ताम॑ज॒ष्टा ।

आ॒भ्यामि॑न्द्रः॒ प॒क्व॒मा॒मा॒ख॑न्तः॒ सो॒मा॒पू॒ष॒भ्यां॑ ज॒न॒दु॒स्त्रि॒यांसु॑ ॥ २

इ॒मो॒ । दे॒वो॒ । जा॒य॑मा॒नो॒ । जु॒ध॑न्त॒ । इ॒मो॒ । त॒मांसि॑ ।

गू॒ह॒तां । अ॒ज॒ष्टा ।

आ॒भ्यां । इ॒न्द्रः॑ । प॒क्व॑ । आ॒मांसु॑ । अ॒न्तरि॑ति ।

सो॒मा॒पू॒ष॒भ्यां॑ । ज॒न॒त् । अ॒स्त्रि॒यांसु॑ ॥ २

इमो सोमापूषणो देवो द्योतमानो जायमानादुत्पन्नमात्रावेव जुधन्ते । इमो देवा
अजुधन्ते । सेवितवन्त इति श्रानत् । किंच इमो सोमपूषणाननुष्टुप्स्यन्ति तमांसि
सर्वस्य गूहतां । नाशयतः । किंच आभ्यामेताभ्यां सोमापूषभ्यां अहेन्द्र आमांसु
तद्वशोपस्त्रियांसु गोवन्तमन्थ अधःप्रदेशे पक्वां पयो जनत् । जनवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सोमापूषणा रजसो विमानं समचक्रं रथमविश्वमिन्धं ।

विपूषृतं मनसा युज्यमानं तं जिन्वथो वृषणा पंचरश्मिं ॥ ३

सोमापूषणा । रजसः । विमानं । समचक्रं । रथं ।

अविश्वमिन्धं ।

विपूषृतं । मनसा । युज्यमानं । तं । जिन्वथः । वृषणा ।

पंचरश्मिं ॥ ३

वृषणा वृषणो कानानां षणितारो सोमापूषणा हे सोमापूषणो रजसो लोकस्व ।
लोका रजांश्च्युच्यंत इति यास्कः । विमानं परिच्छेदकं । सर्वमानमित्यर्थः । समचक्रं
समर्तुचक्रं । त्वयोदधो नासः समस ऋतुः । अस्ति त्वयोदधो नास इति ऋतेः ।
अविश्वमिन्धं विश्वस्यापरिच्छेदां विपूषृतं विष्वक् सर्वत्र परिवर्तमानं पंचरश्मिं
पंचर्तुरश्मिं । हेमंतशिधिरयोः समादेनतवः पंच । तथा च च्युते । द्वादश वै भासाः
पंचतमो हेमंतशिधिरयोः समादेनेति । मनसा युज्यमानं मनोनात्रेण युज्यमानं ।
तं प्रसिद्धं रथं जिन्वथः । अस्मान्प्रति प्रेरयथः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

द्वियान्यः सदंनं चक्र उक्षा प्रथिव्यामन्यो अघ्यंतरिचे ।

तावन्नभ्यं पुरुवारं पुरुक्षु रायस्योर्धं वि अंतां नाभिमस्त्रे ॥ ४

द्विवि । अन्यः । सदंनं । चक्रे । उक्षा । प्रथिव्यां । अन्यः ।

अधिं । अंतरिचे ।

तौ । अन्नभ्यं । पुरुवारं । पुरुक्षुं । रायः । पोर्धं । वि ।

स्यतां । नाभिं । अस्त्रे इति ॥

अन्यस्तयोरेकः पूषोऽज्ञा उच्चैरुच्छ्रिते द्विवि द्यौःलोके सदंनं स्थानं चक्रौ । अकार ।
अन्योऽपरः सोमः प्रथिव्यामनोवधिद्वेषेण अघ्यंतरिचोऽंतरिचे च चंद्ररूपेण सदंनं
चक्रौ । तौ सोमपूषणौ युवां पुरुवारं वज्रभिवंरथीयं पुरुक्षुं वज्रकीर्तिं रायस्योर्धं

धनस्य दुर्धिः । पश्चात्सकं धनमित्यर्थः । तथा च ब्राह्मणं पश्यते वै रायस्योप प्रति ।
असौ अस्माकं नाभिं विश्वस्य भोगस्य हेतुभूतमस्मभ्यं विश्वतां । विश्वतः ।
प्रवच्छतामित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विश्वान्यन्वो भुवना जजान विश्वमन्वो अभिचक्षाण एति ।

सोमापूषण्यवर्तं धियं मे सुवाभ्यां विश्वाः घृतना जयेम ॥ ५

विश्वानि । अन्यः । भुवना । जजान । विश्वं । अन्यः ।

अभिः चक्षाणः । एति ।

सोमापूषण्यौ । अवर्तं । धियं । मे । सुवाभ्यां । विश्वाः ।

घृतनाः । जयेम ॥ ५

हे सोमापूषण्यौ अद्यो युवयोरेकः सोमो विश्वानि भुवना भुवनानि भूतानि जजान ।
अजगत् । तथा च नक्षत्रं सोमः पवते जनिता मतीनां । ऋग्वे० ८, ८६, ५, । इति ।
अन्वोऽपरः पूषादित्यो विश्वमभिचक्षाण्योऽभिपश्यन्वेति । गच्छति । तौ युवां
सोमापूषण्यौ मे धियं कर्म ॥ धीः शचीति कर्मनामसु पाठात् ॥ अपर्तं । रक्षन् ।
किंच नयं सुवाभ्यां हेतुभ्यां विश्वाः घृतनाः सर्वां यत्तुसेना जयेन । अभिभवेन ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वो रयिं सोमो रयिपतिर्दधातु ।

अवर्तु देव्यदितिरनर्वा हृहृदेम विदधे सुवीराः ॥ ६

धियं । पूषा । जिन्वतु । विश्वं ऽइन्वः । रयिं । सोमः ।

रयिःपतिः । दधातु ।

अवर्तु । देवी । अदितिः । अनर्वा । हृहृत् । वदेम ।

विदधे । सुवीराः । ६

पूवादिभ्यो विश्विन्यो विश्वस्य प्रीणयिता धिवनकाकं कर्षं निम्बतु । तपं वतु ।
 वयिपतिर्धनपतिः सोमो रयिं धनं दधातु । अरुभ्यं दधातु । किं देवी
 द्योतमानानवांप्रत्युता केनापि प्रातिकूल्यप्रप्रापितादितिरपतु । अस्मान् रक्षतु ।
 अन्यत् सिद्धं ॥

॥ इति द्वितीयस्थाष्टके षष्ठो वर्गः ।

वायो ये त इत्येकविंशत्पृथं नवमं सूक्तं गाढीमदं गायत्रं । अंबितम इति षष्ठस्य
 त्वचक्ष्वादिदो द्वे अनुष्टुभो हतीया वृद्धती । वायो ये त इत्यादिके द्वे ऋचौ वायव्यौ ।
 युक्रस्याद्येत्वेर्द्रवायवो । अयं वां मित्रावरुणेति पंचानां मित्रावरुणावन्निर्वाविंद्भो
 विश्वे देवाः सरस्वतीति क्रमेण देवताः । प्रेतां यज्ञस्येत्यस्तृचो ब्राह्मणसूत्रयोश्च-
 विधानप्रवर्तने द्यावापृथिव्यनिबहानत्वेन च विनियुक्तत्वाम् द्यावापृथिव्यो ऋषिधान-
 देवत्यो वा । अग्निं च इत्यवाहनमिति पादोऽग्निदेवत्यो वा । तथा चातुक्रांतं ।
 वायो सैका गायत्रसूक्ता देवताः प्रउगेणाद्ये तु त्वचेऽर्त्वेर्द्रवायवो द्यावापृथिव्योऽत्य-
 स्तृचो ऋषिधानो वा हतीयः पादो वाग्नेयोऽंबितमेऽनुष्टुभो वृद्धती चेति ॥
 षष्ठ्याभिपुत्रवचस्योर्द्वितीयेऽङ्गिनि प्रउगेऽत्यतचवनेमेतत्सूक्तं । वायव्यत्वस्य वावो
 ये ते सङ्क्षिप्य इत्याद्यो द्वे ऋचौ ऐर्द्रवायवत्वस्य युक्रस्याद्येत्वेना हतीया । तथा
 च सूत्रितं । वायो ये ते सङ्क्षिप्य इति द्वे तीव्राः सोमास आगङ्गीत्येकोभा देवा
 दिविस्त्रयेति द्वे युक्रस्याद्ये गरायिव इत्येकार्यं वां मित्रावरुणेति पंच त्वचाः ।
 आ० ७, ६, इति ॥ चातुर्विंशकोऽङ्गिनि प्रातःसवने मैत्रावरुणस्येऽयं वां मित्रा-
 वरुणेति षडङ्गस्तोत्रियसंज्ञकः । चतुर्विंशे होताजनिटिति खंडे सूत्रितं अयं वां
 मित्रावरुणा प्रकृष्टा चिह्नस्ति । आ० ७, २, इति ॥ आभिपुत्रिकेऽङ्गः सु प्रातः-
 सवने मैत्रावरुणस्येऽयनेव त्वचः पंचदद्यादित्येकनिमित्तमावापनीयः । अयं वां
 मित्रावरुणानो मित्रावरुणेति त्वचाः । आ० ७, ५, इति सूत्रितत्वाम् ॥ आद्या
 मैत्रावरुणस्येऽयस्यानुव.क्या । सूत्रितं च मैत्रावरुणस्य अयं वां मित्रावरुणेति ॥
 प्रातरनुवाकान्निनयस्त्ववोगीयत्वे छंदसि गोचदूषिति त्वचो विनियुक्तः । गोचदूष
 नासत्येति त्वचाः । आ० ८, १५, इति सूत्रितत्वाम् ॥ अतिरात्रे प्रथमे पञ्चमे
 ब्राह्मणायान्तिशयस्त्र इन्द्रो अंग सङ्क्षयमिति त्वचः । अतिरात्रे पञ्चायाणामिति खंडे
 सूत्रितं । इन्द्रो अंग सङ्क्षयमभि न्यू षु वार्चं । आ० ६, ४, इति ॥ आपयथे
 वैश्वदेवस्य ऋषयो विश्वे देवास इत्यनुव.क्या । आपयथमिति खंडे सूत्रितं । विश्वे
 देवास आगत ये के च उवा ऋषिनो अतिमायाः । आ० २, ६, इति ॥ द्यरात्रे
 प्रथमेऽङ्गिनि प्रउगस्येऽंबितमे ददीतम इति सारस्वतः सप्तमस्तृचः । चतुर्विंशतीति

खंडे स्तुतितं । खंडितमे नदीतम इत्याहुटुभं प्रथमं । आ० ७, ११, । इति ॥ खंडे
 दशरात्रे प्रथमे खंडोमे वैश्वदेवशक्ते प्रेतां यज्ञस्य खंडुवेति श्यावाष्टयिष्यनिविद्या-
 नीयस्तृचः । अथ खंडोना इति खंडे स्तुतितं । प्रेतां यज्ञस्य खंडुवार्यं देवाश्च जप्त्वा
 इति ऋचाः । आ० ८, ६, । इति ॥ इवित्र-नप्रवर्तनेऽप्यथं तृचो विनियुक्तः । स्तुतितं
 च । प्रेतां यज्ञस्य खंडुवा अमे इव यतमाने यदैतं । आ० ४, ६, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वायो वे ते' सहस्रिणो रथांसस्तेभिरा गच्छि ।

नियुत्वान्सोमपीतये ॥ १

वायो इति । ये । ते । सहस्रिणः । रथांसः । तेभिः ।

आ । गच्छि ।

नियुत्वान् । सोमपीये ॥ १

हे वायो ते त्वदीया ये सहस्रिणः सहस्रसंख्याका रथासो रथाः तेभिस्तेनियुत्वान्
 नियुङ्गिर्वक्त्रं सोमपीतये सोमपानार्थमागच्छि । आगच्छ । नामाकृत्वाद्वायोः
 सर्वाभिर्विभूतिभिः सहागमनं प्रार्थ्यत इति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नियुत्वान्वायवा गच्छयं शुक्रो अयामि ते ।

गंतांसि सुन्वतो गृहं ॥ २

नियुत्वान् । वायो । इति । आ । गच्छि । अयं । शुक्रः ।

अयामि । ते ।

गंतां । अंसि । सुन्वतः । गृहं ॥ २

हे वायो नियुत्वान् । नियुतो वाहनानि वायोः । तेर्धुक्त्वमागच्छि । आगच्छ ।
 अयं शुक्रो दीप्यमानः सोमस्ते तृभ्यमयामि । नियतो ऋचीत आसीत् ॥ यजे कर्मणि
 शुक् ॥ सुन्वतः सोमाभिषर्षं कुर्वतो यजमानस्य गृहं गंतांसि । वाता भवसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शुक्र यात्यु गवाशिर इन्द्रवायु नियुत्वन्तः ।

आ यातं पिबन्तं नरा ॥ ३

शुक्रस्य । अथ । गोऽशिरः । इन्द्रवायु इति । नियुत्वन्तः ।

आ । यातं । पिबन्तं । नरा ॥ ३

हे नरा नेतारो हे इन्द्रवायु अनास्त्रिन्नइति नियुत्वन्तः ॥ पिभक्तिव्यत्ययः ॥
नियुत्वन्तो युवां गवाशिरः । गव्यं पय आशीराश्रपणमाश्रनं यस्य तस्य शुक्रस्य
दीपस्य सोमस्य पानाद्येमायानं । आगच्छन्तं । आगत्य सोमं पिबन्तं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं धां मित्रावरुणा सुतः सोमं ऋतावृषा ।

ममेद्दिह युतं हयं ॥ ४

अयं । धां । मित्रावरुणा । सुतः । सोमं । ऋतावृषा ।

ममं । इत् । इह । युतं । हयं ॥ ४

मित्रावरुणा हे मिद्रावरुणो युवाभ्यामयं सोमः सुतः । अभिबुतः । ऋतावृषा
हे सत्यस्य वस्यस्य वा वर्षको ममेत् मयैव इतमाह्वानं युतं । इत्युः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

राजानावनभिद्रुहा ध्रुवे सदस्त्तमे ।

सहस्रस्थूणा आसाने ॥ ५

राजानौ । अनभिद्रुहा । ध्रुवे । सदस्ति । उत्तमे ।

सहस्रस्थूणे । आसाने । इति ॥ ५

राजानाभीश्वरो दीप्यमानो वा अनभिद्रुहानभिद्रोग्धारो यो मित्वापरुषो ध्रुवे
स्विर उग्रम उल्कृते सङ्कलसूगे सदसि स्याम आसाते उपविषतः तावागच्छत-
मिति शेषः ॥

॥ इति द्वितीयं स्याच्छ्लोके सप्तमो वगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता सञ्जाजां घृतासुती आदित्या दानंनस्यती ।

सुचेते अनंवद्धरं ॥ ६

ता । संऽराजां । घृतासुती इति घृतऽआसुती । आदित्याः ।

दानंनः । पती इति ।

सुचेते इति । अनंवद्धरं ॥ ६

सञ्जाजावाच्यैव सर्वेषां यास्तारो घृतासुती घृतासौ । तद्वां महिषं घृताञ्जा-
वस्विति मत्वातरात् । ऋ० ६. ६७. ८ । आदित्यादितेः पुत्रो दाहनुस्यती
दाहनुो दानस्य वा धनस्य पती स्यामिनौ । ता तो मित्वापरुषापनवङ्करमकुटिलं
अजमानं सचेते । सुचेते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

गोमदूषु नासत्याश्वांवद्यातमश्विना ।

वतीं रुद्रा नृपाय्यं ॥ ७

गोमदू । अं इति । सु । नासत्या । अश्वंऽवत् । यातं ।

अश्विना ।

वतीं । रुद्रा । नृपाय्यं ॥ ७

अश्विना हे अश्विनो हे नासत्यान्वतभावपरश्वितो हे रुद्रा रोक्यमाथो इषंती
शुवां वतिंतीर्गः । तेन मार्गेण रथेन वा नृपाय्यं नृभिर्नेर्हभिर्देवैः पातय्यं सोमं
गोमदु गोमदुया भवति तथा अश्ववत् अश्ववत् तथा भवति तथा यातं । गच्छतं ।
अ मिति पूरयो ॥

॥ अथाष्टमी ॥

न यत्परो नांतर आदधर्षणवत् ।

दुःशंसो मर्त्यो रिपुः ॥ ८

न । यत् । परः । न । अंतरः । आऽदधर्षणवत् ।

दुःशंसो इति दृषणवत् ।

दुःशंसः । मर्त्यः । रिपुः ॥ ८

दृषणवत् हे धनस्य वधितारो यदनं करो दूरस्थो दुःशंसः शंसनाद्योग्यो मर्त्यो रिपुर्थादधर्षणवत् तद्योक्तस्यप्येतरोऽंतरः समोपवर्ती मर्त्यो रिपुरपि यथादधर्षणवत् तदननावोद्धृति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ता न आ वोद्धमश्विना रथिं पिशंगसंहयं ।

धिष्णां वरिवोविदं ॥ ९

ता । नः । आ । वोद्धं । अश्विना रथिं । पिशंगसंहयं ।

धिष्णां । वरिवोविदं ॥ ९

हे धिष्णा धिष्णाहावश्विना हे अश्विना ता मे पुत्रां पिशंगसंहयं नानारूप वरिवोविदं धनस्य लभकं रथिं पशुं नोऽश्वमनावोद्धृषं । आन इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

इंद्रो अंग महद्भयमभी षट्पं चुष्यवत् ।

स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥ १०

इंद्रः । अंग । महत् । भयं । अभि । सत् । षट्पं । चुष्यवत् ।

सः । हि । स्थिरः । विऽचर्षणिः ॥ १०

इंद्रो महदधिकमभीषदभिनवद्भवं मथकारणमपचुच्यवत् । अपच्यारवेत् । किं
वसात्कारणात् स स्थिरः केनापि चालति । इन्द्रो विचर्षिषिर्विच्यस्य द्रुहा ॥

॥ इति द्वितीयस्थाष्टमोऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

इंद्रश्च ऋडयाति नो न नः पश्चादधं नशत् ।

भद्रं भवाति नः पुरः ॥ ११

इंद्रः । च । ऋडयाति । नः । न । नः । पश्चात् । अधं ।
नशत् ।

भद्रं । भवाति । नः । पुरः ॥ ११

इंद्रश्च परमैश्वर्यवानिन्द्रश्चेत् नोऽस्मान् ऋडयाति सुखयेत् । पश्चात् पृष्ठतो
नोऽस्मानधं दुरितं न नशत् । न प्राप्नोति । नोऽस्माकं पुरः पुरस्ताद्भद्रं कल्याणं
च भवाति । भवति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इंद्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् ।

जेता शत्रून्विचर्षिः ॥ १२

इंद्रः । आशाभ्यः । परिं । सर्वाभ्यः । अभयं । करत् ।

जेता । शत्रून् । विचर्षिः ॥ १२

विचर्षिषिर्विचिं द्रुहा जेता शत्रून्सुरान् जेता ॥ हर्जनत्वात् षष्चुभावः ॥ इंद्रः
परमैश्वर्यवान् सर्वाभ्य आशाभ्यो दिग्भ्योऽस्माकमभयं करत् । करोतु ॥ परोति
पंचमीदोतकः ॥

॥ अथ त्रयादशौ ॥

विश्वे देवास आ गंत मृणुता मं इमं हवं ।

एदं बर्हिर्नि षौदत ॥ १३

विश्वे । देवासः । आ । गतः । मृणुतः । मः । इमं । हवं ।

आ । इदं । बर्हिः । नि । सुदत ॥ १३

हे विश्वे देवा आ गत । इहागच्छत । मं सदोषमिमं हवमाह्वानं शृणुत ।
इदं बर्हिरिन्द्राभिर्हियानिषोदत । उपविशत ॥

॥ अथ चतुर्दशौ ॥

तीत्रा वा मधुमा अयं शुनहीत्रेषु मत्सरः ।

एतं पिबत काम्यं ॥ १४

तीत्रः । यः । मधुमान् । अयं । शुनः । हीत्रेषु । मत्सरः ।

एतं । पिबत । काम्यं ॥ १४

हे विश्वे देवाः तीत्रस्तीत्रमदो मधुमान् रसवान् मत्सरो मदकरः सोमोऽयं
युष्मदर्थं यः शनोत्रेषु शतसुमदेष्वस्मात् स्थितः । काम्यं कर्मनोयमेतं सोमं पिबत ॥

॥ अथ पंचदशौ ॥

इंद्रज्येष्ठा मरुत्सुगणा देवासः पूषरातयः ।

विश्वे ममं श्रुता हवं ॥ १५

इंद्रज्येष्ठाः । मरुत्सुगणाः । देवासः । पूषरातयः ।

विश्वे । ममं । श्रुतं । हवं ॥ १५

हे इंद्रज्येष्ठा इंद्रपुरोगमा मरुत्सुगणा मरुत्सुसूक्ष्मरूपाः पूषरातयः पूषाख्यो देवो
रातिर्दाता येषां इति पूषरातयो देवास हे द्योतमाना देवा विश्वे सर्वे यत्वं मम
मदोयं हवमाह्वानं श्रुत । शृणुत ॥ इंद्रज्येष्ठादयः संबोधनांताः । ऋत्वे ० १, २३, ८, ॥

॥ इति द्वितीयस्याहमे नवमो वर्यः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अंबितमे नदीतमे देवितमे सरस्वति ।

अप्रयस्ता इव असि प्रशंसिभं व नस्तुधि ॥ १६

अंबितमे । नदीतमे । देवितमे । सरस्वति ।

अप्रयस्ताः इव । असि । प्रशंसिं । अंब । नः । तुधि ॥ १६

अंबितमे मातृणां अ उ नदीतमे नदीनां अ उ देवितमे देवीनां अ उ हे सरस्वति
अप्रयस्ता इव धनाभावादसम्पदा इव वयं असि । भवानः । अंब हे मातः सरस्वति
नोऽसाम्यं प्रशंसिं धनसम्पदिं तुधि । कुरु । प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

त्वे विश्वा सरस्वति श्रितायूंषि देव्यां ।

शुनहोत्रेषु मत्स्र प्रजां देवि दिदिद्दिठ नः ॥ १७

त्वे इति । विश्वा । सरस्वति । श्रिता । आयूंषि । देव्यां ।

शुनहोत्रेषु । मत्स्र । प्रजां । देवि । दिदिद्दिठ । नः ॥ १७

हे सरस्वति देव्यां श्रोतमानायां त्वे त्वयि विश्वा विश्वानि सर्वाण्यायूंष्यजानि ।
आयुः श्रुत्यतेष्वचनामसु पाठान् । श्रिता । आयितानि । सा त्वं शुनहोत्रेषु
वृत्त्यनदेव्यसासु विप्रेषु मत्स्र । सोमपानेन त्वयि । किं व हे देवि सरस्वति
नोऽसाम्यं प्रजां दिदिद्दि । पुलान्देहि ॥

॥ अथाष्टदशी ॥

इमा ब्रह्म सरस्वति जुषसं वाजिनीवति ।

या ते मन्त्रं गृक्षमहा ऋतावरि प्रिया देवेषु जुहति १८ ॥

इमा । ब्रह्म । सरस्वति । जुषसं । वाजिनीवति ।

या । ते । मन्त्रं । गृक्षमहाः । ऋतावरि । प्रिया । देवेषु ।

जुहति । १८

वाजिनीवत्यकवति ऋतापर्युदकवति हे सरस्वति इत्येवानि मन्त्रा मन्त्राणि
 जनीषि जुषस्य । स्त्रीकृत् । वा यानि मन्त्रा मननीयानि देवेषु प्रिया देवानां मन्त्रे
 तन्मन्त्रं प्रियाणि देवेषु प्रियाणि वा ते त्वर्द्धं गृह्यमदा जुह्वति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

प्रेतां यज्ञस्यं शंभुवां युवामिद । हृषीमहे ।

अग्निं च हव्यवाहनं ॥ १८

प्र । इतां । यज्ञस्यं । शंभुवां । युवां । इत् । आ । हृषीमहे ।

अग्निं । च । हव्यवाहनं ॥ १८

यज्ञस्य यागस्य शंभुवा सुखसंपादने इतिर्धाने अनसो तद्रूपे द्यावापृथिव्यो
 वा प्रेतां । उत्तरवेदेः पश्चिमभासं प्रति प्रगच्छतां । अथ प्रत्यक्षकृतः । युवामित्
 युवामेवाहृषीमहे । प्रार्थयामहे । हव्यवाहनमग्निं आहृषीमहे । अग्निरत्र
 निपातभागिति ॥

॥ अथ विंशी ॥

द्यावां नः पृथिवी इमं सिभ्रमद्य दिविसृष्टं ।

यज्ञं देवेषु यच्छतां ॥ २०

द्यावा । नः । पृथिवी इति । इमं । सिभ्रं । अद्य ।

द्विसृष्टं ।

यज्ञं । देवेषु । यच्छतां ॥ २०

द्यावा ह्योः पृथिवी चोभे सिभ्रं सगादेः साधकं दिविसृष्टं देवान् गच्छतं
 नोऽश्नाकनिभं यज्ञं देवेषु यच्छतां । निरच्छतां ॥

॥ अथैकविंशो ॥

आ वांमपस्थंमद्गुहा देवाः नीःंतु यज्ञियाः ।

इहाय सोमंपीतये ॥ २१

आ । वां । मपस्थं । मद्गुहा । देवाः । नीःंतु । यज्ञियाः ।

इह । अथ । सोमंपीतये ॥ २१

अद्गुहा द्रोणवर्जिते हे इविधाने तद्रूपे द्यावापृथिव्यो वा वां युवयोरुपस्थं लभोपं यज्ञिवा यज्ञाहा देवा इह यज्ञेऽद्याञ्छिन्नइनि सोमपीतये सोमपानायासोदंत ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे दशमो वर्गः ॥

कनिक्रददिति ऋधं दशमं सूक्तं । अत्रैवमनुक्रमणिका । कनिक्रदन्तृचमिति । मंडलद्रष्टा गृह्यसदोऽस्य ऋषिः । त्रिष्टुप् छंदः । कर्मिजलरूपौद्रो देवता ॥ वयसाममनोक्षां वाचं श्रुत्येतत्सूक्तं जपेत् । सूक्तितं च । वयसाममनोक्षा वाचः श्रुत्वा कनिक्रदञ्जनुषं प्रब्रवाण इति सूक्ते जपेत् । आ० ग्ट० ३, ६, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कनिक्रदञ्जनुषं प्रब्रवाण इयंति वाचंमरितेव नावं ।

सुमंगलंश्च शकुने भवांसि मात्वा काचिदभिभाविश्वरा

विदत् ॥ १

कनिक्रदत् । जनुषं । प्रब्रवाणः । इयंति । वाचं ।

अरिताऽद्व । नावं ।

सुमंगलः । च । शकुने । भवांसि । मा । त्वा । का । चित् ।

अभिऽभा । विश्वरा । विदत् ॥ १

कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दाद्यमानो जगुषं जनिष्यमाणमर्थं प्रजुषाय सूचयन्
 कर्पिण्यलोऽरितेन कर्णधार इव नायं वाचनियतिं । प्रेरयति । अथ प्रचक्षतः । हे
 यजुने कर्पिण्यल त्वं सुमंगलः प्रकृष्टकल्याणश्च भवसि । भव । किञ्च काचिदभिधा
 कोऽप्यभिभवस्वा त्वां विन्वाया विन्वतः सर्वोऽद्य दिक्षु मा विदत् । मा प्रापत् । यजुनिः
 यक्रोत्युच्चेतमात्मानं । न्यक्रंदीञ्जन् प्रजुषायो वषास्य शब्दस्तथा नाभिरयति
 वाचभोरयितेव नायं । सुमंगलश्च यजुने भव कल्याणमंगलो मंगलं गिरतेगुणात्त्वर्थे
 गिरत्यनर्थांनिति नेति वास्तुः । नि० ८. ३. ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मा त्वा श्येन उहंशीमा सुपर्णा मा त्वा विदद्विषुमान्नीरो
 अस्ता ।

पितृगामनु प्रदिशं कनिक्रदत् मंगली भद्रवादी वदेह ॥ २

मा । त्वा । श्येनः । उत् । वशीत् । मा । सुपर्णः । मा ।

त्वा । विदत् । इषुऽमान् । वीरः । अस्ता ।

पितृगां । अनु । प्रदिशं । कनिक्रदत् । सुमंगलः ।

भद्रवादी । वद । इह ॥ २

हे यजुने त्वा त्वां श्येनः प्रबलः पक्षिविशेषो वा वशीत् । मा हिंसीत् । उत अपि
 च सुपर्णो गरुडः पक्षी वा वशीत् । तथेजुमान् पाणवान्नीरोऽस्ता शराणां चेन्ना
 धन्वा त्वा त्वां मा विदत् । मा प्रापत् । किञ्च पितृणां प्रदिशं दक्षिणां दिशमनु ।
 दक्षिणस्यां दिशीत्यर्थः । कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दं जुषन् सुमंगलः कल्याणमंगलो
 भद्रवादी शोभनवादीऽऽकृष्टिष्ये वद । मंगलं सूचय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अवं क्रंद दक्षिणातो गृहाणां सुमंगली भद्रवादी शकुंते ।

मा नः स्तेन ईशत माचशंसो वृहदं देम विदथे सुवीराः ॥ ३

अ॒व । क्र॒न्द । दक्षि॒णतः । गृ॒हाणां॑ । सु॒मंग॒लाः ।

भद्र॑वादी । शकु॒न्ते ।

मा । नः । स्तो॒नः । ई॒शत । मा । अ॒घशंसः॑ । ह॒वत् ।

वदे॒म । वि॒दथे॑ । सु॒वी॒राः ॥ १ ॥

शकुन्ते हे कपिजलः सुमंगलो भद्रवादी च सन् गृहाणां दक्षिणतो दक्षिणस्यां दिक्ष्वक्रन्द । शब्दं कुरु । दक्षिणतः शब्दायमानः शकुन्तो मंगलरूपको हि । नोऽस्माकं स्तोत्रस्तस्वरो मे शत । मे शिष्ट । अघशंसोऽनर्थकानां शंसकोऽपि मे शिष्ट । अक्षमः पादो व्याख्यातपरः ॥

॥ इति द्वितीयश्चाष्टमे एकादशो वरुणः ॥

प्रदक्षिणदिति हचमेकादशं सूक्तं गात्रं मदं जागतं । तथा चानुक्रातं । प्रदक्षिण-
ज्जागतं मथेऽतिशक्त्यर्थेऽवेति । द्वितीयातिशक्तरी अष्टिर्वा । इतरे जगत्यौ ।
कपिजलरूपीद्रो देवता । वयसाममनोज्ञं वाचं श्रुत्या प्रदक्षिणदिति सूक्तं जगत् ।
सूक्तं प्रागेवोदाहृतं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र॒दक्षि॒णि॒दभि॑ गृ॒णांति॑ का॒रवो॑ व॒यो वद॑न्त ऋ॒तु॒था शकु॑न्त॒यः ।

उ॒मे वा॒चौ॑ वदति॒ साम॒गा इ॒व गाय॑त्रं च॒ त्वैस्तु॑भं चानु॒

राजति॑ ॥ १ ॥

प्र॒दक्षि॒णित् । अ॒भि । गृ॒णांति॑ । का॒रवः॑ । व॒यः । वद॑न्तः ।

ऋ॒तु॒था । शकु॑न्त॒यः ।

उ॒मे इति॑ । वा॒चौ॑ । वदति॒ । सा॒म॒गाः इ॒व । गाय॑त्रं । च ।

त्वैस्तु॑भं । च । अनु॒ । राजति॑ ॥ १ ॥

* यकुंतयः कपिंजला ऋतुषा काले काले वयोऽक्षं वदंतः सूर्ययंतः कारवः
स्रोतार इव प्रदक्षिणित् प्रदक्षिणयन्भिः षण्णति । अभिवदंत ॥ वक्रवचनं पूजार्थं ॥
किं च उभे वाचो गानं च श्रौतं च सामगा गायत्रं त्रैलोक्यं च सामनी इव यकुंतिर्व-
दति । अनुराजति च ऋषयतोऽनुरागात्करोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उद्गातेव यकुने सामं गायसि ब्रह्मपुत्र इव सर्वनेषु शंससि ।

वृषेव वाजी शिशुमतीरपीत्यां सर्वती नः यकुने भद्रमा

वद विश्वती न यकुने पुण्यमा वद ॥ २

उद्गाताऽइव । यकुने । सामं । गायसि । ब्रह्मऽपुत्रऽइव ।

सर्वनेषु । शंससि ।

वृषाऽइव । वाजी । शिशुऽमतीः । अपिऽइत्यं । सर्वतः ।

नः । यकुने । भद्रं । आ । वद । विश्वतः । नः । यकुने ।

पुण्यं । आ । वद ॥ २

यकुने हे कपिंजल उद्गातेव साम यथोद्गाता साम गायति तथा त्वं गायसि ।
गानस्त्रनं करोषि । ब्रह्मपुत्र इव यथा ब्राह्मणाच्छंसी सर्वनेषु यच्छासि शंसति
तथा त्वं कालेषु शंससि । श्रौतस्वरं करोषि । वृषेव वाजी संचनसमर्थोऽश्वः शिशु-
मतीर्वहवा अपीत्याभिगत्य यथा यद्दं करोति तथा त्वमपि वद । शिष्टं ऋष्टं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आवदंस्त्वं यकुने भद्रमा वद तूष्णीमासौ नः सुमतिं

चिकिच्चि नः ।

यदुत्पत्तन्वदंसि कर्करिथ्या हृददेम विदथे सुधीराः ॥ १

आऽवदन् । त्वं । शकुने । भद्रं । आ । वद । तूष्णीं ।

आसौनः । सुऽमतिं । चिकिद्दि । नः ।

यत् । उतऽपतन् । वदसि । कर्करिः । यथा । वृष्टत् । वदेम ।

विदथे । सुऽवीराः ॥

शकुने हे कर्पिजस आवदन् यद्दं कुर्यस्व भद्रमावद मंगलं पद । तूष्णीभा-
सौनसूष्णी तिष्ठस्यि नोऽस्माकं सुमतिं चिकिद्दि बुधस्य । यद्यदोत्पतन् वदसि
तदा कर्करियंथा कर्करिरिव वदसि । कर्करिर्वाद्यविशेषः । अन्यद्वाख्यातचरं ॥

॥ इति द्वितीयब्राह्मणे द्वादशो वर्गः ॥

इति सायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदांशप्रकाशे द्वितीयाष्टके द्वितीये मंडले
चतुर्थोऽध्यायः समाप्तं च द्वितीयं मंडलं ॥

॥ अथ तृतीयं मंडलं ॥

नैश्चामित्रे ऋतीये पंचातुपाकाः । तत्र प्रथमेऽतुपाके द्वादश सूक्तानि । तत्र सोमस्य मेति त्रयोविंशत्युर्ध्वं प्रथमं सूक्तं । तथा चातुक्रांतं । सोमस्य त्वधिकेति । अस्य मयल्लक्षद्रष्टा विश्वामित्र ऋषिः । अतुक्तात् त्रिदुप् छंदः । मयल्लक्षादिध्वान्मैय-
मिति परिभाषयाग्निर्देवता ॥ प्रातरतुपाकाश्चिनशच्छबोष्मैदुभे छंदसि विनियोगः ।
तथा च सूक्तं । सोमस्य मा तवसं प्रत्यग्निरिति त्रौषि । आ० ४, १३, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सोमस्य मा तवसं वक्ष्यन्ने वङ्गं चकथं विदथे यजथ्यै ।

देवांश्चा दीद्यत् युंजे अद्रिं शमाये अग्ने तन्वं जषस्य ॥ १

सोमस्य । मा । तवसं । वक्षिं । अग्ने । वङ्गं । चकथं ।

विदथे । यजथ्यै ।

देवान् । अच्छं । दीद्यत् । युंज । अद्रिं । शंश्चाये । अग्ने ।

तन्वं । जषस्य ॥ १

हे अग्ने त्वं विदथे यज्ञे यजथ्यै यद् सोमस्य वङ्गं वोढारं यं मां चकथ कृत-
वामसि । तं मां तवसं तवखिनं वखिनं वक्षि । कामयस्य । किंच हे अग्ने देवानश्चा-
भिदीद्यत् दीक्षमानोऽङ्गमद्रिं श्वावाणं युंजे । अभिमनष्याय युनक्ति । शमाये ।
शाश्वानि च । तथा च जंजांतरं । ऋतेन देवः सविता शमायते । ऋत्वे० ८, ८६, ५, ।
इति । यद्वा शमाये । स्तौषि । शशमानो जरतीति स्तुतिकर्मस्य पाठात् । तथा च
जंजांतरं । सो अग्ने ईजे शमाये च भर्तः । ऋत्वे० ६, १, ६, । इति । किंच हे
अग्ने तन्वं शरीरं जषस्य । रश्वावै सेवस्य । यद्वा कर्माणि तन्वंतं मां सेवसेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्राचं यज्ञं चक्षम वर्धतां गीः समिद्धिरग्निं नमसा दुवस्यन् ।
 दिवः शंशासुर्विदधा कवीनां गृत्साय चित्तवसे' गातुमौषुः ॥ २
 प्राचं । यज्ञं । चक्षम । वर्धतां । गीः । समित्ग्भिः । अग्निं ।
 नमसा । दुवस्यन् ।

दिवः । शंशासुः । विदधा । कवीनां । गृत्साय । चित् ।
 तवसे' । गातुं । ईषुः ॥ २

ये अग्ने वयं यज्ञं प्राचं प्रकर्षेण गच्छंतं चक्षम । अकाङ्गं । गीर्भदीया स्तुति-
 वर्धतां । एधतां । अग्निं समिद्धिर्नमसा इविषा च दुवस्यन् । अकादीयाः परिचरेयुः ।
 किंच दिवो द्युलोकदागत्य देवाः कवीनां स्तोत्रुषां विदधा ज्ञानानि स्तोत्राणि वा
 शशासुः । अन्वयिवन् । अपि च गृत्साय । गृत्सातेरिदं रूपं स्तोत्रव्यायामने तवसे
 इषाय गातुं स्तोत्रमौषुचित् । स्तोत्रार इच्छंति च । चिदिति चाथे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मयी दधे मेधिरः पूतदक्षो दिवः सुवंधुर्जनुषां पृथिव्याः ।
 अविंदन् दर्शतमस्वस' तर्देवासी अग्निमपसि स्वसृणां ॥ ३
 मयः । दधे । मेधिरः । पूतदक्षः । दिवः । सुवंधुः ।
 जनुषां । पृथिव्याः ।

अविंदन् । जं इति । दर्शतं । अपसु । अंतः । देवासः ।
 अग्निं । अपसि । स्वसृणां ॥ ३

मेधितो मेधावान् प्राज्ञः पूतदक्षः शुचवसो अतुषा अन्वाम्नेषु सुवंधुः शोभनवंधुः ।
 अत एव वंधुरिति यावत् । अग्निर्दिवो द्युलोकस्य पृथिव्या भूमेच मयः सुखं दधे
 विदधाति । देवानां अतुषाणां च सुखं करोतीति यावत् । तं दर्शतं दर्शनीयमग्निं

देवासो देवाः स्वसृष्ट्यां सरणशीलानां नदीनामस्वतर्गुदं स्थितमपि वसवश्चनरूपे
कर्मणि निमित्ते ॥ उ इति पूरणः ॥ अविन्दन् । लब्धवन्तः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अवर्धयन्सुभगं सप्त यद्द्वीः श्वेतं जज्ञानमरुषं भङ्गित्वा ।

शिशुं न जातमभ्याकरखा देवासो अग्निं जनिमन्वपुष्यन् ॥ ४

अवर्धयत् । सुभगं । सप्त । यद्द्वीः । श्वेतं । जज्ञानं ।

अरुषं भङ्गित्वा ।

शिशुं । न । जातं । अभि । आरुः । अखाः । देवासः ।

अग्निं । जनिमन् । वपुष्यन् ॥ ४

सप्त सर्पणशीला यद्द्वीयङ्गो महत्यो नद्यः सुभगं शोभनधनं श्वेतं शुभ्रं जज्ञानं
जातं भङ्गित्वा महच्छेनारुषमारोचमानमशु स्थितमग्निमवर्धयन् । स्वकार्यभूता-
भिरोषधीभिर्वृष्टिं प्रापितपत्यः । यद्वा दिव्यमग्निमापो वर्धयन्त्वविधनत्वात्तस्य ।
किंच शिशुं न जातं यथा जातं शिशुमन्वा वङ्गना अभ्यारुः अभिगच्छन्ति । तथा
नद्य उत्पन्नमग्निमभ्यारुः । अभिजग्मुः । अपि च देवासो देवा अग्निं जनिमन्
जन्मन्युदको वा वपुष्यन् । वपुर्दीप्तिमकुर्वन् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शुक्रेभिरंगै रजं आततन्वान् क्रतुं पुमानः कविभिः पवित्रैः ।

शौचिर्वसानः पर्यायुरपां श्रियो मिमीते हृत्तीरनूनाः ॥ ५

शुक्रेभिः । अंगैः । रजं । आततन्वान् । क्रतुं । पुमानः ।

कविभिः । पवित्रैः ।

शौचिः । वसानः । परं । आयुः । अपां । श्रियः । मिमीते ।

हृत्तीः । अनूनाः । ५

अग्निः शुक्रैःभिः शुक्रैरंगैःसैलोभी रजोऽंतरिक्षमाततन्वाञ्ज् आतन्वञ्ज् ध्यात्रु-
 वञ्ज् क्रतुं कर्मणां कर्तारं यजमानं कविभिः क्रान्तप्रज्ञैः स्तोत्रयैवी पवित्रैः
 शोधकैःसैलोभिः पुनानः शोधयन् शोषिर्दीप्तिं वस्त्रस्थानोद्यं परि परितो वसान
 आच्छादयन् अपावपक्षतां कर्मवतामायुरक्षं वृद्धतोः प्रभृता अनूनाः संपूषाः त्रिवः
 संपदश्च भिषीते । करोति ॥

॥ इति द्वितीयव्याप्तमे त्रयोदशो वगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वत्राजां सीमनदतीरदंश्वा दिवो यद्हीरवंसाना अनग्नाः ।

सना अत्रं युवतयः सुयोनीरेकं गर्भं दधिरे सप्त वाणोः ॥ ६

वत्राजं । सीं । अनदतीः । अदंश्वाः । दिवः । यद्हीः ।

असानाः । अनग्नाः ।

सनाः । अत्रं । युवतयः । सुयोनीः । एकं । गर्भं ।

दधिरे । सप्त । वाणोः ॥ ६

अनदतीरभवयंतीरदंश्वा अङ्घ्रिस्ता मातृभूता अपोऽग्निः सीं सर्वतो
 वत्राज । व्रजति । अग्निरपां शोषकः तं चापः शमयति तदुभयमिह मास्ती-
 त्त्वुक्तं भवति । कोदश्यस्ताः । दिवो यद्हीः । अंतरिक्षस्वापत्वभूताः । अवसानाः ।
 वस्त्रमनाच्छादयंत्वः । वस्त्रस्थानीयस्य जलस्य विद्यमानत्वात् । अत एवानग्नाः ।
 किंच ता अपि सनाः सनातन्यो युवतयो नित्यतरुण्यः । नित्यदृष्टो दत्तधः ।
 सुयोनीः समानमंतरिक्षं स्थानं यासां ताः सप्त वाणोर्नद्य एकमग्निं गर्भं गर्भस्थं
 दधिरे । दधते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स्तीर्णां संस्थं संहतीं विश्वरूपां हृतस्य योनौ स्त्रवथे मधूनां ।

अस्थुरत्रं धेनवः पिबन्माना मही दक्ष्णं मातरां समीची ॥ ७

॥ अथ नवमी ॥

पितृच्चिदूर्ध्वजनुषा विवेद व्यं न्य धारा असृजत् धेनाः ।

गुहा चरंतं सखिभिः शिवेभिर्दिवो यज्ञीभिर्न गुहा बभूव ॥ ८

पितुः । चित् । ऊर्ध्वः । जनुषा । विवेद । वि । अस्य ।

धाराः । असृजत् । वि । धेनाः ।

गुहा । चरंतं । सखिभिः । शिवेभिः । दिवः । यज्ञीभिः ।

न । गुहा । बभूव ॥ ८

पितरंतरिक्षलोधरुधःस्थानीयं जलप्रदेशमवगन्निषेतुषा स्वयमेव विवेद । जानाति । किंचायमग्निरस्रोधसः संबन्धिन्यो धारा व्यसृजत् । धेना माथनिका वाचश्च विसृजति । शिवेभिः शिवंकरैः सखिभिरात्मनः सखिभूतैर्वायुभिर्दिवो यज्ञीभिरतंरिषस्त्रापत्यभूताभिरङ्घ्रिश्च सङ्गुहा गुहायां चरंतं वर्तमानमेनमग्निं गुहा चित् गुहायां स्थितः कोऽपि न बभूव । प्राप्नो सन्धयो नाभवत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

पितृश्च गर्भं जनितुश्च बभ्रे पूर्वोरेको अधयत्पीयानाः ।

दृष्टो सपत्नी शुचये सबंधू उमे अस्मै मनुष्ये ईदिति पादि ॥ १०

पितुः । च । गर्भं । जनितुः । च । बभ्रे । पूर्वोः । एकः ।

अधयत् । पीयानाः ।

दृष्टो । सपत्नी इति सपत्नी । शुचये । सबंधू इति सबंधू ।

उमे इति । अस्मै । मनुष्ये ईदिति । नि । पादि ॥ १०

अवगन्निः पितृचानंतरिक्षस्थ गर्भं दृष्टिद्वारा गर्भभूतं जनितुः सर्वस्य लोकस्य जननितश्च प्राणस्यस्य लोकनोपधादिर्न बभ्रे । विभक्तिं । एक एवाग्निः पूर्वीयंज्ञीः

पौष्पानाः प्यावपाना इहिं प्राप्ता ओषधीरधवत् । धवति । भक्षवति । सपत्नी
समान एक सूर्यः पतिबंधोक्ते मनुष्ये मनुष्येभ्यो हिते उने द्यावापृथिव्यो ह्यो
वर्षित्वेऽसौ शुष्येऽग्नये सर्वधू भवतः अनयोर्ग्निरव वंपुटित्यर्थः । हे अग्ने त्वं ते
द्यावापृथिवी नि पाहि । नितरां रक्ष ॥

॥ इति द्वितीयस्थाष्टके अष्टदशो वगः ।

॥ अथैकादशी ॥

उ॒रौ॒ म॒हां॒ अ॒नि॒वा॒धे॒ व॒व॒र्धा॒पो॒ अ॒ग्निं॒ य॒श॒सः॒ सं॒ हि॒ पूर्॒वाः॒ ।

ऋ॒त॒स्य॒ यो॒ना॒व॒श॒य॒द्द॒मू॒ना॒ जा॒मी॒ना॒म॒ग्नि॒र॒प॒सि॒ स्व॒सृ॒षां ॥११

उ॒रौ॒ । म॒हान् । अ॒निऽवा॒धे । व॒व॒र्ध॒ । आ॒पः । अ॒ग्निं ।

य॒श॒सः । सं॒ । हि॒ । पूर्॒वाः ।

ऋ॒त॒स्य॒ । यो॒नौ॒ । अ॒श॒य॒त् । द॒मू॒नाः । जा॒मी॒नाः । अ॒ग्निः ।

अ॒प॒सि॒ । स्व॒सृ॒षां ॥ ११

महानयमग्निरनिवाधेऽसंबाध उरौ विश्वीषोऽंतरिक्षे ववर्ध । वर्धते । अस्त्र
वर्धने कारणमाह । हि यस्मात्कारणात्पूर्वीर्बहुतो यशसो । यशोऽर्जं । तद्वत्त्व आप
अग्निं संबर्धयति । एवमद्भिर्वृषिं प्राप्नोऽग्निर्ऋतस्थोदकस्य योनौ स्थानेऽंतरिक्षे
स्थितः ऋतः सरंतीनां जामीनां अग्निस्वानीयानां हेतुभूतेऽपसि पवसि द्दमूना
दांतमनाः सन् अशयत् । ऽन्ते ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अ॒क्रो॒ न॒ ब॒भ्रिः॒ सं॒मि॒थे॒ म॒ही॒नां॒ दि॒दृ॒क्षे॒यः॒ स॒न॒वे॒ भा॒रु॒जी॒कः॒ ।

उ॒दु॒स्त्रि॒या॒ ज॒मि॒ता॒ यो॒ ज॒ज्जा॒ना॒पां॒ गर्भो॒ वृ॒तं॒मो॒ व॒हो

अ॒ग्निः ॥ १२

अ॒नः । न । अ॒भिः । सं॒ष्टु॒षे । म॒ही॒नां । दि॒दृ॒क्षे॒यः ।

सु॒नवे॑ । आःऽऽ॒ऋ॒जी॒कः ।

उ॒त् । उ॒स्त्रि॒धाः । अ॒नि॒ता । अः । अ॒जान॑ । अ॒पां । गर्भैः ।

दृ॒त॑मः । अ॒ङ् । अ॒ग्निः ॥ १२

अनिता सर्वस्य लोकस्य अनचिता अपाहृत्कानां गर्भैर्गर्भरूपो ऋतपो
नेहृत्तपोऽतिथयेन बहुधायां रचिता बहुो बहुानु योऽग्निरऋः परेवाभाक्रमिता
परैरनाक्रमणीयो वा ॥ नेति पादपूरणः ॥ अत्रिधे संयामे महीनां बहुतीनां
असेनानां अभिर्भन्तां दिदृक्षेयः सर्वैर्दंशनीयो आऋजीकः अदीष्ट्या प्रकाशमानः
योऽग्निः सुनवे इविनां प्रदामे अजमानाय तदर्थंस्त्रिधा अप उज्जजन । अहज-
नवत् ॥ सुनवे । नू प्रेरण इत्यन्नाद्यातोरौष्यादिको सुप्रत्ययः ॥

। अथ त्रयोदशो ॥

अ॒पां गर्भै॑र्दृ॒श॒त॒मोष॑धी॒नां व॒नां अ॒जान॑ सु॒भगा॒ वि॒रु॑षं ।

दे॒वा॒सं॒धि॒ग्नान॑सा सं हि अ॒ग्भुः॒ प॒नि॒ष्ठं जा॒तं त॒व॑सं

दु॒व॒स्य॑न् ॥ १३

अ॒पां । गर्भै॑ । दृ॒श॒तं । अ॒मोष॑धी॒नां । व॒नां । अ॒जान॑ ।

सु॒भ॒गां । वि॒रु॑षं ।

दे॒वा॒सः । अ॒पि॒त् । अ॒न॑सा । सं । हि । अ॒ग्भुः॒ । प॒नि॒ष्ठं ।

जा॒तं । त॒व॑सं । दु॒व॒स्य॑न् ॥ १३

सुभगा सुभावा वना सर्वैर्दंशनीयारपिर्दंशतं दंशनीयं विरुषं नानापि-
रूपवपापोषधीनां च गर्भमग्निं अजान । अजनवत् । देवासंघिद् सर्वे देवा
अपि पनिष्ठं सुखं तवसं वृष्टं जातं जातमात्रं तवग्निं जनसा सुत्या संजग्भुः ।
अपागग्भु । इति प्रेरणः । न एव उपस्यन् । पञ्चरत्न ॥

। अथ चतुर्दशी ।

हृ॒षंत॑ इ॒ज्ञान॑वो॒ भा॒ऋ॑जी॒कम॒ग्निं॑ सं॒घंत॑ वि॒द्युतो॒ न य॒ज्ञाः ।

गु॒हे॑ व॒ दृ॒ष्टं॑ स॒दसि॒ स्त्री॒ सं॒तर॑पार॒ अ॒र्षे॑ अ॒द्यतं॑ दु॒ष्टा॒नाः ॥ १४

हृ॒षंतः॑ । इत् । भा॒नवः॑ । भाःऽऋ॑जी॒कं । अ॒ग्निं । सं॒घंत॑ ।

वि॒द्युतः॑ । न । य॒ज्ञाः ।

गु॒हाऽऽव॑ । दृ॒ष्टं । स॒दसि॑ । स्त्री । सं॒तः । अ॒पारे॑ । अ॒र्षे॑ ।

अ॒द्यतं॑ । दु॒ष्टा॒नाः ॥ १४

अपारेऽगाथ अर्षे सद्युष्टेऽंतमथेऽकृतदृष्टकं दुष्टानाः अरतो वृषंत इज्ञानवो यज्ञांतः क्षया एव यज्ञा दीक्षयाना विद्युतो न विद्युत इव स्त्री अकीने सदसि सद्नेऽंतरिक्षे गुहेषु मुहायाविव दृष्टं प्रदृष्टं भाऋजीकं प्रथवा दीक्षयानमग्निं संघंत । आश्रवन्ति ॥

। अथ पंचदशी ।

ई॒डे॑ च॒ त्वा॒ यज॑मानो॒ ह॒विर्भि॑रो॒डे॑ स॒खित्वं॑ सु॒मतिं॑ नि॒क्षामः॑ ।

दे॒वै र॑वी॒ मिमी॑हि॒ सं॒ ज॒रि॒त्रे॒ र॒क्षा च॒ नो॒ ह॒स्ये॑ भि॒रनी॑कैः ॥ १५

ई॒डे॑ । च॒ त्वा॒ यज॑मानः । ह॒विःऽभिः॑ । ई॒डे॑ ।

स॒खि॒त्वं । सु॒मतिं॑ । नि॒क्षामः॑ ।

दे॒वैः । अ॒वः । मि॒मी॒हि॒ । सं॒ । ज॒रि॒त्रे॒ । र॒क्षा॑ । च॒ नः॑ ।

ह॒स्ये॑ भिः । अ॒नी॒कैः ॥ १५

यजमानोऽहं हविर्भिः साधनेत्या त्वाजीह च । पञ्चादिसप्तमं धर्मं च वाचे । सुमतिं योभनां मतिं धर्मविषयां बुद्धिं निक्षामो नितरां कामयनात्तत्रवा स ह सुखित्वमीह । वाचे । त्वं देवैः सह जरित्रे क्षोत्रे क्षोत्रं कुर्वते न ह्युपसदधमवः पञ्चादिविषयां रक्षां मिमीहि । इह । हस्येभिर्दमनीवैर्निबंतयैः । प्रव्रजनिर्वतस्य-सवोऽहं सुखतोक्ता । अनीकैस्त्रिभिर्योऽज्ञानु रक्ष च ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टके पंचदशो वसः ॥

॥ अथ षडशो ॥

उपज्ञे॒तार॒स्य॑ सु॒प्रणी॒तेऽग्ने॑ वि॒श्वानि॒ धन्या॑ ह॒धानाः ।

सुरे॑त॒सा अ॒वसा॑ तु॒जंमा॒ना अ॒भि आ॒म इ॒तना॒यं र॒दे॑वान् ॥ १६

उप॒ज्ञे॒तारः॑ । तव॑ । सु॒प्र॒णी॒ते । अ॒ग्ने॑ । वि॒श्वानि॑ ।

ध॒न्या॑ । ह॒धानाः॑ ।

सुरे॑त॒सा । अ॒वसा॑ । तु॒जंमा॒नाः । अ॒भि । आ॒म । इ॒त॒ना॒य॒म् ।

र॒दे॑वान् ॥ १६

हे सुप्रणीते शोभनप्रणयन हे अग्ने तवोपज्ञेतार उपगंतारः ॥ अत्र क्षितिर्गत्सर्वे
वर्तते ॥ विश्वानि सर्वाणि धन्यां धन्यानि पश्चाद्दिधनप्राप्तिहेतुभूतानि कर्माणि
हधाना विदधानाः कुर्वंतस्तुंजमाना इवीषि प्रयच्छंतो यथं सुरेतसा शोभनवीर्येण
अवसा स्वत्कृतेनाज्ञेनादेवान् देवंभ्योऽग्न्यान् । वटिवयुक्तन्यायेन राक्षसा एव गृह्णन्ति ।
अन्नविन्नकारिण्यज्ञाष्टतनायूंश्च घरीराद्युपद्रवकारिण्यः धत्वन्साभिव्याम । आभिभवेन ।
ब्रह्मा देवानपूजयतः यत्नूनिति वा योच्यं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

आ दे॒वाना॑म॒भवः॑ के॒तुर॒ग्ने म॒न्द्रो वि॒श्वानि॒ काव्यानि॑ वि॒हान् ॥

प्रति॑ म॒र्ताँ अ॒वास॒वो द॒मू॒ना अ॒मुं दे॒वान् आ॒रो या॒सि

सा॒धन् ॥ १७

आ । दे॒वानां॑ । अ॒भवः॑ । के॒तुः । अ॒ग्ने॑ । म॒न्द्रः । वि॒श्वानि॑ ।

का॒व्यानि॑ । वि॒हान् ॥

प्रति॑ । म॒र्ताँ॑ । अ॒वास॒वः । द॒मू॒नाः । अ॒मुं । दे॒वान् ॥

रथि॑रः । या॒सि । सा॒धन् ॥ १७

हे अग्ने नमः स्तुत्यः वेत्तव्यं चोद्देवानां प्रज्ञापकत्वमाभवः । आ समंताद्भवसि । सर्वव्यापको भवस्योत्पत्त्यर्थः । किंच विद्वानि सर्वाणि काव्यानि यजमानादिभिः कृतानि स्तोत्राणि विद्वान् जानन् त्वं यतान् यत्यान् स्तोत्रान् स्वाभिसप्तितवस्तुसंपादनेन प्रीतान् विधाय ऋद्धेभ्यु प्रत्नवासवः । प्रतिवाससि । रचिरो रचो साधन् देवानां द्वितानि कर्माणि साधयन् देवान् अन्तु यासि च । अन्तुगच्छसि च ॥

॥ अथाष्टदशो ॥

नि दुरोणे अचततो मर्त्यानां राजा ससाद् विद्यानि साधन् ।

दृत्प्रतीक उर्विया व्यस्यौदग्निर्विश्वानि काव्यानि विद्वान् ॥ १८

नि । दुरोणे । अचततः । मर्त्यानां । राजा । ससाद् ।

विद्यानि । साधन् ।

दृत्प्रतीकः । उर्विया । वि । व्यस्यौत् । अग्निः । विश्वानि ।

काव्यानि । विद्वान् ॥ १८

अचततो नित्यो राजा राजमानो योऽग्निर्विद्यानि यज्ञान् साधन् साधयन् यत्यानामग्निहोत्रिणां दुरोणे ऋद्धे निवसाद् । निवीदति । विद्वानि काव्यानि विद्वान् जानन् दृत्प्रतीको दृत्तेन संपुच्छिताववप उर्विया विश्वानिः सोऽग्निर्व्यस्यौत् । विद्योतते ॥

॥ अथैकोनविंशो ॥

आ नी गहि सख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिरुतिभिः

सरय्वन् ।

अस्मे रथिं बहुलां संतकलं सुवाचं भागं यशसं कृधो नः ॥ १९

आ । नः । गहि । सख्येभिः । शिवेभिः । महान् । महीभिः ।

उतिभिः । सरय्वन् ।

अग्ने इति । रयिं । बभूव । संतंरत्नं । सुवाचं । मागं ।

ययसं । जधि । नः । १८

सरस्वतु सर्पत्त सरथं गमननिष्कन्तु नडांसं शिवेभिः शिवंकरै सखेभिः
सखैः सखिकर्मभिरंहीभिरंहीभिरुतिथी रद्यानिच नोऽकाग्रति या गधि ।
यागन्त । अग्ने अकथ्यं बभूवं पिस्तीर्थं संतरत्नं सर्वेवासपद्रवायां संतारकं सुवाचं
शोधनवाचं भागं सर्वेभंजनोयं ययसं ययसा कोन्थां संवृक्तं रयिं धनं नोऽकथ्यं
जधि । देहि । अकथ्यनिति पुनर्वचनमादरातिथ्यवाचं ॥

॥ अथ विंशो ॥

एता ते अग्ने जनिमा सनानि प्र पूष्याय नूतनानि वोचं ।

महाति वृष्णा सर्वना कृता इमा जन्मजन्मन् निहितो

जातवेदाः । २०

एता । ते । अग्ने । जनिम । सनानि । प्र । पूष्याय ।

नूतनानि । वोचं ।

महाति । वृष्णा । सर्वना । कृता । इमा । जन्मजन्मन् ।

निहितः । जातवेदाः । २०

ये अग्ने पूष्याय पुरातनाव ते तुभ्यं सनानि सनातनानि महद्भिः संजनीयानि
वा नूतनाम्यग्येऽपिद्यवानाम्यद्यतनानि वैतैतानि जनिम जन्मानि सर्वाणि सोमाणि
वा प्रवोचं । जातवेदा जातप्रश्नो जातधनो वा जन्मन् जन्मन् । जायंत इति
जन्मानः । तेषु सर्वेषु मह्येषु निहितो वागार्थं । तस्यै वृष्णे संपदां वपित्तेऽन्वव
इमेवानि सपना सपनानि कृता । कृतानि ॥

॥ अथैकाविंशो ॥

जन्मजन्मन् निहितो जातवेदा विष्णामिन्नेभिरिष्यते अजसः ।

तस्य वयं सुमतौ वज्रिव ापिं भृष्टे सौमनसे स्याम । २१

जन्मन् जन्मन् । निऽहितः । जातऽवेदाः । विश्वाभित्त्रिभिः ।

इध्यते । अजस्रः ।

तस्य । वयं । सुऽमतौ । वज्रियस्य । अपि । भद्रे । सौमनसे ।

स्याम ॥ २१

जन्मन् जन्मन् सर्वेषु मनुष्येषु निहितो जातवेदा विश्वाभित्त्रिभिर्विश्वाभित्त्रिभिः । पूजायां बहुवचनं । महर्षिणा विश्वाभित्त्रिणो यो जातवेदा अजस्रोऽजस्रमनवरतमिष्यते । दीप्यते । सुमतौ वर्तमाना वयं तस्य यज्ञियस्य यज्ञाहंस्याग्नेभद्रे भजनीये सौमनसे सुमनोभावेऽनुप्यङ्गवृद्धापि स्याम । अपि भवेत् । प्राथमायां लिङ् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

इमं यज्ञं सहसावन् त्वं नी देवता धेहि सुक्रतो रराणः ।

प्र थंसि होतर्वहतः । रघो नोऽग्ने महि इविंशमा यजस्र ॥ २२

इमं । यज्ञं । सहसावन् । त्वं । नः । देवता । धेहि ।

सुक्रतो इति सुक्रतो । रराणः ।

प्र । थंसि । होतः । वहतः । इयं । नः । अग्ने । महि ।

इविंशं । आ । यजस्र ॥ २२

हे सहसावन् सहस्रन् बलवन् सुक्रतो शोभनकर्मन् हे अग्ने रराणः सर्वदा । रसनायः शब्दं कुर्वाणो वा त्वं नोऽस्मादीयमिमं यज्ञं देवता देवेषु धेहि । निधेहि । हे होतर्देवानामाह्वातः वृद्धतीरिषोऽह्वानि नोऽस्माभ्यं प्रथंसि । प्रथच्छ । हे अग्ने महि यज्ञं इविंशं पश्चादित्यथं धनवायजस्र । प्रथच्छ । अत्र यजिर्दानकर्मा ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

इडा॑मग्ने॒ पुरु॑दं॒सं॒ स॒निं॒ गोः॒ शश्व॑त्त॒मं॒ इव॑मानाय साध ।

स्यात्तः॑ सु॒तुस्त॑न॒यो वि॒जावा॑ग्ने सा ते॑ सु॒मति॑भूर्त्त्वस्मै ॥ २३

इडा॑ । अग्ने॑ । पुरु॑दं॒सं॒ । स॒निं॒ । गोः॑ । शश्व॑त्त॒मं॒ ।

इव॑मानाय । साध ।

स्यात् । नः । सु॒तुः । त॒न॒यः । वि॒जावा॑ । अग्ने॑ । सा । ते॑ ।

सु॒मतिः॑ । भू॒तु । अस्मै॑ इति ॥ २३

इत्थं सर्वेषां पशूनां पशुपुरोडाशस्य चिदकृतः पुरोडाशक्या । स्रज्यते हि । इडा॑मग्ने॒ पुरु॑दं॒सं॒ स॒निं॒ गोर्जा॑ता यजदग्निं पुरोडाशस्य खदस्य इत्या समिधो दिदीहोति पुरोडाशस्विदकृत इति । आ० ३, ५, ॥

हे अग्ने॑ पुरु॑दं॒सं॒ बहु॑कर्माणं॒ गोमं॑वां स॒निं॒ प्रदा॑त्वी॒षिडां॑ भूमिं॒ इव॑मानाय स्तुवते नम्र्यं॒ यश्व॑त्त॒मं॒ चिर॑कालं॒ यथा॑ भवति तथा साध । साधय । नोऽस्माकं॑ स्रतुः॒ पुत्र॑स्त॒न॒यः सं॒तान॑स्य॒ विस्तार॑विता॒ विजा॑वा॒ पुत्र॑पो॒त्नादि॑रूपेण॒ स्वयं॑ विजा॒धत॑ इति॒ विजा॑वा स्यात् । हे अग्ने॑ सा प्रसिद्धा ते॑ सु॒मति॑स्त्वदीयातु॒प्यइव॑चिर॒श्मे अश्मासु॑ भूत । भवतु ॥

॥ इति द्वितीयस्याहमे बहुषो वगः ॥

वैश्वानरायेति पंचदशर्षं द्वितीयं सूक्तं । तथा चानुक्रमणिका वैश्वानराय पंचोना वैश्वानरीयं तु जागतं त्विति । विश्वामित्र ऋषिः । जगती छंदः । वैश्वानरोऽग्निदेवता ॥ पृथ्वाभिप्लुषिकयोस्तृतीयेऽङ्ग्याग्निवारुते वैश्वानराय धिषण्यामिति वैश्वानरनिष्वानोऽं सूक्तं । ततोयस्येति खंडे सूक्तितं । वैश्वानराय धिषण्यां धारावरा मरुतः । आ० ७, ७ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वैश्वान॑राय॒ धिष॑ण्या॒धृता॑वृधे॒ घृतं॑ न॒ प्र॒तम॑म॒नये॑ जनामसि ।

हिता॑ हो॒तारं॑ म॒न॒षश्च॑ वा॒घतो॑ धि॒या रथं॑ न कुलि॒शः

स॒धं॑ स्यति ॥ १

ब॒भ्रान॒राय॑ । धि॒षण्यां॑ । ऋ॒तऽऽ॒वृ॒धे॑ । घृ॒तं । न । पु॒तं ।

अ॒ग्नये॑ । ज॒नाम॒सि॑ ।

हि॒ता । हो॒तारं॑ । म॒न॒षः । च । वा॒घतः॑ । धि॒या । रथं॑ ।

न । कु॒लि॒शः । सं । ऋ॒गव॑ति ॥ १

ऋतावृधे ऋतस्योदकस्य वसस्य वा वर्धयित्वा वैश्वानराय । वैश्वानरावृद्धो आस्तेन व्याख्यातः । वैश्वानरः कक्षाद्विन्वाक्षरास्रयति विश्व एनं नरा नन्तोति वा । अपि वा विश्वानर एव स्यात् प्रत्ययः सर्वाणि भूतानि तस्य वैश्वप्नरस्यैवा भवति । नि० ७. २१ । इति । तत्रै पूतं घृतं न घृतमिव धिषण्यां स्तुतिं जनामसि । जनब्रामः । वषा घृतं प्रीतिं जनयति तथा प्रीतिं करोमीत्यर्थः । हिता द्विधा गाईपत्याङ्गवनीस-
रूपाभ्यां युक्तं होतारं देवानामाह्वानारमग्निं मनुषो मनुष्या वाघतश्च ऋत्विजश्च धिवा कर्मणा कुलिशो वाह्यादो रथं न रथमिव सम्भ्रवति संक्षुर्वति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स रो॒चय॑ज्जनुषा रोद॑सी उ॒भे स मा॒तृरी॑मवत्यु॒त्र ई॒ष्यः॑ ।

हृ॒द्यवा॒ङ्गि॒रज॒रच॒नो॒हितो॑ दू॒ङ्ग॒भो वि॒शाम॑ति॒थिर्वि॒भाव॑सुः ॥ २

सः । रो॒चव॑त् । ज॒नुषा॑ । रोद॑सी इति॑ । उ॒भे इति॑ । सः ।

मा॒तृः । अ॒भव॑त् । पु॒त्रः । ई॒ष्यः॑ ।

हृ॒द्यऽवा॒ट् । अ॒ग्निः । अ॒जरः॑ । च॒नः॑ऽऽ॒हितः॑ । दुः॑ऽऽ॒दमः॑ ।

वि॒शां । अ॒ति॒थिः । वि॒भा॑ऽव॑सुः ॥ २

सोऽग्निपेनुषा जन्मनोभे रोदसी व्यावाष्टविष्यो रोचवत् । अरोचवत् । प्रकाश-
यति । स मातृर्गावाष्टविष्योरीष्यः स्तुत्यः पुत्रोऽभवत् । हृद्यवाट् हृद्यानां
बोदाग्निरंगनादिगुणबुक्तोऽजरो जरारहितः चनोऽक्षं हितं वजनाने निहितं
वेनासी चनोहितः । दूङ्गभो हिंसितुमशक्यः सोऽयं विभावसुः प्रभाधनो विशां
पनुष्यात्प्रापतिधिरिव पूष्यो भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

क्रत्वा दक्षस्य तरुषो विधर्मणि देवासी अग्निं जनयंत
चित्तिभिः ।

रुचानं भानुना ज्योतिषा महामत्यं न वाजं सनिष्यदुषं
सुवे ॥ ३

क्रत्वा । दक्षस्य । तरुषः । विधर्मणि । देवासः । अग्निं ।
जनयंत । चित्तिभिः ।

रुचानं । भानुना । ज्योतिषा । महं । अत्यं । न । वाजं ।
सनिष्यत् । उषं । सुवे ॥ ३

चित्तिभिर्ज्ञानैरुपलक्षिता देवास्तारुषो व्यसनेभ्यस्तारकस्य दक्षस्य बलस्य
क्रत्वा कर्मणा विधर्मणि विधारके यज्ञेऽग्निं जनयंत । अजनयन् । भानुना भासमानेन
ज्योतिषा रुचानं रोचमानं महं मह्यं तसमिमत्यं न भारसङ्घमश्रमिष वाजसङ्घं
सनिष्यन् लिप्तमानोऽहृत्प ब्रुवे । स्तौमि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ मंद्रस्यं सनिष्यंतो वरेष्यं वृणीमहे अङ्गं वाजं ऋग्मियं ।
राति भृगूणां सुशिक्षं कविक्रतुमग्निं राजंतं दिव्येन
शोचिषां ॥ ४

आ । मंद्रस्यं । सनिष्यंतः । वरेष्यं । वृणीमहे । अङ्गं ।
वाजं । ऋग्मियं ।

रातिं । भृगूणां । सुशिक्षं । कविक्रतुं । अग्निं । राजंतं ।
दिव्येन । शोचिषां ॥ ४

मंद्रस्य स्तुत्यस्य वैश्वानरस्य संबन्धिनं वरेय्यं वरयोयमत्तयमसृज्यामर्हं ऋत्विज्यं
 द्रव्यस्य वाक्यमर्हं सनिष्पद्यते सिद्धमाना वचं भद्रुषाभ्युषां रातिर्नाभस्यवितार्थ-
 प्रदातारस्यिज्जनाभिलष्यं तं कविकृतं क्रांतप्रज्ञं दिव्येन दिविचयेन योचिषा
 रोचिषा राजतं श्लाजमानमग्निमाहृषीमहे । संभजामहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अग्निं सुभ्रायं दधिरे पुरो जना वाजस्यवसमिह वृक्तवर्हिषः ।

यतसुचः सुरसं विश्वदेव्यं रुद्रं यज्ञानां साधद्विष्टिमपसां ॥ ५

अग्निं । सुभ्रायं । दधिरे । पुरः । जनाः । वाजस्यवसं ।

वृह । वृक्तवर्हिषः ।

यतसुचः । सुसुचं । विश्वदेव्यं । रुद्रं । यज्ञानां ।

साधद्विष्टिं । अपसां ॥ ५

वृक्तवर्हिषः स्त्रीर्षवर्हिषो यतसुचः प्राप्सुच ऋत्विजः सुभ्राय सुखार्थं वाक्यमर्हं
 मनुष्येभ्यः प्रेरितार्थं सुरसं प्रयस्तादीप्तिमंतं विश्वदेव्यं विश्वेभ्यो देवेभ्यो हितं रुद्रं
 दुःखानां द्रावकमपसां कर्मवतां यज्ञानां । यज्ञंतीति यज्ञा वज्रमानाः । तेषां
 साधद्विष्टिं साधितवज्रमग्निमिह वज्रे पुरो दधिरे । स्तुवंति ॥

॥ इति द्वितीयब्राह्मणे सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पार्वकशोचे तव हि ज्यं परि होतयज्ञेषु वृक्तवर्हिषो नरः ।

अग्नो दुवं इच्छमानास आप्यमुपासते द्रविणं धेहि तेभ्यः ॥ ६

पार्वकशोचे । तवं । हि । ज्यं । परि । होतः । यज्ञेषु ।

वृक्तवर्हिषः । नरः ।

अग्ने । दुवं । इच्छमानासः । आप्यं । उपं । आसते ।

द्रविणं । धेहि । तेभ्यः ॥ ६

हे पापकथोषे घोषकदोषे हे जोतर्देवानामाह्वातः वसोषु परि परितो हस्त-
बहिषः स्तोत्र्यं बहिषो दुषः परिवरयन्निष्कमानास इच्छन्तो नरो नेतारो यजमाना
आप्सामाहुं दोष्यं तप तत्सर्वं धिनं चयं निवारं वागष्टदुपासते । सर्वते । तेभ्यो
द्रुमिष्यं धनं धेहि । विधेहि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ रोऽसौ अष्टणादा कर्म हज्जातं यद्दे नमपसो अधारयन् ।

सो अध्वराय परिं णीयते कविरत्यो न वाजसातये

चनोहितः ॥ ७

आ । रोऽसौ इति । अष्टणत् । आ । कर्मः । मडत् । जातं ।

यत् । एनं । अपसः । अधारयन् ।

सुः । अध्वराय । परिं । णीयते । कविः । अत्यः । न ।

वाजसातये । चनः । इहितः ॥

रोदसौ द्यावाष्टिध्यावष्टणत् । अपूरयत् । तथा नष्टमधृतं स्वरंतरिकमाष्टणत् ।
अपसः कर्मवतो यजमाना जातं यद्यमेनमग्निमधारयन् अत्यो न अश्व इव कविः
क्रांतः सर्वत्र व्याप्तचनोहितो निहितान्नः सोऽयमग्निवाजसातये वाजसातस्य
कीर्त्तनी सातये आभाव परिणीयते । यज्ञार्थं नोयते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नमस्यतं हव्यदातिं स्वध्वरं दुबल्यत दभ्यं जातवेदसं ।

रथीऋतस्यं हुहतो विचर्षणिरग्निदेवानामभवत्पुरोहितः ॥ ८

नमस्यतं । हव्यदातिं । सुऽध्वरं । दुबल्यतं । दभ्यं ।

जातवेदसं ।

रथीः । ऋतस्यं । हुहतः । विऽचर्षणः । अग्निः । देवानां ।

अभवत् । पुरः । इहितः ॥ ८

रघोर्नैतां वृद्धतो मङ्गत मृतस्य मत्स्यस्य निचर्मापिर्गुंटा योऽग्निर्देवानां पुरोहितः
पुरस्ताद्ब्रह्मव्यतया स्नापितोऽभवत् इत्यदितिं देवभ्यो हविर्मा दातारं सध्वरं
योभनमसं इत्सं देवेभ्यो नृहैभ्यो हितं ज्ञातवेदसं ज्ञातप्रश्नं तमग्निं नमस्यत ।
पूजयत । दुवस्यत । परिचरत ॥

• अथ नवमी ॥

ति॒स्रो य॒ज्ञस्य॑ स॒मिधः॑ परि॒त्मनोऽग्ने॑र॒पुन॒स्रुशि॒जो अ॒स्य॑ त्ववः ।

ता॒सामे॒काम॑र्द्धु॒र्मर्त्ये॑ भु॒जं॑ म॒ लोक॑सु हे उ॒पं जा॒मिमी॑वतुः ॥ ८

ति॒स्रः । य॒ज्ञस्य॑ । सं॒ऽइधः॑ । परि॒ऽत्मनः॑ । अ॒ग्नेः । अ॒पुन॒स्रु ।

उ॒शि॒जः । अ॒स्य॑ त्ववः ।

ता॒सां । ए॒कां । अ॒र्द्धुः । म॒र्त्ये॑ । भु॒जं॑ । अ॒र्द्धु॑ इति । लो॒कं ।

अ॒र्द्धु॑ इति । हे इति । उ॒पं । जा॒मि॑ । ई॒यतुः॑ ॥ ८

उशिजः कामवमाना अन्वत्ययो अत्युरहिता देवा यज्ञस्य मङ्गतः परित्मनः परितो
गंतुः समिधः समिधिकाः प्रकाशिकास्त्रिसः पार्थिववैद्युतस्त्रयैरूपास्त्रिसस्रनूपुनस्रु ।
अयोधयन् । ते देवा भुजं सर्वेषां पाशजित्वा तासां तनूनां मथ एकां पार्थिवो तनुं
मर्त्ये मर्त्यलोकोऽदधः । न्यदधः । अ इति पादपूरणः । इतरे हे तनुं जामिं लोक-
वासस्रमंतरिच्छपेयतुः । गच्छतः । अथवा तिस्रः समिध आघारसमिधौ हे
अनूयाजसमिधैकेति । तासां समिधामेकामनूयाजसमिधं मर्त्ये इष्ट लोके भोगहेतु-
मनूयाजपर्यंतमदधः । धारथिष्ठि । प्रजा वा अनूयाज इति प्रजात्वेनानूयाजानां
संस्तवान् तदान्यत्वाज्ञानूयाजसमिधः । इतरे हे समिधौ अंतरिक्षे दिव्यभोगहेतु
उपेयतुः । उपगच्छतः । लोपपरिधीस्त्रिसः समिध इति द्वि निगमः ॥

• अथ दशमी ॥

वि॒शां क॒विं वि॒श्रप॑तिं॒ मानु॑षी॒रघः॑ सं सौ॒म॒स्य॒स्य॒स्वधि॑तिं

न ते॒जस॑ ।

स उद्धृती निषती याति वेविंघत्स गर्भमेषु सुवंनेषु हीधरत् ॥ १०

विशां । क्विं । विप्रतिं । मानुषीः । इषः । सं । सीं ।

अज्ञान् । स्वधिं । न । तेजसि ।

सः । उतः । निः । याति । वेविषत् । सः । गर्भं ।

एषु । भुवनेषु । दीधरत् ॥ १०

इषः पश्चादिसाक्ष्यं धननिष्कंत्वो मानुषीर्भुवःप्रजा विशां प्रजानां विप्रतिं प्रभुं क्विं मेधाविनं सोमेनं स्वधिं न अस्मिन् तेजसे तैश्चाप्यर्थं समकल्पन् । अज्ञान् । सोऽग्निरुदत अस्त्रायवतो निवतो नोवैर्भावतश्च प्रदेद्यान्वेविषत् आत्मानं याति । गच्छति । स एषु भुवनेषु गर्भं मरत्या दीधरत् । अधारयत् ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेऽष्टादशो वसः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स जिन्वते जठरेषु प्रजस्रिवाण्डेषु चित्तेषु नानन्दश्च सिंङः ।

वैश्वानरः पृथुपाजा असंती वसु रत्ना द्यमानो वि

दाशुषे ॥ ११

सः । जिन्वते । जठरेषु । प्रजस्रिवान् । षु । चित्तेषु ।

नानन्दश्च । न । सिंङः ।

वैश्वानरः । पृथुपाजाः । असंतीः । वसुः । रत्ना ।

द्यमानः । वि । दाशुषे ॥ ११

प्रजस्रिवान् जातो वृषा वर्षकः स वैश्वानरचित्तेषु नानाप्रकारेषु जठरेषु । प्राथिनां भेदाञ्जठराणां भेदः । तेषु जिन्वते । वर्धते । चित्तेषु नानाविधेश्वरपक्षेषु नानन्दश्च अत्यर्थं यद्दं कुर्वन् सिंङो न । सिंङ इव । किंविधो वैश्वानरः । पृथुपाजाः पृथुतेजाः । अथवा पृथुवसः । असंती शरणवर्षरक्षितो दाशुषे इविषां प्रदामे यज-
मानाव रत्ना रजसीयानि वसु वसूनि धनानि वि विषयेषु द्यमानः प्रवच्छन् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

वैश्वानरः प्रत्नथा नाकमाव'हद्विष्युष्टं भंदमानः सुमन्मभिः ।

स पूर्ववज्जनयन् अंतवे धने समानमउमं पवेति जागृ'विः ॥१२

वैश्वानरः । प्रत्न'था । नाकं । आ । अरुहत् । द्विः ।

पुष्टं । भंदमानः । सुमन्म'भिः ।

सः । पूर्व'वत् । जनयन् । अंतवे । धने । समानं । अउमं ।

परि' । एति । जागृ'विः ॥ १२

सुमन्मभिः स्तोत्रभिर्भंदमानः स्तुयमानो वैश्वानरो जातमात्र एव प्रत्नथा पञ्च इयं चिरंतन इव नाकं । कं सुष्टं । अकं दुष्टं । न विद्यतेऽकं वक्तिन् तन्नाकं । द्विषोऽं-
रिचस्य पृष्ठस्यपरितनप्रदेशं खरोहृङ्गिरारुहत् । आरोहति । स वैश्वानरः पूर्णपत्
पूर्वेभ्य ऋषिभ्य इव अंतवे स्तोत्रे यजमानाय धनं पञ्चादिकवर्षं जनयन् संपादयन्
जागृविः सदा प्रवृहः समानं सर्वेषां देवानां साधारणवत्सवाकाशिनार्णं पर्वति ।
स्त्रयंरूपेण गच्छति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ऋताकानं यज्ञियं विप्रं मुवथ्य १'मा यं ह्वे मातरिष्यां द्विषि ज्यै ।

तं चित्रयांमं हरिकेशमीमहे सुदीतिमग्निं संधिताय नव्यसे ॥१३

ऋतऽवानं । यज्ञियं । विप्रं । उवथ्यं । आ । यं । ह्वे ।

मातरिष्यां । द्विषि । ज्यै ।

तं । चित्र'यांमं । हरि'केशं । ईमहे । सु'दीतिं । अग्निं

सु'वितायं । नव्य'से ॥ १३

ऋतावानं वक्रवर्तं यज्ञियं वज्राहं विप्रं मेधाविनस्तव्यं सुखं द्विषि शुशोके ऋषे
निवर्तंत वषणिं जातरिष्यां वासुधुंशोकादाहृत्य पृथिव्यादाहवे । आश्रितवान् ।

चित्तवाचं गानाविधगनं हरिकेयं पिंगलाचिषं सुदीतिं योधनदीप्तिं तजन्ति
नक्षत्रे नवतराय सुविताय सुदु प्राप्त्रध्याय धनाय तदर्थमीवहे । याचामहे ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

शुचिं न मामन्निषरं स्वर्दृशं केतुं दिवो रोचनस्यामुषवुधं ।

अग्निं मूर्धानं दिवो अप्रतिष्कृतं तमीमहे नमसा वाजिनं

बृहत् ॥ १४

शुचिं । न । यामन् । षरं । स्वःऽदृशं । केतुं । दिवः ।

रोचनऽस्यां । उषःऽवुधं ।

अग्निं । मूर्धानं । दिवः । अप्रतिऽस्कृतं । तं । इमहे ।

नमसा । वाजिनं । बृहत् ॥ १४

नेति संप्रत्यये । शुचिं दीप्तं यामन् यामनि यज्ञ इपरिमेवणीयं स्वर्दृशं सर्वदृशं
सर्वपदाद्यविज्ञानयुक्त दिवो दुल्लोकस्य केतुं प्रज्ञापकं रोचनस्यां रोचनस्य । रोचनः
स्वयं । तस्मिन् तिष्ठतं । उषवुधमग्निहोत्रिकरूपेणोषसि प्रबुध्यमानं दिवः स्वर्गस्य
मूर्धानं प्रधानमप्रतिष्कृतमप्रतिष्ठतयत्वं वाजिनमश्वतंसं बृहत् बृहानं तजन्ति नमसा
स्रोत्रेष्वेवहे । याचामहे ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

मंद्रं होतारं शुचिमहयाविनं दमूनसमुद्यथं विश्वचर्षणिं ।

रथं न चित्रं वपुषाय दर्शतं मनर्हितं सतमिद्राय इमहे ॥ १५

मंद्रं । होतारं । शुचिं । महयाविनं । दमूनसं । उद्यथं ।

विश्वऽचर्षणिं ।

रथं । न । चित्रं । वपुषाय । दर्शतं । मनुःऽहितं । सहे ।

इत् । रायः । इमहे ॥ १५

मङ्गं स्तुतुं स्तोतारं देवानामाह्वितारं शुचिं सर्वदा शुद्धमह्याविनमकुटिर्षं द्यूतुं
दानमनसद्विभ्यां श्रेष्ठं विश्ववर्षिणं विश्वस्य दृष्टारं चित्तं नानाविधवर्षे रघं न
रघमिव नपुषाव हूपार्थं दर्शतं दर्शनीयं सदभित् सदैव महुहितं सर्वेभ्यो मनुष्येभ्यो
हितं तमग्निं रावो धनानीमहे । याचामहे । अत्र याच्यार्थत्वादस्य द्विकर्मकत्वं ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टक एकोनविंशो वर्गः ॥

वैश्वानरायेल्लोकादर्थं तृतीयं सूक्तं वैश्वामित्रं । अत्रेयमनुक्रमणिका । वैश्वान-
नरायेल्लोकादर्थेति । पूर्वं सूक्ते वैश्वानरीयं तु जागरं त्वियुक्तत्वादस्यापि सूक्तस्य
अगतौ चंदो वैश्वानरोऽग्निर्देवता ॥ अस्य सूक्तस्याग्निष्टोम आग्निमादते षष्ठो
विनियोगः । मृत्यते हि । वैश्वानराय पृथुपाजस यं नः करत्वर्षते । आ० पू. २० ।
इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वैश्वानरायं पृथुपाजसे विधो रत्नां विधंत धरुषेषु गातवे ।

अग्निर्हि देवां अमृतो दुवस्यत्यथा धर्माणि सनता न

दूदुषत् ॥ १

वैश्वानरायं । पृथुपाजसे । विधोः । रत्नां । विधंत । धरुषेषु ।

गातवे ।

अग्निः । हि । देवान् । अमृतः । दुवस्यति । अथ । धर्माणि ।

सनतां । न । दूदुषत् ॥ १

विधो मेधाविनः स्तोतारः पृथुपाजते बहुवल्गाय बहुजाय वा । पाजःशब्दस्य
बलात्प्रनाम्नोः पाठात् । वैश्वानरायान्नये धरुषेषु धर्मेषु यज्ञेषु रत्ना रमणीयानि
स्तोत्राणि गातवे सन्मार्गलाभाय विधंत । परिचरति । कुर्वति । अमृतो अरुण-
द्वितोऽग्निर्देवान् दुवस्यति । अग्निं प्रदानेन परिचरति । हिः प्रपिचो । अथ अतः
कारणात्कोऽपि सनता सनातनानि धर्माणि यन्मान् न दूदुषत् । न दूषयति ॥

। अथ द्वितीया ।

अंतर्दूतो रोदसी दक्ष ईयते होता निषक्तो मनुषः पुरोहितः ।

क्षयं हृहंतं परिं भूषति द्युभिर्देविभिरग्निरिषतो धियावंसुः ॥ २

अंतः । दूतः । रोदसी इति । दक्षः । ईयते । होता ।

निऽसक्तः । मनुषः । पुरऽहितः ।

क्षयं । हृहंतं । परिं । भूषति । द्युऽभिः । देविभिः । अग्निः ।

इषितः । धियावंसुः ॥ २

दक्षो दर्थनीवो होताग्निर्दूतो देवानां दूतः सन् रोदस्योद्यानाद्यधिष्योरंतमंश्च
ईयते । गच्छति । मनुषो मनोजातश्च मनुष्यस्य पुरोहित आश्रयनीयादिकूपेषु
पुरतः ईष्यापितो निषक्तो निषक्तः सन् अग्निर्दुभिर्देविभिर्वृहंतं महांतं अथ
यस्यदक्षं परिभूषति । अलंजुयते । देविर्देवैरिषितः प्रेषितो धियावंसुः प्रथया
व्याप्तः । एते द्वे अग्निविशेषयो ॥

। अथ तृतीया ।

केतुं यज्ञानां विदथस्य साधनं विप्रांसो अग्निं महयंत

चित्तिभिः ।

अपांसि यस्मिन् अधिं संदधुर्गिरस्तस्मिन्सुम्नानि यजमान आ

चके ॥ ३

केतुं । यज्ञानां । विदथस्य । साधनं । विप्रांसुः । अग्निं ।

महयंत । चित्तिभिः ।

अपांसि । यस्मिन् । अधिं । संदधुः । गिरः । तस्मिन् ।

सुम्नानि । यजमानः । आ । चके ॥ ३

अज्ञानं केतुं प्रज्ञापकं विदधस्व यज्ञस्व स्वहस्व वा साधनं प्राप्तिसाधनमसाधारण-
कारणं संतमग्निं विप्रासो विप्रावृत्तिभिः स्रक्तमभिर्गृह्यतं । पूजयति । किं च
गिरः सोतारो वसिष्ठनामपांसि स्नातृदेवानि कर्मोत्पत्तिर्दधुः संदधते यज्ञमान-
सखिचम्नो सुप्तानि सुखानि प्राप्याचने । कामवते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पिता यज्ञानामसुरो विपश्चितां विमानमग्निर्वयुनं च वाघतां ।

आ विवेश रोदसी भूरिवर्षसा पुरप्रियो भंदते धामभिः

कविः ॥ ४

पिता । यज्ञानां । असुरः । विपःश्चितां । विमानं ।

अग्निः । वयुनं । च । वाघतां ।

आ । विवेश । रोदसी इति । भूरिवर्षसा । पुरप्रियः ।

भंदते । धामभिः । कविः ॥ ४

अज्ञानं पिता पाषाणिता विपश्चितां विदुषां सोतृष्यामसुरो यज्ञप्रदः । वाघता-
मृत्विजां वयुनं ज्ञानसाधनं । विमानं । विनीयते प्रकल्पति विमानं अज्ञादिकर्म-
साधनं । सोऽग्निर्भूरिवर्षसा पाषाणवैद्युतादिवज्रविधरूपेण रोदसी व्यावाष्टयव्या-
वाविवेश । प्रविशति । पुरप्रियो मनुष्येभ्यधिकं प्रियः । अथवा पुररूपां अज्ञानां
प्रियः पुरप्रियः । धामभिलोभिर्युक्तः कपिरग्निर्भंदते । यज्ञमानेन ज्ञायते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

चंद्रमग्निं चंद्ररथं हरिन्नतं वैश्वानरमप्सु घटं स्वविदं ।

विगाहं तूष्णीं तबिषीभिराहृतं भूष्णीं देवासं वज्रसुत्रिथं

इधुः ॥ ५

चंद्रं । अग्निं । चंद्ररथं । हरिऽन्नतं । वैश्वानरं ।

अप्सुऽसदं । स्वऽविदं ।

विगाहं । तूर्णिं । तविंघीभिः । आऽष्टं । भूर्णिं । देवासः ।

इह । सुऽश्वियं । दधुः ॥ ५

देवासो देवाचंद्रमाह्लादकरं चंद्ररथं । चंद्र आह्लादको रथो यस्येति वा तं
हरित्प्रतं पिंगलवर्णं हरित्वचं वा । हरित्वचमिति याखांतरं । अश्वुषदमश्वु सीदंतं
स्वर्षिदं सर्वशं विगाहं विगाहमानं सर्वत्र व्याप्तं तूर्णिं क्षिप्रगामिनं शतृषां हंसि-
तारं वा तविंघीभिर्वहैरावृतं भूर्णिं भतारं सुश्वियं शोभनदीप्तिं भेक्षानरविह
इहलोके दधुः । आदधुः ॥

॥ इति द्वितीयस्थाष्टमे विंशो वगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्निदेभिर्मनुषश्च जंतुभिस्तन्वानो यज्ञं पुरुपेशंसं धिया ।

रथीरंतरीयते साधद्विष्टिभिर्जीरो दमूना

अभिश्चिस्तातनः ॥ ६

अग्निः । देवेभिः । मनुषः । अ । जंतुभिः । तन्वानः ।

यज्ञं । पुरुपेशंसं । धिया ।

रथीः । अंतः । ईयते । साधद्विष्टिभिः । जीरः । दमूनाः ।

अभिश्चिस्तातनः ॥ ६

देवैः साधद्विष्टिभिः साधितवर्षैर्जंतुभिश्च त्विग्भिश्च धिया कर्मणा मनुषो यज्ञ-
भानस्य पुरुपेशंसं बहु रूपं । पेश इति रूपनाम । पुरोहायपशुखोणहविर्भेदैरेका-
ह्वीनसत्तात्मकमेदेष नामाविधरूपं यज्ञं तन्वानः कूर्मं नू रथीः सर्वस्य खोवस्य नेता
जीरः क्षिप्रकारी दमूना दांतमना दानमना, याभिश्चिस्तातनोऽभिधस्तीनामरातीनां
यज्ञविज्ञकारिणां रथसां चानधिता, न्नायवितान्निरंतर्त्वावाष्टयिष्योर्भश्च ईयते ।
मच्छति ॥

॥ अथ समी ॥

अग्ने ज॒रस्व॑ स्व॒पत्ये॑ आ॒यु॒न्यू॒र्जा पि॒न्वस्व॑ स॒मिषी॑ दि॒दि॒हि नः ।

वयांसि॑ जि॒न्व ह॒तः जा॒गृ॒व उ॒शि॒ग्दे॒ वाना॑मसिं

सु॒क्रतु॑र्वि॒षां ७

अग्ने॑ । ज॒र॒स्व । सु॒ऽ॒च॒प॒त्ये । आ॒यु॑नि । ज॒र्जा । पि॒न्व॒स्व ।

सं । वृ॒षः । दि॒दो॒हि । नः ।

वयांसि॑ । जि॒न्व । ह॒तः । च । जा॒गृ॒वे । उ॒शि॒क् । दे॒वानां॑ ।

असिं॑ । सु॒ऽ॒क्रतु॑ः । वि॒षां ॥ ७

हे अग्ने स्वपत्ये सुपुत्र आयुन्यायुषि ॥ निमित्तसम्पत्त्येवा ॥ आयुषि निमित्ते
जरस्व । देवान् स्तुहि । होतारमभिषायां रक्षनात्त्वेन वा पिन्वस्व । देवाग्नोऽप्यय ।
नोऽऽमाकमिवः सस्यार्थं वृषोः संदिदिहि । संदोषय । वयांस्यज्ञानि च ॥ वयः
अज्ञेत्यज्ञानमसु पाठात् ॥ जिन्व । देहि । हे जागृवे सर्वदा जागरणधीसु वृहतो
महतो यजमानसु जिन्वेति संबन्धः । सुक्रतुः शोभनकर्ता शोभनयज्ञो वा न्वं विषां
मेधाविनां देवानास्तदधिकं कांतोऽसि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वि॒षप॑तिं य॒ज्ञम॑तिथिं नरः सदा॑ य॒न्तारं॑ धी॒नामु॑श्चि॒र्षे

च वा॒चतां॑ ।

अ॒ध्व॒राणां॑ चे॒त॒नं॑ जा॒तवे॑हसं प्र शंसंति॑ नमसा

जू॒तिभि॑र्हृ॒षे ॥ ८

वि॒श्व॒प॒तिं । व॒ह्वं । अ॒ति॒थिं । न॒रः । स॒दा । यं॒तारं । धी॒मां ।

अ॒श्वि॒जं । च । वा॒घ॒तां

अ॒ध्व॒रा॒णां । चेत॑नं । जा॒त॒ऽवे॑द॒सं । प्र । शंसं॑ति । नम॑सा ।

ज॒तू॒ति॒ऽभिः । वृ॒धे ॥ ८

नरो नेतारः सोतारो वा विश्वपतिं विश्वं बहुधाणां पतिं विश्वस्य पतिमिति वा बहुं मह्यं तपतिथिं सर्वशक्तिभिर्भूतं धीनां बुद्धीनां कर्मणां वा यंतारं नियंतारं वाघतामृत्विजां अश्विजं कांतं मनोज्ञमध्वराणां यागानां चेतनं प्रज्ञापकं जूतिभिर्वैश्वैर्युक्तं जातवेदसमन्त्रिं वृधे वृधवे नमसा नमस्कारेण स्तुतिभिश्च प्रशंसति । प्रशंसां कुर्वति ॥

॥ अथ नवमी ॥

वि॒भा॒वां दे॒वः सु॒र॒णः परि॑ क्षि॒तो॒र॒ग्नि॒र्ब॒भू॒व श॒व॑सा सु॒म॒द्र॒थः ।

त॒स्य॑ व्र॒तानि॑ भूरि॒पो॒षि॒णो व॒यं सु॒पं भू॒षे॒म इ॒म आ

सु॒ष्ट॒क्ति॒भिः ॥ ८

वि॒भा॒ऽवां । दे॒वः । सु॒र॒णः । परि॑ । क्षि॒तः । अ॒ग्निः ।

ब॒भू॒व । श॒व॑सा । सु॒म॒द्र॒थः ।

त॒स्य॑ । व्र॒तानि॑ । भूरि॒ऽपो॒षि॒णः । व॒यं । उ॒मं । भू॒षे॒म ।

इ॒मं । आ । सु॒ष्ट॒क्ति॒भिः ॥ ८

विभावा दीप्तिमान् देवः सूरवानः सुरणः । सत्यं यथासोपस्थांदसः । शोभनं रमयतीति सुरमण्यः । सुमद्रथः शोभनरथोऽग्निः शवसा भवेन क्षितीः सवाः प्रजाः परि बभूव । परितो ऋद्धाति । अत्र भवतेरूपसर्गवशात् परिप्यहासंत्वं । भूरिपोषिणो बहूनां पोषयित्तुः पाक्षयित्तुर्दमे वस्यच्छे । इम इति ऋद्धनामस्तु पाठात् । निवसतस्तस्मान्मेतानि कर्माणि यत्र सुष्टक्तिभिः सोमैरुपभूषेथ । उपभूषवानः । प्रजाशवायः ॥

॥ अथ दृश्यमी ॥

वैश्वानर तव धामान्या चके वेभिः स्वर्विद्भवो विचक्षण ।

जात आष्टयां सुवनानि रोदसी अन्ने ता विन्ना परिभूरसि
जना ॥ ११

वैश्वानर । तव । धामानि । आ । चके । वेभिः । स्वःऽवित् ।
अभवः । विऽचक्षण ।

जातः । आ । अष्टयः । सुवनानि । रोदसी इति । अन्ने ।
ता । विन्ना । परिऽभूः । असि । जना ॥ १०

हे वैश्वानर तव धामानि त्वत्संबन्धीनि तेजांस्त्रापके । अभिष्टोनि । हे विचक्षण
प्राप्त त्वं वेभिर्वैश्वेजोभिः स्वर्वित् स्वर्वित् स्वर्चोऽभवः । भवसि । जातपालस्यं
सुवनानि भूतजातानि रोदसी द्यावाष्टयिद्व्यावाष्टयः । आष्टयः । हे अन्ने विन्ना
विन्वानि सर्वोषि ता तानि भूतजातानि जना आत्मना परिभूरसि । परियहीतासि ॥

॥ अथैकादशी ॥

वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो वृहदरिण्यादेकः स्वपस्यवां कविः ।

उभा पितरा महद्यन्त्रजायतान्निर्वावाष्टयिबी
भूरिरेतसा ॥ ११

वैश्वानरस्य । दंसनाभ्यः । वृहत् । अरिण्यात् । एकः ।

सुऽअपस्यवां । कविः ।

उभा । पितरा । महद्यन् । अजायत । अग्निः ।

द्यावाष्टयिबी इति । भूरिरेतसा ॥ ११

वैश्वानरस्मान्नेदं सनाभ्यसोमकारीभ्यः क्रियाभ्यो वृद्ध्यावृद्धं भवतीति वदु
 तद्विपितर्षं । वतः कारणादेको वृद्धः कविरग्निः स्रपक्षया शोभनयज्ञादिकर्षेण्यवा
 वज्रमानादिभ्यो धनपरिषात् । इहाति । सोऽयमग्निर्भूरिरेतसा वज्ररेतस्कादुभोभौ
 पितरा पितरो नातापितरो द्यापादृषिभ्यो वज्रयग्यजन्तु अजायत ॥

॥ इति द्वितीयब्रह्माह्न एकविंशो वगः ॥

वज्रिह्निरिद्विजाययर्थे चतुर्थं सूक्तं वैश्वानिर्षं जैटुभं । अत्राहुम्रणिका ।
 वज्रिह्निरिद्वामिव इति । इन्द्रादिस्नाह्नाकृत्यन्तः पूर्वोक्ताः प्रत्युचं देवताः । पशौ
 वैश्वानिस्नाह्नाप्रीसूक्तं । इयंपूर्णमासयोः पत्नीसंयाजेतु तद्वुवांज्वा तस्य इत्येवा ।
 सूक्तितं च । इह त्वटारण्यियं तसस्तुरीयमथ पोषयिषु । आ० १, १० । इति ॥
 त्वाङ्गे पशौ पुरोडाशस्नाह्नाह्नाह्ना । सूक्तितं च । तसस्तुरीयमथ पोषयिषु देवस्वष्टा
 कनिना विन्दुष्यः । आ० ३, ८ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सुमि॑त्सु॒मि॒त्सु॒मनां॑ वो॒ध॒स्मो॒ शु॒चा॒शु॒चा सु॒मतिं॑ रा॒सि व॒सः ।

आ दे॒व दे॒वान्यज॑था॒य व॒सि स॒खा स॒खी॑न्सु॒मनां॑ य॒ज्मने ॥ १

सु॒मि॑त्सु॒सिमि॑त् । सु॒मनाः॑ । वो॒धि । अ॒स्मो इति॑ ।

शु॒चाःशु॒चा । सु॒मतिं॑ । रा॒सि । व॒सः ।

आ । दे॒व । दे॒वान् । यज॑था॒य । व॒सि । स॒खा । स॒खी॑न् ।

सु॒मनाः॑ । व॒सि । अ॒ग्ने ॥ १

वज्रिह्निरिद्व चतुर्थं वज्रिह्निरिद्व सुमना वोधि । वृद्ध्या । शुचा शुचाशुचं
 प्रसर्पक्षेण ज्योतिषा वृद्ध्या वसो वसुनो धनस्य तद्विषयां सुमतिं शोभनां
 इहिन्ये अस्मिन् रासि । देहि । हे देव द्योतमान देवान्यजथोवायजथाय यज्ञाय
 तदर्थेनावसि । आसि । हे अग्ने सखा देवानां सखा तं सुमनाः सन् सखीन्वे-
 कान्यसि । वसस ॥

अथ द्वितीया ।

यं देवासस्त्रिरहंमायजंते दिवेद्वि वरुणो मित्रो अग्निः ।

सिमं यज्ञं मधुमंतं कृषी नस्तनू'नपात् तयोनिं विधंतं ॥ २

यं देवासः । त्रिः । अहं । आऽयजंते । दिवेऽद्वि ।

वरुणः । मित्रः । अग्निः ।

सः । इमं । यज्ञं । मधुमंतं । कृषि । नः । तनू'नपात् ।

द्वृतऽयोनिं । विधंतं ॥ २

वरुणो मित्रोऽग्निः एते त्रयो देवा यमग्निं दिवेद्वि प्रतिदिवसं अहं अहनि त्रिः
प्रातर्मध्याह्नसायंतनेषु सवनेषु त्रिवारमायजंते हे तनूनपात् तनूनां शरीराणां न
पातयितः स त्वं द्वृतयोनिं द्वृतस्रोदकस्य कारणं विधंतं विधीयमानं क्रियमाणं
नोऽसादोर्यं यज्ञं मधुमंतं । मध्वित्युदकनाम । इच्छादिप्रकृतं कृषि । इह ॥

अथ तृतीया ।

प्र दीधितिर्विश्ववारा जिगति होतारमिहः प्रथमं यजथै ।

अच्छा नमोभिर्वषभं वदथै स देवान्यच्छदिषतो यजोयान् ॥ ३

प्र । दीधिति । विश्वऽवारा । जिगति । होतारं । इहः ।

प्रथमं । यजथै ।

अच्छं । नमःऽभिः । वृषभं । वदथै । सः । देवान् । यजत् ।

युजितः । यजोयान् ॥ ३

विश्ववारा विश्वैर्भनैर्वरुणोवा दीधितिः स्तुतिर्दीग्निवा होतारं देवानामाहु-
तारमग्निं प्रजिगति । जिगात् । प्रकर्षेण गच्छत् । प्रथमं इत्यनन्तराभिस्तुत्येन
वृषभं संपदां वितारं वदथै वदितुं बोध्यमिति शेषः । अग्निं नमोभिर्वषभारैः

उद्देह इतो हवीरुपायवज्जानि वज्रचै बहु प्रीयविनं प्रजिगात् । इपितोऽप्याधिः
प्रेरितो वजीवान् वदृतपः सोऽग्निर्देवान् वधत् । वज्रत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒र्हो वा॑ गा॒तुर॑ध्व॒रे अ॒कार्य॑ ह्य॒ शोची॑षि प्र॒स्थिता॑ र॒जांसि॑ ।

द्वि॒वा वा॑ नाभा॒ न्यसा॑दि॒ होता॑ स्तृ॒षीम॑हि॒ देव॑व्य॒चा

वि॒ बर्हिः॑ ॥ ४

अ॒र्हः । वा॑ । गा॒तुः । अ॒ध्व॒रे । अ॒कारि॑ । अ॒र्हो । शो॒ची॑षि॒ ।

प्र॒स्थिता॑ । र॒जांसि॑ ।

द्वि॒वः । वा॑ । नाभा॑ । नि । अ॒सादि॑ । हो॒ता । स्तृ॒षीम॑हि॒ ।

दे॒व॑व्य॒चाः । वि॒ । बर्हिः॑ ॥ ४

वां युवयोः । अग्निच बर्हिचोभो वामित्युच्येते । समिदादिभिः उहितस्त्रै-
वाम्निर्देवतात्वान् । अर्हं उच्यते गातुर्यज्ञमार्गोऽध्वरे वज्रोकारि । आच्यवः क्रियते ।
शोचीव्यचिंश्चति रजांसि हवीरुपायवज्जानि प्रस्थिता । होताग्निर्दिवो दीक्षमानस्य
वागव्यचस्य नाभा नाभौ अथप्रदेशे न्यसादि । निषीदति । देवव्यचा देवैव्याप्तं
बर्हिच । चार्धे वाच्यदः । विकृषीमहि । विशेषेण स्तृषीमः ॥

॥ अथ पंचमं ॥

सप्त॑ हो॒त्राणि॑ म॒नसा॑ वृ॒षाणा॑ इ॒न्वतो॑ वि॒श्वं॑ प्र॒ति॑ यन् ऋ॒तेन॑ ।

वृ॒षेश॑सो वि॒दधे॑षु प्र॒ जाता॑ अ॒भीर्द॑मं व॒शं वि॒ चर॑न्त॒ पूर्वीः॑ ॥ ५

सप्त॑ । हो॒त्राणि॑ । म॒नसा॑ । वृ॒षाणाः॑ । इ॒न्वतोः॑ । वि॒श्वं॑ ।

प्र॒ति॑ । यन् । ऋ॒तेन॑ ।

वृ॒षेश॑सः । वि॒दधे॑षु । प्र॒ । जा॒ताः । अ॒भि । द॒मं । य॒शं॑ ।

वि॒ । च॒र॑न्त॒ । पूर्वीः॑ ॥ ५

नमसा वृथानाः प्रार्थमाना ऋतेनोदयेन विश्वनिर्मतः प्रीयसंतो देवाः सप्त
 होत्राणि होतृणां नमस्कृतंयां कर्माणि प्रतिबन् । प्रतिगच्छन्ति । अतः परं द्वारां
 स्मृतिः । ऋषेयसो नररूपा विदेषु वागेषु जाता हत्यक्षाः पूर्वीवृद्धो विपश्चनो
 वज्रद्वाराभिनामिदेवता इत्यनस्रदीयं यज्ञं च विचरन्त । प्रविचरन्त ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टके द्वितीयोऽध्यायः ॥

। अथ षष्ठी ।

आ भंदमाने उषसा उपाके उत अयेते तन्वा विरूपे ।

यथा नो मित्रो वरुणो सुजीषद्दिंद्रो मरुतां उत वा

महोभिः ॥ ६

आ । भंदमाने इति । उषसा । उपाके इति । उत ।

अयेते इति । तन्वा । विरूपे इति विरूपे ।

यथा । नः । मित्रः । वरुणः । सुजीषत् । इंद्रः । मरुतां ।

उत । वा । महोभिः ॥ ६

आ भंदमाने सुषमाने उपाके परस्परं संगते ॥ उषसान्नापेक्षया द्विवचनं ॥
 नक्तोमसौ रात्वहनी आगच्छतां । उत अपि च विरूपे वृषयूपे तन्वा प्रकाशरूपेण
 यरीरेण अयेते । प्रकाशेते । मित्रो वरुण उत वा अपि इंद्रो मरुतां च नोऽस्मान्वावा
 सुजीषत् यथा सेवेत तथा महोभिस्तेजोभिर्द्युक्ते इमे आवापृषिभ्यो ज्ञवतां ॥

। अथ सप्तमी ।

देव्या होतारा प्रथमा नृजे सप्त पृथासः स्वधवा मर्हति ।

ऋतं यंसंत ऋतमित्त आहुरन्तु व्रतं व्रतया हीध्वानाः । ७

देव्या । होतारा । प्रथमा । नि । ऋजे । सप्त । दृषासः ।

स्वधया । मर्दति ।

ऋतं । शंसंतः । ऋतं । इत् । ते । पाहुः । अमुं । व्रतं ।

व्रतःपाः । दीध्वानाः ॥ ७

देव्या विष्णो प्रथमा प्रथमो इत्यस्य होताराङ्गतारावग्नी न्युंजे । प्रसाधयामि । ऋतदृढकं शंसंत आशंसमानाः सप्त दृषासः । दृषामसं । तद्धंत ऋत्विजस्तमग्निं स्वधया सोमेन चपिषा मर्दति । माद्वयंति । व्रतया व्रतानां कर्मणां रक्षितारो दीध्वाना दीध्वानाः अथवा स्रकर्मभिरग्निं दीपयंत ऋत्विजोऽसु व्रतं व्रतेषु ऋतयितुं अग्निमेवमाहुः । अग्निमेव ऋतभूतमाहुःरित्यर्थः । एवकारार्थे इच्छब्दः ॥

॥ अष्टाष्टमी ॥

आ भारती भारतीभिः सजोषा इडा देवैर्मनुष्येभिरग्निः ।

सरस्वती सारस्वतेभिरर्वाक् तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं सदंतु ॥ ८

आ । भारती । भारतीभिः । सजोषाः । इडा । देवैः ।

मनुष्येभिः । अग्निः ।

सरस्वती । सारस्वतेभिः । अर्वाक् । तिस्रः । देवीः । बर्हिः ।

आ । इदं । सदंतु ॥ ८

भारतीभिर्दत्तस्य सूर्यस्य सर्वविभीभिः सजोषाः संगता भारती वाक् आगच्छत । देवैर्मनुष्येभिरनुष्यैश्च संगत्येडा च भूमिआगच्छत अग्निश्च । सारस्वतेभिः सरस्वतीसर्वविधिभिर्नक्षत्रानैः सप्त सरस्वती वायविका वाक् आगच्छत । तिस्रो देव्यो वागिडाभारत्य आगच्छंत । अर्वागाभिश्चक्षुमेतद्वर्हिः सदंत । आसीदंत ॥

॥ अथ नवमी ।

तर्कस्तुरीयमर्धं पोषयिन्न, देवं त्वष्टृर्वि रराण्यः खंस्व ।

यतो वीरः कर्मय्यः सुदृष्टो युक्तघावा जायते देवकामः ॥ ८

तत् । नः । तुरीयं । अर्धं । पोषयिन्न । देवं । त्वष्टः । वि ।

रराण्यः । स्खिति स्खस्व ।

यतः । वीरः । कर्मय्यः । सुदृष्टः । युक्तघावा । जायते ।

देवकामः ॥ ८

हे देव त्वष्टः सृष्टिकर्तः वि रराण्यो रमनाथस्वमव अर्धतरं नोऽकान् तुरीयं तारकं पोषयिन्न, पोषकं तत्प्रसिद्धं यतो विष्यन्न । अोषय । यतो विभोषनाहीरः सत्वान् कर्मय्यः कर्मसु कुशलः सुदृष्टः सुबलो युक्तघावाभिमवार्यंघ्राययुक्तः । सोमसुदित्यर्थः । देवकामो देवान् कामयमानः पुत्रो जायते । जायेत ॥

॥ अथ दशमी ।

वनस्पतेऽव सृजोप देवानग्निर्हविः शमिता सृद्वयाति ।

सेदु होता सत्यतरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेदं ॥ १०

वनस्पते । अव । सृज । उप । देवान् । अग्निः । हविः ।

शमिता । सृद्वयाति ।

सः । इत् । अं इति । होता । सत्यतरोऽस्यर्थे सत्यः सत्यस्यरूपः स इत् स

यथा । देवानां । जनिमानि । वेदं ॥ १०

हे वनस्पते देवानुपायसृज । समीपे कुरु । शमिता पयोः संश्रुताग्निर्नसृष्टिच हविः सृद्वयाति । देवाग्रति प्रेरयतु । सत्यतरोऽस्यर्थे सत्यः सत्यस्यरूपः स इत् स एव होता यजाति । यजतु । यथा यतः कारणस्य एवाग्निर्देवानां जनिमानि जन्मानि वेद वेदि अतः स एव यजतित्यर्थः ॥

। अथैकादशी ।

आ वां॒ज्ञाने॑ स॒मिधानां॑ अ॒र्वाङ्नि॒द्रेण॑ दे॒वैः सर॒थं तु॒रेभिः॑ ।

वर्चि॑र्न आ॒स्ताम॒दितिः॑ सु॒पुत्रा॑ स्वाहा॒ देवा॑ अ॒च्यता॑

मा॒दय॑तां ॥ ११

आ । वा॒ञ्चि । अ॒ग्ने । सं॒ऽऽधा॒नः । अ॒र्वाङ् । इ॒द्रे॑ण ।

दे॒वैः । सर॒थं । तु॒रेभिः॑ ।

वर्चिः॑ । नः॑ । आ॒स्तां । अ॒दितिः॑ । सु॒पुत्रा॑ । स्वाहा॑ ।

दे॒वाः । अ॒च्यताः॑ । मा॒दय॑तां ॥ ११

हे अग्ने अर्वाङ् अन्नदनिष्ठसं समिधानः समिधमानो उवासाकूपेण दीप्यमानस्य-
आवाञ्चि । देवताकूपेणागच्छ । कथमिति अच्यते । नोऽस्माकं अन्ननिद्रेण देवैश्च
तुरेभिश्चरमाथैर्देवैः सरथं समानरथं यथा तथायाञ्चि । किंच सुपुत्रादितिरपि
नो वर्चिवासां । अन्वास्तां । स्वाहाकारेण युक्ता अच्यता नित्या देवा मादयता ।
सर्व्वत ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे त्रयोविंशो वगः ।

प्रत्यग्निरवस इत्येकादशर्षे पंचमं सूक्तं वैश्वामित्रं त्रैतुभनाग्नेयं । अन्वाहुक्-
चविद्या । प्रत्यग्निरिति ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनयस्यबोरिदमादिच्छुक्त्वयस्य विनियोगः ।
सूक्तितं च । प्रत्यग्निरवस इति त्रीणि । आ० ४, ११, । इति ॥ इडाचम्य
इत्यथोक्तो विनियोगः ॥

। तत्र प्रथमा ।

प्रत्य॒ग्निर॒वस॒स्ये॒ कि॒ता॒नोऽवी॒धि॒ वि॒प्रः प॒द्भोः क॒वी॒र्णा ।

सु॒ध॒या॒या॑ दे॒व॒व॒ज्रः॑ स॒मिधोऽप॑ ह्या॒रा त॒म॒सो॑ व॒ज्रं॒ रा॒जः ॥ १

प्रति । अग्निः । उषसं । चेकितानः । अवीधि । विप्रः ।

पद्मवीः । कवीनां ।

द्व्युपाजाः । देववत्सभिः । सुसद्वः । अप । द्वारा ।

तमंसः । वद्विः । आवरित्स्वावः ॥ १

उपसचेकितानो जानन् विप्रो जेषानी कवीनां ज्ञातदृशां पद्मवीनां गच्छन्
बोऽग्निः प्रत्यबोधि प्रतिबुध्यते द्व्युपाजाः द्व्युतेजा देववद्विदेवकानैः सविद्या उषस्य
दीपः स वद्विस्वमनोऽग्निस्व द्वारागमनद्वारास्वपापः । अपादृष्योति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मेह्मिर्वीतृधे स्तोत्रैर्भिर्गीर्भिः स्तोत्राणां गमस्यं उषसैः ।

पूर्वीर्ऋतस्यं संहृद्यं चकानः सं दूतो अस्त्रौदुपसीं विरोके ॥ २

प्र । इत् । अ' इति । अग्निः । वृधे । स्तोत्रैः ।

गीऽभिः । स्तोत्राणां । गमस्यं । उषसैः ।

पूर्वीः । ऋतस्यं । संहृद्यं । चकान । सं । दूतः । अस्त्रौत् ।

उषसं । विरोके ॥ २

नचक्षः पूज्यो बोऽग्निः स्तोत्राणां स्तोत्रैर्गीर्भिर्गीभिश्चकानैः उषसैश्च प्रवृधे इषिं
प्राप्नोति दूतो देतानां दूतः सः ॥ पूर्वीर्ऋतस्यं संहृद्यं चकानः सं दूतो अस्त्रौदुपसीं विरोके ॥
कावचकानः सन् उपसो विरोके विरोचने प्रातःकाचे उषस्यौत् । शोभते इत् स
पूरणो ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अथाग्निर्गामुषीषु विस्वपां गभो' मित्र कृतेन साधम् ।

आ र्यंतो यजतः सान्ध्याद्भूदु विप्रो रथ्यो मतीनां ॥ ३

अधावि । अग्निः । मानुषीषु । विष्णु । अपां । गर्भैः ।

मित्रः । ऋतेन । साधन् ।

आ । इर्यतः । यजतः । सासु । अस्यात् । अभूत् ।

जं दूतिं । विप्रं । इव्यं । मतीनां ॥ ३

मित्रो यजमानानां मित्रभूत ऋतेन सत्वेन साधन् कामान् साधयन् अपां गर्भै-
ऽग्निर्मानुषीषु मनोः संबन्धिषु विष्णु प्रजास्रघायि । देवैराहितः । किंच इर्यतः
अइषीषो यजतो यद्यव्यः स सानूष्कृतं विष्णुप्रहृत्तरवेद्याख्यमास्यात् । अच्यतिष्ठत् ।
विप्रः प्राप्नोऽग्निर्भतीनां पातृषां श्रोतृषां इव्यः सुखोऽभूत् ॥

॥ अथ चतुर्थो ॥

मित्रो अग्निर्भवति यत्प्रमिंसो मित्रो होता वरुणो

जातवेदाः ।

मित्रो अर्ध्वर्युरिधिरो दमूना मित्रः सिंधूनामुत पर्वतानां ॥ ४

मित्रः । अग्निः । भवति । यत् । संऽपूषः । मित्रः । होता ।

वरुणः । जातऽवेदाः ।

मित्रः । अर्ध्वर्युः । इधिरः । दमूनाः । मित्रः । सिंधूनां ।

उत । पर्वतानां ॥ ४

इयसृक् अग्निं सर्वात्मकत्वेन स्तोति । यद्यदा समिद्धोऽग्निः तदा मित्रो भवति ।
सुरो भवति । मित्र एव सन् होता भवति । वरुणो भवति जातवेदा जातप्रश्नः ।
इ मित्रोऽर्ध्वर्युर्भवति दमूना दानमना दांतमना वा । स एवेभियः प्रेरको वानुर्भवति ।
उत अवि च सिंधूनां नदीनां पर्वतानां च मित्रः सहायो भवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

पातिं प्रियं रिपो अग्रं पदं वेः पातिं यद्दचरणं सूर्यस्य ।

पाति नाभां सप्तश्रीर्षायमग्निः पातिं देवानामुपमादं ऋष्यः ॥ ५ ॥

पातिं । प्रियं । रिपः । अग्रं । पदं । वेः । पातिं । यद्दः ।

चरणं । सूर्यस्य ।

पातिं । नाभां । सप्तऽश्रीर्षायं । अग्निः । पातिं । देवानं ।

उपऽमादं । ऋष्यः ॥ ५ ॥

ऋष्यो द्युनोयोऽग्निर्वेगंलगाः, सर्वव्याप्राया रिपो भूत्वाः प्रियमग्रं प्रथमं पदं स्थानं पाति । रक्षति । यद्दो भङ्गान् सूर्यस्य चरणं । चरत्यत्रेति चरणगंतरिक्षं । पाति । नाभा नाभानंतरिक्षस्य मध्ये सप्तश्रीर्षायं नक्षत्रं पाति । देवानाञ्छपमाद-
च्छपमादकं यज्ञं पाति । रक्षति ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टके षष्ठविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ऋभुश्चक्र ईष्यं चारु नाम विद्यानि देवो बभुनानि विद्वान् ।

समस्य चर्मं हृतवत्पदं वेद्महिदग्नी रंक्षत्यप्रंभुच्छन् ॥ ६ ॥

ऋभुः । चक्रे । ईष्यं । चारु । नाम । विद्यानि । देवः ।

बभुनानि । विद्वान् ।

समस्यं । चर्मं । हृतवत् । पदं । वेः । तत् । इत् । अग्निः ।

रक्षति । अग्रंऽभुच्छन् ॥ ६ ॥

ऋभुमङ्गान् विद्यानि सर्वाणि बभुनानि ज्ञातव्यानि पदाणीनि विद्वाद् जानन् देवोऽग्निरीक्षं स्तुत्यं चारु मनोश्च नाम जलं चक्रे । करोति । नामेत्युदकनामञ्च पाठात् । वेद्यांश्च समस्य सपतः शान्तवाकस्याप्यग्नेर्चर्मं हृतं हृतवद्दीप्तिप्रद्वयति । सोऽग्निस्तज्जलप्रभुच्छन् अग्रपाद्यन् । रक्षति । पांशयति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ वी॒निम॒ग्निर्घ॒त॒र्व॒तम॒स्यात्पृ॒थु॒प्र॒गाथ॒सु॒र्ध॒तं॒सु॒द्यानः॑ ।

दी॒द्यानः॑ शु॒चि॒ऋ॒ष्यः पा॒वकः॑ पु॒नः॑ पु॒नर्मा॒तरा॒ नव्य॑सी कः । ७

आ । वी॒निं । अ॒ग्निः । घृ॒त॒ऽर्व॒तं । अ॒स्यात् । पृ॒थुऽप्र॒गानं॑ ।

सु॒र्ध॒तं । सु॒द्यानः॑ ।

दी॒द्यानः॑ । शु॒चिः । ऋ॒ष्यः । पा॒वकः॑ । पु॒नः॑ऽपु॒नः । मा॒तरा॑ ।

नव्य॑सी इति । क॒रिति॑ कः ॥ ७

अद्यानः काणवपानोऽग्निर्घतर्वतं दीग्निर्घतं पृथुप्रगाथं पृथुगीतिहर्धतं काणवपानं वीनिं खानपावतनं आ अस्यात् । आतिष्ठति । दीद्यानो द्योतमानः शुचिर्दग्नीषः सुधो वा ऋषो नद्यान् पावकोऽन्येषां बोधयिताग्निमातरा मातरौ द्यावापृथिव्यौ पुनःपुनर्नव्यसी नवतरे कः । करोति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सु॒द्यो जा॒त ओष॑धीभिर्व॒वचे॒ वही॒ वर्ध॑ति प्र॒खी॒ हृते॑न ।

आप॑ इव प्र॒वता॒ शु॒भ॒माना॑ अ॒रु॒ष्य॒द्ग्निः॑ पि॒त्रो॒रुप॑स्थे ॥ ८

सु॒द्युः । जा॒तः । ओष॑धीभिः । व॒व॒चे । व॒र्दि॑ । वर्ध॑ति ।

प्र॒खीः । हृ॒तेन॑ ।

आपः॑ऽइव । प्र॒वता॑ । शु॒भ॒मानाः॑ । अ॒रु॒ष्यत् । अ॒ग्निः ।

पि॒त्रोः । उ॒प॒ऽस्थे ॥ ८

सद्यो जानोऽग्निर्वदि वहीवधीभिर्ववचे उहृते तदा प्रवता प्रवचेन धार्गेन गच्छंत आप इव शुभमानाः बोधमानास्त ओषथः प्रखः कवानि प्रहृपाना हतेनोदक्षेन वर्धति । वर्धति । पित्रोर्द्यावापृथिव्योरुपस्थे नजामदेधे वर्धमानोऽग्निररुष्यत् । अजानुषत् ॥

। अथ नवमी ॥

उद्' द्रुतः समिधा वद्धो वंश्वीवर्ष'न्दिवो अधि नामा
प्रथिव्याः ।

मिन्नो अग्निरीषीं मातरिष्या दूतो वंश्वजयाव देवान् ॥ ८

उत् । अं इति । स्तुतः । संऽइधा । वद्धः । अश्वीत् ।

वर्षं नृ । द्विः । अधि । नामा । प्रथिव्याः ।

मिन्नः । अग्निः । इषः । मातरिष्या । आ । दूतः ।

वंश्वत् । वजयाव । देवान् ॥ ८

उ इति पादपूरणः । स्तुतोऽस्माभिः स्तुतः समिधा सर्निधनेन वद्धो वज्राद्
अग्निः प्रथिव्या उत्तरवेद्या नामा नामो अथमदेवे स्थितः सन् द्विषोऽन्तरिक्षक
वर्षं नृ वर्षं च रूपे उदश्वीत् । द्योतते । मिन्नः सर्वेषां मिन्नभूत ईशः स्तुतो
मातरिष्या । मातर्यन्तरिक्षे असिति प्राप्तिं स्रवणरूपेण चेतत इति मातरिष्या ।
अथवा मातर्यन्तरिक्षां असिति निवसतीति मातरिष्या । तथाच वाक्यः । मातर्यन्तरिक्षे
असिति मातवोऽनितोति वा । नि० ७. २६. । दूतो देवानां दूतः सन् वज्रपाव
वज्राव देवानामथत् । आचङ्गत् ॥

। अथ दशमी ॥

उद्दंश्वीवर्षमिधा नाकं चण्डोर्दग्निर्भवं सुत्तमो रोचनानां ।

वही अगुंभ्यः परिं मातरिष्या गुहा संतं च्यवाचं समीधे ॥ १०

उत् । अस्तंभीत् । संऽइधा । नाकं । ऋष्यः । अग्निः ।

भवन् । उत्तमः । रोचनानां ।

वहि । अगुंभ्यः । परिं । मातरिष्या । गुहा । संतं ।

च्यवाचं । संऽइधे ॥ १०

अग्नौ अथानग्निः कनिषा तेजस्य नासं कर्णसदसंभीह । उदसात् । रोचनानां
 योभनानां तेजसां नच उक्तो भवन् उक्तृदतनो भवन् सातरिन्वा वायुर्भुगुभ्य
 आदितस्य रश्मिभ्यो युहा युहायां संतं इत्यवाहं अग्नानां वोढारग्निं वदि वदा
 उनीधे उदेषत तदा नाकनसात्नादिति संबंधः ॥

। अथैकादशी ।

इडांमग्ने पु॒रु॒हंसं॑ स॒निं गोः॑ श॒श्वत्त॑मं उ॒र्व॒मा॒नाय॑ साध ।

स्या॒मः॑ अ॒ग्न॒स्त्वन॑वा वि॒जावा॒ग्ने सा॒ ते॒ ह्य॒म॒ति॒भू॑त्व॒र्च ॥ २३

इ॒डा॑ । अ॒ग्ने । पु॒रु॒ह॑सं । स॒निं । गोः । श॒श्व॒त्त॑मं ।

उ॒र्व॒मा॒नाय॑ । सा॒ध ।

स्या॒त् । अ॒ग् । अ॒ग्न॒ः । त॒म॒यः॑ । वि॒जा॒वा॑ । अ॒ग्ने॑ । सा॒ । ते॒ ।

ह्य॒म॒तिः॑ । भू॒त् । अ॒ग्ने॑ इति॑ ॥ २३

पूर्वं व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्कात्रणे पंचविंशो वगः ॥

प्र कारव इत्येकादशं नमं अक्षरं वैश्वानिवाग्नेयं प्र कारव इत्यनुक्रांतत्वात् ॥
 प्रानरतुपाकाद्विद्यमश्वयोः अक्षरविनियोगः पूर्वश्रुत एव प्रत्यग्निरुपसृष्टीयोत्य-
 नेनोक्तः ॥ आद्यान्त्रे पथो इविनो वाज्याः । अक्षरं च । प्र कारवो मनना
 नश्यमाना एका वैश्वरसती नदीनां । आ० १, ७ । इति ॥ ऐभिरग्न इति पात्नी-
 वतपद्मस्य वाज्या । अक्षरं च । आग्नीध्रः पात्नीवतस्य यजत्यै भिरग्ने सरथं बाह्य-
 नोक्ति । आ० १, १८ । इति ॥

। तत्र प्रथमा ॥

प्र कार॒वो म॒न॒ना न॒श्य॒मा॒ना दे॒व॒द्वी॒र्षी॑ न॒य॒त दे॒व॒य॑तं ।

इ॒क्षि॒या॒वा॒द्या॒जि॒नी प्रा॒च्ये॑ति॒ इ॒भिर्भ॑वं॒त्य॒ज्ये॑ ह॒ता॒र्षी॑ ॥ १

प्र । कारवः । मनना । वच्यमाना । देवद्वीची । नवत ।

देवऽयंतः ।

दक्षिणाऽवाट् । बाजिनौ । प्राची । एति । हविः । भरंती ।

अग्नये । घृताची ॥ १

हे कारवः कर्तारो देवयंतो देवकामा यूषं मनना मननेन नञ्जेथ वच्यमानाः प्रेर्यमाणाः संतो देवद्वीची देवानंचतो युषं प्रणवत । प्रकर्षेथ नवत । प्रापयत । दक्षिणावाट् आहवनीयस्य दक्षिणत उक्त्वाभामा बाजिन्यज्वती प्राची प्रागधाम्न-
वेऽन्वयं हविभरंतो हविधारयंती घृताची घृतेनाह्ना युक् एति । गच्छति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ रोदसी अपृथा जायमान उत प्र रिक्वा अथ तु
प्रयज्यो ।

दिवच्चिद्रगे महिना घृथिव्या वच्यंतां ते वङ्गयः

सप्तजिह्वाः ॥ २

आ । रोदसी इति । अपृथाः । जायमानः । उत । प्र ।

रिक्वाः । अथ । तु । प्रयज्यो इति प्रयज्यो ।

दिवः । चित् । अग्ने । महिना । घृथिव्याः । वच्यंतां । ते ।

वङ्गयः । सप्तजिह्वाः ॥ २

हे अग्ने जायमानस्व रोदसी ह्यादाश्रयिज्यो आ अपृथाः । आपूरव । किंच हे प्रयज्यो यद्व्य दिवचित् दिवचांतरिचात्पृथिव्याश्च महिना महिन्ना प्ररिक्वाः । अंतरिक्वाश्चि । अग्नेन वङ्गे रतिमय उक्तः । एवंविधस्य ते तव वङ्गवोऽग्नयोऽंश-
भूता वङ्गवः आहवनीयादवो वच्यंतां । किंविधास्ये । सप्तजिह्वाः । सप्तजिह्वास्त्रयाः ॥

। अथ तृतीया ।

स्यौचं त्वा वृथिवी वृत्रिवांसो नि होतारं साद्व्यंते इमाव ।

वही विद्यो मानुषीर्देव्यंतीः प्रयंस्वतीरीडंते शुक्रमर्चिः ॥ १

स्योः । च । त्वा । वृथिवी । वृत्रिवासः । नि । होतारं ।

साद्व्यंते । इमाव ।

वटि । विद्यः । मानुषीः । देवऽयंतीः । प्रयंस्वतीः । ईडंते ।

शुक्रं । अर्चिः ॥ १

स्यौचांतरिचं वृथिवी च वृत्रिवासो वृत्राहा देवाश्च होतारं त्वा त्वा इमाव । इमो वृत्रः । तस्मा अर्चं निपादयंते उपपद्यन्ति । यदि वदा भाद्रुवीर्षेणोः संवधिन्वो देवसंतीर्देवकाणाः प्रयंस्वतीर्देविद्यत्यो विद्यः प्रजा होतारः । शुक्रं हीमर्चिरीडते । स्वर्ति ॥

। अथ चतुर्थी ।

महान्सुधस्यो' ध्रुव आ निषंतोऽतर्थावा माहिने इयंमाषः ।

आस्त्रो' सपत्री अजर पच'ज्ञे सबहु'घे' अरुगावस्य' धेनु ॥ ४

महान् । सुधऽस्यो' । ध्रुवः । आ । निऽसंतः । संतः ।

स्यावां । माहिने इति । इयंमाषः ।

आस्त्रो इति । सपत्री इति सऽपत्री । अजर इति ।

अच'ज्ञे इति । सबहु'घे इति सबःऽबुघे' । अरुऽगावस्य' ।

धेनु इति ॥ ४

महान् अविशो इयंमाषो वज्रमनादिभिः काष्मणामः । तद्वा वज्रमनाच्च वर्ज कावचमनोऽग्निद्यांतातर्दुभ्रुषोर्नये माहिनी माहिना बुक्ते सपस्ये सप्रीये स्याने प्रुवीपेचः इनु निषन्नो निषस्यो भवति । आस्त्रो चास्त्रमवधीये सपत्री सपान दकाः

सूयः पतिर्वयोस्ते सपत्न्यो अजरे जरा रश्मिरे अहस्ते अन्धे गार्हिसिते स्वर्दुषे ।
सवर्ण्यस्य तस्य दोग्ध्रो द्यावापृथिव्यातु रगायस्य दृषुगवन्स्राधिकस्य-
तेषां ग्नेर्धेनु प्रीणयित्वो भवतः ॥

। अथ पंचमी ॥

व्रता ते अ महतो महानि तव क्रत्वा रोदसी आ तंतंथ ।

त्वं दूतो अभवो जायमानस्त्वं नेता वृषभ चर्षणीनां ॥ ५

व्रता । ते अग्ने । महतः । महानि । तव । क्रत्वा ।

रोदसी इति । आ । तंतंथ ।

त्वं । दूतः । अभवः । जायमानः । त्वं । नेता । वृषभ ।

चर्षणीनां ॥ ५

हे अग्ने महतः सर्वोत्कृष्टस्य ते तव व्रता व्रतानि त्वत्सर्वधीनि कर्माणि महानि
महानि भवन्ति । तव क्रत्वा क्रतूना प्रकाशेन रोदसी द्यावापृथिव्यावातंतंथ ।
विस्तृतवानसि । त्वं दूतोऽभवः । भव । हे वृषभ चर्षणीनां त्वं जायमानः सन्
चर्षणीनां यजमानानां नेतासि । फलप्राप्तोऽसि ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टके षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ऋतस्य वा केशिनां योग्याभिर्घृतस्य वा रोहिता धुरि धिष्व ।

अथा वह देवान् देव विश्वान् स्रष्ट्व धरा कृणुहि जातवेदः ॥ ६

ऋतस्य । वा । केशिनां । योग्याभिः । घृतस्य वा । रोहिता ।

धुरि । धिष्व ।

अथ । आ । वह । देवान् । देव । विश्वान् । स्रष्ट्व धरा ।

कृणुहि । जातवेदः ॥ ६

हे देव विभिवो प्रथमोऽपिर्वती सोम्याभिर्बोजनवाधनभूताभी रज्जुभिर्बुध्नौ
 वतस्तु वा वतं वदंतौ रोहितावन्वी वतस्तु वप्रस्तु ॥ वायुश्चायं ॥ वुरि च विज् ।
 वेदि । बोधनेत्यर्थः । अथानंतरं विद्यान् वपान्देवान् रथे वमारोह या वत् । हे
 जातवेदः तान् वायरा वाधरान् बोधनाधरान् वप्रस्तु । इव ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

द्विषच्चिदा ते' वचयंत रोका उषो विभातीरनु भासि पूर्वीः ।

अथो यदंज उग्रधन्वे'षु वीतु' मंद्रस्यं पनयंत देवाः ॥ ४

द्विषः । चित् । या । ते । वचयंत । रोकाः । उषः ।

विभातीः । अनु । भासि । पूर्वीः ।

अथः । वत् । अन्ने । उग्रधक् । वनेषु । वीतु' । मंद्रस्यं ।

पनयंत । देवाः ॥ ७

हे अन्ने वत् वदा वनेष्वरखोमप अग्रधक् कामवनामो इहं च वतंसे तदा ते
 रोकाय तदीया वीप्रयो द्विषचित् सुवादेभ्याश्चरंत । आरोचते । विभातीर्वि-
 त्रेषेच भातीः प्रकाशनामाः पूर्वीः पुरासीरथ अणोऽनु भावि । मंद्रस्यं सुत्वस्य
 वीतुस्य रोकां देवाः सोमारः पनयंत । सुवति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उरौ वा ये पंतरीचो मंदति द्विवो वा ये रौचने संति देवाः ।

अजा वा ये सुहवांसो वज्रता आवेमिदे रथ्यो अन्ने अजाः ॥ ८

उरौ । वा । ये । पंतरीचो । मंदति । द्विषः । वा । ये ।

रौचने । संति । देवाः ।

अजाः । वा । ये । सुहवांसः । वज्रताः । आवेमिदे ।

रथ्यः । अन्ने । अजाः ॥ ८

उदी तिस्रोर्षेऽंतरिक्षे वे देवा वर्दति । कूर्क्षति । दिवः कूर्क्षन् रोचने प्रकाशय
 आशोके वे देवाः संति । जनाः । जनसंज्ञाः पितरः संति । वज्रता वहत्या वे
 देवाः छत्रपादः शोभनाह्वाना आवेजिरे । आश्रम्यंति । रथो रथिनश्च वेऽद्याः
 संति हे अग्ने तैः सर्वैः शार्धंभावाहीत्युत्तरवा संबंधः ॥

। अथ नवमी ।

ऐभिरग्ने सरथं याज्ञर्वाह् जानारथं वा विभवो ज्ञायाः ।

पत्नीवतस्त्रिंशतं त्रींश देवापंतुष्यथमा वंश माहयंस्व । ८

आ । एभिः । अग्ने । अऽरथं । वाहि । अर्वाह् ।

जानाऽरथं । वा । विऽभवः । हि । ज्ञायाः ।

पत्नीऽतः । त्रिंशतं । त्रीन् । च । देवान् । अतुऽस्वथं । आ ।

वह । माहयंस्व । ८

हे अग्ने एभिः पूर्वोक्तैर्देवगणैः शार्धं सरथं उपानरथं जानारथं वा तद्गृहे
 जनारोधानाह् अश्वद्विषयथावाहि । वतः कारवाशोऽज्ञा निभयः प्रथयः कुनवाः ॥
 हिः प्रविबो ॥ पत्नीवतः पत्नीभिः सङ्घितान् त्रिंशतं त्रींश त्र्यंशं त्रिंशतं देवाणा-
 म्बुधं वशाबंधशार्धं वा आनह । माहयस्व सोमेनेति विशेषः ॥

। अथ दशमी ।

स होता बल्य रोदंसी चिदुर्वी यज्ञयंज्ञमभि हृथे गृथीतः ।

प्राचीं अश्वदेवं तस्यतुः सुमिके क्रतावंदी क्रतजांतव्य सत्ये ॥१०

सः । होता । बल्यं । रोदंसी इति । चित् । उर्वी इति ।

यज्ञंऽयज्ञं । अभि । हृथे । गृथीतः ।

प्राची इति । अश्वराऽश्वं । तस्यतुः । सुमिके इति सुसिके ।

क्रतवंदी इत्यतऽवंदी । क्रतःजांतव्य । सत्ये इति ॥ १०

इ एव होता भवति सर्वे विकीर्ये रोदसी त्रिभु व्यावाष्टिभ्यावपि ब्रह्माम्ने-
 वंशं वसं सर्वं वसं वषे ब्रह्मवयेऽभिष्टकीतः । प्रथमतः । कतजानक जातसत्यस्य
 होतः सुमेवे ब्रह्मपे कतापरी उदकपत्नौ सत्ये सत्यस्यरूपे प्राणौ अद्भुतूचे तस्यस्यः ।
 तिष्ठतः । कचन्विव । अध्वराविव । यज्ञाविव ॥

॥ अथैकादशी ॥

इडा॑मग्ने॒ पुरु॒दंसं॑ सु॒निं गो॒ शश्व॑त्तमं॒ हव॑मानाय साध॒ ।

स्थाव॑ः सृ॒तुस्त॑नयो॒ विजा॑वान्मे॒ सा ते॑ सु॒मति॑भू॒त्वस्मै ॥११

इडा॑ । अग्ने॑ । पुरु॒दंसं॑ । सु॒निं । गोः । शश्व॑त्तमं॒ ।

हव॑मानाय । साध॒ ।

स्थाव॑ । नः । सृ॒तुः । तन॑यः । विजा॑वा । अग्ने॑ । सा । ते ।

सु॒मतिः॑ । भू॒तु । अ॒स्मै इति॑ ॥ ११

इडावग्ने इतीर्व पूव व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्थापने सप्तविंशो वगः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तन्नो हार्दं निवारयन् ।

पुनर्भाष्यसरो देवादिद्यातीर्थमन्त्रेश्वरः ॥

इति श्रीब्रह्माग्निपुराणपरमेश्वरवैदिकभागप्रवर्तकश्रीश्रीरघुनाथभूषणसाम्नाय्य-

पुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये

द्वितीयाध्यायेऽष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥

